NÕUKOGUDE ARMEE
EESTI RAHVUSKORPUS
SUURES ISAMAASÕJAS
1941–1945

9
N93
1951.

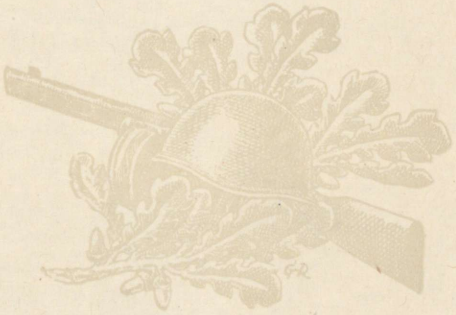
NÕUKOGUDE ARMEE
EESTI RAHVUSKORPUS
SUURES ISAMAASÕJAS

1941 – 1945

A-17857 II

NÕUKOGUDE ARMEE EESTI RAHVUSKORPUS SUURES ISAMAASÕJAS

1941—1945

RK

POLIITILINE KIRJANDUS

TALLINN 1949

2
Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu
108086

Nõukogude Liidu generalissimus
J. STALIN

NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi esimees
M. KALININ

Nõukogude Liidu marssal
K. VOROŠILOV

Nõukogude Liidu marssal
L. GOVOROV

EK(b)P Keskkomitee sekretär
N. KAROTAMM

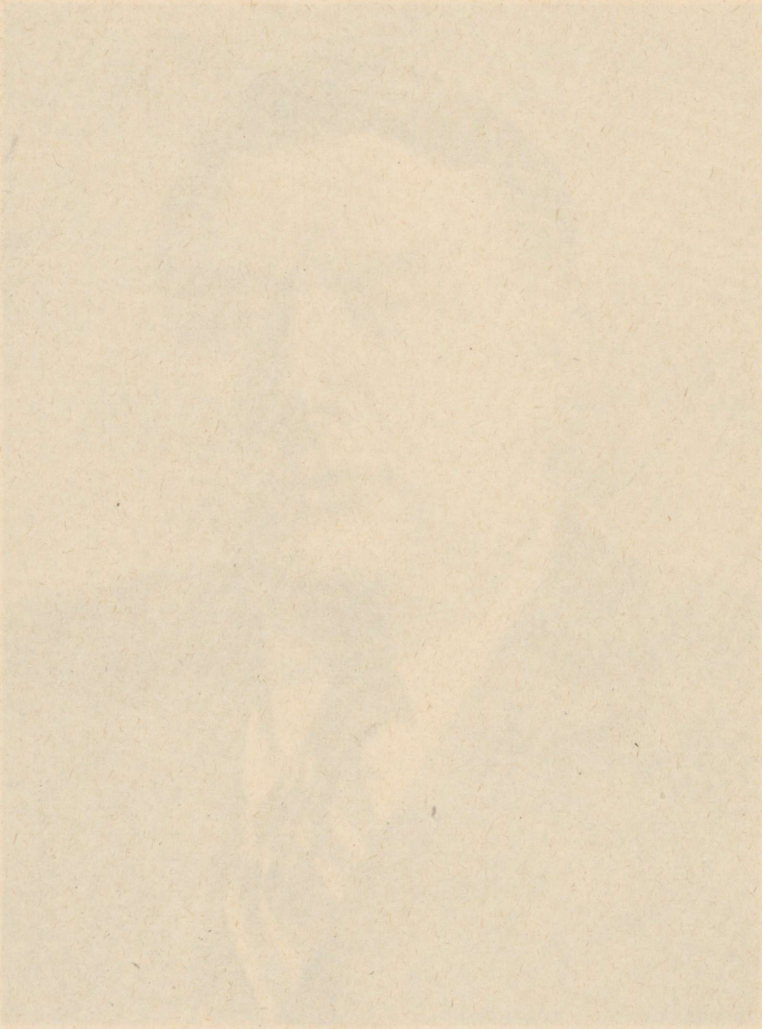

ENSV Ülemnõukogu Presiidiumi esimees
J. VARES

ENSV Rahvakomissaride Nõukogu esimees
A. VEIMER

ENSV Ülemnõukogu Presiidiumi esimees
ED. PÄLL

AU SULLE, ISAMAA, VABA JA VÕITMATU,
RAHVASTE SÕPRUSE, VENDLUSE MAA!
KÕRGEL ME NÕUKOGU RAHVALIPP LEHVIGU,
VÕIDULT MEID VÕIDULE JUHTIGU TA!

SAATEKS ESIMESELE VÄLJAANDELE

Kui 1941. a. hitlerlik Saksamaa alustas äraandlikul kombel sõda Nõukogude Liiduga, siis tundis ka eesti rahvas ennast kohustatud olevat sellest kõigi jõududega osa võtma. Sakslased olid eestlaste põlisvaenlased. Kaugemas minevikus, kasutades oma jõudude suurt üleolekut, olid nad meie esivanemad orjastanud ja neid paljude sajandite vältel raskesti rõhunud. Ka nüüd, sõja esimestel kuudel, pärast lühikesi vabaduse päevi nõukogude võimu ajal, nad olid uuesti vallutanud Eesti ja pannud siin maksma oma hirmuvalitsusliku korra.

Ent nüüd, suures võitluses koos teiste Nõukogude Liidu vennalike rahvastega võimsa Punaarmee ridades, oli saabunud aeg alatiseks vabaneda sakslastest. Selleks hakati organiseerima oma jõude. Nõukogude valitsuselt saadi 1941. a. lõpul luba asutada Punaarmee eesti rahvusväekoondisi. 1942. a. jaanuaris pandi alus esimestele väeosadele ja sama aasta septembrikuu lõpul moodustati Eesti Laskurkorpus.

Seltsimees Stalini isalikul hoolitsusel ja bolševike partei, eriti aga Eestimaa K(b)P Keskkomitee ja ENSV valitsuse alatisel toetusel ja abil kasvas ning tugevnes Eesti Laskurkorpus. Rikkalikult varustatud, relvastatud piisavalt moodsaima sõjatehnikaga ja saanud põhjaliku poliitilise ning lahingulise ettevalmistuse, siirdus ta 1942. a. lõpul Kalinini rinde juhataja käsutusse.

Siitpeale tegelikult algabki Eesti Laskurkorpuse võitlustee.

Velikije Luki, Neevel, Novosokolniki, Nasva, Narva, Eesti vabastamise lahingud ja Kuramaa tähistavad seda rasket teekonda täis ohte ja pingutusi, aga ühtlasi ka täis saavutatud võitude sära.

Korpuse pikad ning väsitavad rännakud 1942. a. lõpul läbi sügava lume ja tormi Kalinini rinde teil, sakslaste raevukate rünnakute tagasipaiskamine detsembrikuu lõpupäevade paksus udus ja pilkastel öödel Alekseikovo rajoonis, nädalaid vahetpidamata väldanud visad võitlused Velikije Luki pakases ja tuisus, öösiti põlevate majade kumavas valguses, pingerikas, hoogne ning hoolas lahingutreening õppeväljakutel Toropetsi—Andreapoli ja Kingissepa rajoonis, vaenlase kaitse läbimurdmine Emajõel ja võidukäik läbi Eesti ühes Tallinna vabastamisega, raevukad

võitlused Sõrves hilissügisestes vihmavalangutes ja kõledates meretuultes, lahingud Kuramaa metsades ja soodes algava kevade läbipääsmatu pori ja märjaga, lõpuks vaenlase tingimusteta allaandmine, saabumine tagasi koju, ja korpusele kaardiväekoondise austava nimetuse andmine — kõigest sellest jutustab käesolev raamat.

Ta näitab, et sel võidukal lahingute teel meie Eesti Laskurkorpus võitles vapralt ning täitis auga ja väärikalt oma ülesande; koos teiste võidukate Punaarmee osadega on ta purustanud hitlerlike anastajate armeed ja jäävalt vabastanud saksa orjastajaist ning rõhujaist Nõukogude Eesti.

Eesti isad ja emad võivad olla uhked oma poegadele ja tütardele, kes Eesti Laskurkorpuse ridades võtsid osa nendest suurtest vabastamislahingutest. Oma julgusega, mehisusega, ohvrimeelsusega ja patriotismiga need korpuse võitlejad võivad olla jäävalt eeskujuks meie kasvavale noorsoole ja tulevastele põlvedele.

Ent käesolev raamat, tähistades Eesti Laskurkorpuse 3. aastapäeva, on suuteline andma lugejaile vaid üldist pilti korpuse elust, tööst ja saavutustest tema võitlusteel. Ta on koostatud lühikese ajaga, arvestades piiratud lehekülgede arvu, ja suurelt osalt kirjutatud veel pingelisel ning rahutul lahingute ajastul, nii-öelda „põlveotsal", ja peamiselt väekoondiste sõjategevuse päevaraamatute kirjutamiseks kasutatavail andmeil.

Tallinna Eesti Kaardiväe Laskurkorpuse täielik ajalugu jääb seepärast tulevikuks, kui on suudetud lõplikult koondada ja põhjalikult läbi töötada kõik seda küsimust käsitlev rikkalik kirjavara.

Kaardiväe kindralleitnant
LEMBIT PÄRN

28. augustil 1945

SAATEKS TEISELE VÄLJAANDELE

Kaheksa aastat on möödunud sellest, kui eesti rahvas kehtestas Eestis nõukogude korra ja astus võrdõigusliku liikmena võimsa Nõukogude Liidu paljurahvuselisse perre. See oli suurima tähtsusega sündmuseks meie rahva ajaloos: sellest ajast peale saavutas ta tõelise vabaduse ja iseseisvuse ning piiramatud võimalused viia jõudsate sammudega edasi oma rahvamajandust, parandada töötajate olukorda ning arendada sisult sotsialistlikku ja vormilt rahvuslikku kultuuri.

Juba esimesel nõukogude võimu aastal Eestis tehti suurt loovat tööd. Ent seda katkestas kõiki lämmatav fašistlik saksa okupatsioon Suure Isamaasõja päevil, kui vaenlasel läks korda, kasutades oma jõudude suurt üleolekut sõja alguses, vallutada Nõukogude Eesti. Alles pärast seda, kui purustati vaenlane ning meie maa ja rahvas vabanes fašistlike okupantide ikkest, võis ta uuesti asuda suurele ülesehitavale tööle.

Vaatamata sellele, et sõja lõpust ning rahu saabumisest on möödunud kõigest mõned aastad, on rahvamajanduse ja kultuuri taastamis- ja edasiarendamise töö juba andnud silmapaistvaid tulemusi. Riiklikku plaani tööstuses ja põllumajanduses mitte ainult täidetakse, vaid ka ületatakse pidevalt; kultuurielu alal võib kõikjal tähele panna suurt tõusu. On rajatud alused selleks, et täita sõjajärgne viisaastakuplaan nelja aastaga.

Eesti rahvas läheb kindlalt vastu helgele tulevikule.

Seda suurt edu oma elujärje tõstmisel oleme saavutanud teiste Nõukogude Liidu vennasrahvaste, eriti aga suure vene rahva sõbraliku abiga, tänu kuulsusrikkale Nõukogude armeele ja tema geniaalsele juhile seltsimees Stalinile, kes purustasid roimarliku vaenlase jõud ja vabastasid ka meie väikese sünnimaa saksa okupantide ikke ja orjuse alt.

See ei tähenda sugugi, et eesti töötav rahvas ise oleks jäänud passiivseks pealtvaatajaks selles hiiglaslikus ning heroilises heitluses, mis oli käimas Suure Isamaasõja päevil elu ja surma peale Nõukogude Liidu ja fašismi tumedate jõudude vahel. Vastupidi, nii rindel kui tagalas, samuti ka sakslaste poolt okupeeritud Nõukogude Eestis — kõikjal võttis ta sellest koos teiste nõukogude rahvastega kõigi oma jõududega osa.

Nõukogude valitsuse loal moodustati 1941./1942. a. talvel Punaarmee Eesti rahvuslikud väekoondised. Kõrvuti teiste Punaarmee osadega võitlesid need väekoondised mehiselt ning suurima ennastsalgavusega Velikije Luki, Neeveli ja Novosokolniki all 1942./1943. a., Eesti NSV vabastamisel 1944. a. ja Kuramaal 1945. a. Suure Isamaasõja lahinguväljadel täitsid nad oma ülesanded auga, näidates võitluses üles massilist kangelaslikkust. Kümned tuhanded võitlejad ja komandörid meie rahvuskorpuse ridadest on autasustatud Nõukogude Liidu kõrgete aumärkidega; 10 eesti sõjamehele omistati Nõukogude Liidu kangelase austav nimetus.

Eesti Laskurkorpusest sai stalinlik kaardiväekoondis, kellele meie rahvas võib õigusega olla uhke.

Korpuse ridades võitles Suure Isamaasõja päevil teadlikum, aktiivsem ning eesrindlikum osa eesti rahvast. Paljudes lahingutes said need eesti mehed ja naised põhjaliku karastuse mitte ainult sõjaraskuste kandmiseks vaid ka tulevaseks eluks ning tööks rahuajal. Korpuse võitlejad ja ohvitserid, kes pärast sõja lõppu siirdusid eraellu, on suure innu ja kohusetundega asunud ülesehitavale tööle mitmesugustel aladel ning täidavad oma ülesandeid, vaatamata kõigile raskustele, niisamasuguse andumuse ning ennastsalgavusega nagu nad võitlesid rindel Suure Isamaasõja ajal.

Eesti Laskurkorpus on kõige tihedamalt seotud oma rahvaga. Seepärast on loomulik ning arusaadav see suur huvi, mida tuntakse kõikjal tema elu ja tegevuse vastu, eriti tema kangelasliku võitluse vastu Suures Isamaasõjas. Sellest jutustab 1945. a. RK „Poliitilise Kirjanduse" väljaandel ilmunud „Eesti Tallinna Kaardiväe Laskurkorpuse võitlustee". Ent see raamat oli pärast trükist ilmumist lühikese ajaga läbi müüdud, kusjuures paljudel nii linnades kui ka maal ei olnud võimalust seda endale muretseda.

Käesoleva raamatu kui eespool tähendatud raamatu teise väljaande eesmärgiks on neid nõudeid rahuldada.

Ühtlasi on uues väljaandes tehtud rida parandusi ning ulatuslikumaid täiendusi, milliste eesmärgiks on selgitada lähemalt korpuse sünnilugu, siduda tihedamalt tema lahinguoperatsioone teiste Punaarmee osade tegevusega rindel ja kogu Isamaasõja arenemises, tuua täiendavalt korpuse võitlejate ning komandöride mehise käitumise kirjeldusi lahinguis ja lõpuks anda põgus ülevaade korpuslaste elust ning tegevusest pärast sõja lõppemist rahuaja tööl.

Kaardiväe kindralleitnant
LEMBIT PÄRN

24. juuli 1948

EESSÕNA ESIMESELE VÄLJAANDELE

Asudes Eesti Tallinna Kaardiväe Laskurkorpuse komandöri kaardiväe kindralleitnandi L. Pärna ülesandel ja tema poolt antud juhistel selle raamatu koostamisele, ilmnes juba töö alguses, et selle ülesande täitmiseks ei piisa ametlikest dokumentidest, nagu väekoondiste sõjategevuse päevikud, korpuse staabi osakondade ja väekoondiste kirjakogud jne. Tekkis tarvidus hankida täiendavaid materjale, eeskätt lahinguis kõige rohkem silmapaistnud ohvitseride ja sõdurite kangelastegude kirjelduste, võitlejate isiklike läbielamuste ja mälestuste näol.

Selle töö paremaks kordaminekuks aitasid tõhusalt kaasa, andes raamatu koostajale kasutada vastavasisulisi materjale: sm-d A. Lõoke, F. Roose, V. Jakovlev, G. Želnin, E. Paul, V. Võrk, A. Green, N. Vanaselja, A. Tamm, H. Lio, P. Kiljako, P. Kuusberg ja V. Uibo. Peatüki „Poliitiline ettevalmistus" on lõplikul kujul kirjutanud sm. P. Izmestjev.

Käsikirja korraldamisel, ümberkirjutamisel ja trükivalmis seadmisel olid tegevad sm-d H. Lessel, G. Dmitrijev, A. Ugand, M. Ülenurm, G. Külaots, R. Kaljumäe ja J. Allas.

Skeemide korraldamisel ja nende joonestamisel olid abiks sm-d R. Tennison, E. Rant ja F. Grodinski. Fotod sm. Akmolinskilt, E. Lukinilt, R. Sattelbergilt ja A. Varelt.

Raamatut on käsikirjas lugenud ning andnud raamatu koostajale ja toimetajale juhtivaid näpunäiteid raamatu sisu kujundamiseks: kaardiväe kindralleitnant L. Pärn, kaardiväe kindralmajor J. Lukas ja kaardiväe polkovnik A. Pusta.

Kõigile neile avaldatakse siinkohal raamatu koostajalt ja toimetajalt lahkesti osutatud abi eest sügavaim tänu.

Raamatu ilmumine oli seotud kindla tähtajaga, mispärast aega selle koostamiseks ja toimetamiseks jäi vähe, siis võib raamatu sisus avalduda lünki ja ebatäpsusi. Nendest palutakse lugejaid lahkelt teatada raamatu koostajale ja toimetajale, et oleks võimalik vältida puudusi edaspidisel korpuse ajaloo uurimisel ja koostamisel.

Koostaja ja toimetaja

EESSÕNA TEISELE VÄLJAANDELE

„Eesti Tallinna Kaardiväe Laskurkorpuse võitlustee" teises väljaandes, mis kannab nüüd uut pealkirja „Nõukogude armee Eesti rahvuskorpus Suures Isamaasõjas 1941—1945", olen teinud oma käsikirjas alljärgnevad olulisemad täiendused ning parandused.*

Punaarmee Eesti Laskurkorpuse tekkimise eelloo käsitlemisel on valgustatud ka nende ajalooliste küsimuste käiku, mis eelnesid korpuse moodustamisele. Selleks on raamatus puudutatud eesti punakaardi sündi 1917. a. ja tema võitlusi, samuti Punaarmee eesti rahvusväeosade võitlust kodusõjas 1918.—1920. a. Kuna Eesti Kaardiväe Laskurkorpuse ridades võitles palju klassisõja kangelasi ning korpuse ridades elasid edasi kuulsusrikaste punaste polkude võitlustraditsioonid, siis olid eeltoodud täiendused hädavajalikud. Samuti käsitellakse lühidalt Punaarmee Eesti Territoriaalse Laskurkorpuse tekkimist ja tema võitlusi Suure Isamaasõja lahinguis 1941. a. Käesolevas väljaandes on antud linnulennulineülevaade ka partisanide tegevusest 1941.—1944. a. Eesti NSV territooriumil.

Väljaande lõppu on lisatud peatükk Eesti rahvuslike väeosade tegevusest pärast sõja lõppu, rahuajal ja peatükk demobiliseerimise puhul eraellu siirdunud võitlejate ning komandöride rakendumisest suurde sõjajärgsesse ülesehitustöösse. Peatüki „Uue elu ehitamisel" on kirjutanud sm. V. Kaljumäe.

Täiendavaid näiteid on toodud Eesti Laskurkorpuse sõdurite ja ohvitseride mehisest käitumisest lahinguis Suure Isamaasõja rinnetel, täpsustades ühtlasi eelmises raamatus toodud korpuse võitlejate kangelastegude kirjeldusi.

Seoses korpuse lahingutegevusega on raamatus antud ülevaade Suure Isamaasõja tähtsamaist ning otsustavamaist lahinguoperatsioonidest, illustreerides neid vastavasisuliste joonistega.

Eesti Laskurkorpuse elu ning tegevuse kirjeldust on täiendatud ja täpsustatud ning seotud seda teiste Suure Isamaasõja sündmustega — nii

* „Eesti Tallinna Kaardiväe Laskurkorpuse võitlustee", koostanud ja toimetanud kaardiväepolkovnik V. Külaots. RK „Poliitiline Kirjandus", Tallinn 1945.

vahetus heitluses vaenlasega kui ka töörindel tagalas. Seega tahab käesolev raamat anda tervikulisema pildi meie rahva heroilisest võitlusest, mida ta pidas ühiselt teiste Nõukogude Liidu vennasrahvastega koletisliku saksa fašismi purustamiseks.

Kuigi raamatu tekstis ja joonistes on tehtud põhjalikumaid täiendusi ja parandusi, jääb raamat ikkagi ainult kirjeldavat laadi ülevaateks Eesti Kaardiväe Lsskurkorpuse võitlustest. Üksikasjalise ja põhjaliku ajaloolise uurimuse koostamine korpuse võitlustest on ülesandeks, mis seisab alles ees.

Põhilisteks allikateks raamatu käsikirja koostamisel olid:

1. *J. Stalin, „Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast", RK „Poliitiline Kirjandus", Tallinn 1946.*
2. Крутиков, „Великая Отечественная Война Советского Союза", Военное Издательство Министерства вооруженных сил Союза ССР, Москва 1947.
3. „Сообщения Советского Информбюро", Издание Совинформбюро, Москва 1944.
4. Генерал-майор Замятин Н. М., полковник Воробьев Ф. Д., подполковники Артемьев Н. Ф. и Паротькин И. В., „Десять сокрушительных ударов", Военное издательство Народного Комиссариата Обороны, Москва, 1945.
5. *N. Karotamm, „Vabanemisaasta", RK „Poliitiline Kirjandus", Tallinn 1945.*
6. Генерал-лейтенант Б. Иванов, генерал-лейтенант Е. Шиловский, генерал-майор Н. Таленский, генерал-майор Н. Замятин, полковник П. Болдырев, полковник Шишкин, „Окружение и разгром врага", Военное издательство НКО, Москва 1945.
7. *Kindralmajor N. Talenski, „Suur Stalingradi lahing", RK „Poliitiline Kirjandus", Tallinn 1946.*
8. Н. Кононыхин, „Бой за советскую Прибалтику", ЭГИЗ „Политическая Литература", Таллин 1948.
9. *I. Mints, „Nõukogude Liidu Suur Isamaasõda", RK „Poliitiline Kirjandus", Tallinn 1947.*
10. *„Saksa fašistlik okupatsioon Eestis aastail 1941—1944", RK „Poliitiline Kirjandus", Tallinn 1947.*

Kaardiväe polkovnik V. Külaots
Autor

TAHAKSIN NÄHA, ET MU NOORUSAASTATE KAASMAALASED AUGA NÄITAKSID LAHINGUVÄLJADEL OMA OSKUST JA VAPRUST EESTI RAHVA VABASTAMISEKS FAŠISTLIKEST OKUPANTIDEST. EESTI VÄEOSADE VÕITLEJAIL OLGU AUKOHT PUNAARMEE LAHINGUIS SAKSA ORJASTAJATE VASTU!

M. Kalinini kirjast

★

TEIE PEATE ÕPPIMA JA SÕDIMA NÕNDA, ET EESTI RAHVAL EI TULEKS PUNASTADA OMA VÄEOSADE PÄRAST, ET EESTI RAHVAS VÕIKS ÜTELDA: MEIE SÕJAMEHED PÄÄSTSID MEID SAKSA ORJASTAJAIST.

OLEN VEENDUNUD, ET EESTI VÄEOSAD TÄIDAVAD NEILE ANTUD ÜLESANDED NII, ET NEIST SAAVAD KAARDIVÄEOSAD.

K. Vorošilovi kõnest

VÄEKOONDISTE JUHTIVAID OHVITSERE

Kaardiväe kindralleitnant
L. PÄRN

Kv. kindralmajor
J. Lukas

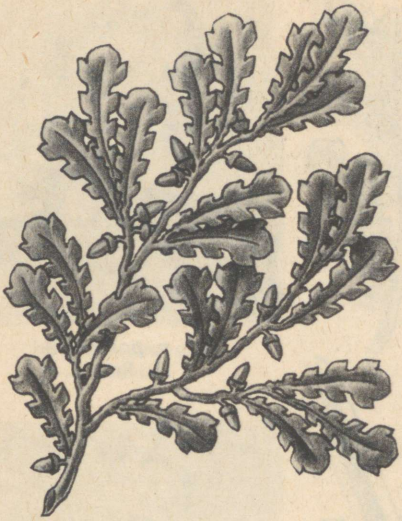
Kv. kindralmajor
K. Aru

Kv. polkovnik
A. Pusta

Kv. polkovnik
V. Külaots

Kindralmajor
J. Lombak

Kv. polkovnik
J. Luks

Polkovnik
A. Kanger

Kv. kindralmajor
K. Allikas

Kv. a.-polkovnik
A. Raud

Kv. polkovnik
O. Mullas

Kv. polkovnik
H. Lessel

Kv. polkovnik
S. Rezkov

Kv. polkovnik
R. Paavel

Kv. a.-polkovnik
A. Raadik

Kv. polkovnik
A. Feldmann

Kv. polkovnik
N. Trankmann

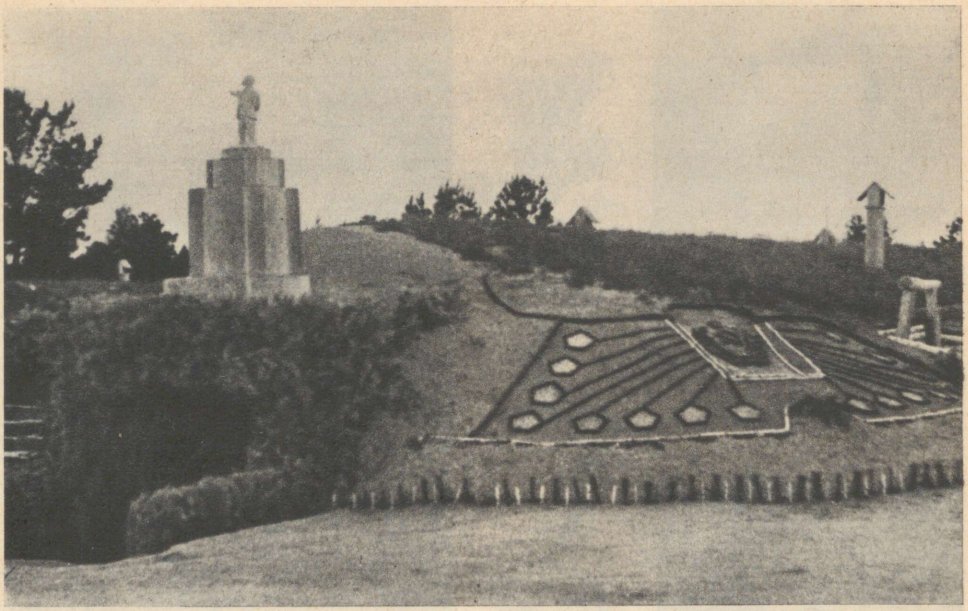
Kv. polkovnik
G. Kund

Kv. polkovnik
F. Paulmann

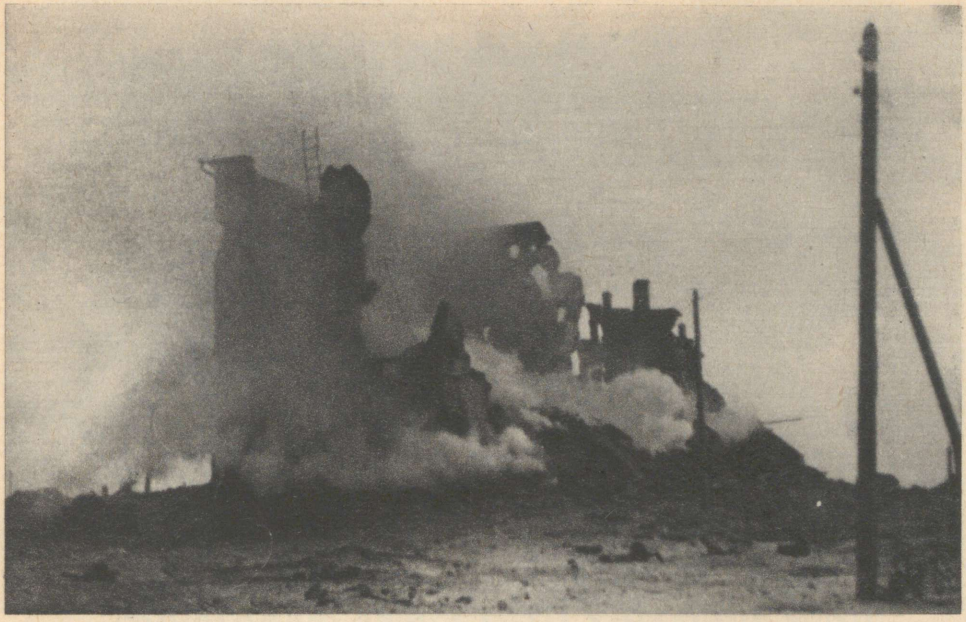
Polkovnik
E. Melts

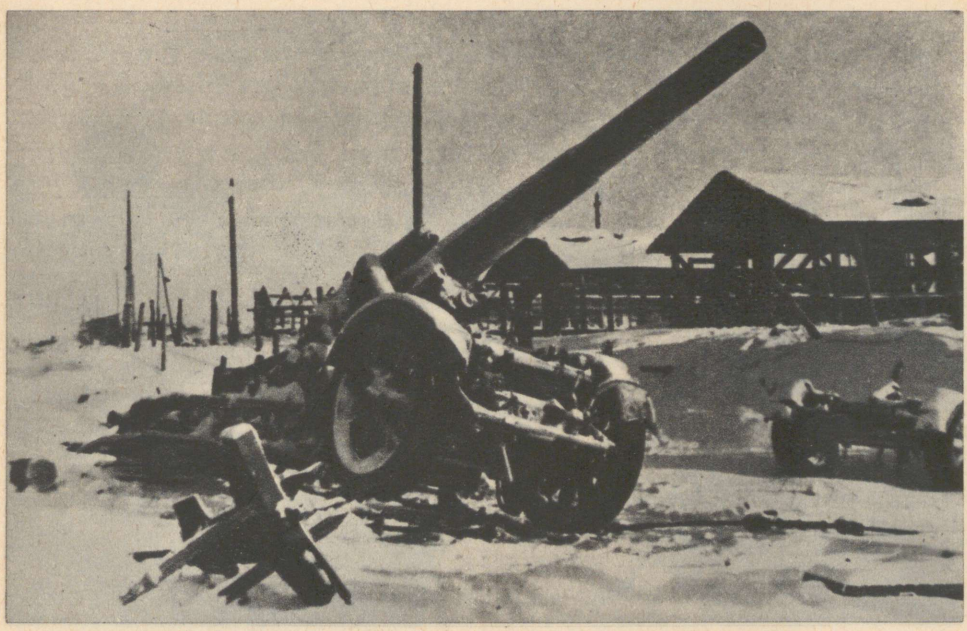
Muldmaja Kamõšlovi laagris

Sm. N. Karotamm kõnelemas võitlejaile

„Valge maja" Velikije Lukis, mille pärast käisid ägedad lahingud

Purustatud saksa lahingutehnikat Velikije Lukis

Velikije Lukis vangivõetud hitlerlasi

Autasude kätteandmine vapraile võitlejaile

NÕUKOGUDE ARMEE EESTI VÄEOSADE SÜND

21. juunil 1940 lahkus Eestis töötava rahva hulkade nõudmisel võimu juurest kodanlik reaktsiooniline valitsus, samal päeval loodi progressiivsematest ühiskonnategelastest uus valitsus dr. Joh. Varesega eesotsas. Järgmisel päeval võeti uue valitsuse esimesel istungil vastu valitsuse deklaratsioon, mis määras kindlaks tema poliitika. Deklaratsiooni tekst kõlas järgmiselt:

1. Välispoliitika alal kindlustada Nõukogude Liiduga sõlmitud vastastikuse abistamispakti ausat ja tõelist täitmist ja temaga tiheda liidu alusel tõeliselt siiraste ning sõbralike suhete arendamist.

2. Sisepoliitika alal kindlustada rahva õiguste täielikku maksmapanekut, rahva ainelise heaolu tõstmist ning rahvusliku kultuuri ja kodumaa hüvangu arendamist, milleks kindlustada rahva demokraatlike õiguste teostamist.

3. Hoolitseda poliitiliste vangide amnestia viivitamatu läbiviimise eest.

4. Saata laiali rahva tõelist tahet mitteesindavad Riigivolikogu ja Riigi-nõukogu ning viia läbi uued valimised, et moodustada rahva tõelist esindust; saata laiali rahvavaenulised organisatsioonid; algatada kohalike omavalitsuste reformi.

5. Puhastada riigiaparaat kuritegelikest, laostavaist ollustest; teostada otsustavat võitlust bürokratismi ja riigiaparaadi ülekulutuste vastu, asendada mandunud, laostunud ja bürokraatlikud elemendid rahva mitmesugustest kihtidest tulevate värskete jõududega, et muuta valitsemisaparaat ausaks, vähekulukaks ja rahva tarvetele vastavaks.

6. Kindlustada Eestis elavate vähemusrahvuste õigused ja kõrvaldada lahkhelid üksikute rahvuste vahel.

7. Astuda samme seaduste läbiviimiseks, mis taotleksid töölisklassi ja haritlaste töötingimuste ja olude parandamist ning kindlustaksid põllumajanduse ja kultuuri edendamist ja tõstmist.

8. Arendada igakülgselt rahvaharidust ja tervishoidu, võtta tarvitusele abinõud majanduselu, kaubanduse ja tööstuse tõhusaks arendamiseks vastastikuste majanduslike vahekordade alusel Nõukogude Liiduga.

9. Anda täielikku kaasabi Nõukogude Liidu vägede paigutamisel Eestis.

Pärast selle deklaratsiooni teatavakssaamist, alates 22. juunist, toimus üle Eesti hulgaliselt tööliste, talupoegade ja intelligentsi koosolekuid, kus eesti töötav rahvas väljendas oma rahulolu ning siirast rõõmu reaktsioonilise klikivõimu kukutamise ja progressiivse demokraatliku korra kehtestamise üle Eestis ning meie rahva demokraatlike õiguste maksmapanemise puhul, millest kodanlus teda ilma jättis rohkem kui 20 aasta jooksul.

Loomulikult ei jätnud see põhjapaneva tähtsusega muudatus eesti töörahva elus mõju avaldamata ka tema relvastatud jõudude organisatsioonile. Pidi järgnema ja tegelikult järgneski rida valitsuse otsuseid sõjaväe ümberkorraldamiseks demokraatlikel põhimõtetel.

Senine kõrgem väejuhatus, kes oli teotsenud reaktsioonilise kodanliku valitsuse huvide kohaselt, vabastati ametist. Vabariigi valitsuse otsusega 5. juulist anti sõjaväes ja Sõjaministeeriumis poliitiliste juhtide ametikohtade seadlus. Selle seadlusega asutati poliitilise peajuhi ametikoht sõjaväes ja poliitiliste juhtide ametikohad väekoondistes ning sõjaväe keskasutustes. Seadluse mõtte kohaselt oli nende poliitala tööliste ülesandeks organiseerida ja juhtida sõjaväes ning Sõjaministeeriumis poliitilist ning kultuurilist selgitus- ja kasvatustööd, mille eesmärgiks oli relvastatud jõudude demokratiseerimine.

Valitsuse otsusega määrati, arvates 8. juulist, teenistuse huvides sõjaväe ja Sõjaministeeriumi poliitiliseks peajuhiks praegune Eesti NSV rahandusminister seltsimees Paul Keerdo.

Väeosades toimus rida koosolekuid, kus selgitati sõdureile ja juhtivale koosseisule 21. juuni riigipöörde sündmuste tähtsust ning usalduslike suhete loomise vajadust rahva ja sõjaväe vahel, mis kodanliku reaktsioonilise valitsuse ajal täielikult puudus; eriti kriipsutati alla tiheda koostöö

arendamise vajalikkust meile sõbraliku Nõukogude Liidu Punaarmee ja Eesti rahvaväe vahel.

Järgmiseks sammuks Eesti rahvaväe demokratiseerimise teel oli väeosakomiteede loomine, milline küsimus lahendati valitsuse 13. juuli otsusega. Selle otsuse kohaselt tuli väeosakomiteed moodustada väeosas teenivatest sõjaväelastest — nii reakoosseisus kui ka juhtkonnas — allohvitseride ja ohvitseride esindajaist; nende ülesandeks oli poliitilisele ja kultuurilisele selgitustööle kaasaaitamine, meelelahutusega seosesolevate küsimuste läbitöötamine, sõdurite, allohvitseride ja ohvitseride majandusliku olukorra parandamise küsimuste arutamine.

Esimene väeosakomitee valiti Tapal, soomusrongi rügemendis.

Väeosakomiteed arendasid varsti energilist tegevust neile ettenähtud ülesannete täitmisel.

*

21. juulil 1940 muutus Eesti kogu töötava rahva tahtel Nõukogude Sotsialistlikuks Vabariigiks ja sama aasta 6. augustil otsustas Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu Ülemnõukogu võtta Eesti Nõukogude Sotsialistlik Vabariik liiduvabariigina oma võrdõiguslikuks liikmeks.

See pidi paratamatult tooma endaga kaasa otsustava muudatuse meie relvastatud jõudude — eesti rahvaväe korralduses. Mõned nädalad pärast vastuvõtmist Nõukogude Liitu andiski ENSV Rahvakomissaride Nõukogu 30. augustil 1940 sellekohase määruse, milles muuseas oli öeldud:

Silmas pidades, et Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu Konstitutsiooni (Põhiseaduse) § 14, 132, 133 alusel NSVL kaitse organiseerimine ja kõigi NSVL relvastatud jõudude juhtimine kuulub Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu korraldusse tema kõrgemate riigivõimu-organite ja riigivalitsemise organite näol, ja et NSVL ja ENSV Konstitutsiooni järgi üldine sõjaväeteenistuse kohustus on seaduseks ja isamaa kaitsmine — iga NSVL kodaniku pühaks kohuseks.

ENSV Rahvakomissaride Nõukogu otsustas:

„ . . . Eesti Rahvavägi ümber korraldada Punaarmee territoriaalseks laskurkorpuseks, andes tema üle N sõjaväeringkonna vägede koosseisu.

Anda üle eesti relvastatud merejõud, sealhulgas ka rannakahurvägi Töölis-Talupoegade Mere Sõjalaevastiku koosseisu.

Ümber organiseerida eesti rahvaväe sõjalised õppeasutused Punaarmee jalaväe normaalkooliks.

Võtta korpuse, sõjakooli ja sõjalaevade isiklikult koosseisult sõjaväeline vanne kahe kuu jooksul, vastavalt NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi 3. jaanuari 1939. aasta seadlusele . . .“

Selle määrusega pandi tegelikult alus Nõukogude armee eesti väeosadele.

Need uuestiloodavad Nõukogude armee eesti väeosad olid otsesteks järglasteks kangelaslikule Punakaardile ja noore Punaarmee eesti väeosadele, kes kodusõja võitlustes kindlalt kaitsesid nõukogude võimu. Ei ole üleliigne heita põgus pilk neile väeosadele, kelle kangelaslike lahingutraditsioonide pärijaks sai Eesti Territoriaalne korpus.

25. oktoobril (7. novembril), Oktoobrirevolutsiooni tules, viisid bolševikud töötava rahva võidule mõisnike ja kapitalistide üle.

Ka eesti töötav rahvas elas aktiivselt kaasa nendele otsustavatele revolutsioonisündmustele. Sammudes kindlalt koos bolševikega kehtestas ta Oktoobrirevolutsiooni käigus ka Eestis nõukogude võimu. Võimu ülevõtmine toimus tihedas koostöös vene töölisklassiga ja tema toetusel ning kaasabil.

Revolutsioonilise võimu kaitseks ja tema funktsioonide täitmise kindlustamiseks hakati juba kohe pärast revolutsiooni algust organiseerima tööliste võitlusrühmi. Üheaegselt sellega alustati rahvusväeosade moodustamist, komplekteerides neid Esimese Maailmasõja rinnetelt kodumaale tagasijõudnud eesti sõjameestega, milleks 7. aprillil 1917. a. saadi luba vene peastaabilt Petrogradist. Juulikuus pandi alus eesti punakaardi osadele.

Ent sellal, kui eesti töötav rahvas oma rõhuvas enamuses selgesti väljendas, et ta tahab sammuda koos vene töörahvaga tema geniaalsete ja kaugelenägevate juhtide Lenini ja Stalini juhtimisel kodanlikult Veebruarirevolutsioonilt sotsialistlikule revolutsioonile, hakkas eesti kodanlus koos parunite ja teiste tagurlike elementidega sellele aktiivselt vastu töötama ning seda igati tõkestama.

Eesmärgiga soetada omale relvastatud jõudu, kellele võiks toetuda, hakkas kodanlus eesti polkudesse koondama valgekaartlikke ohvitsere, hallparunite ja majaomanike poegi. Lisaks sellele organiseeriti kodanluse poolt üle kogu maa, eeskätt linnades, tagurlikest ollustest relvastatud „omakaitse". Kerkis silmapiirile kodusõja oht.

Kuid otsustavalt ei söandanud kodanlus veel välja astuda, arvestades eriti asjaolu, et algas lagunenud endise sõjaväe asemel Punaarmee organiseerimine ja ka eesti polkudes hakkas meeleolu bolševike partei järjekindla selgitustöö tõttu ikka rohkem kalduma Nõukogude valitsuse kasuks.

Balti parunid ja eesti kodanlus hakkasid seepärast otsima abi väljastpoolt, saates delegatsioone palvekirjadega Saksamaale keiser Wilhelmi juurde, et see saadaks oma väed Baltimaid okupeerima. Nende palvet võe-

taksegi kuulda. 21. veebruaril 1918. a. tungisid sakslased saartelt üle väina Haapsalu kaudu eesti mandrile.

Saanud sellest teada, kuulutas Eestimaa Sõjarevolutsiooniline Komitee sm. V. Kingissepa juhatusel balti parunid, kes olid eesti kodanluse toetusel äraandlikult vaenlase maale kutsunud, lindpriiks, nende maad ja vara aga rahva omaks, kutsudes ühtlasi töörahvast üles leppimatuks võitluseks sakslaste vastu.

Järgides sellele üleskutsele astusid eesti punakaardi osad julgesti vastu saartelt mandrile tunginud saksa vägedele. Lahinguis Riisipere, Keila ja Vaivara juures avaldasid need tublid eesti pojad pealetungivale vaenlasele sangarlikku vastupanu. Ent sakslaste suures ülekaalus olevate jõudude edasitungi ei suutnud nad siiski pidurdada. Keiser Wilhelmi sõjaväed balti parunite ja eesti kodanluse kaasabil okupeerisid kogu maa ja püstitasid Eestis saksa sõjaväelise diktatuuri.

Vaatamata sellele, et saksa okupatsiooni ajal eesti töötava rahva kõik püüded igati maha suruti, ei alistu ta siiski anastajaile. Tihedas ja sõbralikus koostöös revolutsioonilise Venemaa töörahvaga jätkab ta bolševike partei juhtimisel katkestamatut võitlust Eesti Nõukogude Vabariigi eest.

Eesti bolševikud eesotsas V. Kingissepaga arendasid energilist tegevust Nõukogude Eesti eest. 22. novembril kostavad Narva all esimesed paugud. Ühel pool punased eesti kütipolgud, teisel pool eesti valgekaartlaste ja Seckendorfi sõjasulaste ühine rinne. 28. novembril vabastati Narva punaste vägede poolt ja järgmisel päeval kuulutati seal välja Eesti Sotsialistlik Nõukogude Vabariik Eesti Töörahva Kommuuni nime all.

*

Võitlustes saksa okupatsioonivägede ja eesti kodanluse vastu oli Eesti Nõukogude Vabariigi käsutada Nõukogude Venemaal moodustatud eesti rahvusväeosad. Nende formeerimine algas juba märtsikuus pärast Eesti maa-ala vallutamist sakslaste poolt ja teostus Leningradis asuva Eesti Kütiväe Nõukogu juhatusel. Põhikaader moodustati saksa okupantide survel Nõukogude Venemaale taandunud eesti punakaardi osadest.

Koos sakslaste suure ülevõimu survel Nõukogude Venemaale taandunud eesti punakaardi ja töörahva riigivõimu esindajatega lahkusid Eestist paljud eesti mehed ja naised, kes olid otsustanud relvaga käes või oma tööga tagalas jätkata võitlust meie põliste vaenlaste — sakslaste ja kodanlike võimutsejate vastu.

Nende eesti meeste hulgast mobiliseeriti vabatahtlikkuse alusel rahvusväeosadele täiendavat elavjõudu.

Veebruaris 1919 oli moodustatud kuus jalaväepolku ja üks ratsaväepolk ühes vastava arvu suurtükiväega, millised koondati 18. veebruaril kahebrigaadiliseks Eesti Laskurdiviisiks.

Need eesti rahvusväeosad[1] võitlesid 1918.—1919. a. sakslaste, kindral Judenitši ja tolleaegse eesti kodanliku valitsuse valgete jõukude vastu, et vabastada neist maa ja taastada Eesti Sotsialistlik Nõukogude Vabariik. Ka võtsid nad osa lahingutest interventide vastu Põhja-Venemaal, tšehhoslovakkidega Uuralis, poola valgete jõukude vastu Väinalinna all, kindral Denikini ja Mahno röövsalkade vastu Lõuna-Venemaal.

Võideldes noore Nõukogude riigi eest ja tema vihasemate vaenlaste vastu vabastasid eesti väeosad koos teiste Punaarmee osadega Orjoli, Kurski, Stalino, Voltšanski, Mariupoli ja jaanuari algul 1920 jõudsid välja Aasovi mere kallastele. Sama aasta märtsis võtsid nad osa kuulsatest Krimmi vabastamise lahingutest Perekopi maakitsusel, kus andsid ühiselt teiste Punaarmee väekoondistega kindral Wrangeli valgetele vägedele rea raskeid ning otsustavaid lööke.

Kõikjal neis lahinguis ja mujal näitasid eesti sõdurid mehisuse ja surmapõlguse eeskuju.

Pärast kodusõja lõppemist ja interventide väljatõrjumist ning rahu saabumist siirdus valdavam osa Punaarmee eesti rahvusväeosade juhte ning võitlejaid rahuaja ülesehitustööle, kus nad teotsesid sama meelekindluse, otsustusvõime ja kohusetruudusega nagu nad olid võidelnud Nõukogude riigi eest kodusõja rinnetel.

See esimeste Punaarmee eesti väeosade vankumatu truudus nõukogude võimule ja kangelaslik võitlus eesti töötava rahva vabaduse ja õnne eest kandus Punaarmee eesti rahvusväeosade veteraanide kaudu edasi 1940. aastal moodustatavatele Nõukogude armee eesti üksustele ja sai hiljem Eesti Kaardiväekorpuse võitlejate lahutamatuks omaduseks.

TERRITORIAALNE LASKURKORPUS

Pärast ENSV Rahvakomissaride Nõukogu otsust 30. augustil 1940 (vt. lk. 19) algas elav ning pingerikas organiseerimistöö. Territoriaalkorpus koosnes kahest väekoondisest ühes vastava arvu ja tugevusega suurtükiväest, side- ja teistest väeosadest ning tagala asutustest. Igas väe-

[1] Eesti rahvusväeosade loomine Nõukogude Venemaal 1919. aastal ja nende võitlused, eriti sakslastega, eesti ja Judenitši ning teiste vene valgete vägede vastu on sündmused, mis väärivad üksikasjalisemat käsitlust omaette teoses ega mahu seepärast käesoleva raamatu raamidesse.

koondises oli peale mitmesuguste eriüksuste ette nähtud kolm laskurpolku. Kõik need uued üksused tuli moodustada endise eesti rahvaväe osadest, relvastada, varustada, õpetada ja kasvatada Nõukogude Liidu Punaarmees kehtivate nõuete kohaselt, kelle koosseisu Eesti Territoriaalkorpus siit peale kuulus.

See oli suur ja laiaulatuslik ning vastutav töö.

Kõrvuti jätkuva formeerimistööga algas juba esimestest päevadest peale pingeline õppetöö. Väeosade juhtiv koosseis kodunes võrdlemisi kiiresti uue olukorraga ja uute nõudmistega teenistuse alal ning võis esialgselt asuda juhtima ja teostama sõdurite õppetööd.

Ent sellele vaatamata vajasid juhtkonna teadmised ja oskused veel tõsist täiendamist. Äsjalõppenud sõda Soomega oli andnud Punaarmeele rea väärtuslikke lahingukogemusi, eriti vastase tugevasti kindlustatud kaitsepositsioonide läbimurdmise alal, lahingupidamises vastase kaitse sisemuses kinnisel metsasel maastikul ja talvistes oludes.

Neid kogemusi pidi ka Nõukogude armee Eesti Territoriaalkorpuse juhtkond omandama. Selleks korraldati polgukomandöridele ja korpuse kõrgemale juhtkonnale rida mõnenädalasi täienduskursusi. Neist sisukamaks ja huvitavamaks kujunes 1941. a. veebruaris laskur- ja suurtükiväeosade komandöridele kõrgema väejuhatuse poolt korraldatud kursus, kus teostati rida näitlikke õppusi ja praktilisi harjutusi maastikul, milliste ülesandeks oli tutvustada kursusest osavõtjaid värskemate, hiljutisest sõjast Karjala maakitsusel ammutatud võtetega lahingupidamise alal.

Neid teadmisi ja oskusi süvendati ning täiendati iganädalastel väeosakomandöride täiendusõppustel, millele järgnesid õppused väljas, maastikul — vägedega ja ilma.

Selliselt omandatud teadmisi ja oskusi pidid väeosakomandörid omakorda edasi andma alluvale juhtkonnale ja reakoosseisule nende lahingulisel ettevalmistamisel. See nõudis head korraldust ja põhjalikult läbimõeldud õppemetoodilist käsitlusviisi. Õppused viidi läbi tugeva pingega, väljas, maastikul, hea ja halva ilmaga, sajus ja tuisus, hoolimata külmast. Poliitilise õppuse teostamisele rakendusid aktiivselt poliittöölised.

Selliselt organiseeritud ja pingeliselt teostatud töö tulemusena olid väeosad laagrisse minemise ajaks maikuus 1941 kokku liidetud, lahinguliselt ja poliitiliselt ette valmistatud.

1941. aastal, kui läänest paiskus Nõukogude Liitu sõjatorm, oli Nõukogude armee Eesti Territoriaalne Laskurkorpus kujunenud lahinguküpseks väekoondiseks ning valmis astuma võitlusse.

*

22. juunil 1941 tungisid saksa fašistlikud väed, mis koosnesid 170 paremast jalaväediviisist koos suure arvu tankide, hulga lennuväe ja teiste moodsaimate sõjatehniliste võitlusvahenditega üle riigipiiri Nõukogude Liidu maa-alale. Olles seatud aegsasti võitlusvalmis ja koondatud salaja pealetungi lähtealusele, olles esmaklassiliselt relvastatud ja omades värskemaid sõjakogemusi Lääne-Euroopa maade allaheitmisel, olid need hitlerlikud väed eesotsas oma upsakate ning isekate juhtidega kindlad ka selle uue sõjakäigu edukas lõpus ja nautisid juba ette oma võidu vilja.

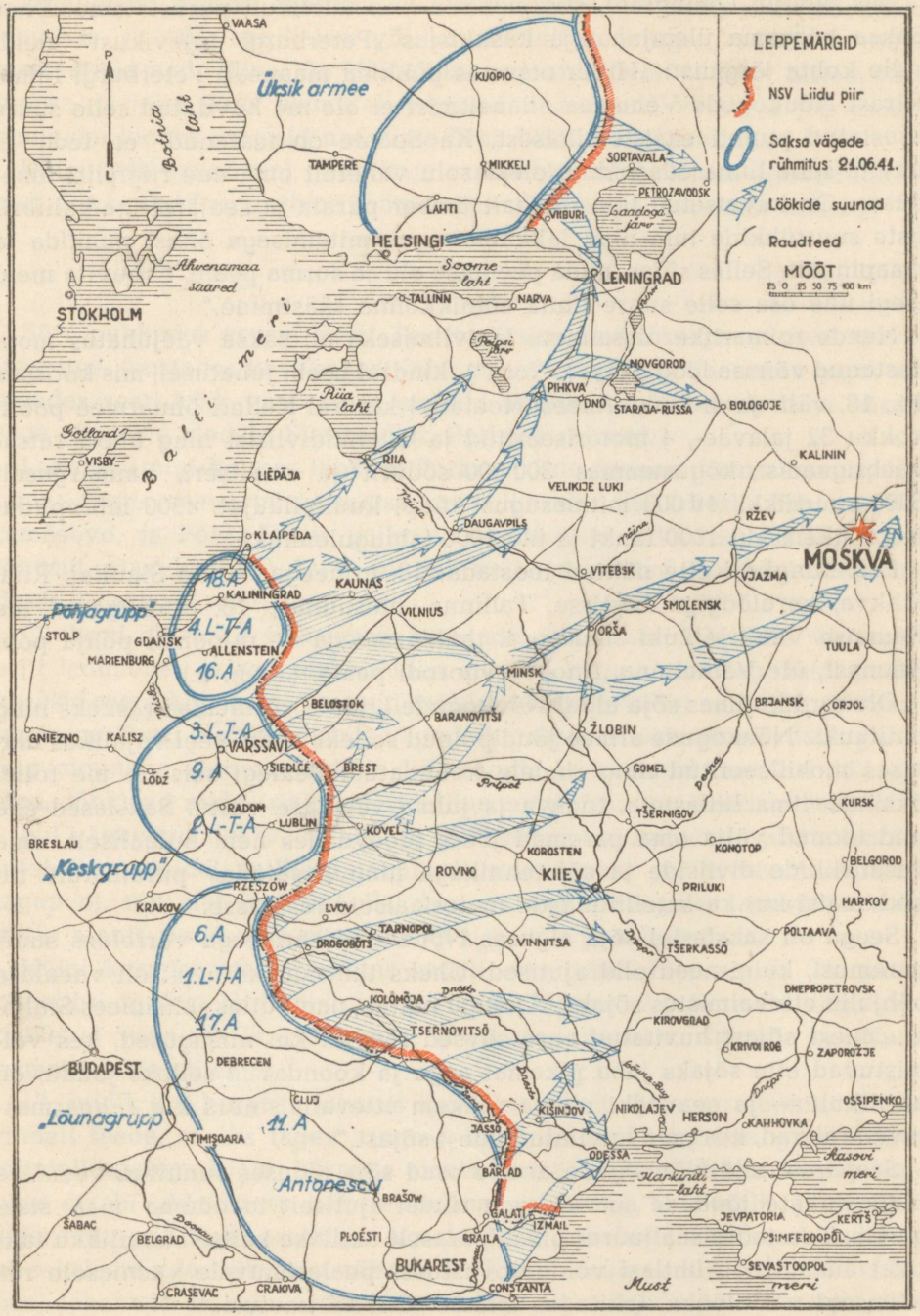
Saksa väejuhatus, tiivustatud kergetest võitudest Prantsusmaal ja Balkanil, oli otsustanud sõja Nõukogude Liidu vastu kiiresti lõpule viia ja paiskas selleks kõik oma tohutud jõud korraga ühes suures strateegilises ešelonis lahingusse.

Pealöök oli suunatud 4., 9. väli-, 2. ja 3. tankiarmeedega (tsentraalgrupp „Mitte") Suvalki, Brest-Litovski joonelt üle Minski ja Smolenski Moskva peale. Abilöögid: Ukrainast Lutsk, Lvov, Stanislavi rajoonist — 6., 17. väli- ja 1. tankiarmeedega, koos Itaalia ja Ungari abivägedega (lõunagrupp „Süd") üle Vinnitsa, Kirovogradi, Dnepropetrovski Rostovile Doni ääres; 16., 18. väli- ja 4. tankiarmeega (põhjagrupp „Nord") Leedust Klaipeda, Suvalki joonelt üle Kaunase, Väinalinna, Ostrovi Leningradi suunas.

Kui tsentraalgrupp „Mitte" tungis Moskva peale rindelt, pidid grupid „Süd" ja „Nord" haarama teda tiibadelt. (Joon. 1.)

Saksa väejuhatuse sõjaplaanides Nõukogude Liidu vastu oli Leningradile antud eriline koht. Leningrad oli ja on meie maa üheks suuremaks tööndusliikuks ja kultuuriliseks keskuseks, tähtsaks vahipostiks riigi loodepiiril. Leningrad on Venemaa uhkuseks; selle linna nimega on seotud Nõukogudemaa ja rahva ajaloo tähtsamad ning kuulsusrikkamad leheküljed: Leningrad on Suure Oktoobrirevolutsiooni hälliks; siin panid Lenin ja Stalin aluse võimsale nõukogude riigikorrale.

Leningradi hõivamisega lootsid sakslased tunduvalt nõrgendada Nõukogude Liidu majanduslikku tugevust, võtta Punaarmeelt tema võimas arsenal, kahjustada nõukogude rahva võitlusmoraali, kõvendada oma sõjalist võimsust ja tõsta hitlerliku väejuhatuse ausära. Samuti lootis vaenlane Leningradi langemisega saada Balti mere kogu ulatuses oma võimu alla, hävitada Nõukogude Liidu Balti mere sõjalaevastik, korraldada Baltikumist ida pool teotsevate vägede varustamist mereteed mööda, luua vahetu lahinguside oma soomlastest liitlastega ja anda seejärel Moskvale löök põhja poolt ning koos teiste löögigruppide pealetungiga Moskvale läänest ja lõunast välkkiirelt lõpetada sõda.

Joonis 1. Saksa vägede rühmitus 21. VI 41

Mis puutub Leningradi, siis pidi see linn täielikult purustatama. Ühes Saksa kõrgema ülemjuhataja käskkirjas „Peterburgi tulevikust" öeldi selle kohta järgmist: „Hitler otsustas pühkida maapealt Peterburgi linna. Pärast Nõukogude Venemaa allaheitmist ei ole me huvitatud selle suure asustatud punkti eksisteerimisest. Ka Soome on teatanud, et teda ei huvita selle linna edaspidine olemasolu vahetult oma uue riigipiiri läheduses. On kavatsetud linn tihedalt ümber piirata ja seejärel iga-kaliibriliste suurtükkide tule ning lakkamatu pommitamisega õhust pühkida ta maapinnalt. Selles sõjas, mida peetakse elu ja surma peale, ei huvita meid isegi ühe osa selle suure linna elanikkonna säästmine."

Nende roimarlike ülesannete läbiviimiseks oli saksa väejuhatus moodustanud võimsa löögigrupi („Nord") kindral Leebi juhatusel, mis koosnes 16., 18. väli- ja 4. tankiarmeest, toetatud kindral Kelleri õhuarmee poolt, kokku 32 jalaväe-, 4 motoriseeritud ja 4 tankidiviisist ning ühest ratsaväebrigaadist, kogusummas 300 000 sõdurit ja ohvitseri, ümmarguselt 6000 suurtükki, 19 000 mitmesugust tüüpi kuulipildujat, 4500 miinipildujat, rohkem kui 1000 tanki ja üle 1000 lahingulennuki.

Pealetungi oli ette nähtud teostada: 18. armeega — üle Šiauliai, Riia, Pihkva, harulöögiga Eestisse, Tallinna üldsuunas; 16. armeega — üle Kaunase Velikije Luki suunas; 4. tankiarmeega — rajoonist põhja pool Kaunast, üle Väinalinna, Dno, Novgorodi peale. (Joon. 2.)

Olukord kujunes sõja algul Nõukogude Liidule võrdlemisi raskeks ning ohtlikuks. Nõukogude armee jõud polnud selleks ajaks veel vajalikus ulatuses mobiliseeritud ning rindele koondatud. Pealegi seisime me tollal üksinda, ilma liitlasteta, tugeva ja julma vaenlase vastu. Sakslased aga olid toonud välja oma paremad jõud, tugevdades neid hulgaliselt oma vasallriikide diviiside ja sõjatehnikaga ning kasutades piiramatult nii kodumaisi kui ka satelliitmaade materiaalseid ressursse.

Seega oli sakslastel sõja alguses Nõukogude armeega võrreldes suuri paremusi, kuigi need olid ajutised. Üheks tähtsamaks neist oli vaenlase põhjalik ettevalmistus sõjaks. Ajalugu näitab, nagu ütles seltsimees Stalin, et „uuest sõjast huvitatud agressiivsed rahvad kui niisugused, kes valmistuvad ette sõjaks juba pikemat aega ja koondavad selleks jõudu, on harilikult — ja peavadki olema rohkem ettevalmistatud kui rahuarmastavad rahvad, kes pole huvitatud uuest sõjast."

Seepärast olid Nõukogude armee osad sõja alguses sunnitud vaenlase ülekaalukate jõudude survel kogu rindel ajutiselt taanduma maa sisemusse. Teostades sealjuures plaanipäraselt aktiivse kaitse stalinlikku taktikat andsid nad ühtlasi võidujoovastuses pealerõhuvale vaenlasele rea võimsaid vastulööke, tekitades temale tõsiseid kaotusi.

Leningradi suunas tungisid sakslased, kasutades oma suurt ülekaalu elavjõus ja sõjatehnilistes võitlusvahendites, kiiresti edasi, 3. juulil forsseerisid nad Väina jõe Väinalinna rajoonis ja mõni päev hiljem Riia juures, ja juba juuli esimesel dekaadil saavutasid Velikaja jõe joone, kuna aga loodes tungisid nad sisse Eesti NSV territooriumile.

Kõigil neil suundadel, joontel ja rajoonides olid käimas ägedad lahingud. Oli kaalul Lenini linna saatus selle sõna kõige tõsisemas mõttes.

*

Sõja puhkedes asusid Eesti Territoriaalse Laskurkorpuse osad suvelaagrites, teostades kavakohast lahingulist väljaõpet. Vaenulise tegevuse algades seati kõik väeosad ja staabid täielikult võitlusvalmis ja pärast seda siirdusid rindele Slavkovitši, Porhovi rajooni.

Lahingud olid käimas Pihkva, Porhovi, Dno joonest lõuna suunas, kui Lõuna-Eestis asuva väekoondise osad, liikudes üle Irboska Pihkva, Karamõševo, ja Põhja-Eestis paiknev väekoondis, liikudes Narva kaudu, jõudsid ajavahemikul 4.—7. juulini neile määratud koondamisrajoonidesse ja astusid võitlusse.

Olukord oli raske. Sakslased, kasutades oma suurt jõudude ülekaalu, eriti lennuväes ja soomusjõududes, surusid kogu rindel tugevasti peale, kiilusid meie kaitsesse, tungisid tankidega rindest läbi seljataha, pommitamisega õhust takistasid meie vägede korrapärast varustamist lahingu- ja toidumoonaga; langevarjurid ja diversandid katkestasid ühendusteid tagalaga, lõhkusid sildu, rikkusid sideliine ning desorganiseerisid juhtimist.

Nii väekoondistel, väeosadel ja allüksustel kui ka nende juhtimisorganitel — staapidel, millised tavaliselt asusid neilt juhitavatest vägedest tagapool, tuli alati valmis olla vastase kallaletungide tagasilöömiseks mitte ainult rinde suunast, vaid ka tiibadelt ja seljatagant.

Kuigi korpuse staap vahetas sageli oma asukohta, sattus ta siiski pahatihti rindest läbitunginud vaenlase löögiosade ja meie tagalasse heidetud vaenlase langevarjurite gruppide rünnaku, samuti ka õhust pommitamise objektiks.

17. juulil, kui korpuse juhatus asus Dno raudteejaama rajoonis, saabus rindelt teade, et üks tugev rindest läbimurdnud sakslaste grupp ühes miinipildujatega liigub korpuse staabi suunas. Kiiresti organiseeriti korpuse staabi sidelastest kaheteistkümne-meheline kaitsesalk ja saadeti sideroodu poliitjuhi asetäitja Arnold Meri juhatusel ohtlikusse suunda, et sakslaste edasiliikumist tõkestada. Kuid vaenlane oli jõudnud vahepeal läheneda staabile laskekauguseni ja avas ägeda püssi- ning miini-

pildujatule. Kaptenid Kiljako, Ots ja Loog said haavata, neist viimane raskesti. Tunduvaid kaotusi oli ka meeskonnal.

Seisukorra päästsid sm. Meri võitlejad. Nad lõid tagasi kõik vaenlase rünnakud, tekitades temale oma tulega raskeid kaotusi. Võitluses oli Meri saanud käest haavata, kuid ta jätkas lahingu juhtimist, tulistades edasirühkivat vaenlast ja lennutades temale vastu käsigranaate. Vahepeal olid sakslased asunud haarama vapraid sidelasi tiibadelt, toetades oma edasitungi tugeva miinipildujatulega. Ent Meri salk ei lakanud võitlemast, kuigi rohkem kui pooled mehed olid rivist välja löödud. Meri ise, olles saanud veel kolmest kohast haavata, õhutas oma mehi edasisele vastupanule.

Abijõudude saabudes löödi sakslased tagasi, kusjuures vaenlane jättis lahinguväljale rohkem kui 30 laipa, pealeselle haavatud, keda neil läks korda kaasa viia. Korpuse juhtimiseaparaat oli seega päästetud.

Selle mehise teo eest omistati Arnold Merile — esimesena eesti rahva poegade hulgast — Nõukogude Liidu kangelase kõrge nimetus.

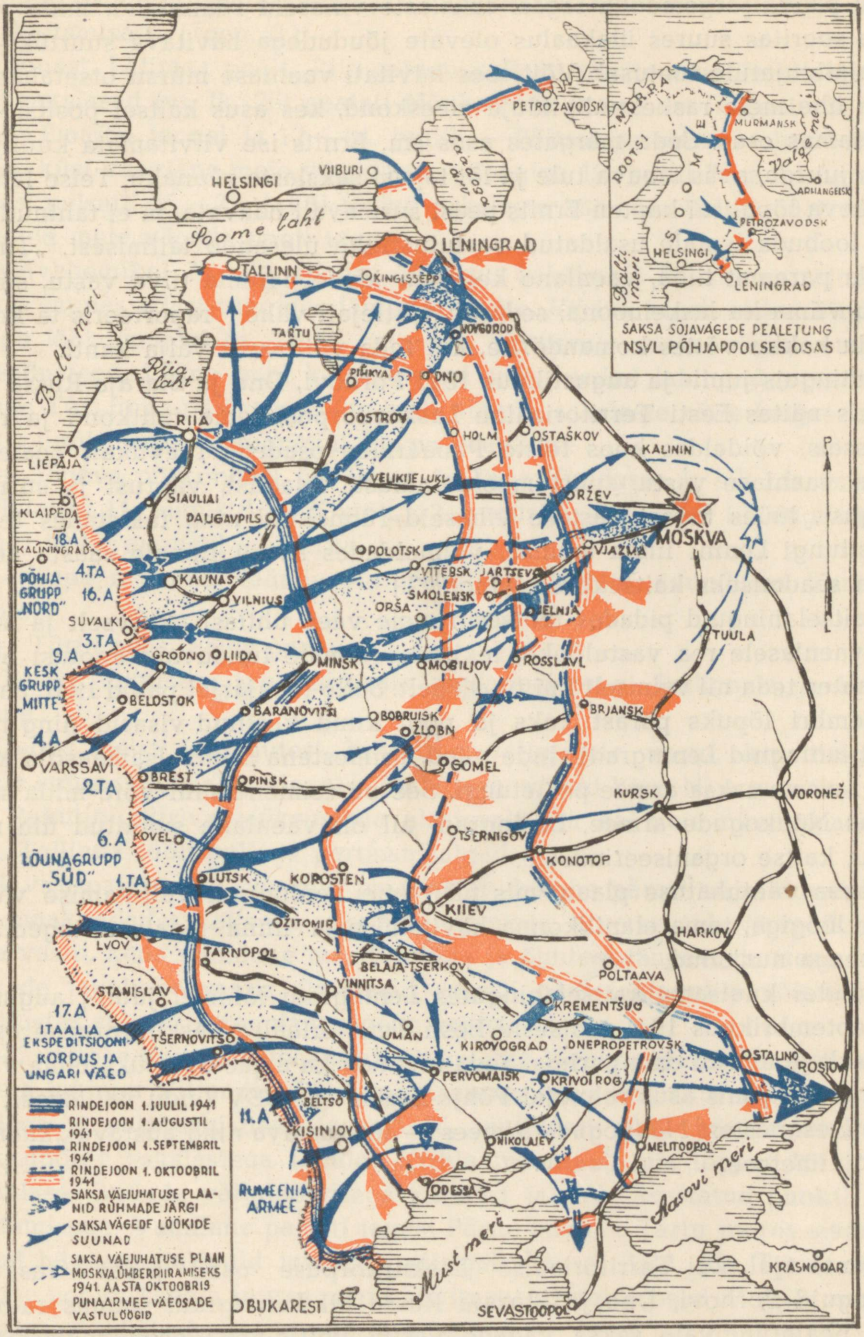
Palju teisigi Eesti Territoriaalse Laskurkorpuse sõdureid ja ohvitsere näitasid neis pingelistes ning rasketes kaitselahingutes suures ülekaalus olevate vaenlase jõudude vastu tublidust, otsustavust ja algatusvõimet, visadust ja õiget arusaamist oma kohustest Nõukogude kodumaa vastu.

Vanemseersant E. Randma, kelle allüksuse read olid võitluses hõredaks jäänud, kõik ohvitserid rivist välja langenud ja seetõttu meeskonna vastupanuvõime nõrgenenud, võttis sel kriitilisel hetkel allüksuse juhtimise enda kätte ja lõi tagasi kõik sakslaste rünnakud, tekitades neile tunduvaid kaotusi.

Vanem Peedu Mäe, pärast seda kui tema patarei ohvitserid olid saanud haavata ning kantud lahingust välja, võttis tulejuhtimise enda kätte. Käsutanud oma suurtükid tee äärde lahtisele tulepositsioonile jalaväeüksuse lahingukorra esimestesse ridadesse, laskis sm. Mäe tihedate massidena pealetungivaid sakslasi lähedale tulla ja avas siis neile hävitava tule. Vaenlane paisati suurte kaotustega tagasi; meie laskurüksused olid aga seeläbi võitnud aega, et korrastada oma ridu ning uuendada jõudu lahingu jätkamiseks.

Dno raudteejaama lähedal peatasid kapten Mürk ja leitnant Sikk üksinda oma kuulipildujatega sakslaste pealetungi. Kui saabus abiväge ja sakslased olid sunnitud tagasi tõmbuma, jäi võitluspaigale kümneid vaenlase laipu.

Lahingus lõuna pool Porhovit Dedovitši suunal kapten Jakob Ernits, kes oli saanud ülesandeks kaitsta oma meestega tähtsat teedesõlme, lõi

Joonis 2. Saksa väejuhatuse plaanid ja Punaarmee aktiivsed kaitselahingud juunist—septembrini 1941

kaks päeva järgemööda tagasi sakslaste vihaseid rünnakuid, mida vastane sooritas suures ülekaalus olevate jõududega hävitava suurtüki- ja miinipildujatule toetusel. Võitluses hävitati vaenlase mürsu otsetabamusega ühe meie raskekuulipilduja meeskond, kes asus kaitsel positsiooni tähtsamas osas. Seda märgates asus sm. Ernits ise viivitamata kuulipilduja juurde, avas tabava tule ja lõi tagasi sakslaste rünnaku. Teise lahingupäeva lõpul sai kapten Ernits peast surmavalt haavata, ta ei tahtnud ka siis loobuda temale usaldatud vastutusrikka ülesande täitmisest. „Tuleb hoida paremat tiiba, vaenlane koondab jõude parema tiiva vastu, sinna peab viima ka laskemoona, seda on võitlejail vähe," raporteeris ta kogu jõudu kokku võttes komandörile, kui teda võitlusest välja kanti.

Lahinguis juuli- ja augustikuus 1941 Porhovi, Dno ja Staraja Russa rajoonis näitas Eesti Territoriaalne Laskurkorpus, tema juhtkond ja reakoosseis, võideldes koos teiste Punaarmee osadega raevukalt pealetungi rohuva vaenlase vastu, suurt meelekindlust, visadust, vaprust ja surmapõlgust, lüües tagasi vastase vihaseid rünnakuid ning takistades tema edasitungi Lenini linna suunas, võimaldades seega linnale säästa aega enda seadmiseks kaitsekorda. (Joon. 2.)

Kaitselahinguid pidades teotsesid meie väed ühtlasi aktiivselt ja andsid vaenlasele rea vastulööke, tekitades temale tunduvaid kaotusi ning kurnates teda nii vaimselt kui füüsiliselt. Selle tagajärjel panid 1941. aasta septembri lõpuks pärast kaks ja pool kuud kestnud visasid ning raskeid lahinguid Leningradi rinde väed, esimestena Suure Isamaasõja käigus, seisma saksa armee pealetungi. See oli esimene suur võit, mida saavutas Nõukogude armee. Leningradi all oli vaenlane sunnitud üle minema kaitse organiseerimisele.

Saksa väejuhatuse plaan, mis nägi ette Leningradi vallutamise välkkiire löögiga, tema elanikkonna hävitamise ja linna maatasa tegemise, oli seega nurjunud.

Nendes kuulsates kaitselahingutes Leningradi lähistel juuli-, augusti- ja septembrikuus 1941 teotsesid Eesti Territoriaalse Laskurkorpuse osad edukalt ja andsid oma parima. Seda tõendab ka asjaolu, et üks tema väekoondistest, mis asus rahuajal Põhja-Eestis, sai NSV Liidu valitsuselt — ühena esimestest Nõukogude armees — tunnustava ning austava „kaardiväe" nimetuse.

*

Samal ajal, kui Territoriaalse Laskurkorpuse osad pidasid raskeid lahinguid Porhovi, Dno ja Staraja Russa all Leningradi suunas raevukalt pealetungivate saksa vägede vastu, võttis teisi eesti relvastatud

jõudude osi hävituspataljonide ja töölispolkude näol osa Eesti NSV maaala kaitsmisest. (Joon. 3.)

Lõunast, Lätimaa poolt, Riia rajoonist Eesti territooriumile sissetunginud sakslased (vt. lk. 26) peatati Nõukogude armee osade poolt: 9. juulil — Emajõe joonel ja 12.—14. juulil — Põltsamaa suunas ning Märjamaal, kust vaenlane meie vägede vastulöögiga 13. juulil Pärnu-Jaagupini tagasi paisati. 15.—22. juulil tõrjuti sakslaste katsed sellelt joonelt edasi tungida meie vägede poolt tagasi.

Ajavahemikul 23.—31. juulini õnnestus sakslastel Põltsamaa rajoonist kirde suunas edasi tungides läbi murda üle Jõgeva Mustveesse, lõigates seega läbi Emajõel ja Tartu rajoonis teotsevate meie vägede tagala ühendusteed. Lääne pool käisid samal ajal ägedad lahingud vahelduva eduga Türi linna pärast, mis 29. juulil lõpuks sakslaste kätte langes.

31. juulist kuni 7. augustini tungis vaenlane:

— Jõgeva piirkonnast üle Pedja ja Tapa Kundasse ja siit ida suunas, vallutades 11. augustil — Kiviõli, 12. augustil — Kohtla, 13. augustil — Jõhvi ja 17. augustil — Narva;

— Tapa rajoonist läände üle Aegviidu Kehrani, suundudes Tallinna poole;

— Türilt edasi Paide peale;

17.—31. augustini teostasid sakslased pealetungi Tallinnale ja Haapsalule.

Kõigist neist lahingutest hitlerlike vallutajate vastu, kes tungisid peale suures ülekaalus olevate jõududega, võtsid koos N. armee ja kindral Rakutini piirivalveüksustega aktiivselt osa ka meie hävituspataljonid, Tallinna töölispolk ja partisanisalgad.

Hävituspataljonid, kes olid moodustatud kohe pärast sõja algust kõigis maakondades kaitseks sakslaste agentide, diversantide ja salakuulajate vastu, keda vaenlane maad mööda ja õhuteel langevarjuritena meie vägede tagalasse saatis, ilmutasid samuti häid lahingulisi võimeid ka võitlustes sakslaste regulaarvägede vastu.

Nii näiteks 8. juulil pidasid nad koos ühe Nõukogude armee väeosaga eduka lahingu Viljandist Põltsamaa suunas edasitungivate vaenlase jõududega ja paiskasid need tagasi. 16. juulil oli ühel hävituspataljonil kokkupõrge sakslastega Lihula—Kirbla maanteel, mis lõppes 20. juulil vaenlase jõudude väljalöömisega Lihulast ja selle asustatud punkti vabastamisega. Vaenlane paisati tagasi Pärnu suunas. Tartu juures sissepiiratud hävituspataljonid murdsid piiramisrõngast läbi üle Torma Avinurme poole. Taebla juures panid hävituspataljonide osad 27.—29. augustil seisma sakslaste pealetungi Haapsalule.

Mitte vähema eduga teotses saksa vallutajate vastu Tallinna töölispolk polkovnik Kangeri juhtimisel. Polgu formeerimine algas 26. juulil. 21.—22. augustil pidasid polgu osad sakslastega raevukat lahingut Kiviloo ja Perila rajoonis. 23. augustil läbis rindejoon Lehmja mõisa ja Mõigu küla rajooni; 24.—25. augustil peeti lahinguid Pirital, 26.—27. augustil Harkus, Lasnamäel, Kadriorus ning linna idaservadel.

27./28. augusti ööl lahkusid meie väed Tallinnast reidilasuvatele laevadele. 28. augusti pärast lõunat asus suur transportlaevade karavan sõjalaevadest saadetuna teele Leningradi suunas.

Kõigis neis rasketes lahingutes oma maa ja tema pealinna vana Tallinna eest ilmutasid hävituspataljonid, töölispolgu osad ja partisanisalgad suurt mehisust, kangelasmeelt ja patriotismi. Nad võitlesid vapralt oma kodude kaitsmisel, osutades seega sünnimaale unustamatu teene.

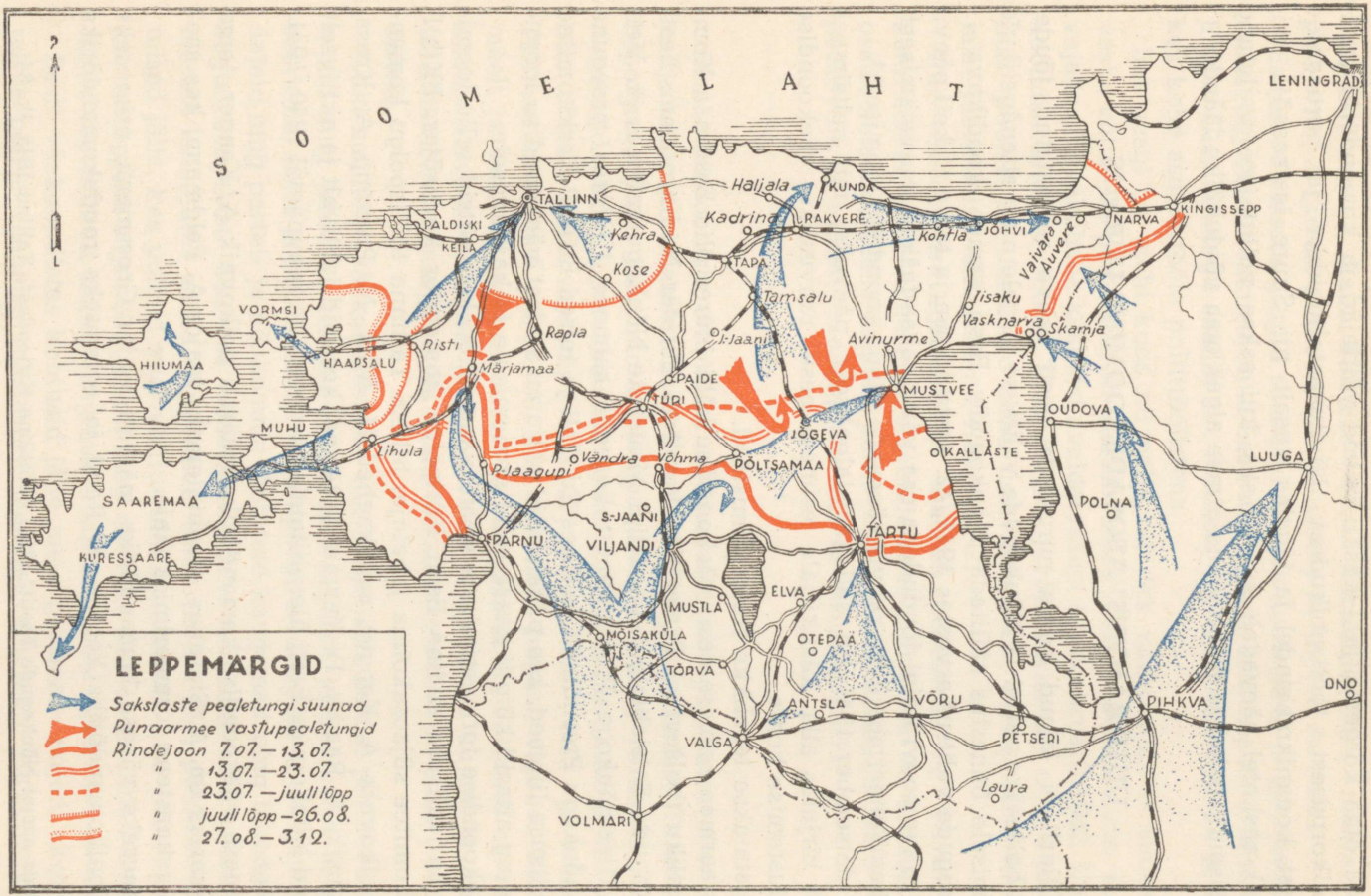
*

Nii mõnigi eesti mees meie territoriaalse laskurkorpuse ridadest, võideldes Leningradi lähistel, Porhovi, Dno, Staraja Russa all, samuti töölispolgust ning hävituspataljonidest ja partisanide hulgast, kes võitlesid kodus oma sünnimaa pinna kaitseks vihatud hitlerlike anastajate vastu, langes neis veriseis lahinguis. Kuid ellujäänud jätkasid seda vihasemalt võitlust, mis tõotas lõplikku vabanemist saksa orjastajaist. Nüüd polnud eestlased enam üksi, nagu tihtigi varematel aegadel, silm silma vastu oma suurima vaenlasega. Sõbralikult abivalmis võitlesid nendega kõrvuti kõik teised suure Nõukogude Liidu vennasrahvad ja võimas Nõukogude armee oma sangarlike võitlejate ja kõige moodsama sõjatehnikaga seltsimees Stalini geniaalsel juhtimisel.

See tõstis eneseusaldust ja sütitas võitlusindu. Nüüd oli saabunud aeg vabaneda jäävalt saksa sissetungijaist.

*

Oma raadiokõnes 3. juulil 1941 märkis seltsimees Stalin, et fašistliku Saksamaa äraandliku kallaletungi tõttu ähvardab meie kodumaad tõsine oht ja selles sõjas otsustatakse „Nõukogude riigi elu või surm, NSVL rahvaste elu või surm, see — kas Nõukogude Liidu rahvad jäävad vabaks või langevad orjusse." Seepärast „Punaarmee, Punalaevastik ja kõik Nõukogude Liidu kodanikud peavad kaitsma iga jalatäit Nõukogude maad, võitlema viimse veretilgani meie linnade ja külade eest, ilmutama meie rahvale omast julgust, algatusvõimet ja taibukust."

Joonis 3. Sõjategevus Eesti NSV-s 1941. a.

Seda oma kõrgema juhi käsku täitsid võitlejad ja komandörid territoriaalkorpusest, töölispolkudest, hävituspataljonidest ja partisanide hulgast, kodanikud rindel ja tagalas ausalt nii Suure Isamaasõja esimestel, rasketel päevadel, kui ka siis, kui saksa vallutajate pealetung oli seisma pandud ja Nõukogude armee algas oma võidukäiku läände.

UUTE RAHVUSVÄEOSADE LOOMINE UURALIS

„Hitleril ei läinud korda purustada eesti rahva relvastatud jõude. Tänu bolševike partei ja Nõukogude valitsuse targale ning ettenägelikule juhtimisele õnnestus säilitada Nõukogude Eesti armee kondikava ... Nõukogude valitsus arvestas 1941./42. aasta sügise ja talve raskeil päevil eesti rahva soovi kõigi jõududega osa võtta saksa fašismi purustamisest, ja lubas Punaarmee eesti rahvusväeosade ning -koondiste loomise."[1]

17. detsember 1941 on selleks ajalooliseks päevaks, mil seltsimees Stalin kirjutas alla käskkirjale esimese eesti rahvusliku väekoondise moodustamise kohta.

Alustatakse tegelikku formeerimistööd.

Punaarmee esimese eesti väekoondise hälli juures olid Eestimaa Kommunistliku (bolševike) Partei Keskkomitee sekretär N. Karotamm, Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi Ministrite Nõukogu esimees A. Veimer, Ülemnõukogu Presiidiumi tolleaegne esimees J. Vares, praegune Ülemnõukogu Presiidiumi esimees Ed. Päll ja teised EK(b)P Keskkomitee ja valitsuse liikmed, kes pühendasid palju oma ajast väekoondise loomisele ning aitasid kõigiti kaasa selle arenemisele ja kasvamisele.

Väekoondise formeerimisele seisid väga lähedal ja võtsid selle loomisest juhtivalt osa endine Eesti Kütipolgu komandör kodusõjas, EK(b)P Keskkomitee sõjaosakonna juhataja, hiljem Tallinna töölispolgu komandör polkovnik A. Kanger, seltsimehed H. Allik, N. Puusepp, A. Kress, V. Kuusik, A. Raadik, D. Kuzmin ja teised, kes olid juhtivalt ja aktiivselt seisnud Nõukogude Eesti ülesehitamise eesotsas ka rahupäevil 1940./1941. aastal.

Esimese väekoondise komandöriks määrati polkovnik A. Kanger, tema komissariks sm. A. Sipsakas, staabiülemaks major A. Feldmann, kes saabusid esimestena formeerimiskohale.

Esimeseks väeosa komandöriks määrati major Grossmann, esimeseks pataljonikomandöriks kapten A. Raud ja esimeseks roodukomandöriks

[1] „Viis aastat Nõukogude Eestit", RK „Poliitiline Kirjandus", Tallinn 1945, lk. 84.

vanemleitnant A. Laur. Teisteks väeosa komandörideks määrati veel polkovnik J. Lukas, polkovnik A. Saueselg ja kapten A. Pais.

Esimesed meeste grupid saabusid 15. jaanuaril 1942 ja koosnesid peamiselt tagalasse evakueerunud Eesti nõukogude asutuste töötajaist, nende hulgas Ülemnõukogu saadik sm. Somson, sm-d Koppel, Munak ja teised, kes kohe asusid tööle poliittöölistena.

Ent peagi on mehi koos nii palju, et üks väekoondis ei suuda neid vastu võtta. Ja päevakorrale kerkib teiste eesti väekoondiste loomise vajadus. Sellekohane käskkiri avaldataksegi 10. veebruaril 1942. Uut väekoondist asutakse looma Tšebarkuli sõjaväelaagris, mis oma kauni looduse poolest on ilusamaid kohti ümbruskonnas. Väekoondise formeerimise läbiviimise tähtajaks oli 1. mai 1942.

Uue väekoondise komandöriks määrati polkovnik A. Vassil, tema komissariks sm. N. Puusepp, staabiülemaks polkovnik A. Simson. Väeosade komandörideks määrati polkovnik Lombak, alampolkovnik Neggo, polkovnik O. Mullas ja alampolkovnik K. Aru-Kaušinski.

*

Eesti väekoondiste alusmüüri moodustasid lahinguis karastunud võitlejad ja komandörid endise Eesti Territoriaalkorpuse ridadest, Tallinna töölispolgust, Eestit kaitsnud hävituspataljonidest ning partisanisalkadest. Need olid mehed, kes raskeis lahinguis juuli- ja augustikuus 1941 Porhovi, Dno, Staraja-Russa rajoonis (vt. lk. 27) ja Eesti NSV, eriti aga meie vana Tallinna kaitsmisel (vt. lk. 33) olid näidanud julgust, vaprust, kangelasmeelt ja ustavust, samuti oskust ja meisterlikkust võitluses suures ülekaalus olevate vaenlase jõudude vastu ning võisid kujuneda kindlaks ja kõikumatuks nurgakiviks uuestimoodustatavatele eesti väekoondistele.

Kuid nendesse väekoondistesse tuli hulgaliselt Eestist pärinevaid võitlejaid ning juhte ka teistest Punaarmee osadest, kutsealuseid ja mobiliseerituid, vanu ja noori, töölisi ja talupoegi, nõukogude intelligentsi esindajaid ning partei- ja nõukogude töötajaid kaugemalt ning lähedalt Nõukogude tagalast. Üks osa nendest oli juba näidanud oma võimeid esimestes lahingutes saksa okupantide vastu pärast sõja puhkemist, kuna teised jälle, kes polnud veel võitlustules karastatud, otse põlesid tahtest kiiresti õppida sõjamehe rasket ning ohtlikku kutset, et anda Nõukogude riigile reeturlikult kallaletunginud vaenlase vastu võideldes oma panus.

Eesti väekoondistes kohtusid jälle meie paremad pojad, kes eesti rahva põlise vaenlase sakslastest maailmavallutajate survel olid maha

jätnud oma sünnimaa, olles valmis andma kõik selleks, et peagi tagasi pöörduda võitjatena ja vabastajatena okupatsiooni all ägavale isade maale.

Siia olid kokku tulnud kõik need, kes olid jõudnud tõekspidamisele, et nõukogude korra sünd Eestis oli meie maa ja rahva majandusliku, poliitilise ja kultuurilise arenemise loomulik tulemus, et võideldes hitlerliku röövarmee vastu, võideldes Nõukogude Eesti eest nad täidavad oma rahva eluõiguse ja vabaduse kaitsmise püha missiooni.

*

Formeerimine kestis kogu jaanuari-, veebruari- ja märtsikuu ning oli seotud tunduvate raskustega meeskondade majutamise ja varustamise alal. Kuid Uurali sõjaväeringkonna juhatuse pideval hoolitsusel ja naabrusesasetsevate teiste väekoondiste lahkel kaasabil võideti peagi kõik need raskused.

Väekoondise formeerimise esimestest päevadest alates kerkisid kogu ulatuses esile võitlejate ja komandöride, väeosade ja allüksuste lahingulise ettevalmistamise ning meeskonna kasvatamise küsimused.

„Mida raskem õppusel, seda kergem on lahingus," nii tavatses öelda vana kuulus vene väejuht A. V. Suvorov. See tähendab — vaenlase võitmiseks lahinguis väiksema vere, vaeva ja kuluga tuleb enne palju, palju õppida ja õpetada. Kui õppuse tähtsust hinnati juba Suvorovi ajastul, millal võitlusvahendite valik oli väike, nende konstruktsioon nüüdsetega võrreldes võrdlemisi algeline ning käsitsemine lahinguis lihtne, siis seda suurema tähtsuse omab see meie päevil, kus sõjatehnika on väga suurel määral mitmekesistunud, relvade ehitus muutunud tublisti keerulisemaks ning nende kasutamine nõuab häid teadmisi ja oskusi. Nii näiteks oli veel Esimese Maailmasõja ajal aastail 1914—1917 jalaväepolgu relvastuseks ainult vintpüss, vähesel määral raskekuulipildujaid, algelist tüüpi miinipildujaid ja tehnilise sidevahendina peamiselt telefon. Praeguses jalaväepolgus on aga peale igasugu konstruktsiooni ja kaliibriga püsside ning automaatrelvade veel erineva rauaõõne läbimõõduga suurtükke, miinipildujaid, mitmekesine side-, sapöör- jne. varustus, mille kooskõlastatud, otstarbekohane ning tõhus rakendamine lahinguis nõuab juhtidelt põhjalikke teoreetilisi teadmisi ja väga suuri praktilisi oskusi.

Vanasti, isegi veel 1914.—1917. a. sõjas, peeti lahinguid võrdlemisi harva öösel, peamiselt aga päevavalgel ja selleks eriliselt valitud lahinguväljadel või positsioonidel, mis tolle aja väejuhtide arvates olid soodsad

lahingute pidamiseks. Möödunud Suure Isamaasõja tandreil peeti lahinguid pidevalt kuude kaupa nii päeval kui öösel, hea ning halva ilmaga, igasugusel maastikul, kuni vaenlane oli sunnitud taanduma või ta hävitati. Selles sõjas ei loovutanud vaenlane jalatäitki maad ilma visa vastupanuta, vaid seda tuli temalt võtta võitlusega samm-sammult, kuigi sealjuures aeg ja koht polnud igakord soodus lahingupidamiseks. Lõpuks, kui varemail aegadel olid sõjaväed võrdlemisi väikearvulised, siis kaasaegseis sõdades viiakse lahingusse korraga miljoneid võitlejaid ühes arvuka ja keerulise sõjatehnikaga, mille kooskõlastatud teotsemine nõuab kõigi astmete juhtidelt kuni üksiku reavõitlejani mitte ainult praktilisi oskusi, vaid ka põhjalikke teoreetilisi teadmisi.

Kõiki neid teadmisi ja oskusi omandatakse ainult püsiva õppimisega, peamiselt aga plaanikindla ja korduva harjutamisega maastikul olukordades ja tingimustes, mis võimalikult vastavad tõelisele lahingule. See nõuab aga palju aega, mida sageli ei piisa küllaldaselt selleks, et eeskujulikult õppida tundma sõjamehe keerulist, rasket ja elukardetavat kutset. Mida paremini juht ja reavõitleja teavad ning täidavad oma ülesandeid lahingus, seda rohkem on neil eeldusi võidu saavutamiseks ning oma elu säästmiseks, vastasel korral aga ähvardab võitlejaid paratamatult kaotus ning hukkumine.

Seega on juhi ja käsualuse, väekoondise, väeosa, allüksuse ja üksikvõitleja lahinguline ettevalmistus neile võidu või kaotuse, elu või surma küsimuseks.

*

Eesti väekoondise ohvitserid, seersandid ja reavõitlejad olid igati teadlikud sellest elementaarsest ning käegakatsutavast tõest. Seepärast koos formeerimisega algas kohe süstemaatiline ja pingeline väljaõppeperiood.

Peamist tähelepanu pööratakse taktikalisele ettevalmistusele, relvade käsitsemisoskusele, sõjainseneri-asjandusele, riviõppusele ja Nõukogude armee eeskirjade tundmisele ning täitmisele. Õpitakse tundma sidevahendite kasutamist mitmesuguses lahinguolukorras.

Üheks tähtsamaks küsimuseks on kaadri õpetamine. Juhtivale koosseisule: komandöridele ja poliittöölistele korraldatakse eriõppusi, milliste ülesandeks on anda neile teoreetilisi teadmisi ja praktilisi oskusi alluvate väeosade ja allüksuste väljaõppe teostamiseks ja nende edukaks juhtimiseks lahingus. Nooremate komandöride õpetamine toimub väeosakoolides ja väekoondise õppepataljonides ning see taotleb samasuguseid eesmärke.

Meeskonna ettevalmistamine kõigil väljaõppe aladel teostatakse täies ulatuses praktiliselt, reeglina väljas maastikul, olukorras ning tingimustes, nagu need esinevad lahingus, kus tuleb teotseda igasugusel maastikul, öösel ja päeval, külma ja soojaga, hea ja halva ilmaga, tuisus ja vihmas, lume ja märjaga. Selle eesmärgiks on: karastada võitlejaid nii kehaliselt kui vaimselt, et nad juba õppeväljal saaksid võimalust mööda kõike seda läbi elada, millega neil tuleb edaspidi kokku puutuda lahingus.

Pärast seda, kui üksikvõitleja ja väiksemate allüksuste lahingulisel ettevalmistamisel oli juba saavutatud soovitud tagajärgi, algavad suuremad taktikalised õppused. Neid teostatakse juuli- ja augustikuus. Laagrite ümbruses lähematel ja kaugematel nurmedel, lagendikel ja metsades organiseeritakse pealetungi-, kaitse- ja kohtamislahinguid ning veekogude ületamist lahinguga ja ilma, silmas pidades, et Punaarmee võitleja peab olema ette valmistatud võitluseks igas olukorras, peab tulema välja võitjana kõige raskemaistki lahinguist.

Üheaegselt relvade käsitsemis- ja nende lahingulise rakendamise õppusega teostub ka võitlejate ja juhtkonna kasvatustöö, nende poliitiline ettevalmistus.

Eestimaa Kommunistliku (bolševike) Partei Keskkomitee ja Eesti Nõukogude Sotsialistliku vabariigi valitsus saatsid meie rahvusväeosadesse ja -koondistesse vilunud partei-, kommunistlike noorte ja nõukogude kaadri. Väekoondiste ridadesse astusid poliitala juhtidena seltsimehed N. Puusepp, H. Allik, V. Kuusik, D. Kuzmin, A. Raud, A. Raadik ja teisi Eesti NSV valitsuse liikmeid, NSV Liidu ja ENSV Ülemnõukogu saadikuid, tuntud partei- ja nõukogude tegelasi. Partei- ja kommunistlike noorte organisatsioonide juhtimisel edenes poliitiline kasvatustöö väekoondistes ühes isikulise koosseisu kujundamisega hoogsasti ning andis soovitud tagajärgi.

Nõukogude aasta Eestis oli liiga lühike aeg selleks, et sügavalt tundma õppida nõukogude korda, marksismi-leninismi surematut õpetust. Nüüd asutakse innukalt täiendama oma lünklikke teadmisi sel alal.

Paljud eesti väekoondiste võitlejad õppisid mõistma sotsialistliku kodumaa ülesehitamise aluseid, stalinlike viisaastakute geniaalset mõtet, nende täpset ja suurejoonelist teostamist ning nende rohkeid tulemusi ja tähtsust Nõukogude Liidu majandusliku ning sõjalise võimsuse loomisel.

Siin õpitakse tundma Üleliidulise Kommunistliku (bolševike) Partei ajalugu, kuidas nõukogude rahvail tuli võidelda maailma kõige esimese sotsialistliku riigi ülesehitamisel, Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võitude kaitsmisel ja edasiarendamisel.

Murenevad veel paljudegi juures esinevad kodanliku korra ajast pärinevad eelarvamused; süveneb arusaamine nõukogude korrast ning tugevneb tahe anda kõik selle korra kaitseks, selle taastamiseks okupeeritud ENSV-s, Nõukogude Liidule kallaletunginud vaenlase purustamiseks.

*

Maikuus külastas eesti väekoondisi seltsimees Stalini lähim kaasvõitleja Nõukogude Liidu marssal seltsimees K. Vorošilov, et kontrollida sõdurite ja komandöride sõjalist ettevalmistust ning kasvatust ja anda juhiseid edaspidiseks tööks.

Sellest külaskäigust meenutab kv. kindralmajor Allikas, kes tol ajal oli esimese eesti väekoondise staabis vastutaval kohal, järgmist:

„5. mail 1942 inspekteeris esimest eesti väekoondist Nõukogude Liidu marssal seltsimees Vorošilov, kes viis läbi kogu väekoondisega suurejoonelise taktikalise õppuse.

Pärast õppusi korraldatud paraadil esines NSV Liidu marssal Vorošilov pikema kõnega, kus märkis ära kõik väekoondise head ja nõrgad küljed ning andis täpseid juhiseid edaspidiseks väljaõppeks, toonitades, et väekoondis peab õppima ja sõdima nõnda, et eesti rahval ei tuleks punastada oma väeosade pärast, vaid et need kujuneksid tõelisteks eesti rahva vabastajaiks ja pälviksid eelolevais lahinguis austava kaardiväe nimetuse.

Marssali lahkudes jäi mõneks ajaks veel kohale tema lähem abiline kindralleitnant Mordvinov, kes väeosadega viis läbi terve rea näitlikke ja väga huvitavaid õppusi. Ta kriipsutas alla lennuväe suurt tähtsust kaasaegses sõjas ja õpetas võitlejaid olema alati pingsalt valvel vastase lennuväe suhtes."

Kuid elu väekoondistes ei piirdunud ainult õppe- ja kasvatustööga. Igapäevasest pingelisest tegevusest hoolimata leidus küllaltki veel vaba energiat. Seda kasutati ära meelelahutuseks, eeskätt aga iga liiki isetegevuseks ja kehakultuuri harrastamiseks.

Väekoondiste paljudes allüksustes ja väeosades luuakse kunstilise isetegevuse kollektiive ja kehakultuurlaste rühmi, kes tõmbavad kaasa hulgaliselt ka teisi, viies niiviisi kunsti ja kehakultuuri võitlejate laiadesse hulkadesse.

Sellal, kui ajutiselt okupeeritud Nõukogude Eestis võimutsesid saksa anastajad, kui siin kitsenesid eesti kultuurilise eluavalduse ja loomingu võimalused, kõlasid Kamõšlovi ja Tšebarkuli laagris eesti rahvalaulud, rahvuslikuks raudvaraks saanud muusikapalad ja pealtvaatajate kiidu-

avalduste saatel esitatakse eesti rahvatantse. ENSV-st evakueeritud raamatukogud kustutavad võitlejate lugemis- ja endaharimise tungi. Võitlejad tunnevad kogu tõsidusega kohustust hoida alles ja edasi arendada seda, mille säilitamine ja arendamine sakslaste poolt okupeeritud Eestis oli takistatud või keelatud.

Väekoondiste pidulikel puhkudel oli päevakavas paraadide ja ametliku osa kõrval alati ka kunstilise isetegevuse ja kehakultuurilisi esinemisi, mis sageli võtsid massilise ulatuse, tõmmates kaasa võitlejaid spordiharjutustele, jooksukrossidele jne.

14. märts kujuneb esimesele väekoondisele ajalooliseks ja meeldejäävaks päevaks. Punaste kangastega kaetud ja pidulikult dekoreeritud laudade äärde astudes annavad võitlejad, komandörid ning poliittöölised oma punaarmeelase vandetõotuse. Seesama sündmus leiab teises väekoondises aset augustikuus.

„Krasnaja Zvezda" kirjeldas seda pidulikku hetke järgmiselt:

„Polgud seisavad sirges rivikorras. Nad annavad vandetõotust. Tuhanded inimesed kordavad nagu ühest suust: „Ma tõotan!" Vaikselt vaatavad põlised männid sõjameeste tõsist pidulikku toimingut. Venemaa laantes koondavad eesti rahva pojad uuesti oma jõude, et asuda taas võitlustesse. Iga mehe südames elab palav armastus oma kodumaa vastu, põletav viha okupantide vastu!

Eestlased annavad tõotuse olla vaprad ja ausad sõjamehed. Nad jäävad oma vandetõotusele ustavaks. Kui algas uute väeosade formeerimine, tuli siia kokku inimesi, kes pole kunagi varem olnud sõjaväes. Ent ükski ei tahtnud jääda ilma aust võidelda oma kodumaa eest.

Vaadake neid inimesi! Vaadake nende nägusid! Kaks sõna: „Ma tõotan!" — See on tõeline sõjaväeline vandetõotus . . . On võimatu kahelda neis inimestes: nad võidavad."

Vandetõotuse lihtsad sõnad tungisid sügavale Eesti Laskurkorpuse sõdurite ja ohvitseride teadvusse ja nad otsustasid vääramatult täita seda, mida nad olid lubanud.

„See päev on tähtsaim päev minu elus," ütles võitleja O. Kukk. „Täna andsin punaarmeelase vandetõotuse. Seda päeva ootasin väeosse astumise hetkest alates. Vandetõotuse andmine suurendab minu jõudu ja kõvendab tahet võidelda seni, kui on saavutatud võit vaenlase üle. Nüüd olen ma 193-miljonilise rahva armee võitleja ja hakkan sõdima kõigi hitlerliku türannia all ägavate rõhutud rahvaste vabastamise eest."

„See vandetõotus süütab minus tungla, mille tõstan kõrgele, et näidata teed pimeduses ekslevaile," kirjutas seinalehes jefreitor Meriste.

Sel puhul seltsimees Kalininile saadetud telegrammis oli öeldud:

„Meie, Eesti Rahvuskorpuse kindralid, ohvitserid, seersandid ja sõdurid, avaldame Teile, kallis Mihhail Ivanovitš, oma erilist tänu selle eest, et Teie väsimatult kasvatasite ja organiseerisite meie vana Tallinna töölisi. Meie tõotame Nõukogude valitsusele, et meie ei säästa jõudu ega elu võitluses meie kodumaa sõltumatuse eest. On lähenemas võiduhetk. Punaarmee, hävitades vaenlast puhastab nõukogude linnu ja külasid vihatud vaenlasest. Iga tunniga kõvenevad löögid fašistlikele röövlitele. Edasi läände, uutele võitudele ja saksa okupantide lõplikule purustamisele!"

Suure pidulikkusega mööduvad juunipöörde ja ENSV 2. aastapäeva pidustused. Nende päevade vastu on valmistatud varakult. Hoolsad käed annavad juba niigi meeldiva välimusega muldonnidele ja nende ümbrusele veelgi pidulikuma ning rõõmsama ilme. Samblikest, käbidest, kividest, kohapeal küllaldaselt leiduvaist mitmekesistest värvimuldadest valmistatakse maitserikkaid kaunistusi ja loosungeid muldonnide katustele, sissekäikude ümber ja laagriplatsile.

Pidustuste haripunktiks kujunevad suurejoonelised miitingud, osavõtjaterohked spordivõistlused, sisuka kavaga kunstilise isetegevuse kontserdid. Esines esimese väekoondise meeskoor 1200 lauljaga leitnant Vahteri juhatusel. Ettekanded võeti vastu elavate kiiduavaldustega.

Kõigist neist pidustustest võtavad osa EK(b)P Keskkomitee ja ENSV valitsuse liikmed, elades kaasa väekoondiste pidulikele sündmustele sama andumusega, nagu nad olid kaasa elanud siiani ka väekoondiste loomistööle ja sellega seosesolevaile muredele.

*

Suurt hoogu annab väekoondiste tegevusele nii väljaõppe kui ka kunstilise isetegevuse ja kehakultuuri arendamise alal omavaheline võistlus, mis haarab üksikuid võitlejaid ja terveid väeosi. Tähtpäevadeks tehakse võistluse tulemuste ulatuslikumaid kokkuvõtteid ning autasustatakse parimaid üksusi punaste rändlippude annetamisega. Juba 1. mail oli teine väekoondis pingerikka ja hästiorganiseeritud töö ning silmapaistvate tulemuste puhul autasustatud punase rändlipuga. Esimese väekoondise väeosade-vahelisel võistlusel kunstilise isetegevuse alal võitis punase rändlipu väekoondise sideväeosa.

Lippe saades andsid väeosa võitlejad lubaduse, et nad neid lippe ka edaspidi eduka tööga enda käes hoiavad. Nad täitsid antud lubaduse.

Võistlus laieneb isegi väekoondiste-vaheliseks ning hoogustab tegevust kõigil aladel.

Kuigi väeosad asuvad eraldatud laagreis, ei piirdu nende elu kaugeltki ainult laagriga. Juba varakult tekib elav läbikäimine kohalike elanikega ja süvenevad sõprussidemed.

Esimese väekoondise osad sõlmivad tihedad sidemed Kamõšlovi ümbruskonna külanõukogudega, võttes osa nende poolt korraldatud kunstilise isetegevuse õhtuist ja spordivõistlustest. Eduka osavõtu eest saavad väekoondise võitlejad rea tunnustuskirju.

1942. a. kevadel kinkisid kullakaevurid teisele väekoondisele väärtusliku puhkpillide komplekti, aidates nii väekoondise üle sel alal olemasolnud puudusest. Suve algul teevad väekoondise kunstilise isetegevuse kollektiivi liikmed külaskäigu kullakaevureile, esinedes kunstiliste ettekannetega, mille põhilisemaks osaks olid eesti rahvaloomingu palad. Ettekannete soe vastuvõtt ja külalislahked ning sõbralikud kullakaevurid jätavad meie võitlejaisse sügava mulje.

„Pärast sõda hakkame ka meie kullakaevureiks," lausuvad külaskäigult tagasipöördunud vaimustatult oma seltsimeestele.

Augustikuus saab väekoondis kullakaevureilt juba teise kingi — punase lipu, mille üleandmine väekoondisele kullakaevurite delegatsiooni poolt kujuneb pidulikuks, ühtlasi aga ka sõprust süvendavaks sündmuseks.

Kuid vastastikused suhted kohaliku elanikkonnaga ei piirdu ainult pidulike sündmustega. Kui sügisel vili põldudel valmib, abistavad mõlema väekoondise võitlejad hulgaliselt lõikustöödel. Ühises rõõmsas ja tulusas töös tugevnevad sõprussidemed ning süveneb vastastikune arusaamine.

*

Selliselt teostus Punaarmee eesti väekoondiste formeerimistöö 1942. a. algul Uurali taga. Uut hoogu sellesse töösse tõid Suure Isamaasõja rindelt tulnud ja lahinguis juba tubli karastuse saanud ning häid kogemusi omandanud komandörid, nagu kindralmajor Lembit Pärn, pärastine kaardiväe kindralleitnant, Eesti Tallinna Kaardiväe Laskurkorpuse komandör ja praegune Eesti NSV relvastatud jõudude minister.

Olles määratud ühe eesti väekoondise komandöriks, rakendas kindralmajor Lembit Pärn väekoondise õppe- ja kasvatustöösse süsteemikindlalt kõik need rikkalikud kogemused, mida ta oli omandanud rindel, rasketes võitlustes sõja esimestel kuudel, nõudes ranget distsipliini, komandöridelt tihedamat läbikäimist alluvatega ja täit vastutustunnet võitlejate õpetamisel ning kasvatamisel.

Eesti väekoondiste olukorrast formeerimise ning lahingulise ettevalmistamise perioodil Uurali taga pajatab kindralleitnant L. Pärn järgmist:

„Et kaadrit ja reavõitlejate koosseisu paremini tundma õppida ning ühtlustada väljaõpet Uuralis, võimaldati mulle järjekorras lühikese aja vältel juhtida kõiki eesti väeosi.

9. mail jõudsin Tšebarkuli laagrisse, kus nägin esimest korda suuremaid eesti väeosi. Päevi ja öid käis Uurali murdelisel maastikul pingeline lahinguõpe. Seltsimees Stalini lähem kaastööline Nõukogude Liidu marssal Vorošilov oli 5. mail juba kontrollinud eesti väeosi ja Kamõšlovi laagris andnud nende lühikest aega kestnud väljaõppele kaunis hea hinnangu. Oma hüvastijätukõnes oli marssal andnud juhiseid edasiseks tööks ja avaldanud sealjuures arvamust, et eesti rahvusväeosade võitlejad oma kangelastegudega lahinguväljal saavutavad kaardiväe austava nimetuse ning et nad jõuavad kodumaale selleks ajaks kui õunad on valmimas.

Tšebarkuli väeosad olid nooremad ja alles formeerimise staadiumis. Kui aga ohvitserid ja sõdurid said teada, millise hinde oli marssal Vorošilov andnud „vanemale vennale" (nii nimetasid tšebarkullased Kamõšlovi mehi), siis korraldati kõikjal miitinguid, kus anti tõotus „vanemast vennast" mitte maha jääda, minna ühel ajal rindele ja astuda koos võitlusse oma kodumaa sõltumatuse eest. Selle täitmiseks jätkus lahinguline treening järgmistel päevadel veelgi suurema hoo ning pingega.

Marssal Vorošilov, külastades neid väeosi 8. mail, jäi tehtud tööga täiesti rahule.

Ent peab ütlema, et nii Tšebarkuli kui ka Kamõšlovi meestele ei olnud lahinguõppe andmine sugugi kerge. Kuigi suur osa ohvitseridest ja seersantidest olid sõja alguses võidelnud rinnetel ja peaaegu kõik saanud põhjaliku väljaõppe rahuajal kaadriväeosades, ei tundnud nad siiski küllaldaselt uusimat lahingutehnikat ja raskeist lahinguist sõja algkuudel ammutatud vastseid võitlusvõtteid. Kuid juba kuu aja pärast võisin olla kindel, et tšebarkullastega võib asuda julgesti peksma hitlerlasi.

Juuni keskpaiku andsin Tšebarkuli väekoondise üle polkovnik Kangerile ja asusin juhtima kamõšlovlasi. Saabusin hilja õhtul. Järgmisel hommikul vara korraldasin paraadi, millele järgnes lahinguväljaõppe kontroll maastikul. Pilt oli rõõmustav: need olid tõesti tublid mehed. Millise meisterlikkusega nad ründasid kujutatud vaenlast. Kui osavasti nad moondusid. Millise sihikindlusega nad otsisid märke ja kui oskuslikult nad neid tabasid. Millise teadlikkusega nad käsitasid lahingutehnikat, kui hoogsalt jagasid hoope vastasele, lõigates tema taandumisteid. Tegevus neil õppustel oli väga raske ja meenutas tõelist lahinguolukorda. Kuid Kamõšlovi mehed sooritasid selle hästi.

Saabus nõukogude võimu Eestis kehtimapaneku teine aastapäev. Päev enne seda tuli teateid meie vägede edukast tegevusest saksa okupantide

vastu. Pidulikul koosolekul 22. juunil avaldasid ohvitserid ja sõdurid vaimustatult soovi, et neid saadetaks võimalikult kiiresti rindele.

Juba esimestest eesti väeosade formeerimise päevadest alates aitas meile suuresti kaasa Nõukogude Eesti valitsus. Nii Tšebarkulis kui ka Kamõšlovis olid sm-d Karotamm, Veimer, Kress, Sepre, Kumm, Hion ja teised alatisteks külalisteks. Nende abi väeosade kujundamisel oli hindamatu. Juulis esitati sm. Karotamme ja teiste valitsuse liikmete poolt mulle küsimus: „Kuidas teie hindate praegu väeosade ettevalmistust?" Neil päevil oli keskasutusest teostatud väeosades väljaõppe kontrolli. Vastasin: „Mul endal ei sobi mehi kiita, parem hinnaku neid teised, ent võin minna nendega julgesti lahingusse."

Terve nädal vältas inspekteerimine, kontrolliti kõike kuni peensusteni. Sm. Karotamm koos Eesti NSV valitsuse liikmetega jälgisid tähelepanelikult algusest lõpuni seda kontrollimistööd. Hinne tuli kõigiti hea, ent mehed olid seda tõesti väärt.

*

Vanad lahinguteveteraanid hakkavad juba ilmutama kärsitust. Pinevalt jälgitakse sündmusi Suure Isamaasõja rindeil ja tuntakse vajadust anda neis heitlustes endagi panus Nõukogude kodumaa kaitseks. Ka need, kes pole veel olnud lahingutules, on tulvil ootust ja tahet proovida oma jõudu vihatud sakslastega.

Varsti saabuski kauaoodatud aeg.

13. augustil 1942 lahkub Jelanski jaamast esimene ešelon, kattes vahemaa kuni Jegorjevskini, mis asub Moskva lähedal, mõne päevaga.

Ilmse vastumeelsusega väljuti Jegorjevskis vagunitest. „Mispärast mitte edasi, rindele?" võis kõikjal kuulda küsimust. Ent kuu aega hiljem saadi aru, mis oli selle põhjuseks.

Juba 21. augusti õhtuks on kogu väekoondise koondumine viidud lõpule, asudes Jegorjevski rajooni, kus paiknes väeosade kaupa linna ja ümbruskondsetesse küladesse.

Algas uus väljaõppe-periood, kus peamine tähelepanu pöörati väeliikide omavahelise koostöötamise harjutustele. Selleks korraldati suuremaulatuslikke taktikalisi õppusi, milliseid käisid kohapeal pidevalt jälgimas ka sm-d N. Karotamm, A. Veimer ja teised Eesti NSV valitsuse ja partei juhtivad tegelased.

Jegorjevski nõukogude tegelastega, samuti kohaliku rahvaga tekkisid esimese eesti väekoondise komandöridel ja reakoosseisul erakordselt soojad ning südamlikud vahekorrad, mis on püsinud täninigi.

Umbes kuu aega hiljem järgnevad esimesele väekoondisele ka teised väeosad ning paiknevad rõõmsasse Kolomnasse ja selle ümbrusse, läbides ligikaudu sama vahemaa nagu esimenegi väekoondis. Jõudnud kohale, uuendavad nad samuti õppetööd.

KORPUSE MOODUSTAMINE JA SIIRDUMINE RINDELE

25. septembril 1942 organiseeritakse kaitse rahvakomissari asetäitja käskkirjaga eesti väekoondistest Eesti Laskurkorpus. Korpuse komandöriks määratakse kindralleitnant Lembit Pärn, tema asetäitjaiks: poliitalal — polkovnik August Pusta ja tagala alal — polkovnik Jaan Luks.

Uhtlasi määrati täiendavalt korpuse koosseisu üks suurtükiväeosa ja üksik sideüksus. Need üksused moodustasid nn. korpuse osad, allusid vahetult korpuse juhatusele ja olid mõeldud selleks, et korpuse komandör võiks nende abil edukamalt lahendada oma ülesandeid korpuse teiste osade juhtimisel lahingus.

Samal ajal moodustati korpuse juhatus ja staap. Staabiülemaks määrati kindralmajor Jaan Lukas ja tema asetäitjaks poliitalal polkovnik August Kanger. Korpuse juhatus ja staap asusid korterisse tööstuslikku ning elavasse Moskva-lähedasse Kolomnasse Oka jõe kaldal.

Esimeseks ning tähtsamaks ülesandeks oli nüüd vastselt moodustatud korpuse staabi lõplik kokkuliitmine, tema varustamine kõige vajalikuga töötamiseks ja elamiseks, eriti aga staabi koosseisu määratud isikute ja osakondade liitmine tõhusaks tööaparaadiks korpuse komandöri ning staabiülema kätes, mida saaks hõlpsasti kasutada korpuse osade juhtimisel lahingus.

Selleks viiakse läbi uuestimoodustatud staabi isikulise koosseisuga rea individuaal- ja grupiõppusi — Nõukogude armee eeskirjade õppimise, sõjakirjanduse uurimise, loengute, kaardiharjutuste, staabitöö treeningu jne. näol. Ent peamist tähelepanu osutatakse sealjuures mitmesuguseile praktilistele staabitöö harjutustele maastikul ühes lahinguolukorras kasutatavate side- ja juhtimisvahendite rakendamisega. On arusaadav, et selline treening nõudis nii õpetatavailt kui ka juhtidelt tõsist pinget, sest suurem osa uutest staabitöölistest ei omanud kuigi suuri kogemusi oma uuel tegevusalal, kuna paljud neist polnud varem töötanud korpuse maastaabis.

Rööbiti korpuse staabi treeningutega jätkusid taktikalised õppused väekoondistes. Intensiivselt teostatakse ka poliitõppusi. Juhid ja juhitavad, punaväelased, seersandid ja ohvitserid — kõik on innukalt ametis, et

täiendada ja viimistella oma sõjalisi teadmisi ja oskusi, võimalikult paremini tundma õppida rasket ning ohtlikku sõjamehe kutset ja igati valmis olla eelseisvaiks lahinguiks.

Ilusate päikesepaisteliste sügisilmadega arenes Moskva lähedal põldudel ja nurmedel, kaunite valgetüveliste kasesalude keskel töö kiiresti ja edukalt. Endastmõistetavalt ei jäänud ka tagajärjed tulemata. Seda võis korpuse juhatus selgesti märkida väeosade õppeväljadel ja laskeradadel, kus saavutati töös järjest paremaid tulemusi. Sedasama tunnistasid ka Moskva Sõjaväeringkonna esindajad, kes pidevalt jälgisid õppusi korpuse osades ning staapides ja märkisid silmapaistvat edu kõigil väljaõppe aladel, andes tunnustuse korpuse lahinguküpsusest.

*

Nii möödus aeg pingsas töös. Kuid ei puudunud ka vaheldused. Neist pidulikumaks ning märkimisväärsemaks kujunes NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi „Punaste lahingulippude" üleandmine väekoondistele, mis toimus Jegorjevskis 9. ja Kolomnas 18. oktoobril. Sel puhul tõotas kogu koosseis lippe katta au ja kuulsusega ning viia nad — kui tuleb aeg — vabastatud Nõukogude Eesti pealinna Toompeale Pika Hermanni tippu. „Selle lipu heiskame oma kodumaa pinnal," ütles punaarmeelane Tuulik, väljendades nende sõnadega kõigi võitlejate ülimat tahet. „Me kihutame saksa vallutajad igaveseks välja oma kodumaa piiridest. Selleks tugevdame veelgi rohkem sõjaväelist distsipliini. Me täidame lahinguis väärikalt kõik ülesanded. Meie käsi ei värise hitlerlikke anastajaid hävitades! Veri nõuab vere hinda! Surm saksa okupantidele!"

Sel puhul väekoondiste võitlejate poolt seltsimees Stalinile ja seltsimees Kalininile saadetud tervitustelegrammidele vastas viimane kirjaga, milles ta lausus: „Teie kiri valmistas mulle rõõmu. Tahaksin näha, et mu noorusaastate kaasmaalased auga näitaksid lahinguväljadel oma oskust ja vaprust eesti rahva vabastamiseks fašistlikest okupantidest. Eesti väeosade võitlejail olgu aukoht Punaarmee lahinguis saksa orjastajate vastu."

Korpuse võitlejaid oma noorusaastate kaasmaalasteks nimetades tahtis Mihhail Ivanovitš Kalinin märkida seda aega, kui ta töötas Tallinna raudteetehastes ja õhutas eesti töölisi revolutsioonilisele võitlusele oma õiguste ja parema tuleviku eest, tööliste-talupoegade nõukogude võimu maksmapanemise eest.

Seltsimees Kalinini sõnad tungivad võitlejate südamesse ning kõik tõotavad täita neid soove, mis on ju võitlejate endigi soovideks.

Märkimisväärseks sündmuseks argipäeva lahinguõppuste sarjas oli sm. Karotamme ettekanne teise väekoondise klubis Kolomnas teemal: „Käesoleva aja sündmused ja olukord Eestis". Kuulajaid paelus eriti ettekande viimane osa, sest, viibides pikemat aega eemal oma kodudest, tahtsid nad meeleldi teada, kuidas elatakse ja mis tehakse saksa okupatsiooni all ägaval sünnimaal.

Saanud kuulda vaenlase raskest survest Eesti külades ja linnades, paisus meeste võitlusind ja kõvenes tahe maksta kätte saksa anastajaile.

Vahepeal saabus korpusele järjest nii öösel kui päeval uusimaid ning moodsamaid sõjatehnilisi võitlusvahendeid. Linn oli tulvil igakaliibrilistest suurtükkidest, miinipildujaist, autodest jne. Kõigile oli selge, et rindele minek pole enam kaugel.

*

12. oktoobril saabus Moskva Sõjaväeringkonna juhatajalt käsk, millega Eesti Laskurkorpus kui lahinguküps väekoondis anti üle Kõrgema Ülemjuhatuse varru ühes saatmisega raudteel Kalinini rindele.

Teade sellest tekitab ohvitseride, seersantide ja reavõitlejate hulgas suurt elevust. Oli selge, et Eesti Laskurkorpus on astumas sellele raskele ning vaevarikkale teele, mis läbi võitluste ning ohtude peab viima ka sünnimaa vabastamisele vihatud saksa anastajaist. Kõik tahtsid sammuda koos seda korpuse au ja kuulsuse teed. Ei olnud neid, kes oleksid tahtnud teistest maha jääda.

Hakati innukalt ette valmistama rännakuks. Nädal hiljem, 19. oktoobril algas meeskonna ja materjalosa laadimine vaguneisse Jegorjevskis ja päev hiljem Kolomnas. Ent see ei möödunud ilma viperusteta. Alles mõni päev enne pealelaadimise algust said väekoondised täienduseks hulgaliselt hobuseid ja mootorsõidukeid. Hobused, põlvnedes Siberi rohtlaantest, polnud veel kunagi varem vedanud vankrit või kandnud oma turjal ratsanikku. Sõidukite jaoks jälle ei leidunud tarvilisel määral küllaldaselt vilunud juhte. Nii ei läinud väeosade liikumine raudteejaamadesse ja laadimine mitte alati ladusalt.

„Julge pealehakkamine on pool võitu," ütleb eesti vanasõna. Kõigist raskustest saadi hõlpsasti üle ja varsti, saadetud Eesti NSV valitsuse liikmeist, ja Kolomna rahva parimaist õnnesoovidest, kes suhtusid Eesti Laskurkorpuse meestesse eriti südamlikult ning olid hulgana ilmunud raudteejaama, veeresid rongid korpuse väeosadega üksteise järel teele üle Moskva ja Kalinini — rinde suunas, olles varustatud parimate relvadega ja teiste moodsaimate sõjatehniliste vahenditega, mida võis sel ajal anda oma võitlevaile Punaarmee osadele võimas Nõukogude Liit.

Ajavahemikul 5.—16. novembrini jõudsid korpuse väeosad raudteel neile määratud koondamiskohtadesse Toropetsi ja Andreapoli rajooni (joonis nr. 4).

Üks esimesi saabujaid oli korpuse juhatus ja staap ühes korpuse osadega: laadinud maha Martissovo raudteejaamas, 18 km Toropetsist ida pool, rajasid nad endile läbi pimeda, tuisuse öö teed määratud asukohtadesse Sušino, Darjištšenka, Zahharkino, Tšernõševo rajooni, 4—5 km raudteejaamast lõuna poole. Korpuse juhatus, staap ja korpuse komandöri komandopunkt asusid Zahharkinosse.

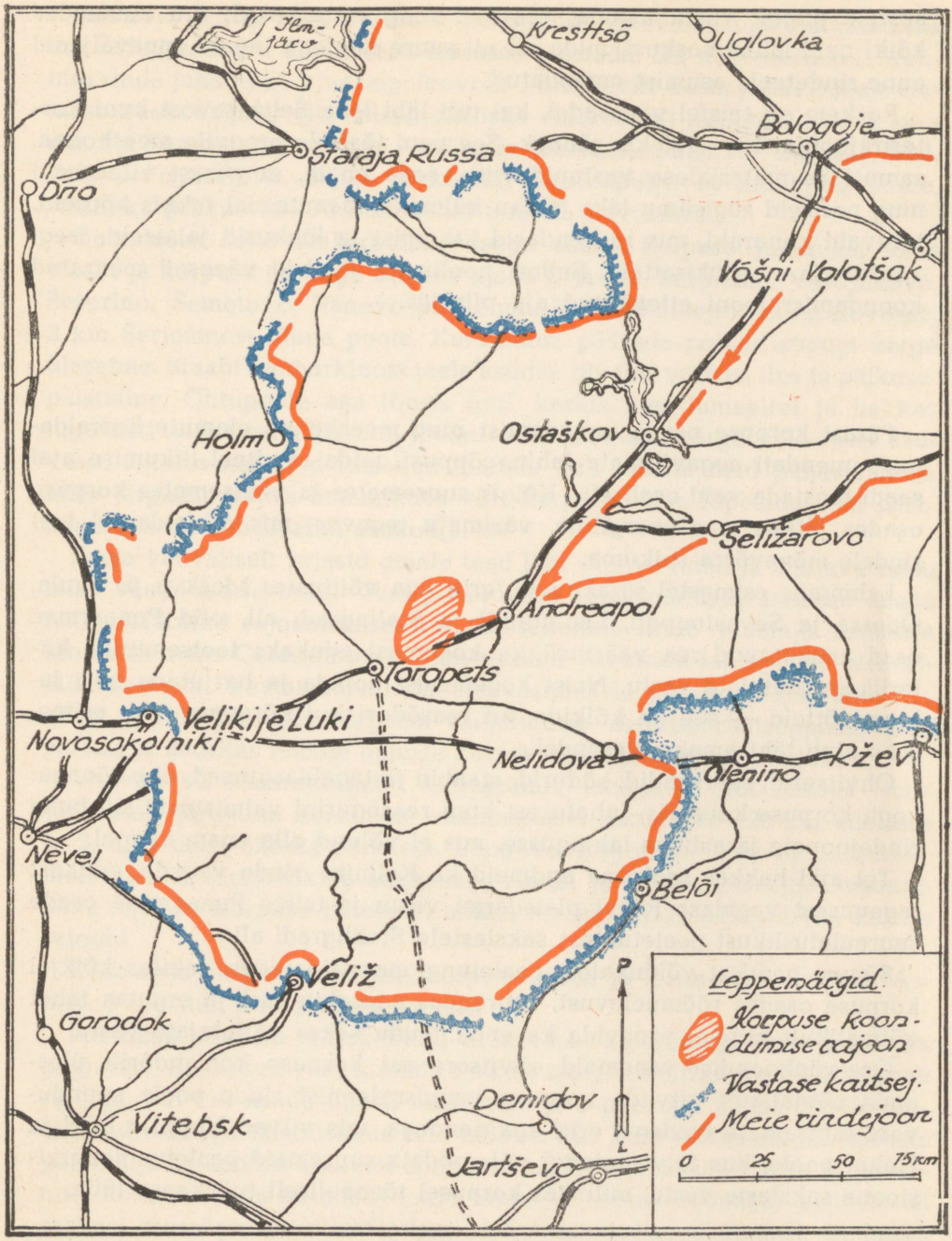
Tuli liikuda kustutatud tuledega — niiöelda käsikaudu, seda nõudis rinde lähedus. Pimeduses ja tuisus eksisid nii mõnedki veokid ja jalaväe allüksused teelt, autod sõitsid kraavi, takerdusid paljudel teeäärsetel põldudel ja aasadel sügavas lumes või jäid kinni hangedesse. Ent sellele vaatamata jõudsid siiski kõik osad enne valge tulekut neile ettenähtud rajoonidesse. Hommikuks oli tuisk kõik jäljed lumes ilusasti tasandanud. Nii aitas loodus ise heasoovlikult kaasa sõjalise moondamise nõuete täitmisele.

Järgmistena saabusid esimese väekoondise osad, laadisid maha Toropetsi ja Martissovo raudteejaamas ja asusid Orehhovo, Vassiljevo, Russanovo rajooni 5—10 km Toropetsist kirde pool. Viimasena jõudis pärale teine väekoondis ja, laadinud maha Seližarovo raudteejaamas, sai ülesande koonduda Antonovo, Mitrošino, Dudino, Baženovo rajooni, 5—12 km Andreapolist loode poole.

Rännaku aega raudteel, mis kestis kogusummas üle kahe nädala, kasutasid väeosa komandörid tulusalt, korraldades meestele relvade materjalosa õppusi, poliitinformatsiooni tunde, kehalisi harjutusi ja ka koondrivi õppusi — neis kohtades, kus rongid peatusid kestvamalt ja oli võimalus mehi kauemaks ajaks vaguneist välja tuua. Ohvitseridele organiseeriti Punaarmee eeskirjade õppimist, kaardiharjutusi, relvade materjalosa ja korpuse osadel oleva uudsema sõjatehnilise varustuse tundmaõppimist. Samuti treneeriti ka staabitöölisi nende eriala ülesannetes, eriti aga oskuses otstarbekohaselt kasutada lahingutegevuses moodsaid sidevahendeid.

Ent vaenlane oli teraselt jälgimas liiklemist rindele viivail ühendusteedel. Seepärast juba Ostaškovist alates sattusid üksikud korpuse ešelonid pommitamise alla õhust.

See esimene rinde tervitus või „ristimine tulega" mõjus meeskonnale ergutavalt. Kõigile oli selge, et rahulik tagala on jäänud kaugele seljataha ja on saavutatud esimene kokkupuutumine kurikavala vaenlasega. See aga nõuab kõigilt erksat tähelepanu ja valmisolekut vastase sepit-

Joon. 4. Eesti laskurkorpuse koondumine Kalinini rindele

sustele julgelt vastu astuda, osavasti ning otstarbekalt ära kasutades kõiki neid lahinguoskusi, mida oli nii suure hoolega tagala õppeväljadel enne rindeteele asumist omandatud.

Raskem oli teistel väeosadel, kel tuli läbi teha Seližarovost kuni korterirajoonini 120—125-km rännak. See pani tõsisele proovile meeskonna, samuti ka materjalosa vastupidavuse, seda enam, et pärast vihmaseid ning poriseid sügisilmu läks järsku külmaks, maanteedel tekkis kõrgeid, teravaid konaraid, mis raskendasid liikumist ja lõhkusid jalatseid, isegi vankri- ja suurtükirattaid. Sellest hoolimata jõudsid väeosad määratud koondamisrajooni ettenähtud aja piirides.

*

Pärast korpuse osade koondamist ning meeskonna elamute korraldamist uuendati aegaviitmata lahinguõppusi, mida raudteel liikumise ajal saadi teostada vaid osaliselt. Kõigis suuremates ja väiksemates korpuse osades jätkus taas energiline, väsimatu tegevus, mis oli pidanud teel rindele mõnevõrra soikuma.

Lahinguis esimestel sõjakuudel, eriti aga võitlustes Moskva ja Tuula, Odessa ja Sevastoopoli, Leningradi ja Stalingradi all, olid Punaarmee osad ammutanud rea väärtuslikke kogemusi edukaks teotsemiseks hitlerlike vallutajate vastu. Neist kogemusist õppida ja harjutada uusi lahinguvõtteid — see on kõikide, nii reasõduri kui kõrgema juhi, esimeseks ning tähtsamaks ülesandeks.

Ohvitserid, seersandid, sõdurid, staabid ja tagalaasutused, ühe sõnaga: kogu korpuse koosseis, juhatusest kuni reasõdurini valmistusid siirduma rindejoonele ja astuma lahingusse, mis ei võinud olla enam kaugel.

Tol ajal hakkas saabuma andmeid ka Kalinini rinde vägede edukast tegevusest vaenlase Rževi platsdarmi vastu ja teiste Punaarmee osade suureulatuslikust pealetungist sakslastele Stalingradi all.

Sõnum nendest võidukatest pealetungioperatsioonidest tekitas kõikjal korpuse osades rõõmuelevust, suurendas enesekindlust ja ergutas tahet võimalikult kiiresti proovida ka enda jõudu saksa vallutajate vastu.

Osa väekoondise vanemaid ohvitsere sai korpuse komandörilt ülesande põhjalikult tutvuda korpuse asumisrajoonist rinde poole suunduvate tähtsamate teedega, eriti aga nendega, mis viivad Velikije Luki ja Holmi poole, kus talve tulekul võis oodata suuremaid pealetungioperatsioone sakslaste vastu, millistes korpusel tõenäoliselt tuli kaasa lüüa.

*

Ent neid üritusi korpuse osade lahingulise ettevalmistuse jätkamiseks ei saadud seekord kavatsetud ulatuses teostada. 20. novembril tuli Kalinini rinde juhatajalt kindralpolkovnik Purkajevilt käsk, jättes kohale esimese väekoondise, viia teised väeosad Andreapoli rajoonist Holmi suunas üle Toropetsi, Serjožino — rindele lähemale, Šulakino, Zagorje, Mal. Jelnja, Pogorelovo, Sopki piirkonda, Andreapolist 80 km kirde poole. Rännaku pikkus 70—75 km. Kohal olla 25. novembriks.

Ühenduses selle ümberpaiknemisega asuda korpuse juhatusel ühes staabi ja korpuse osadega samaks ajaks Uljaniki, Serjožino, Vešnjakovo, Šešurino, Šemetovo, Panovo piirkonda. Korpuse staap asus Akatovosse, 3 km Serjožinost lõuna poole. Kuid sinna pääseda polnud sugugi kerge ülesanne. Staabi Zahharkinost teele asudes oli ilm vaikne, ilus ja päikesepaisteline. Õhtupoole aga tõusis tuul, kerkis üles lumepilvi ja hakkas tugevasti tuiskama. Sihtkohta jõudes selgus, et teed kõrgel mäe otsas asuvasse Akatovosse olid tuisanud lumme. Tuli hakata neid puhastama ja alles järgmise päeva hommikuks võis korpuse staap lõpetada oma paiknemise temale määratud asukohta.

Sama vaevaliselt rajasid omale teed läbi sügava lume ja möllava tuisu teise väekoondise osad. Veel polnud nad täies ulatuses suutnud asuda neile määratud rajoonidesse, kui ilmus kohale rinde juhataja asetäitja kindralleitnant Gerassimov — kontrollima väeosade lahingulise ettevalmistuse taset. Vaatamata tunduvale väsimusele pärast rasket rännakut, andis meeskond sellel kõrgema väejuhatuse inspitseerimisõppusel oma parima ja sooritas temale õppuse korras esitatud ülesanded edukalt.

Vaevalt oli kindralleitnant Gerassimov lahkunud, kui saabus rinde juhatuselt järgmine korraldus: väekoondisel liikuda 15—20 km edelasse ja 2. detsembri õhtuks paikneda Snopovo, Rogozino, Zõkovo piirkonda, olles valmis vastulöökide andmiseks Holmi ja Volok, Novaja, Ovtšinnikovo suunas. Korpuse juhatusel minna samaks ajaks Mitrohhino, Požnja rajooni.

Kõik need korpuse juhatuse, korpuse osade ja teiste väekoondiste rännakud sooritati antud tähtaegadeks.

Ent need nõudsid meeskonnalt erakordset kehalise ja ka vaimse jõu pingutust. Ei saadud veel toibuda raskest marsist Seližarovost Andreapoli rajooni, kui tuli asuda uuesti rännakule ja 3 päevaga läbida 75—85 km, sügavalt lumega täistuisanud teid mööda, kus lumi ulatus paiguti meeste põlvini ja raskendas suuresti edasiliikumist. Sügava lume tõttu ei pääsenud läbi autod ega ka hobuveokid toidu- ja hobusemoonaga, mistõttu oli raskusi meeskonna toitlustamisel ja hobukoosseisu söötmisel. Rännaku ajal tuli hankida vilte, sooje riideid, regesid. Asutati oma töökojad regede

TRÜ Raamatukogu

valmistamiseks. Võitlejad nägid palju vaeva teede puhastamisel hangedest. Kuulipildurid ja miinipildujate meeskonnad kandsid oma seljas materjalosa, suurtükiväelased veeretasid suurte pingutustega mööda lumiseid teid kahureid. Kuid vaatamata raskustele, antud ülesanded täideti.

3. detsembril paiknesid korpuse osad Sereža ja Toropa jõe joonele, 70 km Velikije Lukist kirde pool, olles valmis aktiivseks tegevuseks.

Kõigile raskustele ja takistustele vaatamata püsis meeskonna meeleolu kogu aja kindlana, nagu seda võiks tabavalt iseloomustada meie tuntud luuletaja Mart Raua laulu sõnadega:

Umbsed hanged takerdavad sammu,
silmis lumerähk kui kare liiv —
seda marssi oodatud on ammu,
see on ainus tee, mis koju viib.

Vastu tuult nad tõmbund kummargile,
vaikselt minnakse. Vaid tuuleulg
puhub jäätand püssirauas vilet.
Pihal paunades on palju tuld.

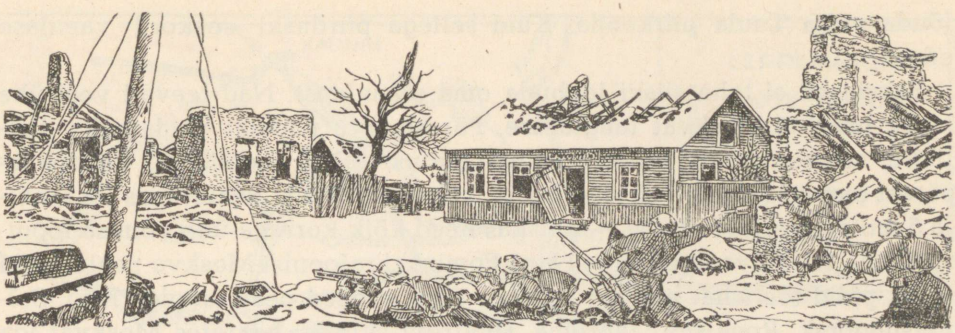
Kõik ei jõua koju... kõik ei hukku,
mõtleb tuisus mitu tuhat meest.
Meie tee on puruks murda lukud
oma kodumaa ja võidu eest.

Kes ehk kodust eemalegi astub,
siiski ainus õige suund on see —
kogu jõuga vaenlasele vastu
tormata on ainus kodutee.

Seda enam sellele, kel kodu
otse sihiku ja täägi ees,
iga saksa tulekoopa kadu
otsesamm on otse koduteest.

Siin Velikije Luki. Seal Pihkva...
Tuisus marsib eestlaste kolonn.
Relv ja tulemoon küll koormab pihta,
aga samm sel teel nii kindel on.

Keegi meestest väsimust ei kurda,
kuigi käies silmi tükib tukk.
Tarvis minna. Tuleb läbi murda
saksa surmatuisk ja tulelukk.

TULEPROOV VELIKIJE LUKI ALL

ÜLDINE OLUKORD

Sõja esimesed kuud ei andnud vaenlasele Idarindel otsustavaid tulemusi. Tal ei läinud korda purustada Punaarmee peamisi jõude ja vallutada meie riigi tähtsamaid elutsentrumeid. Seepärast otsustas saksa ülemjuhatus koguda jõude ning üritada uut pealetungi.

Selle peamise ülesandena oli ette nähtud Moskva rajoonis teotsevate Nõukogude armee osade sissepiiramine, nende likvideerimine ja meie pealinna vallutamine. Idarinde lõunapoolses osas oli ette nähtud hõivata Donbass ja sisse tungida Kaukaasiasse, põhjas pidi jõutama välja Tihvini ja Äänisjärve rajooni, et luua siin lahinguside soomlastega ja koos nendega piirata lõplikult sisse Leningradi kaitsvad väed ning lämmatada Leningrad näljaga. Kalinini suunas teotsevatele vägedele tehti ülesandeks vallutada Kalinini linn ja tungida edasi põhja suunas ning lõigata läbi Moskva ja teised Euroopa-Venemaa osad tähtsast Valge mere sadamast Arhangelskist.

Operatsioon algas 2. oktoobril 1941.

Kaks nädalat kestnud raskete lahingute tagajärjel õnnestus sakslastel ida poole, Moskva suunas, ligi 200 km edasi tungida ning 18. oktoobril hõivata Možaisk, põhjas — vallutada 14. oktoobril Kalinin ja lõunas —

jõuda välja Tuula piirkonda. Kuid sellega piirduski seekord vaenlase edu.

Sakslased ei taha siiski loobuda oma plaanidest. Nad teevad veel ühe katse haarata Moskvat tangidesse. Pärast mitu nädalat väldanud palavlikku ettevalmistust hitlerlik ülemjuhatus, olles koondanud kõik käepärast olevad vabad jõud ja abinõud, kokku 51 diviisi, sealhulgas 13 tanki- ja 5 motoriseeritud diviisi — paiskas need kõik korraga ühe võimsa löögirusikana Istra Zvenigorodi ja Naro-Fominski rajoonist Moskva peale. Seda lööki pidid toetama: põhjast — kaks tankiarmeed pealetungiga Klin, Solnetšnogorsk, Rogatšev, Jahroma, Dmitrovi suunas, haarates Moskvat ida poolt; lõunast — kindral Guderiani tankiarmee, tungides edasi Tuula, Kašira, Rjazan, Kolomna, Orehhovo-Zujevo suunas, et niiviisi koos põhjast pealetungivate vägedega sulgeda rõngas Moskva ümber.

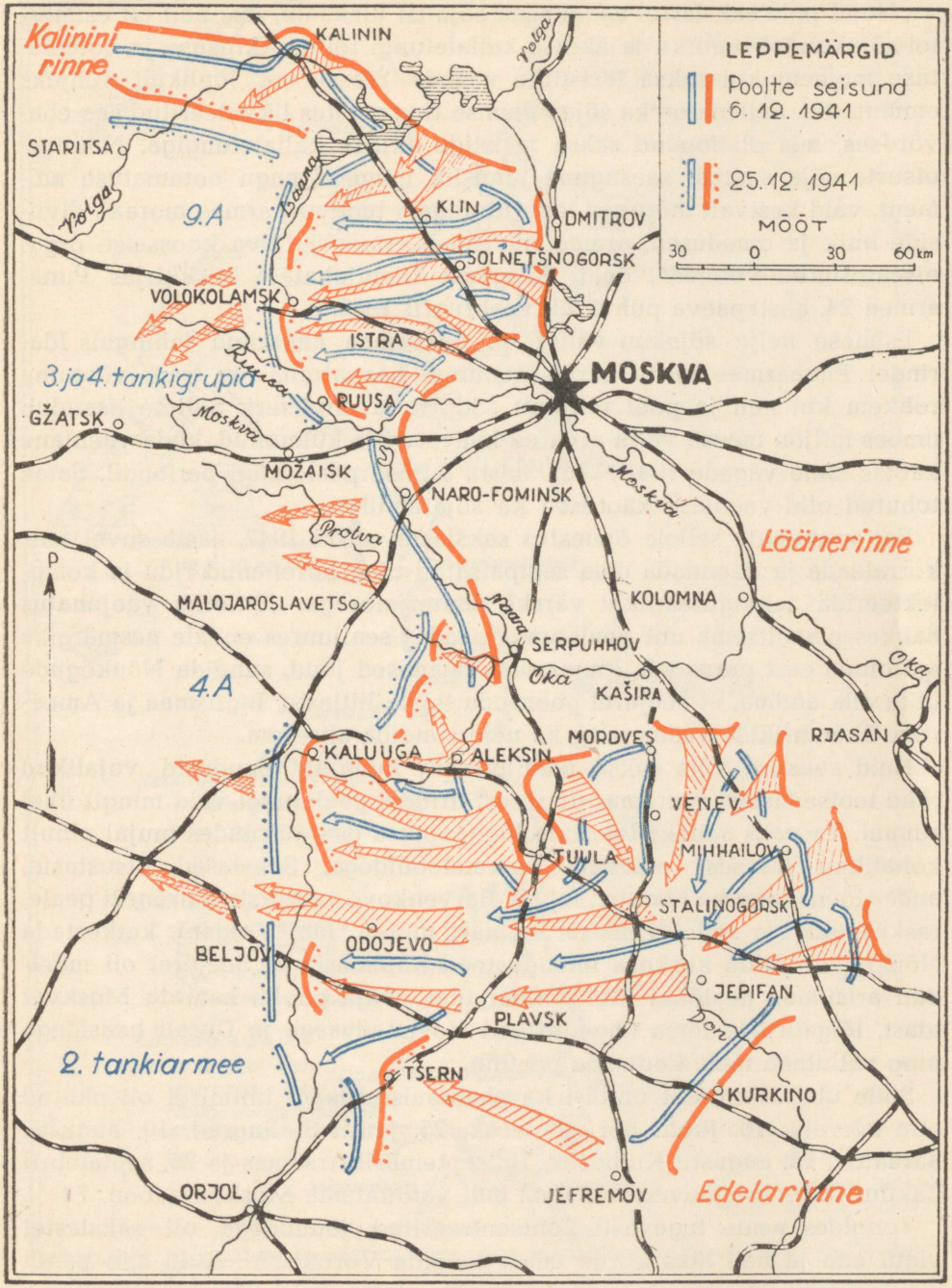
Sakslased surusid Moskvale ägedalt peale, ent ka see pealetung oli määratud nurjumisele. Nõukogude armee osad, karastunud raskeis lahinguis, panid vaenlase ägedatele rünnakutele kõikjal mehiselt vastu, kurnasid teda arvukate vastulöökidega ja tõkestasid vaenlase pealetungi.

Taganedes ja vaenlast väsitades täienes meie armee nii elavjõu kui tehnikaga. Kui saksa armee strateegilised reservid olid lõppemas, paiskas Kõrgem Ülemjuhatus rindele Nõukogude armee reservid. Oli saabunud paras aeg Nõukogude armee üleminekuks otsustavale vastupealetungile.

Vastupealetung algas 6. detsembril 1941 — värskete jõududega, mis Kõrgem Ülemjuhataja seltsimees Stalin oli selleks ettenägelikult põhja ja lõuna pool Moskvat aegsasti varunud. Sakslased sattusid nüüd ise haardesse. Kogu Läänerinne asus otsustavale pealetungile. Vaenlase väed purustati ja sunniti põgenema. Lahinguväljale jäi kümneid tuhandeid vaenlase laipu, haavatuid, külmunuid ning rohkearvuliselt purustatud ja ka korras sõjatehnikat. (Joon. 5.)

Meie vägede edukale pealetungile Moskva all järgnes rida võimsaid lööke vaenlasele ka teistes rindeosades. Põhjas vabastasid Punaarmee osad Tihvini ja paiskasid sakslased tagasi Volhovi jõe joonele, tõkestades seega piiramisrõnga sulgemist Leningradi ümber ning saksa vägede ühise rinde loomist soomlastega. Lõunas sooritasid Kaukaasia rinde väed hiilgava dessantoperatsiooni ja tungisid üle Kertši väina Krimmi. Vaenlasele anti tugev hoop Rostovi all ja Ukrainas. Juuli alguks tungisid meie väed jooneni nagu on näidatud joon. 6.

Punaarmee pealetung arenes kõikjal suure eduga. Oli purustatud see võitmatuse oreool, millega sakslased oma suures kõrkuses ning upsakuses olid endid ise teenimatult krooninud.

Joonis 5. Läänerinde pealetung detsembris 1941

„Nüüd pole sakslastel enam seda sõjalist ülekaalu, mis neil oli esimestel sõjakuudel reetliku ja äkilise kallaletungi tõttu. Äkilisuse ja ootamatuse moment kui saksa fašistlike vägede reserv on lõplikult tühjaks ammutatud. Sellega on ka sõjapidamise tingimustes likvideeritud see ebavõrdsus, mis oli loodud saksa fašistide äkilise kallaletungiga. Nüüd ei otsusta sõja saatust seesugune juhuslik moment nagu ootamatuse moment, vaid kestvalt mõjuvad tegurid: tagala tugevus, armee moraal, diviiside hulk ja omadused, armee relvastus, armee juhtiva koosseisu organisaatorlikud võimed", öeldi Kõrgema Ülemjuhataja käskkirjas Punaarmee 24. aastapäeva puhul 23. veebruaril 1942.

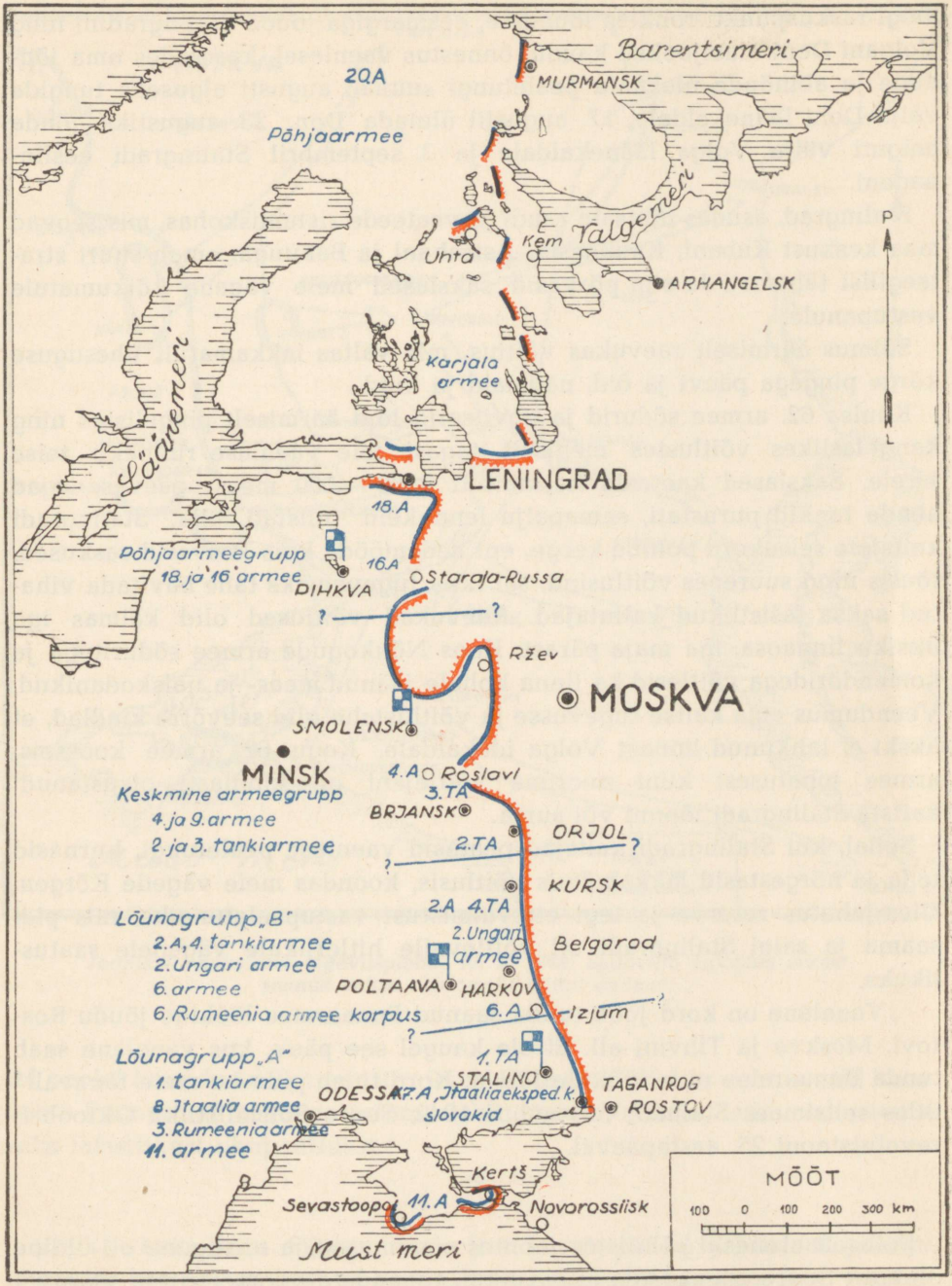
Esimese nelja sõjakuu vältel oli Saksamaa kaotanud lahinguis Idarindel Punaarmee vastu surmasaanuina, haavatuina ja vangivõetuina rohkem kui neli ja pool miljonit sõdurit ja ohvitseri. Sellele lisandub umbes miljon meest, välja arvatud haavatud ja külmunud, keda vaenlane kaotas meie vägede 1941./1942. aasta talvise pealetungi perioodil. Sama tohutud olid vaenlase kaotused ka sõjatehnikas.

Ent vaatamata sellele õnnestus sakslastel siiski 1942. aasta suvel taas korraldada ja täiendada oma segipaisatud ning hõrenenud ridu ja komplekteerida lahingutehnikat värske materjalosaga. Hitlerlik väejuhatus hakkas plaanitsema uut pealetungi, seades sealjuures endale eesmärgiks iga hinna eest purustada Punaarmee peamised jõud, sundida Nõukogude Liitu alla andma, et seejärel pöörduda teiste liitlaste, Inglismaa ja Ameerika Ühendriikide vastu, ning ka neid sundida alistuma.

Kuid seekord võis saksa ülemjuhatus, kuna tal puudusid vajalikud jõud teotsemiseks suuremas ulatuses, üritada pealetungi vaid mingil ühel suunal. Ta valis selleks Idarinde lõunapoolse osa, piirdudes mujal ainult kohalikku tähtsust omavate operatsioonidega. Sakslased otsustasid, andes löögi kagusse Harkov, Izjum, Barvenkovo ja Kursk, Voroneži peale, raskuspunktiga sellel viimasel suunal, murda läbi Volgani, katkestada Nõukogude Liidu keskosa ühendusteed Kaukaasiaga. Seejärel oli mõeldud arendada pealööki piki Volgat üles põhja poole, haarata Moskvat idast, lõigata läbi tema ühendusteed Volgatagusega ja Uurali baasidega ning vallutada meie kodumaa pealinn.

Selle ulatusliku, ent ühtlasi ka ebareaalse plaani täitmisel oli nähtud ette hõivata: 10. juulil Borissoglebsk, 25. juulil Stalingrad, 10. augustil Saraatov, 15. augustil Kuibõšev, 10. septembril Arsamas ja 25. septembril Bakuu. Oktoobris-novembris 1942 pidi vallutatama Moskva. (Joon. 7.)

Tungides peale tugevasti kontsentreeritud jõududega oli sakslastel algul edu ja neil läks korda edasi tungida Voronežini. Kuid siin pandi nende edasiliikumine meie vägede poolt seisma. Paigutanud seejärel oma

Joonis 6. Rindejoon 1. juuliks 1942

löögi raskuspunkti rohkem lõunasse, eesmärgiga jõuda Stalingradini ning Volgani Doni alamjooksu kaudu, õnnestus vaenlasel, kasutades oma jõudude ja abinõude ülekaalu pealetungi suunal, augusti alguseks tungida välja Doni läänekaldale, 17. augustil ületada Don, 23. augustiks jõuda paiguti välja Volga läänekaldale ja 3. septembril Stalingradi eeslinnadeni.

Stalingrad, asudes tähtsate raud- ja veeteede ristumiskohas, mis seovad maa keskust Kubani, Kaukaasia, Astrahani ja Bakuuga, omab suurt strateegilist tähtsust. Ja siin põrkasid sakslased meie vägede kõikumatule vastupanule.

Sõlmus äärmiselt raevukas võitlus, mis vältas lakkamatult ühesuguse kõrge pingega päevi ja öid, nädalaid ja kuid.

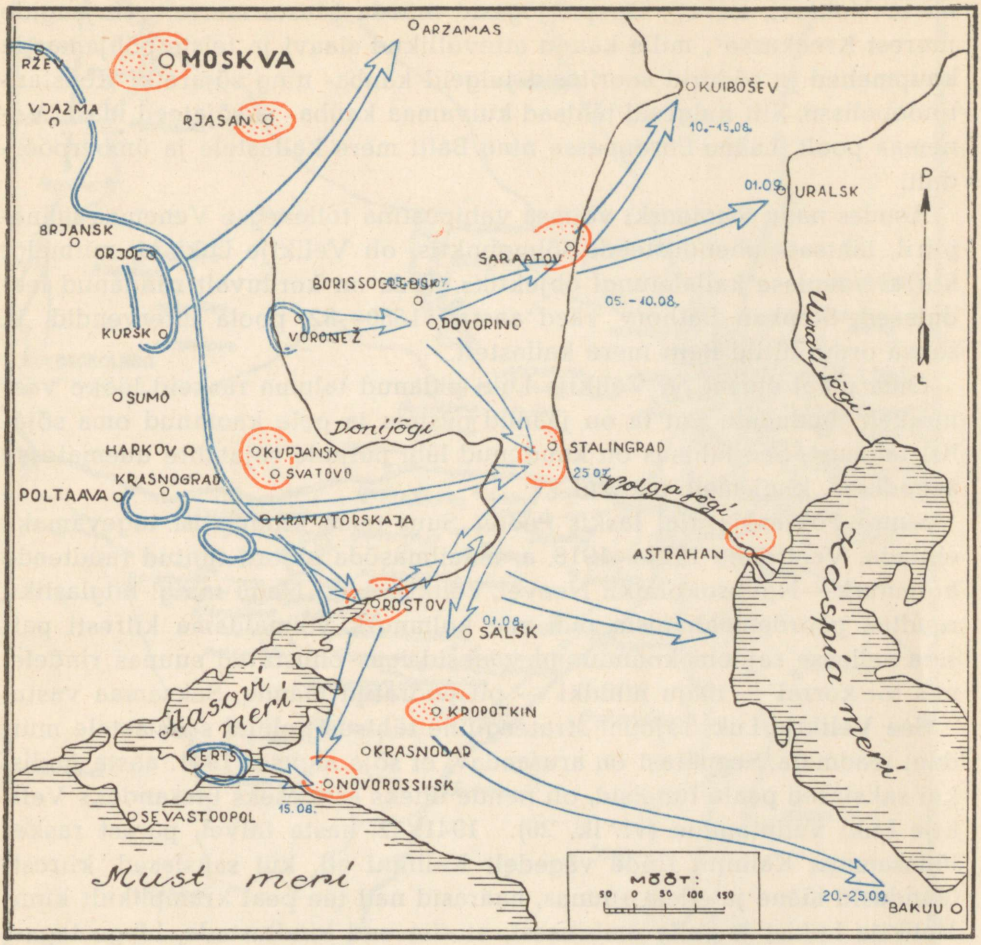
Kuulsa 62. armee sõdurid ja ohvitserid lõid äärmiselt pingelistes ning kangelaslikes võitlustes mehiselt tagasi ühe vaenlase rünnaku teise järele. Sakslased kaotasid keskmiselt 3000—4000 meest päevas, sajad nende tankid purustati, samapalju lennukeid tulistati alla. Stalingradi kaitsjate seisukord polnud kerge, ent sedamööda kuis kasvasid raskused, tõusis ning suurenes võitlusind, sai ikka tugevamaks tahe hävitada vihatud saksa fašistlikud vallutajad. Raevukad võitlused olid käimas iga üksiku linnaosa, iga maja pärast. Koos Nõukogude armee sõduritega ja komandöridega võitlesid ka linna kohale jäänud mees- ja naiskodanikud. Veendumus oma kaitse tugevusse ja võitlustahe olid seevõrra kindlad, et ükski ei lahkunud linnast Volga idakaldale. Kogu 62. armee koosseis, armee juhatusest kuni noorima võitlejani oli kindlasti otsustanud: kaitsta Stalingradi lõpuni või surra.

Sellal, kui Stalingradi kaitsjad peatasid vaenlase pealetungi, kurnasid teda ja nõrgestasid lakkamatuis võitlusis, koondas meie vägede Kõrgem Ülemjuhatus reserve ja tegi ettevalmistusi vastupealetungiks, mis pidi saama ja saigi Stalingradi all võitlevaile hitlerlikele vägedele saatuslikuks.

„Vaenlane on kord juba tunda saanud Punaarmee löökide jõudu Rostovi, Moskva ja Tihvini all. Ei ole kaugel see päev, kus vaenlane saab tunda Punaarmee uute löökide jõudu. Kord tuleb pidu ka meie tänaval!" ütles seltsimees Stalin 7. novembril 1942, Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 25. aastapäeval.

*

Selliselt arenesid põhilistes joontes sündmused ja niisugune oli üldine olukord Suure Isamaasõja hiiglaslikul, tuhandete kilomeetriteni ulatuval võitlusrindel, kui Eesti Rahvuskorpuse osad 1942. aasta novembri esime-

Joonis 7. Sakslaste tegevusplaan 10. X 1942. Sadovaja rajoonis surma saanud saksa ohvitserilt leitud andmeil

sel poolel koondusid Toropetsi rajooni Kalinini rindel ja valmistusid koos teiste Punaarmee osadega astuma lahingusse Velikije Luki vabastamiseks fašistlikest okupantidest.

*

Velikije Luki (joon. 8), vana vene linn Lovati jõe kõrgel kaldal, praegu samanimelise oblasti keskus, asutati juba XII sajandil ja omas juba vanasti viikingite ajal silmapaistvat tähtsust. Siit läks suur veetee põhjast lõu-

nasse Volhovi, Lovati, Dnepri jõgesid mööda Musta merre, „varjaagide juurest Kreekasse", mille kaudu ettevõtlikud slaavi ja teiste põhjamaade kaupmehed ja sõdurid sooritasid julgeid kauba- ning sõjaretki Konstantinoopolisse. Siit kulgesid tähtsad kuivamaa kauba- ja sõjateed idast, Venemaa poolt, Lääne-Euroopasse ning Balti mere kallastele ja ümberpöördult.

Asudes nagu Smolenski võimsa vahipostina tolleaegse Venemaa läänepiiril, tähtsate ühendusteede sõlmpunktis, oli Velikije Luki nii mitmelgi korral vaenlase kallaletungi objektiks. Teda on korduvalt rünnanud leedulased, Stephan Báthory väed aastail 1580—82, poola intervendid ja saksa ordurüütlid Balti mere kallastelt.

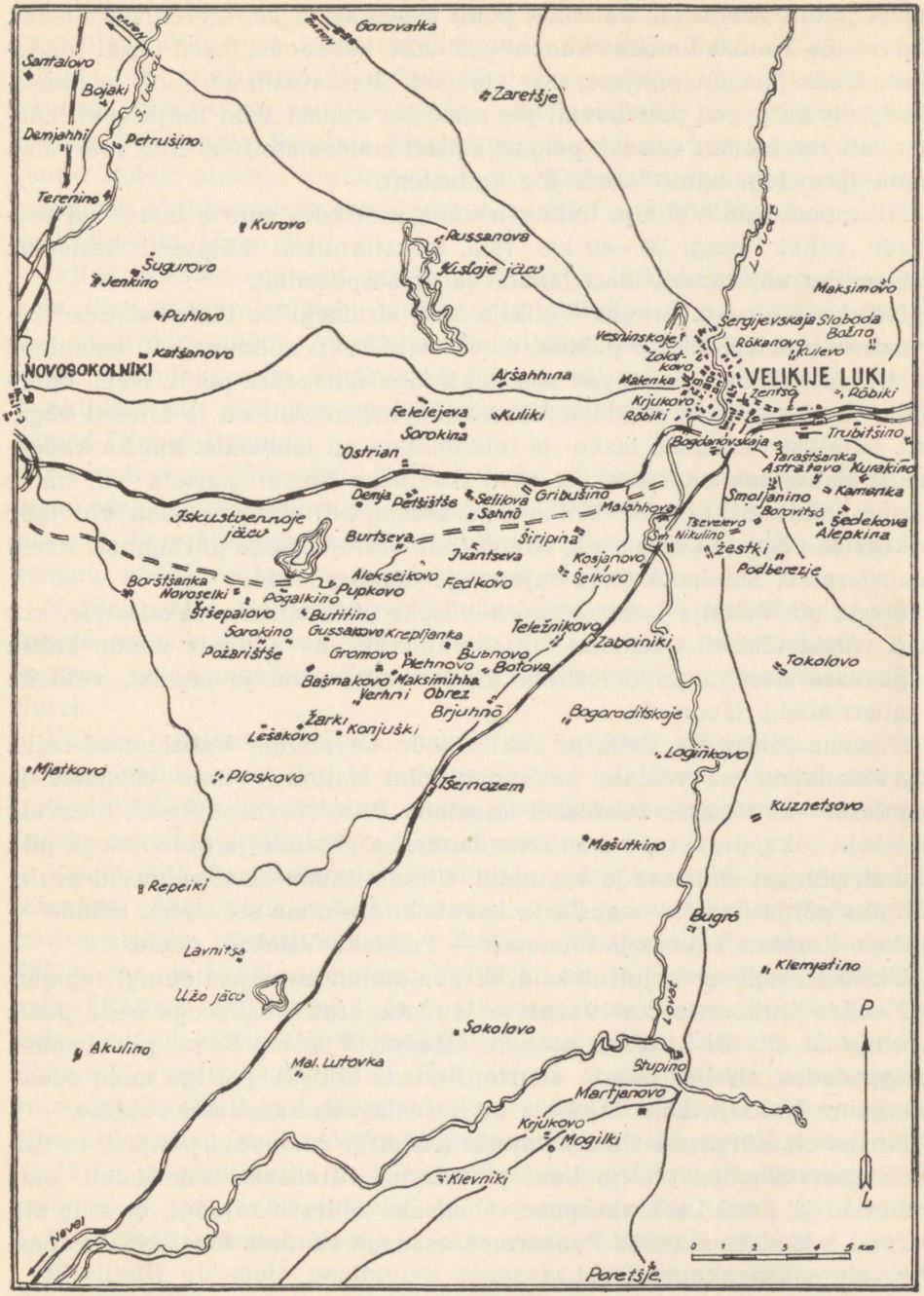
Oma pikal elueal on Velikije Luki pidanud taluma raskeid lööke vaenulikelt jõududelt. Ent ta on jäänud püsima ja pole kaotanud oma sõjalist tähtsust. See tähtsus on kandunud läbi paljude sajandite uuematesse aegadesse, kuni meie päevini.

Suure Põhjasõja ajal laskis Peeter Suur tema kindlustisi tugevamaks ehitada. Veel enne 1914.—1918. a. maailmasõda ehitati tuntud raudteede kolmnurk — Novosokolniki, Neevel, Velikije Luki. Nagu mingi hiiglasliku raudtee pöördemehhanism pidi see kolmnurk võimaldama kiiresti paisata sellesse rajooni koondunud vägesid igas ohustatud suunas rindele, mis tol korral — nagu nüüdki — oli pööratud läände, Saksamaa vastu.

See Velikije Luki rajooni strateegiline tähtsus polnud sakslastele muidugi teadmata. Seepärast on arusaadav, et sõja alguses 1941. aasta juulis, kui sakslased peale tungisid, oli nende üheks esimeseks ülesandeks Velikije Luki vallutamine (vt. lk. 26). 1941./42. aasta talvel, pärast rasket lüüasaamist Kalinini rinde vägedelt Kalinini all, kui sakslased kiiresti taandusid lääne ja edela suunas, haarasid nad tee peal kramplikult kinni Velikije Lukist ja selle ümbrusest, et siin end kindlustada, hinge tagasi tõmmata ja siis uuesti pealetungi üritada.

Ja tõesti, Ostaškov—Rževi joonelt edela ja lõuna poole 150—200 km ulatuseni pole teist sellist rajooni, mis oleks nii soodus visa kaitse organiseerimiseks pealetungi vastu idast, kui Velikije Luki piirkond.

Maastik Velikije Lukist ida, kagu ja lõuna pool on künklik (kõrg. 20—30 m) metsata lausmaa. Küngaste vahel siin-seal asetseb hulk vähemaid järvi ja sooribasid, mis talvisel ajal kinni külmudes ei tekita siiski mingeid erilisi raskusi suuremate, kõigist väeliikidest koosnevate väekoondiste tegevusele. Realt küngastelt Velikije Luki läheduses (Vorobetskaja kõrgustikud) avaneb avar vaateväli ida ja kagu poole kuni pikksilma vaate ulatuseni, raskendades seega varjatud lähenemist linnale ja ümbrusele neist suundadest. Lovati jõgi, voolates läbi linna lõunast

Joon. 8. Velikije Luki ja ta ümbruskonna skeem

põhja poole, soodustab ka omalt poolt maastiku organiseerimist kaitseks. Talvel jõe kinni külmudes vähenevad selle kaitseomadused siiski tunduvalt. Velikije Luki põhjaservast algavad laiaulatuslikud sood ja metsaalad, mis kulgevad piki Lovati jõe mõlemat kallast kuni Ilmjärveni. Lõunas laiuvad samuti suured, paiguti soised metsamassiivid ühes rea vähemate järvedega kuni Väina jõe kallasteni.

Nii moodustab Velikije Luki piirkond, asetsedes suurte metsa- ja sooalade vahel, mingi 30—40 km laia, maastikuliselt hõlpsasti kaitstava kitsandiku või värava idast läände ja ümberpöördult.

Need asjaolud määravad Velikije Luki strateegilise tähtsuse. See suureneb veelgi, kui silmas pidada, et Velikije Lukis sõlmuvad 10 maanteed ja 4 raudteed, mis jooksevad siia kokku iga ilmakaare poolt. Need ühendusteed võimaldasid sakslastel koondada siia massiliselt ja kiiresti vägesid, tehnilist varustust, laske- ja toidumoona nii lähemaist kui ka kaugemaist Saksamaa baasidest, et neid tarviduse korral paisata siit meie Lääne-, Kalinini, Loode-, Volhovi ja Leningradi rinnete vastu või jälle rokeerida vägesid Leningradi, Novgorodi, Staraja Russa piirkonnast Rževi platsdarmile, Smolensk-Orša rajooni ja ümberpöördult.

Seega oli Velikije Luki rajoon soodsaks platsdarmiks sakslastele, kus nad võisid tõsiselt ohustada mitte ainult kiiluna kaugele nende kaitse sügavusse sissetunginud Kalinini rinde osade tiibu ja tagalat, vaid ka naaberrindeid. (Joon. 4.)

Niisama tähtis oli Velikije Luki rajoon ka meile. Vabastanud selle, likvideerisime me vastase pealetungi ohu Kalinini rinde tiibadele ja tagalasse, takistasime vaenlasel kasutada Dno, Novosokolniki, Neeveli, Vitebski rokaadraudteed manööverdamiseks jõudude ja abinõudega piki rinnet, põhjast lõunasse ja vastupidi. Ühtlasi saime head eeldused pealetungiks põhja poole — sakslaste Lovati kaitsejoone seljataha, läände — Idritsa, Rezekne suunas ja lõunasse — Polotski, Vitebski poole.

Ükskõik, millisel kujul oleksid ka avaldunud meie pealetungi tagajärjed selles piirkonnas, kas vaenlase jõudude äratõmbamisega enda peale Leningradi alt või Moskva suunalt, Gžadsk, Vjazma, Rževi piirkonnast, kergendades niiviisi nende suurte linnade kaitset, ent iga meie edasiliikumine Velikije Luki rajoonis oli otsustavaks sammuks võidule.

Niisiis oli Kõrgemal Ülemjuhatusel küllaltki kaaluvaid põhjusi, et üritada operatsiooni Velikije Luki platsdarmi võtmiseks sakslastelt oma valdusse ja Eesti Laskurkorpuse toomiseks sellesse rajooni, et teda siit parajal hetkel koos teiste Punaarmee osadega suunata Eesti NSV vabastamisele saksa okupantidest.

*

Selleks ajaks kulges sakslaste kaitsepositsiooni eelserv Velikije Luki rajoonis Tulubjevist maantee üldsuunas Velikije Lukisse, sealt linna põhja-, ida- ja lõunaserva mööda Neeveli raudteeni, edasi raudtee üldsuunas Tšernozjomi raudteejaamani, kust suundus üle Mišutkino, Kamenka, Mihhejevo, Stupino, Marjanovo, Poretšjeni. See eelserv ei kujutanud endast pidevat kindlustiste joont. Kaitseehitused olid grupeeritud peamiselt ohtlikumaisse suundadesse, eeskätt aga Velikije Luki ja Neeveli lähiseile. (Joon. 9.)

Erilist tähtsust osutasid sakslased Velikije Luki kaitse organiseerimisele. Linn oli piiratud kahe kindlustiste vööndiga. Neist esimene, kulgedes linna äärt mööda, kujutas endast ühtlasi kaitsepositsiooni eelserva. Teine vöönd koosnes üksikuist 2—4 km väljapoole nihutatud toetuspunktidest, mis olid omavahel tihedas tulesidemes ja sulgesid kõik tähtsamad lähised linnale.

Neeveli suund lõuna pool Velikije Lukit oli kaitstud sama soliidselt ehitatud Marjanovo kindlustiste süsteemiga, kuhu kuulusid Stupino, Marjanovo ja Poretšje tugipunktid esijoonel ja Krjukovo, Mogilki, Klenki — eespool mainitute taga kaitsepositsiooni sügavuses.

Velikije Luki ja Marjanovo kindlustatud rajooni vahemaa korraldamisele asusid sakslased alles hiljem, 1942. a. mais, ehitades siia kaks tugevat vastupanusõlme Zaboiniki ja Tšernozjomi raudteejaama läheduses.

Vähema tähtsusega Nasva suund oli kaitstud nõrgemini. Vaenlase arvates pidid Lovati jõgi ja seda palistavad laialdased sooalad, mis paiguti olid küll kaetud metsaga, olema iseendast juba kaunis tõsiseks takistuseks pealetungijaile idast lääne suunas.

Vastavalt kaitsepositsiooni elementide rühmitusele olid paigutatud ka vaenlase jõud: Velikije Luki rajooni — 83. jalaväediviisi osad ja 336. kaitsepataljon, Neeveli suunas — Stupino, Marjanovo, Poretšje joonel — 591. kaitse- ja 5. jäägripataljon; Velikije Luki ja Neeveli gruppide vahel asusid kaitsel laial rindel 1. ja 3. jäägripataljon; Novosokolniki ja Neeveli raudteid kattis 343. kaitsepataljon, mehitades Ostriani, Kosjanovo, Zaboiniki raudteejaama ning Tšernozjomi toetuspunkte ja vastupanusõlmi, pealeselle 2. ja 4. jäägripataljon — Opuhliki raudteejaama rajoonis Neeveli raudtee veelkordseks julgestamiseks. Vaenlase reservidest paiknesid: 3. mägikütidiviis ja 1. keemiline miinipildujapolk Novosokolniki rajoonis; 3. tanki-, 291. jalaväe- ja 20. motoriseeritud diviis teel Velikije Luki rajooni, esimene Nasva ja kaks viimast Neeveli suunast.

Järelikult oli meie pealetungi alguseks sakslastel esijärgus — üks jalaväediviis ja kaheksa üksikut jalaväepataljoni; varus — üks mägi-

kütidiviis ja üks keemiline miinipildujate polk; saabumas kavatsetava operatsiooni piirkonda üks jalaväe-, üks moto- ja üks tankidiviis.

Nagu nähtub sellest vaenlase jõudude paiknemisest ja kindlustiste rühmitusest kaitsepositsioonil tahtsid sakslased Velikije Luki ja Marjanovo kindlustatud rajooni kindlasti endi käes hoida, kaitstes eriti visalt Neeveli ja Novosokolniki suunda.

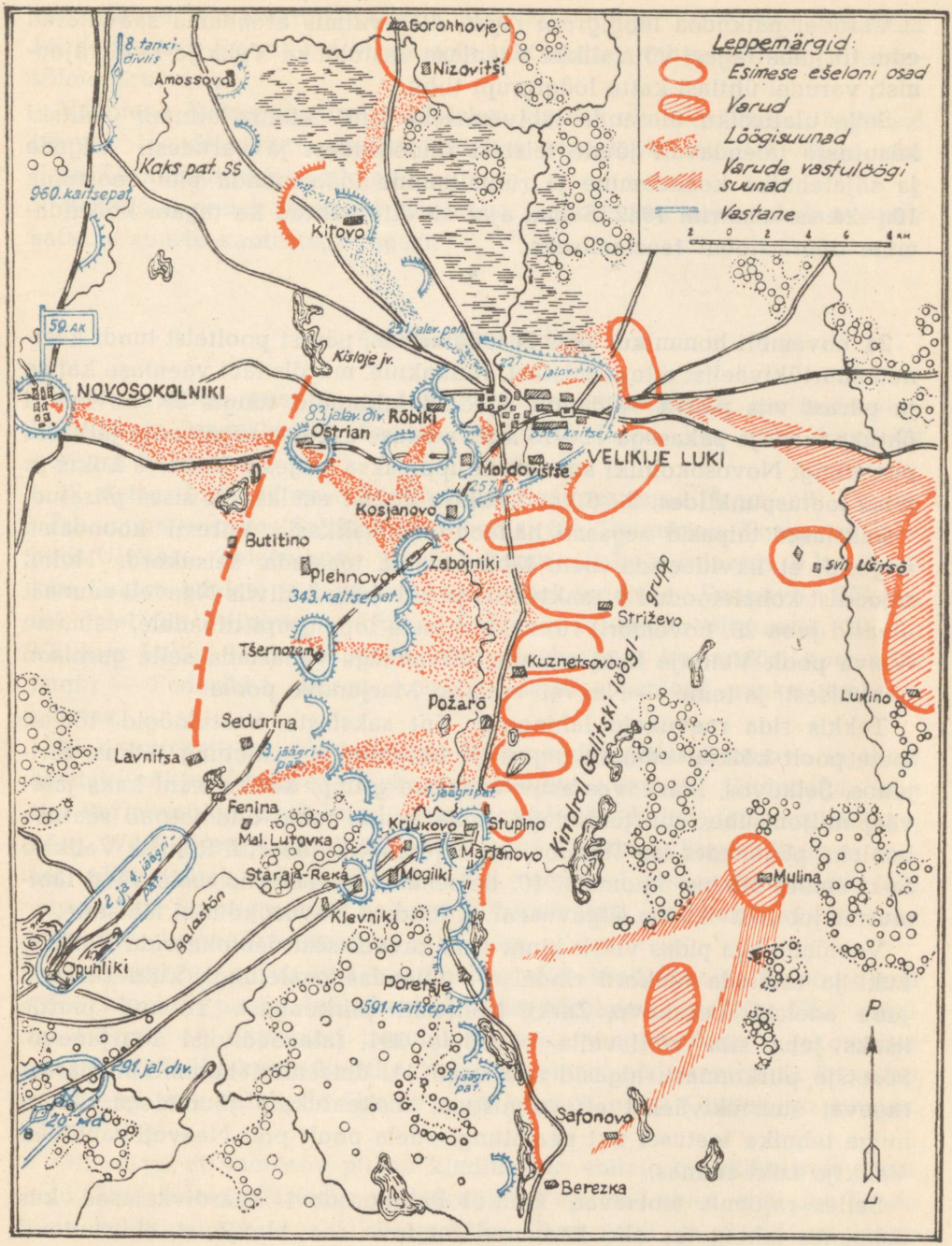
VÕITLUSED VELIKIJE LUKI LÄHISTEL

Läbimurre sakslaste kaitsest

Sakslaste 1942. aasta pealetung idarinde lõunapoolses osas, nagu sellest eespool kirjeldasime (vt. lk. 56), ei andnud neile oodatud strateegilisi tulemusi. Sügise saabudes hakkas rindel sakslaste poolel ilmnema selgeid stabiliseerumise tundemärke. Samal ajal võis märgata Punaarmee üha suurenevat aktiviseerumist ka teistes rindeosades; sakslastel tuli tõsiselt arvestada seda, et talve saabudes asub Punaarmee eelmise aasta eeskujul teostama üldist suurt pealetungi.

Arvatavasti sellest kartusest mõjutatud, hakkasid sakslased aegsasti kõvendama oma Velikije Luki vägede gruppi, hellitades seejuures lootust parajal ajal ise pealetungi alata, et võtta sügava kiiluna nende rindesse tunginud Kalinini rinde väed pihtide vahele ja need siis hävitada. Et ennetada sakslaste pealetungi ja vallutada Velikije Luki platsdarm, andis Kalinini rinde juhataja kindralpolkovnik Purkajev, Kõrgema Ülemjuhataja direktiivi alusel, 10. novembril 1942 N löögiarmee juhatajale kindralleitnant Galitskile käsu alata armee osadest moodustatud löögigrupiga lõuna poolt Velikije Lukit pealetungi Ostriani üldsuunas, murda läbi sakslaste kaitse, hävitada vaenlane tema kaitseribas ja jõuda välja Kisloje järve, Butitino, Lavnitsa joonele, kus organiseeruda kaitseks; pärast seda ühe osa jõududega kõvendatud suurtükiväe ja tankidega rünnata Novosokolnikit, kusjuures olla ühtlasi valmis arendama edu samas suunas peajõududega.

Löögigrupi teravikus pealetungivaid vägesid tagada: paremalt — ühe väekoondisega, kel ühtlasi haarata Velikije Luki edelast ja läänest; vasakult — samuti ühe väekoondisega vallutades Mal. Lutovka, Klevniki, Poretšje joon. Abilöök teostada ühe väekoondisega põhja poolt Velikije Lukit — edela suunas kuni kokkupuutumiseni pealöögigrupi osadega, sulgedes niiviisi rõnga Velikije Lukis asuvate vaenlase vägede ümber. (Joon. 9.)

Joon. 9. Läbimurre Velikije Luki rajoonis

Varudel paikneda löögigrupi taga, olles valmis arendama saavutatud edu, tõrjuma tagasi võimalikke vaenlase vastulööke Velikije Luki rajoonist; varudel ühtlasi katta löögigrupi tiibu.

Selle ulatusliku ülesande läbiviimiseks anti kindralleitnant Galitski käsutusse täiendavalt jõude teistest rindeosadest ja varudest. Vägede ja sõjatehnika koondamine ja rühmitamine löögisuunda pidi teostuma 10.—24. novembrini 1942. Samal ajal oli ette nähtud ka tagala korraldamine operatsiooni teostamiseks.

*

24. novembri hommikul asus N löögiarmee, pärast poolteist tundi kestnud suurtükiväelist ettevalmistust, rünnakule, murdis läbi vaenlase kaitse ja pärast viis päeva väldanud ägedaid lahinguid tungis 29. novembri õhtuks tuisu ja pakasega 12—15 km vaenlase asetuse sügavusse, jätkates pealetungi Novosokolniki suunas. Grupp saksa vägesid Velikije Lukis ja tema toetuspunktides, 5—6 km Velikije Lukist edelas, oli sisse piiratud.

Sakslased taipasid aegsasti hädaohtu ja hakkasid kiiresti koondama vägesid, et likvideerida meie läbimurre ja taastada seisukord. Holmi rajoonist kohaletoodud 8. tankidiviis ja 291. jalaväediviis Neeveli suunast algasid juba 28. novembril rünnakuid meie löögigrupi tiibadele, esimene Nasva poolt Velikije Luki suunas, ülesandega vabastada selle garnison piiramisest, ja teine — Neeveli suunast Marjanovo poole.

Tekkis rida raevukaid lahinguid. Ent sakslaste vastulöögid tõrjuti meie poolt kõikjal edukalt tagasi. N löögiarmee pealetung jätkus. Širipinos, Šelkovos, Markovos asuv vaenlase grupp, kokku kuni kaks jalaväepataljoni ühes suurtükkidega, keda nende juhid olid jätnud saatuse hooleks, põgenedes ise Tšernozjomi rajooni, likvideeriti. Rõngas Velikije Luki ümber tõmbus koomale. 10. detsembril süvendasid meie väed läbimurret juba 20—25 km sügavuseni ja jõudsid Novosokolniki lähiseile.

Vaenlane aga pidas visalt kinni oma kavatsusest deblokeerida Velikije Luki ja taastada olukord rindel. Ta uuendas pealetungi, kuid seekord juba edelast, Lešakovo, Žarki, Konjuški piirkonnast. Toonud juurde lisaks juba siin võitlevaile vägedele 291. jalaväediviisi Marjanovo, Poretšje piirkonnast, algasid sakslased 11. detsembri hommikul, pärast tugevat suurtükiväelist ettevalmistust, ülekaalukate jõududega, suure hulga tehnika toetusel uut pealetungi edela poolt piki Neeveli raudteed Velikije Luki suunas.

Selles rajoonis teotsevad kindral Beloborodovi kaardiväelased, kes eelmistes lahingutes olid kaotanud tunduva osa elavjõust, ei suutnud vaenlase üha tugevnevale survele küllaldase jõuga vastu panna. Pärast

mitu päeva lakkamatult kestnud pinevat lahingut olid nad sunnitud 14. detsembril loovutama vaenlasele taktikaliselt tähtsa punkti ja teedesõlme Gromovo.

Vaenlane jätkas seejärel pealetungi Gussakovo üldsuunas. Järgmisel päeval, 15. detsembril organiseeritakse vastulöök, millest võtsid osa Eesti Laskurkorpuse võitlejad.

Vastulöök annab tulemusi. Gromovo vallutatakse taas. Sakslased paisatakse suurte kaotustega tagasi.

Sakslaste vastulöök

Eesti Laskurkorpuse koosseisust võtsid neist lahinguist osa teine väekoondis ja kindralmajor Barinovi kaardiväelased, kes tollal kuulusid korpuse koosseisu.

12. detsembril olid need väekoondised grupeerunud järgmiselt: kaardiväekoondis — tulles Seližarovo rajoonist üle Timonkino, Toropetsi, sovhoos Ušitsa — Teležnikovo, Botovo, Bogoroditskoje rajoonis, 9 km Velikije Lukist edelas, ja korpuse teine väekoondis — Snopovo, Zõkova rajoonist üle Filipovo — Unino, Gotrovo, Prohnovo piirkonda, 20 km Velikije Lukist kirdes. Korpuse staap ja korpuse komandöri komandopunkt — Fedorihha; korpuse osad — selle asustatud punkti ümbruskonnas.

13. detsembril, kui kindralmajor Beloborodov pidas Gromovo rajoonis ägedat võitlust suures ülekaalus olevate vaenlase jõududega, said sm. Barinovi kaardiväelased käsu korraldada kaitse tema selja taga, kõrg. 174,4, Krepljanka, Bubnovo, Botovo, Brjuhnõ, Bogoroditskoje joonel, olles valmis vastulöökideks, kui vaenlasel peaks õnnestuma läbi murda sm. Beloborodovi kaitsest. Ühtlasi anti sm. Barinovi väeosad operatiivselt sm. Beloborodovi alluvusse.

Ent sakslaste surve üha tugevnedes olid kindralmajor Beloborodovi väed sunnitud paiguti vähehaaval tagasi tõmbuma; seetõttu läks vaenlasel korda 14. detsembri hommikuks sisse tungida tema väekoondise parema tiiva liitekohta Butitino rajoonis; samal ajal tsentrumis õnnestus sakslastel taas vallutada Gromovo ja tungida edasi Gussakovo suunas. (Joon. 10.)

Oli selge, et vaenlane püüab kindlustada endale maastikuliselt soodsaid lähtealuseid edasiseks pealetungiks Velikije Lukile, eriti aga saada oma valdusse valitsevaid kõrgendikke Gromovost ja Butitinost lääne ning loode pool, kust avaneb hea vaatluse võimalus Velikije Luki suunas.

Vaenlase nende kavatsuste nurjaajamiseks ja seisukorra taastamiseks rindel algab juba 14. detsembril jõudude ümbergrupeerimine ning tihendamine ohustatud suundadele. Üks sm. Barinovi teises ešelonis olevaist väeosadest saab käsu asuda kaitsele Novoselki, Pupkovo (edela pool Iskustvennoje järve) joonele, ülesandega tagada sm. Beloborodovi paremat tiiba; kaks suusaväeosa tuuakse teistest rindeosadest: üks Teležnikovo ja teine Botovo rajooni; üks laskurväekoondis, mis asus Bugrõ rajoonis (16 km lõuna pool Velikije Lukit), sai käsu olla valmis lahingusse marssimiseks. Lõpuks oli kavas Eesti Laskurkorpuse teise väekoondise toomine ohustatud suunda, koondades selle Burtsevo piirkonda.

Nende jõududega otsustati 15. detsembri hommikul minna üle vastupealetungile, et hävitada meie kaitsesse sissetunginud vaenlase osad ja taastada seisukord rindel.

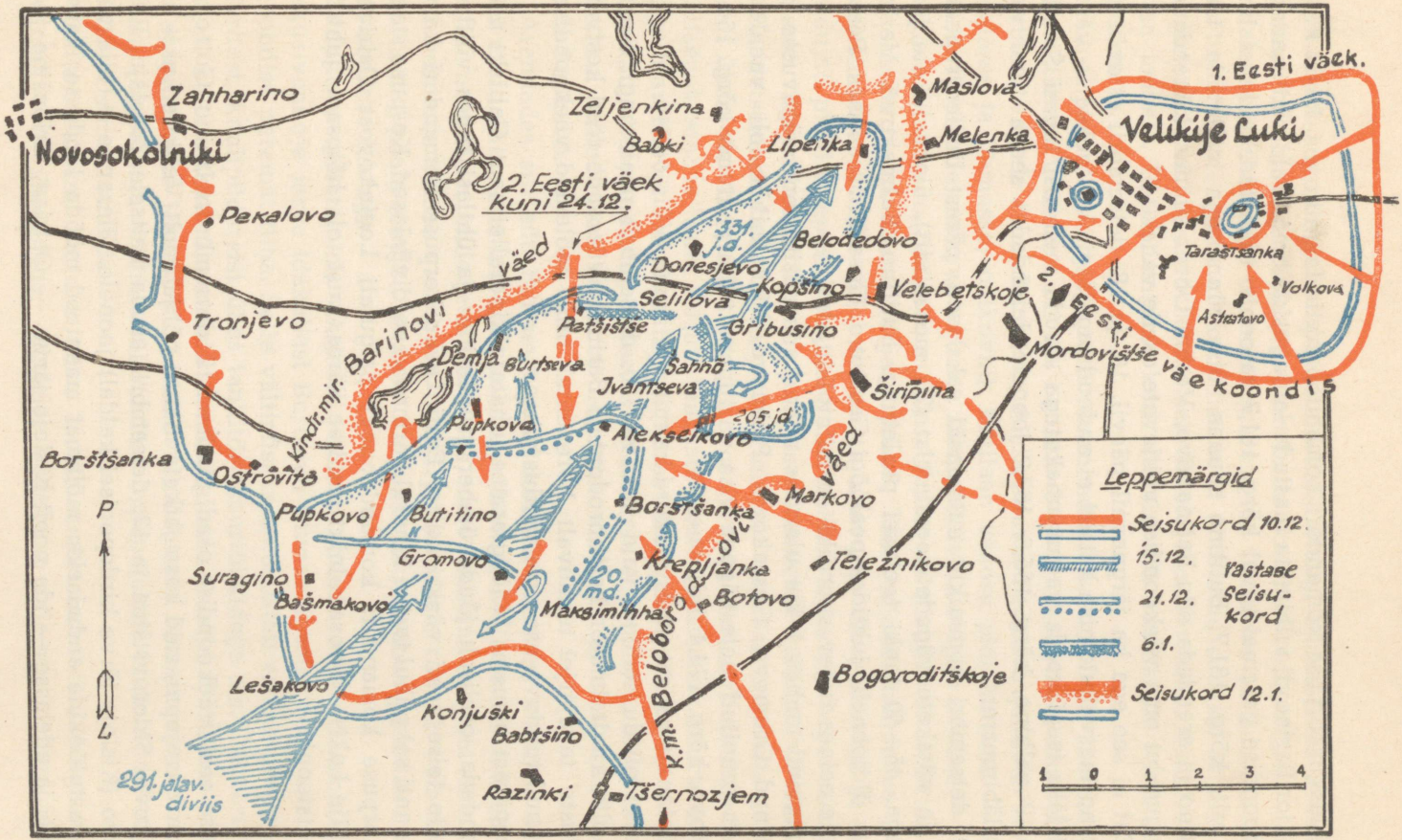
Selleks sai kindralmajor Barinov käsu anda löök sakslaste tiiva pihta Požarištše, Butitino joonelt Bašmakovo suunas, lähema eesmärgiga hõivata Bašmakovo ja edaspidi vabastada Verhni Obrez. Kindralmajor Beloborodovi vägedel oli käsk samal ajal uuesti vallutada Gromovo, võttes ühes sm. Barinoviga niiviisi vaenlase löögigrupi Suragino, Bašmakovo, Gussakovo rajoonis sügavalt haardesse ja ta purustada.

Kuid vahepeal hakkas jõudude vahekord selles rindeosas kujunema meie kahjuks ja püstitatud eesmärke oli seekord võimalik saavutada ainult osaliselt.

Sm. Beloborodovi väed hõivasid küll 15. detsembri õhtuks uuesti Gromovo, kuid sm. Barinovi kaardiväelastel seevastu ei olnud märkimisväärset edu. Sakslased jätkasid selles rajoonis ka ööl vastu 15. detsembrit ja sellele järgneval hommikul pealetungi. Vaatamata suurtele kaotustele ründasid nad korduvalt Butitinot, hoides niiviisi lahingus kinni need meie osad, kel oli ülesandeks anda vaenlasele löök ja haarata tema tiiba Požarištše, Butitino joonelt Bašmakovo suunas.

Keskpäeval sooritasid sakslased järjekordse rünnaku kahe automaaturite rooduga Butitinole, kuid tõrjuti tagasi. Ent kella 17.00 paiku õnnestus neil, tuues tegevusse kaks jalaväepataljoni ühes hulga tankidega, vallutada Butitino kalmistu ja kõrg. 155,6, eraldades niiviisi peajõududest selle osa kindral Barinovi vägedest, mis teotses Požarištše, Štšepalovo rajoonis.

Seisukord kujunes tõsiseks. Võis karta, et sakslased, kasutades saavutatud edu, jätkavad tekkinud lõhe kaudu sisseimbumist meie kaitsekorda või jälle teevad katset Iskustvennoje järve jääd kaudu tungida meie seljataha, et tekitada siin segadust. Seepärast andis Kalinini rinde vägede juhataja asetäitja kindralleitnant Gerassimov, kes tol ajal oli

Joon. 10. Sakslaste vastulöök

eesti laskurkorpuse komandöri komandopunktis Loginkovos, käsu: kindralmajor Barinovil viibimata taastada lahinguside oma eraldatud osadega väekoondise paremal tiival kõrg. 181,7 rajoonis, toimetada pidevat luuret, eriti kõrg. 181,7, Butitino suunas; öise rünnakuga vallutada taas Butitino ja arendada edu Bašmakovo, Verhni Obrez suunas, kõvendades lahingusidet oma väekoondise võitlevate osade vahel.

Ent ei see ega ka järgnevail päevil, 16. ja 18. detsembril ettevõetud Butitino taasvallutamise katsed ei andnud tagajärgi. Vastuoksa — vaenlasel läks isegi korda vasturünnakutega suruda meie osi tagasi Štšepalovo, Pogalkino, kõrg. 155,6, 163,2 joonele, laiendades seega tunduvalt oma läbimurret.

19. detsembri hommikul uuendasid sakslased, pärast ümbergrupeerimist ja värskete vägede koondamist (20. motodiviis), ülekaalukate jõududega, 45—50 tanki toetusel pealetungi Butitino, Bašmakovo, Verhni Obrez üldjoonelt, juhtides pealöögi Gromovo, Gussakovo suunas. Pealetungile eelnes tugev suurtüki- ja miinipildujatuli.

Tunginud umbes 1 km ulatuses meie kaitsepositsiooni sügavusse ja hõivanud Gromovo, Gussakovo, Plehnovo, Maksimihha, oli vaenlane õhtuks sunnitud meie vägede visa vastupanu tõttu peatuma kõrg. 164,5, Pupkovo, kõrg. 174,4 üldjoonel.

Hoolimata sellest püsis olukord kaunis ohtlikuna. Võis oodata, et sakslased ei piirdu sellega, vaid jätkavad 20. detsembril pealetungi. Samal ajal olid kindralmajor Beloborodovi ja Barinovi väeosade read kestvate võitluste tagajärjel tunduvalt hõrenenud ning mõlemad väekoondised kaotanud tunduva osa oma võitlusvõimest.

Seepärast otsustas N löögiarmee juhataja kindralleitnant Galitski neid kõvendada, osaliselt jõude ümber grupeerides ja ühtlasi tuues võitlusjoonele teise eesti väekoondise. Eesti Laskurkorpuse komandöri käsutusse anti sel puhul tagasi kindral Barinovi kaardiväelased. Korpuse staap ja korpuse komandöri komandopunkt paigutati Loginkovost Ostriani, Velikije Luki—Novosokolniki raudtee ääres, kust oli hõlpsam juhtida operatsiooni.

*

Teise eesti väekoondise osad, jõudnud 12. detsembriks Unino, Gotrovo, Prohnovo rajooni, said käsu jätkata marssi põhja poolt Velikije Lukit üle Vlaskovo, Sidorovštšina ja 13. detsembril asuda kaitsele Zaretšje, Russanovo (Kisloje järve kirdepoolsel kaldal) joonele. Ülesanne — olla valmis vastulöökide andmiseks: mõlemat maanteed mööda loodesse Nasva suunas ja edelasse — ida poolt Kisloje järve — Ostrian, Gribušino joo-

nele. Ühtlasi uurida juurdepääsuteid kallaletungi lähtealusele asumiseks Terenino, Puhlovo joonele (6—4 km kirde pool Novosokolnikit).

Sakslaste läbimurde hädaohu suurenedes Gromovo ja Butitino rajoonis tuuakse teise eesti väekoondise osad ohustatud suunale lähemale ja paigutatakse 19. detsembriks kaitsele Felelejeva, Sorokino, Kuliki, Aršahhina joonele. Ühtlasi antakse käsk valmis olla vaenlasele vastulöökide andmiseks.

Samal päeval asus teine eesti väekoondis ilma sm. Lepa väeosata, mis oli võitlemas Velikije Luki all, kaitsele 2—3 km kaugusele kindralmajor Barinovi vägede taha, Burtsevo, Alekseikovo, Fedkovo joonele, rindega edelasse ja lõunasse; polkovnik Mullase väeosa pidi kaitsma — kõrg. 180,9, 179,0, Alekseikovo rajooni; alampolkovnik Neggo väeosa — Alekseikovo, Ivantsevo, Fedkovo rajooni. Ühtlasi valmistuti vastulöökide andmiseks Burtsevo, Gromovo ja Brjuhnõ, Tšernozjomi suundades. Pärast positsioonile asumist tuli viivitamata kaevuda. Suurtükivägi ja miinipildujad pidid tulepositsioonidel valmis olema koheseks tegevusse astumiseks. Kindralmajor Barinov pidi öise rünnakuga vallutama Butitino.

20. detsembril kella 10.00 paiku ründasid tugevad sakslaste jalaväeosad ühes 40—45 tankiga sm. Beloborodovi ja Barinovi kaardiväelaste kaitsepositsioone, kuid tõrjuti viimaste poolt sakslastele suurte kaotustega elavjõus ja tehnikas tagasi. Pärast keskpäeva uuendas vaenlane rünnakut, kusjuures tal õnnestus intensiivse suurtüki- ja miinipildujate toetusel kiiluda sm. Barinovi lahingukordadesse ja kell 15.00 vallutada Pupkovo.

Arendades siit edu Burtsevo ja Alekseikovo suunas puutusid sakslased vastu õhtut esmakordselt kokku polkovnik Mullase eelosadega. Külvanud neid üle miinide ja mürskudega, asus vaenlane seejärel rünnakule. Ent eestlaste vihase vastupanu tagajärjel sakslaste rünnak vaibus, kusjuures nad peale elavjõu kaotasid ka kaks tanki. Saabuv pimedus katkestas seekord lahingu.

Pupkovo vallutamine sakslaste poolt ja nende edasinihkumine piki Iskustvennoje järve idakallast Burtsevo suunas ohustas teise eesti väekoondise paremat tiiba. Selle vältimiseks moodustati eriline grupp suuskuritest, kuulipildureist ühes tankitõrjesuurtükkidega sm. Zukkeri juhatusel, kellele tehti ülesandeks asuda kaitsele Demja, Burtsevo joonele, et sulgeda vahe järvest kuni polkovnik Mullase väeosa parema tiivani. Sama eesmärgiga võttis väekoondise õppepataljon enda alla Petšištše, kattes Ostriani suunda.

Ühtlasi sai sm. Barinov käsu 21. detsembri hommikul kõigi vabade parema tiiva jõududega, lähtudes Pogalkino rajoonist, tiivalöökidega

purustada edasitunginud vaenlase jõud ja uuesti vallutada Butitino ja Pupkovo. See vastulöök, nagu näitab pärastine sündmuste käik, ei õnnestunud.

*

21. detsembri hommikul avas vaenlane uuesti tule kindral Barinovi kaardiväelastele, tulistades ühtlasi metoodiliselt suurtükkidest ja kuuetorulistest miinipildujatest teise eesti väekoondise osi, eriti aga polkovnik Mullase allüksuste lahingukordi. Kella 15.00 paiku algasid sakslased tihedas udus rünnakut. Umbes tund aega hiljem õnnestus tugevail vaenlase jalaväeosadel ühes hulga tankide ja automaaturitega kiiluda kahe pataljoni liitekohta sm. Mullase allüksuste lahingukordadesse, tungida edasi kõrg. 179,0 suunas ja pimeda tulekul vallutada Alekseikovo.

Meie väed avaldasid visa vastupanu, hävitades sealjuures mitu vaenlase tanki, kuid ei suutnud siiski takistada ülekaalus olevate vaenlase jõudude edasitungi.

Pärast Alekseikovo vallutamist suundus grupp sakslaste tanke automaaturitega kiiresti Selilovo poole, arvatava ülesandega tekitada meie tagalas segadust. Sealjuures mõned sm. Mullase allüksustest, kellele vaenlane oli tunginud selja taha, sattusid raskesse seisukorda. Oli tunduvaid kaotusi punaväelaste ja komandöride seas.

Kottpimedas öös, märja sompus ilmaga, lagedate ja korratult laialipaisatud küngaste vahel oli äärmiselt raske orienteeruda ning selgitada tekkinud olukorda, seda enam, et vaenlane tulistas vahetpidamata miinipildujaist ja suurtükkidest meie lahingukordi ning pidevalt kahjustas sidevõrku. Selle taastamine osutus pimedas raskeks ning aegaviitvaks ülesandeks. See takistas aga suuresti juhtimist ning korra jaluleseadmist.

Niisuguses raskes olukorras rindel, kui saksa tankid ja automaaturid lähenesid ühes kohas meie positsioonidele, astus nendega võitlusse eeljulgestuses olev sm. Albert Kariste oma raskekuulipildurite rühmaga. Tabava tulega suruti saksa automaaturid maha, tankid ilma automaaturiteta ei usaldanud aga edasi liikuda. Siis üks tank automaaturitega, kasutades algavat hämarust ja lähedalasuvat võsa, tegi kaare ning ilmus märkamatult Kariste kuulipildureile poolparemalt seljatagant, lähenedes kuni 40 meetrile. Samal ajal ründas esimene tank otsesuunas. Ükski meie meestest ei taganenud. Esimese kuulipilduja jao komandör sm. Platonov tulistas oma relvast kuni viimse silmapilguni ning hukkus saksa tanki roomikute all. Ülejäänud jätkasid võitlust, mis arenes 20—25 meetril granaadilahinguks. Mitmed sakslaste poolt kuulipildurite kaevikusse heidetud granaadid õnnestus sm. Karistel neile tagasi lennutada, kuid üks

neist lõhkes tal käes, purustas kangelasliku võitleja vasaku käe ja tekitas raskeid haavu vasakusse külge ning vigastas silma.

Teda taheti toimetada tagalasse, kuid ta ütles kindlalt: „Kuhu? Ma jään teie juurde ja võitlen lõpuni, ühtki sammu me ei tagane!"

Sm. Kariste kangelaslikku võitlust hinnati talle kõrge Lenini ordeni ja Ameerika Ühendriikide poolt medali „For Distinguished Service"[1] annetamisega.

*

Korpuse komandör, saanud teate läbimurdest ja tekkinud olukorrast, ilmus kohe polkovnik Mullase komandopunkti ning andis järgmise korralduse: viivitamata vallutada Alekseikovo ja kella 24.00 taastada seisukord; luurega täpsustada vaenlase asetus ja seisukord; õppepataljonil korraldada kaitse Burtsevo, Sar joonel, et takistada vastase edasiliikumist Petšištše, Ostriani suunas.

Enne kesköödmeie poolt läbiviidud vasturünnak ei õnnestunud ning Alekseikovo, kus vaenlane oli vahepeal tugevasti kindlustunud, võttes meie ründavaid osi vastu marulise kuulipildujatulega, jäi sakslaste kätte.

Ent vaatamata sellele, läks korda läbimurdekoht sm. Mullase ja teiste väeosadega sulgeda ja vaenlase edasiliikumist Alekseikovo rajoonis tõkestada. Sakslaste katsed imbuda nüüd Iskustvennoje järve kaudu meie seljataha likvideeriti niisama edukalt; osa sakslasi eksis sealjuures teelt ja pärast tihedas udus ümberuitamist sattus ükshaaval ja gruppidena meie kätte vangi.

22. detsembril tegid sakslased, avades intensiivse miinipilduja- ja suurtükitule Burtsevo, Ivantsevo, Fedkovo, Sahnõ, Selilovo rajoonile, katse jätkata edasiliikumist Velikije Luki suunas. Ent kõik need katsed tõrjuti teise eesti väekoondise osade poolt kindlasti tagasi, kusjuures vaenlasel oli tunduvaid kaotusi.

Nähes, et päeval teostatud rünnakud ei anna tulemusi, sooritasid sakslased uue rünnaku ööl vastu 23. detsembrit. Jälle lähenes meie üksuse positsioonidele suurtükkide ja kuuetoruliste miinipildujate tule kattel enam kui rood sakslasi. Raskete miinide plahvatused matsid mehi mulla alla, kuid kaaslaste abiga vabastati nad ja jätkati mehiselt võitlust, kuni ka see vaenlase rünnak kokku varises.

23. detsembril jätkasid korpuse osad edukalt vaenlase jalaväe ja tankide rünnakute tõrjet. Kell 11.00 püüdis umbes 2 pataljoni jalaväge 20 tan-

[1] „Silmapaistva teenistuse eest".

kiga, lähtudes rajoonist lõuna pool Burtsevot, vallutada kõrg. 178,1, kuid löödi vaenlasele tunduvate kaotustega tagasi. Samal ajal lähenes üks pataljon jalaväge 5 tankiga tiheda udu katte all Petšištšele. Udu lahtudes avasid tankid kõrgustik 180,9 rajoonist tule külale ja otsetabamusega süütasid maja, kus asus kindralmajor Barinovi komandopunkt. Sealviibivad staabitöölised pääsesid vaevu eluga.

Sõlmus vihane võitlus siin kaitsel asuva sm. Viriti üksusega. Sakslased, külvates üksuse positsioonid järjekordselt üle raskete miinide ja mürskudega, teostasid rünnaku. Jõu ülekaal oli vaenlase pool. Pidevate rünnakute ning suurtükkide ja miinipildujate tule tagajärjel olid üksusel rivist välja langenud kõik kuulipildujad. Oli veel vaid paar tankitõrjepüssi. Nii tuli rünnak vastu võtta peamiselt püssitulega. Sellest hoolimata peatas üksus tankidega tegutsevad dessandid. Tankid aga murdsid sisse üksuse positsiooni, lõmastades vapraid võitlejaid, kellest ükski sammugi ei taganenud.

Üksuse komandöri sm. Viriti poolt koondati nüüd kiiresti kõik olemasolevad meeste reservid ning saadeti vaenlase läbimurret tõkestama. Vastane peatatigi, kuni saabus abi. Läbimurdnud tankid aga hävitati sm. Jaan Karki tankitõrjujate poolt, kes kahe kahuriga võttis vastu 5 tanki rünnaku. Selles ebavõrdses kuid tulemusrikkas võitluses ilmutasid erilist mehisust ning tabamistäpsust kahuri komandör O. Mägi ja sihtur Randmer. Mehiselt käitus ka autojuht Toom, kes, liikudes lahtisel maastikul vaenlase otsesihtimisega tule all kiirusega 60—70 km tunnis, viis suurtüki ilma kaotusteta tulepositsioonile, kust see sedamaid avas vastasele hävitava tule.

Erilist mehisust ilmutas võitluses sm. Viriti väeosa esimene rood. Pärast mitmekordset haavatasaamist rivisse jäänud, kuid hiljem poolminestanud olekus lahingust väljakantud seersant Mets püüdis ülemusele ette kanda oma roodu kangelaslikust võitlusest. Ent ta suutis vaid lausuda:

„Meie ei taandunud, ... meie võitlesime viimseni ..."

Kaardiväekoondise komandör kindralmajor Beloborodov lausus sm. Viriti väeosa võitlust hinnates: „Ehkki see polnud kaardiväeosa, võitles ta siiski mitte halvemini kui kaardiväelased."

Neil raskeil võitluspäevil kerkis üksuse ridadest esile hulk kangelaslikke võitlejaid. Allüksuse komandör sm. Lepp, saanud raske peahaava, jätkas lahingu juhtimist. Kui ta lõpuks sunniti evakueeruma, ütles ta: „Mehed, ärge taganege." Ja keegi meestest ei mõelnudki taganemisele.

Laskurkuulipildurite rühma komandör, Narvast pärinev sm. Builov, võttes vastu enne lahingusse minekut Ük(b)P liikmekandidaadi kaardi,

tõotas: „Ma võitlen viimse veretilgani." Ja ta pidas oma tõotust. Kui kõik mehed olid rivist välja langenud, asus ta ise kuulipilduja taha ning jätkas võitlust, kuni ta vaenlase kuulist tabatuna kokku varises.

Miinipildujate rühma mehed asusid miinide lõppemisel vaenlasele vastu vintpüsside ja käsigranaatidega. Ka nemad langesid oma võitluspositsioonilt taganemata.

*

Eesti väekoondise võitlejad olid oma lahinguülesande täitnud. Vaenlane, kes tugevate jõududega püüdis iga hinna eest meie rindest läbi murda ning endale Velikije Lukisse teed rajada, peatati; sealjuures hävitati suurel hulgal tema elavjõudu ja tehnikat.

See polnud kerge ülesanne, seda enam, et enne lahingusse astumist Velikije Lukist lääne pool olid väekoondise osad sooritanud peaaegu ilma puhkepäevadeta raske, kuni 350 km rännaku lumega sügavalt täistuisanud teid mööda.

23. detsembri hilisõhtul sai väekoondis korralduse ümber paikneda, et ühes teiste Eesti Laskurkorpuse üksustega osa võtta Velikije Luki vabastamisest.

VELIKIJE LUKI VABASTAMINE

30. novembril katkes Velikije Lukil viimne ühendus välismaailmaga maad kaudu. Linnas asuv saksa garnison, ligi 10 000 meest ühes vastava sõjatehnikaga, osutus kindralleitnant Galitski vägede poolt lõplikult ümberpiiratuks.

Jättes linna nii suurearvulise garnisoni, lootsid sakslased sellega rindelt ära tõmmata ning linna piiramisega siduda tunduva osa N löögiarmee jõududest, kitsendades armee manööverdamisvõimalusi tema poolt teostatud läbimurde arendamisel, hoides ühtlasi alalise ähvarduse all meie tagalat. Garnison pidi etendama tähtsat osa meie pealetungi pidurdamisel ja sissemurde likvideerimisel Velikije Luki platsdarmile, ühtlasi aitama sakslastel taastada oma rinnet selles rajoonis.

Saksa ülemjuhatus oli andnud lubaduse edaspidi, pärast nende ülesannete täitmist, vabastada garnison piiramisrõngast. Tol ajal olid sakslased veel kõvasti „ennast täis" ja vankumatult veendunud oma võimeis ning vastuvaidlematus üleolekus; seepärast nad nähtavasti uskusid ise, et nad suudavad oma lubaduse täita ja Velikije Luki igal soovitud ajal piiramisest vabastada. Seniks aga anti garnisoni meeskonnale käsk maksku mis maksab vastu panna. Selle ülesande edukat täitmist pidi,

peale garnisoni arvukuse, võimaldama veel Velikije Luki suurepärane kindlustiste süsteem. (Joon. 11.)

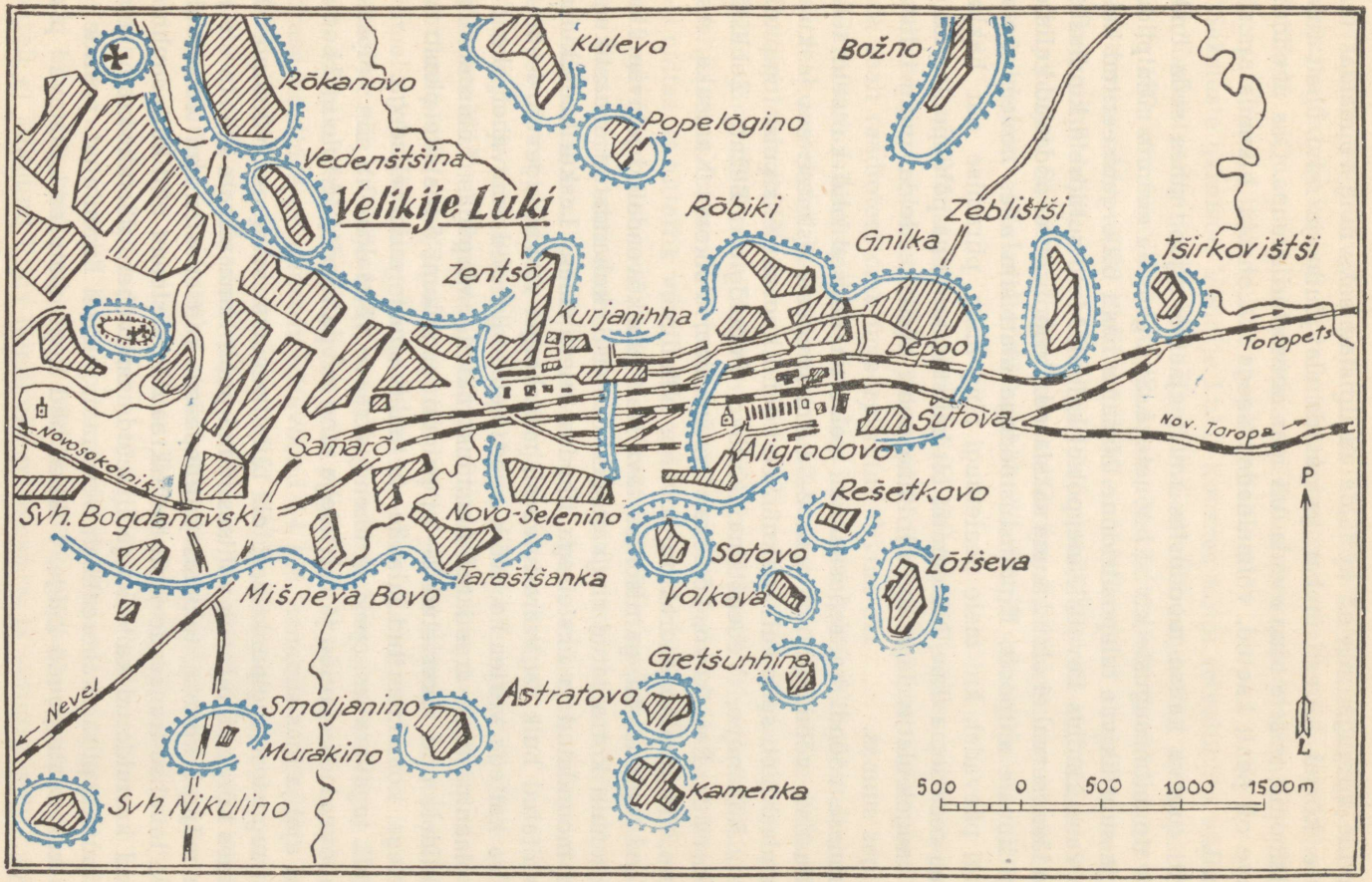
Nagu juba eespool tähendatud (vt. lk. 63), koosnes see süsteem kahest kindlustiste vööndist. Neist tähtsam, sisemine, kulges linna ja selle juurde kuuluvate alevikkude, eeslinnade ning asulate: Sergijevskaja Sloboda, Zentsõ, Kurjanihha, Rõbiki, Gnilka, Sobakina, Sotovo, Aligrodovo, Novo-Selenino, Taraštšanka, Mišneva Bovo, sovhoos Bogdanovski, Rõbiki (läänepoolne) välis-ääri mööda ja kujutas endast tegelikult kaitsepositsiooni eelserva.

Neist tähelepanuväärsem oli Taraštšanka, mis oli väga hästi kindlustatud, omas hea tanki- ja jalaväevastaste tõkete süsteemi, samuti suurepärast laskeala ja flankeeris tõhusa tulega linna lõunapoolseid lähiseid.

Sisemine vöönd piiras linna katkestamatu laskurikaevikute joonega, välja arvatud läänepoolne osa, omas arvukaid soliidseid kindlustisi: puitmuld- ja raudbetoon-tulepesi, tugeva kattega varjendeid jne. Kaevikuisse oli ehitatud hulgaliselt ka tagavara-tulepesi automaatrelvadele ja otsesihtimis-suurtükkidele; täpse tulistamise otstarbel olid mõõdetud kaugused neist ja ka laskurpesadest mitmesuguste orienteerumisesemeteni eesoleval maastikul. Juurdepääsud kindlustistele olid tõkestatud 2—3-realiste püsivate ja ümberpaigutatavate okastraattõketega, mis olid flankeeritud tulega ja tugevdatud paiguti jalaväe- ja tankivastaste miiniväljadega ning muude takistustega.

Eelserva taga, linna sisemuses olid üksikud linnajaod korraldatud ringkaitseks. Tähtsamaile tänavanurkadele, tulistamist võimaldavaile väljakuile ja aedadesse oli ehitatud puitmuld-tulepesi tänavate, teeradade jne. tulistamiseks pikitulega. Kõik nii varem kui ka nõukogude korra ajal püstitatud suuremad kiviehitused nagu kirikud, kloostrihooned, kooli-, teatri- ja seltsimajad ning saunad, olid kohaldatud visaks kaitseks. Majade kõrgemail kordadel ja pööninguil oli korraldatud tulepesi laskureile ja täpsusküttidele, kes hoidsid tabava pikitule all tänavad, läbikäigud ning liiklemissuunad. Samuti olid organiseeritud kaitseks mõlemad kõrged raudteetammid, mis läbisid linna idast lääne suunas ning pakkusid soodsaid võimalusi lõuna poolt pealetungiva vaenlase tule all hoidmiseks.

Kõik sisevööndi kindlustiste elemendid, moodustades endast ühise hästi kooskõlastatud terviku, olid osavasti sobitatud maastikuliste tingimustega, eeskujulikult moondatud ja omasid tihedat tulesidet üksteisega. Eelserval ja sügavuses asuvad laskurikaevikud, relvade tulepositsioonid ja toetuspunktid linna sisemuses olid seotud omavahel tiheda ühendus-

Joonis 11. Velikije Luki kindlustiste skeem

kraavide võrguga, mis oli kohaldatud tulistamiseks ning võimaldas tarviduse korral kiiresti ümber paigutada elavjõudu ja relvi ühelt tulepositsioonilt teisele ning avada tuli igas ohustatud suunas. Osa ühenduskraave oli pealt kaetud, võimaldades seega ka ohutut liikumist positsioonil.

Eriti tugeva kaitse moodustas raudteejaama rajoon ühes seda ümbritsevate mitmesuguste kivist hoonetega. Siin asus ka enamik miinipildujate ja suurtükiväe tulepositsioone. Niisama hästi oli organiseeritud kaitseks vana kindlus Lovati läänepoolsel kaldal. Muid soliidseid kindlustisi linna lääneserval ei olnud, kuna sakslased tõenäoliselt ei oodanud kallaletungi linnale siitpoolt. Kindlustustöödega alati siin alles novembri esimestel päevadel, kui meie pealetungi ning linna piiramise oht hakkas võtma reaalsema ilme. Nõrgemini oli kaitstud ka linna põhjapoolne külg, kus kaugeleulatuv lage soo oli linna poolt hästi vaadeldav ning tulistatav igas suunas.

Esimese vööndi kaitsepositsiooni eelserva lähised olid kaitstud teise kindlustiste vööndiga, mis asus 2—4 km kaugusel esimese ees ja kujutas endast õieti selle eelväljakut. See vöönd koosnes üksikuist tugipunktidest: Rõkanovo, Vedenštšina, Kulevo, Popelõgino, Božno, Zeblištši, Tširkovištši, Rešetkovo, Lõtševa, Gretšuhhina, Volkovo, Kamenka, Astratovo, Smoljanino, Murakino, sovhoos Nikulino.

Need tugipunktid, garnisoniks tavaliselt üks kõvendatud jalaväerühm, olid samuti korraldatud ringkaitseks, osavasti kohandatud maastikuga, hästi moondatud ja üksteisega tihedas tulesidemes. Laskurikaevikuisse oli ehitatud hulk tagavara-tulepesi, meeskonna tarvis tugevad 4—6—8-kordse kattega varjendid. Kõik need elemendid olid omavahel ühendatud plaanipäraselt arendatud ühenduskraavide võrguga. Lähised tugipunktidele olid tõkestatud 2—3-, paiguti isegi kuni 5-realiste okastraattõketega, kombineeritud jalaväe- ja tankivastaste miiniväljadega.

Hulk tagavara-laskepesi ja ühenduskraave võimaldas ka siin hõlpsasti manööverdada elavjõu ja relvadega ning avada ründajale tule igal soovitaval ajal ja igas suunas.

Niisugustest tugipunktidest oli tüüpilisemaks sovhoos Nikulino. Ta paiknes kõrgendikul, mis valitses lõuna poolt linna viivate lähiste üle ja, oma mõjupiirkonnas, takistas juurdepääsu kaitsepositsiooni eelservale. Peale tavalise tranšeede ja ühenduskraavide süsteemi olid kõik sovhoosi majad korraldatud kaitseks ja liidetud omavahel ühenduskraavidega. Tugipunkti piiras kaherealiselt okastraat, mis oli kinnitatud postide ja aias kasvavate puude külge. Tõkked olid kogu ulatuses kaitstavad pikitulega.

Sakslaste endi arvamuse järgi oli Velikije Luki kindlustiste süsteem parim, mida nad kunagi olid ehitanud; nagu seletasid vangid ja kohalikud elanikud, oli nende püstitamiseks töötatud järgimööda 9 kuud, jätkates alatasa ehituste täiendamist ka piiramise ajal.

Sakslaste garnison Velikije Lukis koosnes kõigi relvaliikide vägedest. Põhiliseks lahingujõuks olid: 83. jalaväediviisi osad, 336. kaitsepataljon, 70. ja 183. suurtükiväepolgu osad jne., kokku umbes 10 000 meest, millisest arvust 5000—7000 aktiivvõitlejat; vähemalt 200 kerge- ja kuni 100 raskekuulipildujat, kuni 100 tankitõrjepüssi, 35—40 suurtükki, 20—25 miinipildujat, 81 mm ja suurema kaliibriga, sealhulgas ka kuuetorulisi miinipildujaid. Pealeselle väiksemakaliibrilised suurtükid ja miinipildujad.

83. jalaväediviisi komandör kindral Scherer oli linna piiramise ohtu sattudes kogu oma staabiga pagenud Novosokolnikisse, eelistades juhtida sealt raadioteel oma ümberpiiratud diviisi osi.

Garnisoni isikuline koosseis omas rohkesti lahingukogemusi; suurem osa reakoosseisust ja nooremast juhtkonnast oli teinud läbi 1941./42. a. talvised lahingud Kalinini rindel ja määratud linna garnisoni teatava valiku järgi. Paljud ohvitserid, linnakomandandi alampolkovnik von Sassi ja tema abi major Schwabega eesotsas, omasid kõrgemaid aumärke, mis näitas, et hitlerlik väejuhatus neid kõrgesti hindas. Lühidalt: Velikije Luki garnison koosnes meestest, kellelt võis oodata rünnaku ajal visa vastupanu, seda enam, et neil oli ülemjuhatuselt käsk võidelda viimse meheni, mille eest lubati autasuna raudriste, auastmes kõrgendamist, puhkust pärast piiramise lõpetamist ja muid soodustusi.

Lahingu- ja toidumoonaga oli garnison esialgu varustatud. Tagavarasid täiendati õhuteel. Puudust hakati tundma alles siis, kui garnisoni valduses olev pindala meie pealesurumise tõttu jäi nii kitsaks, et polnud enam võimalik kasutada langevarje varustuse allaviskamiseks.

Selline oli Velikije Luki ja tema garnison. Niisugusena oli ta kahtlemata kõvaks pähkliks teda piiravaile vägedele. Arvesse võttes selle omapärase kindluse perimeetrit (sisevöönd 14 km, välisvöönd 20 km), kindlustiste iseloomu, garnisoni koostist ja lahinguomadusi, oli selge, et tema vallutamiseks ei piisanud neist jõududest ja abinõudest, mis kindralleitnant Galitski võis selleks otstarbeks määrata, kahjustamata oma muid lahingulisi üritusi vaenlase kaitse läbimurde arendamiseks. Sündmuste areng novembri lõpus ja detsembri algul sundis armee juhatust uuesti paiskama osa vägesid linna piiramiselt rindele, nii et lõpuks Velikije Luki alla jäid vaid polkovnik Djakonovi väekoondise osad, millest aga ilmselt ei jätkunud linna täielikuks piiramiseks ja vallutamiseks.

Seepärast otsustas Kalinini rinde juhatus Kõrgema Ülemjuhataja vastava käskkirja kohaselt detsembri esimesel poolel saata rindele Velikije Luki alla Eesti Laskurkorpuse ja ühenduses sellega viia läbi seni linna piiranud jõudude ja abinõude ümberrühmitamise.

*

6. detsembril andis Kalinini rinde vägede juhataja kindralpolkovnik Purkajev käsu, mille järgi Eesti Laskurkorpus määrati rinde varust N löögiarmee koosseisu; esimene eesti väekoondis pidi ööl vastu 10. detsembrit vahetama välja sm. Djakonovi väekoondise Velikije Luki all, olles valmis linna ründama 12. detsembril.

Selleks tuli esimesel väekoondisel Toropetsi rajoonist üle tulla ja, teostades ümmarguselt 90 km rännaku, asuda 8. detsembri õhtuks Jevstjuhnovo, Gorevitsõ, sovhoos Ušitsõ, Bõkovo rajooni.

Sügavalt kinni tuisanud taliteed üle künkliku ja metsase maastiku ning jätkuvad lumesajud raskendasid tunduvalt esimese väekoondise osade väljamarssimist määratud rajooni Velikije Luki alla. Guljajevost alates ja edasi lääne poole Velikije Lukini olid teed seevastu lumest täiesti paljad. Kui esimesel osal teest pidid mehed tihti autosid, suurtükke ja muid veokeid sügavaist lumehangedest läbi aitama, siis viimases osas tuli neil järjest abiks olla hobustele reekoormate vedamisel lumest paljastel teedel.

Põlvini lumes rühkisid mehed tarmukalt edasi, ent väsimus kippus siiski võimust võtma. Võis tõsiselt karta, et väeosad ei jõua kohale määratud ajaks. Niisugusel korral oleks hilinenud polkovnik Djakonovi üksuste väljavahetamine, ühes sellega aga ka lühenenud aeg ettevalmistustööde läbiviimiseks enne lahingusse astumist, mis aga omakorda oleks võinud kahjustada rünnaku edu.

Neil kaalutlustel tuli väeosadel kiirendada liikumist, saata ette jõulisemad allüksused ühes mehhaniseeritud suurtükipatareidega, ja liikuda forsseeritud marsil Velikije Luki alla, et polkovnik Djakonovi üksust välja vahetada antud tähtajaks.

Vahetus, mida alati 9. detsembril kell 22.00, lõppes järgmisel päeval kell 20.00, kusjuures esimese eesti väekoondise osad ja allüksused võtsid endi alla kuni 18 km, ülejäänud 10 km pikkusel rindeosal asusid lähtealusele sm. Djakonovi ja sm. Kroniku väekoondised.

Pärast vahetust asusid lähtealusele, nagu näidatud joonisel 12, lk. 85.

Samal päeval saadi korpuse staabis N löögiarmee juhataja lahingukäsk, millest selgus: pealöögi Velikije Luki ründamisel annavad pol-

kovnik Djakonovi ja sm. Kroniku väeosad, vallutades läänepoolse linnaosa ja jätkates pärast seda edasitungi üle Lovati idapoolsesse linnaossa. Seda lööki toetada esimesel eesti väekoondisel, tungides peale sovhoos Bogdanovski suunas, vallutada Podoleštšenskaja ja Preobraženskaja tänavad Neeveli raudtee ja Lovati jõe vahel, lõigates seega läbi vastase taandumisteed linna lääneosast idaossa.

Mujal eesti väekoondise rindel rünnata üksikute gruppidega suundades: 1. Maksimovo, Božno, Rõbiki; 2. Podberezje, Bolotovo, Šutovo, Rõbiki; 3. Smoljanino, Taraštšanka, Zentsõ, olles valmis Velikije Luki raudteejaama vallutamiseks.

Väekoondise oma ja temale juurdeantud suurtükiväel, tulistades otse- ja kaudse sihtimisega, purustada tulepunktid, puitmuld-tulepesad vaenlase positsiooni eelserval ja sügavuses, maha suruda miinipildujatuli ja teha läbikäigud miiniväljades. Osal suurtükiväest saata tule ja ratastega jalaväge pealetungil.

Lennuväel anda ööl enne rünnakut löök kesklinnale ja rünnaku ajal pommitada linna lõunaservi ja kesklinna, kus asusid vaenlase osad.

11. ja 12. detsembril teostus ettevalmistus rünnakuks. Luure ja vaatlusega õpiti tundma, niipalju kui seda lubas halb talveilm, vastase kaitseehitusi ja määrati kindlaks tema tulepunktid, tulepesad ja tõkked, toimetati märkide sisselaskmist suurtükiväelt ja miinipildujailt, parandati lähtealuseid kallaletungiks. Ühtlasi moodustati rünnakrühmi, varustades neid moondamisriiete ja vajaliku lahingu tehnikaga. Korraldati treeninguid rünnakrühmadele neile ettenähtud ülesannete täitmise alal. Toodi juurde vajalikul määral laskemoona.

Rünnaku ettevalmistamise käigus selgus, et vaenlase tugipunkt sovhoos Nikulinos raskendab tunduvalt esimese väekoondise tiivaosadel nende lahinguülesande täitmist, kuid 11. ja 12. detsembril korduvalt tehtud katsed seda vallutada ei andnud esialgu tagajärgi.

Reavõitlejate, seersantide ja ohvitseride meeleolu oli eelseisva rünnaku puhul enesekindel. Kuigi enamik võitlejaid oli alles tuleristseteta, seistes oma esimese lahingu ees, siiski vaatasid nad julgesti ja kindlalt tulevikku, olles valmis täitma neile antud ülesannet.

Iga võitleja teadis, et sinna miiniväljade ja okastraattõkete taha, kaitsvate betoon- ja puitmuldkindlustiste varju, sügavasse maasse oli pugenud meie rahva igipõline vaenlane — muistsete raudrüütlite ja balti parunite otsesed järeltulijad sakslased, fašistlikud maailmavallutajad ja Nõukogude inimeste orjastajad. Võitlejad teadsid, et iga hävitatud vaenlase tulepunkt, iga rivist väljalöödud sakslane tähendas sammu edasi kodumaa poole, tähendas selle kauaoodatud tunni lähenemist, millal lõpeb lahus-

olek okupatsiooni surve all ägavaist kodudest, omakseist, tähendas vabaduse ja parema elu algust paljukannatanud Eestile ja tema rahvale.

Kirjas, mis läkitati lahingute alates kõigi võitlejate allkirjadega seltsimees Stalinile, oli öeldud: „Meie oleme oma ajaloo vältel korduvalt löönud saksa vallutajaid, kuid nüüd lööme neid nii, et nad iialgi enam ei tõuse."

*

Lahingusse astumise puhul saatis Eestimaa Kommunistliku (bolševike) Partei Keskkomitee sekretär sm. Karotamm Eesti Laskurkorpusele alljärgneva läkituse:

„On saabunud see silmapilk, mida igaüks teist pikisilmi on oodanud. Teie väeosa astub lahingusse eesti rahva põlise verivaenlase saksa okupantide vastu.

Ometi kord saab eesti mees õiendada lõplikult arved saksa röövvallutajatega, maksta neile kätte kõigi oma rahva kannatuste ja viletsuste eest, mille põhjustajaks on olnud ja on sakslased.

Olgu teie hoobid saksa röövlite pihta halastamatud, purustavad, hävitavad!

Olgu raugematu teie pealetungi hoog! Ärge andke vaenlasele rahu enne kui ta on hävitatud!

Viige oma lahingulipud meie kalli sünnimaa pinnale! Viige nad Emajõe kallastele ja Toompeale! Seal ootavad teid, oma vabastajaid, eesti rahvas, teie omaksed ja sõbrad!

Lähme neile appi, seltsimehed, vabastame nad!

Vabastame ka läti ja leedu rahvad hitlerlaste küüsist!

Edasi, seltsimehed!

Surm saksa okupantidele!

Hävitatagu saksa röövjõugud!

Meie kodumaa tuleb vabastada nende ikkest!

Elagu Nõukogude Eesti!

Elagu sangarlik Punaarmee ja tema eesti väeosad!

Elagu meie suur väejuht seltsimees Stalin, kes viib teid võidule vaenlase üle!"

See läkitus, mida loeti ette väeosade ja allüksuste võitlejaile, oli tähtsaks teguriks meeskonna võitlusmoraali tõstmisel ja selle kinnitamisel. Iga eesti mees teadis, et nüüd on saabunud aeg, kus võib ja peab andma sakslastele viimse ning lõpliku hoobi, et vabastada neist jäävalt oma kallis sünnimaa.

*

13. detsembril kell 12.00, sompus ja ähmase talveilmaga, pärast ligi paar tundi kestnud suurtükiväelist ettevalmistust, algas üldine keskendatud rünnak Velikije Lukile.

Lahinguvälja kohal hõljuvad tihedad udumassid ei võimaldanud jälgida rünnaku objekti ega avastada vaenlase tulepunkte, mis takistasid meie edasitungi, raskendasid silmsidet oma ründavate osadega ja ka naabritega; iseäranis raskendatud oli mitmesuguste relvade, eriti aga suurtükkide ja miinipildujate tulejuhtimine. Samadel põhjustel ei saanud lennuvägi esimesel rünnakupäeval osutada jalaväele küllalt tõhusat abi.

Ent hoolimata sellest arenes rünnak esialgu võrdlemisi edukalt. Esimese väekoondise osad kiilusid vaenlase välisesse kaitsevööndisse, tungisid hoogsalt tema tugipunktide vahelt läbi ja päeva lõppedes jõudsid enamikus vaenlase kindlustiste sisevööndi vahetusse lähedusse. Kell 18.00 asusid väekoondise osad Kulevo, Božno, Gnilka, Šutovo, Novo-Selenino, Taraštšanka, sovhoos Bogdanovski joonel, vallutades sealjuures rea ettenihutatud vaenlase kaitseehitusi. (Joon. 12.) Võitluses nende pärast paistsid silma oskusliku ning vaenlasele tunduvalt kahju tekitava tulega suurtükiväelased leitnant Lepik, suurtükisihturid Põld, Botškarev ja raskekuulipildur Frolov.

Kuid katsed arendada edu ei andnud esialgu tagajärgi, kuna ründavad osad sattusid marulise otse- ja tiibtule alla vaenlase positsiooni eelservalt ja ettenihutatud tugipunktidest ning dzottidest, mida meie suurtükivägi polnud veel suutnud tarvilisel määral neutraliseerida. (Joon. 11.)

Ööpimeduse tihenedes rauges vähehaaval lahingu hoog. Seda kasutasid ära komandörid, et korrastada jõude, juurde tuua laskemoona, anda meestele puhkust ning õhtusööki, valmistudes seega uueks lahinguks järgmisel päeval.

14. detsembril lahing jätkub, kuid ei anna ka seekord märkimisväärseid tulemusi. Hästi moondatud kaevikuist ning tulepesadest võtavad sakslased vastu meie ründavaid osi tabava otse- ja tiibtulega varemmõõdetud kaugustele, tõrjudes tagasi kõik katsed läheneda nende kaevikuile. Vahelduvate lume- ja mullalaikudega maastik maskeeris hästi sakslaste tulepunktide asetust ning raskendas nende avastamist ja mahasurumist. Külmunud maapind aga ei võimaldanud ründajail küllalt kiiret kaevumist ning metsa ja võsa puudus asetas võitlejad vaenlase pideva vaatluse alla.

Pealetungil Taraštšankale käitusid mehiselt ühe rünnakut teostava roodu komandör leitnant A. Luik ja sama roodu poliitjuhi asetäitja A. Kelu. Liikudes kartmatult roodu ees õhutasid nad oma isikliku eeskujuga võitlejaid hoogsale edasiminekule. Jõudnud vaenlasele lähivõitluse

kauguseni, sai Kelu kõhust haavata. Samal hetkel langes leitnant Luik vaenlase kuulist surmavalt tabatuna tema kõrvale. Kohe seejärel sai Kelu veel ühe kuuli pihta ja seekord surmavalt. Sanitare, kes tahtsid teda aidata, käskis ta oma dokumendid ära võtta, teda ennast aga rahule jätta, kuna ta tundvat, et teda ei saa enam aidata.

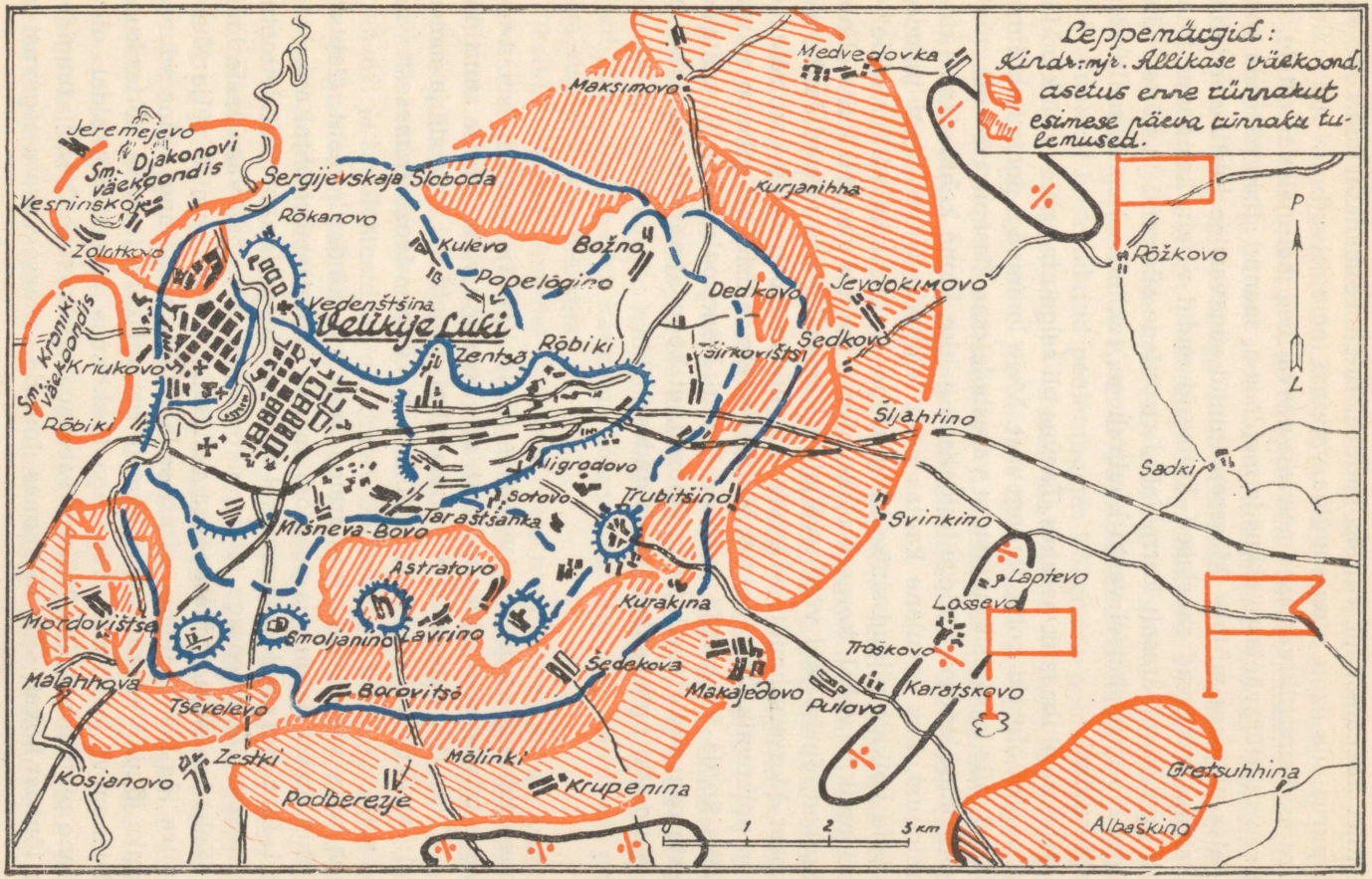
Haavatutele abiandmisel ja nende väljakandmisel lahingust näitasid üles suurt kohusetunnet, julgust ja ohvrimeelsust sanitarid Valt, Vinogradov ja Surmilov.

Suurtükitule tõhustamiseks viidi 15. detsembril valdavam osa suurtükiväe üldarvust, üle laskmisele otsesihtimisega. Paiknedes vastase positsioonidest ainult paarisaja, mõnikord isegi 50 kuni 60 m kaugusel, vaenlase automaatrelvade otse- ja flankeeriva tule otseses mõjupiirkonnas, tegutsesid suurtükiväelased kartmatult ja edukalt. Suurtükiväelaste komandöride Mürgi, Lengi, Sermani, Lepiku, Rubeni, Reha ja Hannula mehine võitlus teeb nende nimed laialdaselt tuttavaks juba lahingu esimestel päevadel. Surmapõlglikult lähenevad nad vaenlase positsioonidele, viibivad kestvalt pideva tule all ning teevad täpselt kindlaks vastase tulepunktide asukohad, mida neilt saadud andmete põhjal asuvad hävitama nende suurtükid. Suurtükiväelaste hulgas tõuseb esile terve rida silmapaistvaid sihtureid, kes käsitsevad oma võimsat relva suure osavusega. Nende käest ei pääse ükski avastatud tulepunkt või dzott, kuulipilduja või miinipilduja; need hävitatakse tabavate laskudega.

Sakslaste dzott ehk puitmuld-tulepesa on palkidest ehitus kolme-neljakordse või isegi veel paksema palklaega. See ehitus on tavaliselt kaevatud maasse või ümbritsetud muldkihiga. Dzotil on harilikult 3—4 ambrasuuri ehk laskepilu, mis on tehtud selliselt, et dzotist saaks tulistada ette, külgedele ja ka taha, hoides tabava tule all vastase juurdepääse naabruses asetsevaile dzottidele.

Dzoti meeskond koosneb tavaliselt kolmest kuni kuuest võitlejast ühe või kahe kuulipildujaga. Väljaspool dzotti, paremal ja vasakul, mõnikord aga ka ees asuvad lahtiselt või kaevikuis tulepositsioonil laskurid, kelle ülesandeks on täiendada dzottide tulesüsteemi ja kaitsta neid vaenlase rünnakute vastu. Ühenduskraavid seovad dzotti naaberehitustega ja muldonnidega, mis on määratud meeskonna puhkamiseks. Harilikult viibib garnison onnis, jättes dzotti vaid valvekuulipilduri.

Suure osavuse ning meisterlikkusega purustasid meie suurtükiväelased saksa dzotte otsesihtimisega lahtistelt positsioonidelt. Sellisel juhul suurtüki juures teotsev meeskond peab tulistama erakordse täpsuse ja kiirusega, sest avastanud suurtüki, avab vaenlane tavaliselt viivitamata selle

Joonis 12. Velikije Luki esimene rünnak

pihta tule. Seepärast, et vältida kaotusi, tuleb võimalikult lühikese aja vältel purustada dzott ning sundida vaikima tema relvad.

Nii rajasid suurtükiväelased päevast päeva teed meie jalaväelastele.

Ent see suurtükiväelaste oskus ja mehisus ei saanud siiski pääseda korraga täies ulatuses mõjule. Maassepeitunud sügavais ja hästimoondatud kindlustistes varjuvad sakslased kaitsesid endid visalt, kasutades täiel määral oma suurepäraselt korraldatud risttulede süsteemi ja võttes ründaja igal lähenemiskatsel vastu kuulirahega, tekitades temale sealjuures tõsiseid kaotusi.

16. detsembril ilmastik paranes. Taevas oli selge ning paistis päike. Mõlemad pooled algasid kohe õhutegevust. Meie lennuvägi pommitas linna. Sakslased jälle kasutasid juhust, et varustada oma sissepiiratud osi, visates neile õhust langevarjudega hulgaliselt pakke. Linna kohal sõlmus rida õhulahinguid, kus vaenlane kaotas mitu lennukit. Hinge kinni pidades pöördusid kõikide pilgud sinise kõrguse poole, kus käis võitlus meie ja saksa lennukite vahel; kergendusohe pääses meeste rinnust, kui stalinlikud kotkad lõpuks jäid võitlusväljale peremeesteks ja mõned Junkersid ning paar Messerschmidti põlevate tungaldena maapinnale prantsatasid.

Kuigi polkovnik Djakonovi ja Kroniki väekoondistel oli rohkem edu ja neil läks korda vabastada linnaosa Lovati läänepoolsel kaldal, näitasid esimeste päevade rünnakute tulemused, et kogu linna vabastamiseks ei piisa kaugeltki olemasolevaist jõududest.

*

Armee juhatus otsustas kõvendada jõude Velikije Luki all sm. Lepa väeosaga teisest eesti väekoondisest, mis koos osa väekoondise suurtükiväega jõudis 18. detsembri varahommikul Malahhovi rajooni ja samal päeval kl. 10.00 vahetas välja polkovnik Võrgu väeosa esimesest väekoondisest.

Ühenduses sellega rühmitas armee juhataja kindralleitnant Galitski oma jõud ümber ja muutis pealöögi suuna. 16. detsembri õhtul annab ta käsu: 1. Esimesel eesti väekoondisel ühes tankidega ja suurtükitule toetusel vähemalt ühe väeosaga (alampolkovnik Ermel) anda vaenlasele löök Novo-Selenino suunas, ülesandega vallutada raudteejaam ja välja jõuda Lozovitsa jõe läänekaldale; pärast seda jätkata pealetungi lääne suunas ja õhtuks jõuda Vedenštšina, raudteede ristumiskoha joonele, võttes koos sm. Djakonovi ja Kroniki vägedega kesklinnas Lovati idakaldal olev vaenlane pihtide vahele. 2. Teise väeosaga (polkovnik Võrk), tungides peale lõunast Lovati silla üldsuunas, toetada esimese väeosa tegevust ja

sulgeda vaenlasele taandumisteed lõunasse. 3. Vähemalt ühe pataljoniga (polkovnik Kund) vallutada Zentsõ. 4. Polkovnik Lepa väeosal lähtealusel: (v. a.) Kalmistu, kõrg. 124,9 tungida peale kirde suunas, vallutada sovhoos Bogdanovski, pärast seda Lovati idakallast mööda tungida koos polkovnik Võrgu allüksustega linna keskossa. 5. Esimese väekoondise ja polkovnik Lepa väeosa pealetungi ning rünnakut toetab — peale väekoondise oma ja korpuse suurtükiväeosade — armee suurtükiväe grupp. 6. Polkovnik Djakonovi ja Kroniki vägedel toetada teise eesti väekoondise rünnakut keskendatud pealetungiga: Rõkanovo poolt ja Lovati silla rajoonist (forsseerides jõge) — kesklinna suunas. 7. Enne rünnaku algust teha suitskatted: Lovatile, jõekäärust lõuna pool Rõkanovot kuni vana kindluseni, Sotovost Taraštšankani. 8. Täiendada rünnakrühmad, andes neile konkreetsed ülesanded, organiseerides nende koostööd tankidega ja otsesihtimis-suurtükiväega.

Selliselt ettevalmistatud uus rünnak Velikije Lukile, mis algas 18. detsembril kl. 11.30, ei andnud sel ega ka järgmisel päeval oodatud tulemusi. Sakslaste osavalt maastikuga kohandatud ja eeskujulikult moondatud tulesüsteemi ei õnnestunud ka seekord lõplikult purustada, sellesse suuremat auku sisse lüüa või seda täielikult neutraliseerida. Teatav arv vaenlase tulepunkte ja -pesi aktiviseerus meie jalaväe rünnakule tõustes uuesti ja puistas ründajad üle suure hulga tabavalt saadetud kuulide, miinide ja mürskudega, eraldades jalaväe tankidest. Võitlejad olid sunnitud maha heitma ning kaevuma, mis polnud sügavalt külmunud pinnasega sugugi kerge ülesanne.

Üksikuil võitlusrühmadel õnnestus edasi tungida kaugemale vaenlase asetusse. Nii näiteks tungis 18. detsembril kuuemeheline automaaturite grupp sm. Ermeli väeosast roodukomandöri asetäitja poliitalal leitnant Tamme juhtimisel tankidessandina linna ja vallutas maja, kust oli rajatud käik vaenlase blindaaži. Vaprad automaaturid vallutasid vastase blindaaži ja kindlustusid selles. Umbes 30-meheline vaenlase automaaturite grupp ründas neli korda blindaaži, pildus sinna käsigranaate ja tulistas meie automaatureid miinipildujaist, kuulipildujaist ja teistest automaatrelvadest. Lüües tagasi vastase rünnakuid tekitas sm. Tamm ühes oma meestega vaenlasele tunduvaid kaotusi. Kakskümmend kolm sakslase laipa jäi lahinguväljale. Selles ebavõrdses võitluses said vanemseersant Punso ja punaväelane Medrus surma. Ülejäänud meeskond murdis järgneva öö pimedusekattel teda ümbritseva vaenlase ridadest läbi ja ühines oma allüksusega.

Punaväelane Sikk, kes võttis osa sellest retkest, avaldas kohe pärast väeossa tagasi saabumist sooviavalduse ÜK(b)P liikmekandidaadiks astu-

miseks. Oma sooviavalduses ta ütles: „Nüüd ma veendusin selles, et võin lüüa vaenlast lahingus. Tahan võidelda kommunistina. Seepärast palun mind vastu võtta partei liikmekandidaadiks."

Sama julgelt teotsesid väikesed grupid, kelle juhiks oli vanemleitnant Kübar. Nad tungisid läbi vastase kaitsesüsteemi Novo-Seleninosse, teatrihoone piirkonda, kus ühinesid suuremaks salgaks. Vanemleitnant Kübara poolt selle salgaga teostatud teatrihoone rünnak ei õnnestunud vastase tugeva miinipilduja, raskekuulipilduja ja leegiheitja tule tõttu. Nüüd asusid sakslased omakorda rünnakule. Ent vanemleitnant Kübar koos vanemleitnant Patsi, leitnant Greeni ja meeskonnaga organiseerisid ringkaitse ning lõid tule ja käsigranaatidega vastase automaaturite rünnaku tagasi. Hiljem, pärast oma ülesande täitmist, murdis vanemleitnant Kübara salk sakslastest läbi ja jõudis oma üksuse juurde.

Neis võitlustes vihatud saksa vallutajate vastu näitasid mehisust ja kangelasmeelt mitte ainult terved rühmad, vaid ka paljud üksikvõitlejad.

Roodukomandöri asetäitja poliitalal leitnant B. Dubovski, olles püsti tankil, suunas tankikahuri tuld, hoolimata ägedast vastase tulest. Sm-d Ulm, Kurus, Jovlev, Roid ja Lee viisid oma mehi vastase hävitava tule all vapralt ning surmapõlgavalt rünnakule.

Suurtükiväelane reavõitleja Roostla, olles tõsiselt haavatud vaenlase miinikildudega 4 kohast, jäi oma kohale suurtüki juurde; ta läks sidumispunkti ainult komandöri käsu peale, viies endaga kaasa raskesti haavatud kaasvõitleja.

Seersant Sildna roomas kuulipildujaga üle lageda maastiku vaenlase asetusse ja, jõudnud soodsa laskekohani, avas vaenlasele tabava tule, lüües üksinda tagasi sakslaste vasturünnaku, tekitades vaenlasele sealjuures tunduvaid kaotusi.

Jefr. Kuiv, tunginud koos teiste võitlejatega vaenlase asetusse, ründas vastase kuulipildujat ja hävitas selle; kui roodukomandör sai haavata, kandis jefr. Kuiv viimase kiiresti seljas lahingust välja sidumispunkti.

*

Vähene edu esimestes lahingutes Velikije Luki pärast oli suurel määral tingitud ka sellest, et osa vaenlase välisvööndi tugipunktidest ei olnud veel meie poolt vallutatud. Toetuspunktid nagu Lõtševa, Volkovo, Kamenka, sovhoos Nikulino ja teised kitsendasid tunduvalt meie vägede manööverdamisvabadust ja tekitasid sisevööndi ründamisel risttulega tiibadelt ja seljatagant ründajaile tõsiseid kaotusi.

Nõukogude Liidu kangelased

Seersant
A. Pappel

Polkovnik
E. Puusepp

Kv. v.-seersant
E. Tähe

Kv. seersant
N. Matjašin

Leitnant
J. Kunder

Kv. v.-leitnant
A. Repson

Kv. v.-seersant
H. Hindreus

Kapten
I. Bašmanov

Kv. major
A. Meri

Eesti Tallinna Kaardiväe Laskurkorpuse

mehisemaid võitlejaid

Kv. vanem
E. Karp

Kv. seersant
J. Sildna

Kv. jefreitor
A. Hilkaja

Kv. jefreitor
R. Kuiv

Kv. kapten
H. Lio

Kv. leitnant
V. Järmut

Kv. jefreitor
E. Dorbek

Kv. major
E. Sume

Sanitar
M. Vitsut

Eesti Tallinna Kaardiväe Laskurkorpuse mehisemaid võitlejaid

Kv. seersant
A. Pukk

Kv. kapten
F. Ivanov

Kv. v.-seersant
G. Gulbin

Kv. v.-leitnant
P. Suu

Kv. vanem
H. Anti

Kv. vanem
G. Nahkur

Kv. reamees
E. Laube

Kv. vanem
K. Joost

Kv. n.-seersant
N. Šabanov

Võitlejad lähevad positsioonile

Kergekuulipildujad lahinguvalmis

Seepärast pööratakse edasises lahingutegevuses tõsisemat tähelepanu nende toetuspunktide likvideerimisele. Tulemusena vallutatakse 23. detsembril sovhoos Nikulino ja samal päeval Murakino, päev hiljem, 24. detsembril, kalmistu 1 km Nikulinost põhja pool. (Joon. 13.)

Eriti raevukad olid võitlused sovhoos Nikulino pärast 23. detsembril. Tankide toetusel murdsid siin sm. Kiiski ja Koolmeistri allüksused polkovnik Lepa väeosast vaenlase vastupanu. Sm. Aartee tankitõrjekahurid oma vapra komandöri juhtimisel saatsid võitlejaid rünnakul, liikudes jalaväe lahingukordades ning, olles ise vaenlase automaatrelvade tule all, surusid maha sakslaste tulepesi, hävitades nende raskekuulipildujaid ja elavjõudu. Kui oli läbitud Nikulinot ümbritsev traattõke, puhkes käsitsivõitlus. Sm. Malberg tormas esimesena vaenlase dzoti juurde ja hävitas seda kaitsva meeskonna käsigranaatidega. Võitluses langenud roodukomandöri asemele astus vanemseersant Sinirand ja juhtis kindlalt oma roodu lahingut. Esimestes ridades võitles mehiselt ka vanemseersant Kaasik. Kolm korda tabas teda vaenlase kuul, kolm korda seoti ta haavad, kuid ta keeldus evakueerimisest ja jätkas võitlust.

Sovhoos Nikulino ründamisel paistis silma oma osavuse, vapruse ja surmapõlgusega lahingus ka noor võitleja jefreitor Hilkaja, kes käitus niisama mehiselt ka hiljem lahinguis raudteejaama vallutamisel, puhastades üksi käsigranaatidega vaenlasest suure kivimaja jaamast lõuna pool.

Murakino vallutas sm. Pappeli üksus. Rünnak oli hästi ette valmistatud. Aegsasti tehti kindlaks vaenlase tulepesade paiknemine, ja tanki- ning jalaväevastaste tõkete asukohad. Komandöridele ja võitlejaile näidati maastikul õigeaegselt kätte nende rünnakuobjektid, suurtükid asetati tulepositsioonidele tulistamiseks otsesihtimisega. Tankidele anti konkreetsed ülesanded.

Enne rünnaku algust tegid meie võitlejad vajalikud läbikäigud traattõketesse ja miiniväljadesse. Vanem Mäe, seersantide Karbi, Eermanni ja Kinovi suurtükid purustasid ning neutraliseerisid tabava tulega vastase tulepesad. Kui pärast seda jalavägi koos tankidega leitnant Baroni ja leitnant Lootuse juhtimisel sööstis rünnakule, oli edu juba ette kindlustatud ning Murakino langes meie kätte.

Sakslaste välisvööndi toetuspunktide, eriti aga sovhoos Nikulino, Murakino ja kalmistu vallutamine lõi soodsamad eeldused edaspidiseks Velikije Luki ründamiseks. Sellega tekitatud lõhesid vaenlase kaitsesüsteemis kasutas ära armee juhatus.

Samal ajal püsis olukord rindel lääne pool Velikije Lukit Burtsevo, Alekseikovo rajoonis endiselt pinevana ja ohtlikuna. Sakslased tõid siia

järjest juurde värskeid abivägesid (20. motodiviis) ja võis oodata, et nad ei viivita uuendamast katseid tungida välja Velikije Lukini, et vabastada selle garnison.

Niisuguses olukorras tegi N löögiarmee juhatus otsuse võimalikult kiiremini likvideerida vaenlane Velikije Lukis ja tühistada kõik need suured ning ohvriterikkad jõupingutused, mida sakslased olid oma sissepiiratud garnisoni vabastamiseks seni teinud. Selleks käsutati 24. detsembriks kohale uusi jõude ning abinõusid teise eesti väekoondise ja sm. Dremovi väeosade näol.

Seega olid nüüd kõik eesti väeosad kogunenud Velikije Luki alla.

*

Koondunud ööl vastu 24. detsembrit rajooni 5—6 km lõuna poole Velikije Lukit, vahetasid sm. Lombaku väekoondise osad siin välja polkovnik Võrgu väeosa ja kell 7.00 25. detsembril asusid lähtealusele: Smoljanino, Murakino üldjoonele. Paremal — vahetuse puhul ümberrühmitunud esimese väekoondise osad asusid samaks ajaks lähtealusele: Tširkovištši, Zeblištši, Sobakino, Rešetkovo, lõuna pool Novo-Seleninot ja Taraštšankat. Vasakult teotses sm. Dremovi väekoondis.

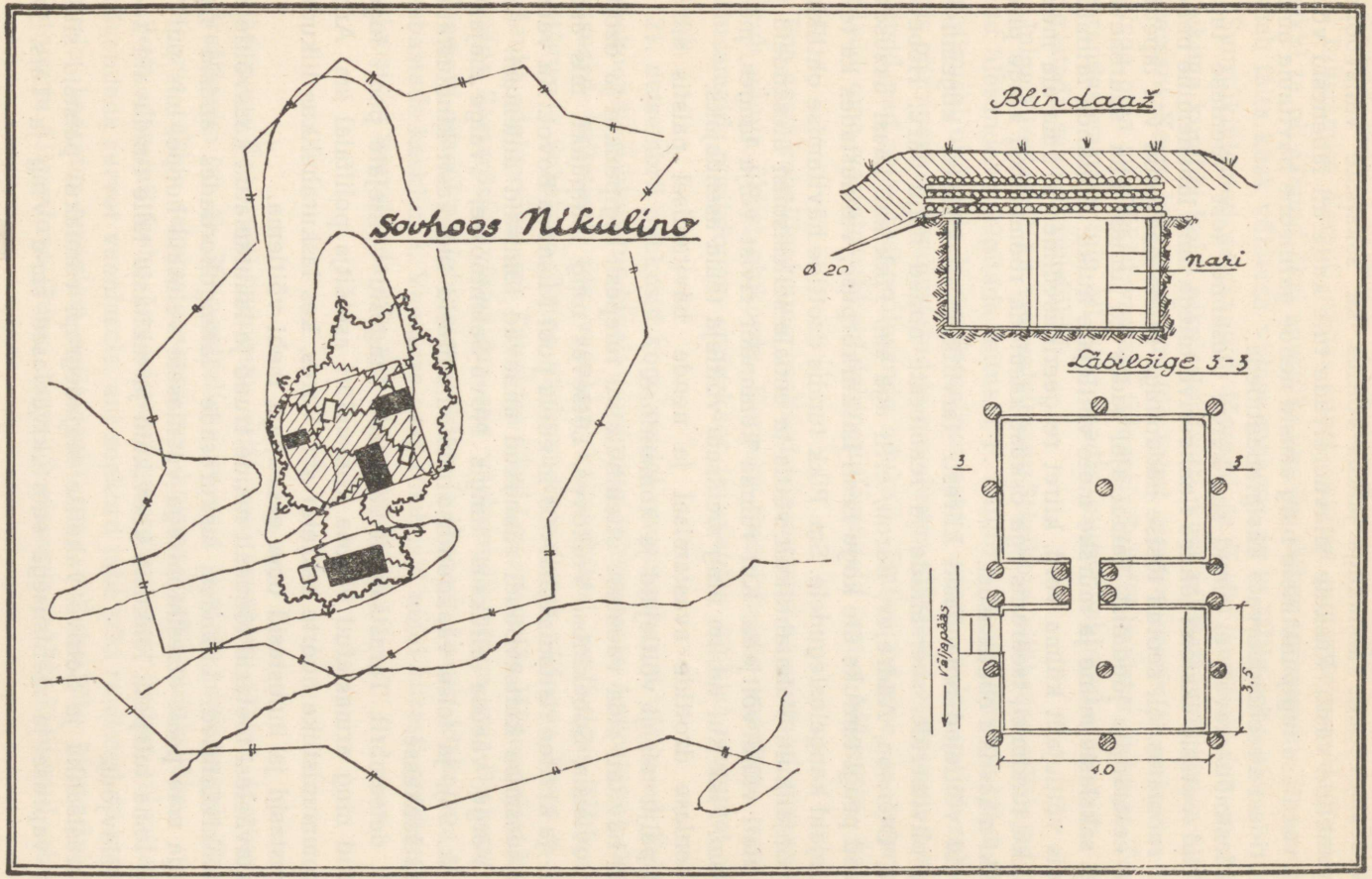
25. detsembril algas otsustav rünnak linnale, millest võtsid osa mõlemad eesti väekoondised.

Rünnak algas kell 13.00. Ent udu takistas tunduvalt lennu- ja suurtükiväe tegevust, raskendas orienteerumist ja sidepidamist. Seepärast sel lahingutegevuse päeval saavutati oodatud tagajärgi vaid osaliselt.

Seevastu järgmisel päeval, 26. detsembril vabastasid sm. Laasi üksuse võitlejad sakslaste tugeva vastupanusõlme Volkovo küla. Pärast rünnakut ettevalmistavat suurtükituld tungis võitlejate eesotsas sakslaste kaevikusse sm. Markelov. Pea kaotanud sakslased püüdsid end päästa põgenemisega, kuid enamik neist jäi lamama lahinguväljale, tabatuna meie võitlejate kuulidest.

Punaväelane Valge, saanud käest kolm korda haavata, ei lahkunud siiski lahinguväljalt, vaid jätkas ühes oma allüksusega pealetungi. Kui Valge taheti saata sidumispunkti, ütles ta: „Ma ei saa rahulikult istuda sidumispunktis enne, kui on hävitatud viimne hitlerlane linnas."

Kommunist sm. E. Kadak sööstis oma allüksuse pealetungi hoo raugedes ette ja hüüdis: „Edasi, seltsimehed!" Nii innustas ta oma võitlejaid rünnakule ja lahinguülesanne täideti. Saanud haavata, ei lahkunud sm. Kadak lahinguväljalt, vaid jätkas oma allüksusega tegutsemist.

Joonis 13. Sakslaste tugipunkt sovhoos Nikulinos

Ühes sisevööndi rünnakuga jätkus võitlus ka sakslaste välisvööndi tugipunktide vastu. Raskete jalaväerelvade tule katte all lähenesid võitlejad vaenlase tugipunktidele ning asusid nende garnisone hävitama ambrasuuridest sisseheidetavate käsigranaatidega.

Endastmõistetavalt ei olnud see kerge ülesanne, sest vaenlase tugipunktid toetasid üksteist tõhusa flankeeriva tulega ning lähenemine neile, isegi roomates, oli seotud tõsise hädaohuga saada haavatud või tapetud enne eesmärgile jõudmist. Samal ajal sadas ka linnast üha suureneval arvul sakslaste miine ja mürske meie võitlejate hulka. Ülesande täitmine nõudis võitlejailt külma verd, kiiret reageerimisvõimet ja oma ala meisterlikku tundmist, iseäranis aga oskust kasutada roomamisel kõige pisemaidki maastiku ebatasasusi.

Kuid võitlejad omandasid kiiresti tarvilikud praktilised kogemused ning ohvitseride, seersantide ja reameeste nimed nagu Järv, Hõbeda, Süda, Otenson, Andrejev, Baron, eriti aga sm. Pikk sm. Laasi üksusest, saavad peagi tuntuks üle kogu Eesti Laskurkorpuse, vaimustades ka teisi võitlejaid kangelastegudele. Sm. Pikk tundis dzottide hävitamise ohtlikku ala põhjalikult. Vabatahtlikult võttis ta endale sellesisulisi ülesandeid ja tuli alati välja võitjana. Kui rühma komandör rivist välja langes, määrati sm. Pikk kui tublim ning mehisem võitleja tema asendajaks.

Vaenlase dzottide avastamisel ja nende hävitamisel paistis silma veel palju teisigi võitlejaid ja komandöre.

Nii hävitati rida vaenlase ettenihutatud tulepesi, tugipunkte ja dzotte Tširkovištšis, Sobakinos, Volkovos, Lõtševas ning tugipunkt, mis asus raud- ja kivitee ristumiskohal 500 m edela pool Mišneva Bovot. Ka vaenlase seesmise kaitsevööndi rünnakud annavad tõhusaid tulemusi: üks sm. Võrgu väeosa allüksus tungis Novo-Seleninosse, „valge majani" (vt. lk. 94), ja teise väekoondise mehed kiilusid tugevasti kindlustatud Taraštšankasse.

25. detsembril, Taraštšankat rünnates, langesid võitlejate poolt lugupeetud ning armastatud väeosa komandöri asetäitja poliitalal sm. Arno ja kommunistlike noorte sekretär sm. Vares, kes laskurahelikus liikudes julgustasid ja innustasid oma eeskujuga mehi võitlema.

Jalaväelasi toetasid tõhusalt nende truud ja lahutamatud kaasvõitlejad suurtükiväelased. Liikudes laskurosade lahingukordades andsid nad läheda maa pealt otsesihtimisega vaenlasele valusaid hoope, mis purustasid tema tulepesi, lõhkusid kaevikuid ja tekitasid talle tunduvaid kaotusi elavjõus.

Taraštšanka ja Sotovo vahelise majadegrupi rünnakul paistsid silma oma vapruse ja mehisusega suurtükiväelased sm-d Ving ja Tats, kes

mõlemad, saanud haavata, ei lahkunud oma suurtüki juurest, vaid jätkasid tulistamist. Samuti näitas suurt vaprust punaväelane V. Kask, kes, ehkki ta oli jäänud üksi suurtüki juurde, jätkas tulistamist. Ta teadis, et tuleb täita käsk võidelda viimse meheni, ja ta täitis selle käsu.

Suurtükiülemad seersandid Jõerand ja Teder sundisid tabava tulega vaikima kumbki kolm sakslaste dzotti, kust tulistati meie ründavaid osi. Seersant Karp, kartmata kuulide rahet, neutraliseeris ja purustas täpse tulega oma suurtükist vastase tulepesi. Suurtükimeister leitnant Teetlak parandas vastase tule all ning seadis uuesti lahingukorda mitu tulest vigastada saanud suurtükki.

Julgelt teotsesid ka vanemleitnant Štšelkovi allüksuse võitlejad. Saanud ülesandeks selgitada leitnant F. Šmutovi ja vanemseersant L. Urke juhtimisel olukorda Novo-Seleninos asuva suure „valge maja" rajoonis, mis oli tugevasti kindlustatud ja moodustas sakslaste vastupanu keskuse, täitsid nad selle raske ülesande edukalt. Erilise julguse ja vaprusega täitsid oma vastutusrikkaid lahinguülesandeid sm-d Männiste, Raus ja Lee.

Ent need kohalikud ning osalised edusammud ei suutnud siiski põhjalikult muuta üldist olukorda. Korpuse rindel hoidis vaenlane veel rea tähtsamaid positsioone enda käes ja avaldas kõikjal raevukat vastupanu.

31. detsembril puhkesid kogu rindel uuesti vihased võitlused. Esimene väekoondis nihkus tunduvalt edasi ning seltsimeeste Andrejevi ja Konno üksused vallutasid rea vaenlase kaitseehitusi, sealhulgas Tširkovištši, Lõtševa ja Sobakino. Teine väekoondis vallutas Mišneva Bovo ja Taraštšanka edelapoolse osa. Tungides edasi Lozovitsa jõe läänepoolset kallast mööda Samarõsse, võimaldas see väekoondis seega sm. Djakonovi ja Dremovi osadel pealetungiga põhjast ja lõunast, Lovati idakallast mööda vabastada kesklinna. Vaenlase osad tõmbusid nüüd kiiresti raudteejaama rajooni, et korralduda siin uuesti vastupanuks.

*

Mišneva Bovo vallutamisega, eriti aga vaenlase tähtsa toetuspunkti Taraštšanka (vt. lk. 76) neutraliseerimisega ja meie edasitungiga Samarõ rajoonis tekkis sakslaste seesmises kaitsevööndis ohtlik lõhe.

Seda otsustati kohe ära kasutada, korpuse osad ümber rühmitada ja kõvendada survet vaenlasele, ent seekord juba piki raudteed, läänest ida poole, haarates vaenlast seljatagant ning rullides üle Novo-Selenino, Sotovo ja Aligrodovo lõuna-, kagu- ja idaserva mööda kulgevad sakslaste

kindlustised, mille võtmine rindelt polnud siiamaani veel andnud otsustavaid tagajärgi.

Enamik esimese väekoondise jõududest paigutatakse ümber Taraštšanka rajooni, ülesandega puhastada see täielikult vaenlasest, vallutada Novo-Selenino ja pärast seda jätkata pealetungi Aligrodovo suunas, et haarata raudteejaama rajoon lõunas; ülejäänud jõududel jätkata pealetungi raudteejaamale idast lääne poole raudtee üldsuunas. Samal ajal teisel väekoondisel edasi tungides raudtee üldsuunas läänest ida poole vallutada linnaosa lõuna pool raudteed, Lozovitsa jõe idakaldal; pärast seda jätkata pealetungi raudteejaamale läänest. Korpuse pealetungi toetasid tankid ja, peale oma suurtükiväe, osa armee suurtükiväest. Põhja poolt raudteed koos teise väekoondise vasaku tiivaga pidid peale tungima sm. Dremovi osad. (Joon. 14.)

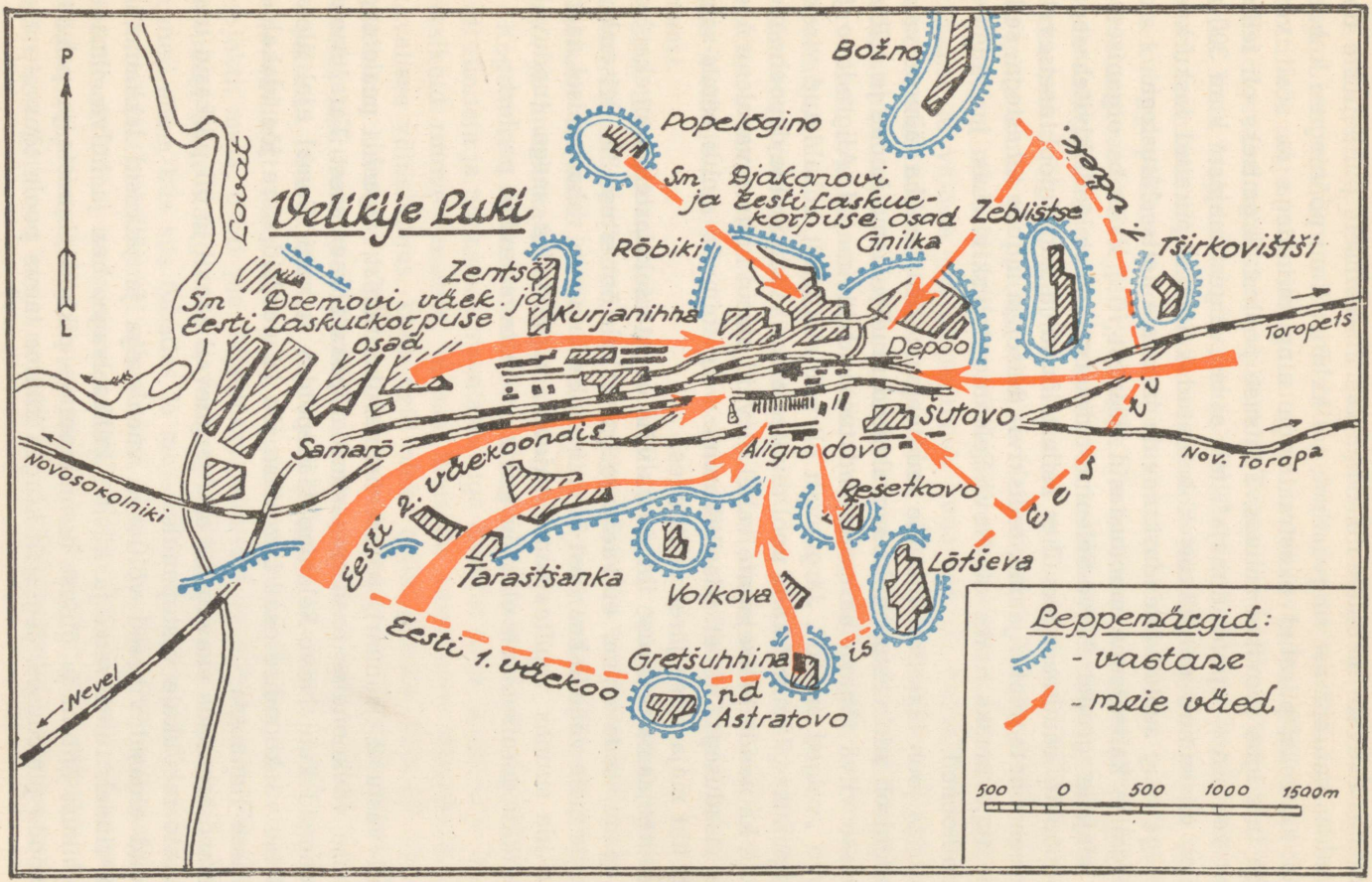
Niisiis, kui idast läände tungivad meie osad moodustasid endast nagu mingi alasi, olid läänest itta tungivad väed haamriks, mis pidi purustama võimsa löögiga vastu alasit vahelejäänud sakslased.

Ööl vastu 1. jaanuari 1943 andis N löögiarmee komandör üle sissepiiratud saksa garnisoni ülemale 227. jalaväe polgu komandörile ooberstleitnant von Sassile ultimaatumi, milles nõudis mõttetu vastupanu lõpetamist ja alistumist. Vastust ei tulnud, sest sakslased olid saanud oma väejuhatuselt käsu vastu pidada viimse meheni, kusjuures lubati peatselt vabastada Velikije Luki garnison pealetungiga väljastpoolt, tõotati anda autasusid ja mitmesuguseid eesõigusi ohvitseridele ja sõdureile edu puhul, allaandmise korral aga ähvardati valjude repressioonidega vangilangenute perekondade suhtes, nagu seda hiljem seletasid vangilangenud sakslased.

Pärast taandumist 31. detsembril Lovati äärest ida poole, raudteejaama rajooni, asusid sakslased siin kiires korras täiendama kaitsesüsteemi, luues rea uusi tugevaid kaitsejooni, mis järgnesid üksteisele, rindega lääne poole, kust võis oodata piiravate vägede, kõigepealt aga Eesti Laskurkorpuse peajõudude rünnakut.

Esimene selline kaitsejoon kulges Novo-Selenino lääneserva ja Lozovitsa jõe kõrget idakallast mööda raudteesildadeni ja sealt edasi Zentsõ poole. Ta koosnes üksikuist kaitseks organiseeritud majadest, seotud omavahel laskurkaevikute ja ühenduskraavidega ühes traattõkete ja miiniväljadega.

Selle kaitsejoone tähtsamaks tugipunktiks ja võtmeks oli Novo-Selenino loodeserval, nelja tänava ristumiskohas paiknev mitmekordne, paksude seintega, mürsukindlate keldritega tugev kiviehitus „läänepoolne valge maja". See maja asus kõrgemal kohal, domineeris kõigi ümb-

Joonis 14. Velikije Luki lõpplahingud

ruskonnas asuvate madalamate, enamikus ühekordsete puitehituste üle, võimaldas suurepärast ringvaatlust, oli keldrist kuni pööninguni kohandatud kaitseks, piiratud okastraataiaga ning miinidega ja sealt võis avada tule igas soovitud suunas. Tähtsuse poolest järgmiseks oli telliskivist veetorn — „punane maja", mis asus „valgest majast" kuni 300 m loodes, oli samuti põhjalikult kohaldatud kaitseks, piiratud laskurkaevikutega ning seotud ühenduskraavide ja teiste kaitseehitustega.

Järgmise kaitsejoone moodustasid (läänest itta) kaitseks organiseeritud majade grupid Novo-Selenino idaserval ühes telliskivitehasega, läänepoolne raudteedepoo ühes sellest lõuna ja kagu pool asetsevate raudteehoonete, elektrijaama, telliskivi- (teise) ja muude tehastega; selle joone tugevamaks osaks oli Novo-Selenino telliskivitehas ja raudteedepoo hooned.

Kolmas joon läks Sotovost üle raudteejaama Kurjanihha lääneservale. Paremini oli siin vastupanuks korraldatud raudteejaama hoone ja sellest lõunasse viiva tänava ääres asuvad tugevad kivimajad, Aligrodovo ja Sotovo „valged majad". Järgnevalt oli põhjalikumalt kohaldatud visaks vastupanuks „7 kuuri" kagu pool raudteejaama ja idapoolne depoohoone.

Kuid ka nende kaitsejoonte vahel olevaid alasid kaitses vaenlane äärmise visadusega, nii et edasiliikumine võis toimuda ainult samm-sammult, üht maja teise järel vallutades.

Raudteejaama ümbruse linnaosas võis oodata sakslastelt kangekaelset vastupanu, seda enam, et vaenlase osad, kel õnnestus 31. detsembril pääseda meie vägede haardest Lovati-poolse linnaosa vabastamisel, taandusid ida suunas raudteejaama rajooni, tugevdades seega tunduvalt kohalikku garnisoni nii elavjõu kui ka võitlusvahendite poolest.

*

Ööl vastu 2. jaanuari, pärast ümberrühmitamist, algaski pealetung. Esimese väekoondise osad puhastasid lõplikult vaenlasest Taraštšanka ja tungisid kuni Novo-Selenino läänepoolse servani. Samal ajal ületasid teise väekoondise osad Lozovitsa jõe ja murdsid sisse jõe idakaldal asuvasse linnaossa.

Katsed arendada saavutatud edu järgnevail päevil ja öil põrkasid taas sakslaste raevukale vastupanule.

Nüüd algasid vihased võitlused vaenlasega ja jätkusid lakkamatult kogu rindel, tulirelvaga ja käsitsi külmrelvaga, hea ja halva ilmaga, hommikust õhtuni ja õhtust hommikuni — pikkade lumiste ja pakaste talveööde pimeduses, aeg-ajalt kõrges kaares taeva poole tõusvate ere-

date rakettide või põlevate majade punakas valguses. Iga laskurkaeviku jupp, ühenduskraav või auk tuli puhastada vaenlasest, iga tulepesa, dzotti või maja tuli rünnata ning vallutada, murdes läbi mitmes suunas kulgevaist okastraataedadest ja tehes läbikäike arvukais miiniväljades. Kõik majade vahed, aiad ja väljakud tuli läbi rehitseda, sest kurikaval vaenlane oli kõikjal varitsemas, hoidis kramplikult kinni kõigest, mis kuidagi pakkus temale soodustusi kaitsele asumiseks, külvates meie pealetungivaid võitlejaid ja gruppe üle kuulide, käsigranaatide ja mürskude rahega. Peidetud laskekohtades varitsesid vaenlase snaiperid, kes lakkamatult jälgisid iga liikumist meie asetuses ja oma kuulidega tabasid mitte ainult gruppides, vaid ka meie üksikult liikuvaid võitlejaid.

Lahingud nõudsid korpuse võitlejailt erakordselt suurt meelekindlust, kehalise ja vaimse jõu pingutamist, kuna see oli enamikule reavõitlejaist, seersantidest ja ka ohvitseridest nende esimeseks lahingu- ning tuleristseks, tegevuseks, kus puudusid veel isiklikud lahingukogemused. Tavaliselt avaldab see oma ohtliku uudsusega võitlejaile iseäranis sügavat muljet.

Ent eesti meeste silm jäi selgeks sihtides ja käsi ei värisenud jagades võitluses hoope sakslastele; olid ju need meie põlised vaenlased, kes siin Velikije Lukis küünte ja hammastega hoidsid kinni nõukogude maast.

Eesti Laskurkorpusele algas Velikije Luki vabastamislahingute raskeim, ühtlasi aga heroilisim järk, kus võitlejad teotsedes rühmadena ja üksikult osutasid külma verd, taipu, julgust, sangarlikkust, surmapõlgust ja murdumatut võidutahet vaenlase üle.

Kogemused näitasid kohe, et lahinguis linnatänavate rägastikus, kus tuli rünnata ja puhastada vaenlasest iga üksikut maja, majakorda ja isegi üksikuid ruume omaette, ei saa teotseda suuremate üksustega, nagu tavalises välilahingus, kuna neid oleks raske juhtida. Siin oli otstarbekohasem kasutada väikesi, iseseisvaid, liikuvaid rünnakrühmi, kuhu kuulus laskureid ja võitlejaid mitmesugustelt teistelt erialadelt.

Sellised rünnakrühmad, teotsedes julgesti ja kiirelt, kuid ühtlasi ka ettevaatlikult ning osavasti, tungisid võimalikult varjatult rünnatava objekti, maja, dzoti jne. lähedusse, viskasid akendest, seinalõhedest ja piludest sisse käsigranaate, tormasid seejärel kartmatult igast küljest ruumi sisse, kus siis tubades ja majakordadel algas võitlus, kuni vaenlane hävitati või sunniti alla andma ning maja lõplikult puhastati.

Rünnakrühma teotsemine nõudis võitlejailt rohkesti orienteerumisvõimet, algatust, kiiret otsustamist, viivitamatut ja kartmatut teotsemist, sest heitluses majakordades ja üksikuis tubades, aedades ja õuedel

majade vahel ei olnud alati võimalik ootama jääda juhi käske, vaid iga võitleja pidi suutma teotseda antud ülesande piirides iseseisvalt, oma isikliku arusaamise järgi.

Eesti Laskurkorpuse ridades polnud puudu meestest, kes omasid neid tänavlahinguis vajalikke võitlejaomadusi täiel määral; mis puutub aga teotsemisse kollektiivselt rünnakrühma koosseisus, siis siingi kohanesid nad kiiresti olukorraga, seda enam, et komandörid neid juba aegsasti olid pühendanud tänavvõitluse saladustesse.

Varsti tõusiski korpuse võitlejate hulgast esile terve rida tänavvõitluse meistreid, kes oma julguse, kiire ja taipliku otsustamisvõime, surmapõlguse ja vaprusega rajasid teed võidule. Kasutades maapinna ebatasasusi ja majade varemeid ning rususid hiilisid rünnakrühmad ja üksikud võitlejad vaenlase lähedale, viskasid käsigranaate akendesse, lõhedesse maja seintes ja laskepiludesse; plahvatuste tagajärjel sakslaste hulgas tekkinud segadust kasutades tungiti seejärele kartmatult hooneisse ja vallutati need.

Vaenlase üks dzott takistas meie võitlejate edasiliikumist ning surus oma tiheda tulega mehed maha. Olukord oli selles pealetungilõigus kriitiline. Kursant Ahi tungis surmapõlglikult läbi vaenlase tiheda tule dzoti katusele ja läbi korstna granaate dzotti loopides sundis selles asuvad 7 sakslast end vangi andma. Seega oli vaenlase tulepesa, mis takistas meie üksuste edasitungi, likvideeritud. Ahi oma kangelasliku teotsemisega oli päästnud paljude meeste elu ja võimaldanud lahinguülesande edukat täitmist. Hiljem autasustati vaprat sõjameest selle kangelasteo eest Lenini ordeniga.

Kuulipildurid sm. Sildna ja Talmre vallutasid kahekesi vaenlase kaeviku; sellal kui Talmre hoidis kaevikut tule all, roomas Sildna vaenlasele lähedale ja viskas kaevikusse 3 käsigranaati. Neli sakslast sai surma, 2—3 mehel õnnestus põgeneda.

Nooremseersant Kaldaru koos grupi laskuritega vallutas kolm vastase tulepesa, vangistades sealjuures 13 sakslast. Leitnant Aljandi vallutas oma meestega kuus vastase tulepunkti, võttes sealjuures kümmekond vangi.

Sm. Amelinil oma nelja võitleja eesotsas läks korda pealetungi ajal imbuda läbi vaenlase tuletõkke tema kaitse sisemusse ja vallutada maja, mis eemalt näis kiviehitusena. Tõeliselt oli see aga krohvitud puuhoone. Vaenlase kuulid läbistasid seinu. Kuid sm. Amelin oma meestega ei taandunud, lüües tagasi korduvad sakslaste vasturünnakud. Õhtu eel ründas maja umbes 70-meheline vaenlaste rühm. Meie võitlejail lõppes laskemoon. Kuid taganemine vihatud sakslaste eest ei tulnud kellelgi mõttesse.

Sm. Amelin laskis õhku punase raketi, kutsudes majale oma soomusrongi suurtükkide tule. Sakslaste rünnak oli tõkestatud ja need, kes mürsukildudest pääsesid elavaina, tõmbusid kiiresti tuldud teed tagasi.

Palju initsiatiivi, vaprust ja kavalust näitasid neil lahingupäevil meie võitlejad komandöride Truusa, Piirisilla ja Aleksejevi osaval juhtimisel. Läbi traattõkete ja miiniväljade hiilides tegid nad hulljulgeid retki vaenlase positsioonidesse, et neid lähemalt tundma õppida, tuues vange ja aidates kogutud andmetega kiirendada vaenlase purustamist.

Neis kardetavais ning ohtlikes retkis karastusid mehed ja õppisid teotsema suure meisterlikkusega. Nii teostas grupp võitlejaid, kuhu kuulusid nooremseersandid Salm ja Pukk, jefreitorid Nasarov, Divin, Stamm ja Parnikov, punaväelased Veetõusme, Jaska, Kolbrant ja teised sm. Rätsepa ja Parkmani juhtimisel korduvalt rea julgeid retki vaenlase asetusse, tuues kaasa väärtuslikke teateid, vange ja trofeesid.

Nooremseersant Salm tungis mõne mehega vaenlasele tähelepanematult Taraštšanka külla, et selgitada selle kaitsekorraldust. Tagasi jõudnud, esitas ta andmed sakslaste kindlustiste kohta, mis aitas pärastpoole tunduvalt selle asustatud punkti rünnakut.

Nooremseersant Pukk ühes nelja mehega avastas öösel umbes rühma suuruse vaenlase kolonni, ründas seda ootamatult ja võttis üheksa meest vangi, kuna teised langesid või laiali jooksid. Vangidelt saadi tähtsaid teateid vastase jõudude, nende paiknemise ja tegevuse kohta.

Julgelt ja osavasti tegutses ka sm. E. Dorbek, kes kõige ohtlikumas olukorras ja vaenlase hävitava tule all täitis alati oma lahinguülesanded. Sm. Jaan Merila autasustati lahingutes ülesnäidatud vapruse eest Mongoolia Rahvavabariigi lahinguordeniga.

Vaenlase miini- ja kuulipildujate tuli lõhkus sageli sideliine. Ikka tuli neid käia parandamas. Teiste tublide sidemeeste hulgast paistsid peagi silma jefreitor Vaht ning punaväelased Puškin ja Rohtla. Nad olid väsimatult jalul liinide korrastamisel; vaenlase raevukas tuli ei suutnud neid takistada. Järjekordsel liiniparandamisel sattus Rohtla vaenlase miinile ning sai reide neli haava, kuid sellest hoolimata viis ta oma ülesande lõpule ning tagasi tulles tõi kaasa oma haavatud seltsimehe ja ka sidevärtnad.

Radist sm. Tiikmaa, töötades oma aparaadiga vaenlase lähedale nihutatud eelvaatluspunktis, sattus tugeva miinipildujate tule alla, ent vaatamata sellele, tagas lakkamatut sidet. Nooremseersant radist Eesküla, viibides eelvaatluspunktis, sai miiniplahvatusest põrutada, kuid jätkas sidepidamist.

Teotsedes sidelasena andis sm. M. Härm ka kõige raskemais tingimustes vaenlase hävitava suurtükitule all, tehniliste sidevahendite töö lakates, kiiresti ja täpselt edasi komandöri käske alluvaile. Ühes võitluses ta päästis oma roodukomandöri elu, hävitades komandörile kallaletungiva sakslase.

Võitlejate esirinnas olid parteilased ja kommunistlikud noored, kes oma julguse ja otsustavusega innustasid kaaslasi vaenlast halastamatult lööma.

Kommunistlik noor punaväelane Brekker oli koos oma suurtükimeeskonnaga eesliinil. Ootamatult avas vaenlane neile marulise tule. Osa võitlejaist heitis maha, et varjuda hävitava tule eest. Nüüd hüppas Brekker suurtüki juurde ja hüüdis: „Poisid, kas te kardate tuld? Oskame ju meiegi lasta." Kohe tõusid ka teised võitlejad ja varsti oli vastase tulepunkt hävitatud.

Paljud parteilastest ja kommunistlikest noortest langesid. Nende hulgas väeosa komandöri asetäitja poliitalal sm. Arno ja kommunistlike noorte sekretärid sm-d Vares (vt. lk. 92) ja Derevjantšenko. Kuid parteilaste ja leninlik-stalinliku kommunistliku noorsooühingu kasvandike visadus ei raugenud, nende tahe jäi vankumatuks. Langenute asemele astusid uued ning vaimustasid võitlejaid oma kangelaslikkuse ja eeskujuga uutele võitudele.

Parimad võitlejad ja komandörid avaldasid raskeil lahingupäevil soovi astuda bolševike partei, nõukogude rahvaste võitude innustaja ja organiseerija ridadesse.

„Tahan võidelda fašismi vastu bolševiku väärikusega, et koos teistega viia Punaarmee lahingulipp Nõukogude Eesti pinnale," kirjutas oma avalduses parteisse astumiseks punaväelane sm. Kiviloo.

Punaväelane Arrak sai ülesande tungida vaenlase positsioonidesse ning teha kindlaks tulepunktide täpsed asukohad. Selle ülesande täitmisel sai ta haavata. Haavast hoolimata pöördus ta alles pärast ülesande täitmist tagasi ning, kandnud ette käsutäitmisest, esitas palve võtta ta vastu kommunistlike noorte ridadesse.

*

Selles raevukas lahingus, mis kestis ilma vaheaegadeta ühesuguse kõrge pingega öid ja päevi, paistsid veel silma oma kohusetunde, tubliduse, kartmatuse ning võitlusvapruse poolest sm-d Põldra, Luup, Serman, Pranno, Zimmerman, Kuragin, Kadak, Link, Sander, Koch, Põlts, vennad Sitinid, Green, Lepik, Viik, Kutsar ja veel paljud teised. Oma isikliku mehise käitumisega andsid nad kaasvõitlejaile innustavat eeskuju ning mõjutasid neid kasvatuslikult nii lahingus kui ka selle vahe- ning ettevalmistusaegadel. Võideldes oma Nõukogude kodumaa vabastamise eest

Velikije Lukis tuletasid nad meelde sajandite vältel meie rahvale osaks saanud alandust ja ülekohut, jüriöö kangelasi, elustava ning vabadust toova nõukogude korra tulekut 1940. aastal, mida oli nüüd ajutiselt katkestanud julm saksa okupatsioon. See paisutas kõigis meie võitlejais kättemaksu iha ning soovi lüüa vaenlast lõplikult.

*

Üks maja teise järel, tugipunkt tugipunkti järel puhastati sakslastest. Teise väekoondise osad murdsid läbi esimesest kaitsejoonest, tungisid raudtee äärt mööda edukalt edasi ja vallutasid 6. jaanuariks raudtee läänepoolse depoo. Samaks ajaks jõudis esimene väekoondis oma vasema tiiva osadega välja raudtee ääres asuva telliskivivabrikuni.

Edasitungi takistas siin „punane maja" (vt. lk. 96). Selle vallutamine tehti ülesandeks sm. Võrgu allüksustele.

Sm. Võrgu komando- ja vaatluspunktist, mis asus mõnisada meetrit Taraštšankast põhja pool, võis hästi jälgida seda operatsiooni. Oli selgesti näha, kui võitlejad miinipilduja- ja suurtükitule kattel lähenesid rünnaku objektile, varjudes värskete majavaremete, mulla- ja prügihunnikute taha, mürsu lehtritesse, kraavidesse ja aukudesse. Selliselt edasi liikudes valmistuti otsustavaks rünnakuks.

Ei möödunud palju aega, kui tõusis kõrges kaares õhku mitu punast raketti. Kohe selle järele võis näha meie suurtükimürskude lõhkemist „punasest majast" paremal ja vasakul. Meie võitlejad seltsimeeste Ploomi ja Tšernovi juhtimisel sööstsid üksmeelselt rünnakule.

Kuskilt vasakult kostis tihedaid kuulipilduja valanguid. Paar meest ründajate hulgast langesid, ent ülejäänud tormasid julgesti edasi. Võis näha, kuidas osa neist hüppas maja ees olevasse sakslaste kaevikusse, teised aga jooksid edasi maja suunas. Võitluskohalt kuuldus rida üksteisele järgnevaid käsigranaadi lõhkemisi, automaatide tärinat ja püssipauke.

Mõne hetke pärast sai sm. Võrk teate, et rünnak on õnnestunud: „punane maja" oli meie poolt vallutatud ja võitlus kandus järgmiste majade juurde.

Ent paremal tiival saavutati vähem edu. Edasitungi takistas seal „läänepoolne valge maja".

Sakslased panid siin eriti raevukalt vastu. Maja ümbrus oli vaenlasel mitmesaja meetri ulatuses puhastatud kõigest, mis võis takistada vaatlemist ning tulistamist jalaväerelvadest. Meie võitlejate katsed päeval või öösel läheneda sellele majale ei andnud esialgu tulemusi ja lõppesid ründajale tunduvate kaotustega. Lõpuks 8. jaanuaril roomas sm. Matsi,

polkovnik Võrgu väeosast, koos seersant Pilderi ja teiste võitlejatega, kasutades silmapilku, kui suurtükkide tabav tuli peletas sakslased laskeavade juurest eemale, hoone tagant sissekäigu juurde ning heitis majja granaate ja süütepudeleid. Tekkis tulekahju ja segadus kaitsjate hulgas. Kohe järgnes rünnak. Osa garnisonist hävitati käsitsivõitluses, osa võeti vangi. Saadi hulk sõjasaaki, sealhulgas mitukümmend hobust.

„Läänepoolse valge maja" vallutamisega likvideeriti sakslaste vastupanu esimesel sisemisel kaitsejoonel. Esimese väekoondise osad, tungides edasi ida suunas, puhastasid vaenlasest täielikult Novo-Selenino läänepoolse osa. Teise väekoondise üksused vallutasid samaks ajaks pumbamaja ja osa raudtee-töökodadest, jätkates liikumist raudteejaama suunas.

Ent sakslased jätkasid raevukalt vastupanu hulgalistest dzottidest ja majadest Gnilkas, raudteedepoos (idapoolses), Aligrodovos, Sotovos, Novo-Selenino idapoolses osas ja raudteejaama rajoonis. Sealjuures kaitsesid nad erilise kangekaelsuse ja visadusega neis rajoones asuvaid suuremaid kivimaju ja tehaste hooneid, raiudes nende paksudesse seintesse keldrist kuni pööninguni, isegi korstnaisse hulgaliselt laskepilusid — kuulipildurite ja täpsusküttide tarvis, müürides kinni aknaid ning uksi.

*

Lahing jätkus senisest veelgi suurema pingega. Teisel seesmisel kaitsejoonel kõvendasid Eesti Laskurkorpuse võitlejad järjest survet vaenlasele. Üks rünnak järgnes teisele kogu piiramisrindel Gnilkast üle Aligrodovo, Sotovo ja Novo-Selenino raudteeni ning Toropetsi maanteeni. Vaenlasele ei antud võimalust hinge tõmmata ei öösel ega päeval.

Sakslaste vastupanu Velikije Lukis pidi murtama ning linn vabastatama. See oli Eesti Laskurkorpusele au ja väärikuse küsimuseks ning korpuse koosseisu kuuluvate kindralite, ohvitseride, seersantide ja reavõitlejate vankumatu tahe. See oli nende muutmatu otsus. See oli kõrgema juhatuse käsk.

Seepärast korpuse surve Velikije Lukis sissepiiratud sakslastele üha kõvenes.

Et oleks võimalik seda paljudesse üksikutesse võitluskolletesse jagunenud ning keerukat lahingut pidevalt ja edukalt juhtida, paigutas kindralleitnant Pärn oma vaatluspunkti raudtee äärde, vähem kui kilomeeter raudteejaamast läänes ja kõigest mõnisada meetrit võitlusjoonest, kuhu vaenlane aeg-ajalt, võib-olla asjast haisu ninna saades, langetas raskeid miine ning mürske. Sealsamas lähedal paiknes ka teise väekoondise komandöri vaatluspunkt.

Esimese väekoondise komandör ühes väeosaülematega organiseeris oma vaatluspunktid mürskudega igast küljest sõelana läbipuuritud ja hiiglasliku rusuhunnikuna ümbruskonna majavaremete hulgast taeva poole kerkiva endise elektrijaama raudbetoonist maja kolmandale korrale, kõigest paarsada meetrit võitlusjoonest.

Ka see polnud just vaikne ja kindel kohakene. Vaenlane hoidis varemeid edela pool Velikije Lukit, kus lahing sellal endise hooga jätkus, kaugelaske-, raskesuurtüki- ja miinipildujatule all, mille vastu läbipuuritud ja lõhestatud seinad ei suutnud pakkuda kuigi kindlat kaitset.

Ent siit võis pragude vahelt, kõverakspaindunud raudvarbade otsas ripnevate betoonimürakate taha varjudes, suurepäraselt jälgida kõigi väekoondise osade lahingutegevust. Oli selgesti näha, kuis siinsamas all jalgade ees alampolkovnik Ermeli mehed vallutasid Novo-Selenino idaserval paikneva telliskivivabriku. Rünnakrühm oli asunud vabriku lähedale majade varemete taha lähtealusele. Pärast vastavat ettevalmistust, mis oli läbi viidud põhjalikult, anti rünnakusignaal ja selle järele tormasid võitlejad igast küljest käsigranaate lennutades ja automaatidest tulistades vabrikuhoonesse, kus kohe sõlmus käsitsivõitlus mees mehe vastu. Peagi ilmus prügi ja tolmu hulgast nähtavale rühm vange ülestõstetud kätega, suundudes võitlusliinist tahapoole, kus neid väekoondise staabi ülem polkovnik Lessel hakkas kohe üle kuulama, et saada värskemaid andmeid vaenlase jõudude ja abinõude rühmitusest ja tegevusest.

Telliskivivabrik oli meie. Kuid sellega polnud siin veel kõik lõppenud. Öösel pimedas pääses vabriku varemetes äkki valla tugev laskmine ja oli kuulda käsigranaadi lõhkemist, mis aga mõne aja pärast niisama ootamatult soikus. Paarikümne minuti pärast ilmus väekoondise komandopunkti rühm vange meie automaaturite saatel. Selgus, et päeval vabriku ründamise ja vallutamise ajal olid need „fritsud" hirmuga pagenud telliskivi põletamise ahju, kust meie võitlejad, vabriku ruumide lähemal uurimisel, nad avastasid ja mitte ilma vastupanu ning sekeldusteta välja tõid ja vangi võtsid.

*

Pärast sakslaste teise kaitsejoone (vt. lk. 96) vallutamist kandusid lahingud samm-sammult kolmandale kaitsejoonele Sotovo ja raudteejaama rajooni ning Aligrodovo lähiseile.

Sotovo ründamise ajal purustasid alampolkovnik Ermeli suurtükid tabava tulega sellest asulast 300—400 m idas oleva vaenlase tugipunkti suures mitmekordses kivimajas ja seda tugipunkti ümbritsevad dzotid.

Sm. Vinkel, kes oli tuntuimaks suurtükiväelaseks linna tänavvõitluste perioodil, asetas õhtul oma patarei tulepositsioonile. Hommikul valgenedes selgus, et mitte kaugel patareist on üks vaenlase iseliikuv kahur. Kohe algas võitlus. Kes tabab varem? Sm. Vinkel, kes meeste rivist väljalangemise tõttu oli asunud ise kahuriülema ja sihturi ülesandeid täitma, oli külmaverelisem ja kiirem ning jõudis vaenlasest ette. Sakslased põgenesid, jättes kahuri meile saagiks.

Samas raudteejaama läheduses asusid vaenlase dzotid, mis tuli vallutada. Grupp võitlejaid, eesotsas vanem A. Veervaldi ja punaväelase Lopertiga hiilisid läheduses asuvate vedurite taha ja avasid sealt tule vaenlase dzottide laskepiludele. Mõneminutilise intensiivse ja tabava tulistamise järel ilmus ühest dzotist nähtavale valge lipp: 18 sakslast tuli oma peidukohast välja ja andis end vangi.

Asuti teise dzoti vallutamisele. Veervald ja Lopert püüdsid sellele läheneda roomates. Sakslased avasid ägeda tule. Lopert sai jalast haavata; teine kuul purustas Veervaldi automaadi, kuid vaprad mehed ei loobunud oma ülesandest. Lopert tulistas dzoti laskepilusid, Veervald roomas vaenlasele veel lähemale ja osava viskega lennutas ambrasuuri mitu käsigranaati. Kohe seejärel pisteti dzotist välja valge lipp. Seesolevad paarkümmend sakslast ühes ohvitseriga andsid end vangi.

13. jaanuariks oli vaenlase kolmas kaitsejoon tiibadelt läbi murtud ja Sotovo ning raudteejaama rajoon lõplikult vallutatud. Kuid positsiooni keskosas, mille moodustas tugevate kivimajade grupp 300—400 m raudteejaamast lõuna poole, jätkusid vihased võitlused. Ühe tugeva kivimüüriga ümbritsetud maja pärast võitlesid sakslased eriti kangekaelselt. Meie katsed seda maja 14. jaanuaril vallutada luhtusid. Peale selle majade grupi hoidsid sakslased 13. jaanuari õhtuks oma käes samuti Gnilka, depoo (idapoolse), nn. „7 kuuri" ja Aligrodovo rajooni.

Vaenlase olukord oli muutunud tunduvalt raskemaks. Sakslasi ei suutnud nüüd enam päästa ka õhuteel kohale toimetatavad elavjõu reservid ja laske- ning toidumoona tagavarad. Kitsaks jäänud piiramisala kohale ilmunud saksa transportlennukid ühes šlepisolevate purilennukitega võeti meie poolt vastu intensiivse tulega ja langesid enamasti maha meie valduses olevale pinnale, kus nad omandati sõjasaagina.

Kitsale alale kokkusurutud sakslastel polnud enam kuhugi taanduda. Üha suuremate ja suuremate gruppidena hakkas neid vangi langema. Määrdunud, räpased, habemesse kasvanud ja täitanud — nii ronisid nad meie võitlejate ähvardusel ülestõstetud kätega oma punkritest välja ja laususid alistumise märgiks trafareetse „Hitler kaputt". Oli juhtumeid, kus mõned üksikud võitlejad võtsid korraga kümmekond fritsu vangi.

Näiteks jaokomandör sm. Kaldaru vallutas oma jaoga kolm vastase dzotti ühes kogu meeskonnaga. Sm. Jakovlevi suurtükiväelased võtsid rünnakuga vastase kuulipilduja, mis tulistas neid ja segas teotsemast oma suurtükkide juures. Sm. Haljandi, Nikiforov ja Rode vangistasid öisel luurekäigul terve dzotitäie sakslasi ilma ühegi pauguta, ainult granaadiga ähvardades.

Sm. Viita, tormates üheksa automaaturiga ühte majja, ajas oma ootamatu ja julge rünnakuga sakslased niivõrd paanikasse, et need, kokku 70 meest, viskasid relvad maha ja tõstsid käed üles.

Kuid oli ka neid sakslasi, kes keeldusid alistumast, tulistasid meeletult viimse võimaluseni, kuigi nad nägid, et see on mõttetu ja pääsu ei ole. Kui ühelt niisuguselt mehelt, pärast seda kui ta oli seljatagant lähenedes jalust maha löödud, küsiti, mis teda sundis avaldama säärast täiesti mõttetut vastupanu, vastas ta, et surm on ikkagi paratamatu, sest venelased hukkavat ju niikuinii kõik vangid.

Saksa ohvitserid olid kogu aeg oma meeste hirmutamiseks ja vaos hoidmiseks luisanud, et iga vangilangenud sakslane lastakse Nõukogude armee poolt jalamaid maha. Nüüd aga kogedes, et säärane hirmutamine oli ainult laim Nõukogude vägede aadressil, kaotasid sakslased peagi oma esialgse hirmu. Ahnelt kugistasid nad pakutud toitu ja tõmbasid mõnuga nõukogude tubakat. Tubaka puudusel olid nad pidanud läbi ajama plotskiks käänatud ersatsteega. Nüüd kirusid nad oma ohvitsere ja Hitlerit, kes olid neid saatnud surmasuhu. Üks neist rebis vihasena oma rinnalt raudristid ning heitis need küdevasse ahju.

Õnnelikuna, et nad hävingust siiski terve nahaga olid pääsenud, siirdusid vangid kolonnides tagala poole. Nende kerges riietuses kehad värisesid talvekülmast ja nad tõmbusid kartlikult küüru, kui läheduses prahvatas sakslaste poolt väljalastud miin või plaksatas maasse eksinud kuul. Elu oli neile nüüd korraga saanud väga armsaks.

15. jaanuari hommikul lõikasid teise väekoondise osad, tungides kivimüüriga piiratud majast, mis asus põhja pool Aligrodovot, lõuna suunas, sissepiiratud sakslaste garnisoni kaheks osaks, halvates seega tunduvalt vaenlase vägede juhtimist.

*

Algas sakslaste eraldatud rühmituste hävitamine. Teise väekoondise osad, sm. Lõokese ja Kuslapuu juhtimisel, töötades koos polkovnik Kundi väeosaga esimesest väekoondisest, vallutasid 16. jaanuaril depoo (idapoolse) ja puhastasid lõplikult „7 kuuri" rajooni. Sama päeva õhtul pimeda tulekuga vallutasid esimese väekoondise teised osad polkovnik Võrgu ja

alampolkovnik Kiljako juhtimisel rünnakuga Aligrodovo „valge maja", kust saadi üle 600 vangi, nende hulgas 28 ohvitseri Velikije Luki garnisoniülema abi major Schwabega eesotsas.

15. jaanuaril avastati Velikije Luki garnisoniülema ooberstleitnant von Sassi asupaik. See oli raudteejaamast 75 meetrit idas ühes nõukogude korra päevil ehitatud betoonist pommivarjendis. 10 × 30 m põrandapinnaga varjend oma seitsmekordselt laotud raudtaladest, betoonist ja paksust mullakorrast laega oli otse tugevaks kindluseks. Terve tulepunktide võrk ümbruskonnas kaitses juurdepääsu sellele varjendile.

Siit kindlast kohast, varjatud kõigi mürskude ja kuulide eest, õhutas see Hitleri truu ja sõnakuulelik käsutäitja Velikije Lukis oma mehi vastupanule. Ja sel ajal, kui mehed läksid surma, kui nad tundsid puudust toidust ning kannatasid Venemaa pakase käes, toitis ooberstleitnant end mugavas punkris külmutatud kanadega, tundmata mingit puudust.

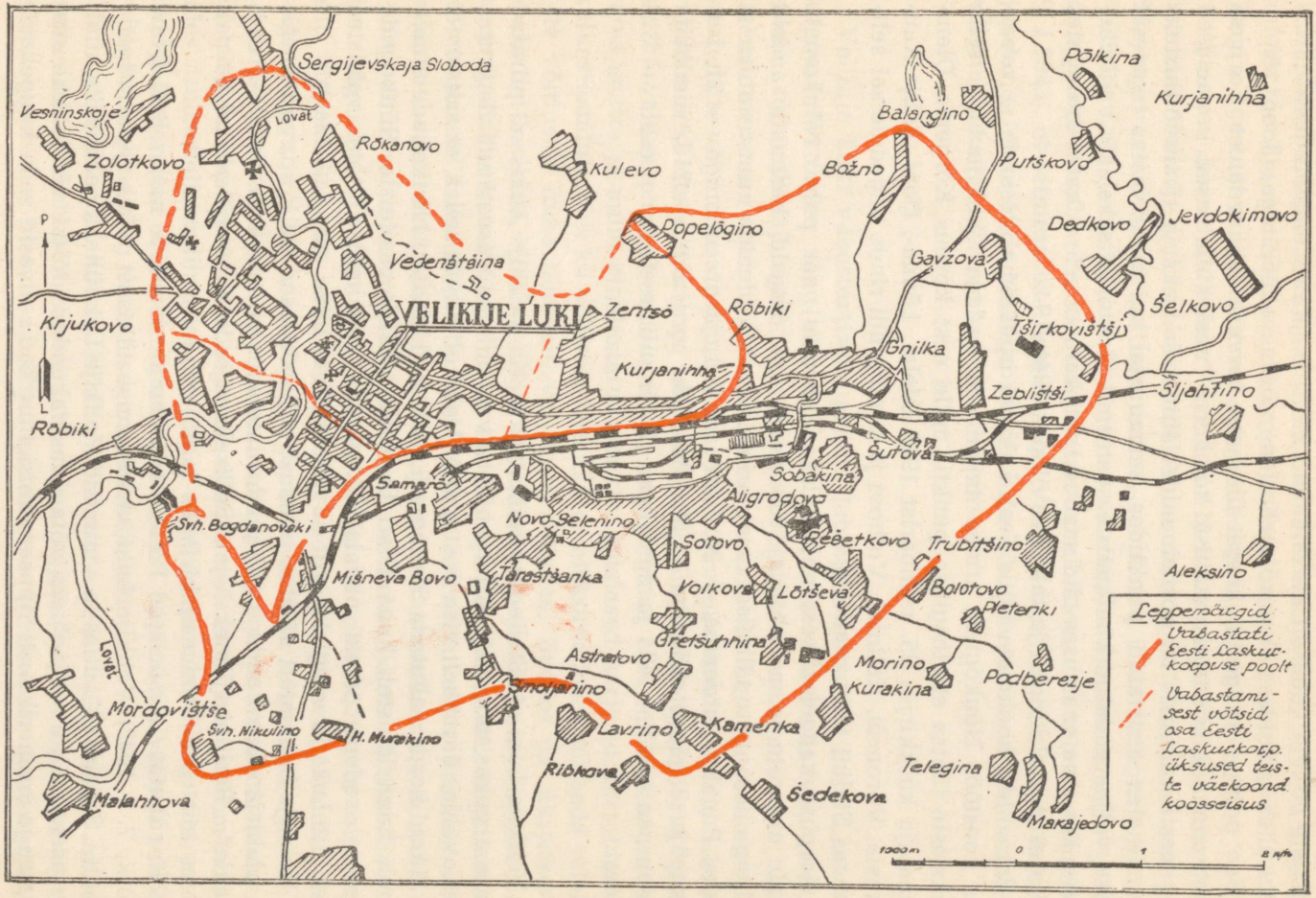
Samal päeval tehti von Sassi punkri vallutamine ja Sassi vangistamine ülesandeks sm. Lemmingule, kes mitmest allüksusest päritolevate meeste grupiga asuski ülesannet täitma. Ümbruses paiknevate tulepunktide vastupanu likvideerimine viidi kiiresti lõpule ning Sassi punker blokeeriti täiesti. Tulistamisavad suleti mullakamakatega. Alistumise ettepanekule vastas von Sass eitavalt, kuid palus luba välja saata punkrisolevad haavatud. See toimuski ja 50 haavatud sakslast antakse meie sanitaride hoole alla.

Kuna punkrisse sissetungimine osutus võimatuks ja von Sass ei olnud nõus alistuma, ei jäänud muud üle kui asuda seda purustama lõhkeainetega. 700-kilogrammiline laeng tooli punkri lael ei purustanud veel seda, kuid plahvatades rikkus raadioseadeldise, katkestades punkris olijate side välismaailmaga.

Kui ähvardati veel suurema laenguga, oli von Sass allaandmiseks küps. Väljasaadetud parlamentäär juhiti korpuse komandöri kindralleitnant Pärna juurde ning lepiti kokku allaandmise tingimustes. 16. jaanuaril kell 15.30 oli von Sass koos oma staabi ja kaitsega vangistatud.

Velikije Luki vabastamine oli lõpule viidud. Üksteise järel kustusid põlevad majavaremed. Äsja täis lahingumüra olnud linn muutus täiesti vaikseks. Harjumata oli käia nüüd vabalt tänavail, kus pisut aega tagasi sind võis veel tabada vaenlase mürsu kild või tema snaiperi tabav ning surmatoov kuul.

Lahing Velikije Luki vabastamiseks oli Eesti Laskurkorpuse võitlejatele tuleristseks, esimeseks lahinguvõimete tuleprooviks, mille nad auga sooritasid. Nende poolt vallutati suurem osa Velikije Luki kindlustatud rajooni territooriumist, mida vaenlane oli kõigi moodsa sõjainseneri-

Joonis 15. Eesti Laskurkorpuse poolt vabastatud rajoonid Velikije Lukis

väeliste nõuete kohaselt korraldanud kaitseks ja mis omas tugeva garnisoni ühes küllaldase arvu sõjatehniliste võitlusvahenditega. (Joon. 15.)

See polnud kaugeltki kerge ülesanne, arvestades seda, et korpuse juhtkonnal ja sõdureil puudusid tol korral veel küllaldased kogemused tugevasti kindlustatud positsioonide läbimurdmiseks ja tänavvõitlusteks suuremates asustatud punktides, samal ajal kui meie vastas teotsesid hästi väljaarendatud kindlustiste süsteemile toetudes sakslaste valikväeosad, kes oma enamuses olid saanud tubli karastuse arvukates lahingutes sõja esimestel kuudel ja talvistes oludes 1941./1942. aastal.

Ent sellest hoolimata täitis Eesti Laskurkorpus oma ülesande ja vabastas koostöös Nõukogude armee teiste väeosadega Velikije Luki, selle sakslaste tähtsa strateegilise punkti, mille eest korpus Kõrgema Ülemjuhataja käskkirjas 25. jaanuarist 1942 Edela-, Lõuna-, Doni, Põhja-Kaukaasia, Voroneži, Kalinini, Volhovi ja Leningradi rinde vägedele sai seltsimees Stalini tänu osaliseks.

Korpuse kangelaslikest võitlejaist autasustati sel puhul Nõukogude Liidu ordenite ja medalitega 1038 meest, kes ohtusid kartmata andsid lahinguülesannete täitmisel oma parima. Lenini ordeniga autasustati neist kaks, Punalipu ordeniga — 21, Isamaasõja 1. järgu ordeniga — 21, Isamaasõja 2. järgu ordeniga — 30, Punatähe ordeniga — 215, medaliga „Vapruse eest" — 424 ja medaliga „Lahinguliste teenete eest" — 324 meest.

*

Velikije Luki oli Stalingrad miniatuuris. Ka Velikije Lukis oli piiratud sisse arvukas moodsate sõjatehniliste vahenditega varustatud väegrupp, kes avaldas äärmiselt visa vastupanu. Vahe oli ainult selles, et sakslastel ei läinud korda vallutada Stalingradi, vaid nad hävitati Nõukogude armee poolt linna lähistel, kuna Eesti Laskurkorpus koos teiste Nõukogude armee osadega pärast nädalaid kestnud raevukaid võitlusi vabastas Velikije Luki ja vangistas või hävitas seda kaitsva saksa garnisoni.

Velikije Luki suurt sõjalist tähtsust olid sakslased ise korduvalt raadio ja ajakirjanduse kaudu toonitanud, nimetades teda „väravaks Ida-Preisimaale", „Berliini võtmeks" jne. Selliselt on seda kommenteeritud ka paljudes teistes välismaa ajakirjades ja sõjategevuse ülevaadetes.

Nii rõhutas „Associated Pressi" sõjaväeline vaatleja major Bell (New York, 7. I 1943) Velikije Luki vabastamise tähtsust Nõukogude vägede poolt. „Sakslased", ütles ta, „muutsid Velikije Luki üheks peamiseks kindlustuseks, mille väljaehitus võimaldas rakendada kõiki võimalikke ressursse ja insenerikunsti tippsaavutusi, ning nad kaitsesid seda kangekael-

selt." Edasi märgitakse samas ülevaates, et Velikije Luki vabastamine on uueks tõenduseks Nõukogude armee võimetest anda purustavaid lööke isegi kõige tugevamini kaitstud saksa kindlustatud punktidele.

Ajalehes „News Chronicle" (London 4. I 1943) major Gribble kommenteerides Velikije Luki vabastamist Punaarmee poolt rõhutas, et see oli üks tugevamaid Saksa vastupanusõlmi, seepärast, ütles Gribble, „osutub Velikije Luki vabastamine Punaarmee suureks edusammuks tema praegusel pealetungil". Inglise Informatsiooniministeerium seletas (London 9. I 1943), et seesuguste linnade, nagu Velikije Luki, Kotelnikovo, Tsõmljanskaja, Mozdoki ja Naltšiki vallutamine kõneleb sellest, et Punaarmee vallutas sakslase tähtsad kaitsepositsioonid.

*

Velikije Luki vabastamiseks peetud lahinguis ammutas Eesti Laskurkorpus rikkalikke ning väärtuslikke kogemusi edasisteks võitlusteks saksa röövvallutajatega. Jalaväelased õppisid tegutsema nii allüksustena oma komandöride vahetul juhtimisel kui ka iseseisvalt suuremate või vähemate gruppidena. Suurtükivägi omandas kindla oskuse tulistamiseks otsesihtimisega lahtistelt tulepositsioonidelt; sapöörid õppisid kõrvaldama vaenlase tule all tõkkeid, tegema neis läbikäike, purustama dzotte ja muid kindlustatud punkte; sidelased harjusid korraldama katkestamatut sidet ka sellistes keerukates olukordades nagu seda tuleb ette võitlustes linna tänavail, väljakuil, aedades, õuedes ja üksteisest eraldatud majades. Kõik väeliigid omandasid kindla oskuse ja kogemuse omavaheliseks koostööks, mis on iga lahingu edu peamiseks tagatiseks. Kõigi astmete komandörid õppisid juhtima neile alluvaid suuremaid või vähemaid väeüksusi, planeerima lahinguid ning organiseerima koostööd.

Ka poliitilise ja kasvatustöö alal ammutati neis raskeis võitlusis laialdasi kogemusi. Korpuse väeosade ja allüksuste poliittöölistele oli see eriti tõsiseks katseks, mille nad edukalt sooritasid. Pideva, plaanikindla selgitustööga ja isikliku eeskujuga igapäevases töös, kõigepealt aga väeosade isikulise koosseisu heaolu eest hoolitsemisega ja muude teenistuslike ülesannete täpse täitmisega kasvatasid nad võitlejais ja komandörides raudset distsipliini, kindlat tahet võiduks vaenlase üle, visadust lahinguülesannete täitmisel, täpset käsutäitmist, hoolsust relvade ja teiste võitlusvahendite ning varustusega ümberkäimisel.

Võideldes õlg õla kõrval Nõukogude armee teiste väeosadega, mille koosseisus oli mehi Nõukogude Liidu väga paljudest rahvustest, kes kõik ennastsalgavalt võitlesid oma ühise kodumaa — Nõukogude Sotsialistlike

Vabariikide Liidu — vabaduse ja sõltumatuse eest, mõistsid Eesti Laskurkorpuse võitlejad selgemini kui kunagi varem selle ühise võitluse suurt jõudu ja nõukogude rahvaste sõpruse ning vennaliku koostöö tõelist olemust.

Võideldes vana vene linna Velikije Luki vabastamise eest mõistsid nad, et seda võitlust peetakse ühtlasi oma sünnimaa vabastamise nimel ning et selles võitluses langenud venelane, ukrainlane, kasahh jt. andsid oma elu ka Nõukogude Eesti vabastamise eest. Ühine võitlus ja ühiselt valatud veri lõi tugevad sidemed eestlaste ja teiste Nõukogude Liidu rahvaste vahel. Täites auga lahinguülesande tundis Eesti Laskurkorpuse võitleja end üheväärsena kangelasliku Nõukogude armee ridades.

Velikije Luki vabastamisvõitlustes liitusid eesti sõjamehed veel tihedamini bolševike partei ümber. Nad nägid lahingute tules kommunistide kangelaslikku võitlust, nad kogesid, et bolševikel ei ole teisi eesmärke kui rahva õnne eest võitlemine, et Lenini-Stalini partei poolt näidatud tee on ainuõige ja ainuvõimalik tee.

Eriliseks tõukejõuks Eesti Laskurkorpuse võitlejaile lahinguis Velikije Luki pärast oli see asjaolu, et nende vastas oli eesti rahva põlisvaenlane — saksa röövvallutajad.

Juba XIII sajandist alates on eesti rahva ajaloo põhijooneks olnud leppimatu võitlus sakslasega, mõõgavendade, raudrüütlite ja nende järglaste balti parunite, vonnide ja igasuguste mõisahärrade ning nende käsilaste vastu. Ümera, Paala, Jüriöö ülestõus, Pühajärve, Mahtra, need on selle pika võitlustee silmapaistvamad tähised.

Viimaseks selles reas enne Suurt Isamaasõda oli eesti rahva vastulöök sakslastele 1919. aastal Võnnu all, mida kodanlik valitsus rahva survel oli sunnitud ette võtma, ja kus puudulikult komplekteeritud, vähese relvastuse ja varustusega kolm Eesti polku ühes paari soomusrongiga purustasid balti parunite võimsa ning uhke Landeswehri koos hästirelvastatud Saksa Rauddiviisiga ja vallutasid Võnnu, selle eestlaste poolt vihatud vana vaenlase „mõõgavendade ordu" omaaegse valitsemiskeskuse asukoha.

Nüüd Velikije Luki rünnakule asudes tärkas eesti meeste rinnus jällegi võimas viha saksa fašistlike orjastajate vastu ning tung lüüa neid lõplikult, lüüa neid sajanditepikkuste raskete kannatuste ning alanduste eest ja tasuda kätte ka praeguste okupatsioonivõimude julma käitumise eest Eestis.

See meeleolu väljendub selgesti kirjas, mis oli saadetud Kõrgemale Ülemjuhatajale seltsimees J. Stalinile Eesti Laskurkorpuse võitlejailt enne lahingusse astumist Velikije Luki all. Selles kirjas öeldi muuseas järgmist:

„Eesti rahval on peale nende kannatuste, mida on toonud hitlerlik okupatsioon, õiendada veel erilised arved saksa vallutajatega, sest kogu meie rahva ajalugu läbib punase joonena leppimatu võitlus saksa okupantide vastu.

Eesti rahvas ei ole kunagi alistunud saksa röövvallutajaile, ta on kogu aeg pidanud lakkamatut võitlust oma anastajate vastu. Selles võitluses on kasvanud ja karastunud meie rahva ajaloo silmapaistvamad poliitilised ja sõjalised juhid.

Selles võitluses on ammutanud oma ainestikku meie rikas rahvaluule ja meie kirjanduse klassikud — Koidula, Juhan Liiv, Vilde, Tammsaare ja teised.

Seda võitlust on oma teostes kajastanud meie paremad kunstnikud — Ants Laikmaa ja Kristjan Raud.

Selle võitluse teemadel on loonud oma paremad helitööd meie kunstnikud, eesotsas Lätega.

Selles võitluses on meie rahvas põlatud maarahvast muutunud rahvuseks, kultuurrahvaste pere täieõiguslikuks liikmeks.

Kui 1940. aasta suvel eesti rahvas kehtestas nõukogude võimu ja Eesti Vabariik muutus Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu täieõiguslikuks liikmeks, siis oli see ühtlasi meie rahva rahvuslikuks võiduks saksa vallutajate üle, kelle viimsed jäänused sel puhul meie maalt põgenesid.

Kui 22. juunil 1941 Hitler alustas oma röövellikku kallaletungi Nõukogude Liidule, siis tähendas see eesti rahvale peale kõige muu ka seda, et eesti rahva ajaloolises võitluses saksa röövvallutajate vastu lüüasaanud ja ajaloo prügihunnikusse heidetud balti parunid tahavad ajalooratast tagurpidi pöörata ja meie vaba, iseseisvat kultuurilist rahvast jällegi muuta orjadeks, nagu seda tegid nende esiisad — ordurüütlid 700 aastat tagasi.

Kogu meie rahva ajalugu näitab, et Eestis ei ole kõrvuti kohta eestlastel ja saksa vallutajatel. Et eestlane saaks elada, peab hitlerlane surema.

Seltsimees Stalin! Eesti rahvas peab visa võitlust koos teiste Nõukogude Liidu rahvastega, eesotsas suure vene rahvaga, kellega meid seovad ühised võitlustraditsioonid saksa röövvallutajate vastu juba XIII sajandist alates. Minnes lahinguisse, meie, Nõukogude armee eesti rahvuslike väeosade võitlejad, komandörid ja poliittöölised vannume Teile, seltsimees Stalin, et meie ei jää maha oma võitluskaaslastest Stalingradi all ja keskrindel, vaid anname vihatud vaenlasele samasuguseid purustavaid lööke ja lähendame seda otsustavat hetke, kus ka meie uulitsal on pidupäev.

Vannume Teile, seltsimees Stalin, et meie võitleme sama surmapõlgusega nagu on võidelnud meie esivanemad meie võitlusrikka ajaloo vältel, samasuguse kartmatuse ja visadusega, nagu seda on üles näidanud Punaarmee paremad väeosad — kaardiväelased, nagu seda on ilmutanud tuhanded meie kaasmaalased Isamaasõja rinnetel eesotsas Nõukogude Liidu kangelaste Arnold Meri ja Endel Puusepaga.

Meie vannume Teile, seltsimees Stalin, et, olles Eestimaa ja eesti rahva tulised patrioodid, oleme ühtlasi samal määral meie suure kodumaa Nõukogude Liidu ustavad pojad ja oleme valmis lööma fašistlikke vallutajaid kõikjal, kuni on hävitatud hitlerlik riik ja ta hingestajad, kuni on hävitatud hitlerlik sõjavägi ja ta juhid, kuni on hävitatud vihatud „uus kord Euroopas" ja tema käsikud karistatud.

Surm saksa okupantidele!

Elagu Nõukogude Liidu rahvaste vankumatu sõprus!"

Nõukogude armee eesti sõjamehed pidasid kindlalt seltsimees Stalinile antud tõotust.

Velikije Luki vabastamise kestel hävitati meie korpuse võitlejate poolt 3500 sakslast, võeti vangi 1554, neist 61 ohvitseri eesotsas garnisoni ülema ooberstleitnant von Sassi ja tema abi major Schwabega. Hävitati 123 dzotti, 12 tanki, 10 kahurit, 21 miinipildujat ja 261 tulepunkti. Sunniti vaikima 53 dzotti, 12 suurtükki, 25 miinipilduja- ja suurtükipatareid ning 271 tulepunkti, trofeedena saadi 100 kuulipildujat, 103 autot, 37 vedurit, 380 vagunit, palju ladusid sõjalise varustusega ja muid trofeesid.

Üldse oli vaenlane Velikije Luki operatsioonides kaotanud tapetuina 57 140 sõdurit ja ohvitseri ning vangidena 5344 meest, neist linnas 3944 vangi ja kuni 6000 tapetut. Meie vägede poolt hävitati 83. jalaväediviis ja üle 10 üksiku väeosa; purustati 291. jalaväe-, 3. mägiküti-, 20. motoriseeritud ja 8. tankidiviis; tekitati tõsiseid kaotusi 205., 331. ja 708. jalaväediviisile. Rinde hoidmiseks olid sakslased sunnitud tooma siia juurde suuremaid jõude ja vahendeid.

*

Suur oli Eesti Laskurkorpuse võitlejate rõõm Velikije Luki all saavutatud võidust vaenlase üle, kuid sama piiritu oli nende viha, kui pärast lahingute lõppu avanes võimalus vaadata ümber kaugemale üle väeosa või allüksuse tegevuspiiride. Kümnete kilomeetrite ulatuses olid vaid ahervared. Mitte võitlus ei olnud muutnud kõiki neid õitsvaid asulaid ja külasid tuhahunnikuiks, vaid hitlerlased olid teadlikult teinud maatasa peaaegu kõik külad. Ainult postid ühes kunagiste külade nimega lauakestel näitasid, et siin oli varemalt pulbitsenud elu ja tehtud

loovat õnnelikku tööd. Laialdased viljakandvad maa-alad olid muudetud kõrbeks, paljud tuhanded nõukogude inimesed jäetud ilma peavarjuta.

Sama ulatuslikud olid purustused Velikije Lukis. Sakslaste kangekaelse ning metsiku vastupanu tõttu oli see vana vene linn muudetud rusuhunnikuks. Linn, mis omab kuulsa ajaloolise mineviku ja mille tööstus ja kultuurielu nõukogude korra päevil nii tugevasti oli pulseerinud, kus arvukate käitiste kõrval töötas teedeehitamise tehnikum, pedagoogium, velskrite ja ämmaemandate kool, vabrikukoolid, töölisfakulteet, 3 kesk- ja 12 algkooli, 2 teatrit, muuseum, 6 klubi, 7 kino, 5 raamatukogu, kus iga päev ilmus ajaleht, — hävitati. Linna elanikkond oli küüditatud Saksamaale või hävitatud. Ainult vähesed inimesed, kes olid suutnud endid sakslaste eest varjata, ilmusid lahingute lõppedes varisenud majade keldritest päevavalgele ning asusid rajama endile uut elu linna varemete vahel.

On möödunud kõigest mõned aastad sellest, kui raugesid lahingud ja kustusid suitsvad ahervared Velikije Lukis ja tema oblastis, kuid juba on uuesti kõikjal tekkinud elu ja keeb töö ning tegevus. Vaevalt oli haihtunud viimaste laskude kaja, kui Velikije Luki elanikud asusid ettevõtlikult, usinasti ja lootusrikkalt uuesti üles ehitama seda, mis oli hävitatud sõja tormis. Käesoleva stalinliku viisaastaku raamis otstarbekalt planeeritud taastamistöö annab ka Velikije Luki linnas ja oblastis järjest viljakamaid tulemusi. Kiirendatud tempos ehitatakse uusi elamuid, kerkivad taas külad, haritakse endiselt põldu, kultiveeritakse niitusid, kasvatatakse karja, korraldatakse majandus- ja kultuurielu.

Velikije Luki linn kerkib tuhast ja varemeist. Tuhanded linna elanikud, noortest tütarlastest kuni raukadeni, ilmuvad iga päev omal vabal ajal kodulinna taastamistöödele. Neist on moodustatud üle neljasaja vabatahtliku ehitustööliste brigaadi. Kahe aasta jooksul (1945—1946) on nad ehitanud 26 688 m² elamispinda, istutanud linna haljasaladele 43 150 puud, korjanud kokku üle 500 000 ehituskõlbliku tellise ja parandanud ulatuslikult linna tänavate sillutist. Ümbruskonna kolhoosidest on tulnud ligi 1500 inimest vabatahtlikult linna taastamistöödele.

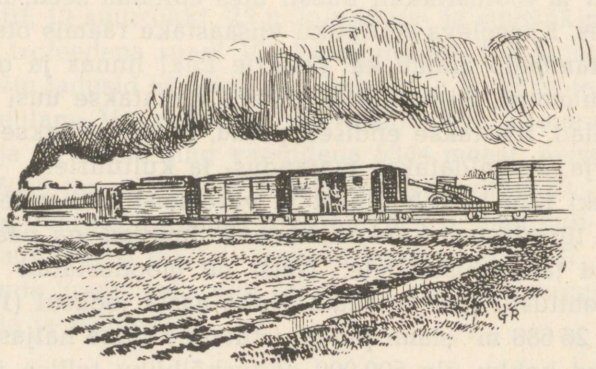
Varemete ja tuhaga kaetud lagendikele on kerkinud jälle hooned, rajatud uued tänavad. On ehitatud haiglaid, koolimaju, kinoteatreid, lõpetati mitmesuguste tehaste ehitustööd, töötab laitmatult raudteesõlm; umbes pool ennesõjaaegsest elamispinnast on taastatud. Ka elutarbeliste vajaduste rahuldamise alal on tehtud suuri edusamme.

Linna parteiorganisatsioon on jõudsasti kasvanud ja juhib kindlalt ning edukalt linna taastamistöid.

Generaalplaani kohaselt ehitatakse Velikije Luki kui oblasti keskus kauniks ja kultuurseks linnaks, kusjuures elanike arv on nähtud ette kaks korda suurem kui enne sõda.

Velikije Luki elanikkond meenutab tänutundega neid, kes aitasid neil vabaneda fašismi ikke alt. Väljakutele ja parkidesse püstitatakse mälestussambaid neile eesti ja vene rahva poegadele, kes langesid võitluses Velikije Luki linna vabaduse eest. „Ialgi ei unustata Velikije Lukis seda, mida tegid eesti sõjamehed linna päästmiseks saksa röövvallutajate ikkest," need 18. jaanuaril 1946 vennaskalmul peetud miitingul öeldud sõnad kajastavad ilmekalt seda suurt tänutunnet, mida Velikije Luki töötajad tunnevad Eesti Korpuse võitlejate vastu.

Eesti rahvas, eriti aga endised Eesti Laskurkorpuse võitlejad, vastavad niisama soojade tunnetega Velikije Luki töötajaile, kellega nad on ühendatud tihedate võitlussidemetega Suure Isamaasõja päevilt.

KORPUS RINDE VARUS

ÕPPETÖÖL

Veel 15. jaanuaril, Velikije Luki vabastamise eelpäeval, ei olnud sakslased loobunud mõttest vabastada sissepiiratud linna garnison, vastupealetungiga N löögiarmee osad tagasi suruda ja endine olukord rindel taastada.

Tungides edasi Burtseva, Alekseikovo rajoonist Velikije Luki poole vallutasid nad 10.—12. jaanuaril Donesjevo, Kopõtovo, Lipenka, mis asub 4 km kaugusel linnast, tehes sealjuures erakordseid pingutusi pealetungi jätkamiseks. Üheaegselt oli märgata vaenlase jõudude aktiviseerumist Poretšje, Opuhliki, Neeveli suunas.

Sel põhjusel kohe pärast Velikije Luki garnisoni vangistamist tuli N löögiarmee juhatajalt käsk koondada teine eesti väekoondis 17. jaanuari hommikuks Zadeža, Lužoki rajooni, kust järgmisel ööl minna Neeveli maanteed mööda Poretšje piirkonda ja organiseerida kaitse Krjukovo, Poretšje joonel, 26 km Velikije Lukist lõuna pool. Esimesel väekoondisel samal ajal lõplikult puhastada Velikije Luki vaenlasest, toimetades ühtlasi maastiku luuret kaitse organiseerimiseks Zolotkovo, Krjukovo, Vorobetskaja raudteejaama joonel, 2—3 km linnast läänes. Kaitsele asumine samasse rajooni lõpetada 19. jaanuari hommikuks.

Varsti pärast seda peatati sakslaste pealetung Velikije Lukile lõplikult. Meie vägede pealesurumisel hakkasid nende purustatud diviisid üha suureneva kiirusega tuldud teed edelasse tagasi veerema. Samal ajal hakkas vaenlase aktiivsus nõrgenema ka mujal N löögiarmee rinde vastas.

Ühes sellega avanes Eesti Laskurkorpusel võimalus täiendada oma hõrenenud ridu värskete jõududega, korrastada relvi ning materjalosa ja läbi võtta lahingulise ettevalmistuse kursus, valmistudes eelseisvateks uuteks lahinguteks, mis lõpuks pidid viima ka Nõukogude Eesti vabastamisele ja vaenlase täielikule purustamisele.

Ööl vastu 21. jaanuari sai korpuse staap Kalinini rinde juhatajalt korralduse, milles öeldi, et korpus määratakse rinde reservi ja peab selleks koonduma: korpuse juhatus ühes korpuse osadega ja teise väekoondisega — Toropetsi ja esimene väekoondis — Andreapoli rajooni.

Esimene väekoondis lahkus 24. jaanuari õhtul pimeduse tulekul Velikije Lukist, siirdudes üle sovhoos Ušitsõ, Olhovka, Andreapoli — Pestovo rajooni (Andreapolist 10—15 km kirdes). Teine väekoondis, pärast kaitsepositsioonide üleandmist Poretšje rajoonis, liikus üle Lipetsi ja Toropetsi, viimasest 10—12 km kirdesse Orehhovo rajooni. Korpuse juhatus ja väeosad aga koondusid Vaskovo, Martissovo, Zahharkino rajooni — 15—18 km Toropetsi linnast itta.

Jaanuari lõpupäevadeks oli korpus ümberpaiknemise lõpetanud. Lumiseid teid mööda, käreda külmaga, ööbides ning puhates lageda taeva all, paremal juhul aga kuski metsa varjul, tuli korpuse väeosadel marssida: esimesel väekoondisel — 175 km, teisel väekoondisel — 125 km ja korpuse juhatusel ühes korpuse osadega — 140 km. Meeskonna meeleolu oli vaatamata rännaku raskustele ergas.

Esimesed veebruaripäevad kasutati elamute ehitamiseks ja sisseseadmiseks uuel kohal, meeste ja ka materjalosa, eriti aga relvastuse kordaseadmiseks, samuti ka meeskonna sanitaarseks ülevaatuseks.

Ühtlasi aga alati kohe ettevalmistustega kasvatus- ja õppetöö läbiviimiseks, milleks korraldati vanemate komandöridega rida nõupidamisi ning arutlusi. Asutakse kohe korraldama õppevälju, soetama laskeradasid jne., et viivitamata alata õppetööga, ülesandega täiendada oma teadmisi ja praktilisi oskusi lahingupidamise alal.

Rohkem kui kuu aega väldanud heitlused Velikije Luki ümber olid andnud korpusele hulga väärtuslikke kogemusi lahingupidamise alal, mida tuli nüüd analüüsida ja ammutada neist kogemusi tulevikuks.

Samal ajal andsid võitlused teistes rindeosades 1942./1943. aasta talvekuudel, eriti aga Stalingradi all, samuti palju väga olulisi ning tähtsaid

näpunäiteid, kuidas peab organiseerima ja teostama kaasaja pealetungi- ja kaitselahingut, eriti talvistes oludes, et saavutada võitu vaenlase üle väiksemate kaotuste ja pingutustega.

*

Novembri keskpaiku 1942 teotsesid Stalingradi kaitsvate Punaarmee osade vastu rindel, mis kulges üle Vešenskaja, Doni jõe lõunapoolse kalda, Bolšaja, Kletskaja, Sirotinskaja, Katšalino raudteejaama Volgani (põhja pool Stalingradi), läbi Stalingradi, edasi üle Andrejevka, Dubovõi Ovrag, Mal. Derbetõ, Hanta peale (vt. lk. 58), 27 jalaväe-, 5 tanki-, 3 motoriseeritud ja 4 ratsadiviisi, kokku 39 paremat vaenlase väekoondist.

Nende jõudude vastu asusid meie Edela-, Doni ja Stalingradi rinde väed Kõrgema Ülemjuhataja käsul pealetungile. Eesmärgiks oli murda pealöökidega kontsentriliselt Stalingradist loode ja lõuna poolt, Kalatši üldsuunas läbi vastase rinne, piirata sisse Stalingradi vastu teotsevad saksa väed ja need likvideerida.

Pealetung algas 19. novembril 1942. Juba esimese lahingupäeva vältel murdsid Nõukogude armee osad võimsa löögiga 20—30 km pikkuselt sakslaste rindest läbi ja tungisid kolme päevaga 60—70 km sügavuselt vaenlase asetusse. Purustanud vaenlase tiivad, jätkasid meie väed edukat pealetungi ja ühinesid 23. novembril Kalatši rajoonis, sulgedes feldmarssal Pauluse üle 300 000-mehelise väegrupi piiramisrõngasse. (Joon. 16.)

Algas sissepiiratud vaenlase osade kokkusurumine ja hävitamine. Et vastane ei saaks seda takistada ja piiratavatele vägedele seljatagant kallale tungida, selleks alustasid Kõrgema Ülemjuhataja käsul Edela- ja Voroneži rinde väed pealetungi, murdsid läbi sakslaste kaitse Novaja-Kalitvast, Monastõrštšinani ja tungisid ägedate lahingutega kuni 200 km sügavuselt vastase asetusse.

Üheaegselt andsid teised Nõukogude armee osad purustava löögi feldmarssal von Mannsteini tugevale tankigrupile, milline püüdis Kotelnikovo rajoonist Stalingradi suunas edasi tungida, et aidata sissepiiratud vägedel vabaneda piiramisrõngast Stalingradi all. Nende operatsioonidega, mis olid Kõrgema Ülemjuhatuse poolt sügava asjatundlikkuse ja ettenägelikkusega planeeritud ning vägede poolt edukalt täide viidud, aeti nurja kõik sakslaste katsed abistada sissepiiratud Pauluse vägesid ja vabastada nad surmahaardest.

Alates 10. jaanuarist 1943 kestsid rohkem kui kolm nädalat ägedad lahingud Stalingradi all ümberpiiratud vastase grupeeringu lõplikuks lik-

videerimiseks. Vaenlane avaldas äärmiselt visa vastupanu, kuni lõpuks 2. veebruaril oli sunnitud kapituleeruma. 91 000 meest, sealhulgas 2500 ohvitseri ja 24 kindralit eesotsas kindralfeldmarssal Paulusega võeti vangi. Umbes kaks korda niipalju vaenlase elavjõust oli hukkunud lahingus. Meie väed said tohutu sõjasaagi.

See oli ränk hoop sakslastele. Stalingrad kujunes saksa fašistliku armee loojanguks. Siit peale läks algatus sõjalistes operatsioonides Nõukogude armee kätte, kes rohkem kui 1500 kilomeetrit pikal rindel Leningradist kuni Kaukaasiani asus nüüd otsustavale pealetungile.

Selle pealetungi tulemusena vabastati juba 1943. aasta jaanuaris ja veebruaris peaaegu kogu Põhja-Kaukaasia, Kursk ja Harkov ning murti läbi Leningradi blokaad. Märtsi esimesel poolel likvideerisid meie väed sakslaste Demjanski platsdarmi ja paiskasid vaenlase Moskva alt kaugemale läände, vallutades suure osa hästikindlustatud Rževi tugialast ning vabastades Rževi, Gžatski, Sõtšovka ja Vjazma.

Hoop hoobi järele, üks võimsam teisest sadas vaenlase pihta kord selles, kord teises rindeosas. Soome lahest Musta mereni oli Saksa väejuhatus sunnitud vahetpidamata paiskama reserve ühest kohast teise, suutmata kindlaks teha, kust tuleb pealöök ning kuhu sellele vastavalt keskendada oma jõude ning abinõusid otsustavaks vastupanuks.

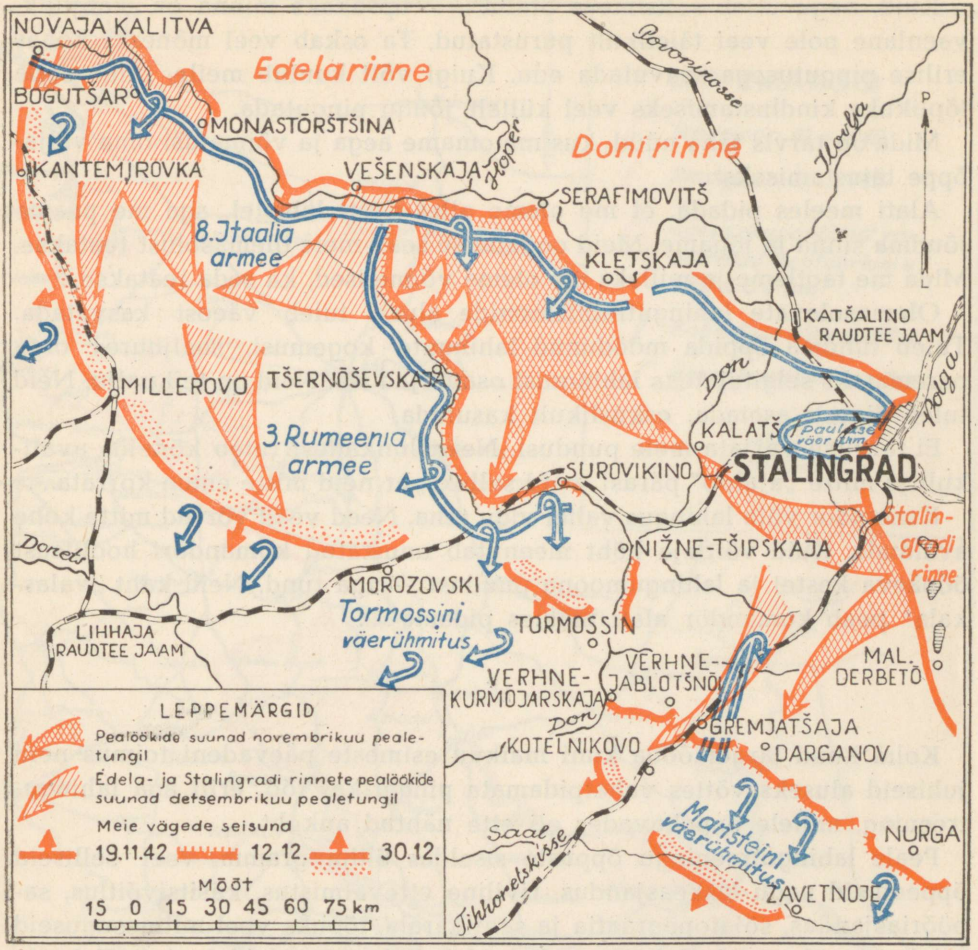
Lõpuks osutus, et „Punaarmee pealetungi ärahoidmine käis sakslastel üle jõu" (J. Stalin), ent nad avaldasid sellele vaatamata visa vastupanu. Oma üha halveneva seisukorra parandamiseks üritas vastane suurema ulatusega vastulööki Donbass, Harkovi piirkonnas, tuues selleks otstarbeks siia Kesk- ja Lääne-Euroopast kuni 30 värsket diviisi. Kuid see vastulöök neil ei õnnestunud. Katsed meie väed Harkovi juures haardesse võtta nurjusid. Samuti luhtus ka vaenlase pealetung Orjolile.

Sakslaste kaotused olid suured. 1942./1943. a. Nõukogude armee talvise pealetungi ajal, kolme kuu vältel, kaotasid nad surmasaanutena üle 700 000 ja vangidena rohkem kui 300 000 meest, üle 7000 tanki, 4000 lennuki, 17 000 suurtüki ja lugematul hulgal muud sõjatehnikat. Meie vägede poolt purustati lahinguis 112 vastase diviisi.

Oli saavutatud suur edu. Nõukogude armee talvise pealetungi tulemusena, mis lõppes aprillikuus, oli vaenlane paisatud kaugele, paiguti 600—700 km tagasi läände. (Joon. 17.)

*

Need 1942./1943. aasta talvelahingutes, samuti ka korpuse võitlustes Velikije Luki vabastamiseks ammutatud kogemused tuli nüüd täies ulatuses ja põhjalikult läbi uurida, välja tõsta neist konkreetsed õpised ja

Joonis 16. Nõukogude armee pealetung Stalingradi all novembris-detsembris 1943.

võtta need aluseks korpuse osade edaspidise lahingulise ettevalmistuse organiseerimise ja teostamise alal.

Korpuse komandöri poolt võitlejaile antud juhend andis suuna kogu järgnevale ettevalmistustööle. Selles oli muu seas öeldud järgmist:

Meie väeosade lahingulised teened leidsid hindamist valitsuse poolt. Eesti väeosad omavad lahinguliste teenete eest kõrgeima autasu — Nõukogude Liidu marssali seltsimees Stalini tänu. Rohkem kui 1000 võitlejat ja komandöri on autasustatud ordenite ja medalitega.

Kuid, nagu ütleb seltsimees Stalin — upsakaks minna on kahjulik, vaenlane pole veel täielikult purustatud. Ta oskab veel mõneski kohas erilise pingutusega saavutada edu. Kuigi võit kuulub meile, tuleb selle lõplikuks kindlustamiseks veel küllalt jõudu pingutada.

Mida on tarvis teha nüüd, kus me omame aega ja võimalusi oma väljaõppe täiustamiseks.

Alati meeles pidada, et me oleme alles Eesti lähistel, aga me peame jõudma sinna ja jõuame. Meid oodatakse seal, meie olemasolust teatakse. Mida me taotleme ja milleks me oleme võimelised, ka seda teatakse.

Olemasolevate lahingutraditsioonide alusel tuleb väeosi kasvatada. Tuleb tundma õppida möödunud lahingute kogemusi, sealjuures olgu parematèks selgitajateks lahinguist osavõtjad ise. Neid on teil palju. Neid tuleb õigesti asetada, oskuslikult kasutada.

Ei tarvitse varjata meie puudusi. Neist lünkadest tuleb kõnelda avalikult ja mitte „ajaloo" pärast, vaid selleks, et neid mitte enam korrata . . .

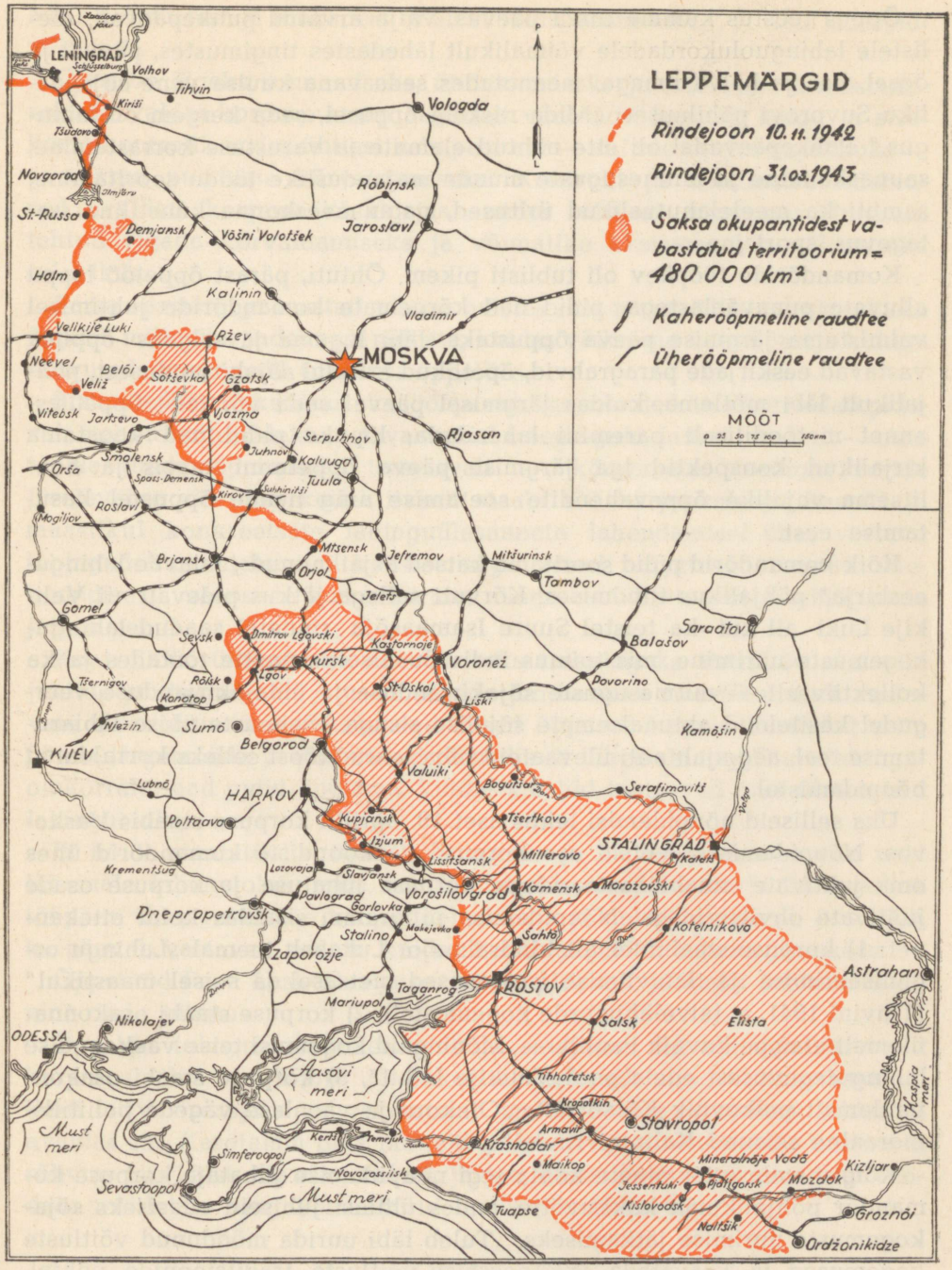
Komandör võib lahingus vahel vigu teha. Need vead võivad mitte kohe avalduda. Kuid võitleja kõht meenutab unustatud komandöri hoolitsust ööpäeva kestel ja lahingumoona puudust — iga tund. Neid kaht „valaskala" peab komandör alati meeles pidama . . .

*

Kolm kuud järgemööda kuni maikuu esimeste päevadeni toimus neid juhiseid aluseks võttes vahetpidamata pingerikas töö, eriti aga lahingutreening, millele õppekavades oli ette nähtud aukoht.

Peale lahingutreeningu õppuste sisaldas üldprogramm veel selliseid õppeaineid nagu laskeasjandus, riviline ettevalmistus, käsitsivõitlus, sapööriasjandus, sõjatopograafia ja sanitaarala, lõpuks veel mitmesuguseid eriala aineid spetsiaalallüksustele, sidelastele, sapööridele jne. Teistele eriala meestele: tankihävitajaile, täpsusküttidele jne. organiseeriti perioodiliselt mõnepäevaseid kursusi, mille ülesandeks oli täiendada nende võitlejate teadmisi ja praktilisi oskusi mitmesuguste lahinguülesannete täitmiseks oma erialal.

Suurt tähelepanu osutati poliitilisele ettevalmistusele, mille ülesandeks oli kasvatada võitlejais ja komandörides raudset distsipliini, paindumatut tahet kohata vihatud vaenlast ja teda võita, visadust lahinguülesannete täitmisel, vasturääkimatut kuulekust oma ülemaile, õpetada tundma oma relva ja seda tõhusalt ära kasutama võitluses, alati teadma oma ülesannet ja täpselt ning määratud tähtajaks seda täitma, vaatamata ükskõik missuguseile ettejuhtuvaile takistustele.

Joonis 17. Nõukogude armee poolt saksa okupatsioonist vabastatud territooriumi ulatus talvekampaanias 1942—1943

Õppus teostus kümme tundi päevas, välja arvatud puhkepäevad, tõelistele lahinguolukordadele võimalikult lähedastes tingimustes, päeval ja öösel, hea ja halva ilmaga, meenutades seda vana kuulsa vene sõjapealiku Suvorovi põhilauset: „Mida raskem õppusel, seda kergem on lahingus." Puhkepäevadel oli ette nähtud elamute ja varustuse korrastamine, saunaskäimine ja mitmesuguste muude majanduslike tööde sooritamine, samuti ka meelelahutuslikud üritused, nagu meeskonna kunstiline isetegevus, sport jne.

Komandöride tööpäev oli tublisti pikem. Õhtuti, pärast õppetöö lõppu alluvate punaväelastega, pidid nad kõrgemate komandöride juhtimisel valmistuma järgmise päeva õppusteks, läbi lugema ja selgeks õppima vastavad eeskirjade paragrahvid, õpetlikud artiklid sõjakirjandusest, põhjalikult läbi mõtlema, kuidas järgmisel päeval seda või teist õppeülesannet metoodiliselt paremini lahendada; lõpuks pidid nad koostama kirjalikud konspektid iga järgmise päeva õppetunni tarvis ja hoolitsema vajalike õppevahendite soetamise ning nende õppustel kasutamise eest.

Kõik komandörid pidid sooritama katsed äsjailmunud „Jalaväe lahingueeskirja" põhjalikus tundmises. Kõrvuti sellega jätkus pidevalt nii Velikije Luki all kui ka teistel Suure Isamaasõja rinnetel saadud lahingukogemuste uurimine, mis toimus individuaalselt omaette töötades ja ka kollektiivselt — mitmesuguste sõjakirjanduse ja üldajakirjanduse veergudel käsiteldud aktuaalsemate sõjalise sisuga küsimuste ühise läbiarutamise teel, aeg-ajalt anti ülevaateid juba tehtud tööst selleks korraldatud nõupidamistel.

Üks selliseid nõupidamisi leidis aset 19. aprillil korpuse staabis Vaskovos. Nõupidamisest võtsid osa korpuse väekoondiste komandörid ühes oma juhtivate staabiohvitseridega, korpuse juhatuse ja korpuse osade juhtivate ohvitseridega. Nõupidamise programm sisaldas kolm ettekannet: 1) korpuse staabiülemalt kindralmajor Lukaselt teemal „Lahingu organiseerimise ja läbiviimise iseärasused metsasel ja soisel maastikul" (Tihvini 1941. a. talveläbimurde kogemustel), 2) korpuse staabi osakonnaülemalt alampolkovnik Paulilt — „Mõningaid kogemusi teise väekoondise lahingutegevusest edela pool Velikije Lukit", 3) korpuse staabi osakonnaülemalt polkovnik Külaotsalt: „Olukord ja vaenlase vägede poliitilis-moraalne seisund Kalinini rindel".

Kõigi nende ettekannete kohta tegi nõupidamise juhataja korpuse komandör põhjalikuma kokkuvõtte, andes ühtlasi juhiseid edasiseks sõjakogemuste uurimise jätkamiseks. „Tuleb läbi urida möödunud võitluste kogemused ja kasvatada isikkoosseisu võitluste traditsioonide põhjal.

Meie puudustest ja lünkadest tuleb rääkida avameelselt, et neid edaspidi vältida."

Õppetöö õigeks suunamiseks, ühtlustamiseks ja tulemuste kinnistamiseks korraldas korpuse staap aeg-ajalt väeosade õppetöö käigu ja sisekorra kontrolli, andes ühtlasi kohapeal abi — kui see osutus vajalikuks — avastatud puuduste kõrvaldamiseks. Kontrolli ja abistamise tulemused avaldati korpuse käskkirjas, andes ühtlasi siinsamas juhiseid tehtud vigade kõrvaldamiseks ja võimalike eksisammude vältimiseks tulevikus.

Sama eesmärgiga teostati väekoondistes rida metoodilis-instruktorlikke õppusi, mille ülesandeks oli näidata, kuidas väiksema vaeva ja aja kuluga saavutada suuremaid tulemusi õppetöös.

Staapide liitmiseks tõhusaks tööaparaadiks juhtide kätes korraldati pidevalt staabiohvitseridele vastavasisulisi treeninguid, individuaalselt — oma tööala tundmaõppimiseks iseseisvalt — kõrgemate staabiohvitseride järelevalve all, ning kollektiivselt staabi töö harjutamisega kaardil ja maastikul konkreetsete lahinguülesannete lahendamisel ühes vastava lahingudokumentatsiooni koostamisega. Need harjutused teostati väekoondise ja väeosade komandöride, nende asetäitjate või staabiülemate juhtimisel.

Kontrolliks, ühtlasi aga ka edasiseks treeninguks staabitöö alal olid juhtide ja staapide harjutused vägede juhtimiseks maastikul ühes vastavate sidevahendite kasutamisega. Need õppused kestsid harilikult mitu päeva järgemööda ja olid viidud võimalikult lähemale tegelikule lahinguolukorrale; nad pidid õpetama, kuidas staabid teostavad oma ülesandeid lahinguolukorras.

Et hoida staabitöölisi füüsiliselt vormis ja ka selles mõttes viia neid lähemale lahinguolukorrale, pandi maksma staapide tarvis 24-tunniline tööpäev ühes vahetuste kaupa töötamisega ja puhkamisega nii öösel kui ka päeval, vastavalt sellele, kuidas kellelegi juhtus tulema järjekord.

Õppetööd Eesti Laskurkorpuses jälgis pidevalt ja andis juhiseid Kalinini rinde juhatus.

Õppetöö tulemustega väeosades ja staapides sel ajajärgul tutvusid korpuses olles ka EK(b)P Keskkomitee sekretär sm. N. Karotamm ja Eesti NSV siseasjade rahvakomissar sm. B. Kumm. Korpusest lahkudes avaldas sm. Karotamm oma muljeid korpuse töö ja elu kohta, kusjuures rõhutas tarvidust olla alati valvel, järjest kõvendada distsipliini ja süvendada võitlejate ning komandöride poliitilist kasvatust.

*

Uue tõuke senisest veelgi pingsamaks õppetööks korpuse osades andis 1. mai puhul avaldatud Kõrgema Ülemjuhataja käskkiri. Andes selles lühida ja selge ülevaate 1942./1943. aasta talviste operatsioonide tulemustest ning teinud põhjaliku analüüsi olukorrast ja tagala tegevusest rinde abistamisel määras seltsimees J. Stalin Nõukogude armee ülesanded edaspidiseks järgmiselt:

... „Vastuseks oma rahva usaldusele ja hoolitsusele peab Punaarmee lööma vaenlast veel kõvemini, peab halastamatult hävitama saksa röövvallutajaid, peab neid lakkamatult välja kihutama Nõukogude maalt. Punaarmee on sõja jooksul omandanud rikkalikke sõjakogemusi. Sajad tuhanded võitlejad on õppinud täiuslikult käsitsema oma relva. Paljud komandörid on õppinud oskuslikult juhatama vägesid lahinguväljal. Kuid rahulduda sellega ei oleks mõistlik. Sõdurid peavad õppima hästi käsitsema oma relva, komandörid peavad saama meistriks lahingute juhtimise alal. Kuid ka sellest on vähe. Sõjaasjanduses, seda enam aga säärases sõjas nagu kaasaegne sõda, ei tohi paigal seista. Seismajäämine sõjaasjanduses tähendab mahajäämist. Mahajäänuid aga, nagu teada, pekstakse. Sellepärast on peaasi praegu see, et k o g u Punaarmee päevast päeva täiustaks oma sõjalist väljaõpet, et k õ i k Punaarmee komandörid ja sõdurid õpiksid tundma sõjakogemusi, õpiksid võitlema nõnda, nagu seda nõuab võidu saavutamine ...

... Käsin:

1. Kõigil võitlejail — jalaväelastel, miinipildureil, kahurväelastel, tankistidel, lendureil, sapööridel, sidemeestel ja ratsaväelastel — jätkata väsimatult oma sõjalise meisterlikkuse täiustamist, täita täpselt komandöride käske ja määrustike ning juhendite nõudeid, pidada pühalikult distsipliini, pidada organiseeritust ja korda.

2. Kõigi väeliikide komandöridel ja vägede üldjuhtidel — saada meistriks vägede juhtimise alal, organiseerida oskuslikult kõigi väeliikide koostööd ja juhatada neid lahingus. Tundma õppida vaenlast, täiustada luuret — armee silmi ja kõrvu, pidada meeles, et ilma selleta ei saa lüüa vaenlast vääramatult. Tõsta sõjaväestaapide töökultuuri, taotleda, et Punaarmee väeosade ja -koondiste staabid muutuksid eeskujulikeks sõjavägede juhatamise organeiks. Tõsta sõjaväe tagalate töö nende nõuete tasemele, mida esitab kaasaegne sõda, kindlalt meeles pidada, et vägede täielikust ja õigeaegsest varustamisest laskemoonaga, sõjavarustusega ja toiduainetega sõltub võitlusoperatsioonide tulemus.

3. Kogu Punaarmeel — kindlustada ja arendada talviste võitluste edu, mitte loovutada vaenlasele ainsatki jalatäit meie pinda, olla valmis otsustavateks lahinguteks saksa fašistliku röövvallutajate vastu. Kaitsel ilmu-

tada visadust ja püsivust nagu see on omane meie armee võitlejatele. Pealetungil otsustavust, õiget vägede koostööd, julget manööverdust lahinguväljal, mille tulemuseks on vaenlase ümberpiiramine ja hävitamine . . ."

Need Kõrgemalt Ülemjuhatajalt juhtkonnale ja reavõitlejaile antud tähtsad ülesanded arutati korpuse osades üksikasjaliselt läbi ja märgiti samas vahendid ning abinõud nende vääramatuks elluviimiseks edaspidisel kasvatus- ja õppetööl allüksustes.

*

Argipäeva pidevas ning väga pingelises kasvatus- ja õppetöös leidus ka pidulikke päevi.

Esimeseks selliseks päevaks oli Nõukogude armee 25. aastapäev 23. veebruaril 1943. Väeosades toimusid tähtpäevale pühendatud traditsioonilised pidulikud koosolekud.

Teiseks pidulikumaks päevaks oli 1343. a. jüriöö ülestõusu 600. aastapäeva pühitsemine, mis kõikjal väeosades kujunes võitlejate ühtsuse ja monoliitsuse demonstratsiooniks Nõukogude valitsuse ja bolševike parteiga.

Pidulikult möödus ka 1. mai, mis oli ühtlasi teise väekoondise aastapäevaks. Väekoondise juhatuses sel puhul korraldatud pidulikul koosolekul ja sellele järgneval kunstilisel isetegevusel viibis sm. Juliana Telman ja Eesti NSV hariduse rahvakomissar sm. Andresen.

Üheks tähtsamaks sündmuseks sellel perioodil oli veel rahakogumine Nõukogude armee riigikaitse fondi. Korpuse reavõitlejad, seersandid ja ohvitserid näitasid rohkete annetustega oma patriotismi ning andumust kodumaale. Kogunud ühes tagalas viibivate ENSV töötajatega ligi 6 miljonit rubla, pöörduti seltsimees Stalini poole palvega korpusele tankipolgu ja haubitsapatarei soetamise kohta. Seltsimees Stalini vastus, tema tänu kogutud summa eest ja lubadus seda palvet täita tõstis isikkoosseisu võitlusvaimu ning tema poliitilis-moraalset seisundit, õhutades ühtlasi uutele, senisest veelgi parematele saavutustele lahingulise ettevalmistuse alal. Tankid anti korpusele üle 6. mail ja nende esimene ešelon jõudis rindele juba sama kuu 13. päeval.

Kuigi korpuse osad paiknesid kuni 200 km rindejoone taga, püsis kogu aja reaalsena vaenlase kallaletungi oht õhust, eriti seal, kus väeosad asusid raudtee piirkonnas. Peaaegu iga päev, kui oli lennuks soodus ilm, sooritasid vaenlase lennukid lende üle korpuse osade asetuse, visates alla lendlehti ja pomme, nagu näiteks 17. veebruaril, millal Zahharki-

nosse, korpuse tagalasse visati õhust alla seeria lennukipomme, ja 19. veebruaril 9 fugasspommi raudteele Orehhovo lähedale, kus asus tol korral teise väekoondise staap. Samuti visati vaenlase poolt pomme ka esimese väekoondise paiknemisrajooni Lugi, Pestovo piirkonnas.

5. mail ajakirjanduse päeva puhul oli korraldatud korpuse juhatuse ja korpuse osade seinalehtede ja lahingulehtede näitus, kus parima hinnangu sai korpuse staabi kirjandusgrupi seinaleht „Kodumaa eest". Ühtlasi toimus väekoondiste ajalehtede toimetuste ja kirjasaatjate kongress, kus peeti ettekanne teemal: „Ajakirjanduse päevast".

Samal päeval algas tööd korpuse parteikool, kus esimese ettekandega esines major Karol teemal: „Marksistliku partei ideoloogilised alused".

KINDLUSTAMISTÖÖDEL

11. mail sai Eesti Laskurkorpus Kalinini rinde juhatajalt ülesande lõplikult välja ehitada N ja M armeede kaitsejooned.

N löögiarmee kaitsejoonele määrati tööle väeosi teisest väekoondisest ja M armee kaitsejoonele esimesest väekoondisest. Väeosi vahetati tööl teiste laskurväeosadega väekoondise komandöride äranägemisel ja korraldusel. Tööle määrati ka mõlema väekoondise sapööriväeosad.

Töid juhatasid väekoondiste komandöride asetäitjad: teise — polkovnik Feldmann ja esimese — polkovnik Külaots.

Ülejäänud korpuse osad jätkasid lahingulist ja poliitilist ettevalmistust oma senistes asukohtades.

Kindlustamistööd vältasid vahetpidamata kuni 24. juulini ja sinna tõmmati korpuse osadest üha rohkem mehi juurde. Töö lõpupoole oli kindlustustöödel enamik mõlema väekoondise laskurosadest.

Töö oli raske, normid suured ja täitmise tähtajad lühikesed. Ent korpuse sõdurid, seersandid ja ohvitserid võtsid labida-, kirve- ja saetööd kaitsepositsiooni organiseerimisel tõelise lahinguülesandena, mis pidi täidetama eeskujulikult ja lõpule viidama antud tähtajaks, kuigi selleks tuleks töötada ilma magamata ja puhkuseta 24 tundi ööpäevas.

Töö edukaks täitmiseks tuli end pingutada mitte ainult kehaliselt, vaid ka vaimselt. Pidi otsima uusi tööviise, ratsionaliseerima tööd selleks, et antud aja piirides saavutada maksimaalseid töötulemusi ning täita töö laitmatult ja määratud tähtajaks.

Töö edukuse tõstmise katsed andsid tagajärgi. Tekkis võistlus, kus saavutati ikka paremaid ja paremaid tulemusi. Nii näiteks esimesest väekoondisest vanemseersant Kalevius polkovnik Lepa väeosast viskas

tööpäeva jooksul välja 94,98 kantmeetrit mulda, võitlejad Vaalmaa ja Kändler, mõlemad sm. Ermeli väeosast, esimene 85,1 ja teine 82,61 kantmeetrit. Need tagajärjed fikseeriti ja kinnitati sellekohase komisjoni poolt.

N löögiarmee kui ka M armee juhatus kontrollisid mitmel korral kindlustustööde käiku, avaldades sealjuures oma täit rahulolu töö edukuse ja kvaliteedi kohta. M armee inseneriväegede juhataja sõnade järgi oli suur osa esimese väekoondise meeste poolt ehitatud laskur-, kuulipilduja-, miinipilduja- jne. kaevikuid tehtud nii ilusasti ja puhtalt, et näis, nagu oleksid nad heast jooniste albumist maastikule libisenud. Sama kiitva hinnangu tööde kohta andis Kalinini rinde juhataja kindralpolkovnik Jeremenko, kes kohapeal jälgis esimese väekoondise kindlustustöid ja premeeris paremaid ohvitsere, seersante ja reavõitlejaid eeskujuliku töö eest väärtuslike kingitustega.

Ilusad hiliskevade ja suveilmad soodustasid kõigiti kindlustustööde läbiviimist. Kuigi töö vältas vahetpidamata ilma puhkepäevadeta varahommikust hilisõhtuni, leidsid mehed siiski mahti ka meelelahutuseks. Õhtul pärast töö lõppu koguneti gruppidena vestlema kohalike külanoortega, mis harilikult lõppes lõbusa jalakeerutusega väeosa orkestri helide saatel. Ühes kohalikus eesti kolhoosis, kuhu mehi oli 21. juuni püha puhul külla kutsutud, oli vastuvõtt väga südamlik. Sellest kõneldi pärast veel kaua.

Tööd lõpetati määratud tähtajaks. Vastuvõtmine ühes akteerimisega toimus vastavate armee komisjonide poolt pärast üksikasjalisemat järelevaatust. Hinne — „eeskujulik" ja „hea".

Kalinini rinde juhataja käskkirjaga avaldati töö juhatajaile kiitust ja autasustati mitmeid reavõitlejaid, seersante ning ohvitsere ordenite ja medalitega.

Kindlustustööd N löögiarmee ja M armee kaitsejoonel olid heaks organiseerimistöö- ja distsipliinikooliks korpuse meeskonnale, füüsilise vastupidavuse ja ka vaimse sitkuse katseks, mille nad sooritasid eeskujulikult. Töödele minek ja sealt tagasitulek oli ühtlasi ohvitseridele, seersantidele ja sõdureile suurepäraseks rännakutreeninguks, kus marsiti kuni 50 km päevas ja rohkemgi. Kõik siit ammutatud kogemused osutusid hiljem vajalikuks täienduseks meeskonna lahingulisele ettevalmistusele, mida nad olid saanud kindlustustöödele eelneval õppeperioodil.

Kindlustustööde ajal viibisid korpuses Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu esimehe kohustetäitja sm. Sepre ja professor H. Kruus. Professor Kruus esines teise väekoondise osades ettekandega teemal: „Ajaloolisi andmeid eesti rahva võitlusest saksa vallutajate vastu".

Tähtsamaks üldrahvalikuks sündmuseks sellel ajavahemikul oli 2. riikliku sõjalaenu realiseerimine korpuse osades. Laenu tellimine oli väga elav ja ulatus 150—450% palgast. Korpuse isikkoosseisul oli siin juhus jälle kord näidata oma patriotismi ja vankumatut tahet täiel määral kaasa aidata võidu saavutamiseks saksa anastajate üle.

28. mail viidi korpuse poliitosakonna poolt läbi korpuse juhatuse ja korpuse osade parteiaktiivi koosolek. Peeti ettekandeid teemadel: korpuse poliitosakonna ülemalt alampolkovnik Allikalt — „Distsipliin ja korrastus", ja poliitosakonna ülema asetäitjalt alampolkovnik Piljuginilt — „Riiklike laenude tähtsus".

Õppetöö ja selle kontroll nendes korpuse osades, kes ei olnud seotud kindlustamistöödega, teostus endise pingega. 30.—31. mail toimus lahinguõppe ja sisekontroll esimeses ja teises väekoondises. Kontrollimisele kuulusid sisekord, õppetöö planeerimine ja arvestus, kõigi astmete komandöride ettevalmistus, õppuste organiseerimine ja läbiviimine punaväelastega laskurallüksustes, miinipildurite, raskekuulipildurite, suurtükiväelaste, tankitõrjemeeste, automaaturite, sidelaste ja luurajatega, poliitilis-agitatsioonitöö organiseerimine ja läbiviimine isikulise koosseisu hulgas, väekoondise, polgu, pataljoni ja divisjoni staabi töö, tagalaasutuste töö, meditsiin- ja sanitaarteenistus.

Kontrolli tulemused näitasid, et korpuse osad on saavutanud kõigil kontrollitud aladel märkimisväärset edu.

Nõukogude võimu Eestis kehtestamise 3. aastapäeva pühitseti suure pidulikkusega. Tähistades Nõukogude Eesti kolmandat aastapäeva tõotasid korpuse võitlejad täiendada pidevalt oma sõjalisi oskusi, et eelolevais lahinguis tuua uut kuulsust oma rahvale ja püstitada võidulipp iidse Tallinna tornidele.

TAAS RINDELE

25. juulil tuli Kalinini rinde juhatajalt Eesti Laskurkorpusele käsk liikuda üle Toropetsi ja paikneda rindele lähemale Nazimova raudteejaama, Žižitskoje järve, Dubrovka rajooni, 40—45 km Toropetsist edela pool. Rännak sooritada 26. juulist 1. augustini.

Selle marsi teostamisel näitasid korpuse osad eeskujulikku rännakudistsipliini ja kehalist vastupidavust. Meeleolu oli elav, sest viis ju tee uuesti läände, vihatud vaenlase vastu.

Rännaku lõppedes asusid korpuse osad: esimene väekoondis — Pleškovo, Pljuhnovo rajooni, teine väekoondis — Savtšenkovo, Nikitkina,

Krjuki rajooni, korpuse osad — Kurovo, Võpolzovo, Anaskino piirkonda; korpuse staap ja korpuse komandöri komandopunkt — Võpolzovosse, ilusa Žižitskoje järve põhjakaldal.

Pärast kohalejõudmist asuti korraldama elamuid ja ette valmistuma õppetöö jätkamiseks.

Samal ajal, kui korpuses kestis intensiivne õppetöö, käisid rindel Neeveli linna rajoonis ägedad lahingud. Vastavalt nende lahingute arenemisele toimus ka Kalinini rinde varu — Eesti Laskurkorpuse — järjekindel ümberpaigutamine Velikije Luki suunas rindele lähemale. Nii paigutati 12. augustiks esimene väekoondis Peršino, Nemkovo, Lipetsi piirkonda; teine väekoondis — Demidovo, Svinkino, Rõžkovo rajooni. 9. septembriks nihutati esimene väekoondis edasi lääne — Makojedovo, Striževo, Mihhalki rajooni; teine väekoondis — Božno, Rõžkovo rajooni, vahetult Velikije Luki idaservale. 15. oktoobriks paigutati esimene väekoondis umbes 5 km Velikije Lukist lääne Litvinihha, Vorobetskaja rajooni.

Need ümberpaigutused ei nõudnud küll korpuse osadelt pikki ja kurnavaid rännakuid, ent siiski pingutavat tööd uutes asukohtades elamisvõimaluste loomisel, kuna tuli ehitada elamuid meeskonnale, varjendeid hobustele, transpordile ja materjalosale jne. Siinjuures tuleb meenutada, et uutes paiknemisrajoonides oli enamik ehitusi sõjategevuse tagajärjel varemeis või täiesti hävitatud. Samuti tuli veel kindlaks teha ja likvideerida säilinud miinivälju.

*

25. septembril pühitses Eesti Laskurkorpus pidulikult oma esimest aastapäeva, mispuhul olid tulnud korpust tervitama EK(b)P Keskkomitee sekretär sm. Karotamm, ENSV Ülemnõukogu Presiidiumi tolleaegne esimees sm. Vares, Rahvakomissaride Nõukogu esimehe asetäitja sm. Kress, Ülemnõukogu Presiidiumi sekretär sm. Telling, N löögiarmee juhataja kindralleitnant Galitski, armee sõjanõukogu liikmed kindralmajor Kudrjavtsev, kindralmajor Hrennikov ja teised.

Piduliku koosoleku teise väekoondise klubis avas kindralleitnant Pärn. Pidukõne, pärast presiidiumi ja aupresiidiumi valimist, pidas korpuse komandöri asetäitja polkovnik Pusta.

Korpusele oli saabunud suur hulk tervitustelegramme. Sm. Karotamme tervituses oli muuseas öeldud järgmist:

„Iga uus päev toob meile kõigile rõõmustavaid teateid Punaarmee hiilgavast edust lahingus. Sadu linnu ja tuhandeid Nõukogude Liidu külasid on vabastatud saksa okupantidest. Kõrgema Ülemjuhataja seltsi-

mees Stalini geniaalsel juhtimisel jätkab Punaarmee oma pealetungi läände.

Hitlerliku Saksamaa lõplik purustamine, ühes sellega ka eesti rahva vabastamine saksa orjusest, on kindlustatud, kuid selle teostumine nõuab meilt veel ohvreid, katsumusi ja rasket võitlust. Iga sõdur peab hoolikalt töötama oma lahingulise ettevalmistuse tõstmiseks.

Lembitu ja Tasuja pojad! Sakslaste poolt orjastatud eesti rahvas ootab teid kui päästjaid!

Võidelge nii nagu käskis seda seltsimees Stalin.

Kaitsel ilmutada visadust ja püsivust nagu see on omane meie võitlejaile. Pealetungil — otsustavust, õiget vägede omavahelist koostööd, julget manööverdamist lahinguväljal, mis peab lõppema vastase ümberpiiramise ja hävitamisega."

Korpuse aastapäeva puhul Kalinini rinde sõjanõukogult, eesotsas rinde juhataja kindralpolkovnik Jeremenkoga, saadud tervitustelegrammis oli öeldud:

„Sõjanõukogu on veendunud, et korpuse väeosad, kes paistsid silma lahinguis Velikije Luki eest, hoiavad ka edaspidi kõrgel eesti rahva lippu, katavad selle kustumata kuulsusega lahinguis oma kodumaa vabastamise eest ja omandavad kaardiväe austava nimetuse."

Aastapäeva puhul Kõrgemale Ülemjuhatajale Nõukogude Liidu marssalile seltsimees Stalinile saadetud telegrammis ütlesid korpuse sõdurid ja ohvitserid:

„Meile andis Nõukogude valitsus kardetava ning võimsa esmaklassilise relvastuse, mille käsitsemisoskust me juba näitasime esimestes lahingutes sakslastega. Kustumatu kuulsuse pälvisid Punaarmee eesti rahvusväeosad võitlustes saksa anastajate vastu vanaaegse vene linna Velikije Luki vabastamisel, saades Teilt, seltsimees Stalin, kõrgeima autasu — Teie tänuavalduse.

Sadu võitlejaid ja ohvitsere, kes ilmutasid vaprust, julgust ja mehisust lahinguis Nõukogude kodumaa eest, on valitsus autasustanud Nõukogude Liidu ordenite ja medalitega.

Aega, mis on meile antud sõjalise meisterlikkuse viimistlemiseks, kasutatakse korpuse kogu isikulise koosseisu poolt maksimaalse jõu ja energia pingutamisega.

Täis põletavat viha saksa fašistlike röövvallutajate ja nende sabarakkude vastu, hingestatud meie Punaarmee seninähtamatutest ajaloolistest võitudest, meie, eesti laskurväekoondise võitlejad ja ohvitserid, otse põleme soovist ja ootame kannatamatult Teie käsku astuda lahingusse meie Nõukogude Eesti vabastamiseks hitlerlikest anastajaist."

NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi esimehele seltsimees M. I. Kalininile sel puhul saadetud telegrammis oli öeldud:

„See aasta läheb hiilgava leheküljena Eesti rahvusväeosade ajalukku, näidates eesti rahva kõikumatut ustavust oma Nõukogude kodumaale ja valmust võitlema kuni viimse veretilgani kogu Nõukogudemaa vabastamise eest hitlerlikest vallutajaist.

Meie sõprus on kinnitatud eesti rahva parimate poegade verega ajaloolisis võitlusis koos suure vene rahvaga saksa orjastajate vastu. Ka nüüd, Isamaasõja karmidel päevadel annavad eestlased koos relvastatud vene rahvaga saksa okupantidele valusaid hoope. Me oleme valmis ka edaspidi kandma suurimaid ohvreid, et purustada lõplikult saksa fašistlikke riisujaid, seni kui on hävitatud viimne fašist meie nõukogude kodumaa pinnal.

Meie, eesti korpuse juhtkond ja reavõitlejad, saadame Teile, kallis Mihhail Ivanovitš, oma erilist tänu väsimatu tegevuse eest meie vana Tallinna tööliskonna kasvatamisel ja organiseerimisel. Meie tõotame Nõukogude valitsusele mitte säästa oma jõudu ning elu võitluses meie kodumaa vabaduse ning sõltumatuse eest. On lähenemas võidu hetk. Punaarmee annab vaenlasele purustavaid hoope, puhastades nõukogude linnu ja külasid vihatud hitlerlikest vallutajaist. Iga tunniga kõvenevad hoobid fašistlike röövvallutajate pihta. Edasi läände, vastu uutele võitudele, saksa okupantide lõplikule purustamisele."

Tähistades korpuse aastapäeva tõotasid võitlejad täiustada väsimatult oma lahingumeisterlikkust, et eelolevais lahinguis lüüa vaenlast hävitavalt. Hilisemad võitlused näitasid, et Nõukogude armee eesti sõjamehed pidasid oma sõna.

*

Eesti Laskurkorpuse väljamarssimist rindele lähemale põhjustas olukord: olid käimas lahingud Neeveli ümber ja ühtlasi plaanitseti Novosokolniki vabastamist vaenlasest. Sel puhul pidi Eesti Laskurkorpus rinde varuna olema käepärast, et vajaduse korral astuda viivitamata tegevusse suunas, kus see hetkel osutub kõige rohkem vajalikuks. Polnud tol ajal ka võimatu, et vaenlane, koondanud jõude Novosokolniki või Neeveli rajooni, võis siit üritada vastupealetungi Velikije Luki suunas, et vallutada taas see tähtis teedesõlm ja sellega ühtlasi kergendada oma seisukorda teistel naabruses asuvail rindeosadel. Selliseiks juhtudeks pidi korpus valmis olema aktiivseks tegevuseks.

Seepärast algas kohe pärast Velikije Luki rajooni jõudmist pinev ettevalmistamistöö võimalikeks eelseisvaiks lahinguiks.

11. oktoobrist allutati korpus 2. Balti rinde juhatajale armeekindral Popovile. Tema esialgse käsu kohaselt tulnuks korpusel koonduda lahingusseastumiseks Neevelist 25 km kirdesse — Glazunovo, Girlova rajooni.

Vahepeal, novembrikuu esimesel poolel, sai teatavaks, et vastane on hakanud suuremas ulatuses koguma jõude Novosokolniki ja Neeveli rajooni. Võis oodata temalt aktiivset tegevust.

Meie vägede juhatus võttis sel puhul tarvitusele ettevaatusabinõud. 18. novembril saabus rinde juhatajalt lahingukäsk korpusele. Uuesti tuli maha jätta juba täielikult väljaehitatud paiknemiskohad ja liikuda lõunasse, et asuda kaitsele Lovati jõe kaldaile, alates Velikije Lukist kuni 20 km lõunas oleva Jemenka jõe suudmeni. Liikumine uude kaitselõiku toimus transpordist raskelt koormatud Velikije Luki — Neeveli maanteed kaudu plaanikohaselt ja juba 28. novembri õhtuks olid eesti väekoondised loonud uue tugeva kaitsepositsiooni Lovati kaldail. Edasi toimus juba selle järjekindel viimistlemine. Üheaegselt valmistuti andma vastulööke võimalike vastase läbimurrete likvideerimiseks Novosokolniki ja Neeveli suundades. Rööbiti kaitse viimistlemisega toimus pidevalt poliitiline ja lahinguväljaõpe nii väeosades kui väekoondiste juhatustes.

*

Pärast edukat pealetungi Neeveli all otsustas meie vägede juhatus vabastada Novosokolniki linna. Esialgse kava kohaselt pidi operatsioonist osa võtma ka Eesti Laskurkorpus terves koosseisus. 1. jaanuari õhtuks 1944 pidid väekoondised koonduma kallaletungi lähtealusele Kopõlovo, Kožuhhovo, Šemjakino, Spitšino rajooni, et valmistuda vaenlase kaitse läbimurdmiseks Jenkino, Kožino joonel. Korpuse, väekoondiste ja väeosade juhatuste poolt teostati täielik lähtealuste ja kallaletungisuundade luure, asuti komando- ja vaatluspunktide väljaehitamisele ning lahingukavade koostamisele. Ent mõned päevad hiljem saabus rinde juhatajalt uus käsk — korpuse osade ümberpaigutamist kuni korralduseni mitte teostada. Operatsioon lükati edasi.

Nende lahinguliste üritustega ühel ajal ja ümberpaiknemiste ning rännakute vaheaegadel teostati katkestamatult lahingulist treeningut. Sealjuures pandi peamine rõhk koostöö-õppustele üksuste ulatuses, samal ajal aga jätkates ka allüksuste treenimist.

Mitte vähem ei osutatud tähelepanu staapide ettevalmistamisele, milleks korraldati kõigi astmete staapide koosseisudega rida õppusi.

Kaadri täiendamiseks ning kõvendamiseks korraldati katsed ohvitserile vajalikes teadmistes ja oskustes: korpuse poliitkoosseisu ohvitseri-

dele ja ohvitseri kohtadel teenivaile seersantidele, viimaseile esimese ohvitseriauastme taotlemiseks. Poliitkoosseisu ohvitserid näitasid sealjuures häid teadmisi ja oskusi; 87 seersandist sooritasid katsed 72; hulk seersante sooritas katsed hinnanguga „väga hea".

Suure Oktoobrirevolutsiooni aastapäeva, kuigi välioludes, pühitseti kõigis korpuse väeosades pidulikult ja traditsioonilises korras, Kõrgema Ülemjuhataja Nõukogude Liidu generalissimuse J. Stalini päevakohase käskkirja ettelugemisega.

5. detsembril viidi korpuse ja väekoondiste juhatuste ohvitseridega läbi ohvitseride koosolek, kus võeti vastu Punaarmees võitlevate eesti kindralite ja ohvitseride avaliku kirja tekst eesti rahvale, milles rõhutati tarvidust kõigi abinõudega võidelda saksa okupantide vastu, ja näidati, millist abi selleks võib anda eesti rahvale nõukogude võim ja kangelaslik Nõukogude armee.

Aasta viimasel päeval, 31. detsembril, andis korpuse komandör kindralleitnant Pärn üle punased lipud kõigile korpuse laskur- ja suurtükiväeosadele, samuti ka väekoondiste tankitõrje-, sapööri- ning sideväeosadele.

Nii lõppes 1943. aasta. Kuigi korpuse osad peale suurtükiväe olid varus rindejoone taga, ei jätnud vaenlane neid siiski rahule, tulistades aegajalt nende paiknemisrajoone, eriti aga Velikije Lukit ühes raudteejaamaga kaugelaske-suurtükkidest ja pommitas õhust lennukeilt. Samal ajal oli märgata vastase aktiivsuse suurenemist Neeveli, Novosokolniki rajoonis, mis omakorda tulenes olukorrast teistes rindeosades.

NOVOSOKOLNIKI, NEEVEL, NASVA

Punaarmee 1942./1943. a. talvise võiduka pealetungi (vt. lk. 118) tagajärjel olid sakslased sunnitud tegema olulisi muudatusi oma senistes sõjaplaanides, loobuma — nagu nad seda ise arvasid — ajutiselt pealetungist ja asuma kaitse organiseerimisele.

Selle tulemusena tekkis kevadel 1943 Nõukogude-Saksa rindel vastase poolel võimas kindlustiste vöönd, mille eelserv kulges Miusi ja Põhja-Donetsi jõgesid mööda, üle Rõlski, Sevski, ida poolt Orjoli, Vjazmast lääne pool, Velikije Luki kaudu Volhovi jõele ja sealt Mga kaudu Laadoga järveni.

Asudes selle võimsa „idavalli" taga kaitsel, ei loobunud vastane ühtlasi ka pealetungi kavatsustest. Viinud Saksamaal läbi nn. „totaalse mobilisatsiooni", et hankida värsket elavjõudu, pressisid nad oma vasallidelt välja uusi diviise ja, täiendanud oma lahingutehnikat uute relva-

tüüpidega (tank „Tiiger" ja iseliikuv kahur „Ferdinand"), alustas vaenlane 5. juulil 1943 taas pealetungi. (Joon. 18.)

Seekord suunasid sakslased oma löögi meie Kurski platsdarmi vastu, mis ulatus üldisest rindejoonest kaarena kaugele ette lääne suunas. Kontsentriliste löökidega Orjoli rajoonist lõunasse ja Belgorodi piirkonnast põhja, Kurski suunas kavatsesid nad likvideerida meie Kurski platsdarmi, piirata ümber ning purustada seal teotsevad Nõukogude armee osad ja seejärel üritada uut pealetungi Moskvale.

Selleks oli Saksa väejuhatus koondanud kogusummas kuni 59 paremat ja lahinguvõimelisemat diviisi, nende hulgas 20 tankidiviisi, mis moodustas ümmarguselt 30% jalaväe ja 70% tankidiviiside üldarvust idarindel.

Meie väejuhatusel polnud teadmata sakslaste kavatsused. Oli võetud õigeaegselt tarvitusele vastuabinõud, tugevdades kaitset ja grupeerides vägesid ning võttes tarvitusele abinõusid võitluseks „Tiigrite" ja „Ferdinandide" vastu.

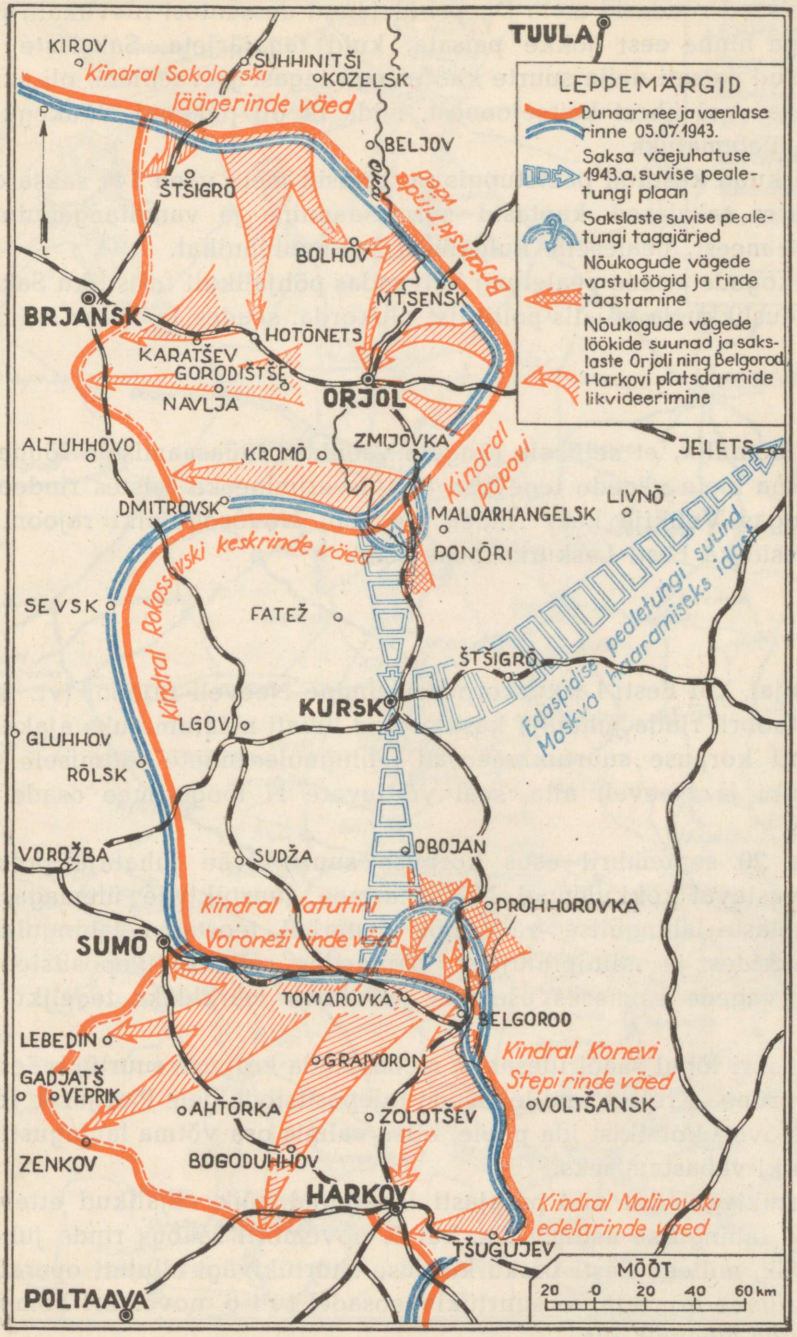
Teostades pealetungi mõlemal suunal keskendatud jõududega kitsal rindel (40—80 km) surusid sakslased peale metsiku raevuga, püüdes iga hinna eest saavutada edu. Ent asjata. Meie väed pidasid vaenlase ägedale survele vastu vankumatu mehisusega. Hävitati hulgaliselt vastase tanke, lennukeid ja muud lahingutehnikat. Tekitati tohutut kahju tema elavjõule.

Pärast kümmekond päeva peaaegu vahetpidamata väldanud vihast võitlust pandi sakslaste pealetung Punaarmee poolt seisma: 12. juulil Orjol, Kurski suunal ja 16. juulil Belgorodi rajoonis. Seejärel asusid meie väed vastupealetungile, vabastasid 5. augustil Orjoli ja 23. augustil Harkovi. Vastane paisati suurte kaotustega tagasi lääne suunas.

„Kui lahing Stalingradi all kuulutas ette saksa fašistliku armee loojangut, siis lahing Kurski all viis ta katastroofi lävele," nii hindas seltsimees Stalin Nõukogude armee võitu vastase üle Kurski all.

Lahingule Kurski all järgnes Nõukogude armee pealetung kogu rindel Väina jõest kuni Kaukaasiani. Vabastati Donbass, Kubanimaa ühes Novorossiiskiga, likvideeriti sakslaste tugevasti kindlustatud platsdarm Tamani poolsaarel, murti läbi vastase võimas kaitsepositsioon Molotšnaja jõel Melitoopoli rajoonis ja, vallutanud Perekopi maakitsuse, suleti sakslased Krimmis. Väina jõel meie väed jõudsid Vitebski lähistele.

1943. a. septembri lõpuks saavutasid Nõukogude armee osad Dnepri jõe joone, ületasid selle paljudes kohtades ja vabastasid 6. novembril Nõukogude Ukraina pealinna Kiievi. (Joon. 19.)

Joonis 18. Kurski lahing juulis—augustis 1943

Sakslased ründasid meie Dnepri-ületanud dessantosi raevukalt, püüdes neid iga hinna eest jõkke paisata, kuid tagajärjeta. Sakslaste vasturünnakud paisati neile suurte kaotustega tagasi ja vaenlane oli sunnitud loobuma veel ühest kaitsejoonest, mida ta oli pidanud Nõukogude armeele ületamatuks.

Neli kuud kestnud pealetungis purustasid meie väed 144 saksa diviisi, kusjuures sakslased kaotasid surmasaanuina ja vangilangenuina ligi 900 000 meest, pealeselle hulgaliselt lahingutehnikat.

Nõukogude armee pealetung halvendas põhjalikult fašistliku Saksamaa majanduslikku ja sõjalis-poliitilist olukorda, seades ta tõsise kriisi ette.

*

On loomulik, et sellisele rängale vaenlase lüüasaamisele lõunas pidi järgnema meie vägede tegevuse aktiviseerimine ka teistes rindeosades, sealhulgas Velikije Luki rindel, Neeveli, Novosokolniki rajoonis, kus tegutsesid ka Eesti Laskurkorpuse osad.

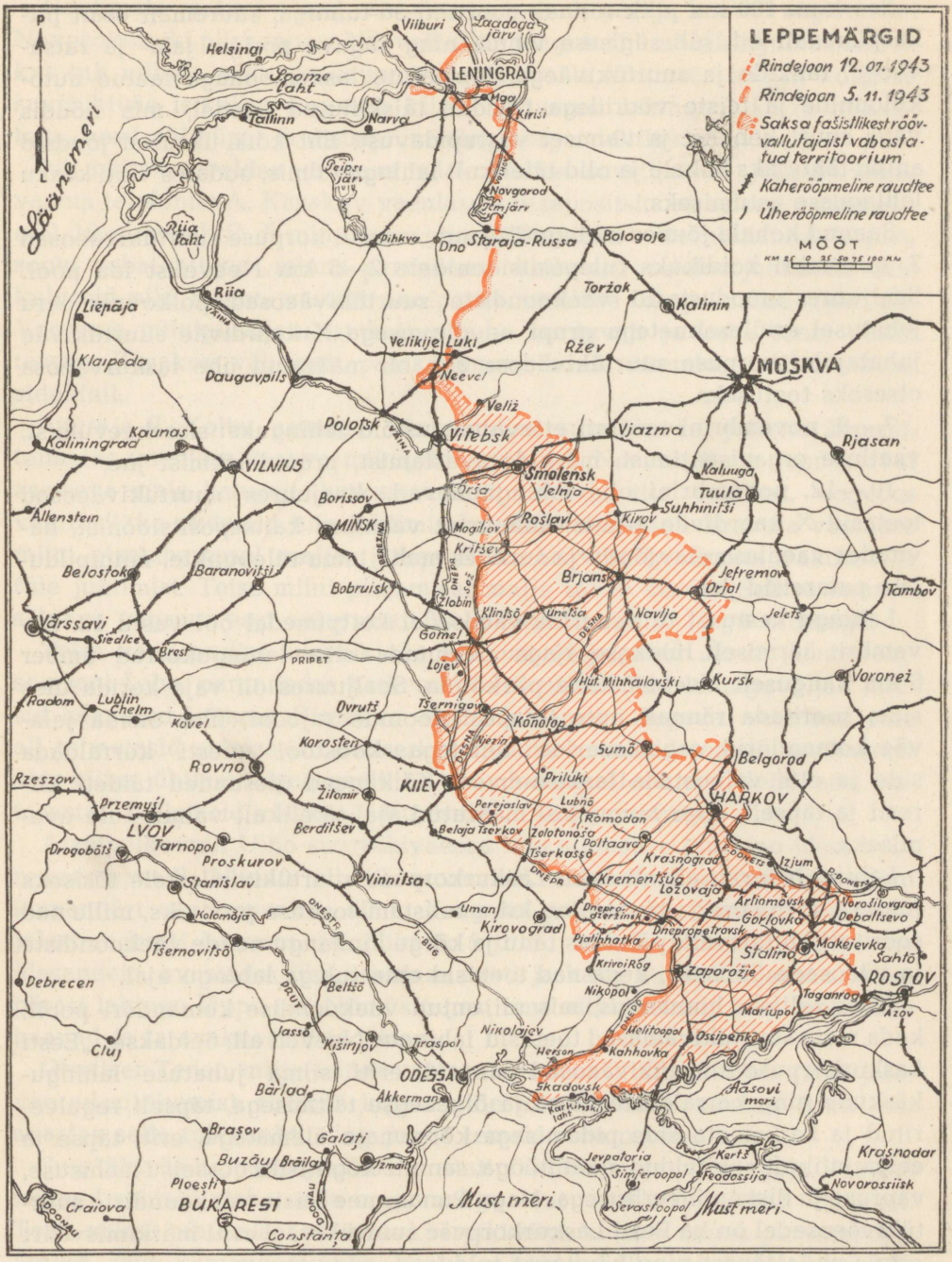
*

Sel ajal, kui Eesti Laskurkorpuse viimine Neeveli rajooni (vt. lk. 132) 31. oktoobril rinde juhataja käskkirjaga lükati määramatuks ajaks edasi, tõmmati korpuse suurtükiväeosad lahinguülesannete täitmisele Novosokolniki ja Neeveli alla, seal võitlevate N löögiarmee osade toetamiseks.

Juba 20. septembril asus korpuse suurtükiväe juhataja polkovnik Mäe, vastaval kokkuleppel N löögiarmee suurtükiväe ülemaga, suurtükiväelaste lahingulise väljaõppe otstarbel teostama lahingulaskmisi suurtükkidest ja miinipildujaist, paiknedes selleks tulepositsioonidele armee vägede esimeses ešelonis ja võttes märkideks tegeliku vaenlase.

Oktoobri lõpul saadi ülesanne moodustada korpuse suurtükiväest läbimurdegrupp „Kretšet", millel asuda tulepositsioonidele Plai järve rajooni, 8 km Novosokolnikist ida poole, olles valmis osa võtma lahingust Novosokolniki vabastamiseks.

Suurtükiväelased olid parajasti lõpetanud kõik vajalikud ettevalmistustööd lahingusse astumiseks, kui 5. novembril saabus rinde juhatajalt uus käsk, millega Eesti Laskurkorpuse suurtükivägi allutati operatiivselt X kaardiväe armeele, ja suurtükiväeosadel tuli 6. novembri hommikuks koonduda Neeveli alla.

Joonis 19. Maa-ala, mille Punaarmee vabastas saksa okupatsiooni ajajärgul 12. 07. — 05. 11. 1943

See kuni 100 km pikk rännak sooritati 36 tunniga, suuremalt osalt pilkaspimedail öil, hilissügisese vihma ning sügava poriga, jala- ja ratsaväega, tankide ja suurtükiväega, lõpmatute laskemoonaga laetud autokolonnide ja teiste vooridega tihedalt täiskiilutud teedel, mis nõudis väga suurt kehalist ja vaimset vastupidavust. Ent kõik üksused jõudsid antud tähtajaks kohale ja olid täielikult lahinguvalmis, oodates vaid käsku lahingusse astumiseks.

Saanud kohale jõudes lahinguülesande, asusid korpuse suurtükiväeosad 7. novembri koidikuks tulepositsioonidele 2—5 km Neevelist ida pool. Sealjuures moodustasid väekoondiste suurtükiväeosad polkovnik Aru juhatusel eriülesannetega grupi — alluvusega X kaardiväe suurtükiväe juhatajale; korpuse suurtükiväeosa aga oli määratud ühe laskurväeosa otseseks toetuseks.

7.—9. novembrini teostati ettevalmistustöid lahinguks: sissekaevumist, vaatluse organiseerimist, märkide avastamist, proovilaskmist jne.

10.—12. novembrini olid lahingupäevad, kusjuures suurtükiväeosad toetasid X kaardiväe armee läbimurret vaenlase kaitsepositsioonist, hävitades vaenlase elavjõudu ja surudes maha tema tulepunkte, miinipildujate patareisid jne.

Lahingu kestusel tuli suurtükiväeosadel kottpimedal ööl vastu 12. novembrit äärmiselt lühikese ajaga paigutada oma lahingukorrad ümber 6 km kauguselt Neeveli linna piirkonda. Sealjuures oli vaja kerida üles side, sooritada rännak uute tulepositsioonide rajooni, üles otsida jalaväe komandörid, organiseerida nendega koostöö, uuesti korraldada side ja ette valmistada laskeandmed. Kõik need ülesanded täideti kiiresti ja täpselt, olles hommikul määratud ajal täielikult valmis tule avamiseks.

Lahing Neeveli all oli Eesti Laskurkorpuse suurtükiväelastele tõsiseks julguse, mehisuse ja täpse ning kiire tulistamisoskuse prooviks, mille nad sooritasid hiilgavalt, pälvides tänu ja kõrge hinnangu nende väekoondiste ja väeosade ülemailt, keda nad toetasid oma tulega lahingu ajal.

Ühes sellises hinnangus, mis oli antud väekoondise komandöri poolt, keda meie suurtükiväelased toetasid lahingus Neeveli all, öeldakse: „Eesti Laskurkorpuse suurtükiväeosad paistsid eriti silma juhatuse lahingukäskude ning korralduste täpse ja õigeaegse täitmisega, täpselt reguleeritud ja katkemata side pidamisega kõrgemate ülematega, eriti täpse ja eeskujulikult sobiteldud staabitööga, samuti kogu isikkoosseisu mehisuse, vapruse ja distsiplineeritusega. Nagu Punaarmee teiste väekoondiste suurtükiväeosadel on ka Eesti Laskurkorpuse suurtükiväel eriti märkimisväärt oskus anda täpset ning hävitavat tuld."

Hoolimata raskest öisest rännakust sügavalt poriga kaetud sügisteedel Novosokolniki piirkonnast Neeveli alla, pingutuslikust lahinguolukorrast, kus tuli viibida päevade kaupa vahetpidamata võitluses, näitas korpuse suurtükiväe isikuline koosseis kiiret harjumust lahinguolukorra raskustega, head väljaõpet ja distsipliini ning kõrget võitlusmoraali.

Nii näiteks avaldas esimese väekoondise suurtükiväe juhatusrühma vanem telefonist A. Kazakov vaenlase kaitsepositsiooni eelserva rünnaku ajal 10. novembril, 5 min. enne suurtükiväelise ettevalmistuse algust, soovi vabatahtlikult minna parandama katkenud telefonijuhtmeid, mis kulgesid piki rinnet, vastase snaiperite vaatluse ning alalise tule all. Vaenlase miinipildujatulest katkes juhe korduvalt ja kahe tunni vältel taastas Kazakov vähemalt paarkümmend korda ühenduse sellel tähtsal sideliinil.

Luuraja R. Kolts, esimese väekoondise suurtükiväe juhatusrühmast, toimetas vaenlase tugeva miinipildujatule all Neeveli linna loodeserval asetseva maja katuselt katkestamatult lahinguvälja vaatlust, kogudes väärtuslikke andmeid tule juhtimiseks. Saanud tõsiselt haavata vaenlase miini otsetabamusel majja, jätkas Kolts haavast hoolimata vaatlust ja tule juhtimist. Teise miini pihtamisel majja sai ta surma. Sellise ennastsalgava vapruse eest autasustati Kolts Isamaasõja 2. järgu ordeniga.

Teise väekoondise suurtükiväe telefonistid jefreitor Järve ja nooremseersant Lahe, parandades katkenud telefonijuhtmeid lahinguväljal, leidsid haavatud leitnant Kivistiku maas lamamas. Tugeva vaenlase tule all toimetasid sidelased ohvitseri varjendisse, andsid temale sanitaarset abi, täites ühtlasi õigeaegselt ka oma lahinguülesande. Selle eest autasustati mõlemaid võitlejaid Kuulsuse 3. järgu ordeniga.

Alampolkovnik Uibo suurtükiväeosa ühe allüksuse luurejao ülem nooremseersant R. Niimits oli 12. novembril eelvaatlejaks laskurpataljoni komandöri vaatluspunktis 80 m kaugusel vaenlasest. Saanud mõlemast jalast raskesti haavata, jäi Niimits 5 tunni kestel rivisse ja täitis oma ülesandeid, avastades ühe vaenlase dzoti ja kaks kuulipildujapesa. Alles pärast lahingu lõppu tuli Niimits tagasi oma allüksusesse. Seal seoti tema haavad ja ta evakueeriti tagalasse.

Ohvitser Teder, mitte leides vastase tulepunkti, mis takistas meie jalaväe edasiliikumist, roomas tugeva tule all vaenlase suunas, seni kui avastas selle tulepunkti ning juhtis temale oma patarei tule.

Suurtükiväe komandopunktis teostati vaatlust maja pööningult. Vastase mürsud rebisid maha selle maja nurga, ent vaatlust teostati endiselt. Teise mürsu pihtamisel purunes käärpikksilm, kolmas mürsk purustas lae. Paljud said komandopunktis haavata, kuid vaatlus ning tulejuhtimine

jätkus vahetpidamata. Need on vaid mõned üksikud näited korpuse suurtükiväelaste mehisest käitumisest lahingus oma teenistusülesannete täitmisel. Seda kinnitab ka asjaolu, et Neeveli lahingute eest autasustati 53 korpuse suurtükiväelast ordenitega ja 98 — medalitega; suurtükiväelastest, kes said lahingus haavata, jäi 25 meest rivisse lahingu lõpuni.

Lõpuks tõendab korpuse suurtükiväelaste teguvõimsust veel see, et 21. septembrist kuni 21. novembrini purustasid ja hävitasid nad lahinguis: kaks suurtüki- ja kaks miinipildujapatareid, kolm üksikut suurtükki, kuus üksikut miinipildujat, 15 vaatluspunkti, 12 puitmuldkindlustist, 16 varjendit, 45 raskekuulipildujat, 8 kergekuulipildujat, 2 mootorsõidukit jalaväega, 530 jooksvat meetrit laskurkaevikuid ja kuni ühe pataljoni jalaväge. Sama aja vältel suruti maha või muudeti tegevusvõimetuks: kaks suurtüki- ja 15 miinipildujapatareid, 8 üksikut suurtükki, 5 üksikut miinipildujat, 10 vaatluspunkti, 26 puitmuldkindlustist, 44 raskeja üks kergekuulipilduja, 90 m laskurkaevikuid ja üks rühma tugipunkt.

24. novembril allutati Eesti Laskurkorpuse suurtükivägi Z armee juhatusele ja pidi asuma tulepositsioonile Olohhovo-Bašmakovo joonele, 12—15 km Velikije Lukist läänes ja edelas, et tõkestada vaenlase lähenemist meie kaitsepositsioonile, mis kulges piki Gorovatka, Kožino, Laznevo joont. Mõned päevad hiljem, 30. novembril, paigutati korpuse suurtükiväe lahingukorrad Kisloje järve ja raudtee vahelisse rajooni, 6—8 km Velikije Lukist läände, ning Bogoroditskoje piirkonda. Siin teotsesid korpuse suurtükiväelased kuni 5. jaanuarini, mil nad anti tagasi oma väekoondiste käsutusse.

*

Lahingute vaheaeg ei kestnud aga kaua. Juba 19. jaanuaril anti korpuse suurtükivägi ja esimese väekoondise miinipildujate patareid uuesti Z armee operatiivsesse alluvusse, seekord pealetungioperatsiooni teostamiseks Nasva rajoonis.

Teotseda tuli kahes grupis: esimene grupp polkovnik Paulmanni juhatusel koondus 21. jaanuari koidikuks Nasva alla Rutšji rajooni, 25 km Velikije Lukist kirdes. Teine grupp polkovnik Aru juhatusel koondus samaks ajaks Katšanovo rajooni, Novosokolnikist 3—5 km kirdes.

24.—30. jaanuarini aitas polkovnik Paulmanni grupp jalaväel Nasva all läbi viia ühe kohaliku tähtsusega pealetungioperatsiooni ja tõrjus tagasi vaenlase poolt sel puhul teostatud mitu jalaväe ja tankide vastu-

rünnakut, hävitades rohkem kui roodu vaenlase jalaväge, hulga tanke ja mitu miinipildujapatareid.

Samal ajal purustas polkovnik Aru grupp, toetades ühte laskurväeosa vaenlase positsiooni läbimurdmisel Novosokolniki all, vaenlase laskurkaevikuid, tulepunkte, puitmuld-tulepesi, hävitas tema elavjõudu ja tõrjus tagasi vasturünnakuid. Nende võitluste tagajärjel vabastati ööl vastu 29. jaanuari meie vägede poolt Novosokolniki.

Eduka tegevuse eest Nasva ja Novosokolniki vabastamisel avaldas Kõrgem Ülemjuhataja korpuse suurtükiväele, eesotsas polkovnik Mäega, tänu. NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi käskkirjaga autasustati sel puhul alampolkovnik Uibo suurtükiväeosa Suvorovi 2. järgu ordeniga.

Võitlused Neeveli, Novosokolniki ja Nasva all olid korpuse suurtükiväele pärast kestvamat lahingute vaheaega tõsiseks tuleprooviks, mis andis tunnustuse suurtükiväelaste kõrgele kvalifikatsioonile ning võitlusmoraalile ja näitas, et ta on küps edasisteks veelgi tõsisemaiks ja kestvamaiks lahinguiks.

LOKNJA SUUNAL

1944. a. jaanuari keskpaiku kavatseti meie väejuhatuse poolt pealetungi Nasva rajoonis. Et vabastada selleks lisajõude ja võimaldada ühtlasi Eesti Laskurkorpuse osade rea- ja juhtivale koosseisule pärast pikemat lahingute vaheaega harjuda lahinguolukorraga, andis 2. Balti rinde juhataja käsu korpusele osa jõududega asuda kaitsele lõigus Legot, Košaritsõ (45 km Velikije Lukist põhja pool), vahetades välja seal kaitsel asuvaid Z armee osi. Vahetus lõpetada ööl vastu 20. jaanuari, mis ajast minna selle armee alluvusse; mõne aja pärast see väeosa välja vahetada järgmise väeosaga, võimaldades niiviisi lahingukogemusi ka teistele.

Polkovnik Võrgu väeosa esimesest väekoondisest koos alampolkovnik Uibo suurtükiväeüksusega ja major Väkrami ning Sakala sapööridega asus selle lahinguülesande täitmisele.

Polkovnik Võrgu väeosa astus välja 17. jaanuari õhtul, suundus üle Velikije Luki, Maksimovo, Gubanõ ja saabus 19. jaanuari koidikuks määratud kohale — Doštšerõ, Borõ rajooni. Seega olid sm. Võrgu mehed vähem kui poolteise päevaga läbi marssinud kuni 70 kilomeetrit.

Samal päeval enne pimeda tulekut toimetasid allüksuste komandörid väeosa komandöri juhtimisel vaenlase, maastiku ja ülevõetava positsiooniosa luuret. Vahetus algas kell 20.00 ja lõppes kell 24.00. Vaenlane, asudes kaitsel Zentsõ, Dubrovka, Santolovo, Demjahhi, Felissovo, Borovnina joonel, püüdis seda takistada. Pärast tulelööki ühe meie allüksuse lahin-

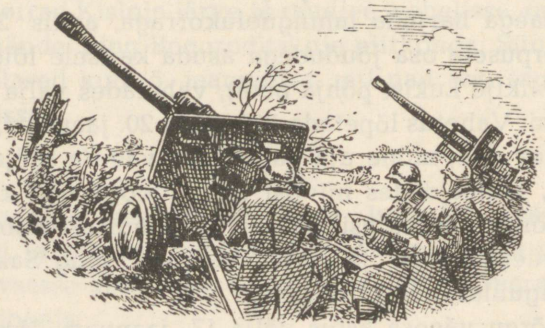
gukordadele püüdis ligi paarikümne-meheline vaenlase grupp läheneda ööpimeduse katte all meie kaitsepositsiooni eelservale, kuid löödi jalaväerelvade tule ja käsigranaatidega tagasi.

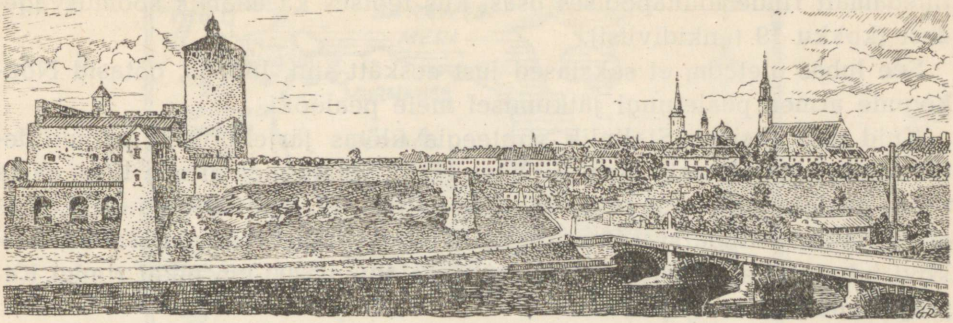
Ka järgnevatel päevadel ja öödel näitas vaenlane silmapaistvat aktiivsust, andes tulelööke polkovnik Võrgu lahingukordadele ja püüdes toimetada luuret lahinguga. Ent kõik need vastase taotlused ebaõnnestusid tänu meie valvsusele ja pidevale lahinguvalmisolekule.

Seoses eelseisva ümberpaiknemisega andis sm. Võrgu väeosa 22. jaanuaril kaitselõigu käsu kohaselt ühele teisele väekoondisele üle ja tuli Z armee alluvusest tagasi oma väekoondise koosseisu.

Mehed lahkusid rindelt vastumeelselt; nad tahtsid pigem olla kaevikuis pideva vaenlase suurtüki- ja miinipildujatule all, et oodata silmapilku, mil saab asuda vihatud sakslasele kätte tasuma, kui tegelda lahingutreeninguga tagalas ning saada korralikku ööpuhkust.

Polkovnik Võrgu väeosa tegevus rindel, olgugi kaitseolukorras ja lühikest aega, näitas selgesti, et Eesti Laskurkorpuses valitseb tugev võitlusmoraal ning et korpuse väeosad on valmis alati lahingusse astuma, kui see osutub tarvilikuks.

NÕUKOGUDE EESTI VABASTAMISELE

LENINGRADI RINDEL

Nõukogude armee 1943. aasta suur pealetung jätkus peatamatult ka järgmise aasta talvekuudel. Selle tulemusena likvideeriti lõplikult sakslaste tugev kaitsesüsteem Dnepri jõel Žlobinist kuni Hersonini, kusjuures vabastati suur osa Dnepri parema kalda Ukrainast. Vastase katsed üritada pealetungi Žitomiri, Umani ja Krivoi Rogi rajoonis likvideeriti meie vägede poolt kiiresti ja otsustavalt. Kolme kuu vältel vabastasid meie väed ligi 200 000 km² meie maa pinda, üle 13 000 asula, sealhulgas 82 linna.

Üheaegselt sellega üritas Kõrgem Ülemjuhatus uut grandioosset pealetungi, mille ülesandeks oli: Nõukogudemaa täielik vabastamine, sõjaliste operatsioonide üleviimine Saksamaa pinnale ja lõplik vaenlase purustamine.

1944. aasta algul kulges rindejoon idas Sviri jõge mööda üle Mga, Tšudovo, Staraja Russa, Neeveli, Gomeli, Ovrutši, Fastovi, Tšerkassõ, Zaporožje ja edasi Dnepri jõge mööda Musta mereni. (Joon. 20.)

Kokku oli Nõukogude-Saksa rindel selleks ajaks 257 vaenlase diviisi (sealhulgas 25 tankidiviisi), neist 207 oli Saksa, kuna ülejäänud 50 diviisi kuulus Soomele, Rumeeniale ja Ungarile. Vaenlase jõud olid koondatud

tihedamalt rinde lõunapoolses osas, kus teotses ka enamik soomusvägedest (kokku 19 tankidiviisi).

See lubas oletada, et sakslased just eeskätt siin, lõunas, ootasid Nõukogude armee pealetungi jätkumisel meie pealööki.

Kuid nad eksisid. Stalinlik strateegia ületas järjekordselt paljukiidetud saksa kindralstaabi oma. Esimene hoop Nõukogude armee 1944. aasta suure pealetungi käigus rabas sakslasi põhjas. 14. jaanuaril algasid Leningradi rinde väed marssal Govorovi ja Volhovi rinde väed marssal Meretskovi juhatusel sakslastele ootamatult pealetungi 300 km pikal rindel Kaporje lahest kuni Ilmjärveni.

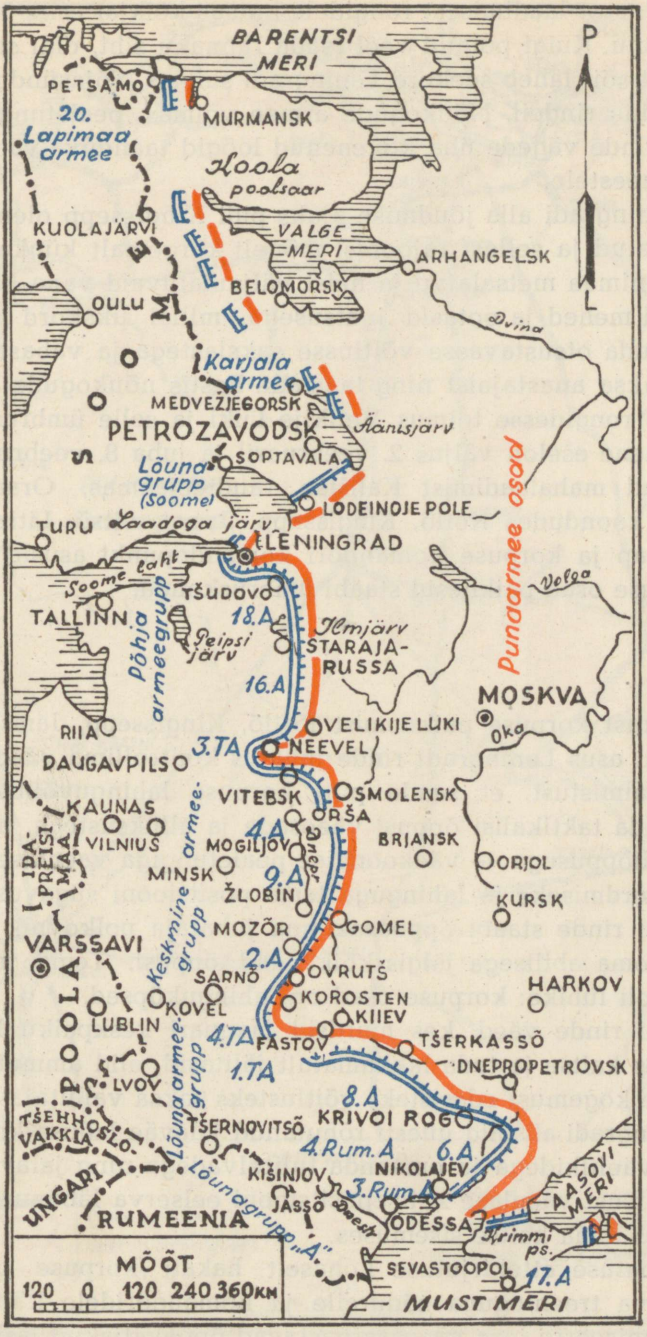
Juba esimestel lahingupäevadel murdsid meie väed täielikult läbi sakslaste sügavalt ešeloneeritud peamise kaitsepositsiooni, piirasid ümber ja likvideerisid kaks sakslaste väerühmitust, neist ühe Novgorodi piirkonnas, ja teise Strelna, Ropša, Krasnoje Selo rajoonis, kust arendasid seejärel pealetungi Volossovo suunas, vallutasid selle asula ühes samanimelise raudteejaamaga ning lõikasid läbi Gatšina—Narva raudtee.

27. jaanuariks, pärast kaks nädalat väldanud pingelisi lahinguid, oli vaenlane Leningradi all täielikult purustatud. Arendades seejärel pealetungi, hõivasid Nõukogude armee osad 13. veebruariks tähtsa raudteesõlme Batetskaja, vabastasid Luuga linna, forsseerisid tugevasti kindlustatud Luuga jõe joone, jõudsid Slantsõ juures Plüssani, vabastasid Kingissepa linna ja tungisid Narvani. Hoogsalt pealetungi jätkates jõudsid nad 29. veebruariks Dno—Pihkva joonele, Pihkva ja Peipsi järve idakaldani ja Narva jõeni, ületasid selle võimsa vesitõkke lõuna pool Narvat ja, tungides edasi põhja suunas, lõikasid läbi Auvere juures 15 km lääne pool Narvat Narva—Tallinna raudtee. (Joon. 21.)

*

Kõik need sündmused Leningradi rindel köitsid suuresti Eesti Laskurkorpuse kogu isikkoosseisu, reavõitlejate, seersantide ja ohvitseride tähelepanu. Põnevusega oodati iga päev Nõukogude Informatsioonibüroo teateid, ja kui Leningradi rinde väed, andes vaenlasele ühe purustava hoobi teise järel, hakkasid jõudma Kingissepani, siis tahtmatult nii mõnelgi korpuse võitlejaist tekkis mõte, et lühim tee Tallinna — Eesti NSV pealinna, on sealtkaudu.

Need mõtted hakkasidki varsti tõeks saama. 30. jaanuaril kutsuti kindralleitnant Pärn ühes staabiülema kindralmajor Lukasega 2. Balti rinde staapi, kus nad said rinde juhatajalt juhiseid korpuse ümberpaigutamiseks raudteel Leningradi rindele.

Joonis 20. Vaenlase vägede rühmitus ja Punaarmee rindejoon 01. 01. 1944

Sõnum peatsest laadimisest rongidele kutsus kõikjal esile ärevust ning tõstis meeleolu. Kuigi polnud veel teada rännaku siht, oldi siiski kindlal arvamisel, et sõit läheb seekord Leningradi suunas. Sõjasündmuste loogiline arenemine rindeil, Nõukogude armee võimas pealetung, eriti aga Leningradi rinde vägede üha kõvenenud löögid taanduva vaenlase pihta ütles seda meestele.

Nende Leningradi alla jõudmise ajaks pidi Kingissepp olema kindlasti juba vabastatud ja sellest rajoonist mõnelt kõrgemalt künkalt võis ehk näha ka sünnimaa metsalatvu ja neist väljaulatuvaid vana Narva torne. Nii mõtlesid mehed ja ootasid igatsusega, millal ükskord saab asuda teele, et astuda otsustavasse võitlusse sakslastega ja vabastada jäävalt sünnimaa saksa anastajaist ning taastada Eestis nõukogude kord.

Laadimine rongidesse toimus Velikije Luki ja selle ümbruskonna jaamades. Esimene ešelon väljus 2. veebruaril ja juba 8. veebruaril algasid korpuse osad mahalaadimist Kališčše raudteejaamas, Oranienbaumist lääne pool, koondudes Kotlõ, Kingissepp, Jamskovitsõ, Litizno rajooni. Korpuse staap ja korpuse komandöri komandopunkt asusid Jamskovitsõsse. Korpuse osad paiknesid staabi ümbruskonda.

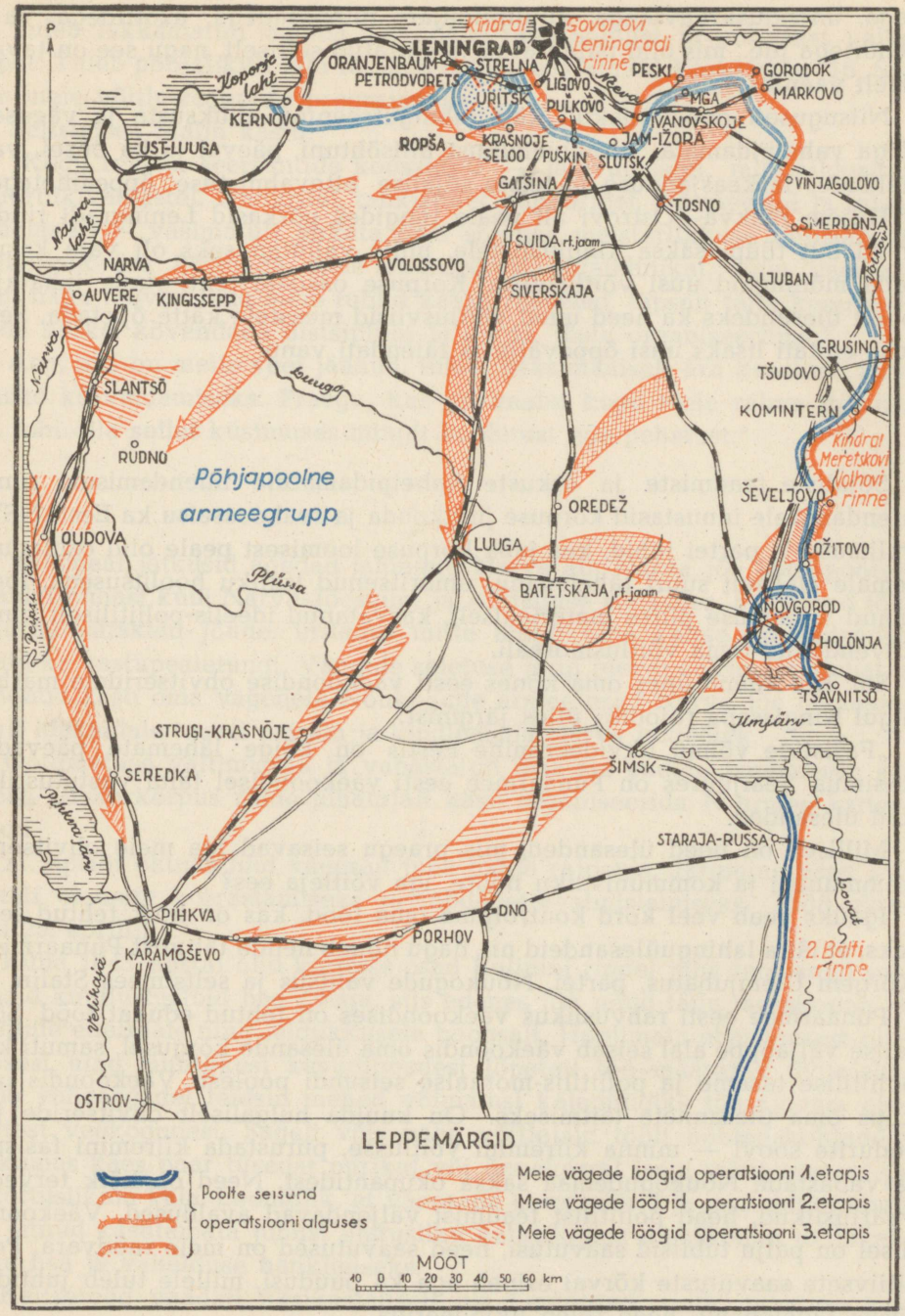
*

Varsti pärast korpuse paiknemist Kotlõ, Kingissepp, Jamskovitsõ, Litizno rajooni asus Leningradi rinde juhatus kontrollima väeosade lahingulist ettevalmistust, et saada pilti korpuse lahinguvõimest. Selleks korraldati rida taktikalisi õppusi väeosade ja allüksustega, mis lõppesid suurema väliõppusega — väekoondise pealetungiga vaenlase kaitse eelserva läbimurdmiseks ja lahinguga tema positsiooni sügavuses.

Leningradi rinde staabi õppeosakonna juhataja polkovnik Kalašnikov ühes mõne oma abilisega jälgis kõiki neid õppusi. Tema tehtud lõppkokkuvõte oli lühike: korpuse osad on lahinguküpsed.

Leningradi rinde väed, kes murdsid jaanuari keskpaiku kogu rindel läbi vaenlase kaitse ja teda lakkamatult jälitasid, olid ammutanud hulga väärtuslikke kogemusi edasisteks võitlusteks saksa vallutajate vastu. Lahingud Leningradi all olid uuesti rõhutanud jalaväe ladusa koostöö vajadust teiste väeliikidega ja omaenda tulirelvadega ning jalaväe lahingukordade tähtsust vaenlase kaitsepositsiooni eelserva läbimurdmisel, eriti aga võitluses tema kaitse sisemuses.

Rinde juhatuse ettekirjutuse kohaselt hakati korpuse osades neid oskusi pideva treeninguga sõdureile ja komandöridele kätte õpetama. Selleks organiseeriti igas väeosas vastavad õppeväljakud laskurkaeviku-

Joonis 21. Sakslaste purustamine Leningradi ja Novgorodi all jaanuaris—veebruaris 1944

tega, ühenduskraavidega, kuulipildujate tulepesadega, dzottidega, varjenditega jne., mis olid paigutatud ja ehitatud selliselt, nagu see on tavaliselt vaenlasel.

Niisuguseil õppeväljakuil käis lahingutreening allüksuste ja väeosadega vahetpidamata, varahommikust hilisõhtuni, päeval ja ka öösel, vaheldudes laskeasjanduse ja teiste sõjalise ettevalmistuse õppeainetega.

Hiljem Pihkva—Ostrovi all peale tungides põrkasid Leningradi rinde väed uut tüüpi saksa kindlustistele, mille vallutamiseks oli vaja kasutada mõningaid uusi võitlusviise. Korpuse osadele tehti rinde juhataja poolt ülesandeks ka need uued võitlusviisid meestele kätte õpetada. Selleks ehitati lisaks uusi õppevälju ja täiendati vanu.

*

Sõjaliste teadmiste ja oskuste vahetpidamatule täiendamisele ning arendamisele innustasid korpuse juhtkonda ja reakoosseisu ka Eesti NSV valitsuse ja partei juhid, kes juba korpuse loomisest peale olid osutanud temale alaliselt suurt tähelepanu, ümbritsenud isaliku hoolitsusega, toetanud võimaluse piires materiaalselt, kasvatanud ideelis-poliitiliselt ning kõvendanud tema võitlusmoraali.

Sm. Karotamm ühes oma kõnes eesti väekoondise ohvitseridele märtsi algul Kingissepa rajoonis ütles järgmist:

„Fašistide võimu likvideerimine Eestis on kõige lähemate päevade küsimus. Sealjuures on Punaarmee eesti väekoondisel täita vastutusrikkad ülesanded.

Millised on need ülesanded, mis praegu seisavad iga meie ohvitseri, kommunisti ja kommunistliku noore, iga võitleja ees?

Igaüks peab veel kord kontrollima oma tööd, kas on kõik tehtud selleks, et täita lahinguülesandeid nii, nagu nõuab nende täitmist Punaarmee Kõrgem Ülemjuhatus, partei, Nõukogude valitsus ja seltsimees Stalin.

Punaarmee eesti rahvuslikus väekoondises on tehtud edukat tööd. Sõjalise väljaõppe alal seisab väekoondis oma ülesande kõrgusel, samuti ka poliitilise taseme ja poliitilis-moraalse seisundi poolest. Väekoondis on küps oma ülesannete täitmiseks. On kuulda hulgaliselt ohvitseride ja sõdurite soovi — minna kiiremini võitlusse, purustada kiiremini fašism ja vabastada Nõukogudemaa saksa okupantidest. Need on kõik terved, väärtuslikud, head poliitilist teadmist väljendavad avaldused. Väekoondisel on palju tublisid saavutusi, need saavutused on meie raudvara. Positiivsete saavutuste kõrval esineb aga ka puudusi, millele tuleb juhtida tõsist tähelepanu, need tuleb likvideerida.

Tuleb lakkamatult õppida, täiendada oma sõjalist ja poliitilist väljaõpet. Tuleb põhjalikult läbi töötada seltsimees Stalini käskkiri nr. 16. See on meie võitlustegevuse programmiks.

Seltsimees Stalin käsib:

„Kogu rea- ja seersantide koosseisul — jalaväelastel, miinipilduritel, suurtükiväelastel, lenduritel, tankistidel, sapööridel, sidemeestel ja ratsaväelastel — väsimatult jätkata oma sõjalise meisterlikkuse täiustamist, täielikult ära kasutada meie suurepärast sõjatehnikat, lüüa vaenlast nii, nagu löövad teda meie tublid kaardiväelased, täpselt täita komandöride käske, kõvendada distsipliini ja korda, tõsta organiseeritust."

Aeg, mis on meile veel jäänud, tuleb maksimaalselt ära kasutada puuduste kõrvaldamiseks. Praegu, kus on kaalul kogu meie rahva tulevik, ei tohi olla selles küsimuses mingit hooletust ega pehmust."

*

Vahepeal jätkusid ägedad lahingud Narva all, Narva jõe läänepoolsel kaldal linnast kuni Narva-Jõesuuni ja Alutaguse metsades. Sakslased tõid juurde värskeid jõude, üritades mitte ainult oma kaitse kõvendamist, vaid ka vastupealetungi. Vangide seletuse järgi olevat saksa ülemjuhatus andnud käsu oma vägedele Nõukogude armee osad Narva jõe läänekaldalt idakaldale tagasi paisata ja kindlustada Narva julgeolek.

Ootamatuse vältimiseks ja vabastatud maa-ala endale tagamiseks sai Eesti Laskurkorpus rinde juhatajalt käsu organiseerida N armee kaitsejoon.

21. aprilli õhtuks olid väeosad juba tööde rajoonis. Järgmine päev kulutati elamute korrastamiseks ja tööde ettevalmistamiseks. Tööd algasid 23. aprillil.

Kuna 1943. aastal olid korpuse osad Kalinini rindel juba teostanud selliseid kindlustustöid hea eduga, siis edenes töö nüüd tänu meeskonna ja juhtide energiale ning leidlikkusele hoogsalt. Hoolimata ebasoodsast pinnasest ning muutlikest kevadilmadest lõpetati töö määratud tähtajaks. Töö vaheaegadel leidsid mehed võimalusi kalapüügiks töörajoonis olevatest veekogudest. Sageli võis näha võitlejaid töölt ööbimiskohtadele liikumas käes paar tüsedat purikat või õnnekorral isegi mõni suurem ja väärtuslikum kala. Loomulik, et väeosade komandörid ja majandusmehed ei jätnud kasutamata juhust ulatusliku kalapüügiga meeskonna toidukatlale lisa ja vahelduse hankimiseks.

Kaitsetööd vaadati üksikasjaliselt üle Leningradi rinde juhatuse komisjoni poolt ja hinnati eranditult eeskujulikeks või häiks.

23. maiks jõudsid korpuse osad tagasi oma senistesse asukohtadesse, harjutades enne lahkumist veekogude forsseerimist käepärast olevate vahenditega ja sooritades sellega seoses rea taktikalisi õppusi.

*

Eesti Laskurkorpus allus tol ajal küll vahetult rinde juhatusele, kuid suureulatuslikumate lahingute alates tuli temal tõenäoliselt koos töötada A löögiarmeega, kes asus lähtealusel Narva jõe idakaldal.

Ühenduses sellega sai korpuse juhatus ülesande 21.—23. mail ühes väekoondiste ja väeosade komandöridega luurata lõik Magerburgist Popovkani, valmistudes ületama selles rajoonis lahinguga Narva jõge ja läbi murdma vaenlase kaitsest läänekaldal. Luure tagajärjed ühes oma otsusega selles küsimuses esitas korpuse komandör A löögiarmee juhatajale kindralpolkovnik Fedjuninskile. Samal eesmärgil toimetati forsseerimisvahendite koondamiskohtade luuret Keikino—Dubrovka rajoonis.

Sellele esimesele ülesandele järgnes rida teisi üritusi A löögiarmeelt, mis peamiselt olid suunatud korpuse lahinguvõimete tundmaõppimiseks ja tema juhtkonna abistamiseks niisugusel korral, kui peaks ilmnema puudusi korpuse väeosade lahingulises ettevalmistuses.

Esimeseks selliseks ürituseks oli lühiajaline juhtimisala kursus 26. ja 27. mail armee staabis, millest osa võtsid korpuse ja väekoondiste juhatused ja väeosade komandörid. Järgmisel päeval, 28. mail, jälgis kindralpolkovnik Fedjuninski alampolkovnik Pauli väeosa kõvendatud roodu lahingulaskmist, mis oli organiseeritud ja läbi viidud hästi ning sai armee komandöri kiituse ja tänu osaliseks; sellest õppusest osa võtnud polkovnik Võrgu suurtükiväelased said armee juhatajalt eeskujuliku tegevuse eest igaüks autasuna 100 rubla.

Mõni päev hiljem ilmus korpuse osadesse armeekomandöri asetäitja kindralmajor Habarov ühes grupi ohvitseridega, et asuda korpuse osade lahingulise ja poliitilise ettevalmistuse üksikasjalisemale uurimisele.

Kontrollijad asusid kindral Habarovi määramise järgi väeosadesse, kus jälgisid väeosa ja allüksuste tööd ja elu kõige pisemateski avaldustes, abistasid juhtkonda mitmesugustel õppustel ning sisekorras ettetulevate puuduste kõrvaldamisel ja esitasid siis oma tähelepanekud kindralmajor Habarovile.

Kontroll lõppes korpuse suurema taktikalise õppusega, mille teemaks oli: „Soome lahe rannikul kagu pool Kingisseppa maanduvate vaenlase dessantosade tagasilöömine, hävitamine ja ranna kaitsele asumine".

Juba siis, kui korpus tegutses N armee kaitsejoone ehitamisega, tuli Leningradi rinde juhatajalt käsk: Eesti Laskurkorpusel valmis olla teotsemiseks võimalike vaenlase dessantide vastu merelt ja asuma kaitsele Soome lahe rannikule, ülesannet täita tihedas koostöös Balti mere sõjalaevadega, kohaliku rannasuurtüki- ja lennuväega.

Sel puhul sõitis 26. aprillil välja luuregrupp korpuse ja väekoondiste juhatuse ohvitseridest, eesotsas korpuse staabi ülemaga. Luuregrupp, töötades tihedas kontaktis laevastiku ja rannasuurtükiväe ohvitseridega, lõpetas luure 27. aprilli õhtuks. Mõne päeva pärast oli tegevusplaan valmis.

Seda vaenlase võimalike dessantide vastu võitlemise plaani otsustati nüüd kasutada kontroll-taktikalise õppuse teostamiseks korpuse osadega.

Korpus astus välja senistest asukohtadest alarmikorras 6. juunil vara hommikul ja jõudis samal päeval kell 22.00 Soome lahe rannikule, õppusteks ettenähtud rajooni. Rännaku pikkus oli 40—70 km ning see tuli sooritada palava ilmaga, mööda kõva kattega maanteed. Alampolkovnik Pauli väeosa marssis sel korral 30 tunniga kuni 85 km.

Pärast vaenlase dessantosade tagasilöömist — õppuse korras — ja kaitsele asumist alustasid korpuse osad kindlustustöid.

Sama aja kestel puhastasid korpuse sapöörid vaenlase miinidest 45,7-km² maa-ala, võttes välja ja tehes kahjutuks: 24 578 tankivastast miini, 42 697 jalaväevastast miini ja 324 mitmesugust üllatusmiini. Neist 15 752 miini osutusid kõlblikuks edaspidiseks tarvitamiseks. Seersant Tõtsin üksi tegi kahjutuks 1215 vastase miini, jefreitor Averkin — 1024, seersant Polits — 1098 miini.

Seltsimeeste Sakala, Samelsoni, Pentre ja Lõivu mehed korjasid kolme päevaga ära ümmarguselt 25 000 miini.

16. juunil lõppesid taktikalised õppused. Õppuste kohta tehtud kokkuvõttes avaldas kindralmajor Habarov arvamist, et korpus on lahinguks täiesti ette valmistatud; distsipliin ning poliitilis-moraalne ettevalmistus seisavad nõutaval kõrgusel. Erilist tähelepanu väärisid kindralmajor Habarovi arvamise järgi korpuse suurepärane vastupidavus rännakuil ja rännakdistsipliin, kindlustustööde kõrge kvaliteet ja kultuur. Samuti täitsid oma lahinguülesandeid igati hästi tankistid ja sidelased.

Mis puutub korpuse suurtükiväeosadesse, siis nende lahinguvõimeid hinnati kõrgelt juba A löögiarmee suurtükiväe ülema poolt 3. juunil korraldatud lahingulaskmisel teemal: „Suurtükiväeline pealetung vaenlase kindlustatud kaitseriba läbimurdmisel". Hästi läbiviidud laskmise eest avaldas korpuse komandör tol korral tänu reale ohvitseridele, seersan-

tidele ja reameestele, eesotsas korpuse suurtükiväe staabiülema polkovnik Paulmanniga. Korpuse suurtükiväepolgu 122 mm haubitsa sihtur Mumiku oli sel puhul esitatud valitsuse autasu saamiseks — kiiruse ja täpsuse eest, millega ta purustas tugevasti raudhoobadega kinnitatud 7-kordse kattega varjendi.

21. juuniks jõudsid korpuse osad tagasi oma endistesse asukohtadesse, sooritades ka teel rea taktikalisi õppusi väekoondise ja korpuse maastaabis, mis õnnestusid niisama hästi kui kindral Habarovi poolt läbiviidud kontrollõppused.

*

Leningradi rinde juhataja käskkirjaga 3. juulist allutati korpus A löögiarmeele.

Samal päeval ilmus korpusesse Leningradi rinde juhataja asetäitja kindralleitnant Verjovkin-Rahhalski teostama täiendavalt korpuse väeosade lahingulise ettevalmistuse kontrolli. Tagajärjed olid üldiselt samad.

Seega oli Eesti Laskurkorpus saanud Leningradi rinde juhatuselt lahingu küpsustunnistuse.

Nüüd tõusid korpuse lahingusse astumise küsimused konkreetsemalt päevakorrale ja korpuse osad nihutati järk-järgult rindele lähemale.

*

3. juulil saabus rinde juhataja direktiiv, mille täitmiseks korpus paiknes 6. juuli kella 3.00-ks uude rajooni: teine väekoondis Varevo, Kurovitsõ, Pessotšnaja ümbrusse; esimene väekoondis Mal. Lutski, Posseloki ja Sala metsa. Ümberpaiknemine toimus öiste rännakutega soodsates ilmastikuoludes ja piki korralikke teid suuremate raskusteta.

Korpuse juhatus ja korpuse komandöri komandopunkt paiknes Killi; korpuse osad — Killi ümbruskonna metsade ja Tikopisi rajooni.

Korpuse järgmine edasinihutamine rinde suunas toimus sama kuu lõpul. 26. juulil saabus käsk rinde juhatajalt, millega korpus viidi A löögiarmee koosseisust rinde reservi ühes ümberpaiknemisega 29. juuliks Narva jõe läänekaldale, Narva linna ja linnast lääne ning loode pool asetsevaisse metsadesse. (Pärast Narva vabastamist, vt. lk. 154.)

Korpuse üleviimine Narva jõe läänekaldale lükati siiski kuni rinde juhatuselt korralduse saamiseni edasi. Selle vastu aga sai korpuse juhatus 7. augustil korralduse toimetada luuret võimalikuks korpuse ümberpaigutamiseks Slantsõ rajooni. Luureülesanne teostati sama päeva õhtuks.

Lahinguväli Narva lähistel

Narva vabastamislahingud. Patarei tulistab

Narva vabastamislahingud. Automaaturid on tunginud linna

Korpuse sidelased jõudsid esimeste hulgas linna

Vabaduslipp tõuseb Narva ajaloolise kindluse kohale

Pärast võitlusi. Ainuke Narva jäänud elanik, 70-a. P. Makarova

Sakslaste poolt taganemisel süüdatud tehased põlevkivirajoonis

Süüdates ja purustades tekitasid sakslased põlevkivirajoonile määratut kahju

Korpuse ümberpaiknemine ei teostunud siiski ei ühte ega teise rajooni. Vaivara Sinimägedel ja Alutaguse metsades pani vaenlane visalt vastu, kuna Pihkva rajoonis saavutati edu ja vaenlane hakkas meie vägede survel siin tagasi tõmbuma.

*

Varsti pärast koondumist Leningradi rindele Kingissepa piirkonda lülitusid Eesti Laskurkorpuse suurtükiväelased võitlusse vaenlasega, kes asus kaitsel Narva jõe läänepoolsel kaldal ja hoidis enda käes Narvat.

Rinde juhataja käskkirjaga 2. ja 4. märtsist määrati korpuse suurtükivägi operatiivselt A löögiarmee alluvusse ja sai käsu asuda tulepositsioonidele: alampolkovnik Uibo väeosa — 3. märtsiks Lommiküla, Notika, Zahhonje, Zaretšje piirkonda ja korpuse väeosa — 4. märtsiks 2 km lääne ja edela pool Izvozi. Seega astusid meie suurtükiväelased esimestena sünnimaa pinnale. Pärast tulepositsioonile asumist algasid ettevalmistustööd tulistamiseks, ja varsti astusidki suurtükiväelased täie pingega võitlusse vaenlase vastu.

13. märtsil said mõlemad suurtükiväeosad käsu asuda toetama väekoondist, mis asus lähtealusel Riigiküla vastas; ülesande täitmiseks tuli neil vahetada tulepositsioonid 1—2 km loode, põhja ja ida pool Odrassaaret.

Neilt tulepositsioonidelt võtsid korpuse suurtükiväelased rohkem kui kuu aja vältel osa võitlusest vastase sillapea, eriti aga Lilienbachi mõisa pärast, kus vaenlane tegutses iseäranis aktiivselt, sooritades sageli vasturünnakuid, et takistada meie vägesid tungimast Narva sildade rajooni. Samuti toetasid nad oma kahurite tulega luurajate otsinguid ja laskurallüksuste retki, mis olid ette võetud kas „keelte" saamiseks või positsioonide parandamiseks, segasid vaenlase liikumist ning paiknemist Narva jõe läänepoolsel kaldal.

Neis lahinguis paistsid eriti silma kapten Mürgi patarei mehed ja kapten Keitmanni patarei.

Kui sakslased umbes ühe pataljoni suuruse osaga ründasid Lilienbachi mõisa, kus asus meie suurtükiväe vaatluspunkt, siis käskis kapten Mürk ilma ühegi kõhkluseta koondada tule mõisale. Rühmakomandörid aga viivitasid selle käsu täitmisega, kuna nad lugesid tule juhtimist oma vaatluspunkti pihta eksikorralduseks. Kapten Mürk kordas oma käsku, tuli avati ja vastane löödi suurte kaotustega tagasi.

20. aprillil said korpuse suurtükiväe osad korralduse minna tagasi oma väekoondistesse endisesse paiknemisrajooni ja alata lahinguõpet.

Mehise käitumise eest kevadistes lahingutes Narva all autasustati 95 Eesti Laskurkorpuse suurtükiväelast ordenite ja medalitega.

Juunis algasid ettevalmistused Narva jõe ületamiseks, sakslaste kaitse läbimurdmiseks jõe läänekaldal ja Narva vabastamiseks, millest ka Eesti Laskurkorpuse suurtükiväelased pidid osa võtma.

Juba 11. veebruaril ületasid Leningradi rinde väed Narva jõe lõuna pool Narvat ja, pärast rohkem kui kaks nädalat kestnud ägedaid võitlusi visalt vastupaneva vaenlasega, laiendasid tunduvalt oma tugiala jõe läänekaldal.

1. märtsiks vabastasid nad Vääska, Mustjõe, Suurevooru, Kärekonna, Seebergi, Auvere, Haavakingu, Metsküla ja Ühekonna asulad, ähvardades seega Narva rajoonist teotsevaid saksa vägesid ümberpiiramisega.

See häiris tõsiselt saksa väejuhatust. Eesti oli sobivaks platsdarmiks kallaletungi organiseerimisel Leningradile, millest vaenlane ei tahtnud ikka veel loobuda. Ent teisest küljest — siit kulgesid teed ka Ida-Preisimaale ja Balti mere kallastele, mille valdamine andis meie sõjalaevadele baasid, millistele toetudes nad võisid ohustada Saksamaad ka mere poolt.

Neil kaalutlustel oli Eesti enda käes pidamine sakslastele suure tähtsusega, seda enam, et siit oli hõlpsam vaos hoida oma juba nõrkevat sõjaliitlast Soomet.

Narva aga oli väravaks Eestisse. Sellepärast on arusaadav, et sakslased ei tahtnud leppida meie platsdarmiga Narva jõe läänepoolsel kaldal, kust Nõukogude armee osad alaliselt ohustasid Narvat seljatagant. Kogunud jõude, üritasid nad pealetungi. Viis päeva järgimööda 19.—23. aprillini, lähtudes Vaivara, Auvere ja Sirgala rajoonist, ründas vaenlane kontsentriliste löökidega meie tugiala, ent ei saavutanud tagajärgi.

Veendunud, et Nõukogude armee osade vastupanu pole võimalik murda ja neid Narva jõe idakaldale tagasi paisata, asusid sakslased oma kaitsepositsioonide kõvendamisele Narva jõe joonel.

20. juuliks kujutasid need endast pidevat, täisprofiilis laskurkaevikute liini jõe läänepoolsel kaldal, mille taga kaugemal positsiooni sügavusse oli ehitatud teine ja kolmas kaevikute liin. Kõik kolm liini olid seotud omavahel ühenduskraavidega, mis kulgedes kaugemale tagalasse suubusid orgudesse, metsadesse ja võsastikesse, võimaldades seega positsioonil varjatud manööverdamist elavjõuga. Laskurkaevikuisse ja ühenduskraavidesse oli ehitatud hulgaliselt tulepesi automaatrelvadele ja otsesihtimise suurtükkidele, mis lubas kiiret tulejõu ümberpaigutamist igas soovitud suunas. Paljudes kohtades nii eesliinil kui ka sügavuses oli püstitatud teraskupleid, puitmuld-tulepesi automaatrelvadele ja soliidse kattega varjendeid meeskondadele. Esimese tranšee ees, osaliselt aga ka teise ja

kolmanda ees oli traattõkkeid ja vähemärgatavaid takistusi, mis olid kombineeritud miiniväljadega. Jõe idakallas oli sakslastele hästi vaadeldav. Narva linn oli korraldatud visaks kaitseks. Tänavaile ja platsidele oli ehitatud kaevikuid, püsivtulepunkte ja varjendeid, osa maju oli kohaldatud kaitseks ja hoonete varju oli valmistatud tulepositsioone iseliikuvaile kahureile.

Jõe kaldajärsakule ehitatud positsioon ja võrdlemisi lai veekogu positsiooni eelserva ees, lisaks Narva linna kohaldamine kaitseks andsid sakslastele teatava õiguse lugeda oma kaitsejoont võitmatuks, seda enam, et veepind, positsioonipoolne kallas ja lähised sellele olid kogu ulatuses tihedalt kaetud jalaväerelvade, suurtüki- ning miinipildujatulega. Vaenlase kaitsejoon oli mehitatud küllalt tihedalt, sealhulgas SS valiküksustega. Sakslastel oli käsk iga hinna eest Narva jõe joont ja Narva linna enda käes hoida.

Sakslaste endi arvamust Narva kaitsepositsioonide väärtuse kohta iseloomustab väljavõte ühest tollal Tallinnas ilmunud saksa ajalehest „Revaler Zeitung": „Saksa armee lõi Narva ja Peipsi järve vahel raudbarjääri, millest bolševikel ei õnnestu jagu saada." Sama mõtet väljendas ka saksa vägede ülemjuhataja Baltimaadel — Lindemann, kui ta kirjutas ühes oma käsus sõdureile: „Narva on põhja värav Ida-Preisimaale. Narva jõel on Saksamaa piir."

*

Eesti Laskurkorpuse suurtükiväelased, kes olid määratud Narva vabastamisest osa võtma ja selleks allutatud A löögiarmee juhatajale, kelle väed teostasid pealetungi peasuunal põhja pool Narvat, seisid seega raske ülesande ees purustada need võimsad vaenlase kaitseehitused, et võimaldada oma jalaväele väiksemate kaotustega ületada lai jõgi, vallutada vaenlase positsiooni eelserv ja murda läbi tema kaevikute ning jooksukraavide rägastikust. Ülesanne oli keerukas ning vastutusrikas, nõudes kõigilt suurtükiväelastelt — ohvitseridelt, seersantidelt, reameestelt, luurajailt, sidelastelt ja tulejuhtidelt — põhjalikku ettevalmistust selle edukaks läbiviimiseks.

Ettevalmistus läbimurdeks tuli teostada täiesti varjatult, et tööde läbiviimist mitte paljastada ja tabada vaenlast ootamatult. Töötati öösiti: kaevati kaevikuid, ehitati vaatluspunkte, tassiti palke, seati üles sideliine ja veeti juurde laskemoona. Töö teostati täielikus vaikuses. Kõiki innustas üks mõte — suurtükiväelaste tööst oleneb eelseisva lahingu edu.

Tööd katkestati koidikuks, kõik pooleliolevad ehitused moondati ja igasugune liikumine soikus päevavalgeks. Ainult väsimatud luurajad

jälgisid vaenlase tegevust, avastades üha uusi tulepesi ning rikastades staapide kaarte märkmetega vaenlase kohta. Need andmed olid suurtükiväe pealetungiplaani koostamisel hädavajalikud, sest oli tarvis ette näha, mida purustada ja hävitada ning kuidas vaenlase juhtimist halvata.

Esimene löök kavatseti anda vaenlase staapidele, komandopunktidele ja sidesõlmedele, et kohe alguses desorganiseerida vaenlase juhtimist ja tekitada paanikat.

Pärast pealetungiplaani koostamist ja selle edasiandmist täitjaile asusid need tööle maastikul, täpsustasid märke ja arvutasid laskmise jaoks lähteandmed.

Kõik ettevalmistustööd lõpetati õigeaegselt. Ettevalmistusperioodil kaevati tulepositsioonide ja vaatluspunktide ehitamiseks välja kümned tuhanded kantmeetrid mulda, valmistati ja veeti seljas kohale tuhanded tihumeetrid palke vaatluspunktide ja varjendite tugedeks, parandati teed kümnete kilomeetrite ulatuses, ehitati rida uusi sildu, veeti juurde ja tassiti käsitsi tulepositsioonile kümnete vagunite viisi mürske ja miine ning asetati paigale mitusada kilomeetrit telefonikaablit.

24. juuli ööl vastu 25-ndat... Meie eesliinidel valitses eriline pinge, ootuse pinge. Ootasid tublid jalaväelased, ootasid tankistid ja sapöörid ning ootasid igakaliibriliste kahurite meeskonnad. Kõik ootasid rünnaku alguse signaali.

Eesti Laskurkorpuse suurtükiväe juhataja vaatluspunktis viibis Eestimaa K(b)P Keskkomitee sekretär sm. N. Karotamm, kes külastas öö jooksul meie suurtükiväelaste lahingupositsioone ja kõneles sõdurite ning ohvitseridega eelseisva päeva ülesandeist.

Samal ööl toimusid patareide tulepositsioonidel ja vaatluspunktides lühikesed miitingud.

Miitingul ütles kommunistlik noor Vink:

„Narva põleb. Teda põletavad sakslased, keda aitavad eestlastest reeturid. Minu esimeseks sooviks on vaenlast halastamatult lüüa ja vabastada Narva. Ma tõotan võidelda vaenlase vastu säästmata oma elu, et vabastada Nõukogude Eesti."

Noor võitleja Vessik kirjutas ööl enne lahingut oma otsetulistamise suurtüki juures avalduse kommunistlikku noorsooühingusse astumiseks: „Palun mind vastu võtta kommunistlikku noorsooühingusse, ja kui ma hukkun, siis palun mind lugeda kommunistlikuks nooreks."

Kell 6 ja 45 minutit 26. juulil. Telefoni juhtmete võrku läbis nagu elektrisäde suurtükiväe juhataja polkovnik Aru käsklus: „Laadida ja valmisolekust ette kanda."

Minutid näisid tundidena. Telefonis kaikusid ettekanded: „Uibo — valmis", „Poolus — valmis", „Boiko — valmis" ...

Kell 7.00 saabus kauaoodatud signaal „Tuld!"

Õhk rappus võimsast kogupaugust. Enam kui 1000 kahuri tuli lõhkus ja purustas vaenlase kaitset, hävitades seda, mida loeti vallutamatuks.

Tuli möllas ligi poolteist tundi. Sel ajal alustas jalaväge, lastes üleminekuvahendid vette, jõe forsseerimist. Jalaväe jõudes vastaskaldani hakkas suurtükituli nihkuma vaenlase kaitse sügavusse. Jalaväge tormas suurtükitule taga traattõkkeisse ja miiniväljadesse tehtud läbikäikudesse ja asus vallutama üht kaevikut teise järel. Tugevast pommirahest uimastatud vaenlase sõdureid ja ohvitsere ronis oma kaitseehituste rusude alt välja ja andis end vangi.

Koos esimeste jalaväeosadega läksid läänekaldale ka korpuse suurtükiväe vaatlejad, jätkates tule korrigeerimist vaenlase kaitse sügavuses asuvate märkide pihta.

Vastase kindlustatud liin Narva jõe läänekaldal murti läbi ja — Narva oli vaba. Ent Narvast olid säilinud ainult varemed. Hermanni ja Jaanilinna kindlused olid purustatud. Vanaaegsest raekojast, kirikutest ja teistest linnamajadest olid säilinud vaid suitsvad ahervared. Nagu selgus vangide usutlustest, olid sakslased asunud linna plaanipärasele purustamisele juba talvel, kui meie väed olid lähenemas Narvale, ja viinud selle lõpule mõni tund enne linna vallutamist Nõukogude armee poolt.

*

Suurtükiväelased täitsid oma ülesande auga. Purustades oma hävitava tulega vastase kaitset võimaldasid nad jalaväel edukalt ületada laia jõe, jõuda vastaskaldale ja edasi liikuda vaenlase kaitse sügavusse. Lahingupäeval hävitati Eesti Laskurkorpuse suurtükiväelaste poolt: 7 soomuskuplit, 132 punkrit, 25 varjendit, 17 vaatluspunkti, 43 tulepesa, 4 ladu koos sõjamoonaga, 3 vastase suurtüki- ja miinipildujapatareid ning 5 üksikut suurtükki, purustati 8590 m kaevikuid, 23 suurtüki- ja miinipildujapatareid, 43 kuulipildujat, 48 punkrit, sunniti vaikima kahe kuuetorulise miinipilduja tuli.

Eesti suurtükiväelaste töö Narva all leidis väejuhatuse poolt kõrget hindamist. Kõrgema Ülemjuhataja Nõukogude Liidu generalissimuse seltsimees Stalini käskkirjaga avaldati polkovnik Aru suurtükiväelastele tänu. Lahingus ülesnäidatud mehisuse ja vapruse eest said sajad suurtükiväelased valitsuse autasu osaliseks. Ühte korpuse koosseisu kuuluvat suurtükiväeosa autasustati temale „Narva" nimetuse andmisega.

Meie suvoorovlaste kohta kirjutas ajaleht „Vetšernaja Moskva" järgmist:

„Jalaväe komandörid, keda suvoorovlased oma raskesuurtükkide tulega toetasid, annavad kõrge hinnangu eesti suurtükiväelaste lahingutegevusele. Nende tööd iseloomustavad kiirus jalaväelaste „tellimuste" täitmisel ja täpsus sihi tabamisel. Meie laskurid, kes asusid eelserva kaevikuis, panid palju kordi tähele, kuidas juba eestlaste esimestest mürskudest lendasid õhku saksa blindaažid, dzotid, tankid ja kuulipildujapesad.

Üks suvoorovlaste edu saladusi on hästi väljaõpetatud ja oskuslikult treenitud suurtükiväelaste-vaatlejate eeskujulik töö."

Tugev kodumaa-armastus ja tahe teda vabastada sünnitas kangelasi. Jefreitor Rebane roomas hädaohust hoolimata kuuli- ja miinipildujatule all jõe äärde ja arvutas välja oma kahuri tulesektori. Sanitaarinstruktor sm. Bulgakov andis tugeva tule all ennastsalgavalt ja hädaohtu põlates abi haavatuile; viskudes vette päästis ta haavatuid; tema poolt päästeti 12 haavatut, neist kolm ohvitseri. Suurtükikomandör seersant Võisto, hävitanud oma suurtüki tulega kolm soomuskuplit, 4 tulepesa, asus vaatamata käelabasse saadud haavale väljalangenud sihturi asemele ja jätkas hävitavat tulistamist. Sm. Võistõ langes vastase miini killust. Ta suri vaprate surma, täites oma kohust kodumaa vastu. Vanemleitnant Mäe ehitas mõne mehega lühikese suveöö jooksul Lilienbachi mõisa suurtükiväe vaatluspunkti, olles kogu töötamise ajal vaenlase tugeva jalaväe ja suurtükitule all ning lüües tagasi vaenlase vasturünnakuid.

Lahingud Narva pärast 1944. a. suvel, millest korpuse osad, eeskätt suurtükiväelased ja miinipildurid osa võtsid, olid meie sõduritele ja ohvitseridele veel üheks lahingumoraali ja võitlusvõime tuleprooviks, mille nad ka seekord hiilgavalt sooritasid, näidates suurt meisterlikkust ja oskust täpselt saadetud kuulide, mürskude ja miinidega purustada vaenlase igasuguseid kaitseehitusi ja hävitada tema elavjõudu, tasandades teed võidule vaenlase üle. Nagu nägime, leidis see vastavat hindamist.

Lahinguis Narva all 23. märtsil sai võitluspostil olles vaenlase miini lõhkemisel surma korpuse suurtükiväe juhataja polkovnik Mäe, kes on kasvatanud palju suurepäraseid Nõukogude armee suurtükiväelasi, juhtinud neid Suure Isamaasõja lahinguis ning osutanud seega unustamatu teene Nõukogude riigile.

*

Eesti Laskurkorpus oli saanud Leningradi rinde juhatuselt lahingulise ettevalmistuse alal kõrge hinnangu. Samal ajal olid Narva vabastamise lahingud pärast Neevelit, Novosokolnikit ja Nasvat veel kord tõestanud

korpuse suurtükiväe ja miinipildujate üksuste kõrget lahingulist taset. Võis arvata, et korpuse võitlejad ja komandörid, pärast palju kuid väldanud pingelist õppetööd saavad nüüd hinge tagasi tõmmata ja veidi puhata.

Kuid seda ei sündinud. Eesti Laskurkorpuse juhtlauseks oli alati olnud: täita kõik oma ülesanded eeskujulikult ja määratud tähtajaks. Et aga seda saavutada, oli vaja õppida, õppida ja veel kord õppida, lakkamatult tõstes oma lahinguliste teadmiste ja oskuste taset.

Nii jätkus korpuse väeosade ettevalmistus lahinguks üha suureneva pingega. Varahommikust hilisõhtuni, lühikesi suveöid abiks võttes käis väeosades pingeline lahingutreening, et õpetada mehi tõhusamalt võitlema ja vältida nende üllatamist lahingus ning sellega tagada võitluses väiksemate kaotustega edu. Erilist tähelepanu selliseil lahingutreeningu läbiviimiseil pöörati tule ja liikumise oskuslikule kokkukõlastamisele, julgele ja osavale manöövrile, hoogsale rünnakule ja pärast vaenlase kaitse eelserva läbimurdmist peatamatule ning kiirele edasiliikumisele, et mitte võimaldada vaenlasele organiseerida ennast ja korraldada uuesti vastupanuks.

Kõrvuti taktikaliste õppustega sooritati laskeharjutusi iga liiki jalaväerelvadest, suurtükkidest ning miinipildujatest. Õpiti lahinguga ületama laiu jõgesid ja teisi veekogusid, kasutades sealjuures mitmesuguseid käepärast olevaid kohalikke abinõusid, nagu palke, laudu, kõrkjast ja pilliroost matte, õlgedega täistopitud telgiriiet jne., seati korda relvi, tehnilist varustist ja muud materjalosa.

Väeosa komandöride ja nende asetäitjate ning allüksuste komandöridega töötati läbi maastikul rida taktikalisi ülesandeid.

Anti võimalikult keerulisemaid ülesandeid, et harjutada komandöre õigesti hindama olukorda, kiiresti otsustama, tegema kõiki vajalikke korraldusi ja kontrollima käskude täitmist, ja seda kõike võimalikult raskete tingimustes.

Samal ajal õpetati komandöre lahingus otstarbekalt kasutama korpuse väeosades käsutada olevat moodsat sõjatehnikat, esimeses järjekorras aga suurtükiväge ja miinipildujaid. Nende materjalosa ja käsitsemise alal korraldati komandöridele seminare.

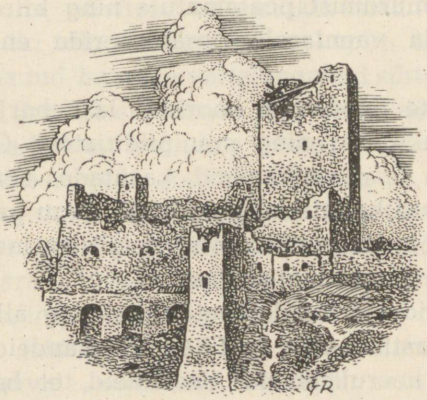
Väeosade ja väekoondiste juhatusse kuuluvaile ohvitseridele korraldati rida harjutusi nende spetsiaaltöö alal. Mitmesuguste erialade meestele anti samuti pikema- või lühemaajalistel kursustel õppust oma erialal.

Üheaegselt kõige sellega uuriti hoolsasti oma ja teiste lahingukogemusi möödunud võitlusist Suure Isamaasõja rindeil, süvendati plaanikindlalt

distsipliini ja kasvatati võitlusindu. Aeg-ajalt mitmesugusel teel üle rinde saabunud teated vaenlase võimutsemisest sünnimaal, Eestis, kasvatasid sõdureis ja ohvitserides viha oma rahva põlise vaenlase — sakslaste vastu.

Korpuse osades läbiviidud õppe- ja kasvatustöö andis oodatud tulemusi. Kunagi varem polnud lahingulise ja poliitilis-moraalse ettevalmistuse tase Eesti Laskurkorpuses tõusnud nii kõrgele, nagu see oli 1944. a. septembri algul, kui korpus oli valmis astuma lahingusse oma maa ja rahva vabastamiseks saksa okupantidest.

Ta ootas selleks vaid käsku.

Poliitiline vestlus väeosas

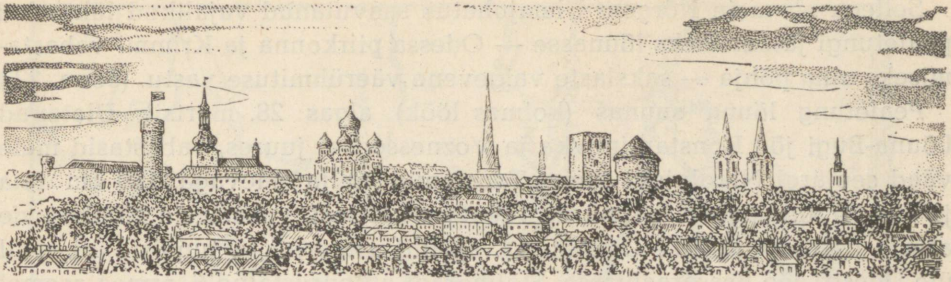
Lahinguõppus soisel metsamaastikul

Parteikomisjoni istung

Parteipileti kätteandmine

OPERATSIOONID EESTI NSV VABASTAMISEKS

ÜLDINE OLUKORD

Sellal, kui olid käimas võitlused Narva piirkonnas, jätkasid Nõukogude armee osad Kõrgema Ülemjuhatuse plaani kohaselt suure eduga pealetungi teistes rindeosades.

Pärast saksa vägede purustamist 1944. aastal Leningradi all tabas neid järgmine raske (teine) löök lõunas. Juba 1943. aasta lõpul olid meie väed, teostades pealetungi, tekitanud siin vastase kaitsesse kaks sügavat ja laia läbimurret: ühe Kiievi ja teise Krementšugi rajoonis, luues seega soodsad eeltingimused edasiseks pealetungi arendamiseks Dnepri paremal kaldal. See pealetung teostuski. Ukraina rinde väed lõikasid veebruaris ja märtsis 1944 vaenlase kaitsesüsteemi osadeks, purustasid kindralfeldmarssal von Mannsteini armeede grupi „Süd" ja kindralfeldmarssal von Kleisti armeede grupi „Süd A" ning tõrjusid nende riismed Ukrainast välja. Aprilli alguseks saavutasid meie väed ägedat pealetungi teostades Kovel, Tarnopol, Tšernovitsõ, Beltsõ, Ananjevi joone, kiilusid sügavalt ja laial rindel vaenlase asetusse, jõudsid välja Karpaadi mägedeni ja tungisid põhja poolt Rumeeniasse. Vaenlase rinne oli seega lõigatud kaheks osaks, mis raskendas temale oma vägede varustamist, manööverdamist varudega ning operatsioonide juhtimist.

Sellega oli meie Kõrgem Ülemjuhatus saavutanud vajalikud lähtealad pealetungi jätkamiseks lõunasse — Odessa piirkonna ja Krimmi vabastamiseks ning põhja — sakslaste valgevene väerühmituse vastu. (Joon. 22.)

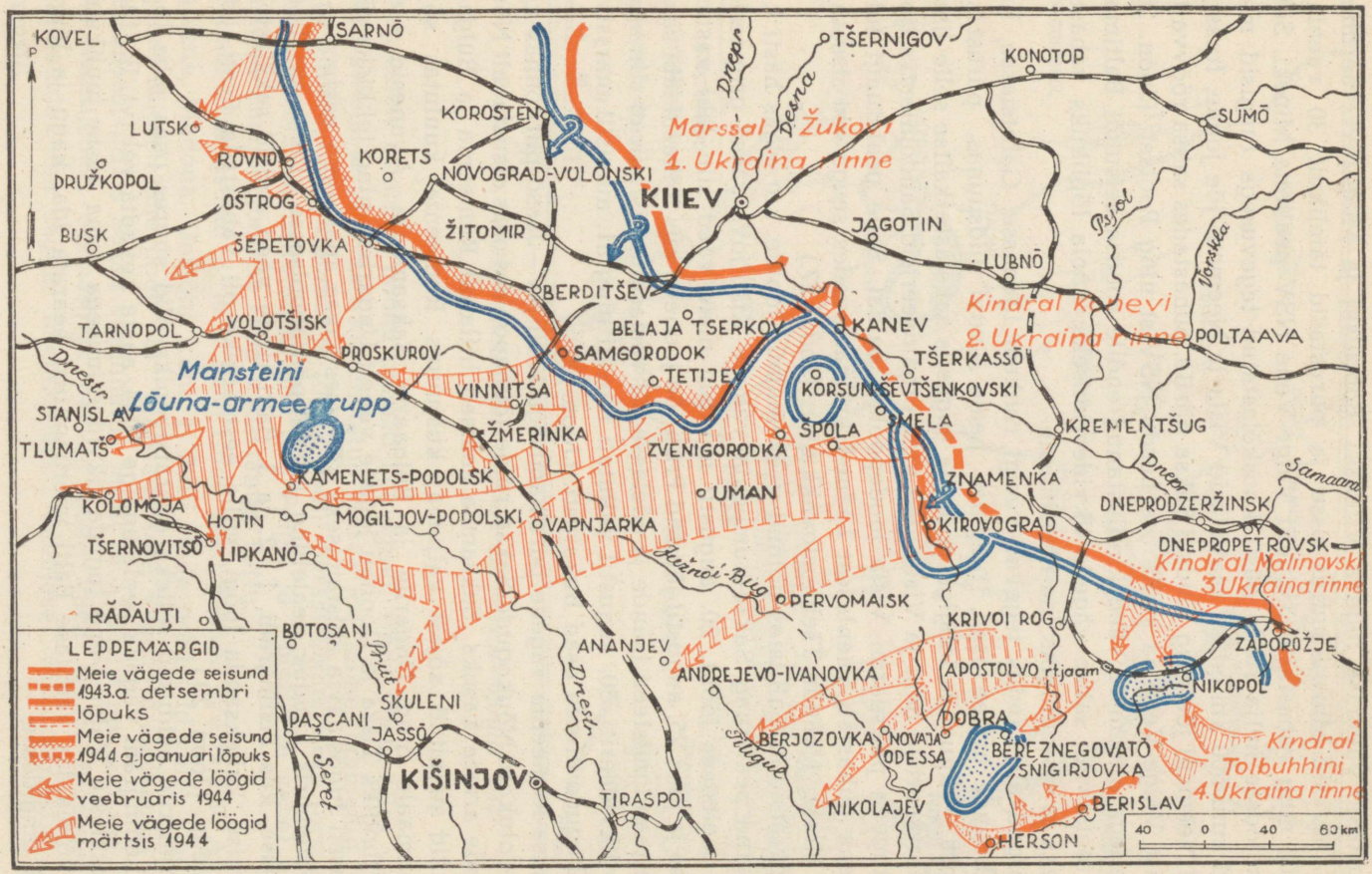
Pealetung lõuna suunas (kolmas löök) algas 28. märtsil. Ületanud Lõuna-Bugi jõe Konstantinovka ja Voznessenski juures, vabastasid meie väed seejärel Nikolajevi linna. Teostanud nelja päevaga 160 km laia ja 60—70 km sügava läbimurde vaenlase kaitsest, vabastasid Nõukogude armee osad 10. aprillil Odessa, 12. aprillil Tiraspoli ja tungisid 16. mail üle Dnestri jõe Bessaraabiasse. Stalingradi all purustatud 6. armee asemel formeeritud uus 6. Saksa armee purustati täielikult. (Joon. 23.)

Samal ajal murdsid meie väed kolm päeva väldanud raske lahinguga 8.—10. aprillil läbi sakslaste kaitsesüsteemist Krimmi väravais, Perekopi maakitsusel ja Sivašil ning tungisid Krimmi. 11. aprillil vabastati Kertš ja juba 15. aprillil sõlmusid võitlused Sevastoopoli all. Sakslased avaldasid Sevastoopolis äärmiselt visa vastupanu, ent pärast ligi 3 nädalat kestnud raevukat, kuid lootusetut võitlust olid nad sunnitud alistuma 9. mail. Vastase 17. Krimmi armeest pääsesid laevadel põgenema ainult tühised riismed. (Joon. 24.)

Võis arvata, et Nõukogude armee Kõrgem Ülemjuhatus ei jäta kasutamata seda suurt edu, mis oli saavutatud lõuna pool Polessjet ja tõenäoliselt arendab siit pealetungi läbi Poola Berliini suunas. Seda võimalust arvestades koondas vaenlane oma jõude Kovel, Lutsk, Tarnopoli joonele, kindlustades ühtlasi Kišinjov—Jassõ ja Valge-Vene platsdarme, et tagada oma lõunarinde tiibu. Kuid ka seekord sakslased eksisid.

Oma järgmise, neljanda löögi langetasid meie väed vaenlasele Karjala maakitsusel põhja pool Leningradi. 10. juunil asusid Nõukogude armee osad siin pealetungile ja murdsid 19. juuniks täielikult läbi soomlaste sügavalt ešeloneeritud ning tugevasti kindlustatud kaitsevööndi ja vabastasid 20. juunil Viiburi. Kohe pärast seda ületasid Karjala rinde väed, asunud pealetungile Laadoga järvest ida pool, 21. juunil Sviri jõe, murdsid läbi vastase kaitsesüsteemi jõe loodepoolsel kaldal ja, arendades hoogsalt edu, jõudsid juuli teisel poolel Laadogast põhja pool Soome piirile. Soome valitsus oli seetõttu sunnitud paluma rahu ja pöörama relvad seal asuvate saksa fašistide vastu. (Joon. 25.)

Kaks päeva hiljem, pärast lahingute vaibumist Laadoga ja Äänisjärve vahel, asusid 23. juunil pealetungile Balti ja Valge-Vene rinnete väed, kes võimsa hoobiga murdsid läbi sakslaste hästi organiseeritud kaitse (viies löök) ja tungisid kuue päevaga 500 km rindel 120—150 km sügavuselt vaenlase asetusse. Arendades saavutatud edu, tungisid nad seejärele veel mitusada kilomeetrit edasi läände, haarasid pihtidesse ning

Joonis 22. 1., 2. ja 3. Ukraina rinde pealetung veebruaris—märtsis 1944

purustasid vaenlase tugeva Vitebski, Bobruiski ja Mogiljovi väerühmituse, piirasid Minski juures sisse ja purustasid täielikult 30 vaenlase diviisi ning vabastasid 3. juulil Valge-Vene NSV pealinna Minski. Selle grandioosse nelja rinde hästi kooskõlastatud tegevusega tungisid meie väed kuni 500 km edasi, saavutasid Visla ja Neemeni jõe joone, forsseerisid Neemeni jõe ning jõudsid Saksa piirile, puhastades saksa röövvallutajaist Valge-Vene ja suure osa Leedu NSV-st ning Poolast. (Joon. 26.)

Sellega olid meie väed kindlustanud endile soodsa seisundi Baltimaadel teotsevate saksa vägede likvideerimiseks, Poola lõplikuks vabastamiseks ja sissetungiks Ida-Preisimaale.

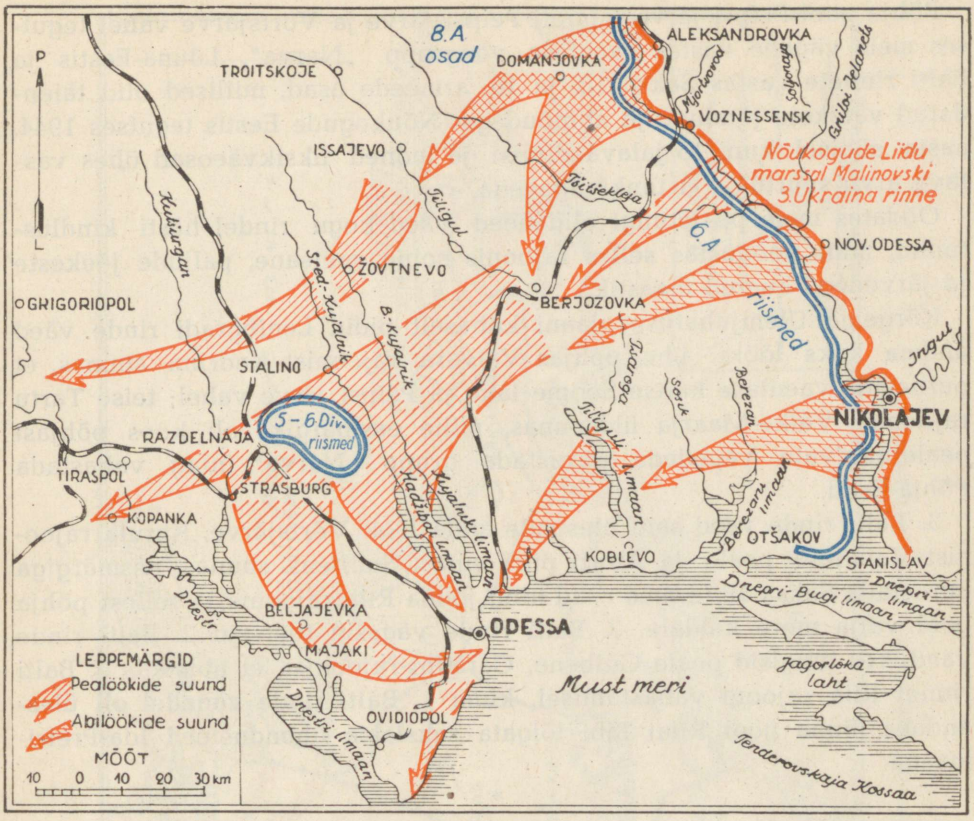
Järgnevalt kandus tegevus veelgi rohkem lõunasse, Galiitsiasse, kus Nõukogude armee osad, tungides peale Lvovi üldsuunas, purustasid võimsa — kuuenda löögiga juulis ja augustis sakslaste kaitse selle linna all, forsseerisid Sani ja Visla jõed ning organiseerisid Sandomierzi rajoonis tugeva platsdarmi Visla loodepoolsel kaldal. Selle pealetungi tulemusena puhastati vaenlasest Lääne-Ukraina, avades seega tee sissetungiks Krakovi kaudu Tšehhoslovakkiasse. (Joon. 27.)

Operatsioon Galiitsias polnud veel jõudnud lõpule, kui algas hästi kavastatud pealetung Saksa-Rumeenia vägede Kišinjov—Jassõ grupeeringule (seitsmes löök). 20. augustil murdsid meie väed siin läbi vastase kaitse ja juba 25. augustil jõudsid Pruti jõe joonele, kus lõikasid läbi sakslaste taandumisteed läände ja edelasse. 22 vastase diviisi piirati siin sisse ning likvideeriti. 30. augustil vallutati Ploešti ning 31. augustil marssisid Nõukogude armee osad Bukaresti. (Joon. 28.)

Saksa-Rumeenia vägede purustamisega Kišinjov—Jassõ piirkonnas kujunes olukord Nõukogude-Saksa rinde lõunapoolses osas otsustavalt Nõukogude armee kasuks. Saksamaa senised liitlased Rumeenia ja Bulgaaria olid sunnitud sõjast väljuma, kusjuures Rumeenia kuulutas sõja Saksamaale ning Ungarile ja Bulgaaria Saksamaale. Avanesid teed sissetungiks Tisza ja Doonau jõgede vahelt Ungarisse ning tekkisid võimalused Jugoslaavia abistamiseks võitluses saksa anastajate vastu.

Septembris kandus pealetung uuesti põhjapoolsesse rindeossa Baltikumisse, kus Leningradi, 1., 2. ja 3. Balti rinde väed andsid sakslastele järgmise, kaheksanda löögi, mille eesmärgiks oli vabastada Eesti, Läti ja Leedu. (Joon. 29.)

Vajalikud eeldused selleks operatsiooniks olid suures osas juba loodud Leningradi vägede pealetungiga 1944. aasta kevadtalvel (vt. lk. 144) ja sakslaste Valge-Vene tugiala likvideerimisega sama aasta juulikuus, mis võimaldas vaenlase Balti väerühmitust haarata ida, kagu ja lõuna poolt tangidesse.

Joonis 23. Sakslaste purustamine Odessa all märtsis—aprillis 1944

Septembri esimesel poolel pidasid Leningradi rinde väed, olles vallutanud sakslaste tugevasti kindlustatud Narva jõe joone, lahinguid Vaivara Sinimägede rajoonis ja lõuna pool; pärast Lämmijärve forsseerimist ning Pihkva vallutamist olid nad Peipsi ja Võrtsjärve vahel välja jõudnud Emajõe joonele ning vabastanud Tartu.

Samal ajal asusid 3. ja 2. Balti rinde väed joonel: Võrtsjärv, Anuži, Gulbene, Madona, Gostõni, kuna 1. Balti rinde osad olid välja jõudnud rajooni Riiast lääne pool. Et takistada oma vägede äralõikamist Ida-Preisimaast üritas Saksa väejuhatus juuli- ja augustikuus siin rea ägedaid vastulööke, eesmärgiga paisata meie väed tagasi lõunasse ja kindlustada oma tagala ühendusteid. Vaenlase vasturünnakud aga nurjusid.

Põhja pool Peipsi järve, samuti Peipsi järve ja Võrtsjärve vahel tegutses meie vägede vastas vaenlase väegrupp „Narva", Lõuna-Eestis ja Balti rinnete vastas Saksa 18. ja 16. armeede osad, millised olid täiendatud värskete jõudude ja abinõudega. Nõukogude Eestis tegutses 1944. aasta sügisel kuni 15 jalaväediviisi ja mõned üksikväeosad ühes vastava arvu suurtüki- ja tankivägedega.

Oodates meie pealetungi olid need väed kogu rindel hästi kindlustunud, mida soodustas selles rajoonis soine, metsane, paljude jõekeste ja järvedega kaetud maastik.

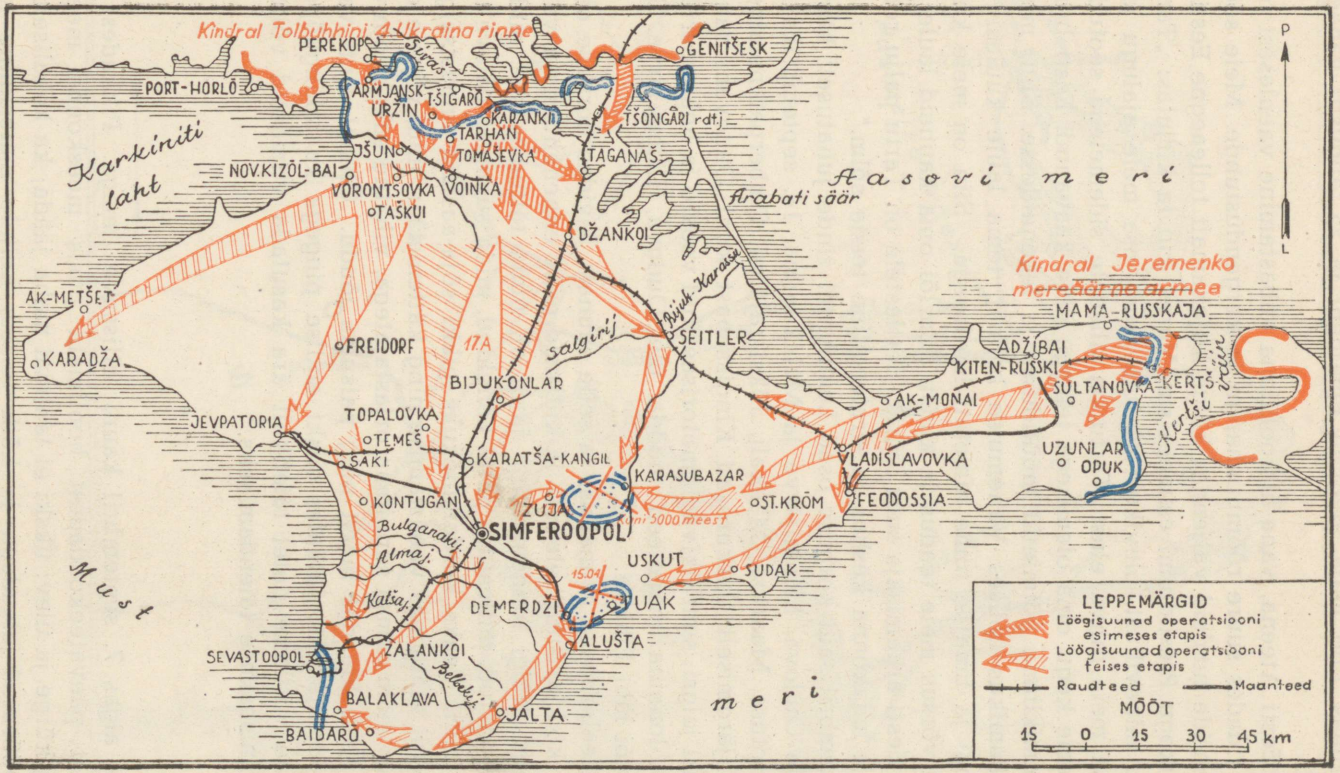
Kõrgema Ülemjuhatuse plaani kohaselt pidid Leningradi rinde väed andma kaks lööki: ühe põhjas Vaivara rajoonist Kadrina suunas, et purustada vaenlase kaitse Soome lahe ja Peipsi järve vahel; teise Tartu rajoonist Väike-Maarja üldsuunas, mille eesmärgiks oli koos põhjast pealetungivate vägedega purustada grupp „Narva" ning vabastada Põhja-Eesti.

3. Balti rinde väed said ülesande anda löök Võrtsjärve, Karula rajoonist Valmiera peale ja Anuži piirkonnast Smilteni suunas, eesmärgiga purustada Saksa 18. armee osad ning jõuda Riia rajoonis ja sellest põhja pool välja mere kaldale. 3. Balti rinde vägesid toetasid 2. Balti rinde väed, kes tungisid peale Gulbene, Garštini rajoonist, et abistada 3. Balti rinnet Riia rajooni vabastamisel, kuna 1. Balti rinde vägedel oli ülesandeks lõuna pool Riiat läbi lõigata sakslaste ühendusteed Ida-Preisimaaga.

* * *

Osa võtta sellest suurest pealetungist, mille üheks eesmärgiks oli ka Nõukogude Eesti vabastamine saksa anastajate ikkest, oli Eesti Laskurkorpuse sõdurite ja ohvitseride palavaimaks sooviks. Kus kaks või rohkem meest omavahel kokku said, seal kõneldi ikka ja jälle eelseisvaist lahinguist Nõukogude Eesti vabastamise eest. Kadedad pilgud saatsid neid väeosi või allüksusi, kes aeg-ajalt marssisid suurt maanteed mööda Narva poole, rinde suunas; nii mõnegi silmad jälgisid igatsevalt kõrges õhus raskete pommikoormatega idast rinde poole ruttavaid lennukeid. „Edasi läände, kalli sünnimaa vabastamiseks vihatud saksa rõhujaist," mõlkus kõigi mõttes, seisis lakkamatult keelel ja pesitses pühima soovina sügaval südamepõhjas.

Kui varem nende igatsuste elluviimine tuli olukorra sunnil ikka edasi lükata, siis nüüd ei tarvitsenud enam kaua oodata. 3. Balti rinde väed, vabastanud 12. augustil Petseri ja 13. augustil Võru ning jätkanud seejärel pealetungi Peipsi-Pihkva ja Võrtsjärve vahelist koridori mööda

Joonis 24. Krimmi operatsioon aprillis—mais 1944

põhja suunas, olid välja jõudnud Emajõeni ja 25. augustil vabastanud Tartu.

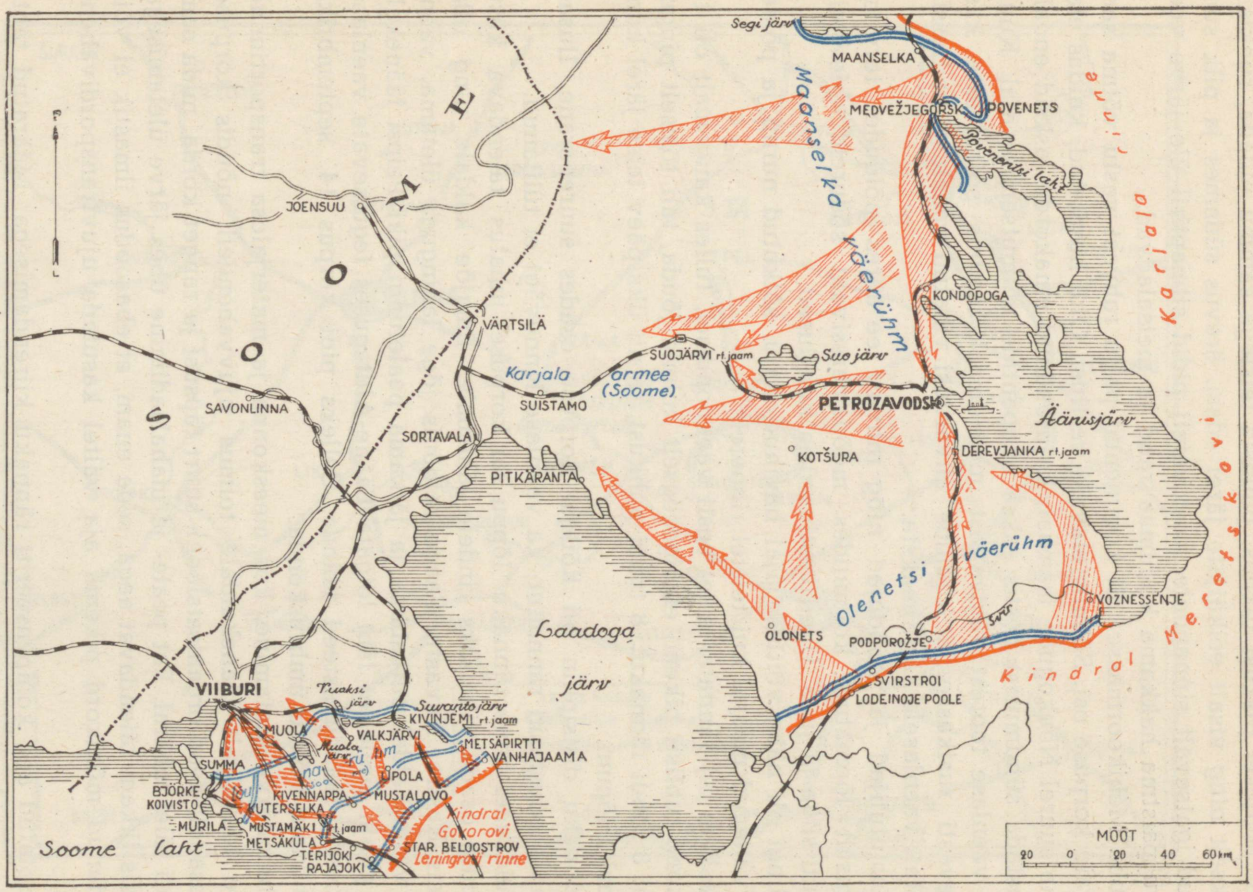
Tartu, Eesti Ateena, vana ülikoolilinna vabastamine vaenlasest tekitas korpuse ridades suure rõõmupuhangu ja kergendustunde. Meie sõdurite ja ohvitseride tundeid väljendas kõige kujukamalt tolleaegne Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi esimees sm. Vares, kui ta kirjutas: „Tartu on osa meie minevikust, olevikust ja tulevikust, osa meie ajalugu ja kultuuri, osa meie rahva elust. Tartu on tihedate sidemetega seotud rahvaga, oleme kogu oma olemisega temaga ühte kasvanud. Eesti luule on meie lemmiklinna põiminud müütidesse ja legendidesse. Siin, muistses Taara tammikus helises Vanemuise kannel, tema laule kuulasid kõik ümberringi ja Emajõe nime nimetati hardusega. Siin on meie kultuuri häll, siin võrsus meie teadus ja kunst. Siin lõi oma kauneid laule Lydia Koidula, Eesti ärkamisaja suur lüürik. Eestlastele on Tartu palju rohkem, kui ainult maakonna keskus ja strateegiline teede sõlm."

4. septembril said korpuse osad Leningradi rinde juhatuselt käsu, liikudes üle Oudova, Lämmijärve ja Mehikoorma, 14. septembriks koonduda Krootuse, Maaritsa, Mäekali, Jõksi rajooni. Ümberpaiknemine pidi toimuma järgmiselt: laskurosad Kingissepast kuni Oudovani raudteel, sealt edasi jalgsi; suurtükivägi, motoriseeritud veokid ja hobuvoorid, igaüks eri kolonnina maanteed mööda üle Oudova, Lämmijärve, Mehikoorma või läbi Pihkva.

Teated eelseisvast rännakust ja selle suunast, levides korpuse osades, tekitasid kõikjal suurt elevust ja kutsusid esile ennenähtamatu vaimustuspuhangu. Kõigi tundemärkide järgi oli nüüd täitumas see, mida nii kaua oli oodatud, millest nii palju kõneldud, mida südames palavalt igatsetud ja mille heaks kordaminekuks pikki sõja-aastaid ennastsalgavalt töötatud; oli saabumas vabastamise ning kättemaksu tund, viimne otsustav võitlus meie armsa sünnimaa orjastajatega, vihatud saksa röövvallutajatega. See ülendas meelt ning paisutas jõudu. Õhinal asuti valmistuma teeleminekuks, jätkates siiski endise pingega ka lahinguõpet, et eelseisvate võitluste ootel täielikult ära kasutada viimaseid võimalusi oma sõdimisoskuse täiendamiseks.

*

Rännak algas 7. septembril kauni hilissuve ilmaga. Pikkadest ning väsitavaist päevateekondadest hoolimata püsis meeskonna meeleolu kogu aeg kõrge ja ülev: ükski ei tahtnud maha jääda; ka kehaliselt nõrgemad, hõõrutud jalgadega ja kõik teised, kellele marssimine mõnel

Joonis 25. Soome vägede purustamine Karjalas juunis 1944

muul põhjusel raskust tekitas, püüdsid teistega sammu pidada, rühkisid vaikselt ning visalt eelkäijate järel edasi, ärevus südames ja pilk suunatud igatsevalt sinnapoole, kust varsti pidid silmapiiril üle järve veekogu paistma hakkama kodumaa rand ja metsaladvad.

Juba Mehikoormasse oli kogunenud palju rahvast vastu võtma saabuvaid korpuse osi. Sõlmus elavaid vestlusi. Oldi huvitatud, kuidas elatakse suurel Nõukogude isamaal; kojujõudnud omakorda lasksid endale jutustada sündmusist Eestis saksa okupantide võimutsemise ajal. Kuuldes vaenlase toorest vägivallast meie maal, tõmbus sõjameeste käsi tugevasti rusikasse ja kuuldus ähvardusi vihatud vaenlase aadressil. Tõotati vaenlasele kätte maksta.

Vastutulijad ja möödujad ning rahvas tee ääres põldudel tervitas rõõmsalt lõpmatuis kolonnides möödamarssivaid sõdureid. Meestele pakuti süüa ja juua. Uued vestlused ja küsitlused.

Siingi oli näha võitluse ajal hävinud maju, sõtkutud nurmi ja põlde, ent vähemal määral kui teistel rinnetel.

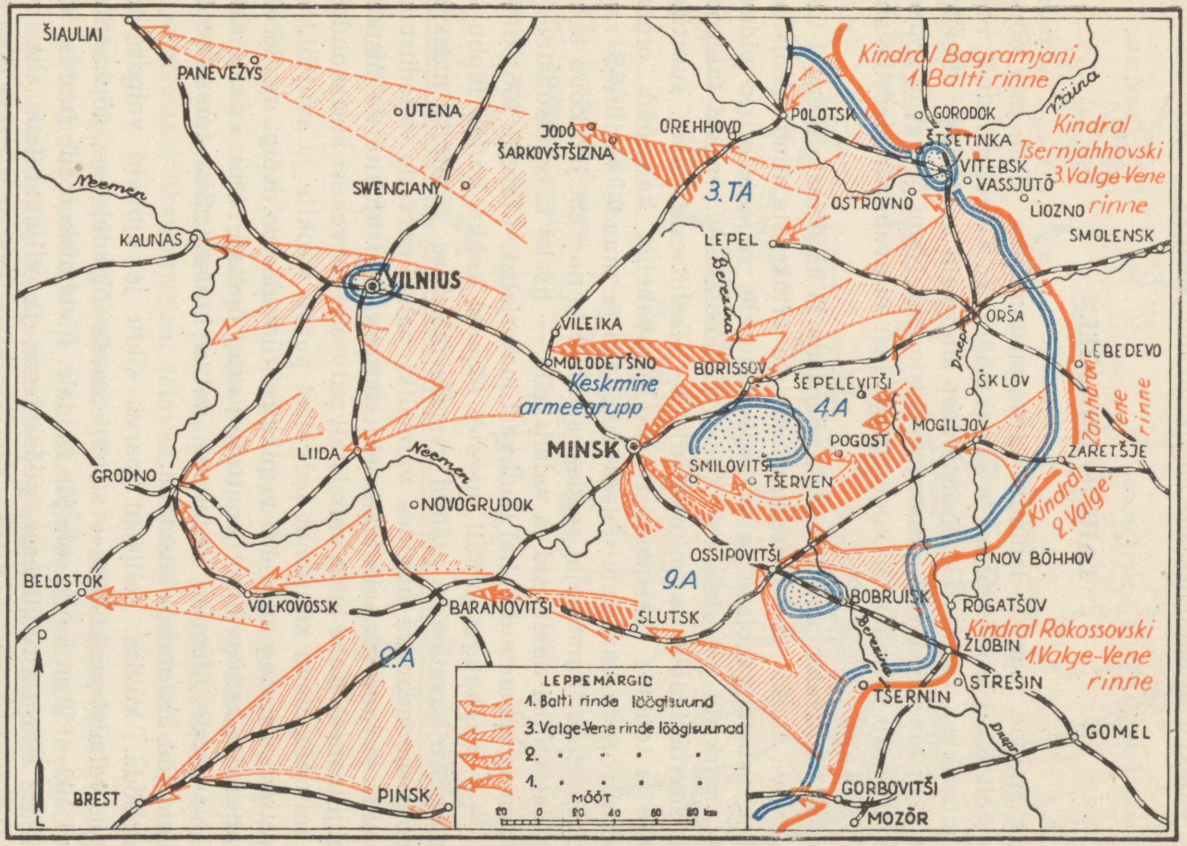
Raskem oli rännata teisel eesti väekoondisel, tulles kaugemalt oli ta teekond tublisti pikem; et õigeaegselt kohale jõuda, tuli tõsiselt pingutada: 8 tundi rännakut, 8 tundi puhkust, ja nii üks päev teise järel kuni rännaku lõpuni.

Rännaku distsipliin oli kõikjal korpuse osades suurepärane. Ilusad ilmad soodustasid rännakut; ka vaenlase lennuvägi ei tülitanud.

Kuid veel enne rännaku lõppu sai korpuse juhatus täiendava käsu korpuse osade viimiseks rindele lähemale, Emajõe kaldale ning olla valmis Kastre, Kavastu, Saage rajoonis jõge lahinguga ületama, vaenlast vastaskaldal purustama ja jätkama pealetungi piki Peipsi läänekallast põhja poole, et läbi lõigata Lääne-Alutaguses tegutsevate vaenlase väeosade taandumisteed läände. Selleks pidi korpus 14. septembriks koonduma Võnnu ümbruskonda.

Lämmijärve ületamine, kus meeskonna ja materjalosa transportimine järve idakaldalt läänekaldale toimus ujuvvahendeil, nõudis korpuse väeosadelt head organisatsiooni, suurt täpsust ja ranget korda, mida saavutati täiel määral. Ent peale- ja mahalaadimine ühes järve ületamisega nõudis ikkagi täiendavat aega, seda enam, et ebasoodus ilmastik ei võimaldanud mõnikord pikema aja vältel kasutada ujuvtranspordivahendeid.

Kaotatud aeg kompenseeriti rännaku kiirendamisega. Määratud tähtajaks asusid esimese väekoondise väeosad Viira, Olli, Sootaguse rajooni ning teise eesti väekoondise väeosad Lääniste, Metsa ja Kadaja (Aarniku) piirkonda. Korpuse juhatus ja komandopunkt olid Võnnus.

Joonis 26. Sakslaste purustamine Valge-Venes juunis—juulis 1944

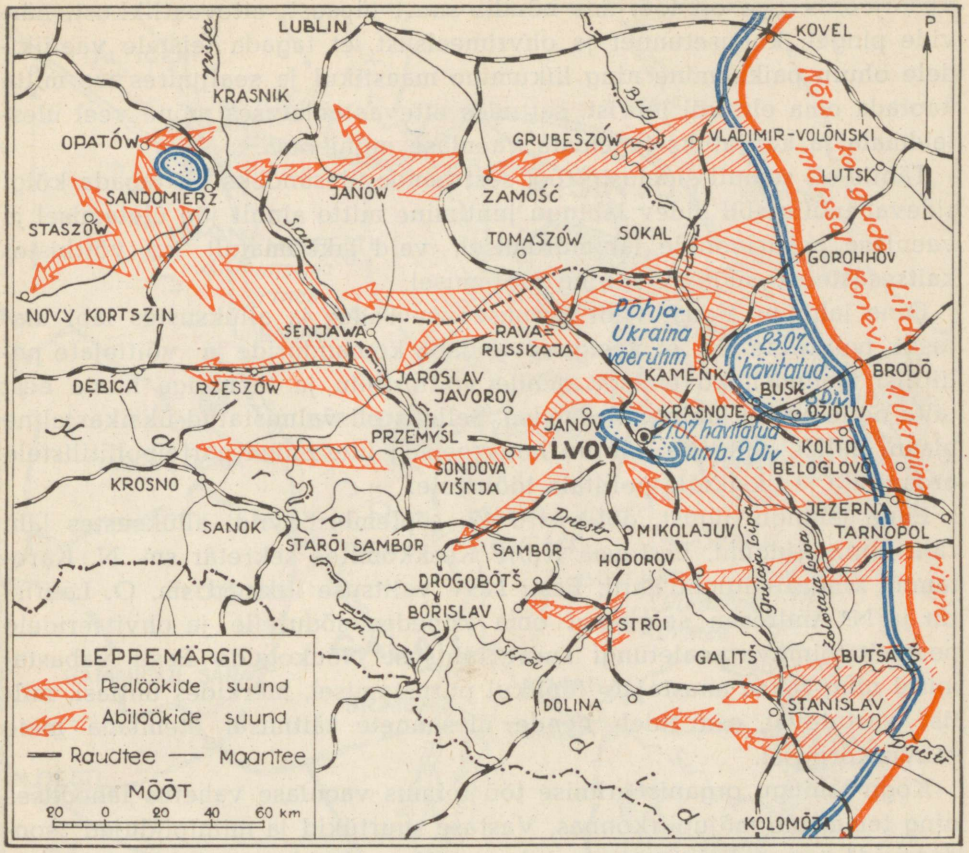
Pingutav rännak kogunemisrajooni oli lõppenud, rännak, kus jalavägi kattis nädala ajaga 310 km ja voorid 330 km. Kõik saabusid kohale heas korras, värskelt ja lahingukäsus määratud tähtpäevaks.

LAHING EMAJÕEL

Algas hoogne tegevus lahingu ettevalmistamiseks. Töö, mis nõudis juhtkonnalt suurt loomisvõimet ja samal määral ka kainet mõistust, organiseerimisoskust, reaalsetest tõsiasjadest lähtuvaid kaalutlusi, ettenägelikkust ning tungimist väiksemategi pisiasjadeni. Nagu õpetavad sõdade, eriti aga Suure Isamaasõja kogemused, just ettevalmistamisest oleneb lahingu edu.

Korpuse komandör, väekoondise, väeosade ja allüksuste ülemad ühes suurtükiväe-, tanki- ja mitmesuguste teiste eriüksuste ning teenistuste juhtidega asusid vaenlase ja maastiku luurele, organiseerisid pidevat vaatlust, märkisid jõe ületamise kohad ja lähtealused, valisid tulepositsioonid suurtükiväele ja miinipildujaile, plaanitsesid jala-, suurtüki-, lennuväe ja tankide rakendamist ning omavahelist koostööd, organiseerisid väeosade varustamist laskemoonaga ja muude võitluses vajalike vahenditega. Samal ajal seadsid sõdurid ja noorem juhtkond korda relvi, sõjatehnilisi abinõusid ja valmistasid — lisaks koosseisulistele — jõe ületamise vahendeid kohal leiduvast materjalist. Viimane töö polnud kerge. 3—5 km kauguselt tuli meestel õlgadel kokku kanda (hobu- ja autotranspordi kasutamine polnud vastase läheduse ja lahtise maastiku tõttu ning moondamise huvides võimalik) palke parvede moodustamiseks, laudu ja latte rünnaksildade ehitamiseks, õlgi ujukite valmistamiseks telgilinadest. Kahe ööga valmistati mitusada parvekest meeskondade tarvis, mitukümmend suuremat palkidest parve veokite ja suurtükkide transportimiseks ning mitu 400 m pikkust rünnaksilda. Kõigi nende ületamisvahendite kandevõimet kontrolliti ning õpetati mehi, kuidas neid, samuti väeosade ülemate käsutusse antud koosseisulisi forsseerimisvahendeid jõe ületamisel kasutada.

Sedamööda, kuidas selliseid parvi, sildu ja ujukeid valmis, tuli need viia valmistamiskohast — samuti meeste õlgadel — ööpimeduse katte all 100—150 m kaugusele jõe kaldale, ületamiskohtade juurde, kus nad peideti maastikuvoltidesse, põõsastesse ja viljakuhilate alla või kaeti pealt kinni rohu ja okstega. Iga forsseerimisvahendi peale määrati oma kindel meeskond, kes rünnaku algul pidi selle viima jõe äärde, vette laskma, peale istuma ja vastaskaldale sõitma.

Joonis 27. Sakslaste purustamine Lääne-Ukrainas juulis—augustis 1944

Samal ajal organiseerisid suurtükiväelased tulepositsioone ning vaatluspunkte, toimetasid vaatlust, täpsustasid märke ning rünnakuobjekte ja valmistasid suurtükiväelise pealetungi plaani, kooskõlastades seda kuni kõige pisemate üksikasjadeni jalaväe, tankide ja lennuväe kavatsetava tegevusega.

Mitte väiksem polnud sapööride töö. Nende ülesandeks oli jalaväelaste abistamine parvede ja rünnaksildade ehitamisel, koosseisuliste forsseerimisvahendite remontimisel ja sõidukorda seadmisel ning vaatlus- ja komandopunktide ehitamisel. Ent raskeimaks ja ohtlikemaks sapööride tööks oli vaenlase poolt suurel arvul mahapandud jalaväe- ja tankitõrjemiinide ülesotsimine ning kahjutuks tegemine korpuse osade tege-

vusrajoonis. See oli töö, mis nõudis suurt täpsust, ettevaatlikkust, närvide pinget, kohusetunnet ja ohvrimeelsust, et tagada teistele väeliikidele ohutu paiknemine ning liikumine maastikul ja sealjuures ise mitte kaotada oma elu või tervist, sattudes ettevaatamatuses mõne veel ülesleidmata ja kahjutuks tegemata vaenlase miini otsa.

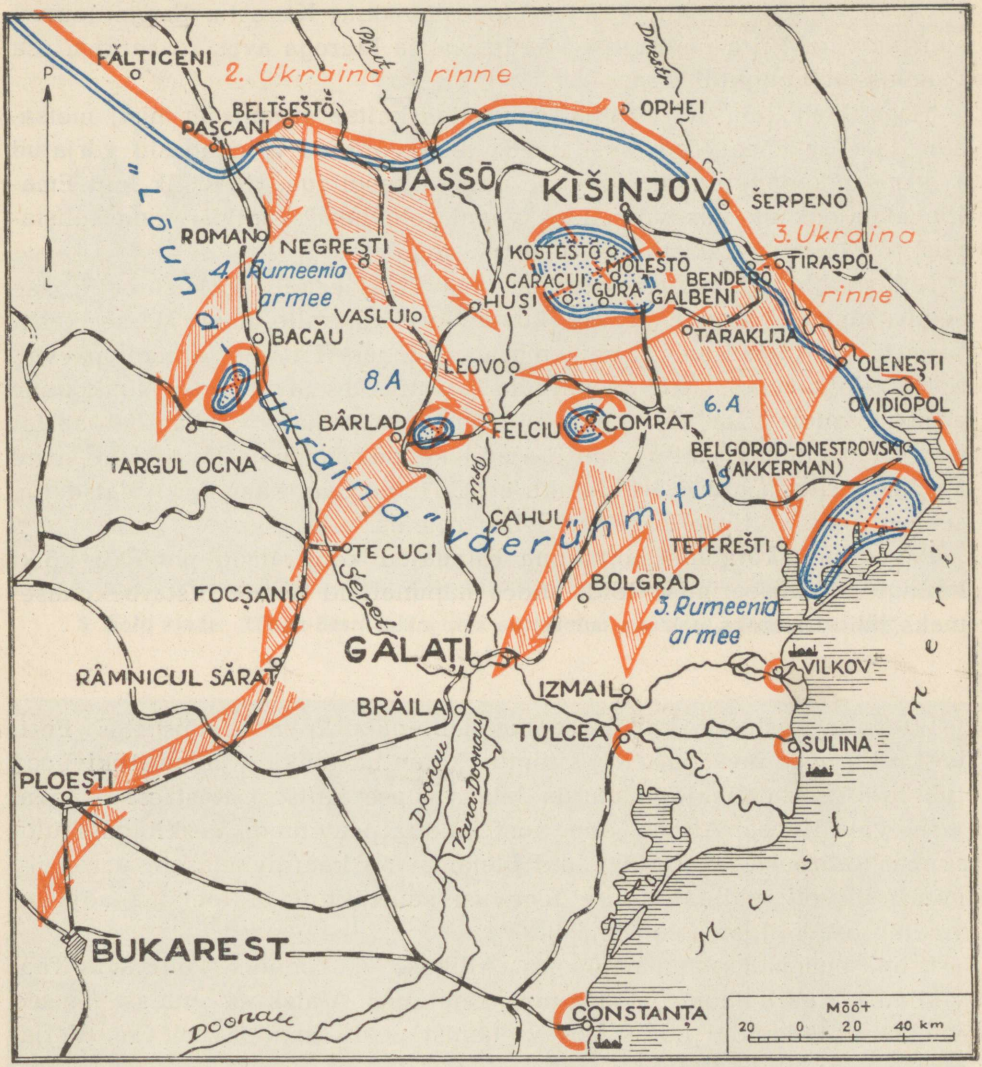
Tähtis oli samuti sidelaste töö, sest nende ülesandeks oli tagada kõigi sidevahendite abil pidev lahingu juhtimine mitte ainult jõe ületamisel ja vaenlase positsioonide läbimurdmisel, vaid lakkamatult ka võitlustes kaitsesüsteemi sügavuses ning jälitamisel.

Enne lahingu algust viidi korpuse väeosades ja allüksustes läbi ulatuslik poliitiline töö, et veelgi süvendada komandöride ja võitlejate poliitilisi teadmisi, kõvendada nende võitlusindu ja tahet iga hinna eest täita neile antud lahinguülesanded. Selleks oli valmistatud üksikasjaline plaan, milles olid ette nähtud konkreetsed ülesanded parteipoliitilistele organitele ja üksikuile poliitala töölistele.

Enne lahingu algust, ööl vastu 17. septembrit, viidi allüksustes läbi rida lühimiitinguid. Eestimaa K(b)P Keskkomitee sekretär sm. N. Karotamm, kindralleitnant Pärn, Eesti NSV valitsuse liikmed sm. O. Lauristin ja N. Andresen selgitasid oma kõnedes sõdureile ja ohvitseridele peatselt toimuva pealetungi suurt tähtsust Nõukogude Eesti vabastamisel ning saksa anastajate lõplikul purustamisel, märkides ühtlasi, millist vastutavat osa tuleb nende ülesannete täitmisel etendada meie rahvuskorpusel.

Kogu lahingu organiseerimise töö toimus vaenlase vahetus läheduses ning tema tule mõjupiirkonnas. Vastase suurtükid ja miinipildujad „sondeerisid" aeg-ajalt intensiivse tulega meiepoolseid metsatukki, lohke ja maastikuvolte, kus võis oletada meie suurtüki ja miinipilduja tulepositsioone või elavjõu paiknemist; öösiti valgustas vaenlane ümbruskonda rakettidega, püüdes takistada meie luurajate tegevust ja lähenemist jõele.

Esimesi üksikasjalisemaid teateid vaenlasest, tema elavjõu ja relvade paiknemisest saadi väeosadelt, kes asusid selles rindelõigus enne Eesti Laskurkorpuse osade saabumist. Kuid korpuse juhatus ei võinud piirduda ainult nii saadud andmetega. Kohe pärast koondumist Võnnu rajooni organiseeriti pidev luure ja vaatlus. Luurajad tungisid sügavasse vastase asetusse ja andsid väärtuslikke teateid tema kaitseehituste, elavjõu ja suurtükiväe ning miinipildujate paiknemisest. Hoolsa vaatlusega avastati vastase kaitsepositsiooni eelserv, tõkked, tugipunktid, relvade tulepositsioonid, vaatlus- ja komandopunktid, märgiti ära rida otsesihtimiskahureid ja kuulipildujaid. Sapöörid tegid kindlaks vaenlase miiniväljade asetuse, ulatuse ja piirid ning kunstlikud takistused.

Joonis 28. Nõukogude armee Jassõ-Kišinjovi operatsioon augustis 1944

Luuremeeste ja vaatlejate poolt kogutud andmetest selgus, et vaenlase kaitsepositsiooni eelserv kulges Emajõe põhjakalda äärt mööda ja koosnes laskurkaevikuist, mis grupeerusid roodu ja rühma tugipunktideks ja olid seotud ühenduskraavidega kaitse sügavuses asuvate teiste kindlustiste elementidega; jalaväg oli grupeeritud peamiselt Pajukurmu,

Kavastu rajooni, miinipildujate tulepositsioonid Kavastu, Saage juures, suurtükivägi Viira ümbruses. Vaatlusega ja luurega avastati suurem osa vaenlase tulepunktidest.

Maastik Emajõe põhjakaldal soodustas kaitse organiseerimist; metsaalad ja võsa ühes võrdlemisi tiheda teedevõrguga võimaldasid varjatud ja kiiret manööverdamist jõudude ning vahenditega. Ulatuslik luht Emajõe alamjooksul, mis võimaldas vaenlasele head vaatlust ning tulistamist, oli tõsiseks takistuseks meie võitlejaile.

Millist tähtsust osutas vaenlane oma Emajõe kaitsepositsioonile, see selgus nende 2. armeekorpuse komandöri kindralleitnant Hasse käskkirjast, mis oli antud 17. septembril, s. o. just Emajõe lahingu päeval. Selles dokumendis, kus sõdureid kutsuti üles avaldama Nõukogude armee osadele visa vastupanu, oli muuseas öeldud: „Juba 700 aastat käib Balti ruumis võitlus, mitte ainult nende maade ja Balti mere, vaid ka Saksa riigi saatuse ja tuleviku eest. Hoida oma käes Balti platsdarm, see on meie võitluse ülesanne selles ruumis."

Punaarmee kõrgema juhtkonna esindajad kontrollisid pidevalt kõiki lahingu organiseerimise töid, andes näpunäiteid nende otstarbekohasemaks läbiviimiseks.

*

Ettevalmistustööde käigus saabus lahingukäsk, mis täpsustas Eesti Laskurkorpuse ülesande. Koos toetuseks antud tankide ja suurtükiväega tuli forsseerida Emajõgi, murda läbi vastase kaitsest Kastrest Saageni ja hõivata Koosa, Alajõe joon, kust jätkata pealetungi Veskitaguse üldsuunas. Korpusest vasakul pidid ületama jõe kaardiväelased; paremalt, Peipsi järvelt, pidid korpuse tegevust suurtükitulega toetama sõjalaevastiku osad. (Joon. 30.)

Esimesena pidi ületama jõe sm. Allikase väekoondis, vallutama Taavetilauri, Kaarli joone ja jätkama pealetungi Alatskivi suunas. Teised väekoondised pidid pärast jõe ületamist peale tungima Selguse, Väljaotsa suunas.

Suurtükiväe ülesandeks oli purustada vaenlase kaitseehitused, teha läbikäigud traattõkkeisse ja miiniväljadesse, katkestada side ja juhtimine, hävitada elavjõud ning sundida vaikima vaenlase suurtüki- ja miinipildujapatareid, aidates sellega oma jalaväge üle jõe minekul ning edasisel vaenlase positsiooni läbimurdmisel. Kuna tankid võisid tegevusse astuda alles pärast jõe ületamist, siis suurtükituld pidi toetama lennuvägi pommirünnakutega vaenlase tankide ja jalaväe pihta. Kogu võimsa lahingumehhanismi takistamatu edasiliikumise võimaldamiseks

3. Balti rinne. Lõuna-Eesti lahingutes purustatud vaenlase soomusmasinaid

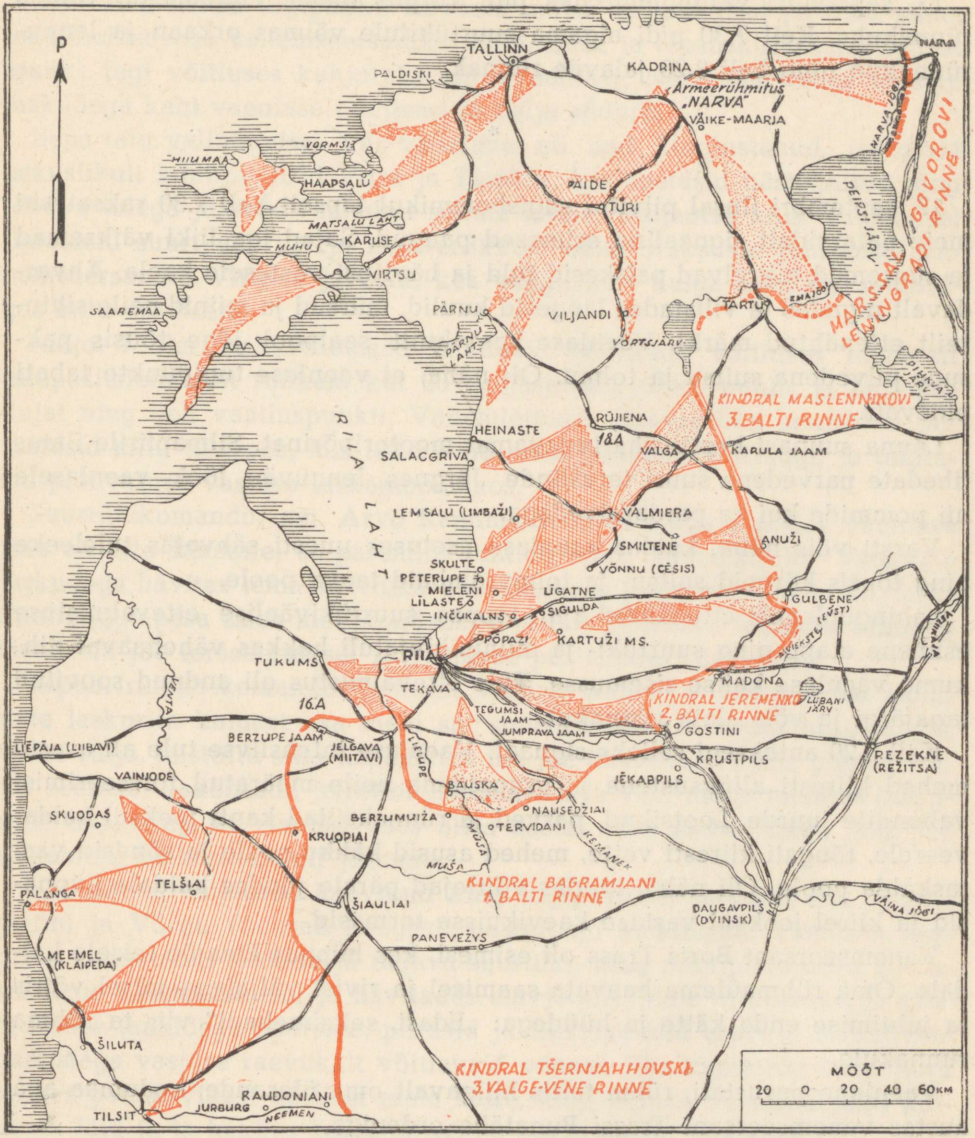
3. Balti rinne. Lahingud Tartu vabastamiseks

Pärast Tartu vabastamist. Nõukogude võitlejad vestlevad kohalike elanikega

Fašistide mürsud on süüdanud Tartu

Joonis 29. Sakslaste purustamine Baltimaades septembris—oktoobris 1944.

tuli sapööridel ehitada sillad, teha kahjutuks miinid ja korrastada teid.

17. septembri varahommikuks pidi korpus olema lähtealusel, valmis rünnakuks. Kell 7.30 pidi algama suurtükitule võimas orkaan ja lennurünnakud ning kell 8.20 jalaväe rünnak.

*

17. septembri ilusal pilvitul sügishommikul täpselt kell 7.30 raksatasid meie patareidelt signaalina esimesed paugud. Sajad iga liiki väiksemad ja suuremad tulirelvad paiskasid tuld ja hävitust vastasele kaela. Ähvardavalt ulgudes ja vilistades langesid kuulid, mürsud ja miinid neile sihtureilt ettenähtud märki. Vaenlase kaevikuilt sealpool jõge tõusis paksude pilvedena suitsu ja tolmu. Oli näha, et vaenlase tugipunkte tabati pidevalt.

Lõuna suunast kostis üha tugevamat mootoripõrinat. Silmapiirile ilmus tihedate parvedena suuri teraslinde. Järgnes lennuväe löök vaenlasele nii pommide kui ka pardarelvadega.

Varsti võis näha, kuidas vaenlase asetuses uuesti sähvatas tuleleeke ning tõusis kõrgeid suitsu- ja tolmusambaid taeva poole.

Lahinguplaanis ettenähtud ajal lõppes suurtükiväelise ettevalmistuse esimene etapp ning suurtüki- ja miinipildujatuli hakkas vähehaaval nihkuma vaenlase kaitse sisemusse. Tule ettevalmistus oli andnud soovitud tagajärgi ja võis alata rünnakut.

Kell 8.20 antaksegi selleks signaal. Vaenlase intensiivse tule all asusid mehed kiiresti allüksustena ja gruppidena neile määratud forsseerimisvahendite juurde. Lootsikud, parved ja rünnaksillad kanti jooksul kaldaveerele, tõugati kiiresti vette, mehed asusid kähku peale ja sõudsid vastaskalda poole. Oli näha, kuidas võitlejad pärale jõudes kaldale hüppasid ja kiirel jooksul vastase kaevikuisse tormasid.

Vanemseersant Boris Trass oli esimesi, kes hüppas Emajõe teisele kaldale. Oma rühmaülema haavata saamisel ja rivist väljalangemisel võttis ta juhtimise enda kätte ja hüüdega: „Edasi, seltsimehed!" viis ta rühma rünnakule.

Vaenlane purustati, rühm täitis hiilgavalt oma ülesande, kodumaa aga austas vanemseersant Trassi Punatähe ordeniga.

Esimeste hulgas jõudsid üle jõe vanemleitnant Eisleri ja leitnant Haviste võitlejad. Nooremseersant Polikarpus, tubli bolševikuna tungis vaenlase tulest hoolimata vastase tagalasse ja juhtis sealt avastatud märkidele purustavat suurtükituld, rajades teed oma ründavale jalaväele.

Seersant A. Tamm oma meestega rünnakut alustades tungis vastase tulepessa, kus surmas mitu sakslast ja võttis ülejäänud vangi.

Sakslaste tähtsa tugipunkti Kavastu mõisa vallutamisel paistsid silma oma mehisusega vanemseersandid Satla, Kask ja täpsuskütt Nert, kellest igaüks tegi võitluses kahjutuks mitu vaenlast. Nert üksi tabas täpsete laskudega kaht vaenlase ohvitseri ja nelja sõdurit.

Sepa talu vallutamisel, kus vaenlane oli end kindlustanud, teotsesid oskuslikult kuulipildurid Viira ja Tšaškin, kes toetasid hästisihitud ning tabava tulega jalaväe rünnakut sellele talule. Väljaotsa küla ründamisel ilmutasid suurt vaprust ja meisterlikkust oma allüksuste juhtimisel vanemseersandid Viripuu ja Leik, kes vangistasid hulga sakslasi, sealhulgas mitu ohvitseri.

Major Milleri kahurväelased hävitasid lühikeses võitluses lahtistelt tulepositsioonidelt rohkem kui 20 vastase suurtükki, kuuli- ja miinipildujat ning neli vaatluspunkti. Vanemleitnant Kasvandiku suurtükid purustasid mitu tulepesa, mis tõkestasid meie jalaväe edasitungi, ja tekitasid plahvatuse vastase laskemoonalaos.

Suurtükikomandör sm. Arvo Randmu roomas eluga riskides vaenlase tule all ette künkale, et paremini juhtida oma suurtükituld. Tabavate laskudega hävitas tema suurtükk ühe vaenlase puitmuld-tulepunkti, kaks kuulipildujapesa koos meeskondadega ja ühe suurtüki, toetades tõhusalt laskureid jõe forsseerimisel ja vaenlase positsiooni ründamisel.

Sapöörirühma komandör leitnant Villand, nähes, et rünnaksilda kandvate laskurite hulgast osa mehi sai suurtükitulest haavata ning langes rivist välja, mistõttu silla tõmbamine üle jõe ähvardas venida pikale, ruttas seersant Jakobsoni, jefreitor Kleesmenti ja veel mõne mehega laskureile appi ning ise rinnuni vees olles asetas silla jõele. Seega võis jõe ületamine katkestamatult jätkuda.

Vallutanud esimesed kaevikud ning tugipunktid, jätkasid sm. Trankmanni ja Võrgu väeosad hoogsalt pealetungi kaugemale vaenlase asetusse, purustades tankide ja tugeva suurtüki- ning miinipildujatule toetusel tema kaitsesüsteemi ja hävitades elavjõudu. Meie allüksused ja grupid ühes tankidega haarasid, piirasid ja likvideerisid osavate manööverdamistega vastase raevukalt võitlevaid väeosi. Üks tugipunkt teise järel langes pärast vihast võitlust meie kätte, kuni lõpuks vaenlase jõud kõikuma lõid ja ta hakkas korratult põhja poole tagasi tõmbuma.

Meie võitlejate pealetung võttis niisuguse tempo, mis haaras kõiki endaga kaasa. Paljud lahingus kergemalt haavata saanud võitlejad ei lahkunud rivist, vaid jätkasid pealetungi. Reavõitleja Järmet, kes oli saanud tõsisemalt haavata, ei nõustunud rivist lahkuma. „Armee tungib

edasi, et vabastada minu sünnimaa. Ma ei või lahingust lahkuda." Nii ütles ta ja kepi abil rühkis koos teistega edasi.

Sm. Trankmanni väeosa, vallutanud tugevasti kindlustatud Kavastu mõisa hooned, vabastas kl. 10.30 Pajukurmu ja sellest loodes asuva teedesõlme rajooni. Jätkates seejärel pealetungi vabastati Viira, Kruusamäe, Tähemaa küla ja kl. 15.30 Taavetilauri teedesõlm, kust üks osa laskurallüksustest paarikümne tankiga suundus tähtsale Koosa teedesõlmele.

Samal ajal hõivasid sm. Võrgu üksused Poksi ja Kõnsu, jätkates edasitungi Andressaare suunas.

Sellal, kui arenes pealetung rindelt, likvideeris sm. Pauli väeosa parema tiiva pataljon major Strömi juhtimisel, liikudes sm. Trankmanni väeosa järel, vaenlase kõvendatud roodu vasturünnaku Saja rajoonis; vaenlane paisati tagasi Saja, Kolga rajooni, piirati ümber ja purustati täielikult. Vaenlase 8 kahurit, 6 raskekuulipildujat, 18 hobust köökide, varustuse ja toiduvooriga saadi sõjasaagiks.

Selles lahingus paistis oma mehisusega silma seersant Purasson, kes oma jaoga hävitas vaenlase otsesihtimispatarei toimkonna, samuti 45 mm kahuri sihtur nooremseersant Paavel, kes kartmatult astus võitlusse vaenlase 105 mm otsesihtimiskahuriga. Sm. Paavel sai sealjuures kolm korda haavata, ent jätkas oma ülesande täitmist, võimaldades laskureil rünnata vaenlast sellal, kui ta ise sidus vaenlase kahurit kahevõitlusega. Vapralt võitlesid ka leitnant Sõgel, seersant Priimägi ja punaväelane Karaski, kes esimestena tungisid vaenlase asetusse, tõmmates endaga kaasa hulgaliselt teisi võitlejaid.

*

Pärast kaitse läbimurdmist Emajõe joonel ei suutnud vaenlane vastu panna meie jalaväe võimsatele löökidele, mida tõhusalt toetasid suurtükivägi ja tankid; ta taandus põhja poole, kattes end rühma- ja roodusuuruste osadega varem ettevalmistatud positsioonidel teedesõlmedes ning teistes kaitseks kohaldatud punktides.

Vaenlase vastupanu murdes ja teda jälitades näitasid sõdurid ja ohvitserid üles suurt pealetungi-indu, algatusvõimet, manööverdamisoskust, osavust ja vaprust.

Kl. 11.00, kui võitlused olid käimas 6—7 km Emajõest põhja pool, andis kindralleitnant Pärn sm. Allikasele käsu õhtuks hõivata tähtis Alatskivi teedesõlm, rakendades selle ülesande täitmisele sm. Pauli väeosa, kes ka kohe asus tegevusse.

Sm. Trankmanni väeosa pidi pärast Taavetilauri rajooni vallutamist pöörama kirdesse ja liikuma Peipsi suunas, puhastama vaenlasest Kõnnu,

Kasepää ja Varnja, et ära lõigata Emajõe suudmes teotsevate vaenlase gruppide taandumistee põhja poole.

17. septembril, kell 16.30 hõivasid korpuse eelosad, hoogsalt vaenlast jälitades, Kargaja, Taavetilauri, Andressaare, Kaarli joone. Samaks ajaks jõudsid teise eesti väekoondise väeosad, liikudes teises järgus, Viira, Kruusamäe, Poksi rajooni. Tankid koos automaatureist dessandiga liikusid, pärast tähtsa teedesõlme Koosa vallutamist, põhja poole, Alatskivi suunas.

Koosa küla ees takistas meie tankide kiiret edasiliikumist vaenlase poolt mahajäetud tõkkesalk viie tankitõrjekahuriga ja umbes roodu jalaväega. Võitlejad leitnant Snotingi juhtimisel hüppasid tankidelt maha ja asusid lähtealusele. Tankid saadeti haarama vaenlast tiibadelt; rindelt aga teotses sm. Snotingi grupp, et teha kahjutuks vaenlase tankitõrjekahurid ja vabastada tee oma tankidele. Nooremseersant Silm vabatahtlikult võttis endale raske ülesande hävitada ühe kahuri meeskonna. Seadnud granaadid viskevalmis, roomas ta kahurile lähemale. Teda märgati ja tulistati. Kuid see ei takistanud julget meest roomamast viskekauguseni. Trah, trah, trah! kolm granaati lendas kahurikilbi taha peitunud vaenlase meeskonna sekka. Järsu hüppega sööstis Silm nüüd kahuri juurde, et neljanda käsigranaadiga hävitada veel ellujäänuid. Kuid selgus, et kogu kahurimeeskond oli hukkunud.

*

Korpuse esimene ülesanne oli täidetud ja sellega olid loodud soodsad eeldused kaugemate eesmärkide taotlemiseks. Vaenlane taandus kõikjal, püüdes katta oma korratuses tagasitõmbuvaid osi rikkalikult tulirelvadega varustatud järelväeosadega teedesõlmedes, soo- ja metsakitsandikes ning kohtades, kus maastik võimaldas nõrgemate jõududega tugevamale vastasele visalt vastu panna.

Kujunenud olukorras, kus vaenlase kaitse oli läbi murtud, mindi üle vaenlase jälitamisele.

Tähemaa, Kiisli rajoonis siirdusid teise eesti väekoondise väeosad teisest ešelonist eesliinile korpuse vasakule tiivale ja alustasid vastase jälitamist Andressaare, Sookalduse, Selguse, Alajõe suunas. Pealetung toimus edukalt. Väekoondise osad vallutasid Kuusma, Sookalduse, Idlase ja Selguse, jätkates pealetungi Väljaotsa suunas.

Sm. Pauli väeosa sm. Allikase väekoondisest ühes tankide ja isesõitvate suurtükkidega, parandanud kiiresti vaenlase poolt purustatud silla Koosal, jätkas energiliselt vaenlase jälitamist Alatskivi suunas.

Eelosana liikuv leitnant Kaldaru allüksus ründas Kuusemäe küla juu-

res ootamatult umbes kahesaja-mehelist vaenlase katteosa, kes püüdis iga hinna eest takistada meie edasitungi. Allüksus hargnes viivitamatult lahinguks ning, toetatud tugevast suurtüki- ja kuulipildujatulest, ründas hoogsalt vaenlast. Samal ajal nooremleitnant Soidre, jätnud ühe jao tee suunale siduma vaenlast tulega, siirdus ülejäänud kolme jaoga teest paremal asuvat võsa kaudu haarama vaenlast tiivalt, tungis ootamatult külla ja võideldes ülekaaluka vastasega vabastas küla vaenlasest. Selles lahingus hävitas nooremleitnant Soidre isiklikult hulgaliselt vaenlasi.

Kl. 21.00 paiku püüdis jällegi üks vaenlase grupp, kuni sada meest ühes suurtükkidega, Naelavere küla juures tõkestada meie edasitungi. Vanemleitnant Metsa tankidessant sai ülesande rünnata seda vaenlase gruppi rindelt, kuna küla ees avastatud miinivälja tõttu ei saanud tankid kohe tegevusse astuda. Samal ajal vanemleitnant Möldre üksus lähtudes Rupsist pidi haardega läänest ära lõikama vaenlase taandumistee Alatskivi poole. Vaenlane purustati. Veidi hiljem, juba pimedas, nooremleitnant Soidre, kes oma meestega oli hoogsalt edasi tunginud, ründas ootamatult ühte ülekaalukat vaenlase gruppi, kes Alatskivi lossipargis oli varitsemas meie pealetungivaid osi. Samal ajal vallutas sm. Möldre Savastvere ülekäigud ja teedesõlme Alatskivi jõel, lõigates läbi vaenlase taandumisteed loodesse ja läände. Vaenlane põgenes Kallaste suunas, jättes maha oma lahingu- ja majandusvoori. Võeti vange.

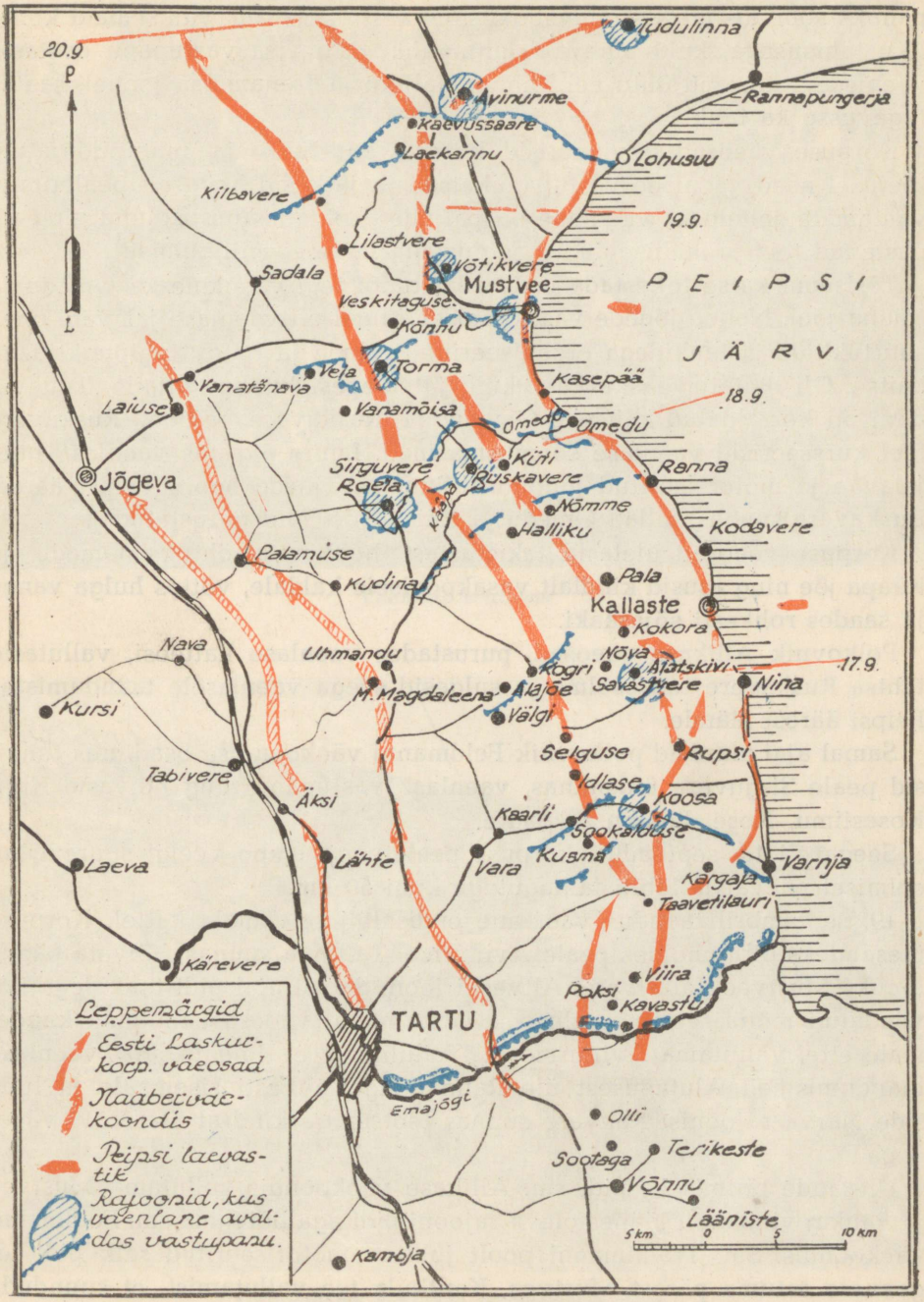
Kl. 20.00-ks oli polkovnik Trankmanni väeosa vabastanud Kõnnu, Kasepää, Varnja, vangistades, hävitades ning hajutades siin teotsevaid vaenlase rühmitusi.

17. septembri õhtuks hõivasid korpuse osad Nina, Alatskivi, Savastvere, Nõva, Veaküla, Kogri ja Alajõe, läbides lahingupäeva jooksul pingeliste lahingutega 30—46 km. Seega oli päeva ülesanne hiilgavalt täidetud. Isikulise koosseisu poliitilis-moraalne seisund ja võitlusind ei jätnud midagi soovida ning sõdurid ja ohvitserid olid valmis jätkama lahingut järgmisel päeval endise hooga.

Pimeda tulekul grupeeriti oma väed ümber, et 18. septembri varahommikul jätkata pealetungi ja õhtuks jõuda Omedu, Kaarli, Piiri joonele. Peipsi laevastiku osad pidid järvelt toetama korpuse üksuste edasiliikumist, eriti aga Kallaste linna vabastamist.

IDA-EESTI VABASTAMINE

18. septembril jätkas eelmise päeva lahinguis purustatud vaenlane korpuse osade lakkamatul pealesurumisel taandumist põhja poole, kattes end juurdetoodud värskete jõududega. Tähtsamais teesõlmedes ja vastu-

Joonis 30. Lahing Emajõel.

panuks sobivais metsa- ning sookitsandikes tekkis rida väiksemaid kohaliku tähtsusega, kuid pinevaid lahinguid. Eriti visa vastupanu osutasid vaenlase katteosad õhtu eel Ranna, Halliku ja Vanamõisa joonel, saates tegevusse ka tanke.

Korpuse väeosad likvideerisid kiiresti suurtüki- ja miinipildujatule toetusel need vaenlase vastupanukatsed ja jätkasid hoogsalt pealetungi, vaatamata sellele, et vaenlane oli paljudes kohtades purustanud ning vigastanud teid ja sildu, püüdes aeglustada meie edasiliikumist.

Tõsisema katse tõkestada meie edasitungi tegi vaenlane ka Omedu ja Kääpa jõel. Nende jõgede vasakpoolsel kaldal oli vaenlase jalaväegi ühes suurtükkide ja tankidega organiseerinud rühma ja roodu tugipunktidena kaitse. Oli ehitatud laskurkaevikuid ja tulepesi kuulipildujaile. Tugevamini oli korraldatud kaitseks Omedu ja Ruskavere rajoon. Ruskavere teel kursseerisid vaenlase soomusmasinad. Luure avastas vaenlase uute jalaväe ja motoriseeritud jõudude liikumise Tiheda poolt (Peipsi ääres) Ruskavere suunas. Sillad Omedu ja Kääpa jõel olid purustatud.

Korpuse väeosad ületasid takistustest hoolimata õhtuks Omedu ja Kääpa jõe ning asusid kindlalt vasakpoolsele kaldale, võttes hulga vange ja saades rohkesti sõjasaaki.

Polkovnik Allikase väeosad, purustades vaenlase katteosi, vallutasid tähtsa Ruskavere teedesõlme ja sulgesid seega vaenlasele taandumistee Peipsi äärest läände.

Samal ajal murdsid polkovnik Feldmanni väekoondise osad, mis tungisid peale Sirguvere üldsuunas, vaenlase vastupanu ning hõivasid Küti, Kosesiimu, Kose, Lepiku ja Saare.

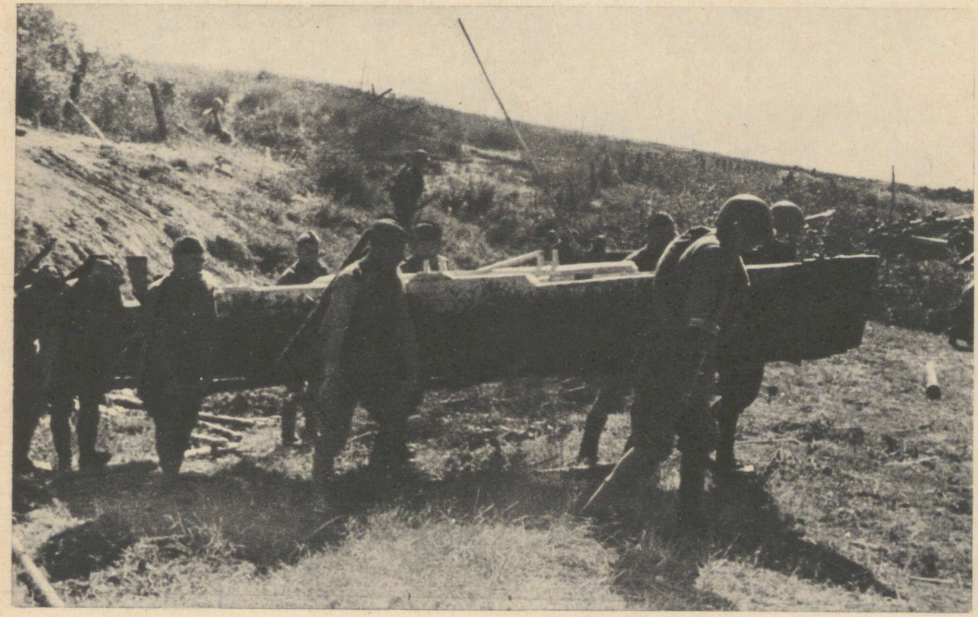
Seega oli 18. septembril korpuse pealetungi tempo veelgi suurem kui eelmisel päeval ja läbiti lahingutega kuni 50 km.

19. septembril taandus vaenlane endiselt järelvägede kattel. Korpuse ülesandeks oli, tungides peale Avinurme, Tallinna suunas, hõivata päeva lõpuks Mustvee, Lilastvere, Altveski joon. Samal ajal pidi tankidega kõvendatud motoriseeritud salk sm. Trankmanni väeosast tungima kaugemale ette, vallutama Avinurme ja Tudulinna, et lõigata ära vaenlase taandumisteed Alutagusest üle Rannapungerja Eesti sisemaale ja luua side Narva rajoonist Rakvere suunas teotsevate kindral Starikovi vägedega.

Ülesande täitmiseks pidi sm. Allikase väekoondis vallutama Mustvee ja Pauka; viimasest läänes oleva rajooni pidi aga hõivama sm. Feldmanni väekoondis. Sm. Trankmanni poolt juhitav motoriseeritud salk pidi tegevusse astuma pärast Mustvee, Kantküla tee vallutamist, et suunduda Võtikvere kaudu Avinurme ja Tudulinna.

Vaenlast seiramas

Ujuvvahend kantakse forsseerimiskohale

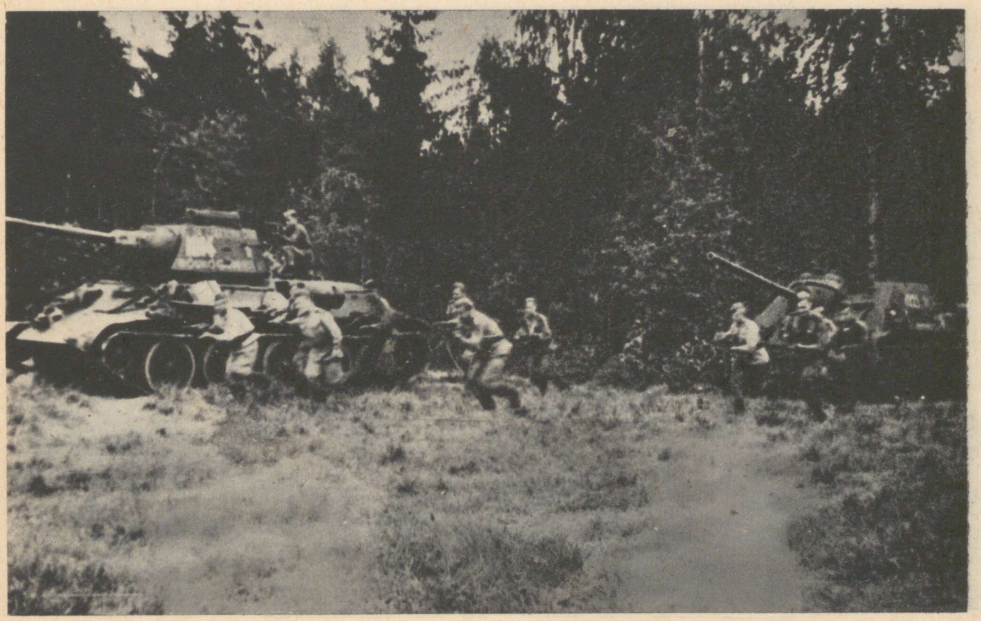
Suurtükiväelased luurel

Patarei asumas tulepositsioonile

Tankidessant suundub lahingusse

Vaenlase ründamine tankide toetusel

Väeosa komandör komandopunktis

Sidelased ühenduse loomisel lahingus

19. septembri hommikul, kohe pärast seda, kui korpuse väeosad olid alustanud lahingutegevust, sooritas vaenlase jalaväegi tankide toetusel Tiheda rajoonist ägeda vasturünnaku sm. Ivanovi allüksusele, kes oli vallutanud Kasepää. Ent samal ajal avas vanem Priinio oma suurtükist tule ja lõi rivist välja ühe vastase tanki. Seejärel pöördusid teised tankid ümber ja pagesid koos jalameestega kiiresti lahinguväljalt.

Selle vasturünnaku tagasi tõrjunud, jätkas sm. Võrgu väeosa energiliselt pealetungi ja hõivas hilisel pärastlõunal Mustvee, kus võrdlemisi tugevad vaenlase osad olid end hästi kindlustanud ning võtsid meie pealetungivaid üksusi vastu tugeva kahuri- ja miinipildujatulega. Raevukalt vastu pannes taganesid vaenlase purustatud osade riismed Mustveest põhja suunas, süüdates linna.

Mustvees oli vaenlane mineerinud üle jõe viiva silla ja süütas enne taandumisele asumist süütenööri. Kuid kapten Pekri, kes seda vaenlase tegevust märkas, jooksis oma eluga riskides sedamaid kohale ja rebis süütenööri katki. Seega sild päästeti.

Samal ajal alampolkovnik Pauli väeosa, likvideerinud vaenlase hästi organiseeritud vastupanu Nõmme, Kõnnu rajoonis, vallutas tähtsa Võtikvere teedesõlme.

Tee Kõnnu, Võtikvere rajooni kulges paarikümne kilomeetri ulatuses läbi metsade ja rabade. Paiguti puudus tee täiesti. Peale jalaväe oli vaja siit läbi viia ka suurtükivägi. Nooremleitnant Soidre sai vastutava ülesande luurata ja tähistada oma meestega seda teed. Üle heinamaade, kraavipervi mööda ja läbi võsa liikusid luurajad, otsides paremat läbipääsu ja tähistades teed. Neid abistasid kohalikud elanikud. Paljudes kohtades vajusid suurtükid ja veokid üle rummu porri ning neid tuli sealt suure vaevaga välja sikutada, kusjuures kõik mehed innukalt kaasa lõid. Kl. 13.00-ks jõuti eelosadega metsa põhjaservale. Sealt võis läbi võsa näha Nõmme küla, kus luure andmeil pidi olema vaenlane. Leitnant Kaldaru oma allüksusega, lähenedes varjatult läbi võsa külale, ründas vaenlast ootamatult ja vallutas küla.

Nüüd avas vaenlane Kõnnu rajoonist suurtükitule, süüdates Nõmme küla põlema. Kapten Troitski üksus hargnes kiiresti lahinguks. Miinipildujad ja suurtükid, mis läbi pori hakkasid ükshaaval kohale saabuma, asetati kohe tulepositsioonile. Nende toetusel arenes pealetung põhja suunas. Varsti vallutatigi keskendatud löögiga sild üle Mustvee jõe Luige juures, mida vaenlane kaitses jõe läänekaldalt, rindega itta Mustvee poole, seejärel vaenlase poolt tugevasti mineeritud sild Veskitaguse juures, ja Võtikvere.

Umbes samal ajal, kui lahing käis Võtikveres, sooritas vaenlase rood koos tankidega vasturünnaku Kõnnu rajoonist Nõmme suunas, nähtavasti eesmärgiga tungida meie tagalasse ja tekitada siin segadust, takistades sm. Pauli väeosa edasiliikumist ning Võtikvere teedesõlme vallutamist. Ent see vaenlase katse likvideeriti peagi luuremeeste, sidelaste, tankihävitajate ja äsja pärale jõudnud sm. Rehemaa allüksuse poolt, kes pärast vaenlase tagasipaiskamist üritas suurtükitule toetusel ise pealetungi ja vallutas koostöös polkovnik Feldmanni väeosadega Kõnnu.

Selles lahingus, kus vaenlasel oli tunduvaid kaotusi elavjõus ja sõjatehnikas, paistis silma kuulipildur seersant Müür, kes oma tabava tulega takistas vaenlase koondumist põhja suunas; samuti teotses hästi tankihävitaja seersant Alamaa, kes täpsete laskudega lõi rivist välja kaks vaenlase tanki.

Teise eesti väekoondise väeosade pealetungiribas avaldas vaenlane tugevamat vastupanu Torma lähistel. Sm. Mullase väeosa üksused vallutasid siin pärast ägedat võitlust Torma, Nuka ja Sepa, kus asus kaitsel vaenlase jalavägi ühes tankidega. Kolm tanki saadi sõjasaagiks.

Õhtuks jõudis polkovnik Mullase väeosa Kõveriku ja Kaevusaare juures välja Avijõe joonele, lõigates seega läbi Lõuna-Alutaguses teotsevate vaenlase vägede taandumistee üle Avinurme lääne poole. Kõveriku teedesõlmes organiseeriti tugev ringkaitse ja korraldati luuret.

Kl. 24.00 paiku avastati Avinurme poolt Kõverikule lähenev vaenlase autokolonn umbes pataljoni jalaväega, 4 tankiga ja autode järel veetavate suurtükkidega. Sm. Rublevi üksus, kes asus siin kaitsel, avas lähedalt vaenlase kolonnile tule ja tekitas temale suuri kaotusi elavjõus. Ellujäänud põgenesid. Saadi rohkesti sõjasaaki, sealhulgas 3 tanki, 8 suurtükki ja 3 tonni laskemoona. Samal ajal vallutas sm. Viriti väeosa Semeli, kust vaenlase riismed taganesid kiiresti loode poole.

19. septembril kl. 24.00-ks vallutasid korpuse osad Ninasi, Kõveriku, Rehesaare, Laekannu, Tullimuru, Veia joone. Lahingupäev oli olnud edukas. Jõuti edasi 30—40 km, anti vaenlasele rida tugevaid lööke, võeti vange ja saadi sõjasaaki.

Samal päeval tuli teade, et 3. Balti rinde väed olid vabastanud Valga linna, mis on tähtsaks liiklemisteede sõlmeks ja omab suurt strateegilist tähtsust. See sõnum tiivustas meie võitlejaid ja andis uut hoogu pealetungi arendamisel. „Edasi Tallinna peale!" mõlkus kõigil mõttes ja oli nii sõdureil kui ka ohvitseridel alaliselt keelel.

20. septembril jätkas vaenlane taandumist põhja poole ja loodesse. Korpus pidi õhtuks jõudma Avinurme, Laekvere rajooni, tagades lahtist paremat tiiba idast, kuna Rakvere, Tallinna suunas teotsesid kindral Sta-

rikovi väed. Korpusest vasakul tungisid peale kaardiväelased, et õhtuks vallutada Simuna ja Rakke.

Ülesande täitmine teostus endises tempos, kuigi vaenlane püüdis seda igati segada, tõkestades meie edasiliikumist oma järelväeosadega, lõhkudes ja mineerides teid ning sildu. Põhjalikult purustatud veskipais Veneveres aeglustas tunduvalt suurtükiväe ja tankide, hobu- ning motoriseeritud vooride liikumist ja nende viimist neile määratud rajoonidesse antud tähtajaks. Kuid lahinguülesanne täideti kõigest hoolimata edukalt.

Ägedad kokkupõrked vaenlase järelväeosadega olid peale Kõveriku veel Veskivälja, Kubja juures, mis ei suutnud siiski nimetamisväärselt aeglustada korpuse edasiliikumist. Haaratud tiibadelt ja surutud rindelt, taandus vaenlane kiiresti, jättes meie kätte vange ja sõjasaaki.

*

Liikuv eelsalk, mis oli moodustatud polkovnik Trankmanni väeosa allüksustest, kõvendatud suurtükiväe ja tankidega ning tegutses väeosaülema üldjuhtimisel, sööstis pärast Mustvee vallutamist ööl vastu 20. septembrit Torma kaudu Kõnnu, Võtikvere piirkonda, et vallutada Avinurme ja Tudulinna teedesõlmed (vt. lk. 186).

Kl. 4.00 paiku hõivati Avinurme. Asuti viivitamata korraldama ringkaitset, mis haaras endasse raudteejaama ja Avijõe silla, sulgedes kõik, peamiselt aga vaenlase poolt Avinurme suubuvad teed. Vanem Merila juhtimisel väljasaadetud luure avastas varsti vaenlase tugevad motoriseeritud jõud liikumas idast Avinurme poole.

Tihedas varahommikuses udus sõlmus lahing. Kolm korda järjest ründas vaenlane raevukalt major Andrejevi allüksusi, püüdes iga hinna eest murda endale teed läbi Avinurme teedesõlme läände. Esimene vaenlase rünnak tuli idast Tudulinna tee suunas. Tihe udu takistas vaenlasel juhtida suurtükituld kirikutornis asuvast vaatluspunktist, kuid ühtlasi ei võimaldanud meil jälgida vastase tegevust. Seetõttu läks vaenlasel korda varjatult läheneda meie kaitse eelservale mõnesaja meetri kauguseni, kust ta sööstis vihaselt rünnakule. Ent sm. Andrejevi allüksuste massilise tulega paisati vaenlane suurte kaotustega tagasi.

Mõne aja möödudes teostas vaenlane uue rünnaku, toetades oma pealööki meie vasaku tiiva haaramisega põhjast — Avijõe silla suunas, et siit tungida Avinurme; rünnakut saatis tugev suurtüki- ja miinipildujatuli. Algas äärmiselt raevukas lahing. Vaenlane püüdis iga hinna eest saavutada edu, ent kõik tema katsed murda läbi meie kaitsest varisesid kokku sm. Andrejevi osade massilises, hästi kooskõlastatud tules.

Kuna vaenlane teostas rünnakut laial rindel, siis kuulipildurid ja miinipildurid vahetasid korduvalt tulepositsioone — vastavalt sellele, kus avaldus tugevamini vaenlase surve ning hakkas tekkima läbimurde oht; ka väiksemaid laskurallüksusi paiknes lahingumöllus, vaenlase tugeva tule all ühelt laskekohalt teisele.

Sõdurid ja ohvitserid võitlesid mehiselt, eriti kapten Kallaste mehed. Sm. Kallaste haavata saades asendas teda kohe parteiorganisaator seersant Karell, ent langes varsti vaenlase kuulist. Leitnant Gerassimov üksuse parteiorganisaatorina käis läbi kõik raskekuulipildujate tulepositsioonid, ergutas ning tiivustas võitlejaid. Tublile bolševikule omase surmapõlgusega viis seersant Karp oma jao läbi vaenlase hävitava tule uuele laskekohale, kust avanes võimalus tulistada ründajaid tiivalt.

Kangelasliku vastupanu tulemusena paisati vaenlase rünnakud kõikjal temale suurte kaotustega tagasi ja vaenlase pealetungi hoog hakkas raugema. Ent mitte kauaks.

Vaenlane oli otsustanud iga hinna eest läbi murda endale taandumistee Avinurme teedesõlmest. Seepärast, vaevalt hinge tagasi tõmmanud ning kogunud jõude, üritas vaenlane tugeva suurtüki- ja miinipildujatule toetusel uut, seekord juba kolmandat rünnakut ühes meie mõlema tiiva haaramisega. Algas uuesti äge lahing. Mehed olid uneta öödest ja eelmisest pinevast ning raskest lahingust väsinud, relvad suurest tulistamisest kuumad, ent sellest hoolimata võeti vaenlase uus rünnak vastu hävitava tulega. Rivist langesid välja surnute ja haavatutena peaaegu kõik sm. Kallaste seersandid ja paljud reavõitlejad; ka naaberallüksustes oli tunduvaid kaotusi. Kuid mehed, toetatud suurtükkidest ja miinipildujaist, hoidsid kindlalt ja sammugi taganemata oma positsioone. Nii purunes ka see vaenlase rünnak.

Vaenlane oli kaotanud hulga mehi ning ta read olid pärast korduvalt ebaõnnestunud rünnakuid segi paisatud. Seda otsustas sm. Trankmann ära kasutada. Ta andis käsu üleminekuks pealetungile. Kiiresti korraldanud oma jõude, sooritas sm. Andrejev hoogsa vasturünnaku; tankid ja iseliikuvad suurtükid tungisid edasi tee suunas, kuna samal ajal leitnant Snoting oma meeskonnaga haaras vaenlast lõunast ja vallutas kiriku rajooni. Vaenlane ei suutnud vastu panna sellele raskele löögile ja algas kabuhirmus taandumist Tudulinna poole, jättes maha kahureid, hobuseid, veokeid, kööke. Järele tormasid meie tankid dessantlastega, tekitades vaenlasele jälitamisel uusi raskeid kaotusi nii elavjõus kui ka sõjatehnikas. Kogu tee ja selle lähem ümbrus Avinurmest Tudulinnani oli täis trofeesid. Vaenlase kaotused surmasaanute ja vangilangenutena olid kuni

500 sõdurit ning ohvitseri, hävitati ja saadi sõjasaagiks 62 mitmesugust suurtükki, üle 300 hobuse veokitega ning palju mitmesugust muud relvastust ja varustust.

Sama päeva lõunaks hõivas eelsalk Tudulinna, lõigates seega läbi Narva rajoonis opereeriva vaenlase lõunapoolse grupi taandumisteed sisemaale. Tudulinna—Avinurme rajoonis loodi ühtlasi 20. septembri õhtuks pidev side kindral Starikovi vägedega.

*

20. septembri õhtul sai meestele teatavaks Kõrgema Ülemjuhataja Nõukogude Liidu generalissimuse J. Stalini käskkiri Nõukogude Liidu marssalile Govorovile, kus muuseas oli öeldud:

„Asunud põhja pool Tartut pealetungile, murdsid Leningradi rinde väed läbi vaenlase tugevasti kindlustatud kaitsest ja liikusid nelja päeva jooksul pealetungilahingutega edasi kuni 70 km ning laiendasid läbimurret piki rinnet kuni 120 km, vabastades üle 1500 asula, nende hulgas suured asulad M.-Magdaleena, Mustvee, Jõgeva ja Avinurme.

Samal ajal liikusid Leningradi rinde väed lääne pool Narvat lahingutega kolme päeva jooksul edasi kuni 60 km ning vallutasid üle 300 asula, nende hulgas Jõhvi, Kuremäe küla, Vasknarva ja raudteesõlme Sonda.

Saavutatud võidu tähistamiseks esitada vaenlase kaitse läbimurdmisel peetud võitlustes kõige enam väljapaistnud väekoondised ja väeosad autasustamiseks ordenitega . . .

Täna, 20. septembril, kell 22.00 saluteerib meie kodumaa pealinn Moskva kodumaa nimel Leningradi rinde vapratele vägedele, nende seas kindralleitnant Pärna Eesti Korpusele, kes murdsid läbi vastase kaitsest, kahekümne kogupauguga kahesaja kahekümne neljast suurtükist.

Eeskujuliku lahingutegevuse eest avaldan tänu Teie poolt juhitavaile vägedele, kes võtsid osa vaenlase kaitse läbimurdmisel peetud võitlustest.

Igavene au kangelastele, kes on langenud võitlustes meie kodumaa vabaduse ja iseseisvuse eest!

Surm saksa röövvallutajaile!"

Selle käskkirja ilmumine, kus seltsimees Stalin avaldas teiste vägede hulgas tänu ka Eesti laskurkorpusele, põhjustas kõikjal korpuse osades suure rõõmupuhangu, innustades sõdureid ning ohvitsere uuteks võitlusteks ning kangelastegudeks.

*

Seega kahe hästi kooskõlastatud löögiga: Narva poolt läände Rakvere—Kadrina suunas ja Emajõe joonelt, Tartu piirkonnast loodesse, Väike-Maarja suunas, võeti sakslaste Balti väegrupi peajõud, mis tegutsesid Nõukogude Eesti maa-alal, pihtidesse ja purustati. Vaenlase vägede riismed hakkasid kiiresti tagasi tõmbuma lääne poole, ent avaldades kõikjal, kus maastik seda vähegi soodustas, visa vastupanu.

Samal ajal algasid, tihedas koostöös Leningradi rinde vägedega, pealetungi ka 3. Balti rinde väed armeekindral Maslennikovi juhatusel. Nad ületasid Väike-Emajõe, murdsid läbi vaenlase kaitse selle jõe läänepoolsel kaldal ja tungisid sügavale sakslaste asetusse. Vaenlane pani ka siin visalt vastu. Tõrvast ida ja lõuna pool sooritasid sakslased ühe päeva jooksul terve rea vasturünnakuid hulga tankide ja iseliikuvate suurtükkide toetusel. Kuid kõik need sakslaste jõupingutused tõkestada Nõukogude armee osade edasitungi nurjusid.

Meie väed, arendades pealetungi, hõivasid haaramismanöövriga Tõrva, kus vastane oli end tugevasti kindlustanud, ja forsseerisid seejärel Õhne jõe. Tõrvast lõuna pool vabastasid nad Soe aleviku ja edela suunas edasi tungides ületasid 17. septembril Pedeli jõe, lõikasid läbi Valga—Ruhja raudtee ning haarasid Valga läänest poolrõngasse. 19. septembril tungisid 3. Balti rinde väed kontsentrilise rünnakuga raevukalt võitlevate sakslaste vastupanu maha surudes Valga linna ja puhastasid selle tähtsa teedesõlme fašistlikest röövvallutajaist.

*

21. septembril, pärast Rakvere vabastamist kindral Starikovi vägede poolt, hakkas vaenlane taanduma loodesse, Tallinna üldsuunas. Mineerides ja rikkudes teid ning korraldades vastupanu katteosadega püüdis vaenlane iga hinna eest korpuse edasiliikumist tõkestada.

Korpus sai ülesande jälitada vaenlast nüüd Väike-Maarja, Tamsalu suunas, haarates teda lõunast. Korpuse väeosade lähemaks eesmärgiks oli hõivata Assamalla, Tamsalu, Kerguta rajoon. Paremal tegutsesid kindralleitnant Starikovi väed, vasakul võitlesid endiselt kaardiväelased. (Joon. 31.)

Enamik meie jõududest tegutses paremal tiival, Rahkla, Väike-Maarja, Tamsalu suunas. Õhtuks tuli jõuda Nõmmküla, Tamsalu, Loksa, Porkuni rajooni.

Ülesanne teostati nagu tavaliselt kiires tempos. Kell 16.30 avastasid sm. Feldmanni üksused, kes jälitasid vaenlast Laekvere, Väike-Maarja, Nõmmküla suunas, vaenlase kuni 4 km pika kolonni —umbes 1500 meest

ühes vooriga —, mis taandus Assamallast Tamsalu poole. Sm. Viriti ja Mullase väeosade osavasti kooskõlastatud manöövriga lõigati vaenlase taandumistee Sauevälja juures kähku läbi.

Major Irhini võitlejad ründasid sakslasi viivitamata. Vaenlane peitus metsas. Meie võitlejail tuli tungida metsa lagedalt. Ent hoolimata vaenlase soodsamast positsioonist ründasid meie mehed hitlerlasi ägedasti. Sakslased tulid vasturünnakule, see aga löödi kindlalt tagasi suurte kaotustega vaenlasele.

Samal ajal tulistasid vanemleitnant Lukini suurtükid sakslaste seisukohti otsesihtimisega. Sm. Ernesaksa võitlejad surusid sakslasi vasakult tiivalt ja sm. Nemšonovi mehed tungisid paremalt tiivalt järve äärde, et sulgeda vaenlasele Porkuni maantee. Vanemleitnant Kimaski patareilased paiskasid kogupaukudega segamini vaenlase rivi.

Meie võitlejad ründasid hitlerlasi mehiselt. Jefreitor Kents haaras padrunite lõppemisel tankitõrjepüssi toru otsast kinni ja hävitas kabaga mitu fritsu. Võitleja Morel avastas saksa snaiperi, kes oli tapnud mõni hetk tagasi rühmakomandöri. „Säh sulle, mõrvar!" hüüdis ta ja tõi täpse lasuga snaiperi puu otsast alla. Punaväelane Kukkur sai haavata puusast ja käest, teda taheti evakueerida. „Ma jaksan veel küllalt!" ütles ta, jäi kohale ja võitles vapralt lahingu lõpuni.

Jõuti maanteele, kus oli sakslaste tankitõke. Hitlerlaste neli vaikinud kuulipildujat avas nüüd tule. Vaprad võitlejad Evert, B. Valge ja Tedremaa tungisid tulest hoolimata edasi ja asusid vankrite vahel sakslastega käsitsivõitlusse. Samal ajal hüppasid nende kaaslased üle kiviaia, tulistasid automaatidest ja viskasid granaate. Vanemseersant P. Valge ja jefreitor Juurikas sundisid vaenlase kuulipildujad vaikima.

Bernhard Valge sai raskesti haavata, aga ta ei mõelnud endale, vaid sellele, kas vend pääses edasi ja täitis ülesande. Bernhardi viimsed sõnad olid: „Kas Paul sai tankitõkke taha?" Evert vastas: „Jah, enam ei tulistata." Sangarlik võitleja suri, rahulik ilme näol. Ta teadis, et ülesanne on täidetud.

Lahing kestis mitu tundi. Hitlerlased ei suutnud enam meie võitlejate survele vastu panna. Tundes, et nad on haaratud lootusetult lõksu, hakkasid fašistid end vangi andma. Algul ilmusid valgete lippudega väikesed grupid. Siis tulid metsast välja ikka suuremad jõugud. Nad panid relvad maha.

Kokku võeti vangi üle 1000 vaenlase sõduri ja ohvitseri ning hävitati üle 350 hitlerlase. Trofeedeks saadi 900 vintpüssi, viis kuulipildujat, kaks raadiojaama, kaks veoautot, 25 jalgratast, üle saja hobuse jne.

Neis lahinguis käitusid sõdurid ja ohvitserid suure vaprusega. All-

üksuse avangardis liikudes märkas leitnant Soo, et metsateel liigub arvukas vaenlase kolonn koos vooriga Tamsalu poole. Ta saatis kohe kõrgemale komandörile ettekande ning hoiatuse tugeva vaenlase kolonni lähenemisest, ise aga asus julgesti oma väikese grupiga vaenlast kinni pidama. „Olgu vastane nii tugev kui tahes, mina ei taandu sammugi," ütles ta. Tekkis lahing vaenlase eelsalkadega. Selles lahingus, kus vaenlane oli suures ülekaalus, hävitasid leitnant Soo luurajad palju sakslasi ja võtsid 35 meest vangi. Kui tegevusse astusid meie peajõud, purustati vaenlane täielikult.

Porkuni metsades toimetas nooremseersant Püvi rühmaga luuret. Jefreitor Zaitsevi grupp, kuhu kuulusid jefreitorid Seppa ja Pallo, märkas metsas väikesel lagendikul vaenlase rühma. Vaprad luurajad otsustasid vaenlase vangistada. Äkki teostatud rünnak võimsa hurraaga tekitas vaenlase rühmas kabuhirmu, ja nii võtsid kolm luurajat 11 relvastatud vaenlase sõdurit vangi ning tõid nad väeosa staapi, kus nad ülekuulamisel andsid märkimisväärseid teateid vaenlase paiknemise kohta.

TALLINNA VABASTAMINE

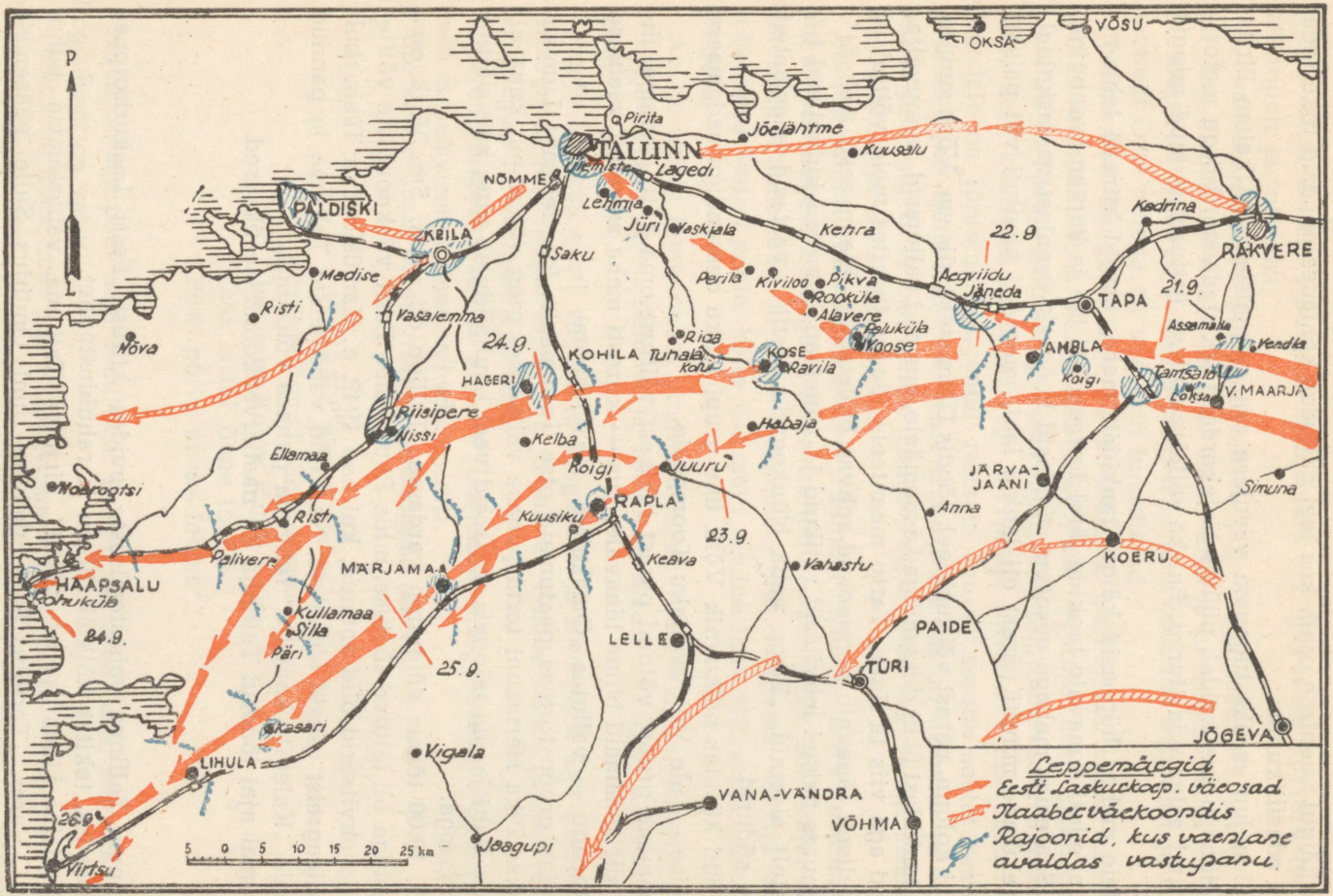
21. septembril moodustati sm. Võrgu väeosa allüksustest motoriseeritud eelsalk jalaväega veoautodel ühes suurtükiväe ja tankidega. Salk pidi sm. Võrgu juhtimisel väljuma kl. 18.00 Paasvere rajoonist ning liikudes üle Määri, Pudivere, Väike-Maarja, Ambla, Jäneda, Lehtmetsa, Rooküla, Perila, Aruvalla ja Lehmja ühes teiste liikuvosadega vabastama Tallinna.

Läbinud Simuna alevi, peatus salk metsavahelisel teel. Kohale oli sõitnud EK(b)P Keskkomitee sekretär sm. Karotamm ühes kindralleitnant Pärnaga. Ohvitserid koguti kokku ja kindralleitnant Pärn andis käsu: „Tungida viivitamata Tallinna ja vabastada linn homme hommikuks." „Sellel ülesandel on väga suur sõjaline tähtsus, kuid pealeselle on tal ka määratu suur poliitiline tähtsus; seepärast on ülesanne eriti vastutusrikas, loodan, et täidate selle auga," ütles sm. Karotamm.

Sm. Karotamme ja kindralleitnant Pärna sõnad leidsid tugevat vastukaja meeste südameis ja kõikides valmis otsus: täita saadud lahinguülesanne — vabastada iga hinna eest Tallinn.

Tamsalule lähenedes läbis salk rindejoone parajasti siis, kui polkovnik Feldmanni väekoondis pidas siin lahingut taanduvate vaenlase osadega.

Mootorid kuumenesid, kuid neid jahutada polnud aega. Liikumine Tallinna suunas jätkus endise kiirusega. Paisati laiali või hävitati tulistami-

Joonis 31. Põhja-Eesti vabastamislahingud.

sega käigul vaenlase osad, kes teel paljudes kohtades püüdsid tõkestada salga edasiliikumist.

Vaida juures üks tugevam vaenlase osa, organiseerinud kaitse Pirita jõe läänepoolsel kaldal, püüdis järjekordselt takistada sm. Võrgu motoriseeritud salga edasitungi. Ent ka sellel vaenlase üritusel polnud mingit edu.

Meie mehed hüppasid käigul tankidelt maha, asusid kiiresti lahingukorda, edasitormavate tankide järel forsseerisid jõe ja kapten Ivanoviga, ulja Saaremaa mehega eesotsas, ründasid hoogsalt vaenlast vastaskaldal. Mõnekümne minuti pärast oli lahing läbi, vaenlane hävitati või paisati laiali.

Kui kolonn, pärast võitlusi teel, jõudis Ülemistele, siis sm. Võrk suunas osa tankidest ühes dessandiga Lasnamäele, kus nad vallutasid lennuvälja; teised aga viis ta linna. Tartu maanteele jõudes tervitas meie võitlejaid hulgaliselt tänavale kogunenud rahvas hüüetega: „Elagu eesti mehed!", kusjuures naised lehvitasid rätikuid ja vanemad inimesed kuivatasid liigutatult pisaraid. „Elagu vaba Nõukogude Eesti!", vastasid masinatelt meie sõdurid.

Nüüd käsutas polkovnik Võrk ühe grupi tanke dessandiga sadamasse ja teise — üle Võiduväljaku Toompeale.

Esimene grupp, võtnud pärast lühikest võitlust oma kätte sadama, liikus siit sedamaid Niine tänavale, kus — kiiresti maha surunud vaenlase vastupanu — vallutas „Omakaitse" staabi hoone.

Teine grupp tormas peatumata otse Toompeale, kus leitnant Lumiste heiskas Pika Hermanni torni punase vabaduse- ning võidulipu, kuna all linnas Balti jaama rajoonis ragisesid veel kuulipildujad ning käis võitlus vaenlasega.

Kl. 10.00 tõusis võidulipp vardasse. Tallinn oli vaba. Sm. Võrk oma meestega oli täitnud tõotuse, mida Punaarmee Eesti väekoondiste võitlejad ja ohvitserid olid andnud, kui nad 1942. a. Kamõšlovi ja Tšebarkuli õppelaagreist asusid sõjateele. Nad olid vabastanud Tallinna ja pannud vanale „Kalevite kantsile" lehvima punase võidulipu.

Samal ajal jõudsid Tallinna ka naaberväekoondiste üksused.

*

Sõnum Tallinna vabastamisest, levides kiiresti Eesti Laskurkorpuse väeosades, tekitas kõikjal rõõmu ja rahuldustunnet.

„Muistne Lindanisa on vaba!" kirjutas Tallinna vabastamise puhul sm. J. Vares. „Tervitus Sulle, mehine linn! Õnnitlus Sulle pääsemise

puhul saksa ikkest! Haakristi surmamärk on igaveseks kõrvaldatud Su müüridelt ja tornidelt.

Vabadust kuulutav punalipp lehvib jälle Toompeal, Tõnismäel, kõigil sinu tornidel. Tallinn, Sa oled võiduehtes ja pidurüüs! Nüüd on kõik Su muistsed väravad valla Su poegadele, kes on Sulle vabadust ja õnne toonud! Oma verega on nad sind lunastanud.

Punaarmee kangelaslikud väekoondised, Leningradi rinde kuulsusrikkad armeed koos Eesti Rahvuskorpuse vaprate eesti poegadega, Lembitu ja Tasuja järglastega, on võidurajuna nagu imeväel puhastanud meie kalli kodumaa Eesti peaaegu tervikuna hitlerlaste ussitõust. Meie õlgadelt on lõplikult langenud rohkem kui seitsesada aastat kestnud sakslaste ike ning nüüdsest peale algab meie ajaloo helgeim ja õnnelikem periood. Sinu osa selles, Tallinn, olgu tulevikus veelgi kuulsam kui ta seda on olnud minevikus.

Meie pealinna Tallinna, teiste eesti linnade, maa ja rahva vabanemise puhul pöördugem kõigepealt sügavas tänutundes meie vabastaja, kangelasliku Punaarmee ja tema geniaalse juhi Kõrgema Ülemjuhataja seltsimees Stalini poole, kelle väsimatu raudne tahe viib meid lõplikule võidule!

Au ja kiitus Punaarmee kindralitele, ohvitseridele, seersantidele ja võitlejaile, kes on võidelnud ja võitlevad meie kodumaa vabastamise eest!

Au ja kuulsus eesti vapratele poegadele ja tütardele, kes oma vere hinnaga on lunastanud meie maa ja rahva! Nende nimed jäävad kuldtähtedega särama meie ajalukku.

Igavene mälestus neile, kes on langenud kangelastena Nõukogude Eesti iseseisvuse ja tema vabaduse eest!

Üle kolme aasta oleme võideldes oodanud päeva,

„kus kõik pirrud kahel otsal
lausa löövad lõkendama,
kus taas Kalev jõuab koju
oma lastel' õnne tooma,
Eesti põlve uueks looma".

Nüüd on see päev saabunud! Kui Tallinn on vaba, see tähendab, et kogu Eesti on vaba.

Tallinn on kogu meie elu tulipunkt, meie minevik, olevik, tulevik. Siin on meie ajaloo, meie revolutsiooni häll. Siin on meie vaimu- ja kultuuri-

elu keskus. Siin on meie eepose „Kalevipoja" luuleläte. Siin on Linda nutnud oma pisaraid, siin on koos kõik rahva mured ja rõõmud, ta visa võitlus . . ."

*

22. septembril andis Kõrgem Ülemjuhataja Nõukogude Liidu generalissimus seltsimees J. Stalin käskkirja, kus muuseas oli öeldud:

„Hoogsa pealetungi tagajärjel vallutasid Leningradi rinde väed täna, 22. septembril lahingutega Eesti NSV pealinna — Tallinna — tähtsa mereväebaasi ja sadama Balti mere ääres.

Saavutatud võidu tähistamiseks esitada Tallinna vabastamiseks peetud võitlustes kõige rohkem välja paistnud väekoondised ja väeosad Tallinna nimetuse saamiseks ja autasustamiseks ordenitega.

Täna, 22. septembril, kell 22.30 saluteerib meie kodumaa pealinn Moskva kodumaa nimel Leningradi rinde vapratele vägedele, nende hulgas kindralleitnant Pärna Eesti Korpusele, kes vabastasid Nõukogude Eesti pealinna Tallinna, kahekümne nelja kogupauguga kolmesaja kahekümne neljast suurtükist.

Eeskujuliku lahingutegevuse eest avaldan tänu Teie poolt juhitavaile vägedele, kes võtsid osa Tallinna vabastamiseks peetud võitlustest.

Igavene au kangelastele, kes on langenud võitlustes meie kodumaa vabaduse ja iseseisvuse eest."

NSV Liidu Relvastatud Jõudude Ministeeriumi ajaleht „Krasnaja Zvezda" kirjutas Tallinna vabastamise puhul muuseas järgmist:

„Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi pealinna Tallinna vabastamine tähistab kogu Eesti territooriumi vabastamise rõõmustavat tundi. Erakordselt suur on ka võidu strateegiline tähtsus. Kõnelemata sellest, et Tallinn on üks suurimaid Nõukogude Liidu sadamaid, ei tule unustada, et Tallinna rajoon oli üks tähtsamaid lülisid kogu Saksa kaitsesüsteemis Nõukogude-Saksa rinde põhjapoolsel tiival. Tallinna hõivamine on saksa armeele suur ja asendamatu kaotus."

LÄÄNE-EESTI VABASTAMINE

Sellal, kui polkovnik Võrgu allüksused teotsesid Tallinna vabastamisega, jätkasid teised Eesti Laskurkorpuse väeosad endise hooga vaenlase jälitamist, sooritades pikki rännakuid, et taanduvast vastasest ette jõuda ja mitte anda talle võimalust oma jõude korrastada ning uut vastupanu organiseerida.

22. septembril näitas vaenlane kindlaid nõrgenemise tundemärke. Vastupanu osutasid ainult väiksemad grupid, mis näisid teotsevat rohkem omapead kui organiseeritult või kõrgema juhatuse käskude järgi. Metsadesse varjudes sooritasid nad automaadi- ja kuulipildujatulega arglikke kallaletunge korpuse edasiliikuvaile osadele.

Sel päeval sai leitnant Suu polkovnik Feldmanni väekoondisest ülesandeks koos rühma laskuritega vallutada Kehra raudteejaam ja võtta oma valdusse jaama läheduses asuv raudteesild. Meeskond transporditi veoautol Alavereni, kust ta ühe sellest rajoonist päritoleva ja kohalikke teid ning jalgradasid hästi tundva luuremehe sm. Vilbiksi juhatusel otse läbi metsa Kehra jõudis. Kasutades ootamatust vallutati viivitamata raudteesild, mille alt seersant Palmisto kõrvaldas hulga miine, mis sakslased olid sinna asetanud silla purustamise eesmärgil. Vaenlase katsed taas vallutada Kehrat löödi meie vaprate luurajate poolt tagasi. Saadi hulk sõjasaaki.

*

Pärast Tallinna vabastamist suundus Eesti Laskurkorpuse pealetung Tallinnast Haapsalu poole. Korpuse ülesandeks oli 23. septembri õhtuks välja jõuda Tuhala, Nissi, Juuru joonele. Naabrid paremalt ja vasakult tungisid peale analoogiliste ülesannetega samas üldsuunas.

Õhtuks pidid korpuse osad, liikudes Jäneda, Paluküla, Kiviloo üldsuunas, koonduma Kaugemäe, Kiviloo, Voose, Pikva rajooni.

See ülesanne suudeti täita alles 23. septembri hommikuks. Edasijõudmist aeglustas asjaolu, et tuli parandada teid ning sildu, eriti Vigala jõel, ja puhastada teeäärseid suuri metsaalasid vaenlase salkadest.

Ühe niisuguse suuremaarvulise salga, kuni 700 meest, avastasid sm. Feldmanni üksused kl. 15.30 paiku Koigist lääne pool olevas metsas. Sm. Viriti ja Mullase üksuste ning tankide kombineeritud kiire tegevusega piirati see vastase grupp ümber ja vangistati.

Korpuse peajõud tegutsesid paremal, Kose—Kohila suunal, ja koondusid õhtuks Rida, Väike-Särge, Habaja, Ravila rajooni, kohtamata vaenlase poolt nimetamisväärset vastupanu. Päevateekond oli 25—45 km.

24. septembril oli vaenlase vastupanu endiselt nõrk. Esines üksikuid kokkupõrkeid väiksemate vaenlase gruppidega.

Armee juhatuselt saadud käsu kohaselt tuli pealetungi jätkates päeva lõpuks võtta enda alla Hageri, Kelba, Kuusiku joon; samal ajal oli ette nähtud liikuva eelsalgaga automaatureist koos suurtükiväe ja tankidega sm. Feldmanni väekoondisest, lähtudes Koselt üle Ravila, Kohila, Hageri ja Riisipere, hõivata Haapsalu.

Need ülesanded täideti. Õhtuks paiknes korpus Kohila, Rapla piirkonda. Päevateekond oli 35—50 km. Liikuv eelsalk sm. Milleri juhatusel hõivas kell 17.00 Haapsalu ja seejärel Rohuküla, kus tulistati suurtükkidest sadamast väljuvaid vaenlase laevu, vigastades ühte neist. Võeti hulk vange ja saadi palju sõjasaaki.

25. septembril vaenlane organiseeritud vastupanu ei avaldanud. Korpuse ülesandeks oli jõuda peajõududega õhtuks Palivere, Jõgisoo joonele. Ülesanne täideti ja õhtuks paiknesid korpuse osad Palivere, Kullamaa, Märjamaa, Nissi, Risti rajooni. Päevateekond oli 30—45 km.

26. septembril hõivas meie liikuv eelsalk Virtsu. Peajõud jätkasid liikumist üle Kullamaa ja asusid Lihula, Kasari, Päri, Silla piirkonda.

*

Sellal, kui Eesti Laskurkorpuse osad jõudsid välja Haapsalu—Virtsu rajoonis Balti mere rannikule, vabastasid Nõukogude Liidu kangelase kindralleitnant Fedjuninski väed, liikudes pärast Emajõe kaitsepositsiooni läbimurdmist üle Põltsamaa lääne suunas, Paide, Türi, Viljandi ja 23. septembril Pärnu. Pärnu vabastamisest võttis edukalt osa ka tankikolonn „Nõukogude Eesti eest". Arendades siit pealetungi piki mererannikut lõunasse Riia suunas hõivasid sm. Fedjuninski väed Häädemeeste, Heinaste ja Kilingi-Nõmme, kus astusid ühendusse 3. Balti rinde vägedega. (Joon. 29.)

Teised Leningradi rinde väekoondised ühes Punalipulise Balti Laevastiku jõududega vabastasid 24. septembril Paldiski.

Pärast sadamalinnade ning tähtsate teedesõlmede Pärnu ja Paldiski vabastamist meie vägede poolt kaotasid sakslased oma viimsed toetuspunktid Eesti NSV mandril.

*

Väljajõudmisega Läänemere kaldale Virtsu rajoonis lõppes korpuse osade sõjakäik Eesti NSV mandriosa vabastamiseks saksa röövvallutajaist. Selle sõjakäigu vältel demonstreerisid sõdurid ja ohvitserid oma kõrget poliitilis-moraalset taset, julgust, ohvrimeelsust, eeskujulikku lahingulist ettevalmistust, eelkõige aga suurt pealetungiindu ja algatusvõimet ühes oskusega osavasti manööverdada lahinguväljal, et haarata, piirata ja võtta vangi või hävitada vaenlase elavjõudu, tükeldada tema kaitset ja kahjutuks teha tema lahingutehnikat. Neis lahinguis andis korpus — reavõitlejaist kuni kõrgemate komandörideni — oma parima.

Lahinguis Eesti NSV mandriosa vabastamisel läbis korpus Emajõelt kuni Virtsuni 585—595 km, keskmise kiirusega 53—57 km ööpäevas. Lahinguis purustati 61 puitmuld-tulepunkti, 29 suurtüki- ja miinipildujapatareid, 99 üksikut suurtükki ja 16 miinipildujat, 146 kuulipildujat, 4 tanki ja palju kaitseehitusi ning muud lahingutehnikat; samal ajal saadi sõjasaagiks 150 mitmesugust suurtükki, 90 miinipildujat, palju kuulipildujaid, vintpüsse ja püstolkuulipildujaid, 1230 hobust ning hulk muud varustust. Kuni 4000 sõdurit ja ohvitseri võeti vangi.

*

1. oktoobril, ilusal päikesepaistelisel sügispäeval kogunesid meie pealinna elanikud kümnete tuhandetena üksikult, gruppidena ja lõpmatutes rongkäikudes punalippude all orkestri helide saatel Kadriorgu, et ühise miitinguga tähistada Tallinna ja Eesti mandriosa vabastamist saksa fašistlikest okupantidest. Kohale olid tulnud Eestimaa Kommunistliku (bolševike) Partei, Eesti NSV valitsuse, töötajate, sõjaväeosade ja Punalipulise Balti Laevastiku esindajad. Meeleolu oli miitingule kogunenud rahvahulkades ülev ning pidulik. Päevakohaste kõnedega esinesid sm-d N. Karotamm ja A. Veimer, Balti meremeeste ja Eesti Rahvuskorpuse esindajad.

Sm. Karotamm ütles:

„... Tänu sangarlikule Punaarmeele, tänu vapratele Leningradi rinde ja 3. Balti rinde sõjavägedele, sealhulgas Punaarmee Eesti Rahvuskorpusele, on Eestis likvideeritud saksa okupatsioon.

Eesti rahvas avaldab oma vabastamise eest siiraimat tänu Punaarmee Kõrgemale Ülemjuhatajale, Nõukogude Liidu marssalile seltsimees Stalinile, meie suurele juhile ning õpetajale.

Ta avaldab tänu marssal Govorovile, kindralpolkovnik Ždanovile, armeekindral Maslennikovile, admiral Tributsi, kindralleitnantide Kuznetsovi, Rudakovi, Fedjuninski, Starikovi, Romanovski, Pärna ja teiste vapratele vägedele, kes tõid Eesti rahvale tagasi ta vabaduse, iseseisvuse ja õnne...

Eesti rahva vabanemine saksa okupatsiooni köidikuist oli võimalik ainult teiste Nõukogude Liidu rahvaste, eeskätt vene rahva vennaliku abi tõttu. Meie oleme tunnustavalt tänulikud Nõukogude Liidu rahvastele selle abi eest ja jätkame tööd eesti rahvast ja teisi Nõukogude Liidu rahvaid ühendavate sõprussidemete edasiseks kindlustamiseks.

Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi rahvamajandusele on avatud suured arenguvõimalused. Nõukogude Eesti rahvuskultuuri arengul

on avarad perspektiivid, meie, kogu Eesti rahva õlgadel lasub suur ja vastutusrikas riiklik ja patriootiline ülesanne — kõik need võimalused oma visa ja püsiva tööga ära kasutada, realiseerida, ehitada üles uus, vaba Nõukogude Eesti.

Meie oleme kindlasti veendunud selles, et bolševike partei ja Nõukogude valitsuse juhtimisel, et eesti rahva parima sõbra seltsimees Stalini geniaalsel juhtimisel eesti rahvas tuleb toime nende ülesannetega...

Elagu Nõukogude Eesti ja tema pealinn Tallinn!

Elagu vabadustarmastav eesti rahvas!

Elagu eesti rahva päästja ja vabastaja sangarlik Punaarmee! Elagu Nõukogude Liit ja tema rahvaste kaljukindel sõprus! Elagu kuulsusrikas bolševike partei. Elagu meie juht ja geniaalne väepealik, eesti rahva suur sõber seltsimees Stalin!"

Seltsimees Veimer kõneles:

„Fašistlik kiskja, kes omale seadis sõgeda sihi muuta kogu maailm oma söödamaaks, muuta kogu maailma rahvad oma orjadeks, on hinge vaakumas.

Kangelaslik Punaarmee, kogu meie nõukogude rahvaste sangarlik võitlus on teinud võimalikuks, et vaenlase põhilised sõjalised jõud on hävitatud, et meie Nõukogude isamaa püha pind on pruunist katkust vabastatud...

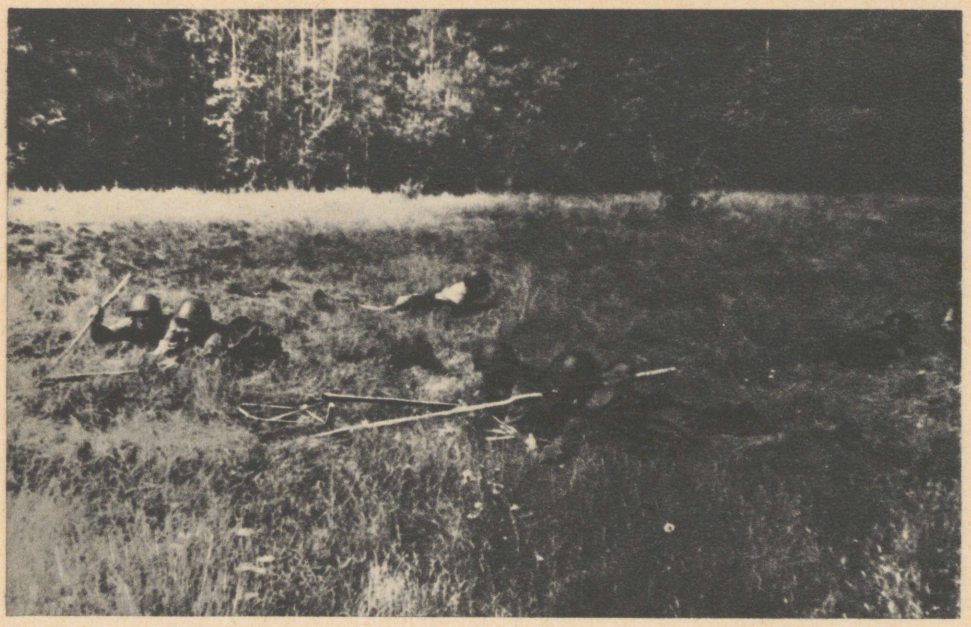
Selles Suures Isamaasõjas on eesti rahvas aktiivne võitleja. Kogu eesti rahvas on uhke oma laskurkorpusele, kes korduvalt on teeninud meie vägede Kõrgema Ülemjuhataja marssal Stalini käskkirjades tänu, kelle auks meie suure isamaa pealinn — Moskva — on saluteerinud kaks korda, kelle ridades on üle 4000 ordeni- ja medalikandja. Eesti rahva hulgast on tõusnud viis Nõukogude Liidu kangelast. Eesti rahvas on uhke oma poegadele ja tütardele, kes rasketes partisanisõja tingimustes pidasid vihast võitlust ülekaaluka vaenlasega, ta on uhke oma poegadele, kes elu kaalule pannes, päästsid sakslaste käest meie käitised ja jõujaamad nii Tallinnas kui ka Kehras, Kohtla-Järvel, Kiviõlis ja mujal...

Au neile sangareile! Nõukogude rahvas ei unusta neid."

Kõikide miitingust osavõtjate üksmeelsel heakskiitmisel otsustati saata Nõukogude Eesti pealinna ja mandriosa vabastamise puhul Kõrgemale Ülemjuhatajale Nõukogude Liidu marssalile seltsimees J. V. Stalinile siira rõõmu- ja tänutunde väljendusena alljärgneva sisuga tervitustelegramm:

„Kallis seltsimees Stalin!

Eesti rahvas elab üle unustamatult suuri rõõmupäevi. Meie kuulsusrikas Punaarmee on vabastanud saksa röövvallutajaist peaaegu kogu

Sapöörid demineerimisel

Avastatud vaenlase miin

Ujuvvahend tõugatakse vette

Forsseerimisvahendid koondamiskohal

Teel vaenlasepoolsele kaldale

Luurajad vesitõket ületamas

Mootorveokite viimine vaenlasepoolsele kaldale

Rindeteel

Eesti territooriumi. 22. septembril Leningradi rinde väed, sealhulgas Punaarmee vapper Eesti Laskurkorpus, vabastasid meie pealinna Tallinna saksa fašistlikest vägedest. Meie võime uuesti alata vaba ja rõõmsat elu.

Tulnud kokku miitingule, mis on pühendatud pealinna ja peaaegu kogu Eesti NSV territooriumi vabastamisele, on meie palavaimad tänusõnad ja tervitused pööratud Teile seltsimees Stalin, meie parimale sõbrale ja õpetajale, kuulsusrikka Punaarmee geniaalsele väepealikule. Oma palavaima tänu ja tervitused saadame ka Leningradi ja 3. Balti rinde vägedele ning Balti Punalipulise Laevastiku meremeestele, kes võtsid osa Nõukogude Eesti vabastamisest saksa röövvallutajaist.

Kolm aastat riisusid ja röövisid sakslased meie kaunis linnas, nad hävitasid ja laostasid tema majandust, kultuurivarandusi, mõrvasid meie parimaid inimesi. Sakslased lasksid õhku Tallinna uhkuse — meresadama, purustasid palju käitisi, vedasid oma koopasse tööpingid ja masinad. Toompea lossi röövisid sakslased tühjaks. Eesti rahvas ei unusta kunagi neid metsikuid massimõrvu, mis fašistlikud mõrvarid panid toime surmalaagris Kloogal, Eredal ja mitmes teises kohas.

Ähvarduste, vale, šantaaži ja terroriga püüdsid saksa fašistid ja nende käsilased eesotsas Mäe taoliste reeturite salgaga kustutada meie usku võidusse, võtta meilt lootuse vabale ja õnnelikule elule tulevikus. Kuid meie ei lakanud uskumast Punaarmee peatsesse võidusse. Teie juhtimisel, seltsimees Stalin, tõi Punaarmee meile ammuoodatud vabaduse.

Nõukogude rahvaste vankumatu sõprus oli meie vabastamise kindlustajaks. Meie teadsime, et suur vene rahvas, koos teiste nõukogude rahvastega, ei jäta meid hätta. Teadmine, et meie oleme suure, võitmatu nõukogude rahva osa, andis meile jõudu ja kutsus võitlusse. Meie vennad, venelased ja grusiinlased, ukrainlased ja valgevenelased, koos Eesti Laskurkorpuse võitlejatega tõid meile vabanemise saksa ikkest.

Raevutsev saksa röövloom kavatses oma taganemisel hävitada Tallinna. Meie käitiste töölised ja haritlased, innustatuna Punaarmee hoogsast pealetungist, tema lähenemisest Tallinnale, asusid relvad käes kaitsma rahva vara ja hoidsid ära saksa süütajate ja õhkulaskjate eest linna elektrijaama, veevärgi, trükikojad ja rea teisi käitisi. Tänu Punaarmee hoogsale pealetungile aeti nurja sakslaste saatanlik plaan purustada meie pealinn.

Sõda on tekitanud meie linnale ränki haavu. Kuid meie armastame oma maad, oma Tallinna ning anname kogu oma jõu, kogu energia meie

kauni linna taasülesehitamiseks. Eestimaa Kommunistliku (bolševike) Partei ja Eesti NSV valitsuse juhtimisel muudab meie töökas rahvas oma maa veel kaunimaks.

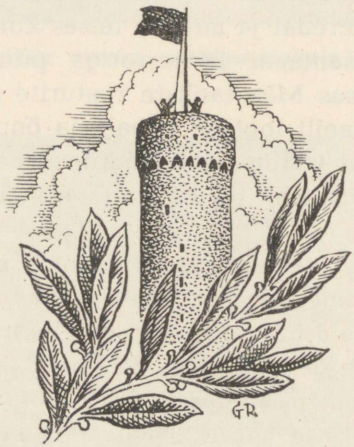
Käesoleval hetkel oleme ühendatud ühise mõttega — osutada igakülgset abi meie vabastajale, kallile Punaarmeele, et kiiremini saabuks fašistliku Saksamaa lõpliku purustamise päev. Kogu viha, mis on eesti rahvasse kogunenud 700 aasta kestel, paiskame vaenlase vastu, et teda lõplikult purustada tema enda koopas.

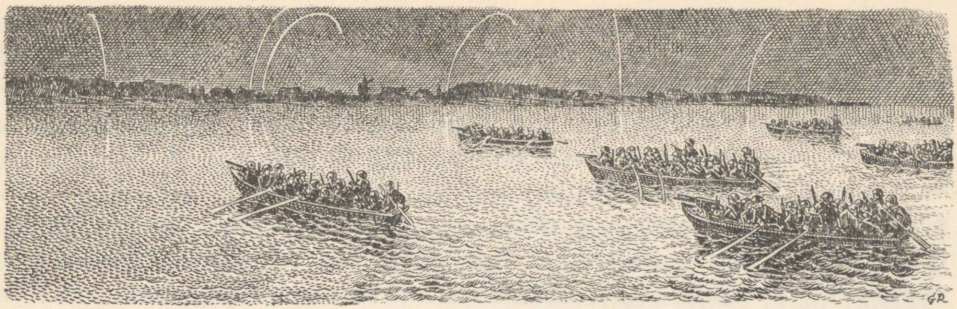
Elagu Nõukogude Liidu rahvaste sõprus!

Elagu vaba Nõukogude Eesti!

Elagu sangarlik Punaarmee, meie maa rahvaste sõprusarmee!

Elagu meie parim sõber ja õpetaja — suur Stalin!"

EESTI NSV SAARTE VABASTAMINE

SUURE VÄINA FORSSEERIMINE JA MUHU VABASTAMINE

Vangide ja kohalike elanike teadete järgi taandus osa Eesti mandril purustatud vaenlasest Virtsu kaudu Muhusse ja Saaremaale. Vaatlusega Virtsust avastati kaks 105 mm patareid Muhu idarannal Võiküla juures ja sellest lõuna pool. 27. septembril kl. 12.00 paiku liikus Suures väinas Muhu ranna äärt mööda lõuna poole 11 väiksemat vaenlase sõjalaeva. Virtsu kohal laevad hargnesid ning avasid enda kahureist tule Virtsu ja Hanila peale. Seda tuld toetasid ka vaenlase Võiküla patareid. Pärast seda, kui meie suurtükiväegi oli avanud tule vaenlase laevadele, eemaldusid viimased kiiresti Pühade Kari suunas. Pikksilma abil võis jälgida vaenlase kaevumistöid Muhu idarannal, dessandi maandamiseks soodsais kohtades. Olemasolevail andmeil oli vaenlasel Muhus sõjaväge kuni ühe jalaväepolgu ulatuses ühes vastava arvu suurtükiväega.

Oli ilmne, et vaenlane valmistub saartel visaks vastupanuks, kasutades ära kõik need paremused, mis talle pakuvad Suure ja Väikese väina laiad vesitõkked kaitsepositsiooni eel, ning et ta püüab kõigi võimalustega takistada väinade forsseerimist meie vägede poolt ja maabumist saartel.

*

Millise tähtsuse andis vaenlane Eesti saartele, ilmneb Balti mere saarte sõjakomandandi kindralleitnant Schirmeri läkitusest 19. septembril 1944, kus ta muuseas kirjutas: ... „Nõukogude Vene armee alustas uuesti pealetungi suurte jõududega. Siin, Eesti saartel, oleme valmis vaenlasele vastu astuma. Saksa ülemjuhatusel on küllalt jõudu Balti mere saarte kaitsmiseks ..." Samas läkituses hoiatas kindralleitnant Schirmer saarte elanikkonda: ... „Juhin teie tähelepanu sellele, et olen endale võtnud täidesaatva võimu ja karistan kõige rangemalt igasugust sabotaaži ja vaenulike elementide tegevust, mis on sihitud vaenlase kasuks ..."

Sakslastel polnud teadmata Eesti saarestiku suur strateegiline tähtsus ja neil oli põhjust karta saarte rahvast, kes ei varjanud oma vaenulikku suhtumist sakslastesse.

Asetsedes Läänemere keskosas — võimaldavad meie saared täielikult kontrollida sissekäike Liivi ja Soome lahte, samuti mõjutavad nad suurel määral Põhja lahe (Botnia) suudme kaitset ning selle lahe valitsemist. Läänemere saarte juures asub tähtis meretee ristumiskoht, kust teed kulgevad läände, põhja ja itta; saared võivad olla heaks tugialaks, kust pääseb hõlpsasti merelt mandrile ja vastupidi, mida soodustavad saari piiravad veed rea sadamate ning ankrupaikadega ja oma varjuliste lahtedega.

Seetõttu ilmnes Läänemerd ümbritsevate, aga ka kaugemate maade rahvaste huvi Eesti saarte vastu juba kauges minevikus. Sakslased, rootslased ja taanlased on ajaloo vältel teinud korduvalt suuri jõupingutusi, et saada oma valdusse Läänemere saari ja siit valitseda mere kaubateid läänest itta ja ümberpöördult.

Saarte tähtsust on hinnatud ka hilisematel aegadel. 1809. aasta sõjas Rootsi-Inglise ja Venemaa vahel kasutas inglise laevastik Muhu väina oma baasina.

Krimmi sõjas oli Muhu väin jällegi inglise laevastiku ankrukohaks. 1856. aastal, tsaar Nikolai I ajal hakati organiseerima kaitseks Kuressaaret, mis pidi olema Venemaa jaoks Läänemere kindlustatud eelpostiks. 1914.—1918. a. sõjas pöörati saarestiku kaitse organiseerimisele senisest veelgi suuremat tähelepanu, kujundades siin võimsa kindlustiste süsteemi, mis oli tuntud Muhu väina kindlustatud positsiooni nime all ja tol korral suunatud sakslaste vastu.

1917. a. sügisel õnnestus sakslastel siiski saata dessandi Saaremaale, vallutada saared ja tungida siit 1918. aasta veebruaris edasi mandrile. Nad kavatsesid Läänemere saared ka edaspidi jätta oma valdusse, ent kaotanud sõja, olid nad neilt sunnitud seekord lahkuma. Ent nad ei tahtnud loobuda mõttest kord omandada seda saarestikku.

1941. aastal oli sakslastel õnnestunud pärast raskeid võitlusi saari kaitsvate Punaarmee osadega uuesti asuda Eesti saartele. Nende väljapaiskamine siit oli tehtud ülesandeks Eesti Laskurkorpusele.

*

27. septembril andis N armee komandör Eesti Laskurkorpusele käsu hõivata Muhu saar ja kindlustuda seal. Suure väina forsseerimine pidi toimuma mootorpaatidel, mis 28. septembri kella kuueks pidid Haapsalust saabuma Virtsu. Muhu vabastamisele pidi järgnema luure teostamine Saaremaale ja ettevalmistus selle vallutamiseks.

27. septembri õhtuks koondus korpus Virtsule lähemale. Sm. Feldmanni väekoondis paiknes Rõuste, Vana-Virtsu, Karuse rajooni; sm. Allikase väekoondis — Seli, Lihula, Kasari piirkonda.

Täpne väina forsseerimise kava pidi määratama kindlaks pärast ujuvvahendite saabumist Virtsu ning nende mahutavuse ja liikumiskiiruse selgumist. Sm. Viriti väeosa pidi olema valmis 28. septembri hommikul üle väina paiskumiseks ja Muhu idarannikul platsdarmi vallutamiseks. Väeosa tegevust pidi toetama korpuse käsutuses olevad suurtükivägi ja kaardiväe miinipildujad, et takistada vaenlase laevadel rannikule lähenemist ja dessandi mandrile paiskamist, sundida vaikima vaenlase tulepunktid vastaskaldal ning tagada väina ületamist, Muhus platsdarmi vallutamist ja enda käes hoidmist kuni peajõudude saabumiseni.

Väina ületamise ettevalmistamiseks selgitas teise väekoondise komandör koos laskur- ja suurtükiväeosade juhtkonnaga üksikasjaliselt sadamasildade seisukorda, hädavajalike parandustööde ulatust ja teostamiseks vajalikku aega. Ilmnes, et sakslased taandumisel olid ära viinud kõik ujuvvahendid ja põhjalikult purustanud sadamakai, lootes sellega viivitada meie vägede poolt väina forsseerimist ning võita aega oma jõudude korraldamiseks saartel ning sealsete rannakindlustiste täiustamiseks.

*

Algas ettevalmistus Suure väina forsseerimiseks, mis nõudis pingelist tööd, sest kõik tuli luua uuesti. Sm. Kanguri sapöörid asusid taastama kaisid. Kohapeal saadavast ehitusmaterjalist asuti valmistama parvi suurtükkide, tankide ja muu raskema kaaluga sõjatehnika ülevedamiseks, mida ei saanud teha mootorpaatidega. Võimalike vaenlase õhurünnakute vältimiseks Virtsule ja pealelaadimiskohtadele seati üles õhutõrjekahurid. Veeti juurde laskemoona ja muud materjalosa.

Suure väina forsseerimine tehti ülesandeks polkovnik Viriti väeosale polkovnik Feldmanni väekoondisest, kes ka kohe asus teostama vastavaid ettevalmistustöid, nii sõjalisel kui ka parteipoliitilisel alal.

27./28. septembri ööl sooritasid kapten Kelbergi võitlejad kaluri mootorpaadil õnnestunud luureretke Muhusse ja tõid sealt kaasa ühe vangi ning väärtuslikke andmeid vaenlase paiknemisest ja nende kavatsustest Muhus. Neist andmeist nähtus, et vaenlane kogub jõude ning arendab oma kaitsesüsteemi Muhu idarannikul.

28. septembri hommikuks ujuvvahendeid Virtsu ei saabunud. Korpus oli aga valmis alustama igal vajalikul hetkel forsseerimist. Esimeste ešelonide meeskonnad ühes võitlusvahendite ja muu vajaliku materjalosaga olid toodud Virtsu sadamasse ja paigutatud moondatult ooteasendisse.

29. septembri õhtupoolikul oli ilus, selge ning soe sügiseilm. Võitlejate pilgud olid suunatud sinnapoole, kus õhtusse laskuva päikese kiirtes helendas Muhumaa rannaviir. Ees Suure väina lai ja kergeist laineist virvendav, päikesest sätendav veeväli. Pikksilmast võis näha, kuidas vastaskaldal siin ja seal askeldas üksikuid ja gruppides inimesi, arvatavasti sakslased, kes viimistlesid oma kaitset.

Kõigile oli selge, et selle vesitõkke ületamiseks ei kõlba improviseeritud ujuvvahendid ega aeglaselt liikuvad aerupaadid, mida vaenlane võib kergesti enne tabada ning põhja lasta, kui nad jõuavad vastaskalda lähedale. Oli tarvis väledaid, vilkaid ning manööverdamisvõimelisi mootorpaate ja kaatreid, mis oleksid suutelised kiiresti ületama väina, et vaenlasele ootamatult dessanti maale saata, kohe tagasi pöörduda ja sama kiiresti täiendavaid jõude ning abinõusid järele tuua. Suurelt kauguselt on raske ka oma suurtükiväel ja miinipildujail tõhusalt toetada forsseerivat jalaväge. Suure väina forsseerimine polnud sugugi kerge ülesanne.

Päike oli juba vajumas silmapiirile, kui Kessulaiu tagant hakkas paistma käharaid suitsupilvi. Varsti ilmuski laineharjade tagant nähtavale kümmekond väikest torpeedokaatrit ja „merikütti". Pööramata tähelepanu vaenlase suurtükitulele Muhust, kihutasid nad uljalt täiel käigul Virtsu sadamasse.

Suure väina forsseerimine pidi toimuma päevavalgel. Ent kindralleitnant Pärn, kes ujuvvahendite ootel viibis sel ajal Virtsu sadamasillal, tahtis valmistada sakslastele üllatuse ja otsustas forsseerimist alata kohe, et öö jooksul paisata Muhusse võimalikult palju polkovnik Feldmanni väekoondise jõududest. 30. septembri hommikuks tuli võtta oma valdusse tamm ehk valltee Muhust Saaremaale ja selle katteks moodustada sillapea Saaremaa idarannal.

Edaspidine sündmuste käik ja vangide seletused kinnitasid, et see otsus oli kujunenud olukorras õige ning tagas maksimaalselt forsseerimise edu. Vaenlane oli oodanud meie forsseerimise algust alles 30. septembri hommikul ning tabati seega ootamatult. Ka oli tal pimedas raske takistada meie maabuvaid dessantosi. Väina ületamine kasutada olnud abinõudega päevavalgel oleks nõudnud tõsisemaid kaotusi, kuna vastane oli korraldanud ennast tugevasti kaitseks.

Polkovnik Viritile anti viivitamata siinsamas vastavad korraldused ja vaevalt oli esimene kaater asunud kai äärde, kui juba algas täie hooga meeste ja relvade pealelaadimine.

*

Eelosade forsseerimise käigust ja nende lahinguist Muhus jutustab üks osavõtjaist — major Tamm järgmist:

„Täies rakmes astusid kapten Belovi allüksuse sõdurid teatud ärevusega kiikuvaile ja undavaile kaatreile. See oli ka arusaadav ja loomulik. Öeldakse ju: selleks et saada tõeliselt vilunud sõduriks, tuleb läbi minna „tulest ja veest". „Tulest" vahest läksime läbi Velikije Luki all, aga „vesi" — tõeline, lai ja sügav vesi virvendas vaikselt meie ees ...

Omasime kogemusi vesitõkete forsseerimiseks, mitte aga nii suurte. — Teotseda tuli öösel! Maastik tundmatu, allüksuste komandöridel puudusid üksikasjalisemad luureandmed ... Võib ka olla, et lisaks kõigile on rand mineeritud ... Tuhat mõtet läbis pead, püüdes tuua selgust sellesse teadmatusse. Üldiselt aga oli dessandimeeste meeleolu suurepärane ja veendumus ettevõtte edusse täielik. Seda veenet tugevdasid kümned saarele suunatud mitmesuguse kaliibriga torud rannikul, valmis igal hetkel ütlema oma otsustavat sõna ...

Vahepeal aga lahkusid üksteise järel kai äärest meestega täiskiilutud kaatrid.

Esimesel kaatril asusid lahinguis kuulsaks saanud dessandigrupi komandör kapten Belov — Narva töölise poeg; väeosa agitaator kapten Sepp; luurajate komandör, noor, lõbus ning erakordselt vapper sõjamees leitnant Soo, ja peamiselt tema sõdurid-luurajad.

Mehed asusid oma kohtadele suurtükkide ja raskekuulipildujate juurde. Pardale asetati tegevusvalmis „maksimid" ja kergekuulipildujad; ninas seisis kinooperaator — mereväevormis leitnant — ja suunas oma „püstoli" kord ühele, kord teisele poole.

Pärast lühikest peatust reidil, oodates pealelaadimise lõppu, asus kell 19.15 esimene ešelon kaatritel teele.

Kaatrid lõikusid ulgudes vette ja kihutasid siis suure kiirusega pooleldi õhku tõustes õhtuhämarusse vajuva saare poole. Hetk hiljem välgatasid Virtsus sajad tulukesed. See oli suurtükiväe tulelöögi algus. Üksteise järel tõttasid kaardiväe-miinipildujate kogupaukude tulekeeled taeva poole. Siis tõusis esimeselt kaatrilt signaalrakett suurtükitule ülekandmiseks.

Juba valgustas saarelt tulekahjude kuma dessandimeeste pinevil nägusid. Kaatrite ümber tõusid veesambad vaenlase miinide ja mürskude lõhkemisest, kuid vaatamata sellele tormas dessant hoogsalt edasi. Hulljulgelt teostati see maabumise variantidest, mida vastane kõige vähem oletas: kaatrid tõttasid täie käiguga otse Kuivastusse — saare tähtsamasse sadamasse — ja randusid sadamakai äärde! See oli ootamatuseks mitte ainult paljudele dessandist osavõtjatele, vaid, nagu näis, äärmiseks ja peaaegu võimatuna näivaks jultumuseks vaenlasele; ainult sellega on võimalik seletada, et juurdepääsuteed sadamale polnud mineeritud, sadam ise aga oli terve! Seda oligi tarvis tõestada. Julge pealehakkamine! See on sõja seadus; see kindlustab edu . . .

Kaatrid ei olnud sadamast kaugemal kui 150—200 meetrit, kui vastane kogus end ja avas kaatrite ning sadama pihta esiteks metsiku püssi- ja kuulipilduja- ning siis ka miinipildujatule. Kaatrid ja dessandimehed vastasid marulise tulega kõigist relvaliikidest. Juba langesid esimesed vaenulike kuulide ohvrid vette. Kaatri tekk on täiesti lahtine, mingeid pardaid ega seadiseid, mis võiksid inimest kuuli eest kaitsta, seal ei leidu. Sadamakai ise oli täiesti lage ja pealegi võrdlemisi pikk. Niisugustel asjaoludel olenes ettevõtte edu teotsemise kiirusest ja otsustavusest. Seda taipasid kõik väga hästi ja seepärast juba esimesed sõdurid leitnant Sooga eesotsas, kellel õnnestus kaile hüpata, sööstsid viivitamata „hurraa"-hüüdega kaldal ja majades kindlustunud sakslaste kallale. Leitnant Soo rivist väljalangedes asus võitlejaid juhtima parteiorganisaator vanemseersant Vaks, kes saades haavata jäi siiski rivisse ja jätkas meeste juhtimist.

Üks esimestest, kes kaatri rannale lähenedes maale hüppas, oli mehine kuulipildur sm. Matjašin. Käigul tulistades tormas ta edasi, hävitades oma kergekuulipilduja tabava tulega kahe vaenlase kuulipilduja ja ühe tema otsesihtimise kahuri meeskonna. Sellega võimaldas ta kaatri dessantmeeskonnal maabuda ilma tõsisemate kaotusteta ja vallutada tähtsamad sadamahooned. Selles võitluses sai sm. Matjašin haavata, ent jäi rivisse seni kui allüksus oli täitnud oma lahinguülesande ning kindlustanud platsdarmi maabumiseks Kuivastu sadamas meie teistele jõududele. Suure vapruse ja mehisusega võitlesid ltn. Rep-

Tankidessant teel Tallinna

Tallinna vabastamine. Esimesed tankid linnas

Meie vägede poolt vallutatud saksa lahingutehnikat

Miiting vabastatud Tallinnas. Kõneleb sm. A. Veimer

son ja vanemseersant Tähe, innustades oma eeskujuga võitlejaid vaenlast ründama ja võitma.

Suure vaprusega tegutsesid sellel rünnakul ka kapten Kelbergi mehed vanemleitnant Suu juhtimisel. Nad olid esimeste hulgas, kes tungisid piki kaid vaenlase marutule all saare sisemusse.

Isegi väesalga komandöri kapten Belovi hukkumine maandumise momendil ei tekitanud segadust. Komando võttis üle vanemleitnant Petrov.

Vaenlane juhtis kogu oma miinipildujate tule sadama pihta. Seisukord muutus raskeks. Sõdurid, hüpates kaatreilt kaile, heitsid pikali; grupp miinipildureid hüppas kailt veeslebavaile palkidele. Tõusta oli võimatu, aga ka nii ähvardas hukatus. Sealjuures võisid sakslased purustada leitnant Soo väikese, ettetunginud grupi ja asuda vasturünnakule. Sel otsustaval hetkel tõusis kapten Sepp kogu oma pikkuses ja kutsus teisi endale järgnema. Eeskuju oli vaimustav: kogu kail lamav grupp tõusis ja sööstis „hurraa"-hüüdega Sepale järgnedes vaenlase kallale.

Pärast lühikest võitlust olid asula majad vaenlasest puhastatud. Selleks ajaks dessandimehed teistelt kaatritelt, kes tugeva miinipildujate tule tõttu ei saanud sadamale läheneda ja maandasid seepärast dessandi otse vette, jõudsid juba hävitada tiibadel asunud vaenlase tulepunktid, mis hoidsid sadamat risttule all. Vaenlase katse segada meie maandumist suurtükitulega kaatreilt ja dessantpargastelt likvideeriti meie suurtükitulega Virtsust. Sadam oli meie käes, mis kindlustas vahetpidamatu toetuse — inimeste ja relvade — juurdevoolu.

Samal ajal maandus põhja pool Kuivastut Lõpe rajoonis teine kapten Kelbergi võitlejate grupp. Hõivates Lehtmetsa küla, purustas grupp seersant Palmisti juhtimisel seal asuva vaenlase roodu juhatuse, hävitades 12 saksa sõdurit ja võttes ühe vangi, saades saagiks 5 suurtükki, 5 kerget miinipildujat, 2 kuulipildujat, raadiojaama ja hobuseid.

Puhastanud vaenlasest Kuivastu rajooni, asus dessant vanemleitnant Petrovi juhtimisel täitma lahinguülesande teist osa — Muhu saart Saaremaaga ühendava tammi vallutamist.

Selleks oli vaja läbida terve saar, s. o. teostada 20-kilomeetriline „matk" territooriumil, mis oli veel vaenlase käes.

Liiguti edasi maanteed mööda. Vaenlane pani visalt vastu, korraldades lõkse ja kaitstes iga võimalikku punkti. Kolmes punktis toimusid ägedad lahingud saarel asuvate sakslaste peajõududega. Lisaks sellele hoidis vaenlane kogu tee pideva suurtükitule all, tulistades muuseas ka Orissaare rajoonist Saaremaalt. Meie omadel aga suurtükiväge ei olnud; see toimetati üle teise ešeloniga ja esimesed kahurid jõudsid väesalgale

järele umbes poolel teel. Miinipildujaid oli vähe ja miine veel vähem. Transpordivahendeid polnud üldse. Esialgu oli vaenlasel ka arvuline ülekaal. Ühes asjas olime aga vaenlasest vaieldamatult ja võrratult üle — see oli erakordselt suur rünnakuhoog. Enamik sõdureid sai maandumisel põhjalikult supelda ja kõik oli märg: nii paberid kui ka tubakas ja tikud ning peagi oli märg higist, kuid püssirohi oli kuiv. Sellepärast nurjusidki kõik vaenlase katsed kasutada külluses leiduvaid suurepäraseid kaitsevõimalusi meie edasiliikumise aeglustamiseks.

Oli selge kuupaisteline öö. Erilist tänulikkust aga tol korral selle vastu ei olnud, sest oli niigi küllalt valge: fašistlikud röövlid süütasid hooneid ja nii saatis meid sel ööl tulekahjude kuma kogu pealetungi teel.

Hellamaa külas jõudis dessantsalgale järele üks amfiibide üksus ja, mis peaasi, 4 tanketti. Meie üksusele järele jõudes pidasid tankistid teda vaenlaseks ja oleksid peaaegu tule avanud, kuid juhtum lahendati kiiresti. See-eest mõjus meiepoolsete suurtükkide bassihääle ilmumine öise lahingu helide koori kõigile erakordselt julgustavalt. Siis jõudis veel teine Viriti väeosa allüksus major Irhini juhatusel järele ja edasiliikumine toimus nüüd märksa hoogsamalt.

Transpordiraskused lahendusid seega, et esimene Hellamaa lähedal vallutatud saksa veoauto suurtükiga keerati samas ümber ja saadeti Kuivastusse laskemoona järele.

Elanikkonnast kohtasime kogu saarel ainult üht eidekest, kes istus oma põleva maja juures. Meie küsimusele tulekahju põhjustest vastas eideke mõtlikult, et see peaks meile paremini teada olema: kogu maailm põleb. Palusime juua. Eideke tõi kiiresti aidast piimaämbri ja, kallates meile kruusi, rääkis pisarsilmil: „Küll on hea, et teie tulite; ma palusin ammu jumalat, et te rutem tuleksite. Nende ajal polnud mingit elu, muudkui anna aga üht ja anna teist. Metsas elab juba nelikümmend aastat üksildane vanamees, nüüd on ta ligi 90-aastane, muud tal pole kui koer, kes teda valvab, ja siiski pandi talle normiks 16 kilogrammi... liha! Viimaseil päevil hakati rahvast Saaremaale ajama, sealt aga kindlasti ka Saksamaale, kuid peaaegu keegi ei läinud; kõik läksid metsadesse ja rabadesse, küllap nüüd tulevad välja!...“ Vaikides kuulasime eidekese katkendlikku jutustust „lõkke“ ääres. Eespool hakkasid ragisema kuulipildujad ja automaadid. Jätsime eidekesega jumalaga ja ruttasime omadele järele.

Viimase katse meie vägede edasiliikumist seisma panna võttis vaenlane ette otse tammi juures. Selle eesmärgiks oli anda mööda saart hajutatud gruppidele — need moodustasid aga poole saare garnisonist — võimalus minna üle tammi Saaremaale. Kuid pärast lühikest võitlust pist-

sid sakslased jooksma. Meie omad tõttasid vastase kannul tammile. Nüüd käis aga kolm hiiglajõulist plahvatust: sakslased lasksid tammi õhku. Kõik läbikäigud osutusid mineerituks ja läbikäikude taastamine nõudis mõnda aega. Õhkulastud kohad hoidis vastane pideva suurtüki- ja miinipildujatule all. Meie suurtükiväe ülevedu Suurest väinast oli takistatud hommikul tõusnud tugeva tuule tõttu, mis ulatus 9 pallini. Kõik Muhu saarel leidunud üleveovahendid, isegi lihtsad kalurite paadid olid sakslaste poolt ära viidud või hävitatud. Meie võitlejad, kes olid katnud ühe ööga, olles sealjuures pidevais lahinguis, sirgjoones võetult üle 20 kilomeetri, ja lisaks sellele olid saanud enne seda põhjaliku supluse, vajasid puhkust."

*

Kl. 23.00-ks oli polkovnik Viriti väeosa ühes suurema osaga oma suurtükiväest ja miinipildujaist maabunud Muhus, tunginud sügavale saare sisemusse ja vallutanud Nõmme, Ranna, Kauri joone. Vaenlane avaldas märkimisväärset aktiivsust, tulistades meie edasitungivaid osi intensiivse kuulipilduja-, suurtüki- ja miinipildujatulega. (Joon. 32.)

Samaks ajaks koondati teised polkovnik Feldmanni väekoondise osad Virtsu valmis pealelaadimiseks ujuvvahendeile. Polkovnik Allikase väekoondis paiknes Massu, Virtsu, Karuse, Tuudi, Valuste rajooni, olles valmis järgnema naabrile.

30. septembril hommikupoole ööd tõmbusid vaenlase riismed kiiresti Muhust tagasi üle tammi Saaremaale ja kl. 6.40 purustasid mitmes kohas tammi. Vaenlane kattis oma taanduvaid osi tugeva suurtüki- ja miinipildujatulega Saaremaalt, Saikla ja Orissaare rajoonist, hoides ühtlasi tammi pideva tule all. Kl. 0.30 1. oktoobril tulistasid vaenlase laevad umbes paarikümne minuti vältel põhja suunast Kuivastu sadamat, mis ei tekitanud aga kahju ega takistanud dessandi väljalaadimist laevadelt.

Õhtuks asus korpus järgnevalt: polkovnik Feldmanni väekoondise osad, puhastanud vaenlasest Muhu, — Igaküla, Nautse, Linnuse, Ridasi, Vanamõisa, Hellamaa joonel; polkovnik Allikase väeosad — Vana-Virtsu, Hanila rajoonis.

Hellamaa ja Muhu külade rajoonis püüdsid sakslased avaldada tõsisemat vastupanu, kuid nad pühiti teelt. Linnuse küla lähedal — muistse eesti maalinna juures, kus muhulased 1227. aasta talvel, pärast kuus päeva vahetpidamata kestnud võitlust, olid pidanud võrratult tugevamatele saksa jõududele alla vanduma, kusjuures nad kõik tapeti, — tekkis nüüd Saaremaalt pärale jõudnud saksa värskete varudega lahing. Vaenlane purustati täielikult.

Muhu vabastati ja puhastati vaenlasest ühe ööga. Selle aja jooksul forsseeriti kuni 9 km lai Suur väin, murti vastase vastupanu Muhus, tungiti 25—30 km edasi saare läänerannani ja puhastati Muhu saar lõplikult vaenlasest.

1. oktoobril transporteeriti polkovnik Allikase väekoondis kiiresti Muhusse, et asetada korpuse osad Väikese väina forsseerimiseks lähtealusele — Muhu läänepoolsele rannikule.

2. oktoobril vaenlane elavjõuga aktiivselt ei teotsenud, ent tulistas Avinõmme, Välja, Orissaare suunast suurtüki- ja miinipildujatulega Nautse rajooni ja vallteed. Meie luure vallutas Keinaste laiu, kust vastane 6 kaatril taandus Saaremaale.

Polkovnik Allikase väeosad koondusid õhtuks Hellamaale ja selle ümbrusse.

3. oktoobril asusid korpuse osad: sm. Feldmanni väekoondis Igaküla, Koguva, Rootsivere, Linnuse Aljava joonel; sm. Allikase väekoondis Muhu, Kantsi, Kaasiku, Pavli, Kuivastu piirkonnas. (Joon. 32.)

*

Suure väina edukas forsseerimine ja Muhu vabastamine sakslastest oli Eesti Laskurkorpusele märkimisväärseks saavutuseks. Kogu maa, eesotsas Eesti NSV valitsusega ja partei juhtivate organisatsioonidega, elas nendele sündmustele põnevusega kaasa.

Suure väina forsseerimise ja Muhu vabastamise puhul saksa anastajaist sai korpuse juhatus EK(b)P Keskkomitee sekretärilt sm. Karotammelt järgmisesisulise tervituse:

„Seltsimehed N väekoondise sõdurid, seersandid ja ohvitserid!

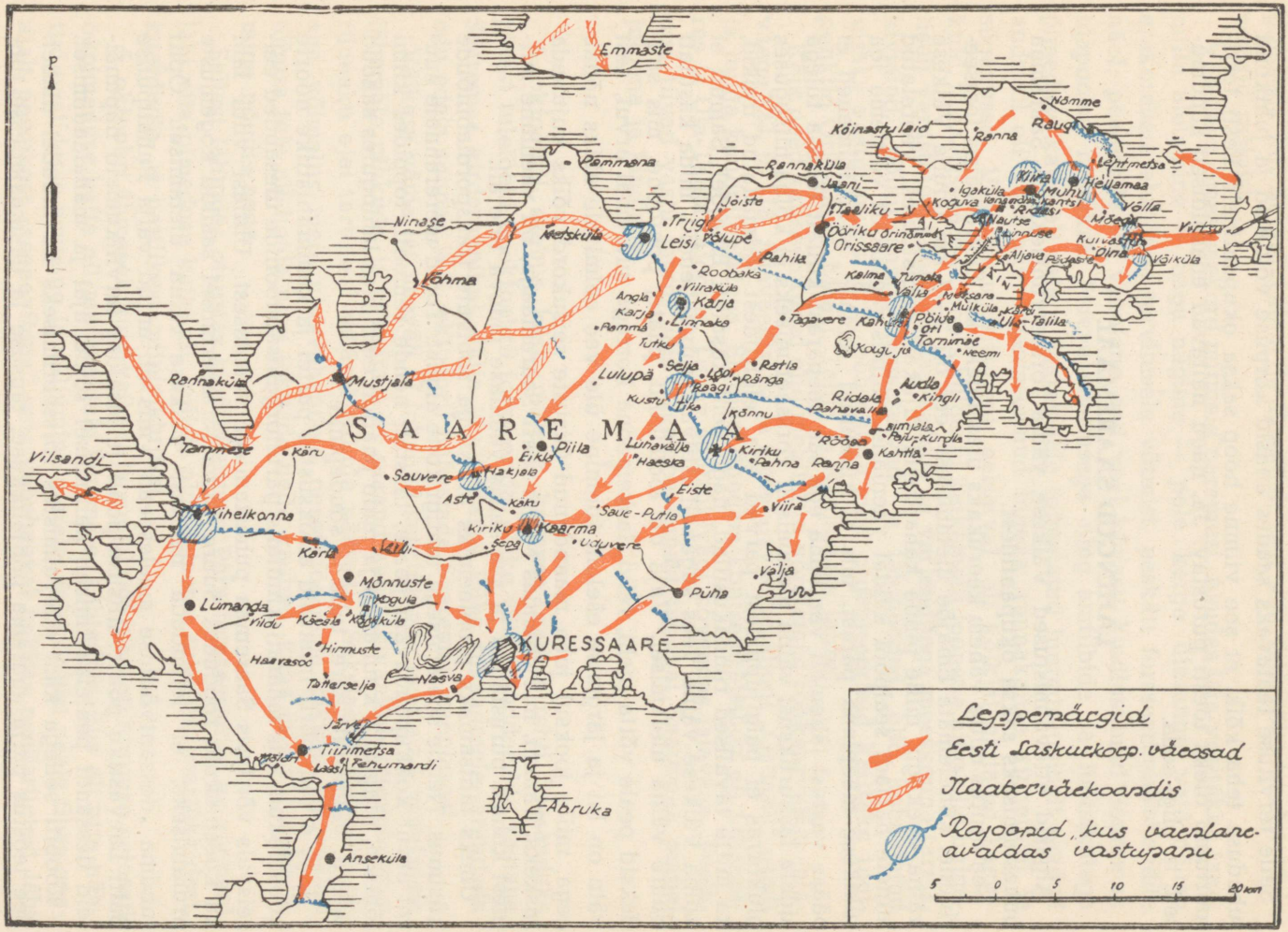
Lubage teid EK(b)P Keskkomitee ja ENSV valitsuse poolt tuliselt tervitada saavutatud võitude puhul Eesti NSV territooriumi vabastamisel saksa okupantidest. Teid tervitab ja tänab oma vabastamise eest kogu eesti rahvas.

Koondame kõik oma jõud ja hävitame saksa okupantide viimsed jäänused ENSV territooriumil — Saaremaal! Teie hoop olgu purustav! Ükski nurjatu frits ei pea pääsema Eesti saartelt!

Seltsimees Stalini tänu vaimustab meid uutele võitlustele ja võitudele vaenlase lõplikuks purustamiseks ning hävitamiseks!

Vabastatud ENSV territooriumil aga töötab rahvas kogu innuga. Teeme kõik selleks, et toetada rinnet kõige tõhusamalt.

Seltsimeheliku tervitusega N. Karotamm."

Joonis 32. Lahingud Muhu ja Saaremaa vabastamiseks

Selle tervituse teatavaks saades andsid korpuse võitlejad ja juhtkond lubaduse teha kõik, et see viimne hoop saksa okupantidele Eesti territooriumil oleks tõesti purustav. Ja, nagu näitavad edaspidised sündmused, ta oligi seda.

LAHINGUD SAAREMAAL

Algasid ettevalmistused Väikese väina forsseerimiseks ja Saaremaa puhastamiseks saksa okupantidest.

See osutus mitte vähem keerukaks ülesandeks kui Suure väina forsseerimine, kõnelemata Emajõe ületamisest: ees oli 2—3 km laiune Väikese väina veekogu, mille pinda kahardasid tujukast sügistuulest veeretatud lainete harjad; sealpool kaldal vaenlane, valmis raevukalt võitlema iga tükikese maapinna pärast, mis ei kuulunud temale; suurtükimehed ei pääse vastast lähemalt vaatlema ega saa seepärast küllalt tõhusa tulega aidata laskurüksusi väina ületamisel. Forsseerimiseks ei kõlba niisuguses olukorras ei palgijuppidest parved ega telgiriidest valmistatud ujukid, ka mitte tavalised rünnakusillad, nagu neid kasutati Emajõel. Samuti ei kõlba Väikese väina vees sügavalt istuvad ujuvvahendid, mida kasutati Suure väina ületamisel. Vaja oli lootsikuid, paate, pontoone, mis suudaksid peale võtta mehi, relvi, laskemoona korraga suuremal arvul, sest väin on lai ja järgmise ešeloni toomine üle vee eelmisele abiks nõuab aega, mille jooksul juba maandunud üksuste seisukord võiks kujuneda raskeks. Tammi, mis ühendas Muhu saart Saaremaaga, oli vaenlane mitmest kohast purustanud ja see seisis vaenlase pideva tule all.

Üheks tähtsamaks probleemiks oli seega sobivate transpordiabinõude küsimus. Nende soetamisega tehtigi kohe algust. Toodi mererannale suurel arvul kokkupandavaid paate, teostati nende remonti, toppides kinni lõhesid, pragusid, kuuliauke ja muid paatide eelmistes lahingutes saadud haavu, valmistati aere, tulle ja sõudepinke.

3. ja 4. oktoobril toimusid allüksustes partei ja kommunistlike noorte koosolekud, kus määrati kindlaks parteiorganisatsioonide ülesanded eelseisvais võitlusis Saaremaa puhastamisel vaenlasest. Ühtlasi viidi läbi ka koosolekuid roodudes Suure väina forsseerimisel saadud kogemuste arutamiseks, et juhinduda nendest Väikese väina ületamisel. Õpiti tundma „dessantvõitluse meelespead", mis oli antud välja Punalipulise Balti Laevastiku poliitvalitsuse poolt ja sisaldas tarvilikumaid näpunäiteid dessandi pealelaadimisel, käitumisel sõidu ajal ja mahalaadimisel.

Rööbiti sellega käis ettevalmistus forsseerimiseks ka muudel aladel. See teostus palju suurema põhjalikkuse, täpsuse ja üksikasjadesse tun-

gimisega kui Suurel väinal ja Emajõel, sest siin tuli võita veelgi tõsisemaid raskusi.

Vaenlane omas seekord mitmeid paremusi. Asudes laia vesitõkke taga, mille ületamine — nagu nägime — pole kerge ülesanne, vaid nõuab erakordsete abinõude tarvitusele võtmist, eeskätt forsseerimisvahendite näol; pealeselle oli vaenlane end veel kõvasti kindlustanud Saaremaa idapoolsel rannikul. Pideva vaatlusega ning amfiibide ja lootsikutega pimeduse katte all salaja Saaremaale toimetatud luuregruppidelt saadud andmeil oli vaenlane organiseerinud tugeva rannakaitse rinnetpidi ja sügavusse. Vastupanupositsiooni eelserval oli kõikjal ehitatud kaevikuid, mis Orissaare rajoonis kulgesid katkematu joonena ning olid hulgaliselt varustatud kuulipildujapesadega ja varjenditega meeskonna tarvis; kiviaiad, põllupeenrad, metsaservad ja taluhooned olid kohaldatud visaks vastupanuks. Eriti põhjalikult olid organiseeritud kaitseks tugipunktid Orissaares, Maasi, Talila ja Kanissaare juures.

Kõik need kaitseehitused olid mehitatud võrdlemisi rohkearvulise jalaväega (23. ja 218. jalaväediviisi ja merejalaväe pataljoni „Ostland" osad) ja hulga kuulipildujatega. Elavjõu tihedam kontsentratsioon oli Orissaares ja Ula-Talila rajoonis. Tugev suurtükivägi kõvendas jalaväge. Toetanud tiivad vastu merd, näis vaenlane ennast tundvat Saaremaa pinnal julgena ja kindlana.

*

4. oktoobril saabus käsk, millega korpuse osadele tehti ülesandeks pärast tulelööki 5. oktoobril forsseerida Väike väin, likvideerida vastane Saaremaa kirderannikul, välja jõuda Karja, Püha rokaadteele, arendada edu edela suunas ja 6. oktoobril puhastada Saaremaa vaenlasest.

Väikese väina lai veeväli ei lubanud suurtükiväe vaatlejail vaenlasele lähemale nihkuda ja seepärast ei saanud suurtükiväeline ettevalmistus rünnaku ajal tarvilisel määral mõjule pääseda. Sakslastel seevastu oli aga võimalus meie ujuvvahendeid dessantosadega pikema aja vältel tõhusa tule all hoida ning tekitada neile kaotusi, kuna laia väina ületamine nõudis aega.

Sellest lähtudes otsustas kindralleitnant Pärn forsseerimise ka seekord läbi viia pimeduse katte all, millele pidi eelnema tulelöök suurtükkidest, kaardiväe- ja harilikest miinipildujaist.

5. oktoobri ähmasel, kuid vaiksel ja soojal ööl nihutati korpuse eelosad ööpimeduse katte all merekaldale lähemale, kohtadele, kus oli ette nähtud paatidesse asumine ja väljumine merele. Juba õhtust peale tibas aegajalt peenikest „seenevihma", mis vähehaaval hakkas pealisriietest läbi

tungima. Sõdureil ja ohvitseridel oli Emajõest alates seljataga rida pingerikkaid päevi ja öid, kus und ja puhkust oli vähe, seda enam aga rasket ning erutavat lahingutööd.

Sellest hoolimata oli sõdurite ja ohvitseride meeleolu erk ja ülev. Pimedusest kostis tasast jutukõminat, sähvatas tüsedat sõdurinalja ja kostis rõõmsat, kuid summutatud naeru. Käsi oli tõstetud purustavaks löögiks meie põlise vaenlase pihta, tuli teha otsustav samm sünnimaa vabastamise pikal ning raskel teel; et seda sammu just praegu astutakse ja otsustavat lööki ette valmistatakse, selles ei kahelnud nüüd enam keegi.

Enne paatidesse asumist kontrollisid väekoondiste komandöride asetäitjad isiklikult forsseerimisvahendite korrasolekut, taskulambiga vaadates ja käsikaudu katsudes iga paati, et veenduda, kas paadi raamistik on kõvasti kinnitatud, sõudepingid kohal, aerud ning tullid sees ja kas paadis on tarvilisel määral remondimaterjali juhuks, kui paati peaks tabama vaenlase kuul või juhtuma teel mõni muu õnnetus.

Vaenlane nagu aimas meie kavatsust. Aeg-ajalt endapoolset kallast ja veepinda rakettidega valgustades, rehitses ta plaanipäraselt suurtüki- ja miinipildujatulega korpuse osade paiknemisrajooni Muhu läänekaldal. Õnneks langes suurem osa miine ja mürske kaldast kaugemale, tekitamata meile nimetamisväärseid kaotusi.

*

Kell 4.20 5. oktoobril raksatas kiiresti üksteise järel kaardiväe-miinipildujate kogupauke. Neile järgnes suurtükkide ja miinipildujate võimas tulelöök. Orissaares, Tornimäel ja Kanissaare suunas oli näha kerkimas tuleleeke, mis nõrga kumaga valgustasid Väikese väina tasast veepinda. Vastaskaldal valitses vaikus.

Juba enne suurtükitule lööki olid paadid käratult vette tõugatud ja täie koorma all raskelt veepinnal õõtsudes kadusid nad tumedate täppidena hommikueelsesse pimedusse. Oli kuulda ainult tasast lainete loksumist kalda veerel ja üha nõrgenevaid aerude lööke.

Pinev ootus. Juhid vaatluspunktides, vaatlejad oma postidel, järgmise ešeloni sõdurid lähtealusel merekaldal — kõik teritasid kõrvu ja silmi. Tähelepanelikult jälgiti kella osuteid. Nüüd peaksid nad varsti vastaskaldale jõudma, arvestati endamisi.

Nii oligi. Forsseerimise kava täitus täpselt. Kohe seejärel, kui suurtüki- ja miinipildujatuli hakkas pikkamisi kaugenema, kostis siit ja sealt vaenlase asetusest üha kõvenevat püssi- ja automaatrelvade tule ragi-

Sapöörid sillaehitusel

Vaenlase poolt purustatud Muhu tamm

Väeosa laager

Väekoondise välihaigla

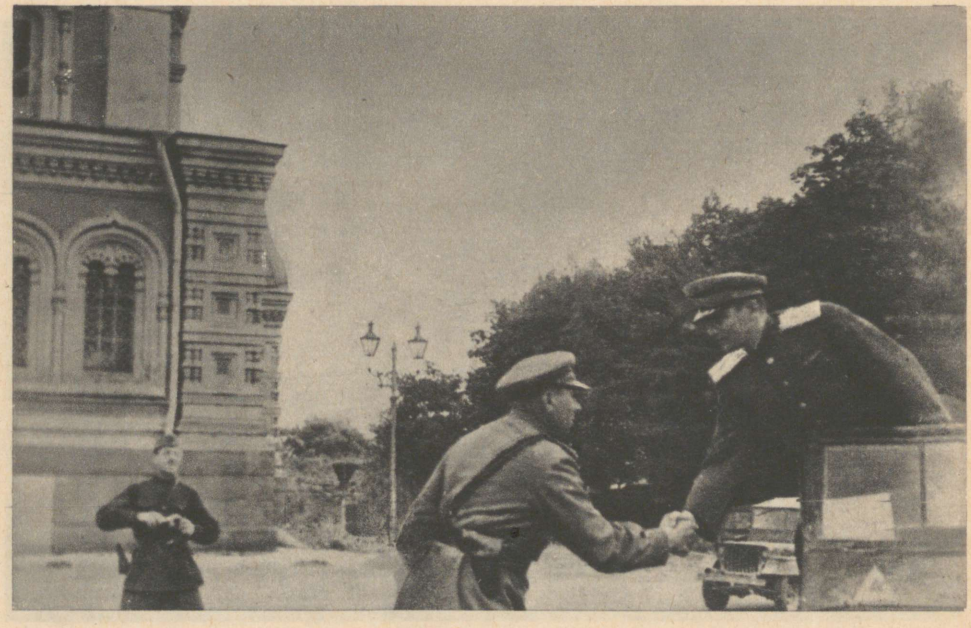
Lennueskadrill „Tasuja"

Õhukaitse kuulipildurid vaenlase lennukeid tõrjumas

Korpuse lahingulipud mai-paraadil

Kv. kindralleitnant L. Pärn õnnitleb kv. polkovnik V. Võrku pärast Tallinna vallutamist

nat. Oli kuulda, kuidas jalaväelahing sõlmus vähehaaval kogu rindel. Avasid tule vaenlase suurtükivägi ja miinipildujad.

Varsti võis nõrgas hommikuvalguses näha veepinnal kiiresti tagasisõudvaid paate. Üksteise järel jõudsid nad kaldale. Järgmise vahetuse meeskond ühes relvade ja laskemoonaga asus kähku sisse ja kohe algas uuesti sõit vastaskalda poole.

Ühes paatidega tagasijõudnud sidemehed tõid teate, et dessandi esimene osa oli õnnestunud, vaenlane tabati ootamatult, tema kaevikud paljudes kohtades vallutati ja lahing oli nihkumas kaugemale vaenlase kaitse sisemusse.

Kindralmajor Allikase väekoondisest astus seersant Matson ühena esimestest oma kümne mehega Käru talu juures 5. oktoobril Saaremaa pinnale. Vaenlase tugeva suurtüki- ja miinipildujatule all hüppas ta paadist maale, roomas vastase kuulipildujani, mis takistas dessandi maabumist, hävitas automaadivalanguga selle meeskonna ja hüüdega „Edasi, seltsimehed, hävitame sakslased Saaremaal!" viis mehed rünnakule vaenlase kaeviku peale. Vallutanud kaeviku, lõi seersant Matson edukalt tagasi vaenlase vasturünnaku, süüdates põlema kaks vaenlasele appiruttavat veoautot meeste ja laskemoonaga.

Hoogsalt edasi liikudes vallutas seersant Matson tähtsa teedesõlme, kindlustades seega järgmistele dessantidele ohutu maabumise. Seejärel avastas ta vaenlase raskemiinipilduja-patarei, mis hoidis tule all meie dessandi maabumiskohti, ründas seda ootamatult oma meestega, hävitas käsitsivõitluses patarei meeskonna ja sundis seega patarei vaikima.

Võitlushoos olid üksikud meie rühmad tunginud naabreist ette kaugele vaenlase kaitse sisemusse. Nüüd oli tarvis täpselt ette kanda tekkinud olukorrast oma üksuse ülemale ja juhatada kätte tulepunktid, mis takistasid edasitungi, et need suurtüki- või miinipildujatulega maha suruda või hävitada. Muude vastavate sidevahendite puududes võttis parteiorganisaator vanemleitnant Sõgel vabatahtlikult selle tähtsa ülesande endale. Hommikuvalges roomas ta vaenlase vaatluse ning snaiperi tule all üle laia, lageda välja üksuse ülema juurde, täitis ülesande ning, samuti roomates, tuli oma meeste juurde tagasi.

Roodu komandöri vanemleitnant Kalinkini haavata saades võttis vanemleitnant Sõgel roodu juhtimise enda kätte, lõi vaenlase tugevate jõudude vasturünnaku tagasi ja viis seejärel oma mehed pealetungile. Hüüdega: „Edasi, seltsimehed, maksame kätte roodu komandöri eest!" sööstis ta allüksuse eesotsas sakslastele kallale ja lõi nad põgenema.

Sm. Möldre allüksus, tungides edasi vaenlase asetusse, sattus hämaruses ühele koos vooriga liikuvale kolonnile. Sm-d Kuik, Selmet ja Ait,

kes olid saadetud ette luurele, tegid kindlaks, et tegemist on sakslastega, ja avasid sedamaid kolonnile marulise tule. Vastase ridades tekkis segadus. Kohe pärast seda ründasid vaenlase kolonni ka sm. Rehemaa ja Diedušoki mehed. Nüüd valdas sakslasi täielik paanika. Osa neist püüdis põgeneda veoautodel, kuid see ei õnnestunud. Leitnant Paslakovi poolt heidetud paar-kolm käsigranaati sundisid sakslasi põgenema jalgsi, jättes maha hulga surmasaanuid, mõned raskesti haavatud ja osa voorist, sealhulgas kaks täiesti korras veoautot.

Kuna meie transpordivahendid polnud jõudnud veel Muhust Saaremaa-poolsele kaldale, siis oli selline sõjasaak otse teretulnud. Vanemseersant Oja asus viivitamatult juhi kohale ja kihutas sedamaid rannikule laskemoona järele, mis oli sinna transporditud paatidel ja millest meie võitlejad tundsid juba suurt puudust.

Järgmises külas jõudsid sakslased korraldada oma ridu ja organiseerisid isegi vasturünnaku, kuid ei suutnud vastu panna meie üha tugevnevale survele ja põgenesid läbi suure veeloigu küla taga asetsevasse metsa, kus neid vastu võtsid hävitava kuulipildujatulega sm. Valveti võitlejad.

Polkovnik Feldmanni väekoondisest maabus esimesena Saaremaal major Ploom oma meestega. Neil tuli pidada ägedat võitlust, kuna vaenlase Maasi mõisas asuv tugev kaitserajoon avaldas raevukat vastupanu. Paatide lähenedes umbes 800 m vastaskaldale avas vaenlane neile tugeva kuuli- ja miinipildujatule. Sm. Ploom käskis sõudjail kiirendada tempot ja suruda maha vaenlase tuli. Vaatamata sellele, et lainetel õõtsuv paat oli ebakindlaks laskealuseks, sundis seersant Gulbin, kuulipildujast tulistades, kiiresti vaikima kolm vaenlase tulepunkti, mis kõige rohkem takistasid maabumist. Sõudnud kalda lähedale, sööstsid võitlejad allüksuse komandöri sm. Tetlovi käsul vette, tormasid võimsa „hurraaga" kuulirahe all kaldale, vallutasid vaenlase tranšeed ja, tungides edasi 600—700 m, lõikasid läbi vaenlasele tähtsa Orinõmme, Orissaare rokaadtee. Tõmmates endale vaenlase tähelepanu ning tule aitas sm. Tetlov oma meestega naabreil ohutult maabuda ja edukalt täita neile antud lahinguülesanded.

Vallutanud hoogsa rünnakuga ümbruskonna üle domineeriva Maasi mõisa ja vana linnuse, tagas major Ploomi üksus seega teistele väina forsseerivatele osadele segamatut maabumist Saaremaa rannal.

Sellal, kui sm. Tetlovi mehed olid lähenemas vastasele, et teda rünnata, neutraliseeris sm. Fomkin oma raskekuulipildujatega vaenlase tulepesi, mis takistasid laskurite edasiliikumist. Kui ühe kuulipilduja toimkond oli reast välja löödud ja ka teises mehi haavata saanud, asus Fomkin ise kuulipilduja taha ja kindlustas oma tabava tulega rünnaku edu.

Mehiselt käitus Väikese väina ületamisel ka võitleja sm. Toom. Puitmuld-tulepunkti ründamisel oli Toomi allüksusel tunduvaid kaotusi. Otse veel mitte vaikima sunnitud tulepunkti ees sidus sm. Toom mitmete võitlejate haavad, riskides sealjuures oma eluga. Vahepeal liikus vaenlane suures ülekaalus olevate jõududega vasturünnakule. Et kõik teised olid rivist välja löödud, osutus Toom ainsaks võitlusvõimeliseks võitlejaks. Et säästa aega ja saata vaenlasele vastu korraga rohkem kuule, tulistas Toom oma hoolealuste-haavatute laetud relvadest kordamööda ja, kui vaenlane jõudis lähemale, läks üle võitlusse käsigranaatidega. Sm. Toom sai käest haavata, kuid jätkas lahingut endise hooga, kuni tuli abi ja vaenlane löödi tagasi.

Julgust, oskust ja surmapõlgust lahinguis sakslaste vastu väina forsseerimisel näitasid laskurid kommunistlikud noored: punaväelane Narme, seersant Käär ja jefreitor Lori, kes oma vapruse ja võitlusinnuga õhutasid ka paljusid teisi võitlejaid vapratele tegudele lahingus. Mitte vähem tarmukalt võitlesid sm. Tolk, Kulikov, Tammela, Baumets ja nooremleitnant Riiner. Ka nemad näitasid kaasvõitlejaile mehisuse eeskujusid.

*

Aovalguse suurenedes muutus vaenlase suurtüki- ja miinipildujatuli vähehaaval tugevamaks. Mürske ja miine sadas üha suureneval arvul väina vetesse dessandipaatide hulka, Muhu-poolsele kaldale metsaservadesse, põõsastikesse, maastikuvoltidesse ja mujale, kus vaenlase arvamise järgi võis asuda meie abijõude või patareisid. Erilist tähelepanu aga osutas vaenlane sm. Allikase ja Pauli vaatluspunktidele, kuhu ta saatis vahetpidamata mürske ühe seeria teise järel. Õnneks aga ei olnud otsetabamusi ja mõlemad komandörid võisid katkestamatult jätkata lahingu juhtimist.

Vaenlase raevukas vastupanu ei andnud tulemusi: korpuse osade tugevate löökide all hakkas vaenlase vastupanu märgatavalt kahanema. Samal ajal aga jätkasid paadimehed usinasti ja väsimatult oma tööd, viies tugevnenud lainetusele vaatamata ikka uued täied mehi, relvi ja laskemoona teisele kaldale, üha kasvatades meie jõude Saaremaa pinnal.

Kell 7.00 vallutasid sm. Feldmanni väekoondise osad tammi Muhu ja Saaremaa vahel, avades seega võimaluse suurtükiväe ja laskemoona üleviimiseks Muhust Saaremaale kuivamaa teed mööda.

Kohe pärast tammi vallutamist viisid sm. Kanguri sapöörid viivitamatult selle parandamise ja puhastamise traattõketest ning miinidest lõpule, mida nad olid alustanud juba öösel. Vaenlane oli lõhkunud tammi

kolmes kohas 16—22 m pikkuselt ja 2 m sügavuselt, neljandas kohas koguni 70 × 2 m ulatuses. Vaenlane takistas igati taastamistöid, tulistades pidevalt sapööre suurtükkidest ja miinipildujaist, püüdes neid tammilt tagasi Muhusse tõrjuda, et saada tammi uuesti oma valdusse.

Ent sapöörid, eriti aga kapten Kitsel, leitnant Kippak, sm-d Mauermann, Jakobson, Luht jt. töötasid lahtisel tammil vaenlase pideva vaatluse ning intensiivse tule all tõelise surmapõlgusega, kuna samal ajal med. teen. nooremleitnant Kikkas kohusetruult andis abi haavatuile, kuni ise sai raskesti haavata. 5. oktoobri õhtuks oli tamm korda seatud liiklemiseks iga liiki transpordivahenditele.

Ühel ajal tammi liikluseks korraldamisega tõmbasid kapten Tombergi sidelased siit kiiresti üle telefoniliini, mida polnud võimalik tõmmata üle väina laia veekogu. Selle juhtmelise sideliini korrasoleku eest hoolitses leitnant Kaasik oma sidemeeste: jefreitor Kajavee, vennaste Vipperite (kolm venda), seersant Suidre ja jefreitor Kikkaga. Tõrjudes tagasi kuulipildujaist ja püssidest tulistades vaenlase lennukeid, millised madalalt lennates ründasid tammi, ja töötades vastase pideva suurtükitule all, mis rebis puruks telefonijuhtmeid, parandasid tublid sidelased kiiresti kõik vigastused kaablis ning võimaldasid seega katkestamatult sidepidamist Saaremaale sissetunginud meie vägede ja veel Muhus asuvate juhtimis- ning tagalaorganite vahel.

Nende seas, kes esimesena ületasid tammi, oli ka vanemseersant Hint oma allüksusega. Kohe pärast Saaremaale jõudmist asus ta enda algatusel vallutama vaenlase suurtükipatareid, mis takistas meie vägede liikumist tammil. Liikudes laskude kõla järgi läbi metsa ja saades ühelt kohalikult elanikult täpsemaid andmeid suurtükkide asukoha suhtes, saatis vanemseersant Hint välja luure, et selgitada vaenlaste arvu ja varjatud lähiseid patareidele. Saanud vajalikud andmed, ründas Hint ootamatult ülekaalukat vaenlast ja tekitas talle suuri kaotusi surnute ning haavatutena, kuna ellujäänud põgenesid. Vaenlase patarei tehti kahjutuks ja liikumine tammil muutus ohutuks.

*

Pärast maabumist Saaremaa kirderannal ja suurtükiväe ning laskemoona järeletoomist jätkas korpus energiliselt pealetungi: polkovnik Feldmanni väekoondis põhja poolt Kareda raba läände ja kindralmajor Allikase väeosad — lõuna poolt seda raba edela suunas.

Polkovnik Mullase väeosa, ootamata oma suurtükkide järelejõudmist, asus viivitamatult taanduvat vaenlast jälitama. Ta lõikas ära taandumistee vaenlase Taaliku ja Rannaküla gruppidele ning likvideeris need,

purustas lahinguis Ööriku ja Pahila juures ühe vaenlase grupi teise järel ning kl. 22.00 võttis enda alla Roobaka mõisa ja Võlupe kõrtsi teedesõlme. Vaenlase poolt öösel ettevõetud vasturünnakud löödi tagasi.

Rindejoonel hoidis vaenlane visalt Tumala, Välja, Pöide joont, sooritades siin kuni ühe pataljoni suuruste osadega koos tankidega raevukaid vasturünnakuid meie edasitungivaile vägedele, mis aga ei andnud temale mingisuguseid tulemusi. Kl. 17.00 vallutas sm. Raia väeosa Kalma, kl. 18.00 Kahutsi ja Pöide, mispeale vaenlane hakkas kiiresti taanduma Tagavere, Ratla poole. Selles suunas põgenevat vaenlast asus jälitama motoriseeritud liikuv eelsalk, mis pärast ägedaid lahinguid Tagavere ja Ratla juures jõudis pärast kesköödeelosadega Koiklani.

Alampolkovnik Pauli allüksused kindralmajor Allikase väekoondisest vallutasid kl. 8.00 lahinguga Ula-Talila, Kanissaare, Keskvere, tagades seega järgnevaile osadele ohutu forsseerimise ja maabumise. Valgenedes sooritas vaenlane tugeva suurtükitule toetusel vasturünnaku korraga kolmes suunas: Kooli, Palvemaja ja Uuemõisa poolt — Käru, Keskvere ja kõrg. 5,1 suunas. Ent kõik need vasturünnakud löödi tagasi, tungiti lahingutega visalt edasi ning vallutati Unguma mõisa ja Neemi, lõigates läbi Orissaare, Kuressaare maantee (üle Uuemõisa, Saare).

Kanissaare küla vallutamisel kiilus nooremleitnant Soidre oma rühmaga sügavale vaenlase lahingukordadesse, ründas vaenlast seljatagant ja töötades koos rindelt pealetungivate osadega soodustas küla vallutamist ilma suuremate kaotusteta.

Samal ajal polkovnik Trankmanni väeosa, ületanud pärast keskpäeva suurtükitule all tammi, vallutas haardega paremalt vaenlase tugipunktid Põhu, Metsare, Muiküla ja Uuemõisa juures; pärast seda asus väeosa jälitama taanduvat vaenlast: Veere, Oti mõisa, Kopli, Pahavalla ja Uuemõisa, Kingli suunas. Jätkates lahingut ka ööpimeduses hõivati 6. oktoobri hommikuks Kopli, Audla, Ridala, Pahavalla ja Paju-Kurdla.

Kogu lahingupäeva kestel võitles vaenlane visalt ning sooritas arvukaid vasturünnakuid kuni pataljoni jalaväega, toetatud soomusautode ja tankidega, klammerdudes maasse, hoides kramplikult kinni kõigist kaitseks vähegi sobivatest metsatukkadest, hoonetest ja kiviaedadest. Ainult ühe päeva jooksul paiskasid sm. Pauli mehed tagasi 12 vasturünnakut, ligikaudu samapalju vasturünnakuid tõrjusid tagasi major Raia võitlejad Pöidel. Ent korpuse väeosad, surudes, haarates, piirates ja hävitades taanduvat, kuid visalt võitlevat vaenlast, hõivasid 6. oktoobriks Võlupe kõrtsi, Roobaka mõisa, Koigi järve, Audla, Ridala, Saare joone.

6. oktoobril osutas vaenlane endiselt visa vastupanu ja korraldas vasturünnakuid, toetades neid intensiivse tulega kõigist temal kasutada olevaist relvaliikidest, katsudes meeleheitlikult tõkestada korpuse edasiliikumist Angla, Karja mõisa, Räägi, Kõnnu, Viiraküla ja Pahna jõe joonel. Kuid kõik need katsed aeti meie poolt nurja ja reas väiksema ulatusega, ent seda raskemais lahinguis oli vaenlane sunnitud kõikjal taanduma.

Polkovnik Feldmanni väekoondise ees oli vaenlane kuni kahe jalaväepataljoniga ja suurtükiväe divisjoniga organiseerunud kaitseks Angla, Karja mõisa ja kiriku ning Viiraküla rajoonis, püüdes igal vähegi sobival kohal tõkestada meie edasitungi.

Polkovnik Mullase väeosa, hõivanud 5. oktoobri õhtul Roobaka rajooni, jätkas pealetungi edelasse. Võideldes iga asustatud punkti pärast ning vallutanud need rünnates rindelt ja haarates tiibadelt, puhastasid väeosa allüksused Viiraküla, Angla, Karja mõisa, Karja kiriku rajooni ning suundusid seejärel üle Nava, Tutku ja Selja — Pamma poole, hõivates õhtuks Luulupe mõisa.

Tugevamat ja kangekaelsemat vastupanu osutas vaenlane sealjuures Karja mõisa, kiriku, Linnaka piirkonnas. Saanud käsu anda siin pealöök, hõivas sm. Sume üksus käigult Jõeste, Viiraküla ja Karja kiriku rajooni, kus muuseas saadi sõjasaagiks kahur, mille toru kohe vaenlase poole ümber pöörati ja sellest endistele peremeestele seeria mürske järele saadeti. Sellele järgnes rünnak Karja mõisale, kus vaenlane ühes hulga suurtükkidega oli end hästi kindlustanud ja avaldas visa vastupanu. Ent rünnates intensiivse suurtükitule toetusel rindelt ühes mõlema tiiva haaramisega hõivati kl. 19.30 Karja mõis ja vaenlane hakkas kiiresti tagasi tõmbuma edela suunas.

Angla, Veski, Leisi piirkonnas purustas vanemleitnant Ivolgini üksus suure vaenlase grupi, võttes paarkümmend vangi. Üle 20 kuulipilduja, üks intendandivarustuse ladu ja neli autot saadi sõjasaagiks. Vabastati mitusada eesti tsiviilelanikku, keda oli tahetud küüditada Saksamaale.

Tagavere, Ratla, Kustu suunal teotsev väekoondise liikuv eelsalk, mis major Milleri juhatusel oli Tagavere juures pärast lühikest ent ägedat lahingut hävitanud pataljonisuuruse sakslaste grupi, saades saagiks 4 suurtükki ja hulga sõjatehnilist varustust, jätkas nüüd pimeda tulekul tegevust Ratla rajoonist, tõrjudes tagasi ning hävitades vaenlase katteosi metsakitsandikes. Öösel ründas salk üht vaenlase jalaväepataljoni, mis ühes suurtükiväe ja miinipildujatega oli organiseerinud tugeva vastupanu Välja, Allika, Lõpi, Räägi rajoonis. Vaenlase tunduvalt ülekaalus olles asus eelsalk ajutisele kaitsele Kulli piirkonda.

Vahepeal järele jõudnud major Raia väeosa ründas vaenlast Räägi ja Lõpi küla rajoonis ühes haaramisega lõunast üle Ränga, Kõnnu, Jööri, Luhavälja. Pärast ägedat lahingut vaenlane purustati. Kl. 17.30 hõivati Räägi ja Lõpi rajoon ja kl. 20.30 vallutati Kustu teedesõlm, seda kaitsvad sakslased hajutati; asuti jälitama lõunasse taanduvat vaenlast Tika, Haeska mõisa, Saue-Putla suunas.

Räägi küla vabastamisel teotses mehiselt kapten Klassmanni üksus. Meie pealetungivaid osi külvati üle suurtükkide mürskude ja miinide rahega. Kiviaedade taha peitunud vaenlase kuulipildujad tulistasid vahetpidamata. Abiks tulid siin sm. Tuviku patarei mehed, kes rea tabavate laskudega sundisid need vaikima, kuna samal ajal täpsuskütt jefreitor Luuk omast püssist tabas mitut saksa kuulipildurit. Seejärel, rünnatud rindelt ja haaratud sm. Tõllese meeste poolt tiivalt ja seljatagant, olid sakslased sunnitud kiiresti põgenema, jättes meile maha rikkalikult mitmesugust sõjasaaki.

Lahingus Räägi küla juures paistis silma vaprusega seersant Voht.

Liikuv grupp, mille koosseisu kuulus seersant Voht, oli täitnud oma ülesande. Ta peatus ja laskis enesest mööda väeüksuse, kes jätkas lahingut ja siirdus Räägi külas asuvaid sakslasi ründama.

Seersant Voht oli üks neid liikuva grupi mehi, kes vabatahtlikult ja olukorda hästi tundvalt ründasid küla selle eelgrupi koosseisus.

Saksa raskekuulipilduja ja tankitõrjekahur, mis asetsesid kiviaia taga, Ristivere (Titevare) juures, surusid meie eelgrupi maha. Mehed varjusid kivide taga, samuti grupi juht; tema kõrval teise kivi taga asus seersant Voht. Voht, valinud silmapilgu, kui saksa raskekuulipilduja tulistas kivi, mille taga oli grupi juht, hüppas üles ja jõudis siksakjooksul kiviaia äärde, mille taga sakslased olid kaitsele asunud. Kiviaia taga lamades nägi ta, kuidas üks sakslane jooksis teisel pool aia äärt mööda. Voht haaras sellel kraest kinni, tõmbas aia peale ja virutas talle automaadiga, nii et pilpad lendasid — automaat purunes.

Nüüd oli Vohtile jäänud ainult 3 granaati.

Ta märkas, kuidas läheduses üks saksa allohvitser õhutas oma mehi vastupanule. Voht heitis granaadi ning saksa allohvitser oli rivist välja löödud. Sakslaste raskekuulipilduja aga täristas edasi. Voht päästis nüüd kaks ülejäänud granaati ning, lastes nende sütikuil põleda, viskas need viimasel hetkel läheduses asuvale kuulipildujale. See vaikis igaveseks.

Grupp jätkas edasiliikumist. Vaevalt olid võitlejad jõudnud kiviaiani, kui nende endisele asukohale langes saksa miinipildujate patarei kogupauk.

*

Kindralmajor Allikase väekoondise rindel võitles vaenlane niisama kangekaelselt, kuid sunniti kõikjal taanduma.

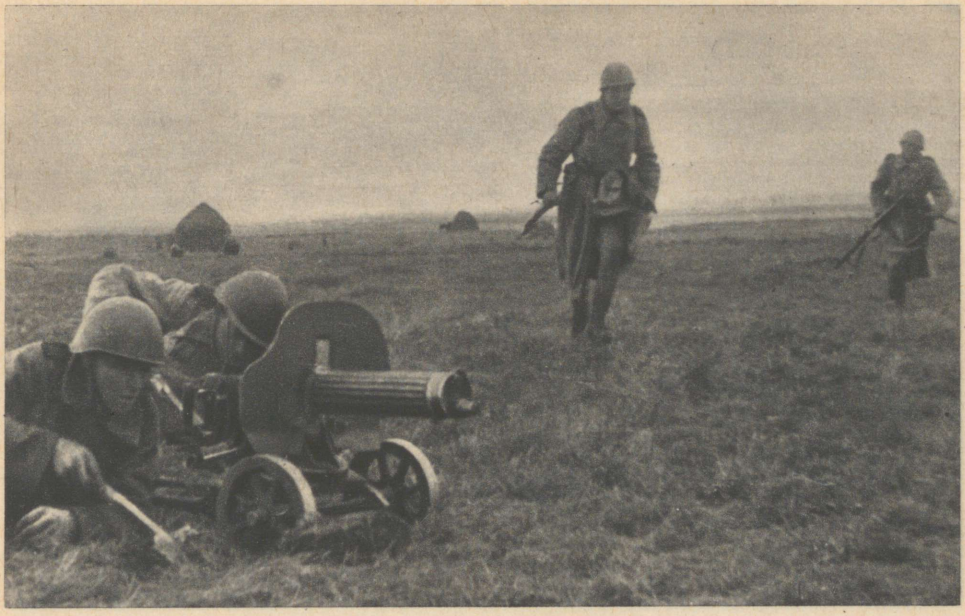
Väekoondise jalaväest, tankidest ja suurtükiväest koosnev liikuv eelsalk, mis major Andrejevi juhatusel tungis edasi Orissaare, Kuressaare maanteed mööda, sattus öösel pimedas Pahavalla küla juures tugevale hitlerlaste katteosale. Vaenlane avas meie eelosadele ägeda jalaväerelvade ja suurtükitule. Kitsas maantee, sügavad kraavid tee ääres ja kottpime öö ei võimaldanud meie masinaveoga suurtükkidel hargneda. Pidi avama tule siitsamast maanteelt. Seda tehtigi. Kapten Piirisilla meeskond töötas suurtükkide juures külmavereliselt, täpselt ja kiiresti; mõne minuti pärast rabas hitlerlasi võimas tulelöök, millele järgnes jalaväe rünnak. Pärast paarkümmend minutit väldanud lahingut taandus vastane kiiresti, et organiseerida uut vastupanu Laimjala juures.

Vaenlane oli siin end kaitseks hästi organiseerinud. Kuna vahepeal oli valgenenud, siis oli tal võimalik kasutada täies ulatuses oma arvukaid tulirelvi. Eriti segas meid tema püssi- ja kuulipildujatuli. Ent meeskond säilitas külma vere, üks vaenlase tugipunkt avastati teise järel ja hävitati suurtükkide ning tankide poolt. Kahuri komandör seersant Junnmann märkas vaenlase kahurit ja purustas selle esimese tabava lasuga. Seejärel sööstis rünnakule jalavägi, kelle purustavat lööki vaenlane ei suutnud taluda ja pages kiiresti Kuressaare suunas. Mehiselt teotses selles lahingus ka seersant Jalast.

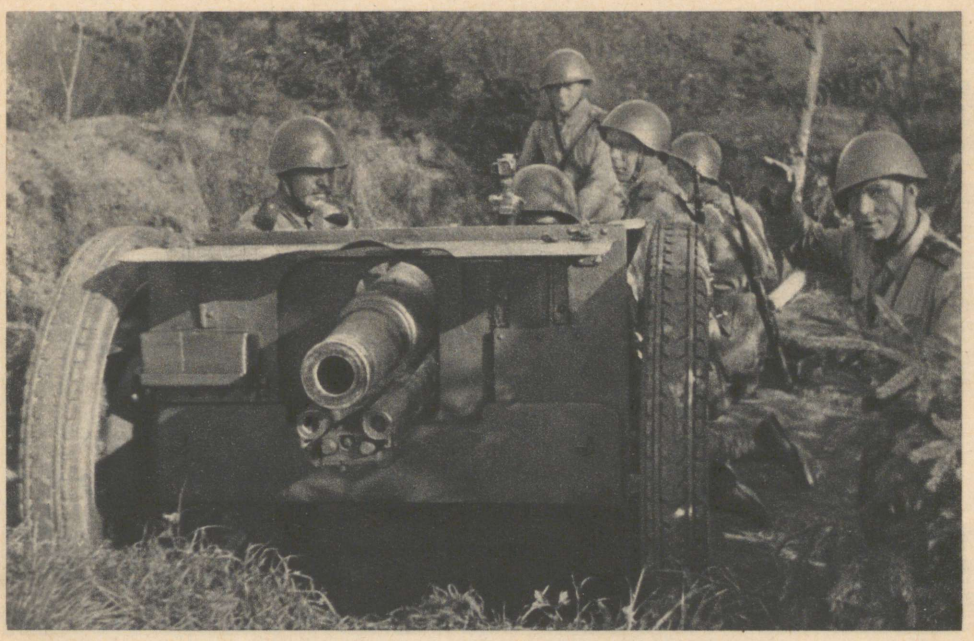
Lahing oli väldanud vaevalt pool tundi. Selle aja jooksul hävitati 1 vaenlase kahur, 4 kuulipildujat, 6 tulepunkti, suruti maha 5 kuulipildujat ja 16 tulepunkti.

Sakslased ei loobunud veelgi mõttest tõkestada meie pealetungi. Nad sulgesid meie eelsalgale tee Ranna küla juures, kus olid korraldanud kaitse soiste kallastega oja taga ja võtsid meie lähenevaid osi vastu ägeda jala-, suurtükiväe- ning miinipildujatulega ja keskendatud pommitamisega õhust. Ent vahepeal kohale jõudnud polkovnik Trankmanni allüksuste abil rünnati vaenlast ühes tema vasaku tiiva sügava haaramisega, mis sundis sakslasi kiiresti tagasi tõmbuma. Jälitades vaenlast võtsid sm. Trankmanni osad õhtuks endi kätte Pahnajõe ülekäigu Orissaare, Kuressaare maanteel. Õhtuks vaibus ka vaenlase lennutegevus.

Nende lahingute ajal alampolkovnik Pauli väeosa, kes 6. oktoobril jälitas vaenlast Rõõsa mõisa, Valjala kiriku suunas, vallutas Meltsi, Pahna ja Jursi. Kl. 18.00 üks väeosa pataljonidest ründas Kiriku küla muistse Valjala maalinna juures, kus sakslased olid end tugevasti kindlustanud. Pärast paar tundi kestnud rasket lahingut tõrjuti vaenlane külast välja. Kuid sakslased ei tahtnud anda käest tähtsat Valjala teedesõlme. Kl. 20.00

Kuulipildurid laskepositsioonile asumas

Kahur on tulistamiseks valmis

Tankikolonn „Lembitu"

Hitlerlaste laipu ja purustatud lahingutehnikat Tehumardi lahinguväljal

paiku üks nende roodu-suurune osa üritas vasturünnakut Veimri suunast meie vasaku tiiva pihta ja vallutas Kalli. See rünnak löödi tagasi ja Kalli hõivati taas; vasak tiib oli seega kindlustatud.

Lahinguis Valjala juures näitas mehisust ja vaprust seersant Eigo. Määratud kümmekonna mehega oma pealetungiva allüksuse julgestamiseks eestpoolt, liikus seersant Eigo edasi, varjudes ja osavasti maastikku kasutades. Kui meeskond lähenes ühele sillale, avas neile intensiivse tule silla taga varitsev vaenlane. Seersant Eigo paiskas viivitamata mehed lahingukorda mõlemale poole maanteed, avas vaenlasele tugeva kuulipildujatule ja lõi tagasi kõik rünnakud. Niiviisi päästis seersant Eigo järeleliikuvad peajõud vaenlase ootamatust kallaletungist.

Ranna küla juures tuli luurega selgitada, kuidas saaks paremini läheneda vaenlasele rindelt, haarata tiibu ja pääseda temale seljataha. Nende hulgas, kes avaldasid soovi vabatahtlikult minna täitma seda vastutusrikast ülesannet, oli ka nooremseersant Silm. Osavasti viis ta oma luuregrupi läbi tiheda tulevööndi vaenlase lähedusse ja kogus tähtsaid andmeid. Tagasitulekul sai ta raskesti haavata. Võideldes minestusega, roomas nooremseersant Silm siiski tagasi omade juurde ja andis luurel kogutud andmed edasi komandörile. Alles siis laskis ta end siduda. Ta oli täitnud vandetõotusega antud lubaduse võidelda ja võita. „Lööge teie lõpuni," ütles ta kaasvõitlejaile, kui ta evakueeriti pärast haava sidumist haiglasse.

Mehisuse ja eneseohverdamise eeskuju näitas ka reavõitleja kommunistlik noor Herbert Kaleviste. Kuulipildujast tulistades lõi ta üksinda tagasi mitu vaenlase vasturünnakut. Kaleviste langes selles raskes lahingus, kuid ka mitukümmend sakslast oli saanud surma tema kuulidest.

6. oktoobri õhtuks olid korpuse väeosad jõudnud Luulupe, Saue-Putla, Valjala, Pahna jõe üldjoonele.

Ööse jätkati pealetungi, et 7. oktoobri hommikuks vabastada Kuressaare — Saare maakonna administratiivkeskus ja sadam. Sm. Feldmanni väekoondis pidi haarava manöövriga läbi lõikama rokaadtee Triigi, Kuressaare ning 7. oktoobri hommikuks vallutama Sauvere ja Kärla, arendades pealetungi Saaremaa läänekaldani. Kuressaare vabastamine tehti ülesandeks sm. Allikase väekoondisele.

*

7. oktoobril jätkas vaenlane taandumist kogu rindel, purustades ulatuslikult teid ja sildu korpuse pealetungi suundadel ja jättes maha katteosi, kes raevukalt võideldes püüdsid iga hinna eest tõkestada meie vägede liikumist Kuressaarde ja sealt edasi Sõrve suunas.

Sellest hoolimata jätkas korpus tarmukalt edasitungi, piirates, haarates ja likvideerides tagasitõmbuvat, kuid ägedalt vastupanevat vaenlast.

Polkovnik Feldmanni väekoondis kohtas vaenlase kahe jalaväe- ja ühe suurtükiväepolgu osade visa vastupanu, kes tahtsid tõkestada meie lähenemist Kuressaarele. Sinna viivate teede katteks olid nad organiseerinud toetuspunktid Mustlas, Äiklas ja Uduveres.

Mustla juures, kus maastik oli lahtine ja pakkus häid vaatlus- ning laskevõimalusi, lootis vaenlane üllatada meie pealetungivaid osi keskendatud tulelöökidega. Kuid selles rajoonis võetud vangidelt saadi vastase kavatsustest õigeaegselt teada. Seetõttu neutraliseeriti enne rünnakut vaenlase tulepunktid ning nende suurtüki- ja miinipildujapatareid sunniti vaikima.

Selles lahingus ilmutas erakordset mehisust leitnant Tuvikese tankitõrjerühm major Raia väeosast. Üks võitlejaist, seersant Murd, kes oli võtnud osa Hispaania kodusõjast vabariiklaste poolel, ründas mõne mehega sakslaste suurtükki, mis tulistas meie lahingukordi ja takistas edasitungi. Automaadivalangutega niideti vastase suurtüki meeskond maha ja vallutati vastase suurtükk, mille seersant Murd sedamaid ümber pööras ja avas sellest põgenevatele sakslastele tule. Oma vaprusega paistsid silma veel vanemleitnant Viiski, seersant Jansoni ja nooremseersant Grossmanni mehed.

Vanemleitnant Rebane ja raadiotelegrafist Olender liikusid kartmatult jalaväe lahingukordade esimestes ridades, luurates vastase tulepesi, mis segasid meie vägede edasitungi. Neilt kogutud andmete abil hävitasid meie suurtükiväelased mitu vastase otsesihtimise suurtükki ja hulga raskekuulipildujaid. Sakslastel õnnestus piirata sisse küün, kus asetses vaprate suurtükiväelaste vaatluspunkt. Vaatlejad nõudsid nüüd tuld otse küüni rajooni, mida ka anti. Õnneks ei tabanud ükski meie mürsk küüni, vaenlane aeti aga tunduvate kaotustega laiali ja vaatluspunkt viidi üle vähemohtlikku kohta.

Kella 9.00-ks hävitati sakslaste Mustla, Äikla ja Uduvere toetuspunktid. Pärast seda jätkas sm. Raia väeosa liikumist Kaarma, Sepa suunas. Sm. Mullase väeosa, jätkates ööl 6./7. oktoobril vaenlase jälitamist üle Kuusiku, Kaubi, Õha, Hübja, Aste, jõudis 7. oktoobri hommikuks Aste, Aula rajooni, vallutas Aste teedesõlme ja paiskas laiali põhjast Kuressaare suunas taanduvad sakslaste osad. Seejärel sm. Mullase väeosa, organiseerinud ringkaitse Mäe, Aula, Aste rajoonis, jätkas kl. 15.00 sakslaste jälitamist Sauvere, Kõnnu, Pidula mõisa suunas ning jõudis ööl vastu 8. oktoobrit välja Tagalahe äärde. Hakjalat, Astet ja Kaarmat kaitsvad sakslaste jõud, kokku kuni neli jalaväepataljoni ühes suur-

tükiväega, purustati ning hävitati. Lahingupäeva lõpuks asetsesid sm. Feldmanni väeosad Pidula mõisa, Kaarma kiriku, Linnu joonel.

Kindralmajor Allikase väekoondis, kelle ülesandeks oli 7. oktoobri hommikuks hõivata Kuressaare, jälitas taanduvat vaenlast, kiiresti likvideerides tema katteosi, mis Orissaare, Kuressaare maantee rajoonis püüdsid takistada meie edasitungi Kuressaare suunas.

Sm. Pauli väeosa, kes ööl vastu 7. oktoobrit oli hõivanud Reeküla, Õiste, Sagariste rajooni ja pärast seda jätkanud liikumist Masa suunas, ründas kl. 13.00 paiku vaenlase toetuspunkti Upa teedesõlmel; pärast pooletunnilist lahingut vallutati toetuspunkt löögiga rindelt ühes haaramisega lõunast; seejärel jätkas sm. Pauli väeosa viivitamatult pealetungi Kuressaarele kirde poolt.

Sm. Trankmanni väeosa, ületanud hommikul vara Pahna jõe, kus sakslased olid mitmes kohas põhjalikult purustanud sillad ja maantee, suundus üle Kangruselja, Metsaküla, Püha, Ilpla, Kudjape peale, et rünnata Kuressaaret idast. Seda väeosa asusid sakslased tõkestama, korraldades Haeska teedesõlmel vastupanu ja purustades maanteesilla. Ent sm. Trankmanni väeosa pühkis kiiresti vaenlase teelt ja liikumine Kuressaare poole jätkus.

*

Kuressaare lähistel Marienthalist ja Sepama lahest ning reidilt võtsid sakslased major Andrejevi liikuva läbimurdegrupi mehi vastu merelt intensiivse suurtüki- ja maalt kuulipildujatulega. Sm. Andrejevi käsul asusid kapten Piirisilla suurtükid kiiresti tulepositsioonile jalaväe ja tankide lahingukordade ette. Täpsete tabamustega sundisid nad vastase tulepunktid vaikima, ja kui jõudis järele jalavägi ühes tankidega, oli tee Kuressaare poole juba suurtükiväelaste poolt tasandatud.

Samal ajal sai sm. Võrgu väeosa, kes liikus väekoondise teises ešelonis, käsu haarata üle Kiratsi, Oolu, Kellamäe Kuressaaret loodest ja läänest ning sulgeda sakslastele taandumistee Kihelkonna ja Sõrve poole.

Selliselt organiseeritud keskendatud löögiga vabastas sm. Allikase väekoondis pärast lühikest kuid vihast võitlust linna lähistel ja tänavail 7. oktoobril kl. 14.30 Kuressaare. Sakslased taandusid kiiresti Nasva, Järve kaudu Tehumardi suunas, kus aga neile tee Sõrve poole sulgesid sm. Feldmanni väekoondise osad. Teostades jälitamist puhastati ühtlasi Kuressaare ümbrus üksikuist vaenlase gruppidest, kes ei saanud enam taanduda Sõrve poole ja kes olid pugenud metsadesse varjule, et ära oodata parajat aega saarelt märkamatult lahkumiseks. Kl. 16.00 vallutati Roomassaare sadam.

Lahingus Kuressaare lähistel tungis leitnant Nurmsalu grupi võitlejatega, osavasti põõsastikes varjudes, Tahula, Mõisaküla juures läbi rinde ja ründas ootamatult Kudjape mõisas asuvaid sakslasi, hävitades paljud neist ja võttes 16 meest vangi, kellelt saadi tähtsaid teateid vaenlase asetuse ja kavatsuste kohta.

Major Terra koos vanem Valdrega sai kindralmajor Allikaselt korralduse anda kiiresti üle lahingukäsk sm. Trankmannile, kelle allüksused tungisid peale Kuressaare—Püha maantee suunas ning olid lähenemas linnale. Selleks valis major Terra lühima tee Tallinna maanteelt üle Ilpla küla, kus aga maastik oli veel meie vägede poolt läbi rehitsemata ja seepärast võis oodata kohtumist vaenlasega. Ilpla külale lähenedes selgus, et seal oli tõepoolest sakslasi. Siiski otsustati külast läbi sõita. Sellal, kui autojuht lisas kiirust, avasid major Terra ja vanem Valdre sakslastele automaatidest tule. Sakslased vastasid samuti tulerahega, ent õnneks nende kuulid ei tabanud sõitjaid ega vigastanud ka masinat. Lahingukäsk anti õigel ajal üle.

Esimesena tungis Kuressaarde leitnant Snoting oma võitlejatega tankidel ja amfiibidel. Linna serval avaldas vaenlane visa vastupanu, külvates ründajad üle tiheda kuulirahega. Leitnant Snotingi võitlejad hüppasid kiiresti masinailt maha ja asusid kallaletungi lähtealusele. Rünnata vaenlast rindelt oli maastikuliselt ohtlik, seepärast leitnant Snoting, jätnud mõned mehed vaenlast siduma tulega rindelt, viis oma grupi vaenlase seljataha ja ründas teda tagantpoolt. Vaenlase vastupanu likvideeriti; meie üksused tungisid linna.

Kuressaare ümbruses oli vaenlane purustanud sildu ja teid, linnas aga rikkunud elektrijaama ja süüdanud põlema suuremad hooned, eeskätt koolimajad, kus asusid tema mitmesugused laod. Roomassaare sadam oli põhjalikult purustatud.

*

Sellal, kui Eesti Laskurkorpus pidas lahinguid Saaremaa vabastamiseks, puhastasid teised Nõukogude armee osad lõplikult vaenlasest 27. septembril Vormsi saare ning 3. oktoobril Hiiumaa, kust nad pärast seda siirdusid Saaremaale ja võtsid osa lahingust Sõrve vabastamisel vaenlasest.

8. oktoobril hakkasid vaenlase 23. ja 218. jalaväediviisi osad, kes olid lahinguis saartel kandnud tunduvaid kaotusi nii elavjõus kui ka materjalosas, kogu rindel kiiresti taanduma Sõrve poolsaare suunas, organiseerides sealjuures vastupanu kattepositsioonidel: a) Lümanda, Viidu, Käesla, Kõrkküla; b) Haavasoo, Tatterselja ja d) Möldri, Suurna, Tehumardi joontel.

Armee juhatajalt saadud käsu alusel tuli korpusel 8. oktoobril hoogsalt jätkata vaenlase jälitamist lääne ja edela suunas ning õhtuks välja jõuda Saaremaa läänekaldale, mitte lubades vaenlasel organiseeruda kaitseks Sõrve poolsaare kitsamas kohas — Salmel.

Polkovnik Feldmannile anti ülesandeks moodustada liikuv eelsalk kiiresti taanduvate vastase osadega kontakti hoidmiseks ja jälitamiseks. Salk major Milleri juhatusel pidi kl. 15.00 algama liikumist Kärlast üle Kogula, Hirmuste, Tatterselja, Tehumardi, murdma läbi vaenlase kaitsest ja tungima Sõrve poolsaarele, et sama päeva õhtuks jõuda Sõrve sääre lõunatipuni (M. Svalferort). Samal ajal pidi kindralmajor Allikase väekoondis, teotsedes Kuressaare rajoonist, lõikama läbi vaenlase taandumistee lõunasse, Sõrve poolsaarele Järve ja Tehumardi juures.

Polkovnik Feldmanni väekoondis, kes surus vaenlast kõigi jõududega ka öö vältel, jätkas 8. oktoobril valge tulekul energiliselt jälitamist.

Sm. Mullase väeosa, kelle ees taanduvad vaenlase grupid, kokku 100—200 meest, ei avaldanud enam organiseeritud vastupanu, asus kl. 20.00-ks Leedri, Uusi, Varpe rajooni.

Sm. Raia väeosa, jälitades vaenlast Kaarma, Irase, Linnu, Kogula suunas, ründas kl. 10.00 paiku vaenlast, kes ühe pataljoniga, toetatuna kahe suurtüki- ja ühe miinipildujapatarei poolt, oli asunud kaitsele Pühajõe läänepoolsel kaldal, Käesla, Kõrkküla piirkonnas. Pärast neli tundi järgemööda väldanud lahingut purustati vaenlane, kes põgenes lõuna ja edela suunas. Vallutati Kõrkküla ja Tatterselja. Tehumardi rajoonis põrkas väeosa avangard tugevale vastupanule Salme, Pädamaa joonel ja, kuni väeosa peajõudude päralejõudmiseni, organiseeris kaitse põhja pool Tehumardi teed.

Kindralmajor Allikase väekoondise osad, tungides edasi mereäärset teed mööda edelasse, vallutasid 8. oktoobril pimeda tulekuga Nasva ja jõudsid vahetpidamatult vaenlast jälitades kesköösks Tehumardi rajooni, kus asusid lahingusidesse major Raia väeosaga.

*

Sm. Milleri eelsalk, mis koosnes major Milleri tankihävitajaist, ja sm. Viriti väeosa vanemleitnant Sobolevi ja leitnant Sepa automaatureist tankidel hakkas liikuma ettenähtud ajal ja läbis Kõrkküla juures major Raia väeosa lahingukorra, kus oli parajasti käimas raevukas lahing; pärast seda sisenes salk kiiresti sakslaste tagalasse. Vaenlane oli asetanud liikumisteele raidtõkkeid ja miine ning purustanud sildu ja truupe,

mille taga asusid kaitsel vastase grupid ning mida tulistati miinipildujaist, takistades meie võitlejail kõrvaldada tõkkeid ja parandada lõhutud sildu. Ent see puhastamine läks siiski jõudsasti ja salga edasitung jätkus täie hooga.

Salga edaspidise tegevuse kohta jutustab retkest osavõtja major Lio järgmist:

„Kui olime jõudnud Tatterselja metsade rajooni, metsa läbivale teele, suurenes vaenlase vastupanu. Teede servale ülesseatud suurtükkide ja miinipildujate tulega tegid fašistid meeleheitlikku katset jälitamist seisma panna. Nende suurtükid purustati ning meie eelsalk, läbinud miinipildujate tuletõkke, püsis halastamatu järjekindlusega taanduva vastase kannul.

Vahepeal oli ilm pimenenud ja hakkas sadama tihedat uduvihma.

Tehumardi küla rajoonis, mille ümbrus kujutab endast tüüpilist Saaremaa kadakate ja kividega maastikku, avaldas vaenlane meeleheitlikku vastupanu. Ta püüdis iga hinna eest tõkestada meiepoolset jälitamist ja oma tulega tagasi lüüa meie edasitungi. Kasutades miinipildujaid, otsesihtimis-suurtükke, automaatkahureid, kuulipildujaid ning automaatrelvi, avas vaenlane kõigist neist relvaliikidest marutule. Meie rünnakkolonn paiskus kummalegi poole teed lahingukorda. Kolonni koosseisus olevad tanketid surusid oma tulega maha vastase kuulipildujaid ja iseliikuvaid suurtükke ning otsisid vastase otsesihtimis-suurtükke. Grupi komandör sm. Miller aga hüppas tankile ja sõitis tutvuma olukorraga eespool. Samal ajal liikusid võitlejad lahingukorras hüpetega pisut edasi. Ootamatult avati tuli umbes 300 m kauguselt tagant. Tulistasid kuulipildujad ja automaatkahurid suunast, kus pidi järele jõudma pataljon meie jalaväge. Olukord oli segane. Et valitses pilkane pimedus, võis oletada, et tegemist on meiepoolse eksitusega. Järsku paiskus õhku mitmevärvilisi rakette ...

See oli meile teretulnud, vaenlasele aga saatuslik. Oli kohe selge, et meid ründab seljatagant läbimurdu üritav vaenlase motoriseeritud kolonn.

Nii see oligi. Kuressaare suunast taanduv suur hästi relvastatud sakslaste kolonn püüdis soomusmasinate toetusel läbi murda Sõrve poolsaarele. Juba kokkupõrkes major Karaulnõi üksusega, kus tekkis äge võitlus, kandis sakslaste kolonn tõsiseid kaotusi. Sakslaste surve pearaskus tuli aga vastu võtta sm. Milleri juhatusel tegutseval liikuval eelsalgal.

Iga minut omas nüüd suurt ja otsustavat tähtsust. Vastavalt käsule asus eelsalk ringkaitsesse ning avas tule seljatagant pealetungivale vaenlase kolonnile.

Samal ajal Sõrve poolsaare poolt tulev vastase tuli nõrgenes. Nähtavasti püüdis ta mitte kahjustada oma lähenevat kolonni. Seda asjaolu kasutades suunati kogu meie grupi tuli ründavale vaenlase kolonnile, mille eesotsas liikusid tankid. Õhku paiskus rida valgusrakette. Kolonn lähenes kiiresti ja otse rünnates muutus ta tuli eriti ägedaks. Algas võitlus, otsustav ja halastamatu. Ümberringi lõhkesid mürsud, patareid külvati üle automaatkahurite ja kuulipildujate tulega. Sm. Ranna patarei peale liikus tank; selle hävitas esimene suurtükk. Meie võitlejad teotsesid ennenähtamatu kiiruse ja vaprusega. Eriti hädaohtlik oli vastase tuli iseliikuvatest automaatsuurtükkidest, kes kiirust tõstes püüdsid sõidul maruliselt tulistades meie ringkaitset läbi murda. Ent ka kolonni see osa, jõudnud ringkaitseni, varises kokku. Kolonn purustati täielikult. Võitlejad suurtükkide taga töötasid ennastsalgavalt. Meie granaadid lõhkesid kolonni peas, keskel, sabas; purustati automaatkahureid, jäid järele vaid üksikud hullunud ja paanikasse sattunud fašistid. Uute rakettide õhkupaiskumisel nägime, et jooksusammul läheneb uus suur grupp fašisteautomaatureid ohvitseri juhatusel. Kartetšide ja meie laskurite tuli puhastas tee elavaist, jäid hunnikusse purustatud sakslaste laibad. Meie tuli suunati nüüd vastase patareid lahingukorda seadvaile meeskondadele, kes püüdsid suurtükke teeservale veeretada, et avada vastutuld. Siin näitasid meie suurtükkide meeskonnad ja laskurid üles tõelist kangelaslikkust. Vaenlase tihedast risttulest ja käsigranaate loopivaist ning automaatidest tulistavaist gruppidest hoolimata hävitati vastase suurtükkide meeskonnad; nad ei saanudki tuld avada, meie kartetšilasud aga hõrendasid raevunud ja metsikuks muutunud vaenlase ridu. Sõnatus, kiires ja kangelaslikus võitluses langes sihtur seersant Lossmann, kuna suurtükiülem vanemseersant Randma sai raskesti haavata. Tuld hakkas juhtima punaväelane Väljaots ning suurtükk võitles edasi.

Jefreitor Kare, kel mõlemad jalad olid läbi lastud, jätkas poolistukil, suurtükile toetudes võitlust. Leitnant Antov, olles haavatud käest, asendas väljalangenuid ja võitlus jätkus raugematu hooga.

Pimeduse tõttu õnnestus fašistide suure kolonni riismeil tungida meie ringkaitse südamikku, kus ta ränkadest kaotustest hoolimata püüdis iga hinna eest meie lahingukorrast läbi murda Salme külas asuvate oma vägede juurde. Puhkes käsitsivõitlus. Meie võitlejaid haaras metsik viha. Siin seisti kui muistseil Lembitu päevil sülitsi koos vihatud sakslastega: „Andke fritsudele!" „Põrutage, poisid!" kostis vastamisi ergutavaid hüüdeid. Tarvitusele võeti püssilaed, pussid, kangid, labidad, käsigranaadid, kusjuures mõningatel juhtudel otsustas võidu üksikute võitlejate ja komandöride kehaline jõud. Käsitsivõitluses ülekaaluka

vastase grupiga päästis juhtimisjao ülem vanemseersant Villmann kriitilisel momendil oma patarei komandöri elu. Võitlejaid oli haaranud võitlushasart. Teraselt jälgiti pimeduses liikuvaid kogusid ja niipea, kui sügistaeva ähmasel taustal ilmusid nähtavale saksa kiivri tuntud piirjooned, tõusis relv hävitavaks löögiks."

Suurima kangelaslikkusega võitlesid Tehumardi lahingus Punaarmee eesti sõjamehed, major Milleri tankihävitajad ja sm. Viriti allüksuste automaaturid. Leitnant Mägrakeni meeste automaadivalangud laastasid vaenlase ridu. Jefreitor Ilves hävitas fritse granaatidega, jefreitor Rannamäe snaiperipüssi tulega. Erakordse vaprusega võitlesid vanemleitnant Sobolevi laskurid.

Nooremseersant Tragel kägistas kaks sakslast. Üldse hävitas ta ligi paarkümmend fritsu.

Vanemseersant Int hävitas mitu hitlerlast, samuti jefreitor Kivit, kangelaslikult võitlesid ka vanem Tseisik ja sapöör Kõvask. Seersant Nõudlikule tungis sakslane selja tagant kallale. Mehine seersant haaras välkkiirelt pussi ning virutas sellega fritsu maha.

Seersant Nõmm laskis välja kahe kahuri mürskude tagavara ja jätkas siis võitlust automaadiga. Märgates, et kolm sakslast tungivad kallale ühele meie ohvitserile, hävitas ta kaks neist laskudega, kolmanda aga rabas maha kabalöögiga.

Punaväelane Mäeste, ära tarvitanud oma kahuri kõik mürsud, tungis koos kaaslastega suure vaenlase grupeeringu keskele. Hitlerlased kohkusid nõukogude võitlejate julgusest; nad sattusid segadusse ning seda kasutades tekitas sm. Mäeste oma meestega sakslastele raskeid kaotusi.

Ka haavatud võitlejad, kelle silme ees seisis jüriöö traagiliste võitluste päevil Tallinna all viimseks löögiks ülestõusnud raskesti haavatu kuju, jätkasid võitlust vihatud sakslaste hävitamiseks. Jefreitor Mürk, hoolimata raskest jalahaavast, jätkas võitlust kuni lahingu lõpuni. Seersant Laansalu jätkas haavatuna tulistamist kuni nõrkes suure verekaotuse tõttu. Seersant Nižnikov juhtis raskesti haavatuna oma suurtüki tuld. Samuti tasusid oma haavade eest otse samal lahinguväljal vanemseersant Gutman, jefreitor Mägi, punaväelane Alas, nooremseersant Kivimägi ja paljud teised.

Sm. Laas sai järjest kuus haava, kuid jätkas sellest hoolimata võitlust ja oma meeste juhtimist. Surudes ühe käega kinni rasket kõhuhaava, tulistas ta teisega püstolist. Saades tabamuse jalga, langes põlvele, kuid ei katkestanud võitlust. Alles kaheksanda tabamuse järel langes ta kangelasena.

*

Joonis 33. Saksa—Ungari vägede purustamine Ungaris oktoobris—detsembris 1944.

Sedamööda, kuidas suurenesid sakslaste kaotused ja hõrenesid nende read, vaibus ka nende esialgne ülbe pealetungihoog. Neid haaras paanika. Aeg-ajalt ülespaiskuvate rakettide valgusel nägid meie võitlejad, kuidas peakaotanud sakslased rebisid tankidelt maha oma „kamraade", et ise otsida varju tanki soomuse tagant.

Tasapisi vaibus lahing. Vaenlane oli täielikult purustatud.

Võitlejad peatusid, tõmbasid hinge ja pühkisid higi. Alles nüüd, kui lahing möödas ja vaenlane hävitatud, kui võitlushasart hakkas jahtuma, alles nüüd tunti, kui väsitav oli olnud pingutus. Silmapilguks suruti võitlusägedusest veel kuumav keha vastu sügiseselt rõsket rohukamarat ja puhati pilguks. Siis tuli aga uuesti tegevusse asuda.

Hommikul valgenedes selgus lahingupilt täielikult. Kuni nelisada tapetud vaenlast lamas lahinguväljal. Samas kahe purustatud 75 mm saksa kahuri jäänused, mitu tanki, neli 22 mm automaat-õhutõrjekahurit iseliikuvail alustel, üle 60 kuulipilduja, viis autot ja palju muud sõjavarustust.

Ainult üksikuil vaenlase sõduritel oli õnnestunud pimedust kasutades pääseda hävingust ning hiilida läbi lahinguvälja omade juurde Sõrve säärel.

Tehumardi öölahingus andsid meie võitlejad vaenlasele hävitava löögi.

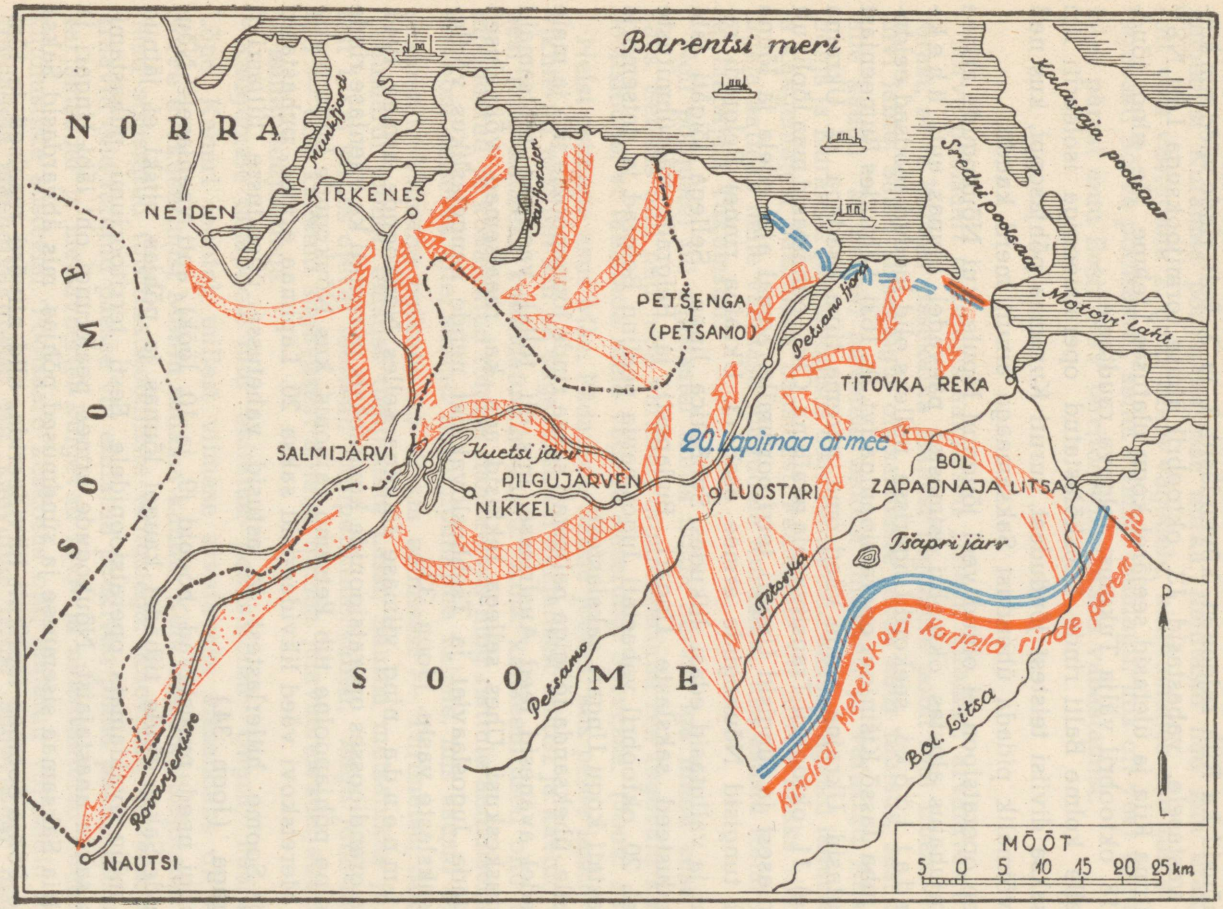
Selles lahingus 8. oktoobril langesid oma lahinguülesande täitmisel kangelastena insener-alampolkovnik G. Rosse ja salga ülem major V. Miller.

SÕRVE LAHINGUD JA EESTI LÕPLIK VABASTAMINE

Sellal, kui käisid lahingud Eesti NSV mandriosa vabastamiseks vaenlasest, jätkus mujal Nõukogude-Saksa rindel vaenlase väljakihutamine meie kodumaa pinnalt.

3. Balti rinde väed, pärast seda kui nad olid vabastanud Valga, Ruhja, Volmari rajooni, jätkasid siit pealetungi edelasse Riia üldsuunas; 29. septembril saavutasid nad peajõududega Mieleni, Võnnu piirkonna ja, murdes sakslaste visa vastupanu, jõudsid oktoobri algul koos 2. Balti rinde vägedega kagust ja idast Riia lähistele. (Joon. 29.)

Üheaegselt tungisid 1. Balti rinde parema tiiva osad Bauski rajoonist põhja suunas, hõivasid 19. septembril Tekava, 15 km lõuna pool Riiat. Rinde vasak tiib murdis samal ajal tugeva löögigrupiga läbi sakslaste kaitse Šiauliaist loode ja edela pool ja vallutas 8. oktoobril vastase tugeva vastupanusõlme Telšiai; siit loode, lääne ja edela suunas edasi tungides jõudis ta 10. oktoobril Palanga juures välja Balti mere rannikule, lõigates läbi vaenlase ühendusteed Ida-Preisimaaga.

Joonis 34. Sakslaste 20. Lapimaa armee purustamine Petšenga piirkonnas oktoobris 1944.

Sellal, kui saksa Baltikumi väegrupi juhatus koondas vägesid oma kommunikatsioonide kaitseks Ida-Preisimaaga, võttes selleks jõude ja abinõusid ka Riia rajoonist, kõvendasid 3. ja 2. Balti rinde väed siin survet vastasele, vabastasid 13. oktoobril üldise tormijooksuga Läti NSV pealinna Riia ja ületasid seejärel kogu ulatuses Lielupe jõe ning jõudsid 18. oktoobril välja Tukums, Jelgava raudteele.

Selle kolme Balti rinde kooskõlastatud operatsiooniga isoleeriti ligi 30 saksa diviisi teistest jõududest, suruti Kuramaa põhjasoppi, kus neil oli võimalik pidada ühendust Saksamaaga ainult merd kaudu.

See operatsioon ei olnud veel jõudnud lõpule, kui Nõukogude armee Ülemjuhatus alustas oktoobri esimestel päevadel lõunas uut, *üheksandat lööki*, seekord Ungarisse, milleks olid loodud soodsad eeldused juba Jassõ-Kišinjovi operatsiooniga (vt. lk. 163). Lähtudes Rumeeniast vallutasid Ukraina rinde väed oma parema tiiva osadega (2. Ukraina rinne) 11. oktoobril Transilvaania pealinna Cluj, puhastasid maa lõplikult vaenlasest ja tungisid Ungari territooriumile. Samal ajal edela ja lõuna pool tungisid Nõukogude armee osad (3. Ukraina rinne) Belgradi rajooni ja vallutasid edasi liikudes Subbotica linna. Sellega lõigati läbi ühendusteed sakslaste Ungari, Budapesti ja Belgradi väerühmituste vahel. 20. oktoobril vabastati Jugoslaavia pealinn Belgrad ja detsembris puhastati kogu Ungari sakslastest.

Selle, üheksanda löögiga paljastati saksa rinde lõunapoolne tiib ja meie vägedel avanesid teed Austriasse, mis oli tollal vaenlase tähtsamaid tööstuskeskusi. Ühes sellega tekkisid aga ka reaalsemad võimalused abistada Jugoslaaviat ja Tšehhoslovakkiat nende kangelaslikus võitluses sakslaste vastu. (Joon. 33.)

Kümnenda ning viimase löögiga selles Nõukogude armee 1944. aasta grandioosses operatsioonide kompleksis purustati ka vaenlase rinde äärmine põhjapoolne tiib Petsamo rajoonis, kus Nõukogude Liidu marssali Meretskovi väed likvideerisid saksa 20. Lapimaa armee, puhastasid Põhja-Soome hitlerlastest ja astusid vahetusse ühendusse liitlasriigi Norraga. (Joon. 34.)

Kuigi need purustavad hoobid (9. ja 10. löök) anti vaenlasele Nõukogude-Saksa rinde tiibadel kaugel lõunas ja põhjas, siiski ei jätnud nad mõju avaldamata operatsioonidele Eesti territooriumi puhastamiseks saksa anastajaist. Nõukogude armee pealetungi oht läbi Ungari ja Austria Saksamaa sisemusse ja sündmused põhjas, mis ähvardasid Saksa rinde Põhja-Soomes lõplikult likvideerida, olid niivõrd reaalsed ja tõsised, et saksa väejuhatuse kogu tähelepanu oli oktoobrikuu vältel pööratud sõjategevusele neis suunades, mis halvas tegevust Baltikumis.

Ent ka Baltikumis tegid sakslased kõik mis võisid, et tõkestada meie vägede edasitungi. Suletud Nõukogude armee osade poolt pärast Riia langemist Kuramaa põhjapoolsesse nurka, ilmutasid nad siin erakordselt visa vastupanu 2. Balti rinde vägedele, kindlustades end samal ajal tugevasti Sõrve poolsaarel, sellel viimsel maalapil, mis oli veel vaenlase käes pärast muu Eesti NSV territooriumi osade vabastamist.

*

Sõrve poolsaart nimetasid sakslased „Irbeni kilbiks", arvatavasti seepärast, et ta kaitses sissekäiku läänest ulgumere poolt läbi Irbeni väina Liivi lahte. Sellel sissekäigul oli sakslaste jaoks suur tähtsus, sest Liivi lahe kaudu kulgevaid mereteid mööda täiendati ja varustati Riia rajoonis ja Kuramaa põhjapoolses osas teotsevaid saksa vägesid lähematest ja kaugematest Saksamaa baasidest. Pealeselle oli Sõrve heaks tiiva ja tagala katteks neile vaenlase jõududele Kuramaal, kes asusid tollal kaitsel Liepajast Tukumsini.

Neil põhjustel oli sakslastel tähtis hoida Sõrvet iga hinna eest oma käes. Selleks olid nad juba varakult organiseerinud rea tugevaid kaitsepositsioone, et takistada meie vägede sissetungi Sõrvesse. (Joon. 35.)

Neist esimene asus Mäe, Pädamaa, Salme joonel, kus peale laskurkaevikute nii eesliinil kui ka sügavuses oli hulgaliselt lahtisi ja kaetud tulepesi ning kaitseks kohaldatud hooneid. Kõik kaitseehitused olid hästi moondatud ja kohaldatud tõhusa flankeeriva ning risttule andmiseks positsiooni eelserva ette, samuti ka tugipunktide vahele, mis asusid eelpositsioonil. Viimane paiknes 1,5—2 km eelmisest — Tiirimetsa, Suurna, Tehumardi joonel, omades tugipunkte Lassi, Suurna metsatukas ja sellest 1 km kirdes oleval teeristil. Tugipunktide vahed, nagu juba mainitud — olid kaitstud sügavusest antava tõhusa jalaväerelvade, suurtüki- ja miinipildujatulega.

Kaugemale tahapoole olid ehitatud positsioonid: Ungru, Pahila ja Lõpe, Kaimri joontel, millest viimase arvatavaks ülesandeks oli katta Sõrve evakueerimist Mõntu sadama kaudu. Kõik need kaitsejooned olid hästi sisustatud fortifikatsiooniliste ehitustega. Kaevikud ja tankitõrjekraavid olid raiutud paesse või ehitatud paekivist pinna peale; põldudel, karjamaadel ja metsaveertel kulgevad kivi- ja okastraataiad täiendasid kindlustiste süsteemi. Poolsaare keskosas olid ehitatud varjendid meeskondadele mäenõlvakutesse või kaevatud poole sügavuseni maasse, kuna kate oli maapealne. Poolsaare lõunaosas kulgevad metsateed võimaldasid heade raidtõkete ning teesulgude ehitamist.

Kogu selle kaitsesüsteemi kujundamisel olid sakslased täies ulatuses ära kasutanud ka Nõukogude armee poolt 1941. a. Sõrve poolsaarel rajatud kindlustisi, neid uuendades, laiendades ja täiendades. Kindlustised olid küllaldaselt mehitatud ja hästi varustatud vajalike sõjatehniliste vahenditega. 9. oktoobril oli vaenlase eelpositsioonil Tiirimetsa, Suurna, Tehumardi joonel kaks kuni kolm pataljoni jalaväge ühes kolme raskemiinipilduja- ja sama palju suurtükipatareidega. Paiknedes põiki poolsaare kitsamas osas, tiibadega vastu merd, võimaldasid sakslaste vastupanujooned head kaitset piiratud jõududega, kusjuures võis tõhusalt kasutada laevastiku abi.

Seevastu ruumi kitsus rinnetpidi raskendas pealetungijale manöövri rakendamist ning suuremate jõudude tegevusse saatmist. Edu siin võis saavutada ainult rinde läbimurdega massilise suurtükitule toetusel.

Selle teostamine algaski.

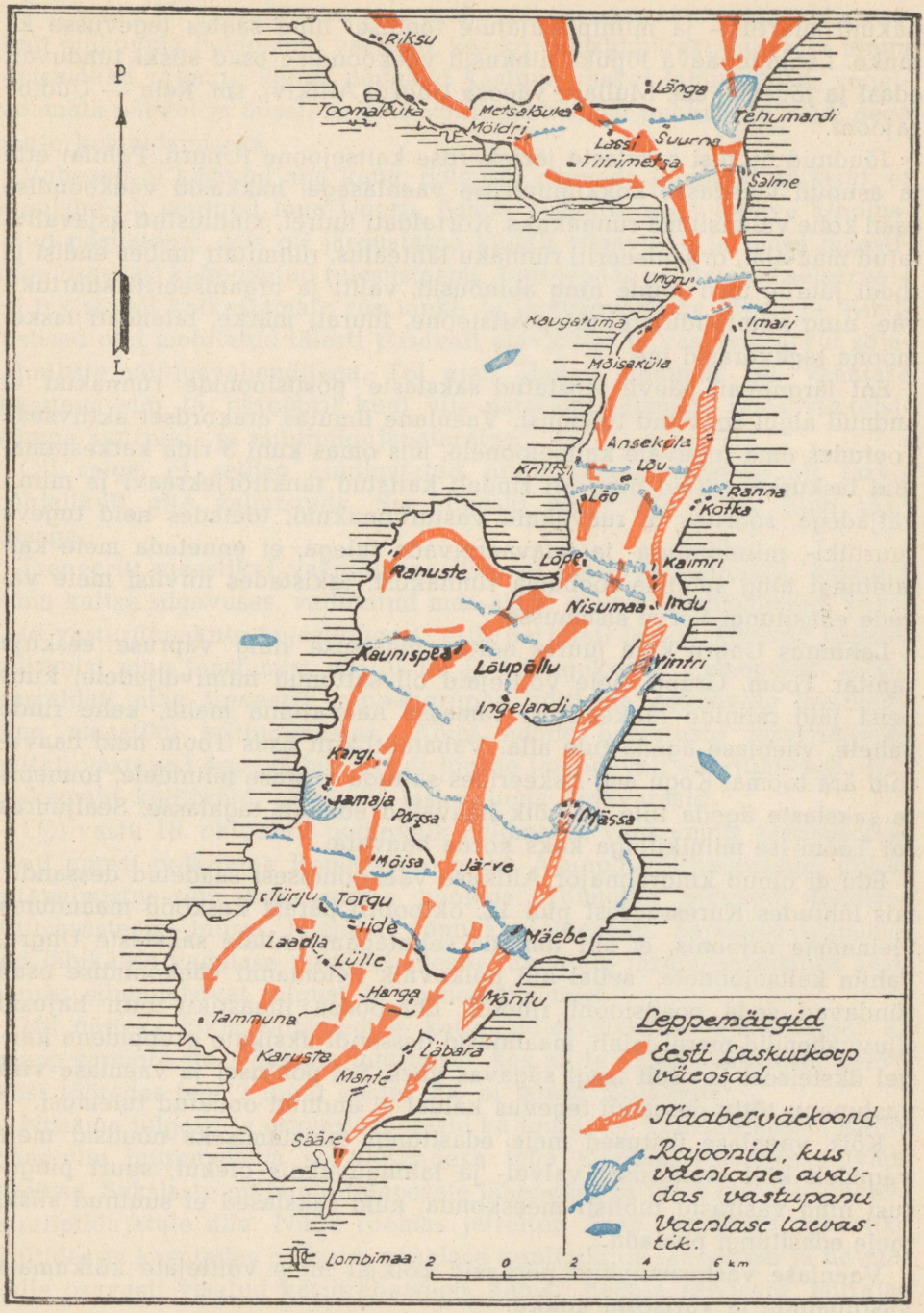
*

8. oktoobril oli polkovnik Feldmanni väekoondis kontaktis sakslastega Möldri, Tiirimetsa, Suurna üldjoonel, kus vaenlane oli organiseerinud ühe oma kaitsejoontest Sõrves.

Lahingute tulemusena ööl vastu 9. oktoobrit ja sellele järgneval päeval murdsid polkovnik Feldmanni väekoondise vasaku tiiva osad läbi vaenlase eelpositsiooni ning vallutasid Lassi ja Suurna rajoonis tema tugipunktid; pärast seda kiilusid nad peavastupanu positsiooni, hõivates Salme. Sakslaste vasturünnakud Lõmmala ja Tiirimetsa asula rajoonist, samuti jõuline tõrjetuli merelt ja maalt ei suutnud meie edasitungi takistada. Samal ajal väekoondise parem tiib, kõrvaldades oma liikumisteedel arvukaid tõkkeid ja ületades purustusi, tungis edukalt edasi ja kiilus kesköösk Mäe rajoonis vaenlase positsiooni.

„Lahing väekoondise rindel jätkus ka pimedas. Ilusat hilissügisööd valgustasid aeg-ajalt raketid, mitmevärvilised leekkuulid tekitasid meeliköitvat ilutulestikku kottpimedas öös. Kaugemal, Salme rajoonis valgustasid taevast sakslaste poolt süüdatud majadest tõusvad tuleleegid, merel aga välkusid tulistavad laevakahurid hundisilmadena. Eesjoonelt kuuldus kuulipildujate ja automaatide raginat, kuna rinde tagalas korralduti järgneva päeva lahinguks: anti ülesandeid, toodi kohale suurtükiväge ning täiendati laskemoona tagavarasid. Kõigil oli rutt." Nii kirjeldab seda ohtlikku ja pingerikast lahinguööd üks osavõtjaist, sm. Kiljako.

10. oktoobril jätkus lahing üha suureneva jõuga. Vaenlane pani vastu kogu rindel äärmise visadusega, võttes vastu meie edasitungivaid osi tiheda tulega iga liiki relvadest, sooritades ühtlasi korduvaid vasturün-

Joonis 35. Lahingud Sõrve vabastamiseks.

nakuid suurtüki- ja miinipildujatule toetusel ning saates tegevusse ka tanke. Lahingupäeva lõpuks nihkusid väekoondise osad siiski tunduvalt edasi ja jõudsid: sm. Mullase väeosa Ungru, Allikivi, sm. Raia — Üüdibe rajooni.

Jõudnud niiviisi sakslaste järjekordse kaitsejoone (Ungru, Pahila) ette ja asunud lähedasse kokkupuutesse vaenlasega, hakkasid väekoondise osad kohe valmistuma rünnakuks. Korraldati luuret, kindlustuti äsjavallutatud maa-alal, organiseeriti rünnaku lähtealus, rühmitati ümber endisi ja toodi juurde uusi jõude ning abinõusid, valiti ja organiseeriti suurtükiväe ning miinipildujate tulepositsioone, luurati märke, täiendati laskemoona tagavarasid jne.

Ent järgnevail päevil teostatud sakslaste positsioonide rünnakud ei andnud algul soovitud tulemusi. Vaenlane ilmutas erakordset aktiivsust. Toetudes oma tugevale kaitsejoonele, mis omas kuni 3 rida katkestamatuid laskurkaevikuid ning oli rindelt kaitstud tankitõrjekraavi ja miiniväljadega, sooritas ta raevukaid vasturünnakuid, toetades neid tugeva suurtüki-, miinipilduja- ja jalaväerelvade tulega, et ennetada meie kallaletungi ning sundida loobuma rünnakust, takistades niiviisi meie vägede edasitungi Sõrve sisemusse.

Lahingus Ungru küla juures näitas mehisuse ning vapruse eeskuju sanitar Toom. Grupp meie võitlejaid oli sattunud miiniväljadele; kuus neist jäid miinide lõhkemisest samasse haavatuina maha, kahe rinde vahele, vaenlase ägeda tule alla. Vabatahtlikult asus Toom neid haavatuid ära tooma. Kogu aeg riskeerides sattuda vastase miinidele, toimetas ta sakslaste ägeda tule all kõik haavatud edukalt tagalasse. Sealjuures sai Toom ise miinikilluga kaks korda haavata.

Edu ei olnud kindralmajor Allikase väekoondisest saadetud dessandil, mis lähtudes Kuressaarest pidi 12. oktoobril pärast kesköödmaanduma Heinamaa rajoonis, et siit tungida seljatagant kallale sakslaste Ungru, Pahila kaitsejoonele, sellal kui polkovnik Feldmanni väekoondise osad ründavad seda positsiooni rindelt. Ebasoodsa ilmastiku tõttu hajusid ujuvvahendid merel laiali, maandasid dessandi üksikute gruppidena kaugel üksteisest ja osalt isegi sügavas vees. Sel põhjusel ja vaenlase visa vastupanu tõttu dessandi tegevus kaldal ei andnud oodatud tulemusi.

Kõik vaenlase üritused meie edasitungi takistamiseks nõudsid meie vägedelt küll erakordset valvel- ja lahinguvalmis olekut, suurt pingutust ning väsitasid tublisti meeskonda, kuid sakslased ei suutnud siiski meie edasitungi peatada.

Vaenlase vasturünnakud põrkasid kõikjal meie võitlejate kõikumata vastupanule ja varisesid kokku.

Ööl vastu 15. oktoobrit asendas polkovnik Romanenko väekoondis eesliinil polkovnik Feldmanni väeosad, kes koondusid pärast vahetuse lõppu Metsalõuka rajooni. Pärast nädalaid kestnud rasket lahingutööd, vahetpidamata päeval ja öösel, vajasid võitlejad hädasti puhkust ja veidi aega enese korraldamiseks.

Vaheaeg ei kestnud aga kaua. Eelmiste päevade lahingud näitasid, et vaenlane oli suutnud luua Ungru, Pahila rajoonis väga tugeva kindlustatud positsiooni, mis oli järgustatud küllalt sügavusse ja omas maastikuga osavasti kohandatud tulesüsteemi. Juurdepääs positsiooni eelservale oli takistatud katkestamatu rea tanki- ja jalaväevastaste tõketega. Kindlustised olid mehitatud täiesti piisavalt elavjõuga ja vastaval arvul sõjatehniliste võitlusvahenditega. Tol ajal olevail andmeil oli vaenlase käsutada siin 15. oktoobril kuni viis pataljoni jalaväge ühes viieteistkümne suurtüki- ja miinipildujapatareiga.

Oli selge, et sellise kindlustatud joone läbimurdmiseks oli tarvis põhjalikult ette valmistuda. See algaski nüüd täie pinge ning tõsidusega.

Treneeriti maastikul vaenlase positsiooni eelserva rünnakut, lahingut tema kaitse sügavuses, vallutatud maa-alade endale kindlustamist, vaenlase vasturünnakute tagasilöömist; eriti harjutati ladusa koostöö organiseerimist ning teostamist väeliikide ja lahingukorra elementide vahel, korraldati ning treneeriti rünnakgruppe võitlema eelolevate lahingute ning maastiku eritingimustes. Kõigi nende harjutuste läbiviimiseks ehitati vastavad õppeväljad. Toodi juurde täiendavalt suurtükiväge, eriti raskemaid kaliibreid, täiendati laskemoona tagavarasid.

Ööl vastu 18. oktoobrit polkovnik Feldmanni väekoondis asendas eesliinil uuesti polkovnik Romanenko mehi. Asunud võitlusjoonele, jätkus ettevalmistus rünnakuks endise hoolega. Toimetati pidevalt vaenlase kaitsesüsteemi luuret, täiendati rünnaku lähtealust. Sapöörid valmistasid läbikäike vaenlase miiniväljadesse ründajate tarvis, avaldades sealjuures silmapaistvat julgust ja enesevalitsemist.

Nii näiteks liikus ööpimeduse kattel miiniväljadele teiste hulgas ka grupp sapööre sm. Põldmaa juhtimisel, kes mitte kaugel sakslaste kaevikust töötades tegi 2 tunni kestel 200 m laiuse läbikäigu.

Niisama julgesti ja osavasti töötasid ka luurajad. Vanemseersant Kattai ühes viie luuremehega sai ülesandeks teha kindlaks vaenlase relvade asetuse. Sakslaste puitmuld-tulepesale lähenedes sattusid luurajad tugeva kuulipildujatule alla. Nüüd roomas jefreitor Paap, varjudes maastiku voltides ja kasutades põõsaid, vaenlase kuulipilduja lähedusse ja hävitas selle osavasti visatud käsigranaadiga. Samal hetkel ründasid luurajad

sakslaste puitmuld-tulepesa ja vallutasid selle, hävitades võitluses 7 vaenlase sõdurit ja saades saagiks 2 kuulipildujat.

Seltsimees Feldmanni väekoondis valmistus palavikuliselt pealetungiks, mis pidi algama 19. oktoobril, et murda läbi vaenlase kaitse, vallutada ja hoida enda käes Kriitsi, Imari, Ranna joon, kergendades seega teises ešelonis edasiliikuvate polkovnik Romanenko väeosade tegevusse astumist.

*

19. oktoobril kl. 15.00 algas rünnak, millele eelnes 40-minutiline võimas ning hävitav suurtükiväeline ettevalmistus ühes kaardiväe-miinipildujate kogupaukudega. „Maapind vappus tihedaist plahvatusist. Kõrv ei eraldanud hästi üksikut mürsuplahvatust, vaid kõik need sulasid kokku üheks pidevaks mürinaks," kirjeldavad seda tabavalt lahingust osavõtjad.

Sakslased võitlesid raevukalt. Ent nende vastupanu murti eesti sõjameeste hävitava löögiga. Sm. Ploomi allüksuse võitlejad vapra ning kartmatu kapten Tetlovi juhatusel, kasutades öösel miiniväljadesse tehtud läbikäike ja liikudes mööda mürsulehtreid, kiilusid esimestena vaenlase kaitsesse. Tunginud välja teeristini, vallutasid nad Kriitsi ja Kalme piirkonna, jätkates siit edu arendamist Kaugatuma suunas, murdsid niiviisi läbi sakslaste kaitsest. Samal ajal tungisid sm. Sume mehed metsa Imari külast põhja pool, kus hakkasid rajama endile teed vihase käsitsivõitlusega.

Kl. 16.30 vallutati Kriitsi küla, kl. 18.40 mets Pahilast lõunas, kl. 19.15 Ranna, kl. 20.00 Pitsi-Nina neem ja Kaugatuma põhjapoolsed majad.

Kl. 24.00 asusid polkovnik Feldmanni väekoondise osad Pitsi-Nina, Imari, Kasilast põhja pool oleva metsa joonel, eelosadega Kaugatuma, Kaasiku joonel. Seega ülesanne — vallutada sakslaste tugev Ungru, Pahila kaitsejoon, oli täidetud ja isegi tublisti kaugemale edasi tungitud (2—3 km), kui seda nõudis lahingukäsk.

Sakslased taandusid kiiresti oma Lõpe, Kaimri positsioonidele.

Hulk võitlejaid paistis silma selles raevukas lahingus. Vanemseersant Rohila tubli bolševikuna juhatas kartmatult ja osavasti oma rühma läbi miiniväljade, tehes sellesse vaenlase ägeda tule all läbikäigu käsigranaatidega ja automaatide tulega. Ka pärast haavatasaamist ei lahkunud ta oma kohalt, vaid jätkas võitlust lahingu lõpuni.

Seersant Lodjak, kes oli saanud ülesandeks koos võitlejate Targamaa ja Korviga teha kahjutuks vaenlase tulepesa, lähenes osavasti maapinna nõgudesse varjudes sellele kuni viskekauguseni ning lennutas siis

sinna mitu käsigranaati, mille tulemusena vastase kuulipilduja vaikis ja meie võitlejad võisid jätkata pealetungi.

Vanemseersant Heinmets läks vabatahtlikult koos naaberallüksusega rünnakule. Sakslased asusid kaitsel kiviaia taga. Heinmets roomas vaenlasele märkamatult aiale lähemale ja viskas selle taha käsigranaate. Hulk sakslasi sai surma ja haavata. Teistele, kes tahtsid põgeneda, avas ta automaadist tule, mis tabas surmavalt veel mitut sakslast. „Ta on meie julgemaid ja tublimaid mehi," ütles Heinmetsa kohta tema allüksuse komandör sm. Gross.

Nooremseersant Erkel lõikas koos oma meestega lahingus osava manöövriga läbi tee, mida tahtis kasutada vaenlane. Selle tagajärjel tõrjuti sakslased metsa, kus suurem osa neist võeti vangi, ülejäänud aga jooksid laiali.

Seersant Uibo sööstis rünnaku alates oma kommunistlikest noortest löögigrupiga sakslaste kaevikusse, hävitas siin mitu tulepunkti, kergendades seega oma kaasvõitlejate lahingutööd, kes tungisid peale tema järel teises ešelonis.

Sm. Mägraken, saanud tõsisemalt haavata, jätkas lahingut, õhutades oma kaasvõitlejaid peatumatult edasi tungima taanduva vaenlase kannul ja teda hävitama.

Pärast 19. oktoobrit läksid Sõrves võitlevad korpuse osad operatiivselt kindral Alferovi alluvusse.

Ööl vastu 21. oktoobrit üritas vaenlane, täiendanud tublisti oma hõrenenud ridu värskete jõududega, vastulööki, mille ilmseks eesmärgiks oli hävitada või paisata tagasi meie osad ja taastada oma Ungru, Pahila kaitsejoon. 2—3 pataljoni suurune löögigrupp tugeva suurtükitule kattel ründas Lõpe, Kaimre joonelt meie lahingukordi, kuid tõrjuti sm. Klasmani meeste poolt tagasi. Hommikupoole ööd 22. oktoobril kordasid sakslased rünnakut. Seekord neil õnnestus vallutada Lõo rajoon ning haarata seda kaitsev sm. Klasmani üksus rõngasse. Ent sm. Klasman organiseeris kiiresti ringkaitse, mille vastu purunesid kõik edasised vaenlase rünnakud. Kohale rutanud abijõududega murti piiramisrõngas läbi, sakslased paisati tunduvate kaotustega tagasi ja seisukord selles rajoonis taastati täielikult.

23. oktoobril sai polkovnik Feldmanni väekoondis ülesande: sama päeva kl. 14.00 ühes sm. Romanenko ja Alferovi osadega lõplikult puhastada mets vaenlasest lõuna ja kagu pool Lõod; ööl vastu 24. oktoobrit koonduda metsa põhja pool Lõod ja Anseküla, kus olla valmis, hargnedes Lausa rajoonist, edasi liikuma pealetungivate sm. Romanenko vägede järele ja arendama nende edu Lõopõllu suunas, võttes enda alla Jämaja,

Põrsa joone; edaspidi arendada energiliselt edu lõunasse ja vallutada Sõrve edelakallas, Türjust Karusteni, puhastades see vaenlasest.

Ent sm. Romanenko ja Alferovi osadel ei olnud soovitud edu. Seepärast jäi sm. Feldmanni väekoondis senisele kohale Lõo, Tõusa, Mõisaküla rajooni 1,5—3,5 km eesjoonest, olles iga silmapilk valmis pealetungiks. Suurtükiväelased aga jäid pidevalt tulepositsioonidele, toetades eesliinil asuvaid osi.

Sooritades vasturünnakut õnnestus sakslastel läheneda meie otsesihtimiskahurite tulepositsioonidele; suurtükiväelastele tekkis sissepiiramisoht. Kuid nad võtsid kiiresti tarvitusele vastuabinõud: sm. Kirss tema läheduses asunud seersant Terase ja Keskküla abil korraldas jalamaid patarei ringkaitse isiklike relvade ja käsigranaatidega, jättes kahurite juurde vaid kõige hädavajalikuma meeskonna. Kui vaenlane oli jõudnud mõnesaja meetri kaugusele patareist, võeti ta vastu tabava ning jõulise tulega. Rünnak löödi tagasi, kusjuures vaenlane jättis lahinguväljale hulga laipu ja purustatud relvi. Suurtükiväelased leitnant Kirsi juhatusel kaitsesid positsiooni aktiivselt, kuni laskurüksuste saabumiseni.

Tulepositsioonil asuvat sm. Jõe rühma ründasid sakslased. Samal hetkel katkes side patarei komandöriga. Ent tubli kommunist Jõgi ei kaotanud pead. Ta kogus kiiresti oma suurtükiväelastest ja läheduses asuvatest jalaväelastest löögigrupi ning viis selle vasturünnakule. Sakslaste kallaletung löödi tagasi, sealjuures kaotas vaenlane lahingus rohkem kui sada sõdurit ja ohvitseri. Võitluses sai Jõgi granaadikilluga raskesti haavata, kuid vaatamata sellele jätkas ta oma meeste juhtimist, kuni vaenlase vasturünnak oli tagasi löödud.

Vanemseersant Glaseri suurtükid, mis teotsesid jalaväe lahingukordade esimestes ridades, lõid oma tõhusa tulega tagasi mitu vaenlase vasturünnakut, kusjuures vaenlane kaotas hulga mehi surnute ja haavatutena. Viimase rünnaku ajal, kui vastane oli jõudnud kuni 80 m kauguseni, sai Glaser miinikilluga mõlemast jalast haavata. Vaatamata sellele jätkas ta oma suurtükkide tule juhtimist, kuni sakslaste vastulöök oli purustatud ja vaenlane oli sunnitud tagasi tõmbuma, jättes lahinguväljale kuni 50 laipa ja hulgaliselt relvastust.

*

Mõni päev hiljem, 27. oktoobril, määrati polkovnik Feldmanni väekoondis armeekomandöri varru ja viidi 30. oktoobril võitlusjoonest 9—10 km tahapoole Jäätma, Üüdibe, Iilase rajooni, et võimaldada väeosadel end korraldada ja valmistuda viimasteks lahinguteks.

Pärast paar päeva väldanud korrastustööd ja puhkust algaski lahingutreening, kus pöörati erilist tähelepanu pealetungi harjutustele kohaliku maastiku tingimustes. Õpetati korraldama ja läbi viima vastase sügavalt järgustatud kaitse läbimurdmist, teostama lahingut kaitse sisemuses, harjutati allüksuste tegevust läbimurdmisel ning tulepesade likvideerimisel, õige liiklussuuna hoidmist metsasel maastikul asimuudi järgi, taanduva vaenlase jälitamist, tema haaramist tiibadelt, sissepiiramist ning hävitamist.

Kõrvuti lahinguõppega korrastati relvi ja sooritati laskeharjutusi.

Sellesse rajooni jäi väekoondis kuni novembri keskpaigani, kui algas otsustav ning lõplik lahing Sõrve vabastamiseks.

30. oktoobril sai teatavaks Kõrgema Ülemjuhataja Nõukogude Liidu generalissimuse seltsimees Stalini käskkiri Leningradi rinde vägedele, milles Eesti NSV pealinna Tallinna vabastamisel kõige rohkem silma paistnud väeosadele ja väekoondistele omistati „Tallinna" nimetus.

„Tallinna" nimetuse said: Eesti Laskurkorpus, kindralmajor Allikase väekoondis ja üks väeosa. Teine väeosa sai „Pärnu" nimetuse.

Mõni päev hiljem autasustati polkovnik Feldmanni väekoondis eduka lahinguülesannete täitmise eest võitlusis saksa anastajate vastu ja Tallinna vabastamisel ülesnäidatud vahvuse ning mehisuse eest Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi poolt Punalipu ordeniga.

See oli väekoondisele suureks pidupäevaks. Temale annetatud Punalipu orden näitas, et väeosad, allüksused ja üksikud võitlejad lahinguis saksa anastajate vastu olid täitnud oma kohused, teotsenud silmapaistva eduga, andes mehisuse ja vapruse eeskuju, ja väärinud selle eest autasu Nõukogude valitsuselt.

*

Novembri teisel poolel algas Sõrve lõplik vabastamine.

Ligemale kuu aega väldanud lahingute vaheaega olid sakslased kasutanud oma kaitse viimistlemiseks Lõpe, Kaimri joonel. Positsiooni eelserv, mis kulges Lõpe, Teesu, Nisumaa metsa kirde- ja Kaimri lõunaserva mööda — Letsi Ninani, oli kaitstud 2—3-realise tankivastase betoontõkkega ja okastraadiga; need tõkked omakorda olid kombineeritud jalaväe- ja tankivastaste miiniväljadega, fugassidega ja mitmesuguste sürpriisidega. Esimese joone taga oli sügavuses veel mitu samasugust kaevikute joont. Kaevikuid täiendasid hulgalised, kaitseks kohaldatud kiviaiad ja sügavusest flankeerivalt tulistavad puitmuld-tulepesad. Teedel positsiooni sisemuses oli ehitatud raid- ja vaitõkkeid; sillad olid ette

valmistatud purustamiseks. Positsioon toetus mõlema tiivaga vastu merd; läbides poolsaare kitsa osa oli ta kõigest 4 km pikk ja seepärast hästi kaitstav ka piiratud jõudude ja abinõudega.

Vaenlase suurtükiväe tulepositsioonid paiknesid Rahuste, Laomardi, Lõopõllu, Ingelandi ja Indu rajoonis ning olid põhjalikult ette valmistatud vahetuks kaitseks ja omasid tugeva paekivikattega varjendeid meeskondadele.

Kogu see positsioon oli mehitatud 10—12 jalaväe pataljoniga ja kuni 130 suurtüki ning miinipildujaga. Sõrve läänekalda läheduses ristles sakslaste miini- ja vahilaevastik, torpeedokaatreid ja üks allveelaev — valmis toetama lahingus oma maaväeosi.

Lõpe, Kaimri kaitsepositsiooni taga, Lausa, Vintri joonel asus järgmine kaitsejoon, mille tugevamad kohad olid Laomardi ja Vintri juures. See kaitsejoon ei olnud veel lõplikult välja ehitatud, ent vääris siiski tõsist tähelepanu. Sakslased võisid, toonud juurde värskeid jõude, pärast Lõpe, Kaimri joone loovutamist, sellest kinni haarata, et uuesti tõkestada meie vägede edasiliikumist Sõrve sisemusse.

Polkovnik Feldmanni väekoondisel oli ülesandeks vastase kaitsejoone ründamise puhul liikuda sm. Alferovi vägede järel Üüdibe, Imari, Anseküla, Lõpe mõisa, Lausa, Lõopõllu, Kargi mõisa suunas. Pärast seda, kui sm. Romanenko ja Alferovi väed, kes olid määratud peale tungima esimeses ešelonis, olid vallutanud Ohesaare, Iide, Mõntu joone, pidi väekoondis hargnema sellel joonel, et jätkata pealetungi ning vallutada Sõrve lõunapoolne kallas.

18. novembri keskpäeval, pärast ligi kahetunnilist suurtükiväelist ettevalmistust maalt ja mere poolt, algas rünnak.

Sajad suurtükid olid suunatud vastase kindlustusliinile. Kõlas käsklus: „Tuld!" Sõrve poolsaar mattus sadade nõukogude suurtükkide laskemürinasse. Lugematu hulk suitsusambaid kerkis vastase kaitseliini kohale . . . Selgesti oli näha, kuidas täpsetest tabamustest lendasid õhku vastase tulepunktid. Maa jalge all vappus. Ligi kaks tundi kestis suurtükitule ettevalmistus ja siis, kell 11.45, tõusis Lõpe mõisa juures otsustavaks rünnakuks jalavägi.

Varsti oligi sakslaste positsioon kogu ulatuses läbi murtud ja päeva lõpuks jõuti välja Laomardi rajooni.

Sm. Feldmanni väeosad asusid samal ajal kallaletungi lähtealusele Lõpe as., Lausa rajoonis, olles valmis lahingusse hargnemiseks.

19. novembril jätkus lahing täie pingega. Liikudes vahetult sm. Alferovi lahingukordade taga, lõid Eesti Laskurkorpuse osad ööl vastu 19. novembrit Laomardi juures tagasi vaenlase tugeva vasturünnaku. Kl. 14.00

19. novembril läbistasid korpuse väeosad eesteotsevate sm. Alferovi väeosade lahingukorrad. Sama päeva õhtuks, tõrjudes tagasi vaenlase arvukaid vasturünnakuid, vallutasid nad Lõopõllu teeristi ning jõudsid Kiltri ja Ingelandi lähistele.

Raevukalt võitlesid eesti mehed sakslaste, oma põlisvaenlaste vastu, kellel polnud enam mingeid väljavaateid jääda püsima Sõrves, kuid kes avaldasid siiski visa vastupanu. Lahingusse sööstes ütles noor rühmakomandör sm. Kuul oma meestele: „Hoidkem kõrgel eesti rahva ja tema sõjaväeosade au ja kuulsust. Lähen rünnakule teie ees. Järgnege minule!" Tõsisemalt haavata saades ei lasknud sm. Kuul ennast evakueerida, vaid sanitaride toetusel jätkas edasitungi, juhtides oma allüksust ja lahendades edukalt tema allüksusele antud lahinguülesande.

Seersant Proosin, saanud peast ja käest haavata, kiirustas sanitare haavade sidumisega, et jätkata võitlust. Jaoülemana ei lakanud ta täitmast oma kohust, vaid hüüdega: „Edasi sõbrad!" juhtis mehi ilma kaotusteta läbi miinivälja, ründas vaenlast ja lõi selle põgenema.

Sm. Lallo sai rünnakul haavata ja langes maha. Ent ka lamades ei lakanud ta võitlemast. Sakslasi, kes tahtsid teda vangistada, tõrjus ta eemale käsigranaatidega, kuni jõudsid appi kaasvõitlejad.

Niisama mehiselt käitusid lahingus nooremseersant Sildmaa ja kommunist jefreitor Evert. Oma agaruse ja julgusega olid nad innustavaks eeskujuks teistele võitlejatele. Kui Evert langes sakslaste kuulipilduja valangust, ei vähendanud see põrmugi teiste tema kõrval teotsevate kaasvõitlejate pealetungihoogu. Nad sööstsid rünnakule veelgi suurema raevuga, et kätte maksta oma langenud sõbra eest. Selles vihases võitluses hävitas jefreitor Põldmaa üksi mitu sakslast ning pani tabavate laskudega vaikima ühe nende kuulipilduja, mis meie meeste edasitungi takistas.

Selles lahingus paistsid sm. Pooluse suurtükiväelased silma oma asjatundliku relvakäsitsemise oskuse ja kindlusega. Patarei komandöri rivist välja langedes valmistas reavõitleja Kaup laskeandmeid, juhtis patarei tuld ja tabas vääramatult märke. Luuraja sm. Nõu hävitas hästisihitud tulega ühe vastase otsesihtimise suurtüki ja neutraliseeris kolm kuulipildujat, mis segasid meie edasitungi.

Nooremseersant Naaris hävitas oma suurtükist sakslaste vaatluspunkti ühes vaatlejatega. Vanemseersant Anti ja nooremseersant Rätsep, saanud haavata, ei lahkunud suurtükkide juurest, vaid jätkasid tulistamist. Sidelane nooremseersant Peterson parandas ühe päeva kestel rohkem kui kakskümmend korda vaenlase ägeda tule all katkenud telefonijuhet. Sama kohusetruult teotsesid ka telefonistid Sinisalu ja Väinsalu.

Seersant Liiver ja radist Pulma, olles vaatluspunktis, sattusid vastase hävitava tulelöögi alla. Pulma sai surma, Liiver aga raskesti põrutada. Vaatamata sellele jätkas Liiver oma ülesande täitmist. Luurajad vanem Leek ja sm. Luur sundisid granaatidega vaikima ühe vaenlase kuulipilduja, mis takistas neid nende ülesande täitmisel.

*

Järgmisel päeval, 20. novembril, püüdis vaenlane tõkestada meie edasitungi Lõopõllu, Ingelandi, Mädlise joonel, ent sunniti taanduma.

Korpuse osad tungisid hoogsalt edasi Lõopõllu, Kargi suunas, hõivasid keskpäevaks Lõopõllu küla, kl. 13.00 Ingelandi, kl. 16.00 Ugaste ja kl. 18.00 Kiltri. Lahingupäeva lõpuks jõuti joonele: Kiltri, Lausamaa põhjaserv.

Lõopõllu küla juures, mis paikneb tähtsas teede sõlmpunktis ja ümbruskonna üle domineerival kõrgendikul, avaldas vaenlane eriti visa vastupanu. Kuid osava manöövriga võttis major Sume oma meestega küla haardesse ja vallutas selle ilma suuremate kaotusteta.

Head juhtimisoskust ilmutas sel lahingupäeval ka major Irhin. Ta avastas oskuslikult nõrku kohti vastase kaitses, tungis neist läbi tema asetusse, haaras, piiras ja hävitas vastase gruppe ning saavutas silmapaistvat edu.

Purustatud teede ja sildade tõttu oli suurtükivägi maha jäänud. Ei pääsenud edasi ka staapide veokid. Kuid see ei tohtinud tõkestada väeosade ja allüksuste lahingu juhtimist. Sm. Feldmanni väekoondise staap, jättes maha autod, järgis vajalikumate töövahenditega jalgsi läbi hilissügisese vihma ja pori oma väeosadele ning jätkas edukalt, katkestamata, oma väeosade juhtimist.

Korpuse ohvitserid, seersandid ja punaväelased olid teadlikud, et saagiahne vaenlane teeb kangekaelselt meeleheitlikke katseid, et hoida käes seda viimast tükikest meie sünnimaa pinnast. Seepärast oli iga mees kindlalt otsustanud, vaatamata väsimusele pärast kestvaid ja raskeid lahinguid, pingutada oma jõudu, et paisata sakslased merre ning vabastada neist lõplikult ja jäädavalt meie maa.

Nagu Velikije Luki vabastamisel, nii ka nüüd oli vaenlase purustamine ja tema väljarookimine Eestimaa piiridest Eesti Laskurkorpuse võitlejaile korpuse au ja väärikuse küsimuseks. Seda teati ja oldi seepärast valmis ka kõige raskemaiks jõupingutusteks, ükskõik kus või millal need tarvilikuks osutuksid.

*

Nõukogude Eesti vabastamist saksa okupantidest teostas Eesti Laskurkorpus kõige tihedamas koostöös Nõukogude armee teiste väeosadega. Sõrve lahinguis, nagu teisteski lahinguis Suure Isamaasõja vältel, võitlesid eesti sõdurid tihedalt õlg õla kõrval teiste meie suure kodumaa rahvaste võitlejatega, toetades üksteist mitte ainult relvaga, vaid ka moraalselt.

Alljärgnev seersant Koormi jutustus iseloomustab kujukalt seda võitluses karastunud lahingusõprust.

„Kaimri juures käis äge lahing. Andsime sakslastele valu ja polnud aega mõelda millelegi muule. Üks episood meenub siiski, ja see jääb mulle vist eluks ajaks meelde...

Tiheda kadakapõõsa tagant roomas välja kaks haavatut. Nad aitasid vaikides teineteist. Nende haavadest voolas verd. Ma hõikasin neid. Üks vastas eesti, teine vene keeles. Raskesti haavatud eestlane andis käeliigutusega mõista, et vene sõdur roomaku ilma temata. Venelane raputas eitavalt pead ja jätkas eestlase abistamist. Aitasime mõlemaid haavatuid. Nad ei tahtnud mingi hinna eest lahku minna ja sõitsid koos meie sanitaarüksusesse. Ning ma mõistsin, kui vankumatult tugevad veresidemed seovad eesti sõjamehi vene ja teiste nõukogude rahvaste kangelaslike poegadega."

*

21. novembril kl. 10.10, pärast lühikest suurtükiväelist ettevalmistust, uuendasid korpuse osad pealetungi Soodevahe, Hänga, Sääre üldsuunas. Vihaselt võideldes ja edasi liikudes hõivasid sm. Feldmanni väeosad õhtuks Mõisa, Karu, Järve ja Soodevahe. Sm. Mullase väeosa vabastas sm. Kuslapuu tankide toetusel Kargi mõisa, sm. Andrussov — Lausamaa ja sm. Sume oma tankidessandiga Jämaja, arendades sealt edu Torgu suunas. Sm. Raia väeosa, hõivanud Põrsa, sattus Soodevahe lähistel tugevale vaenlase vastupanule. Sakslased üritasid siin korduvalt vasturünnakuid tugevamate jõududega, ent löödi kõikjal otsustavalt tagasi, kusjuures neil oli tunduvaid kaotusi.

Pimeduse tulekul peatati meie jälitavad eelosad vaenlase organiseeritud tulega Torgu, Iide joonelt. Sakslased olid organiseerinud siin tugeva kaitsepositsiooni, mille tiivad ulatusid Türje ja Mäebe juures mereni ja mille ülesandeks oli katta vaenlase vägede laadimist laevadele ning evakueerimist Sõrvest. Eriti tugevasti oli kindlustatud Torgu, Iide rajoon, kus oli sakslaste Sõrve väegrupi staabi asukoht. Siia oli ehitatud arvukaid kaevikuid, tankitõrjekraave, raidtõkkeid, miinivälju ja rakendatud väga laialt fugasside ning sürpriiside süsteemi.

Sõlmus lahing. Vaenlane võttis meie ründavaid osi vastu koondatud tulega iga liiki relvadest ega tahtnud naljalt loovutada oma viimast, maastikuliselt soodsat kaitsejoont. Öörimedusele vaatamata võttis lahing hoogu, kuid soikus lõpuks kesköösks, toomata meile märkimisväärset edu.

Sama kasinad tulemused olid ka järgnevail päevil sm. Feldmanni väekoondise poolt üritatud rünnakuil. Sakslased kaitsesid Türju, Torgu, Iide, Mäebe joont võitlejate visadusega, kel pole enam teist valikut. Ent nende jõud oli raugemas. 23. novembril, kui pärast põhjalikku ning massilist suurtükiväelist ettevalmistust korpuse väeosad ühes teiste naaberväekoondistega algasid kl. 13.10 uut üldist rünnakut, murdus sakslaste vastupanu ja nad algasid taandumist. Korpuse osad vallutasid vaenlast jälitades Torgu, Iide ja võtsid õhtuks enda alla Laadla, Lülle, Muti joone.

Ööl vastu 24. novembrit kl. 03.00 paiku avastas luure, et vaenlane oli tõmbumas kiiresti tagasi kogu rindel merest mereni. Viivitamata andis polkovnik Feldmann käsu jälitamiseks. Vallutati Jaagutooma, Kotkapesa, Piskunüüdi, Karuste, Ranna.

Majaka rajoonis püüdsid sakslased veel kord organiseerida vastupanu ja 24. novembri varahommikul üritasid isegi vasturünnakuid. Ent need ei andnud tagajärgi. Eesti Laskurkorpuse mehed, teotsedes kooskõlastatult teiste Nõukogude armee osadega, paiskasid vaenlase viimsed riismed, ligi 1000 meest, sõna otseses mõttes merre. Saadi rohkesti mitmesugust sõjasaaki.

*

24. novembril kl. 08.30 kerkis Sõrve sääre lõunapoolses otsas asuva tuletorni katusele võidumärgina punane võidulipp, mille viisid sinna sm. Kelbergi võitlejad seersant Pukki juhtimisel.

Seersant Pukki luuregrupp, kokku 23 meest, oli saanud ülesande 24. novembril toimetada vastase luuret Karuste, Ranna, Sääre suunas. Grupp astus välja Torgu rajoonist kell 7.30 ja, liikudes läbi metsa, jõudis kell 7.50 merekaldale 1 km Karusest edela pool. Ranna äärt kaudu edasi liikudes oli luurajail mitu väiksemat kokkupõrget üksikute sakslaste gruppidega, kusjuures vaenlane kaotas kuni 10 meest haavatute ja surmasaanutena.

Jõudnud Lepikuni, kus leidis aset viimane kokkupõrge vastasega, suundusid luurajad mere poole, tungides julgelt edasi tuletornini. Kolme kogupaugu ja võimsa „hurraa" saatel püstitati punane võidulipp Sõrve

sääre tippu. Meie võidukad väed, likvideerides vaenlase viimast meeleheitlikku vastupanu, olid samaks ajaks jõudnud välja merekaldale, kus nad jäid peatuma vete piiril, et pärast väga pingerikast ning väsitavat võitlust veidi hinge tagasi tõmmata.

*

Sõrve oli vabastatud. Viimane tükike Nõukogude Eesti maapinnast oli saksa röövvallutajailt tagasi võidetud. Sõnum sellest levis nagu tuule tiivul üle kogu maa. Rahva rinnust pääses valla sügav kergendusohe, mis aga sedamaid muutus võimsaks rõõmu- ja vaimustuse puhanguks. Kõikjal linnades ja külades valitses neil suurtel rõõmupäevadel pidulik meeleolu. Üle kogu maa toimus töötava rahva miitinguid.

Eesti rahvas saatis palavaid tervitusi ja õnnesoove võidurikkale Nõukogude armeele, tema Kõrgemale Ülemjuhatajale seltsimees J. Stalinile ja Nõukogude armee ridades võitlevale Eesti Laskurkorpusele saavutatud võidu ning Eesti NSV lõpliku vabastamise puhul vaenlasest, andes tõotuse parandada kiiresti sõjahaavad.

Polkovnik Feldmannilt ja alampolkovnik Raadikult selle tähtsa sündmuse puhul EK(b)P Keskkomitee sekretärile sm. Karotammele, ENSV Ülemnõukogu Presiidiumi esimehele sm. Varesele, ENSV Rahvakomissaride Nõukogu esimehele sm. Veimerile ja Eesti Tallinna Laskurkorpuse komandörile kindralleitnant Pärnale saadetud tervituses öeldi:

„Raporteerime meie sangarlike punaväelaste ja ohvitseride poolt saavutatud võidust hitlerlaste üle Sõrve poolsaarel. Mullase, Viriti, Pooluse, Lio, Kelbergi ja Kangru üksuste sõdurid koos meie kuulsate lahingusõpradega kindralleitnant Alferovi väeosadest püstitasid võidutäheks punalipud meie sünnimaa, Eesti kõige edelapoolsemal piiril.

Oleme rõõmsad, et võime teatada eesti rahvale sellest suurest võidust.

Eesti rahva pojad, tasudes vaenlasele rahva kannatuste eest, pidasid ägedaid lahinguid, võitlesid vapralt ja täitsid auga oma kohuse kodumaa vastu.

Igavene au ja kuulsus meie kodumaa vabastamisel langenud kangelastele! Rahvas ei unusta kunagi nende surematuid teeneid.

Olgu tervitatud Punaarmee ja eesti rahva kuulsusrikas võit! Surm saksa okupantidele!"

*

Oma sõnavõtus Eesti täieliku ning lõpliku vabastamise puhul ütles sm. Karotamm:

„Sõrve säär Saaremaal on sakslastest puhastatud! Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi viimane jalatäis maad on saksa okupantidest vabastatud!

Nõukogude Eesti on lõplikult ning jäädavalt taas ühinenud Nõukogude Liiduga.

Eesti rahvas võlgneb tänu oma vabanemise eest saksa orjusest, oma taas saavutatud sõltumatuse ja õnne eest meie armastatud juhile ja õpetajale Nõukogude Liidu marssalile seltsimees Stalinile. Ta võlgneb tänu sangarlikule Punaarmeele, vapratele Leningradi rinde vägedele, sealhulgas Eesti Korpusele ja Punalipulisele Balti Laevastikule.

Ta võlgneb tänu Nõukogude Liidu vennasrahvaste, eeskätt vene rahva abile, milleta poleks olnud mõeldav eesti rahva pääsemine hitlerlaste küüsist.

Saksa fašistid ja nende alatud käsilased, eesti kodanlikud natsionalistid on meie kodumaale löönud ränki haavu.

Eesti töörahvas on kogu energiaga asunud nende haavade ravimisele. Eestimaa täielik vabastamine vaenlase käest annab meie töörahvale uut hoogu veel innukamaks tööks nii linnas kui maal. Ta veenab saksa fašistide lõpliku hävingu paratamatuses neid, kes selles seni veel kahtlesid. See vaenlase uus raske lüüasaamine võtab jalad alt vaenlase agentide poolt levitatavatel provokatsioonilistel kuuldustel.

Sellele Punaarmee uuele tõsisele võidule vastab kogu eesti töörahvas uue töövaimustuse tõusuga tehastes ja põldudel, asutustes ja koolides, teaduse ja kunsti alal.

Elagu Eesti Nõukogude Sotsialistlik Vabariik!

Elagu Punaarmee geniaalne ülemjuhataja Nõukogude Liidu marssal seltsimees Stalin!"

„. . . Julgelt ja rõõmsalt vaatab eestlane oma tulevikku, teades, et nüüd sõltub kõik tema tööinnust ja tööviljakusest. Igavene mälestus langenud kangelastele! Tõotame näidata oma tegudega, et nende kallis veri pole valatud asjatult. Nõukogude Eesti elab ja püsib vankumatu kaljuna, Nõukogude Liidu piiripostina Balti rannal", kirjutas Eesti NSV haridusminister Jüri Nuut.

Kirjas, mis oli saadetud trikootööstuse „Marat" töölistelt Nõukogude Eesti lõpliku vabastamise puhul Eesti Laskurkorpusele, öeldi:

„Kallid Eesti Rahvuskorpuse sõdurid ja komandörid!

Siira ja suure tänutundega pöördume meie Teie poole, kallid sõbrad, sel suurel ajaloolisel rõõmupäeval.

Pole sõnu selle rõõmu väljendamiseks, mis täitis meie südameid sel päeval, pole sõnu, et väljendada, kui uhked meie oleme Teile, eesti rahva vapraile poegadele.

Pingutatud tähelepanuga jälgisime Teie võitlusi, iga Teie edu rindel kutsus meis esile suurimat vaimustust. Tahtsime töötada nii, et oma tegudega tagalas oleksime kas või veidigi Teie sarnased, meie kodumaa tublid patrioodid.

Oktoobrieelses sotsialistlikus võistluses tuli meie kollektiiv vabariigi tekstiilkäitiste hulgas esikohale.

Teie kangelasteod rindel võitluses saksa anastajatega andsid meile määratu suurt mobiliseerivat jõudu.

... Tänasel, meie kodumaa vabastamisele pühendatud miitingul tõotasime rakendada kõik oma jõud vihatud fašistliku metsalise lõplikuks purustamiseks ja töötada nii, et ka meile saaks osaks suure Stalini tänu."

Eesti NSV maa-ala lõpliku vabastamise puhul andis Kõrgem Ülemjuhataja seltsimees J. Stalin käskkirja, kus muu seas oli öeldud:

„Leningradi rinde väed Balti Laevastiku laevade toetusel viisid täna, 24. novembril visade võitluste tagajärjel lõpule Saaremaa puhastamise vaenlasest, mille sakslased olid muutnud Riia lahe lähiseid katvaks tugipunktiks.

Seega on Nõukogude Eesti territoorium saksa röövvallutajaist täielikult vabastatud.

Saavutatud võidu tähistamiseks võitluses Saaremaa vallutamisel kõige enam silma paistnud väekoondised, väeosad ja laevad esitada autasustamiseks ordenitega.

Täna, 24. novembril, saluteerib meie kodumaa pealinn Moskva kodumaa nimel kahekümne kogupauguga kahesaja kahekümne neljast kahurist Leningradi rinde vapratele vägedele, sealhulgas kindralleitnant Pärna Eesti Korpuse ja Balti Laevastiku mereväelastele, kes võtsid osa Saaremaa vabastamise võitlustest.

Igavene au kangelastele, kes langesid meie kodumaa vabaduse ja sõltumatuse eest!

Surm saksa röövvallutajaile!"

26. novembril, kl. 18.00 saluteeris Eesti NSV pealinn Leningradi rinde vapratele vägedele, sealhulgas kindralleitnant Pärna Eesti Rahvuskorpusele ja Punalipulise Balti Laevastiku mereväelastele 20 kogupauguga.

Palju rõõmu Sõrve vabastamise puhul oli Eesti Laskurkorpuse väeosades. Meie võitlejad võisid tunda tõelist rahuldust sellisest sündmuste käigust. Korpuse võitlustee, mis lähtus paljutõotavalt 1942. a. algul kaugelt Uurali tagant, Kamõšlovi ja Tšebarkuli õppelaagreist, oli neid toonud

suure Nõukogude riigi pealinna ning südame Moskva kaudu, läbi Velikije Luki raskete, ent võidukate lahingute, üle Leningradi, Kingissepa, Lämmijärve, Emajõe, Tallinna ja Saaremaa, Sõrve säärde — Eesti, nende sünnimaa kaugema sopini. Pikk tee oli käidud, palju rasket lahingutööd tehtud, Eesti vaenlasest puhastatud ning seega esimene ning lähem korpuse ülesanne edukalt sooritatud. Ohvitseride, seersantide ning reavõitlejate palavamad südamesoovid — näha oma hellalt armastatud sünnimaad taas vabana vaenlasest — oli täide läinud. Ees seisis fašistlike röövvallutajate lõpliku purustamise ülesanne.

*

Kui rahvas kõikjal Eestis tundis elavat huvi Eesti Laskurkorpuse, tema sõdurite ning ohvitseride vastu ja suhtus neisse heatahtlikult, avaldades neile kui vabastajaile saksa rõhujaist oma lugupidamist, siis saartel paistis see eriti silma. Kohe pärast seda, kui korpuse osad olid tunginud Muhusse ja sealt edasi Saaremaale, hakkas rahvas, kes äraviimise kartusel vaenlase poolt oli aegsasti metsadesse ja rabadesse peitu pugenud, tagasi tulema oma alalistesse elukohtadesse.

Küladest läbides ja taludest mööodudes võis kõikjal märgata iseloomult muidu tagasihoidlike ning kinniste saarlaste poolehoiuavaldusi meie võitlejaile. Otsiti korpuse ridades omakseid ja tuttavaid. Pakuti heldel käel ja rõõmsal näol piima, võid, mune, õunu, koduõlut. Kellel sel hetkel polnud millegagi võõrustada, see palus tagasiteel tingimata sisse astuda, lubades selleks ajaks teha õlut, hoida piima ja muretseda puuvilja. Teel tuli meile vastu eideke, käeotsas korvitäis ilusaid õunu. „Kas need on müüa?" küsis üks võitlejaist. „Ei ole, pojuke," vastas eit nobedasti, „need viin haavatutele," ja sammus käbedasti edasi.

Eriti väärtuslikku abi andis Saaremaa rahvas võitlejaile lahingute ajal.

Tagavere küla taluneiud olid energiliselt tegevad meie haavatute väljakandmisel lahinguväljalt sanitaarabiandmise punkritesse. Talumees U. Rand juhatas meie vägedele teed läbi soise ning pehme maastiku; Marie Kõva ja M. Ratas jätkasid vapralt laskemoona juurdevedu võitlusjoonele ka vaenlase tule all; J. Keskküla, J. Kaasik ja M. Põld Kogulast vedasid samuti vaenlase tulemõju piirkonnas lahingust välja haavatuid ja tõid juurde vägedele toiduaineid. Mõnniste küla talunaised pesid pesu haavatuile.

Talumees Raag, kes oli kogu päeva olnud ametis laskemoona veoga, tahtis seda jätkata ka järgneval päeval. Kui allüksuse komandör talle

ütles, et ta võib koju minna, siis vastas tubli mees: „Olen tänulik nõukogude võimule, sain tema läbi tagasi maa, mille sakslased 1942. a. minult ära võtsid. Olen vana ega suuda sõdida, kuid võin vedada laskemoona, kuni vabastate Saaremaa sakslastest."

Kuressaares oli lahingute kartusel vähe rahvast kohale jäänud. Kuid nende suhtumine Eesti Laskurkorpuse meestesse ja nõukogude võimu esindajaisse oli kõigiti sõbralik. Veel vaenlase võimutsemise ajal linnas ja maal oli nii mõnigi neist konspiratiivselt töötanud sakslaste ja nende käsilaste vastu, viimaste lahkumisel aga püüdnud päästa mitmesugust riigile kuuluvat vara, et sakslased ei saaks seda hävitada.

Kohe pärast linna vabastamist sm. Allikase väeosade poolt ilmus kohaliku sõjalise võimu esindaja, linna komandandi juurde hulgaliselt linna elanikke, pakkudes oma abi vaenlase kuritegude jälgede likvideerimiseks ja normaalse elu taastamiseks.

Kohalike tuletõrjujate ja elanike abil kustutati kiiresti hulgalised tulekahjud, mis vaenlane enne linnast lahkumist oli süüdanud, taastati liiklemine, kord ja julgeolek, võeti valve alla vaenlase poolt mahajäetud sõjalise varustuse esemed ja muu vara.

Vaenlane oli põhjalikult purustanud linna elektrijaama. Ent juba järgmisel päeval pärast linna vabastamist sai linn kohalike tööliste, eriti sm. Võrgu algatusel ja energilisel kaasatöötamisel elektervalgustuse, milleks kasutati ära Kahu villavabriku väiksem energiaallikas, mida oli läinud korda kohalike tööliste abil päästa vaenlase hävitava käe eest.

Arste, rohuteadlasi, haigeravitsejaid, sidelasi, ka talumehi maalt ilmus pakkuma oma kaasabi vaenlase lõplikuks väljarookimiseks saartelt ja nõukogude korra taastamiseks. Seda tehti siiralt ja pandi kohe käed tööle külge. Ja tagajärjed ei lasknud end oodata. Kuigi Sõrves olid veel käimas lahingud, nihkus Kuressaares ja vabastatud Saaremaa osas elu varsti oma harilikele rahuaja rööbastele ning rahvas asus oma töö juurde.

*

Lahinguis Nõukogude Eesti vabastamise eest ilmutatud vapruse tasuna said korpuse osad teistkordselt Kõrgema Ülemjuhataja seltsimees J. Stalini tänuavalduse osaliseks.

Sealjuures, peale korpuse, tema väekoondiste, tanki- ja suurtükiväeosade (vt. lk. 241) autasustati: sm. Mullase väeosa Punalipu ordeniga, sm. Lio väeosa — Aleksander Nevski ordeniga, sm. Raia, Viriti ja Kuslapuu väeosi — Punatähe ordeniga ja kaht suurtükiväeosa Kutuzovi 3. järgu ordeniga.

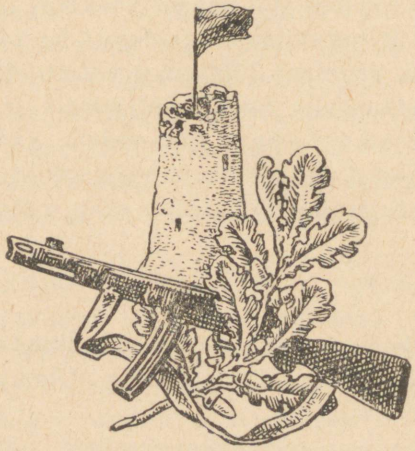
8800 ohvitseri, seersanti ja punaväelast said ordeneid ja medaleid.

24. novembri õhtuks paiknes sm. Feldmanni väekoondis Sõrve sääre lõunaosas, Karuste rajoonis, mitte kaugel äsjasest lahinguväljast.

Samal ajal asus sm. Allikase väekoondis mandril, teostades lahinguõpet, üheaegselt kindlustades osa meestega Haapsalu, Rohuküla rajooni võimalike vaenlase dessantide vastu ning sooritades peale- ja mahalaadimistöid Kuivastu, Virtsu ja Rohuküla sadamates, kustkaudu toimus saartel võitlevate Nõukogude armee osade varustamine laskemoonaga, toiduga ja muude tarbeainetega. Korpuse staap asus Haapsalus.

Sõrve vabastamisega lõppes üks hiilgavamaid ja tähelepanuväärsemaid lehekülgi Eesti Laskurkorpuse ajaloos.

Sõrve vabastamisel meie vägede poolt oli ka suur sõjaline tähtsus. Sakslaste Kuramaa väerühmituse seisund muutus seeläbi tunduvalt ohtlikumaks, kuna tema tiivad ja tagala avanesid täielikult meie kallaletungile mere poolt. Balti laevastikul avanes nüüd võimalus tungida lühemat teed kaudu Liivi lahest läbi Irbeni väina vaenlase Kuramaa vägede tagala ühendusteedele Vindavi ja Liibavi alla, mis olid sakslaste peamisteks varustamisbaasideks, ja seega tõsiselt kahjustada vägede juurdevedu ning evakuatsiooni.

PARTISANIVÕITLUSED EESTIS

Vaenlase üle lõpliku võidu saavutamisel ja meie maa saksa fašistlikest anastajaist vabastamisel on suuri teeneid vaprail partisanidel.

Seltsimees Stalin oma 1941. aasta 3. juuli raadioläkituses nõukogude rahvale ja relvastatud jõududele ütles:

„Vaenlase poolt okupeeritud rajoonides tuleb luua nii jala- kui ratsapartisanide salku, asutada hävitussalku võitluseks vaenlase armee osadega, partisanisõja süütamiseks igal pool ja kõikjal, sildade ja teede õhkulaskmiseks, telefoni- ja telegraafiühenduse rikkumiseks, metsade, ladude ja vooride süütamiseks. Vallutatud rajoonides tuleb luua vaenlasele ja kõigile tema käsilastele väljakannatamatud tingimused, jälitada ja hävitada neid igal sammul ning nurja ajada kõik nende ettevõtted."

See oli kui üleskutse, ent ühtlasi ka juhi käsk rahvale pidada halastamatut partisanivõitlust reetlikult meie kodumaale kallaletunginud vaenlase vastu.

Nendest seltsimees Stalini sõnadest juhindudes arenes partisanitegevus ka Eesti NSV maa-alal (vt. lk. 32). Selle algatajaks olid hävitus-

pataljonide võitlejad. Tundes hästi maastikku ja varjulisi teeradasid, mis kulgesid läbi soode ja metsade, sooritasid nad tihti julgeid retki läbi rinde sakslaste asetusse, et koguda andmeid vaenlase osade paiknemise ja tegevuse kohta. Ühtlasi häirisid partisanid vaenlase tagalat, rikkusid sidet ja desorganiseerisid varustamist lahingumoona ning elutarvetega.

Mida kaugemale sakslased tungisid meie maa sisemusse, seda enam laienes ja võttis hoogu partisanitegevus. Partisanidest moodustusid erilised salgad ja rühmad. Nagu kõigis teistes sakslaste poolt vallutatud Nõukogude rajoonides, nii ka Eesti NSV territooriumil käis äge partisanivõitlus.

Partisanide võitluse hoogustamisele aitasid suuresti kaasa EK(b)P Keskkomitee sekretär sm. N. Karotamm ja teised juhtivad partei ning ENSV valitsuse tegelased, kirjutades sütitavaid üleskutseid ning lendlehti ja esinedes pidevalt raadio saateis, õhutades rahvast leppimatule võitlusele saksa okupantide ja nende käsilaste vastu.

Partisaniliikumine süvenes, laienes ning kasvas jõudsasti.

Nõukogude armee aastapäeva puhul 23. veebruaril 1943 Kõrgemalt Ülemjuhatajalt antud käskkirjas oli partisanidele antud konkreetsed ülesanded:

„Laiemalt lõkkele puhuda partisanisõja leeki vaenlase tagalas, purustada vaenlase ühendusteid, õhku lasta raudteesildu, nurja ajada vaenlase vägede ümberpaigutamist ja relvade ning laskemoona juurdevedu, õhku lasta ja põlema süüdata sõjaväeladusid, kallale tungida vaenlase garnisonidele, mitte lasta taganeval vaenlasel maha põletada meie külasid ja linnu, kõigi jõududega ja kõigi abinõudega abistada pealetungivat Punaarmeed."

Partisanid rakendusid kõikjal kogu innu ja jõuga selle kõrgema juhi käsu täitmisele, andes võimsaid lööke vaenlase tagala, ühendusteede, sõjaväeladude, staapide ja käitiste pihta ning purustades tema sideliine. Partisanid tõmbasid vaenlase tagalas laialdasi nõukogude rahvahulki aktiivsesse vabadusvõitlusse, päästes sellega neid küüditamisest saksa orjusse. Nad abistasid armeed tema lahingutegevuses, makstes ühtlasi armutult kätte meie naiste ja laste, emade ja isade, vendade ja õdede pisarate ning kannatuste eest.

Eesti NSV rahvatasujaid, kes täitsid oma partisanikohust kodumaa ees, innustas veel hoogsamale tegevusele seltsimees N. Karotamme 1944. aasta 1. mai läkitus. Selles oli öeldud järgmist:

„Esimene mai on töötava rahva võitluspüha. Ta on järjekordseks verstapostiks eesti rahva saksavastase võitluse teel. See päev kutsub ja õhutab meid igati kõvendama võitlust saksa okupantide vastu.

Sakslased on eestlaste verivaenlased. Nad on eestlasi paljude sajandite kestel metsikult rõhunud, kurnanud, mõnitanud ja teotanud. Nad teevad seda veel suurema jõhkruse ja metsikusega ka praegu verise Hitleri ikke all. Saksa okupandid on asunud teostama eesti rahva hävitamise roimarlikku plaani.

Iga eesti partisani, iga eesti patrioodi kohus on kogu jõu ja kõigi vahenditega kaasa aidata, et see saksa okupantide plaan nurjuks.

Abistage kõikjal ja igati Punaarmeed, kes juba asub Eesti NSV territooriumil ja vabastab peatselt kogu Eestimaa hitlerlaste orjusest!

Andke üha kõvenevaid hoope fašistlike okupantide tagalale, ta ühendusteedele! Hävitage halastamatult saksa okupante ja nende käisikuid — eesti rahva reetureid!

Kodumaa ei unusta kunagi oma vapraid poegi ja tütreid, kes ennastsalgavalt võitlevad saksa röövvallutajate vastu, tuues isegi oma elu ohvriks meie rahva ja kodumaa vabaduse eest.

Meie lõplik võit on lähedal!

Seltsimees Stalini juhtimisel hävitab Punaarmee saksa fašistlikud jõugud ja vabastab neist meie kodumaa!"

Alates 1943. aasta teisest poolest Eesti partisanide tegevus Leningradi oblastis ja Eesti NSV territooriumil üha suurenes.[1] 1944. aastal, kui algas meie maa vabastamine saksa anastajaist, olid peaaegu kõik tähtsamad vaenlase tagala ühendusteed partisanide pideva valve ning löökide all. Pärnumaal opereerisid sm. Jürissoni salk ja sm-te Alliku, Avarsoo jt. rühmad. Virumaal teotses suur salk sm-te Lausiku, Kallaste, Vjaltševi, Jangirovi ja Filippovi juhtimisel. Petserimaal teotses sm. Mätingu salk. Samuti oli suuremaid ja vähemaid partisanisalku teistes maakondades ja ka meie saartel.

Partisanid tekitasid vaenlasele tunduvaid kaotusi: hävitasid tema moonaladusid, rikkusid sideliine, purustasid sildu, lasksid kraavi raudteeronge; sadu fašistlikke anastajaid ja nende käsilasi hävitati selles võitlusjärgus meie partisanide poolt.

Eesti NSV vabastamise ajaks olid meie partisanid hävitanud 5 vaenlase lennukit, 4 tanki, 5 soomusautot, 11 veoautot ja 25 sõiduautot; kraavi oli lastud 11 raudteerongi, kusjuures hävines 11 vedurit ja 139 vagunit sõjamoona ja elavjõuga; tapetuid oli: 3468 saksa sõdurit, 42 ohvitseri, 2 kindralit ja 79 politseinikku; sideliine oli purustatud 36,35 km ja raudteid

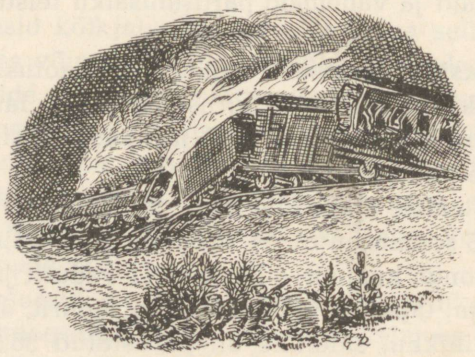
[1] Suure edukusega tegutses vaenlase vastu kuulsa partisani „Vana" — sm. Aartee partisanisalk, kes 1943. aastal, ühel pimedal sügisööl ründas ootamatult saksa garnisoni ohvitseride eluhoonet Plüssas ja hävitas ning viis rivist välja ligi 100 vaenlase ohvitseri.

5,4 km ulatuses; õhku oli lastud 7 raudteesilda, 27 maanteesilda ja 8 sisterni 161 tonni bensiiniga; põlema oli süüdatud 4 toidumoona- ja 5 laskemoonaladu; hävitatud oli 15 miinipildujat, 33 kuulipildujat, 353 vintpüssi, 116 hobuveokit; sõjasaaki oli saadud 12 miinipildujat, hulk granaate ja miine, 15 tankitõrjepüssi, 43 kuulipildujat, 387 vintpüssi, 6 raadiojaama, 11 veoautot, 5 sõiduautot, 11 mootorratast, 64 hobust, 141 automaatpüssi jm.

Koos tasumistööga tegid partisanid ka ulatuslikku poliitilist selgitustööd elanikkonna hulgas, õhutades rahvast aktiivselt vastu panema saksa okupatsioonivõimudele. Partisanitegevus kergendas tunduvalt nii Eesti Laskurkorpuse kui ka teiste Nõukogude armee osade operatsioone Eesti vabastamisel.

Partisanide ennastsalgavat tegevust meie kodumaa vabaduse eest hindas Nõukogude valitsus väärikalt. Üle kahesaja partisani on autasustatud Nõukogude Liidu ordenite ja medalitega, kusjuures viiele neist on annetatud Nõukogude Liidu kõrgeim aumärk — Lenini orden.

Partisanide ennastsalgav tegevus vaenlase vastu oli tingitud nende suurest kohusetundest oma Nõukogude kodumaa ja rahva vastu, nende arenenud poliitilisest teadlikkusest ning kõrgest võitlusmoraalist. Nad siirdusid ohtlikule partisanitööle vabatahtlikult. Selleks innustas neid tuline nõukogude patriotism, sügav armastus oma sünnimaa ja põletav viha saksa fašistlike orjastajate vastu.

KORPUS SOOME LAHE RANNIKUL RANNAKAITSEL

Pärast Sõrve vabastamist sai korpus käsu koonduda Tallinna, Klooga, Keila rajooni. Polkovnik Feldmanni väekoondis astus välja Sõrvest 25. novembril ja liikudes üle Kuressaare, Kuivastu, Virtsu, Risti asus 1. detsembriks Keila, Klooga ümbrusse. Kindralmajor Allikase väekoondis, pärast väljavahetamist peale- ja mahalaadimistöödelt Haapsalus, Virtsus ja Kuivastus, koondus 5. detsembriks Tallinna rajooni. Väekoondiste rännakud toimusid: isikuline koosseis enamikus raudteel, ratsa- ja suurtükiväe allüksused, hobu- ja autovoorid maanteed mööda.

Rännak teostus kõikjal ülevas meeleolus. Pingutuslik lahingute periood, raske töö vaenlase poolt purustatud sadamakaidel ning paralleelselt jätkuvad lahingutreeningud lääneranniku märgadel, kadakastel karjamaadel olid jäänud seljataha.

Nüüd aga võis loota veidi vaheldust, mõni päev puhkust, võib-olla isegi võimalust pärast mitmeaastast lahusolekut näha oma vanemaid, õdesid, vendi ja teisi omakseid. Selliste meeldivate perspektiividega silme ees asusid mehed Virtsus vagunitesse ja platvormidele või jälle piitsutatuna hilissügise tuultest, vihmadest ja lumelörtsist — rühkisid tarmukalt mööda porist maanteed Tallinna suunas.

5. detsembril jõudsid korpuse osad neile määratud paiknemisrajoonidesse. Asuti ennast sisse seadma uues kohas, rööbiti sellega korrastati materjalosa, iseäranis aga relvi, mida juba lahingute algusest saadik septembrikuus Emajõel polnud saadud mahti põhjalikumalt remontida. Kuna kõik need toimingud ei nõudnud erilist pingutavat tegevust, sai meeskond ühtlasi ka küllaldaselt puhata.

Ent siiski mitte kauaks. Kui mõnikord öeldakse, et „aeg on kallis", siis sõjaajal on see eriti maksev, kui vaenlasest peab alati ja kõikjal ette jõudma. Seepärast varsti pärast asumist Tallinna, Klooga, Keila rajooni saabus kõrgemalt väejuhatuselt käsk üle võtta teistelt väekoondistelt Soome lahe lõunaranniku kaitse Tallinnast ida ja lääne poole. Ühtlasi viia lõpule positsiooni kindlustustööd selles rajoonis ja alata allüksuste lahingulist treeningut.

Ajavahemikul 8.—18. detsembrini toimetasid väekoondised uute kaitselõikude luuret, võtsid seal töötavatelt teistelt väekoondistelt üle rannakaitse ning positsiooni kindlustamise tööd. Samal ajal teostati intensiivselt lahinguõpet, treneerides peamiselt neid lahinguvõtteid, mis tulenesid korpuse uutest ülesannetest. Detsembri lõpuks olid esimese järjekorra kindlustustööd väekoondiste poolt edukalt lõpule viidud ja meeskond võis asuda uue aasta vastuvõtmisele, seekord juba oma sünnimaa pinnal.

Jaanuari viimastel päevadel viidi hea eduga lõpule kindlustustööd, mis olid nõudnud meestelt mitte vähe higi ja vaeva, eriti kui võtta arvesse sügavalt külmunud pinnast ja raskusi vooderdamismaterjalide saamisel, mida tuli juurde toimetada kuni 50 km kauguselt.

Vaatamata niisugusele pingutuslikule tegevusele õppeväljadel, laskeradadel ja kaitsepositsioonide kindlustamisel Soome lahe rannikul leidis väejuhatus võimaluse anda korpuse võitlejaile järjekorralist mõnepäevalist puhkust, et nad saaksid pärast mitmeaastast lahusolekut külastada oma isasid, emasid, vendi, õdesid ja teisi sugulasi nende kodukohtades. Samal ajal saabus väeosade asukohtadesse iga päev hulgana mehi ja naisi, noori ja vanu — kohtama korpuse ridades teenivaid omakseid ja tuttavaid. Puhkusele minnes tõid korpuse võitlejad endaga kaasa seda värsket elurõõmu, enesekindlust, töötahet, julgust ja usku paremasse tulevikku, mis puudus mõnel pärast mitmeaastast sakslaste hirmuvalitsust. Vestlustest punaväelaste, seersantide ja ohvitseridega ammutasid inimesed nii maal kui linnas rahu, enesekindlust ja uut töötahet, mis olid nii hädavajalikud normaalelu taastamiseks pärast üle maa käinud hävitavaid sõjatorme. Rahval tekkisid tihedamad sidemed korpusega.

Sellal jätkus lahingutegevus teistel Suure Isamaasõja rinnetel. Lõunas haarasid Nõukogude Liidu marssalite Malinovski ja Tolbuhhini väed 26. detsembril rõngasse sakslaste Budapesti väerühmituse, kokku rohkem kui 200 000 sõdurit ja ohvitseri ühes vastava arvu sõjatehnikaga, ja lõikasid selle kaheks. Neist suurem osa piirati Budapesti linnas sisse.

Budapest oli sakslaste tähtsaimaks strateegiliseks sõlmpositsiooniks Kagu-Euroopas, kuna ta kattis teid idast Austriasse, Viini rajooni, mis oli igast küljest sissepiiratud fašistliku Saksamaa „pommivarjendiks" ja kus asus hulgaliselt sõjapidamiseks vajalikke tööstusettevõtteid.

Nõukogude väejuhatus tegi sakslastele Budapestis ettepaneku kapituleeruda, et hoiduda seega asjatust verevalamisest. Ent vaenlane keeldus, surmates äraandlikult meie parlamentäärid. Seejärel algasid lahingud, kus sakslased osutasid äärmiselt visa vastupanu. Tuli vallutada üksikult iga maja, kelder, tänav ja linnajagu. 18. jaanuariks puhastati idapoolne linnaosa Pešt ja 13. veebruariks — läänepoolne osa Buda lõplikult sakslastest. Rohkem kui 110 000 sõdurit ja ohvitseri võeti vangi.

Et takistada meie edasiliikumist läbi Ungari lääne poole, selleks koondasid sakslased märtsi alguseks Budapestist kagu poole, Balatoni järve piirkonda 11 parimat tankidiviisi koos tugevate jalaväeosadega, et nende abil murda läbi meie rinne, välja jõuda Doonauni — Drava jõest kuni Budapestini, vallutada platsdarme Doonau idakaldal ja siit tungida meie vägede tagalasse. Selle operatsiooniga lootsid sakslased katta Viini suunda ning sealt kulgevaid teid Saksamaa sisemusse.

Kuid see vaenlase üritus likvideeriti 3. Ukraina rinde vägede poolt, kes pärast sakslaste purustamist jätkasid pealetungi ning kümmekond päeva hiljem, 13. aprillil vallutasid Viini. 4. ja 2. Ukraina rinde väed, puhastades lahingutega Tšehhoslovakkiat, vabastasid Bratislava ja tungisid edasi Praha suunas.

Rinde põhjapoolses osas valmistusid 1. Ukraina ning 1., 2. ja 3. Valge-Vene rinnete väed sellal uueks võimsaks pealetungiks. „Punaarmee ja meie liitlaste armeed on asunud lähtepositsioonidele otsustavaks pealetungiks Saksamaa elulistele keskustele. Ülesanne seisab praegu selles, et Ühendatud Rahvaste armeede hoogsa pealetungiga lühima aja jooksul purustada hitlerlik Saksamaa," ütles seltsimees Stalin oma käskkirjas 7. novembrist 1944.

See pealetung algas 12. jaanuaril 1945. Ka Eesti Rahvuskorpusel tuli osa võtta sellest viimasest rünnakust fašistlikule Saksamaale tema Kuramaa väerühmituse hävitamisel.

4. veebruaril sai korpus kõrgemalt väejuhatuselt käsu ette valmistuda sõiduks raudteel uuele rindele.

10. veebruariks oli Eesti Soome lahe ranniku kaitse antud üle ja 11. veebruaril hakkasid ešelonid väljuma Tallinnast Valga suunas.

Korpuse lahkumine kodumaalt ei tulnud korpuse võitlejaile muidugi ootamatult. Leningradi rinde juhataja käskkirjas, mis oli antud Saaremaa lõpliku vabastamise puhul, 24. novembril 1944, oli öeldud:

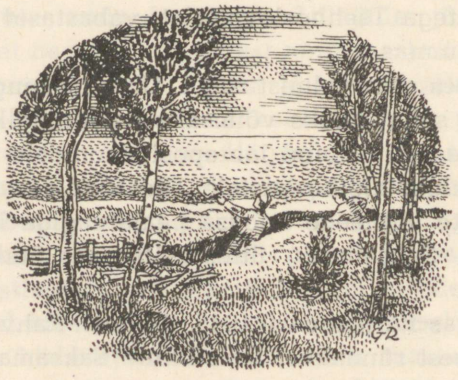
„Käsin kogu Leningradi rinde isikulisele koosseisule mitte rahulduda seniste saavutustega, vaid valvsalt teostada meie kodumaa loodepoolsete maa- ja merepiiride kaitset, väsimatult täiustada oma lahingulist väljaõpet, kinnitada sõjalist distsipliini.

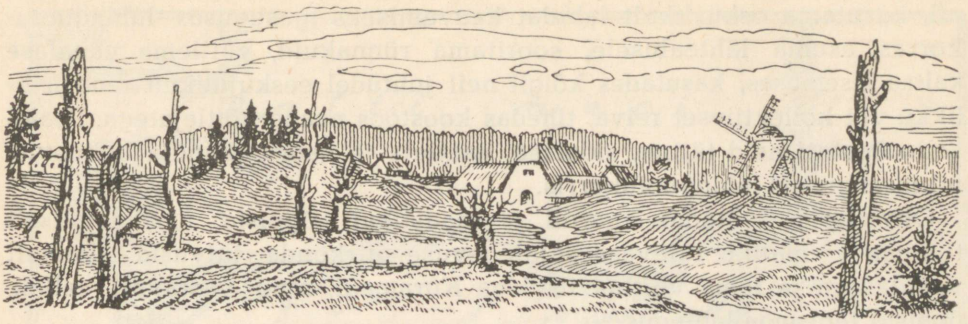
Pühalt hoida Leningradi rinde lahingutraditsioone ja, kui Kõrgem Ülemjuhatus seda tarvilikuks peab, olla igal hetkel valmis ükskõik missuguses suunas otsustavateks lahinguteks vaenlase purustamiseks tema enda maal."

Selle käskkirja kohaselt oligi suunatud Eesti Laskurkorpuse väeosades õppe- ja kasvatustöö, et võitlejaid ja komandöre ette valmistada viimasteks lahinguteks saksa anastajatega.

Jaamadesse, kust rongid korpuse osadega väljusid, oli tulnud saatma palju rahvast, peamiselt lahkuvate omakseid ja tuttavaid. Lahkuvatele rongidele lehvitati kaua järele. „Tulge varsti tagasi võitjatena!" kõlasid hüüded.

22. veebruariks koondusid korpuse osad Židikiai, Užpelke, Ukrinai, Repši, Rusgi, Dobši, Uzdagi, Komanci rajooni Leedu NSV pinnal, 10—15 km rindejoonest, ja läksid 2. Balti rinde koosseisu.

LAHINGUD KURAMAA VABASTAMISEKS

ETTEVALMISTUSED LAHINGUIKS

Ajavahemikul 22. veebruarist kuni 7. märtsini jäi Eesti Laskurkorpus oma esialgsesse paiknemisrajooni, et valmistuda eelseisvaiks lahinguiks. (Joon. 37.)

Väeosad korrastasid oma laagreid varjuliste Leedu metsade all, et nad oleksid kaitstud vaenlase vaatlemise eest õhust kui ka vingete talviste tuulte vastu. Parandati vanu elamuid, tehes neid elamiskõlblikeks ja ehitati ka uusi; koristati laagreid ja nende ümbrust. Vaadati üle ja seati korda materjalosa, mis pärast pikki rännakuid raud- ja maanteedel vajas parandamist. Rööbiti sellega algas juba esimesel päeval pärast rongidelt mahalaadimist ja korterirajooni koondumist väekoondistes täie hooga lahingutreening, et pärast pikemat vaheaega, kui väeosad viibisid rännakul, värskendada meeskonna ja juhtide oskust lahingupidamise alal, eriti aga võitluses pealetungilahingus, arvestades kohaliku sõjatandri omapärasusi (künkad, sood, metsad). Erilist tähelepanu osutati sealjuures neile võitlejaile, kes olid astunud korpuse ridadesse alles pärast Nõukogude Eesti vabastamist ning polnud veel osa võtnud lahinguist. Neid harjutati teotsema joostes, käies, roomates mitmesugusel maastikul vaenlase tõhusa jalaväerelvade, suurtüki- ja miinipildujatule

all, kasutama oskuslikult labidat kaevumiseks igasuguses lahinguolukorras, asuma lähtealusele, sooritama rünnakuid, võitlema vaenlase kaitse sisemuses, kasutades kõigil neil juhtudel eeskujulikult oma isiklikku või kollektiivset relva, tihedas koostöös naabervõitlejatega. Pealeselle õpetati neid täitma sidelase, vaatleja ja padrunikandja kohustusi mitmesuguseis lahinguolukorris.

Ohvitserid, töötades kaardil ja maastikul, õppisid üksikasjaliselt tundma võimaliku tulevase sõjategevuse piirkonda, tutvusid lähemalt vaenlasega ja tema võitlusviisidega Kuramaal, ning vastavalt sellele õppisid teotsema lahingus.

Staapide väljaõppes oli peamine tähelepanu pööratud samuti sõjatandri uurimisele, väeliikide koostöö harjutamisele lahingus, luure korraldamisele ja teostamisele Kuramaa rinde ning lahingute olustikus. Suurt tähelepanu osutati ka korpuse isikulise koosseisu poliitilis-moraalsele kasvatusele, poliitilisele selgitustööle ja distsipliini süvendamisele.

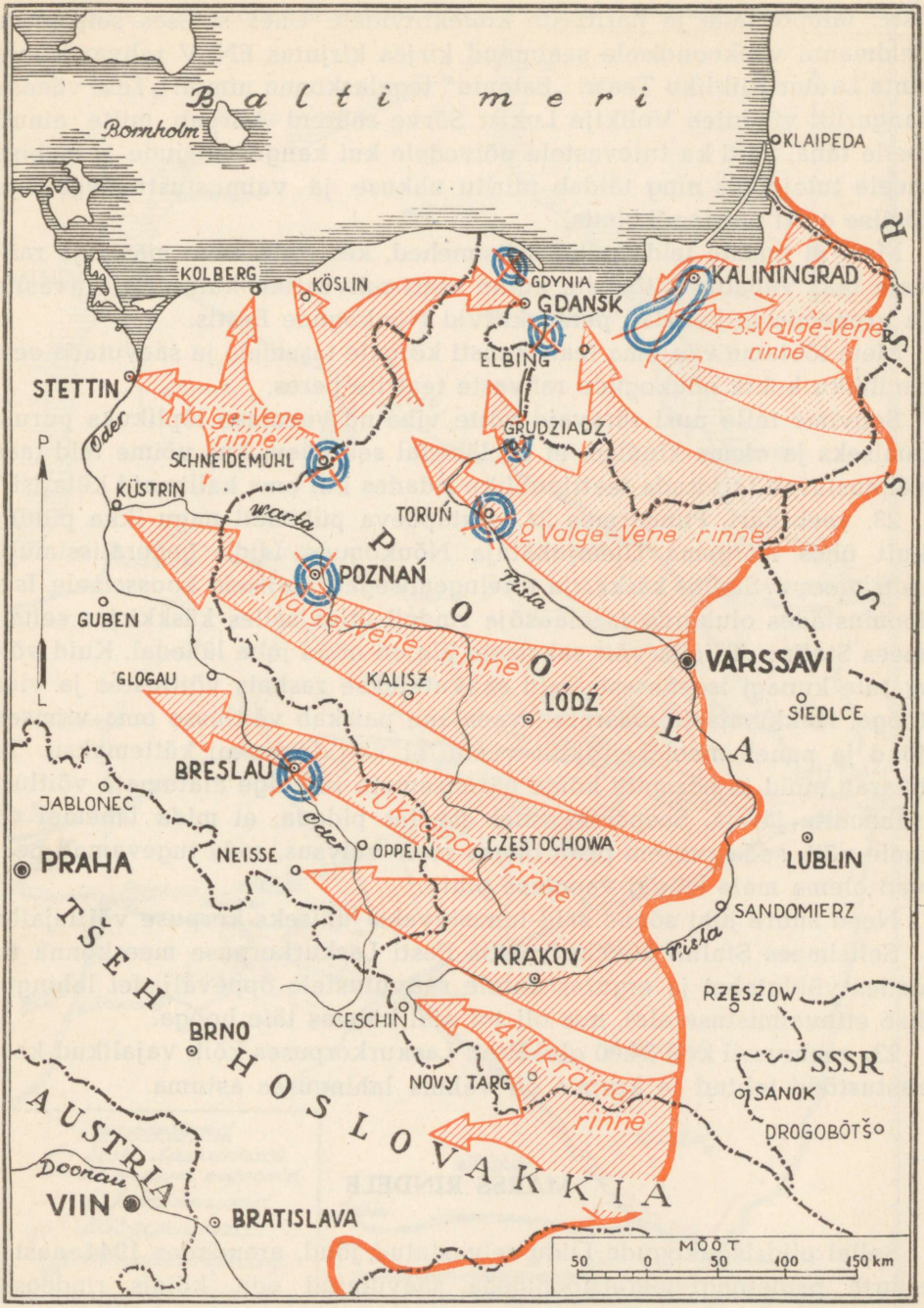
21. veebruaril jagas kindralleitnant Pärn välja ning kinnitas väekoondiste lahingulippude külge neile NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi otsusega autasuna väejuhatuse lahinguülesannete eeskujuliku täitmise eest võitlusrindel saksa vallutajate vastu ja sealjuures osutatud vapruse ja mehisuse eest antud Punalipu ordenid.

Paraadil, mis sel puhul ilusa päikesest särava ilmaga väekoondiste asupaikades, paiguti juba mustendavail lumeväljakuil peeti, õnnitles kindralleitnant Pärn sõdureid ja ohvitsere kõrge autasu saamise puhul.

„Rohkem kui aasta tagasi said teie väekoondise väeosad punased lahingulipud," kõlasid sm. Pärna sõnad üle väljaku kindralmajor Allikase väekoondisele. „Täna aga kinnitati Punalipu orden ka teie väekoondise punase lahingulipu külge. See on suur au, kuid see on täiesti ära teenitud. Teie väekoondises on kangelaslikke väeosi, nagu näiteks Tallinna vabastamisel väljapaistnud sm. Võrgu väeosa, sm. Pauli väeosa, kes tungis raskeis tingimustes Saaremaale, siis sm. Trankmanni väeosa, kes vabastas Kuressaare, ja vaprad suurtükiväelased-suvoorovlased, kes on au toonud eesti suurtükiväelaste nimele. Ei ole kahtlust, et uutes lahingutes me võitleme uue kangelaslikkusega, ja eesti rahval ei tule häbeneda oma sõjameeste pärast."

Õhus mürisesid lennukid, mis suundusid rinde poole; väljakul aga kõlas võimas, kauakestev „hurraa", kui Punalipu ordeniga ehitud lahingulipp kanti väekoondise rivi eest läbi.

Et saksa okupatsiooni ikkest vabastatud eesti rahvas jälgis tähelepanelikult Nõukogude armee eesti rahvuslike väeosade tegutsemist, seda tõendasid ilmekalt paljud tervituskirjad, mida väeosad said töö-

Joonis 36. Nõukogude armee pealetung jaanuaris—märtsis 1945.

liste, talupoegade ja haritlaste kollektiividelt. Ühes sellises seltsimees Feldmanni väekoondisele saabunud kirjas kirjutas ENSV rahvanäitleja Ants Lauter Riikliku Teatri „Estonia" tegelaskonna nimel: „Teie väeosa sangarlik võidutee Velikije Lukist Sõrve sääreni kiirgab mitte ainult meile täna, vaid ka tulevastele põlvedele kui kangelastegude ja mehise meele tulejoonis ning täidab piiritu uhkuse ja vaimustustundega iga tõelise eesti patrioodi rinda.

Meie ei unusta teid, kallid seltsimehed, kes tõite meie maale ja rahvale taas vabaduse, tõstsite ausse eesti rahvusliku kultuuri ja avasite ta arenemisele heledad perspektiivid Nõukogude Eestis.

Meie tõotame viia oma teatrikunsti kõrgele tasemele ja saavutada eesrindlikku kohta nõukogude rahvaste teatrite peres.

Soovime teile uusi säravaid võite vihatud vaenlase lõplikuks purustamiseks ja oleme kindlad, et on lähedal see päev, kus võime teid taas vaimustatult tervitada teatripubliku ridades kui oma kallimaid külalisi."

23. veebruari, Punaarmee 27. aastapäeva pühitseti nagu ikka pidulikult ühes Kõrgema Ülemjuhataja Nõukogude Liidu generalissimuse seltsimees J. Stalini käskkirja ettelugemisega isikulisele koosseisule. Iseloomustades olukorda Isamaasõja rindeil ütles selles käskkirjas seltsimees Stalin: „Täielik võit sakslaste üle on nüüd juba lähedal. Kuid võit ei tule kunagi iseenesest, vaid saavutatakse raskeis võitlustes ja visa tööga. Hukkumisele määratud vaenlane paiskab võitlusse oma viimsed jõud ja paneb meeleheitlikult vastu, et vältida karmi kättemaksu. Ta haarab nüüd ja edaspidi kõige äärmisemate ja kõige alatumate võitlusvahendite järele. Seepärast tuleb meeles pidada, et mida lähemal on meie võit, seda suurem peab olema meie valvsus, seda tugevamad peavad olema meie löögid vaenlase pihta."

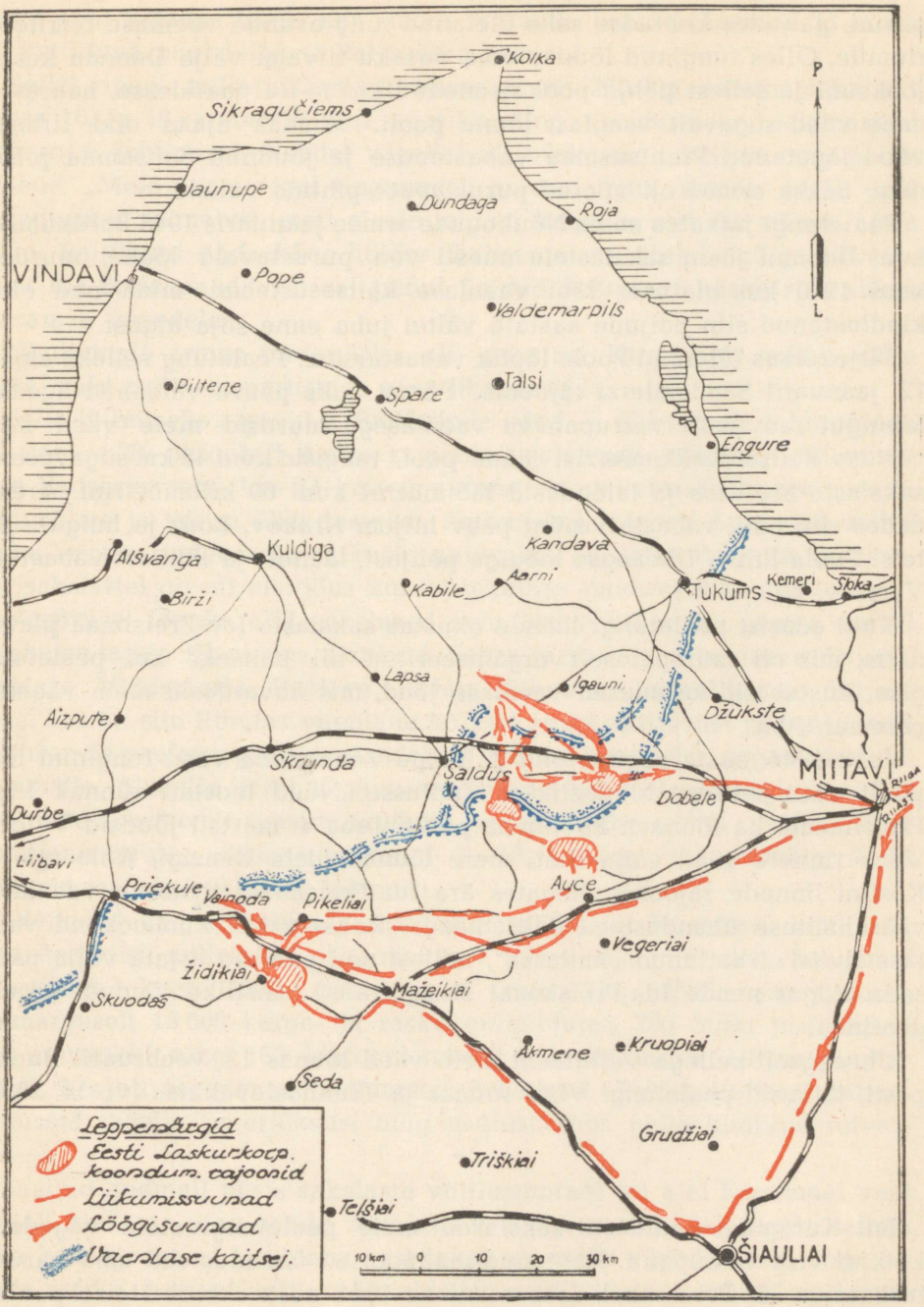
Need suure juhi sõnad said innustavaks juhiseks korpuse võitlejaile.

Seltsimees Stalini käskkiri tõstis Eesti Laskurkorpuse meeskonna ridades võidutahet ja ergutas uutele saavutustele õppeväljadel lahingulise ettevalmistuse alal, mis oli tol ajal käimas täie hooga.

23. veebruaril kell 24.00 olid Eesti Laskurkorpuses kõik vajalikud korrastustööd tehtud ja korpus oli valmis lahingusse astuma.

MARSS RINDELE

Sellal olid Nõukogude Liidu relvastatud jõud, arendades 1944. aastal suurte pealetungi-operatsioonidega saavutatud edu, kõigis rindeosades tunduvalt edasi liikunud. Aasta lõpuks olid nad jõudnud Saksamaa

Joonis 37. Operatsioonid Kuramaa vabastamiseks.

piirini, paljudes kohtades selle ületanud ning asunud vaenlase territooriumile. Olles tunginud lõunas oma vasaku tiivaga välja Doonau keskjooksuni ja sellest põhja pool sisenenud Lääne-Karpaatidesse, haarasid meie väed sügavalt vaenlast lõuna poolt. Samaks ajaks olid liitlasväed lõpetanud Prantsusmaa vabastamise ja jõudnud Saksamaa piirideni. Saksa armee oli võetud purustavate pihtide vahele.

Pealetungi jätkates andis Nõukogude armee jaanuaris 1945 Baltikumist kuni Doonau jõeni sakslastele uuesti rea purustavaid lööke, murdes kuni 1200 km ulatuses läbi vaenlase kaitsesüsteemi, mida nad olid kindlustanud siin paljude aastate vältel juba enne sõja algust.

Järjekorras oli nüüd Poola lõplik vabastamine. Pealetung selleks algas 12. jaanuaril Sandomierzi rajoonis. Pärast kaks päeva väldanud ägedat lahingut raevukalt vastupaneva vaenlasega murdsid meie väed läbi vastase kaitse Sandomierzist lääne pool, tungisid kuni 40 km sügavuseni sakslaste asetusse ja laiendasid läbimurret kuni 60 kilomeetrini. Arendades siin edu, vabastati mõni päev hiljem Krakov, Lodz ja hulgaliselt teisi Poola linnu. Üheaegse löögiga põhjast, läänest ja lõunast vabastati Varssav. (Joon. 36.)

Kuid edasist pealetungi läände ohustas sakslaste Ida-Preisimaa platsdarm, mis oli suurepäraselt organiseeritud nii kaitseks kui pealetungiks, kus asusid ka suured vaenlase jõud, mis ähvardasid meie vägede paremat tiiba.

Juba 1944. aasta sügisel olid 3. Valge-Vene rinde väed tunginud ida poolt sisse sellesse hiiglaslikku kindlusse. Nüüd teostati rünnak Ida-Preisimaale ka lõunast, Poolamaa poolt. Juba 4. märtsil jõudsid Valge-Vene rinnete väed välja Balti mere lõunakaldale Danzigi, Kolbergi ja Köslini linnade rajoonis, lõigates ära Ida-Preisimaal teotseva vaenlase väerühmituse ühendusteed Saksamaaga. Rohkem kui kümmekond vastase diviisi oli sattunud „katlasse", millest nad püüdsid asjata välja pääseda. Algas nende Ida-Preisimaal sissepiiratud fašistlike jõudude likvideerimine.

Üheaegselt sellega vallutasid meie väed lõunas 13. veebruaril Budapesti, jätkasid pealetungi Viini suunas ja Tšehhoslovakkias (vt. lk. 263).

*

Ent Kuramaal avaldasid sakslased meie pealetungivatele vägedele kõikjal visa vastupanu. Kaotanud maapoolsed ühendusteed oma varustusbaasiga Ida-Preisimaal, asus vaenlane 1944. aasta oktoobri teisel poolel kaitsele rindel, mis kulges Riia lahest ida pool Tukumsi, 40—50 km

kagu pool Salduse linna, siit läände Vainode raudteejaamani ja edasi 20 km lõuna pool Liibavit Balti mere rannani.

Sellel rindel, mille pikkus oli ümmarguselt 260 km, teostasid kaitset saksa 16. ja 18. armee Hitleri soosiku ning usaldusmehe, feldmarssal Scherneri juhtimisel. Nendel vägedel oli käsk visalt kaitsta oma positsioone. „Meie peame igal tingimusel hoidma oma rinnet. Meil pole taandumise võimalusi, meil ei ole midagi kaotada, ent me võime võita aega. Baltikumi enda käes hoides kaitseme me ühtlasi kõige tõhusamalt Ida-Preisimaad," oli sel puhul öeldud Scherneri käskkirjas saksa Kuramaa vägedele.

Nõukogude armee ülesandeks oli: sakslasi Kuramaalt mitte välja lasta, vaid nad seal purustada ning likvideerida.

Selle täitmiseks algasid 2. Balti rinde väed — üheaegselt lahingutega Sõrves — 28. oktoobril Autse rajoonis pealetungi, murdsid läbi vaenlase kaitsesüsteemi 15—27 km sügavuses ja vallutasid tugeva vastupanusõlme ja tähtsa ühendusteede ristumiskoha Autse. Lahingud selles ja ka teistes rindeosades jätkusid novembri- ja detsembrikuus, kusjuures sakslastel oli nii elavjõus kui ka tehnikas tunduvaid kaotusi.

Veebruari lõpuks olid sakslased sunnitud Nõukogude armee survel tõmbuma tagasi Klapkalns, Džukste, Sebra järve, Lielautse järve, Evardi, Vartaja, Vidusmuiža, Paplaka, Kaletu, Slonetsi, Jurmalitsisme üldjoonele. Ent ka siin ilmutas vaenlane kõikjal suurt aktiivsust ja pani visalt vastu meie pealetungivaile vägedele. Toetudes oma hästi organiseeritud, arvukaile, üksteise järel sügavusse järgustatud kaitsejoontele sooritas vaenlane korduvalt vasturünnakuid suurtükitule saatel roodu- kuni pataljonisuuruste osadega, toetatud 3—15 tankiga, saavutamata siiski mingeid märkimisväärseid tulemusi.

Olemasolevail andmeil oli sakslastel tol korral Kuramaal kokku 21 jalaväediviisi, millest 14 esijoonel ja 7 teises ešelonis ning kaugemal sügavuses, kuni 4000 mitmesugust suurtükki, 2500 miinipildujat, ümmarguselt 15 000 kerge- ja raskekuulipildujat, 300 tanki ja iseliikuvat suurtükki ning 163 lahingulennukit jalaväekindral Hilperti juhtimisel, kes oli asendanud feldmarssal Scherneri. Pealeselle veel mitmesuguseid tagala- ja eriüksusi ning asutusi koos neile kuuluva relvastusega.

Saadud andmeil püsis sakslaste võitlusmoraal tol ajal Kuramaal veel küllalt kindlana ning nende ülemjuhatuselt oli antud käsk visalt kaitsta oma kaitsejoont, et iga hinna eest takistada meie vägede edasitungi, siduda neid Kuramaal, mitte võimaldades neid kasutada teistes rindeosades, eeskätt aga Berliini suunal.

Ühtlasi sai meie väejuhatusele teatavaks, et sakslased kavatsevad osa paremaid väekoondisi Kuramaalt välja viia, et neid ära kasutada operatsioonides meie vägede vastu, kes arendasid jõudsasti pealetungi idast Berliinile. Et seda takistada ning vaenlast Kuramaal siduda, selleks said märtsi teisel poolel 2. Balti rinde väed käsu alata pealetungi, esialgse ülesandega võtta tangidesse saksa väegrupp, mis teotses Salduse rajoonis, ning see hävitada.

Sellest operatsioonist pidi osa võtma ka Eesti Laskurkorpus.

*

27. veebruaril sai Eesti Laskurkorpus 2. Balti rinde juhatajalt ülesande toimetada teede luuret kavatsetavasse uude asukohta — 15—16 km Autse linnast idas ja kagus. 7. märtsil saabus täiendav käsk, alata samal päeval kell 20.00 liikumist ja koondada 10. märtsil kella 7.00-ks Zvedri, Bunduri, Ruias, Dreimanni rajooni, 7—12 km põhja ja loode pool Autset, N armee teine ešelon, ent jäädes korralduseni rinde juhataja käsutusse.

Rännak, mille pikkus oli kuni 80 km, sooritati heas korras kolme ööga kaht rööbiti teed mööda. Päeval puhati teeäärsetes metsades. Määratud tähtajaks asus esimene väekoondis metsadesse Lielautse järve läänekaldal; teine väekoondis ja korpuse väeosad Bunas, Jaunmašeni, Tšauvaši, Sirmele mõisa piirkonda. Hoolimata pingelisest rünnakust sula tõttu halvaks muutunud teedel püsis meeskonna meeleolu kindlana.

Lahingute ootel käis kõigis korpuse väeosades ja allüksustes hoogne lahingutreening ja teostati hoolsasti relvaharjutusi. Rööbiti sellega korrastati materjalosa ja elamuid. Sapöörid asusid miinide väljavõtmisele, sest mõned väeosadest ja allüksustest paiknesid rajooni, kus kümmekond päeva enne seda oli olnud alles sakslaste kaitse eelserv miiniväljadega.

Suurtükiväelased tegid praktilisi harjutusi ja uurisid meetodeid, kuidas tulemusrikkamalt läbi murda sakslaste nn. „soomustatud vööst", mis kujutas endast hea vaatluse ning laskealaga kohtadel kaitseks maasse kaevatud tanke ja isesõitvaid suurtükke ühes neid toetava liikuva varuga — jalaväeosad koos suurtükkide ja miinipildujatega.

*

2. Balti rinde juhataja käskkirjaga 13. märtsist määrati Eesti Laskurkorpus N armee koosseisu. Järgmisel päeval saabus selle armee juhatajalt korpuse staapi operatiivne direktiiv, mille järgi korpusel tuli

armee koosseisus osa võtta viimase poolt teostatavast pealetungist, mis naaberarmee koostegevusel pidi viima Salduse linna vabastamisele. (Joon. 37.)

Selleks tuli sm. Allikase väekoondisel ühe väeosaga (sm. Võrk) peale tungida Kleinas, Balt-järve joonelt Kaulaci mõisa suunas, välja jõuda selles rajoonis asuva metsamassiivi põhjaservale, kattes ühtlasi Läti Laskurkorpuse tiiba Kaulaci poolt; luurata vaenlase kaitsepositsiooni eelserva Kuili, Kasinas joonel ja edu puhul vallutada Kaulaci mõis, kus organiseeruda kaitseks.

Ülesande täitmise kindlustamiseks oli ette nähtud paisata 15. märtsil kl. 2.00-ks üks pataljon veoautodel Lieluži, Šmuka rajooni, ülesandega pimeduse katte all asuda kallaletungi lähtealusele rindel Kleinas, Balt-järv, vahetades välja Läti Laskurkorpuse väeosa. Pataljonil minna ajutiselt Läti Laskurkorpuse komandöri alluvusse.

Niisiis pidi polkovnik Võrk oma väeosaga vallutama vastase peavastupanu-positsiooni eelväljaku ning looma soodsad eeltingimused korpuse peajõudude hargnemiseks lahingusse.

Vahetus teostus 15. märtsil kella 7.00-ks ettenähtud korras. Pataljon asus sedamaid looma tulesüsteemi ja korraldama oma lähtealust. Kl. 17.00-ks ülejäänud sm. Võrgu allüksused, järgnedes oma eelosadele üle Lamaskrogs, Sturi, Purvakrogs, koondusid Lieluži, Balt-järve, Namiti rajooni, kus asusid samuti organiseerima pealetungi lähtealust.

Veel samal päeval, 15. märtsil andis N armee juhataja käsu koondada korpus täielikult Purvini, Tšitšas, Šmuka, Dzirnieki, Jaunmastini, Kolumbas, Kiši piirkonda, kust 16. märtsil kl. 7.00 olla valmis pealetungiks.

Korpuse koondamine toimus kahel maršruudil: esimene väekoondis — sama teed mööda ja samasse rajooni, mis oli ette nähtud sm. Võrgu väeosale; teine väekoondis — üle Gludaini, Dumpji, Timeni, Upenieki — Dzirnieki, Jaunmastini, Koleini piirkonda, kusjuures mõned väeosad marssisid sellesse rajooni esimese väekoondise teed mööda. Rännaku pikkus 25—30 km.

Kuna rännaku ajal juhtus olema sula ilm, siis olid teed kaetud paksu porikorraga ja sügavate veeloikudega; sadas tihedat lumelörtsi, mis varsti tegi riided põhjalikult märjaks, rääkimata jalatseist. Suur osa rännakust tuli sooritada kottpimedal ööl. See kõik raskendas liikumist. Paljudel polnud enam „kuiva kohta hamba allgi".

Ent korpuse väeosade koondamine viidi siiski läbi määratud tähtajaks. Meeskonna meeleolu püsis kindlana. Rindejoonele lähemale jõu-

des oli märgata üha suurenevat elevust, eriti vanade lahinguveteraanide hulgas, kellel juba „käed sügelesid" ja kes ihkasid lahingusse, et sakslastele jälle kord „naha peale" anda.

Pärale jõudnud, asusid korpuse väeosad viivitamata end lahinguvalmis seadma.

LAHINGUD KAULACI ÜMBER

Eesti Laskurkorpuse ees teotsesid sakslaste 329. ja 218. jalaväediviis, tankibrigaad „Kurland", ühes vastava arvu suurtükiväega ja muude sõjatehniliste vahenditega. Kokku 13 jalaväepataljoni, 90 suurtükki, 38 miinipildujat, 54 mitmesugust soomusmasinat ja 253 kuulipildujat.

Nende jõududega oli vaenlane organiseerinud kaitse peavastupanupositsiooniga Jaunamuiža, Erini, Meiri, Dumpjukrogs joonel. Selle taga asus teine vastupanujoon Jaun-Zeljums, Kaulaci mõis, Krodeli, Brocene raudteejaama joonel, ning kolmas kaitsejoon Kaulaci küla, Brocene järve joonel. Kaugemal sügavuses olid veel organiseeritud kaitseks: 1) Tipaš, telliskivitehase, 2) Vikstrauti mõis, Apšenieki ja 3) Skajauni, Ildzes-järve jooned. Kogu positsiooni tugevamaks osaks oli ümbruskonda valitseval kõrgustikul platseeruv Kaulaci mõis, kust avanes suurepärane vaatlus positsiooni eelservale ja kaugele selle ette, eriti aga Vitoni, Kasinas suunas.

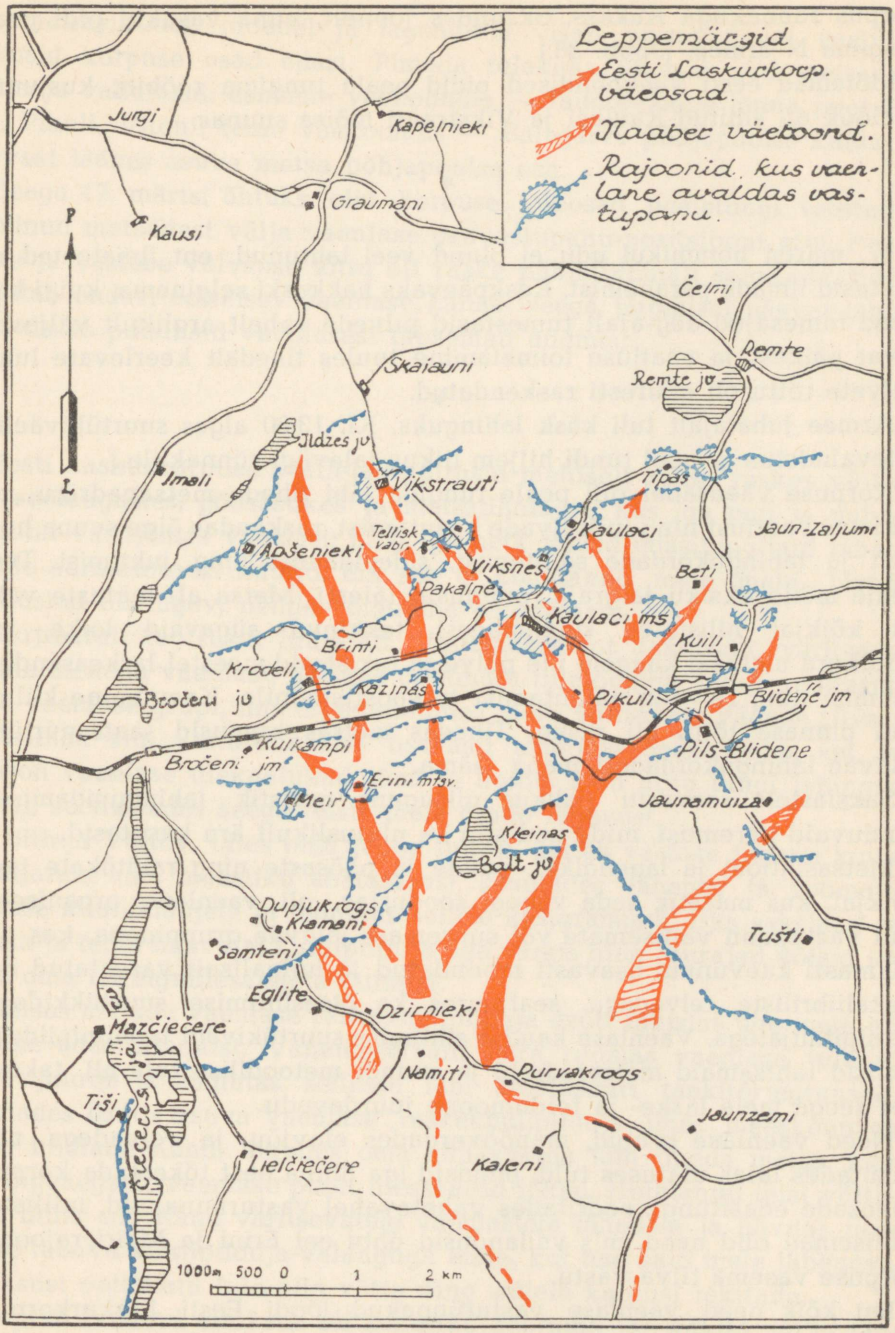
Laialdased soised metsaalad raudteest lõunas oleva Balt-järve lääneja idakaldail moodustasid vaenlase positsiooni eelväljaku, mis looduslike omaduste poolest oli igati soodne järk-järgulise kaitse organiseerimiseks, millega aeglustada meie vägede pealetungi, väsitades ja pidurdades neid. Sellel eelväljakul asus vaenlase esimene kaitsejoon Kleinas, Balt-järve, Klamani joonel.

Seega vaenlase kaitse oli hästi arendatud, kohandatud osavasti maastikuga ja järgustatud kaugele sügavusse, mille läbimurdmine ei võinud olla kergeks ülesandeks.

*

16. märtsil oli ilm udune ning ei võimaldanud edukat suurtüki- ja lennuväe tegevust. Seepärast lükati pealetungi algus edasi erikorralduseni.

Samal päeval saabus armee juhatajalt uus direktiiv, mille kohaselt Eesti Laskurkorpusel tuli 17. märtsil läbi murda vaenlase kaitse Kuili, Meiri joonel ja õhtuks hõivata Mušumuiža, Purvumuiža joon (12 km Remte mõisast loodes). Korpuse paremat tiiba pidi katma Läti Laskur-

Joonis 38. Lahing Kaulaci mõisa ümber

korpus rünnakuga Kuksas, Skrundas joonelt, kuna vasakul pidi peale tungima N armee. (Joon. 38.)

Mõlemad eesti väekoondised pidid peale tungima rööbiti, kusjuures pealöök oli sihitud Kaulaci ja Vikstrauti mõisa suunas.

*

17. märtsi hommikul udu ei olnud veel lahtunud, ent ilmateated ennustasid ilmade paranemist. Keskpäevaks hakkaski selginema, kuigi hootised lumesajud aeg-ajalt tumestasid pilvede vahelt arglikult väljavaatavat päikest ja vaatluse toimetamine tuules tihedalt keerlevate lumehelvete tõttu oli suuresti raskendatud.

Armee juhatajalt tuli käsk lahinguks. Kl. 13.00 algas suurtükiväeline ettevalmistus ja pool tundi hiljem liikus jalavägi rünnakule.

Korpuse väeosadel tuli peale tungida läbi tiheda metsapadriku, mis takistas vaatlust ning tulirelvade kasutamist, raskendas õige suuna hoidmist ja lahingukordade säilitamist, sidepidamist ning juhtimist. Teed, peale mõne üksiku jalgraja, puudusid täiesti. Metsa all mätaste vahel oli kõikjal hilistalve sulailmadest tekkinud sügavaid loike, mis mõnikord ulatusid kaugele üle põlve ja takistasid meestel laskeasendisse asumist ning relvade paigutamist tulepositsioonile. Kaevumine külmunud pinnase tõttu oli raske. Tihedas metsas kippusid saatesuurtükid jalaväe lahingukordadest maha jääma.

Sakslastele seevastu pakkus niisugune maastik lahingupidamiseks tunduvaid paremusi, mida nad siin ka ulatuslikult ära kasutasid.

Metsasihtidel ja lagendikel, puude ja põõsaste ning raidtõkete taga, kõikjal, kus maastik seda vähegi soodustas, oli vaenlane organiseerinud vastupanu väiksemate või suuremate jalaväe gruppidega, kes olid enamasti kaevunud, osavasti moondatud ja hulgaliselt varustatud mitmekaliibriliste relvadega, sealjuures ka otsesihtimise suurtükkide ja miinipildujatega. Vaenlase kaudse sihtimise suurtükivägi ja miinipildujad hoidsid tähtsamaid metsaradasid ja suundi metoodilise tule all, takistades seega meie laske- ja toidumoona juurdevedu.

Need vaenlase grupid, manööverdades elavjõu ja relvadega ning kasutades laias ulatuses tuld, püüdsid iga hinna eest tõkestada korpuse väeosade edasitungi, sooritades vahetevahel vasturünnakuid, millistest jõulisemad olid need, mis vallandusid õhtu eel Erini ja Meiri rajoonist korpuse vasema tiiva vastu.

Ent kõik need vaenlase vasturünnakud löödi Eesti Laskurkorpuse võitlejate poolt tagasi. Samm-sammult edasi tungides, haarates ja piira-

tes metsasihtidel, radadel ja lagendikel visalt vastupanevat vaenlast liikusid korpuse osad edasi. Pimeda tulekuks jõudsid nad metsadest välja ja vallutasid: esimene väekoondis — raudteejoone lõuna pool Perei, Pikuli, Vitoni; teine väekoondis — Balt-järve põhjapoolse kalda ja järvest läänes asuva metsa põhjapoolse osa.

Seega 17. märtsi õhtuks olid korpuse väeosad pealetungi teostades jõudnud metsadest välja vaenlase peavastupanu-positsiooni ette. Pimeduse ja vastase valvsuse tõttu oli raske põhjalikumalt selgitada, mida kujutab endast eelseisev vaenlase kaitse; seega järgmisel päeval lahingut alates puudusid vaenlasest täpsemad andmed.

*

Eesti Laskurkorpuse võitlejad käitusid mehiselt selles raskes võitluses soolaugastes, põõsastikes ja metsatihnikuis, kus iga puu ja puhma taga oli varitsemas vaenlasi, ning iga hetk võisid edasitungijaid tabada nende surmatoovad kuulid. Ent see ei kohutanud meie mehi. Nende võitlusind oli tugev, nende võidutahe paindumatu.

Kartmatult teotsesid luurajad. Vanemseersant Jakobson, varitsedes kolme mehega vaenlast, paiskas ootamatu tulelöögiga laiali roodusuuruse vaenlase grupi, mis oli suundumas meie võitlevate vägede tiivale, et üritada siin vasturünnakut; osavasti manööverdades sidus sm. Jakobson vaenlase ülekaalukad jõud ja hoidis neid mitu tundi lahingust eemal, soodustades seega teiste meie osade tegevust.

Võitleja Vältov, olles oma jaoga luurel, sattus vastase tugeva kuulipildujatule alla; maastiku ebatasasusi kasutades lähenes ta roomates vastase kuulipildujale ja lennutas sellele käsigranaadi. Üks sakslane sai surma ja teine haavata; kuulipilduja aga vaikis ning luurajad võisid jätkata oma lahinguülesannete täitmist.

Metsas asetsev vaenlase raskekuulipilduja dzott takistas ühe meie allüksuse edasiliikumist. Vanemseersant Pärn roomas vaenlase tule all dzoti juurde ja lennutas sellesse läbi ambrasuuri tankitõrjegranaadi, hävitades dzotis asuva vaenlase raskekuulipilduja ühes meeskonnaga. Noor hiidlane Känd, liikudes oma allüksusega läbi tiheda metsa, märkas õigeaegselt vaenlase poolt ülesseatud lõksu. Hoiatanud teisi võitlejaid, hiilis sm. Känd varitsevatele vaenlastele lähedale ja hävitas need mõne tabava kuulipilduja-valanguga enne, kui nad said meie lähenevat allüksust ootamatu tule alla võtta ning sellele kaotusi tekitada.

Kapten Ivanovi allüksus oli sunnitud peatuma jõe kaldal, mille taga asus kaitsel vaenlane; sild üle selle vesiraja oli terve, kuid kaetud värs-

kete kuuseokstega. See äratas kahtlust. Võis arvata, et sild on vaenlase poolt mineeritud; demineerida seda aga polnud võimalik, kuna sild oli kogu ulatuses vaenlase tabava tule all. Nüüd tormas nooremseersant Kingisepp vaenlase tule all, riskides oma eluga, hulljulgelt sillale, kiskudes endaga kaasa teisi võitlejaid. Varsti oli kogu allüksus ületanud jõe ja pealetung võis jätkuda endise hooga. Metsas kaitsel olev vaenlane takistas tulega meie edasiliikumist. „Minu järele!" hüüdis jefreitor Heinat ja sööstis oma jaoga ette. Tulistades käigul kuulipildujast sundis ta tabava tulega vaikima mitu vaenlase tulepunkti, võimaldades sellega teistel võitlejatel väiksemate kaotustega jõuda vaenlaseni ja lõpetada tema vastupanu.

Luurel olles sai luuregrupi komandör sm. Kurov haavata. „Komandöri pean ma tingimata päästma," mõtles nooremseersant Tragel. Ta upitas haavatu selga ja hakkas teda tule alt välja kandma, andes samas teistele luurajatele juhiseid edasiseks teotsemiseks. Lumi ulatus põlvini. Vaenlane püsis visalt kannul. Ent Tragel sammus vapralt edasi, kuigi jõud kippus lõppema. Rohkem kui kilomeetri kandis tubli võitleja oma rasket koormat ja toimetas haavatud ohvitseri kindlasse kohta.

Noored võitlejad seersant Narme jaost ilmutasid lahingus samal määral vaprust ja julgust kui vanad lahingumehed. „Olgu mis on, aga mehed on kõik tublid," ütles sm. Narme. „Mul on jaos kaks uut sõdurit — Torga ja Ernits, kumbki pole varem lahingus olnud, aga vanadest ei jää nad põrmugi maha. Meie ees umbes paarisaja meetri kaugusel olid sakslased sügavale maa alla pugenud ja takistasid meie meeste edasitungi. Maastik ees oli lagedavõitu soo, veelombid ja harv võsa. Mehed tõusid kallaletungiks üles ühekorraga ja täis otsustavust. Ründajate jõudes lagendiku keskpaika, avasid dzotile tule meie tankitõrjekahurid, mis lõid ambrasuurid jalamaid „pimedaks". Vaenlase kuulipildujad vaikisid ja dzott vallutati seejärel jõulise ning hoogsa tormijooksuga, kusjuures ägedat vastupanu osutav vastane hävitati viimse meheni käsitsivõitluses.

Eriti vapralt võitles Isamaasõja 2. järgu ordeni kandja vanemseersant Kattai. Võitluses tähtsa ühendustee pärast tormas ta oma allüksusest esimesena rünnakule ja viskas kiiresti ning osavalt granaadi meie pealetungi tõkestava dzoti ambrasuuri, kindlustades nii rünnaku edu.

Jefreitor Perkmann hävitas tabava tulega saksa snaiperi ja neli reavõitlejat. Sõdur Martin Kimp hävitas ägedas käsitsivõitluses tähtsa ühendustee läbilõikamisel seitse sakslast.

Sm. Schneideri allüksuse luuraja seersant Tamberg, viibides kogu aeg võitlejate esiridades, avastas oskuslikult märke — vaenlase tulepesi ja

positsioone. Avastatud märkide asukohad teatas ta viivitamata edasi, mis kindlustas nende kiire hävitamise.

Sm. Elbrechti allüksusest sai jefreitor Terras mürsukillust haavata. Kui vanemleitnant Virkoja oli ta sidunud, ütles ta otsustavalt: „Toru jääb ilma sihturita, praegu pole aega end ravida!" ja pöördus rivisse tagasi.

Vanemseersant Muttik, sm. Pjahhini rühmast oli oma meestega julgestuses. Avastades vaenlase „kägusid" puude otsas, organiseeris ta oskuslikult nende hävitamist. Temaga koos tegutsesid vanemseersant Jaanson ja kuulipildur punaväelane Raumann.

Sm. Kutti kahurid, toetades jalaväge ja rajades endale teed suurte raskustega läbi metsa, asusid otse vaenlase nina all jõe kaldal tulepositsioonile, et katta oma jalaväge selle vesiraja ületamisel. Lahinguhoos sai üks kahureist pihtamuse ning kahuri meeskonna paljud liikmed said haavata. Ent nad ei loobunud võitlusest seni, kui jõgi oli forsseeritud, vaenlase positsioonid vastaskaldal vallutatud ja edasitung võis jätkuda. Seersant Vasilde, manööverdades oma suurtükiga mööda metsateed ühelt tulepositsioonilt teisele, kohtas hommikuhämaruses ootamatult vaenlase taanduvat 60—70-mehelist gruppi. Tekkis sekundiline seisak. Oli hilja kahurit laadida ja tulistada; ka käsitsivõitluses polnud loota edu, sest jõudude vahekord oli kaugelt vaenlase kasuks (5 meest 60—70 vastu). Ent seersant Vasilde otsustas kiiresti. „Käed üles! Relvad maha panna!" See käsklus kõlas nii kindlalt ja otsustavalt, et sakslaste hulgas tekkis paanika. Nad arvasid, et selle mehe kindlus ja rahu toetuvad jalaväele ja automaatureile, kes on järgnemas kahureile, ning põgenesid.

Vapralt purustasid vaenlast ka sm. Linnase väeosa suurtükimehed. Nad rakendasid sakslaste avastamiseks ning purustamiseks kogu oma oskuse, kasutades leidlikke võtteid ja sõjamehe kavalust.

Et teostada edukalt vaatlust, ronisid suurtükiväe luurajad puude latvadesse, peitsid end hoolikalt okstesse ja asusid „ametisse". Nii avastas seersant Säärekannu vaenlase miinipildujapatarei. Pisut hiljem märkas ta tulesähvatusi otsesihtimise suurtükist, mis tulistas meie kaitse eelserva. Kohe jõudsid need teated komandöri kätte, ja hetk hiljem surusid meie patareid hitlerlaste tulekolded maha.

Sapöörid rajasid läbi metsade, põõsaste ja soode teed jalaväele, sillutades teid, ehitades sildu ja kõrvaldades miine. Sapöörid-luurajad olid alati ees, koos jalaväeluurega. Sel lahingute perioodil paistsid oma mehisusega silma nooremleitnant Sõra mehed: seersant Preimann, nooremseersant Viiari, Arulaht, jefreitor Mäekask ja Sokk.

Mitte vähema eduga teotsesid leitnant Haljaste mehed, kellel oli ülesandeks purustada tähtis raudteeosa. See raudtee asetses mõnekümne

meetri kaugusel meie positsioonidest, mis olid metsaserval. Kui sapöörid — sõdur Roosveski, jefreitor Tammes ja nooremseersant Prink, jõudsid roomates vahetult teeni, avas vaenlane nende pihta tule. See ei takistanud võitlejaid. Kiiresti asetati tankitõrjemiinid teele ning süüdati need. Peatselt kõlasid plahvatused, kuid kõik laengud ei lõhkenud. Vaenlane tugevdas tuld, kuid sellest hoolimata asetati veel uusi laenguid. Ohvitser Haljaste roomas ise lõhkeainetega kõige ees. Varsti kõlas jälle plahvatus. Vaenlase tähtis ühendustee oli lõhutud.

Ka sidemehed näitasid oma kõrget kvalifikatsiooni. Tubli bolševikuna teotses nooremseersant Nahkur puhkamata mitu lahingupäeva järgemööda oskuslikult pealöögi suunas; jefreitor Innos ja punaväelane Kaar omandasid kuulsuse rikete parandamise rekordiliste kiiruste ja arvude poolest.

Sidelased nooremseersant Vilokas ja punaväelane Hiiesalu läksid looma sidet kahe komandopunkti vahel. Teel kohtasid nad 5—6-mehelist sakslaste gruppi. Tekkis tulevahetus ja kaks vaprat sidelast lõid ülekaaluka vastase põgenema. Seejärel avati neile metsast uuesti automaadituli. Sm. Vilokas sai haavata, kuid jätkas võitlust. Roomates liikusid sidelased sihtkohta ja täitsid ülesande määratud tähtajaks.

*

18. märtsiks pidi Eesti Laskurkorpus läbi murdma vaenlase kaitse rindel Kupjist Erinini, hõivama Remte järve, Skajauni joone ja jätkama pealetungi Harti suunas. Remte, Salduse maantee joonel pidi korpuse rinde läbima motoriseeritud kaardiväekoondis, et tungida sügavamale vaenlase tagalasse, lõigates seal läbi ühendusteid ja desorganiseerides juhtimist.

Korpuse lähemaks ülesandeks oli võtta enda alla vaenlasele tähtis Remte mõis, Salduse maantee — Gaižasist Krodelini; pärast seda pidi hõivatama Skajauni mõis, Ildzes-järve ja Lukes-järve joon. Selleks tuli esimesel väekoondisel vallutada Blidene raudteejaam ja Gaižas, Vibsteri, Kaulaci mõisa piirkond, kust jätkata edasitungi üle Remte mõisa metsa vallutamiseks, mis asub Skajauni mõisast kagu pool. Teine väekoondis, kattes esimese väekoondise vasakut tiiba, pidi hõivama Pakalnõ, Krodeli, Kasinase rajooni, järgnevalt vallutama sellest põhjas asuva metsamassiivi ja jõudma Skajauni mõisa, Lukes-järve joonele.

Seega oli korpuse lahingupäeva lähem ülesanne murda läbi vaenlase hästi organiseeritud kaitsepositsioon kuni 7 km rindel ja tungida edasi kuni 8 km ulatuses tema kaitse sisemusse.

Kl. 11.00, pärast ligi pooletunnilist võimsat suurtükiväelist ettevalmistust algas korpuse väeosade rünnak tankide toetusel. Vaenlane, kasutades täies ulatuses oma suurepäraseid vaatluse ning tulistamise võimalusi, külvas meie ründavad osad üle marulise tulega kõigist tema kasutada olevatest tulirelvadest, mida toetasid arvukad maasse kaevatud tankid ja iseliikuvad suurtükid. Ent sellele vaatamata liikusid korpuse osad visalt edasi. Vaenlase vasturünnakud, mida nad sooritasid jalaväeosadega, toetatud 6—10 tankiga, löödi tagasi ning pimeda tulekuks hõivati esimese väekoondise poolt teedesõlm Pils-Blidenest loodes, mets ida pool Kupjist, Kalna, Viton, ja teise väekoondise poolt — mets lõuna pool raudteed, Erini, Meiri joonel.

*

Ka neis lahinguis näitasid paljud korpuse võitlejad julgust ja mehisust.

Nooremleitnant Repsoni luurajad teostasid julge retke, mis lõppes vaenlase kuulipilduja dzoti hävitamisega. Luurajad sm. Susi, Malinkin ja Korotov lähenesid roomates, sm. Ana kuulipildujatule kattel, dzotile ja lennutasid tulistamisavasse kolm käsigranaati, millest kaks lõhkesid sisemuses, hävitades kuulipilduja meeskonna. Seersant Allik oma rühmaga vallutas hoogsa ning julge rünnakuga Pils-Blidene mõisa ja lõi tagasi kuus sakslaste vasturünnakut, kes tahtsid iga hinna eest mõisa tagasi võtta.

Seersant Kukk viis oma raskekuulipilduja jao üle oja, asetas relva soodsale tulepositsioonile, avas vaenlasele tiibtule ja surus maha mitu tema tulepunkti, toetades seega oma üksuse rünnakule minekut ja vaenlase kaitse läbimurdmist. Samasuguse mehise teoga sai hakkama vana lahingumees nooremseersant Patrail sm. Tammuri allüksusest. Surunud maha vaenlase kuulipilduja ja tabanud täpse lasuga tema snaiperit, tõusis ta vaenlase tugeva tule all esimesena oma jaoga rünnakule, kiskudes endaga kaasa ka naaberallüksused.

Major Kevvai juhtis kindlalt ja oskuslikult oma üksust väga raskeis maastikutingimustes vaenlase tugeva ja keskendatud tule all, kuni teda tabas vaenlase kuul. Oma isikliku eeskujuga tõmbas ta kaasa kogu oma üksuse võitlejad. Vanemseersant Vilk liikus oma raskekuulipildujaga jalaväe lahingukordade ees, lõi tagasi oma tulega mitu vaenlase vasturünnakut ning ei lakanud tulistamast ka siis, kui ta oli saanud tõsiselt haavata. Tublisti võitlesid ka raskekuulipildurid sm-d Valdna, Sarrit, Mumm ja Jõgisto. Snaiper kommunistlik noor sm. Trei asus laske-

positsioonile saksa purustatud tanki, mis asus vaenlase tranšee läheduses, ja tabas siit lühikese ajaga 6 vaenlast. Teine snaiper jefreitor Mägi, hiilides saksa otsesihtimise suurtükkide lähedusse, hävitas 4 vaenlase suurtükinumbrit, mispeale suurtükid lakkasid tulistamast ja meie ründavad osad võisid selles lõigus ilma suuremate kaotusteta edasi tungida. Sama edukalt lahendasid oma ülesandeid ka snaiperid Laube ja Lill.

Vanem Nahkuri suurtükki ründas saksa iseliikuv suurtükk „Ferdinand". Ent tubli suurtükimees ei kaotanud meelekindlust. Silmapilkselt veeretas ta suurtüki tulepositsioonile, pani peale seadmed ja avas tule. Juba esimese lasuga süüdati vaenlase soomusmasin põlema. See oli suurepärane algus. Samal päeval hävitas vanem Nahkur veel 3 vaenlase tulepunkti. Kapten Piirisilla kahuriülemate vanemseersant Junnmanni, Karbi ja Tilga suurtükid hävitasid samuti igaüks mitu vaenlase tulepesa. Punaväelased Kozlov ja Palm süütasid kaks saksa tanki, kuna jefreitor Kander hävitas ühe „Tiigri". Niisama vapralt võitlesid, aidates tagasi lüüa vaenlase vasturünnakuid, tankihävitajad vanemseersant Silm, seersant Saluvee, jefreitor Kuusik ja Undo.

Sm. Mehide allüksuse otsesihtimise meister sihtur nooremseersant Rummi hävitas ühe vaenlase dzoti, 5 kuulipildujapesa ja kuni 20 vaenlast. Sama patarei nooremseersant Kiviselja suurtükk hävitas otsesihtimisega kaks raskekuulipildujat ja üle kümne vastase. Haavata saades jätkas sm. Kiviselja sellest hoolimata võitlust.

Hoogsa rünnakuga löödi vaenlane ühes lõigus tema positsioonidelt välja ja meie võitlejad liikusid edasi. Oma seisukorra päästmiseks üritasid sakslased vasturünnakut. See meie võitlejaid ei kohutanud. Kiiresti asusid leitnant Määri tankihävitajad vaenlase tanke tulistama.

Esimestena andsid oma pikast püssist tuld võitlejad Eit ja Loomin, kellede kuulid tabasid otsekohe. Seejärel avasid tule ka jefreitor Noorkõiv ja Kihva ning seersant Sinilaid ja Saarväli. Vaenlase tankid külvati üle tiheda ja tabava tulega, sundides neid tagasi pöörduma. Vaprate võitlejate meelekindlus tõi neile võidu.

Võitlustes olid bolševikud nagu ikka esirinnas. Parteikandidaat seersant Russak juhtis komandöri rivist välja langedes oskuslikult kahurite tuld jalaväe rünnaku toetamisel. Parteikandidaat seersant Nekrassov viis oma suurtüki jalaväe aheliku ette ja purustas vaenlase tulepesi otsesihtimisega. Kommunistid nooremleitnant Rütli, nooremseersant Mets, punaväelane Part ja nooremleitnant Niggol, saanud lahingus tõsisemalt haavata, ei lahkunud rivist, vaid jätkasid võitlust.

Lahingupäeva kestel 18. märtsil oli korpuse väeosadel võimalus tutvuda lähemalt vaenlase kaitsesüsteemiga. Peavastupanu-positsiooni eelserv oli osavasti kohandatud maastikuga. Tranšeed eelserval olid katkendilised, ent suuremalt osalt täisprofiilis; korpuse vasaku tiiva ees laskurikaevikud osalt pooles sügavuses või maapealsed (soine pinnas). Tranšeedesse oli ehitatud hulgaliselt lahtisi pesi automaatrelvadele. Kõik need pesad olid suurepäraselt moondatud ja osavasti paigutatud maastikule nii, et saavutada eelserva ette rist- ja põikituld, ning hoida hävitava tule all tähtsamad varjatud juurdepääsuteed. Paiguti grupeerusid laskurikaevikud hästi organiseeritud, soliidseteks tugipunktideks ühes arvukate dzottidega. Tranšeedes ja tugipunktides leidus küllaldasel arvul varjendeid meeskonnale.

Teine, kolmas ja kaugemal kaitse sügavuses korraldatud vastupanujooned koosnesid enamasti üksikuist täisprofiilis tugipunktidest ühes lahtiste kuulipildujapesadega ja varjenditega meeskonnale. Kaitsejoonte ees oli okastraat- ja Bruno spiraaltõkkeid ning miinivälju. Vastupanujooned olid tähtsamates suundades ühendatud omavahel jooksukraavidega. Kivi- ja ka puuhooned olid kõikjal kohaldatud kaitseks.

Peavastupanu-positsiooni eelserval ja sealt kaugemale sügavusse laius tüüpiline Kuramaa maastik: korratult segipaisatud künkad, nende vahel sooribasid ühes neid läbistavate ojade ja jõgedega, küngastel põllulappe, puust ja kivist taluhooneid või metsasalusid, mis paiguti ühinesid ulatuslikumateks metsaaladeks.

Lahing Eesti Laskurkorpuse rindel 18. märtsil ei soikunud ka pimeda tulekuga. Korpuse paremal tiival, Pils-Blidene mõisa rajoonis üritas üks alampolkovnik Pauli üksustest sm. Mihkelsoni juhtimisel Blidene raudteejaama vallutamist, kus vaenlane oli end hästi kindlustanud kivist jaamahoonetes ja teistes ehitustes. Ettevõte õnnestus. Raudteejaam vallutati hoogsa rünnakuga kl. 4.00 paiku 19. märtsil. Reamees Abel oli esimene, kes tungis jaamahoonesse ja algas selle puhastamist vaenlasest. Oma julguse ja hooga innustas ta ka teisi võitlejaid edasitungile. Sellega sattus Pils-Blidene tähtis teedesõlm täielikult meie valdusse. Pärast lahingut nihutas sm. Mihkelson oma üksuse edasi ida poole ja asus teedesõlme kaitsele rindega itta ja kirdesse.

Samuti teise väekoondise rinde ees polnud öösel vaikne, vaenlane arvatavasti kartis ka siin meiepoolset rünnakut, tulistas intensiivselt jalaväerelvadest ja ajuti sekka ka suurtükkidest ning miinipildujaist.

Vanemseersant Kreili rühm asus öösel allüksuse vasakule tiivale, metsa servale. Teostati hoolikat vaatlust, et vaenlane ei saaks üllatada.

Peatselt märkaski jaokomandör sm. Räkk vaenlase gruppe lähenemas. Meie mehed valmistusid vaenlast ootamatult lööma, keegi ei tohtinud avada käskluseta tuld.

Hädaohtu aimamata lähenesid sakslased. Nad olid juba jõudnud 70—80 meetrini, kui kõlas rühmakomandöri käsklus kõigist relvadest tule avamiseks kogupaukudena. Maruline tuli lõi vastase read segi. Kõik nende vasturünnaku katsed löödi tagasi ja vaenlane oli sunnitud suurte kaotustega taganema.

Sakslased püüdsid veel kahel korral vasturünnakut teostada, kuid asjata. Vanemseersant Kreili mehed jäid vankumatuks.

Öösel toodi juurde laskemoona, meeskonnale sooja toitu, evakueeriti haavatud, keda polnud võimalik välja viia päevavalgel. Meie luurajad korraldasid öösel luureretki, laskurüksused parandasid lähtealuseid ja kindlustasid neid, ette valmistudes vaenlase kaitsesüsteemi edasiseks rünnakuks hommikul valge tulekuga.

19. märtsil kl. 12.30, pärast pooletunnilist efektiivset suurtükiväelist ettevalmistust, asusid korpuse osad uuesti kogu rindel rünnakule.

Vaenlane avaldas väga visa vastupanu, sooritades rea raevukaid vasturünnakuid tankide toetusel Tipaši, Lači rajoonist: Kupji suunas sm. Pauli väeosale, ja maanteed mööda Katjaragi suunas sm. Pauli ja Horni väeosade liitekohta. Korpuse vasakul tiival takistas vaenlase soomusrong Brocene raudteejaama suunast tiibtulega tunduvalt teise väekoondise edasiliikumist.

Kõik need vaenlase katsed tõkestada korpuse edasitungi ei andnud tagajärgi. Vasturünnakud löödi tagasi, kusjuures vaenlasel oli tunduvaid kaotusi. Meie vägede edasinihkumine jätkus. Sealjuures teotses edukalt lahingupäeva vältel polkovnik Horni väeosa; pimeda tulekuks vallutas ta oskusliku manöövriga, rünnates vaenlast rindelt ja haarates teda mõlemalt tiivalt, tähtsa Kaulaci mõisa ja teedesõlme.

Kaulaci mõis, mis domineeris maastikuliselt ümbruskonna üle peaaegu tervel korpuse rindel, oli ühes oma arvukate ja soliidset konstruktsiooni kivihoonetega vaenlase poolt tugevasti kindlustatud, omas suurepärast vaatlust ja osavasti maastikuga kohandatud tulesüsteemi. Pealeselle oli Kaulaci mõis, nagu juba eespool tähendatud, ühtlasi tähtsaks teedesõlmeks, mis võimaldas sakslastel hõlpsalt manööverdada korpuse rindel oma jõududega ja abinõudega, paisates neid vajaduse korral kiiresti ühest rindeosast teise või tuues sügavusest juurde värskeid vägesid. Seepärast Kaulaci mõisa vallutamine oli meile märkimisväärseks eduks, sakslastele aga tõsiseks kaotuseks.

Ka mujal korpuse rindel vallutati rida tähtsaid objekte. 19. märtsil kl. 20.00 asusid korpuse osad joonel: Blidene raudteejaam, kagu pool Kupjist, Kolusi, Kaulaci mõis, 300 m lääne pool Kaulaci mõisa Galenis, Brinti, Ausekli.

*

Kommunist leitnant Kunder sooritas neis võitlusis ennastohverdava kangelasteo. Üks vaenlase kaetud tulepesa hakkas sm. Mihkelsoni allüksuse edasiliikumist raskekuulipilduja-tulega kõvasti segama. Leitnant Kunder ründas mõne mehega seda kuulipildujat; hiilides lähemale viskas ta läbi avause tulepessa kaks granaati, millest üks lõhkes otsemuses. Lähenedes nüüd pesale, et lõplikult seda vaenlasest puhastada, tabas leitnant Kunderit pesast vaenlase kuul. Saades aru olukorrast viskus leitnant Kunder tulistamisava ette ja sulges selle oma elu hinnaga. Sm. Kunderile omistati Nõukogude Liidu kangelase nimetus.

Edukalt tegid vaenlase otsotte kahjutuks vanemseersant Bristol, punaväelane Pantsen, vanemseersant Kattai, vanem Kenno ühes punaväelaste Heinmanni ja Sefferiga, nooremseersant Niklos, jefreitor Lipson, nooremseersant Kurvits, punaväelane Piilmann, kommunistlikud noored nooremseersant Hirv, Vallner ühes punaväelase Oleviga ja teised.

Kapten Lio tankihävitajad lasksid vaenlase soomusrongi kuni 400 m kauguseni ja avasid siis sellele ootamatult sm. Antoni ja Ranna patareidest tule; vanemseersant Seksi, Mägi ja Tamme kahurite täpsete tabamustega süüdati mõne lasu järel mitu platvormi põlema; kuuldus tugevaid plahvatusi ja soomusrong pages kiiresti lahinguväljalt. Teises lõigus purustasid vanem Tautsi kahurid hästi sihitud laskudega kaks vaenlase soomustransportööri.

Tublid sidelased ei jäänud maha jala- ja suurtükiväelastest. Suunaülem seersant Tamm kasutas oskuslikult liinile püstitatud vahejaama, et liini katkemisel taastada kiiremini sidet. Selle võttega ei kaotanud ta korrakski sidet, ehkki liin katkes eespool mitu korda. Hobusemees jefreitor Arukallas läks otsustaval hetkel vabatahtlikult teenindama liini; vaenlase tugeva tule all parandas ta lühikese ajaga 9 korda katkenud sidejuhtmeid. Seersant Gutmann ja jefreitor Spungin, teotsedes eriti raskes olustikus, näitasid üles kiirust ja täpsust oma ülesannete täitmisel. Vaenlase tulelöökide tagajärjel purunes korduvalt sideliin. Teiste sidelaste puududes käisid sm. Gutmann ja Spungin korduvalt seda parandamas, kuigi nad mõlemad olid haavatud; ühel sellisel parandusretkel sattusid nad vaenlase tugeva tulelöögi alla; sm. Gutmann sai surma ja Spungin raskesti haavata.

Ka autojuhid olid tublid. Öösel saabus järsku lahingukäsk. Tuli tõmmata kiiresti kahureid teise lõiku. Maastik liikumiseks sinna oli eriti raske — mets ja soo. Kogu lootus kahurite õigeaegseks tulepositsioonile viimiseks lasus autojuhtidel. „Kahurid on enne hommikut kohal!" ütlesid autojuhid sm-d Ellert ja Jooro, Stamberg ja Miller. „Sealt, kus keegi pole veel läbi läinud, läheme meie läbi!" Asuti teele. Puude vahelt oli raske läbi pääseda. Kännud ja pori tõkestasid teed. Öö oli kottpime, ent tuledega sõita oli keelatud. Meeter meetrilt liiguti edasi ja hommikul olid kahurid õigeaegselt uuel tulepositsioonil.

Raskestiläbitavaist teedest hoolimata varustasid sm. Kangro allüksuse autojuhid väeosi laskemoonaga, olles päevi järjestikku magamata.

Eriti paistsid silma autojuhid Kuznetsov, Mätlik, Kiisvek, Tõnisson, Allikas ja Lukke. Nende masinad olid alati lahingulises valmisolekus; vaatamata rasketele teeoludele ei esinenud neil kütteaine ülekulutust. Mõnikord olid teed vaenlase tule all, kuid ka see ei takistanud neid. Samuti osutasid suurt energiat need autojuhid, kes vedasid toiduaineid. Väsimatult varustasid nad väekoondist küllaldase hulga produktidega.

*

Järgnevate päevade kestel, 20.—22. märtsini suurendasid sakslased korpuse rindel üha oma jõude ja tõid kohale arvukalt värskeid vägesid, sealhulgas ka 19. Läti SS-diviisi osi. Tehti kindlaks rea uute suurtüki- ja miinipildujapatareide (kuni 13 suurtüki- ja kuni 8 miinipildujapatareid) ilmumine korpuse ette Beti, Kaulaci (küla), Vikstrauti mõisa piirkonda ja nende asumine tulepositsioonile ning tegevusse astumine meie pealetungivate vägede vastu. Mürskude ja miinide arv, mis vaenlane lahingupäeva jooksul meie lahingukordade ja lähema tagala peale välja puistas, näitas jõudsat kasvamise tendentsi, tõustes tagasihoidlikult arvestades 5000—6000 mürsuni päeva jooksul. Üheaegselt märgiti ka vaenlase tankide ja iseliikuvate suurtükkide arvu suurenemist.

Vastavalt sellele, kuidas kõvenesid vaenlase jõud, suurenes ka tema aktiivsus. Et takistada korpuse väeosade edasitungi, manööverdasid sakslased korpuse rindel, kasutades head teedevõrku, oma väeosi kiiresti ühest rindeosast teise, sinna, kus hakkas avalduma meie edu. Nad üritasid ka vihaseid vasturünnakuid, nüüd juba kuni jalaväepataljoni suuruste osadega ühes 6—12 tanki ja iseliikuva suurtükiga.

Ent korpuse väeosad, taotelles visalt neile kõrgema väejuhatuse poolt ülesseatud lahinguülesannete täitmist, tungisid kõigele vaatamata tarmukalt edasi.

Öösel ja päeval käis vahetpidamatult lahingutegevus. Rahutud, magamata ööd ja pingerikkad ning erutavad päevad vaenlase halbaennustavalt vilistavate kuulide ja mürskude ning miinide all, mis lõhkedes lukustasid kõrvu ja rebisid valusalt närve, kuni põlvedeni vees ja tinavärvilistest rasketest pilvedest järsu tuulega mahasadavas varakevadises lumelörtsis, alati läbimärjad jalatsid ning riided, ilma ühegi võimaluseta neid kuivatada, — kõik see ei suutnud kõigutada Eesti Laskurkorpuse sõjameeste võitlusmoraali. Kõik teadsid, et need siin on viimased pingutused, et kaugemal läänes teised Nõukogude armee osad on juba lähenemas vaenlase pealinnale ning südamele Berliinile ning et pole enam kaugel lõplik võit ja sellele järgnevad kestvad ning kosutavad rahupäevad. Seepärast igaüks Eesti Laskurkorpuse meestest oli otsustanud võidelda kindlalt lõpuni ning täita ausalt oma kohused.

20. märtsil polkovnik Horni ja major Raia väeosad, mis tungisid peale esimese ja teise väekoondise liitekohal, lääne pool Kaulaci mõisa, vallutasid keskendatud löögiga metsa lõuna pool Vibsteri ja telliskivitehast. 21. märtsil samad väeosad hõivasid Remte mõisa suunas Katjaragi ja tungisid sellest asulast lääne pool välja Vikstrauti mõisani. 22. märtsil polkovnik Võrgu üksused, kes vahepeal olid asendanud sm. Horni väeosa Kaulaci mõisa rajoonis, vallutasid järsu löögiga kõrg. 133,1 (0,5 km põhja pool Kaulaci mõisa), mis oli sakslaste asetuses ja ka kogu ümbruskonnas kõrgemaks maastikupunktiks ning võimaldas vaenlasele teostada meie lahingukordade head vaatlust ja tõhusat tulistamist.

Selle ja ka eelmiste päevade kaotustega ei tahtnud vaenlane leppida. Ta organiseeris öösel ja päeval kuni pataljonisuuruste osadega, toetatud 6—10 tankiga ja iseliikuva suurtükiga, rea tugevaid vastulööke meie vägedele Kaulaci mõisa rajoonis, et piirata sisse ning hävitada meie osad, taastada oma rinne ja vältida meie edasist pealetungi selles rajoonis. Kuid kõik need sakslaste vasturünnakud, mis enamikus olid suunatud kontsentriliselt Kaulaci rajooni, paisati korpuse väeosade poolt otsustavalt tagasi ja sakslased ei saavutanud seda eesmärki, mida nad taotlesid.

Samal ajal, kui olid käimas kibedad võitlused Kaulaci mõisa piirkonnas, liikusid sm. Pauli üksused, vallutanud Kupji, sellest loodes asuvat metsa mööda kuni 2 km edasi ja asusid 23. märtsil metsa põhjaservale, võttes vaenlaselt tähtsa Remte—Kaulaci maantee oma kontrolli alla. Sakslased püüdsid tõkestada seda edasitungi tugeva pikitulega arvukaist mitmekaliibrilistest relvadest ja tiivalöögiga Breti rajoonist, ent ka need vaenlase kallaletungid tõrjuti meie osade poolt edukalt

tagasi; sm. Pauli üksused jäid kindlalt püsima nende poolt vallutatud maastikujoonel.

22. märtsi õhtuks asusid korpuse osad Kuili, Beti, Kupjist loodes asuva metsa põhjaserva, Katjaragi, telliskivitehase ja Galenis joonel.

*

Lahingus Kaulaci mõisa pärast teotses edukalt vanemleitnant Larin. Üht tugevamat sakslaste vasturünnakut mõisale tagasi lüües kutsus vanemleitnant Larin mõisa sissetunginud vaenlasele meie relvade tulelöögi, riskeerides saada ise tabatud oma miinikildudest. Sakslaste vasturünnak likvideeriti selle tagajärjel kiiresti.

Ägedais võitlusis metsasel maastikul tekkis raske olukord, kus vaenlane, sooritades vasturünnaku, vallutas ühe meie suurtüki. „Lahingutehnikat ei tohi vaenlase kätte jätta!" hüüdis seersant Truu ja tormas esimesena vaenlasele kallale, innustades oma isikliku eeskujuga ka teisi lahingusse. Tekkis äge käsitsivõitlus, kusjuures sm. Truu hävitas mitu sakslast. Vaenlane löödi põgenema ja suurtükk võeti tagasi.

Üks kapten Piirisilla patareidest, jäänud tihedas metsapadrikus jalaväest maha, oli sunnitud ööseks jääma paigale ja julgestama ennast iseseisvalt ringvalvega. Kl. 3.00 paiku kuulis postil olev vanemseersant Aidla metsast kahtlast krabinat ja sosistamist. Valvsa ja teguvõimsa bolševikuna alarmeeris sm. Aidla kohe meeskonna. Samal ajal laskis vaenlane raketi ja ründas metsast patareid. Aidla ei kaotanud külma verd. Ta keeras seersant Kaldmäe abil kahuri ümber ja suunas selle raketi valgusel sakslaste jõugu keskele. Tulistades automaadist hoidis ta sakslasi tagasi, kuni seersant Kaldmäe jõudis laadida ja anda lasu. Vahepeal olid ka teised suurtükid pandud tegevusse. Vaenlane löödi tagasi ja hajutati.

Mitte ainult rindejoonel, vaid ka selle taga käitusid korpuse võitlejad mehiselt. Laskemoonaga varustajad nooremseersant Vististe ja jefreitor Kaasik olid paisatud lõhkevast mürsust pikali; vaevu toibunud, jätkasid nad laskemoona järeletoimetamist oma allüksustele, kes olid vahepeal forsseerinud vesiraja. Rinnust saadik vees, kandsid nad kätel laskemoona teisele kaldale. Alles siis, kui kõik oli korras — mitu tundi hiljem — kiskusid nad jäätanud saapad jalast ja sm. Vististe avastas omades mürsukilde. Saades teistkordselt haavata oli sm. Vististe esimene hüüatus: „Hobused!" Seepeale tõi sm. Kaasik hobused tulelöögi alt välja, ükski neist ei saanud vigastada. Vanem Pakaste hoolitses ennastsalga-

Võitlused Kuramaal. Tuld vaenlasele

Võitlused Kuramaal. Võitlejad puhkehetkel

Lahinguväli Kuramaal. Katarjagi veski

Kapituleeruvaid vaenlase sõdureid Kuramaal

valt laskemoona toimetamise eest võitlusjoonele, kuigi selleks tuli mõnikord võita tõsiseid raskusi.

Sm. Tsupsmanni autokolonn oli lahingute ajal vaenlase tugeva tule all töötanud suure täpsusega, täites kõik laskemoona- ja toiduveod täies ulatuses ning antud tähtajaks. Oma kohusetruudusega paistsid eriti silma autojuhid Timust, Vendig, Pääbus, Käär, Seregin ja Zelenski. Sm. Otsmanni ja Uibo meditsiintöölised töötasid ennastsalgavalt, andes kiiresti kõikvõimalikku abi haavatuile ja toimetades õigeaegselt evakueerimist.

*

Sakslased jätkasid pidevalt oma jõudude värskendamist ning suurendamist korpuse rindel. Lahinguis meie poolt purustatud väeosad viidi rindelt ära ja asendati uutega. Täiendati suurtükiväe, miinipildujate, tankide ja iseliikuvate suurtükkide üksusi; suurendati laskemoona tagavarasid. Oma kaitse sügavuses küngastel ja teistel kohtadel, mis pakkusid häid vaatlus- ning tulistamisvõimalusi, valmistasid nad hulgaliselt sissekaevatud, osavasti moondatud ja varjatud juurdesõiduga tulepositsioone tankidele ning iseliikuvaile suurtükkidele. Manööverdades neil tulepesadel võttis vaenlane, võitluses positsiooni sisemuses, meie edasitungivat jalaväge ja tanke juba kaugelt vastu tabava ning mõjuva tulega, tekitades meile tunduvaid kaotusi. Ka oli sakslastel kasutada hästi arendatud ning korras teedevõrk, mis andis neile häid võimalusi hõlpsasti manööverdada oma elavjõuga ja sõjatehniliste vahenditega, paisates neid kiiresti sügavuti või rinnetpidi ühest kohast teise, kus ja millal see osutus neile tarvilikuks.

Eesti Laskurkorpusel seevastu oli kasutada juurdevedudeks ja evakueerimiseks praktiliselt üksainus tee, mis kulgedes metsas, põõsaste vahel ja üle soistunud alade, liiklemise hea organiseerimise juures enam-vähem rahuldas korpuse nõudeid operatsiooni algul, kus pinnas oli veel külmunud. Ent märtsi lõpu sulad muutsid selle tee varsti sõna otseses mõttes põhjatuks. Tee madalamates kohtades tekkis laiu veekogumeid, mis varsti muutusid sügavateks poriloikudeks, millest autojuhid püüdsid ringi sõita. Iga päev, eriti aga öösiti (rinde läheduse tõttu pidi sõitma kustutatud tuledega) istus teel ja teeserval põllul või metsalagendikel hulgaliselt autosid sügavas poris. Vaiksel kevadööl kostis kaugele ja kõlas appikutsuvalt nende signaalsarvede undamine. Ainult tugevad maastikuautod olid võimelised end sellest porist vaevaliselt läbi vinnama. Nende suured, tumedad kogud tuletasid meelde elevante kusagil džunglis, kui nad ähmases kevadöös teiste lootusetult mudasse vajunud

väiksemate ja nõrgemate masinate vahel aeglaselt kuid kindlalt manööverdades ja kõvemat pinda otsides edasi rühkisid. Tihti ka hobuveokid ei pääsenud läbi ja vajusid seevõrd sügavasse porri, et neid tuli lahti võtta ja osade kaupa edasi toimetada.

Tänu transportüksuste pingutustele ei jäänud korpuse varustamine täielikult seisma, kuid oli siiski suuresti takistatud, eriti mis puutub laskemoona juurdetoomisse. Suure kilometraaži tõttu ei jõudnud aga palktee ehitamine järele tegelikele veotarvidustele.

Vähesed teed rindejoone vahetus läheduses olid paremad, ent need olid pööratud põhjani segamini tankide poolt, mis hoidusid teelt kõrvale pöördumast, kartes vajuda sügavalt sulanud maasse. See asjaolu piiras muuseas suuresti nende rakendamise võimalusi lahingus.

*

23. märtsil paiskasid sakslased lahinguisse taas värskeid osi, avaldades suurenevat aktiivsust. Nad tulistasid pidevalt metoodilise tulega meie vägede asetust ja sooritasid jälle terve rea vasturünnakuid kuni roodusuuruste üksustega ühes tankidega. Vaenlane taotles eelmistel päevadel Kaulaci piirkonnas meile loovutatud tähtsate positsioonide tagasivõtmist, püüdes takistada iga hinna eest meie edasitungi ja edu arendamist Remte ja Vikstrauti mõisa suunas. Neid vasturünnakuid toetas kuni 14 suurtüki- ja kuni 10 miinipildujapatareid, mis tulistasid jõuliselt korpuse väeosade lahingukordi, lähemat tagalat ja juurdeveo- ning evakuatsiooniteid. Kuid seegi kord ei saavutanud vaenlane mingit edu. Tema vasturünnakud paisati kõikjal tagasi.

Samal päeval saadud armee juhataja direktiivis kästi Eesti Laskurkorpusel ajutiselt katkestada pealetung ja organiseeruda kaitseks. Tuli korraldada kõvendatud luuret ja seada korda oma lahingujõud. Väeosadel tuli kindlustuda 22. märtsi lahingupäeva lõpuks vallutatud joonel, sulgedes vaenlasele suunad: a) Katjaragi, Remte mõis, b) Kaulaci, Vikstrauti mõis ja d) Kaulaci mõis, Brocene raudteejaam. Erilist tähelepanu tuli pöörata väeosade tiibade ja liitekohtade tagamisele.

Et saavutada kaitseks maastikuliselt soodsamaid tingimusi sooritati 23. märtsil lühike kuid tugev löök Kaulaci mõisast põhjas ja loodes oleva metsa vallutamiseks. Rünnak algas kell 19.00, pärast tugevat suurtükitule lööki metsale; kesköök oli mets täielikult meie valduses. Ent vaenlase tugevasti pealesurudes osutus edaspidi raskeks seda säilitada.

Järgmisel päeval, 24. märtsil üritatud teine analoogilist eesmärki taotlev löök Remte mõisa teedesõlme vallutamiseks tõi samuti ainult osalist edu. Vaenlane, hinnates selle rajooni suurt tähtsust, oli loonud siin eriti tõhusa kaitsesüsteemi ja keskendatud tulega ning vastulöökidega takistas meid arendamast esialgselt saavutatud edu. Tankid, mis pidid toetama jalaväge, said sügavalt sulanud pinnase tõttu teotseda peamiselt teid mööda, mis vaenlane aga oli sulgenud miinidega ja mida ta tulistas otsesihtimiskahureist. Remte mõisa teedesõlm jäi vaenlase kätte.

Üheaegselt nende kohalike rünnakutega asusid väekoondised kindlustama oma kaitsejoont ja korraldama tulesüsteemi.

Lahingupäeva lõpul, 24. märtsil asusid korpuse osad joonel: Jauri, Zaljumi, teederist lõuna pool Lačit, Pakalne, Galenes. Asuti kindlustama oma kaitsepositsiooni.

Samal ajal kindlustusid sakslased korpuse vastas oma positsioonil — Lači, Tipaš, Vibsteri, Kalne joonel.

25. märtsist alates hakkas vaenlase aktiivsus tunduvalt kahanema. Tema vasturünnakud lakkasid. Suurtüki- ja miinipildujatuli nõrgenes kuni 500 mürsuni ja miinini lahingupäeva kestel. Ent sakslased hoidsid siiski korpuse rindel oma jõude tegevusvalmis, arvatavasti oodates meie uut rünnakut, aga — võib-olla — üritades ise vastupealetungi, et võtta tagasi eelmistel päevadel kaotatud tähtsad positsioonid, eriti Kaulaci mõisa ümbruses.

Selle vaenlase võimaliku vastulöögi ennetamiseks otsustati teostada korpuse jõudude ja abinõude ümberrühmitamine, organiseerides stabiilse kaitse, ent olles ühtlasi valmis aktiivseks tegevuseks.

Ajavahemikul 25.—31. märtsini käis kibe töö. Pimedatel, poristel ning märgadel kevadöödel, samuti ka udustel, tulvil rasket niiskust päevadel, kus aeg-ajalt pilvede vahelt vaatas hellitavalt alla kevadpäike, süvendasid võitlejad tranšeesid, ühendasid üksikuid laskuripesi ja nende gruppe üheks katkestamatuks kaeviku jooneks, viies seda, kus tarvis, ette vaenlase poole, et saavutada paremat vaatlust ning laskeala. Esimese tranšeede joone taha ehitati teine joon, mis ühendati esimesega ja tagala suunas jooksukraavidega. Ehitati tulepesi kuulipildujaile, tankitõrje relvadele ja positsioone miinipildujaile, rühmitades tähtsamail suundadel kõiki neid fortifikatsioonilisi elemente toetuspunktideks ja vastupanusõlmedeks. Tehti tarvilisel arvul varjendeid meeskonnale. Sapöörid juhatasid vaatlus- ja komandopunktide ehitamist ning panid maha ohtlikele suundadele miine, millise ülesande täitmisel paistsid silma major Sakala sapööridest seersant Veide, jefreitor Epner, jefreitor

Ketto ja seersant Kuusik. Kõik ehitused moondati hoolikalt, et vaenlasel oleks raske neid avastada ja tule alla võtta.

Rööbiti kõigi nende töödega käis pidev ja terane vaenlase jälgimine. Öösiti korraldati luureretki, avastades vaenlase jõudude ja abinõude ümberrühmitusi ning tema kavatsusi, et siis vastuabinõusid tarvitusele võtta. Snaiperid oma varjatud laskekohtadelt seirasid vahetpidamatult vaenlast, ja häda sellele, kelle pihta vallandus nende tabav lask. Lõpuks kontrolliti ja täpsustati tulesüsteemi seega, et igasse laskepessa ning tulepositsioonile asetati vastav relv ja anti sellest proovilaske, märkides sealjuures üles kaugused ning sihikuseadmed.

Juurdeveo ning evakuatsiooni kergendamiseks ja varudega manööverdamise hõlbustamiseks ehitati palkteid, mis kulgesid mööda rinnet või jälle suubusid tagalasse suurtele armee magistraalidele.

Nii möödusid korpuse väeosade päevad ja ööd intensiivses tegevuses. Töö polnud kerge savikas poris, mis kleepus jonnakalt riietele, kätele ja näole, hakkas raskete klompidena jalatsite külge, rebides alt taldu ja isegi saapaid jalast, vaid pingutusi nõudev ja vaenlase kuulide all küllaltki ohtlik.

*

31. märtsil saabus armee juhatuselt käsk Eesti Laskurkorpusele anda üle oma kaitselõik N väekoondisele ja 3. aprilliks koonduda armee varru Upe, Blidene rajooni.

Asuti valmistuma vahetuseks: koostati plaanid vahetuseks ja positsioonide üleandmiseks vajalikud dokumendid. Ent kogu aeg kestis kaitsejoone kindlustamine ja viimistlemine endises tempos.

Vahetus toimus öösiti 31. märtsist 2. aprillini vihma ja udu kattel vaenlasele täiesti märkamatult. Kevadine sula ja kestev vihm olid muutnud metsaalad Balt-järve madalail idakaldail raskelt läbitavaks sooks porijõgedega taliteede asemel. Pilkases pimeduses rühkisid neil käratult väeosad kogu oma suurte vooride ja raskekaalulise suurtükiväega. Hommikuks aga olid kõik jäljed öisest liikumisest kadunud. Väeosad olid varjunud metsatukkadesse ja põõsastikesse, kus seal valitseva vaikuse tõttu vaenlase õhuluure ei suutnud avastada ühtki elumärki. Kogu vahetuse teostamine erakordselt raskeis tingimusis nõudis võitlejailt suuri pingutusi, veel enam aga komandöridelt ja staapidelt täpsust vahetuskavade koostamisel ning vahetuse käigu juhtimisel ja reguleerimisel.

Ent kõik raskused võideti ja korpuse jalaväeosad lõpetasid koondumise määratud uude asukohta 2. aprilliks; suurtükivägi saabus 3. aprilli

õhtuks. Vihm ja lumelagunemine kestis kogu rännaku aja, muutes teed porimülkaiks ja leotades võitlejaid läbimärjaks. Ka uues asukohas ei oodanud väeosi elamiskõlblikud elamud.

3. kuni 6. aprillini korrastasid väeosad vanu ja ehitasid uusi elamuid, varjualuseid hobustele ja relvadele, vaatasid üle ja seadsid korda materjalosa, eeskätt relvad ja riided ning jalatsid, mis paarinädalase lahingus viibimise tagajärjel lume, vihma ja poriga vajasid põhjalikumat kuivatamist, puhastamist ning parandamist. Samal ajal korrastati väeosade paiknemisrajoonidest magistraalteele viivaid teid, mis kevadise teedelagunemise tõttu kõikjal olid otse põhjatud. Algas ettevalmistus õppetööks, milleks luurati õppevälju, laskeradu ja korrastati õppevahendeid.

ÕPPETÖÖL

Märtsikuu võitlustes oli Eesti Laskurkorpus saavutanud märkimisväärset edu. Ta oli erakordselt rasketes maastiku ja kevadilmastiku tingimustes, tungides peale laial rindel, hoogsalt läbistanud vaenlase kaitsejoone hästiorganiseeritud eelväljaku, rünnanud ning läbi murdnud tema peavastupanu-positsiooni ja tunginud sügavale vaenlase kaitse sisemusse. Sealjuures olid korpuse osad läbi lõiganud sakslastele tähtsad Jelgava—Liepaja raudtee ja maanteed, võttes vaenlaselt võimaluse neid kasutada vägede manööverdamiseks piki rinnet, olles seega tunduvalt kergendanud naaberarmeedele nende poolt teostatavate pealetungioperatsioonide läbiviimist. Hulgaliselt läbi jahvatades sakslaste elavjõudu, tõmbas korpus oma rindele arvukaid vaenlase varusid, hõlbustades niiviisi teiste naaberväekoondiste ja -armeede lahingutegevust. Ainuüksi Läti SS-diviis, mis oli sakslaste poolt paisatud märtsi lõpul korpuse vastu, kaotas võitlustes meie vägedega 60—70% oma koosseisust, nagu seda tunnistasid diviisi juhatusse kuuluvad juhtivad ohvitserid kapituleerumise ajal 8. mai õhtul.

Neist lahinguist ammutasid korpuse ohvitserid ja võitlejad rea uusi, väärtuslikke kogemusi, ent ühes sellega ilmnes ka lünki lahingulises ettevalmistuses, millede kõrvaldamisele tuli asuda.

Seda nõudis Kõrgem Ülemjuhataja generalissimus Stalin oma käskkirjades. „Kõigil võitlejail — jalaväelastel, miinipildureil, kahurväelastel, tankistidel, lendureil, sapööridel, sidemeestel ja ratsaväelastel — jätkata väsimatult oma sõjalise meisterlikkuse täiustamist, täita täpselt komandöride käske ja määrustike ning juhendite nõudeid, pidada pühalikult distsipliini, pidada organiseeritust ja korda. Kõigi väeliikide komandöri-

del ja vägede üldjuhtidel — saada meistriks vägede juhtimise alal, organiseerida oskuslikult kõigi väeliikide koostööd ja juhatada neid lahingus." Need seltsimees Stalini 1943. a. 1. mai käskkirjas antud juhendid olid aluseks kogu järgnevale pingelisele õppetegevusele.

Vääramatult silmas pidades Kõrgema Ülemjuhataja nõudeid ja ka enda lahingukogemusi asus korpuse juhatus kohe pärast lahingust väljumist kõrvaldama lahingulises ettevalmistuses ilmnenud puudusi.

Märtsikuu lahinguis püüdsid sakslased, teotsedes väga aktiivselt, iga hinna eest aeglustada meie edasitungi tempot, et sellega saada võimalusi paisata täiendavaid jõude ja abinõusid kõige rohkem ohustatud rindeosadesse või suundadele ja tekkinud lõhesid ning läbimurdekohti „kinni lappida". Korpuse eesmärgiks oli saavutada pealetungil niisugust edasiliikumise hoogu, et seda vaenlase taktikat nurja ajada, kiiresti süvendada läbimurret ja tema järgnevad kaitsejooned vallutada, tehes seega vaenlasele praktiliselt võimatuks organiseerida vasturünnakuid ning tõkestada meie vägede edasitungi.

Vastav võitlejate ja juhtkonna treening algaski.

Õppused toimusid õppeväljakuil, mis oma iseloomult võimalikult rohkem sarnlesid tulevaste oletatavate lahinguväljadega. Need õppeväljakud sisustati kogu sügavuses mitmesuguste kaitseehitustega, mis olid otstarbekalt paigutatud, ühes tegelikult väljaehitatud ja imiteeritud tõketega (miiniväljad). Vaenlase soomusmasinad, suurtüki- ja miinipildujapatareid olid tähistatud vastavate makettidega, mürskude ja miinide lõhkemised — lõhkeaine plahvatustega lõhkemiskohal, ja jalaväe automaatrelvad — täristajatega või värviliste lipukestega; vaenlase elavjõud olid märgitud õppeväljakul harjutava üksuse osa meestega või naaberallüksusega, kes asudes kaitsel teotses nii, nagu seda harilikult teeb vaenlane.

Selliselt korraldatud õppeväljakuil käis lahingutreening kogu aja, päeval ja öösi, hea ja halva ilmaga, algul roodudega, siis pataljonidega, milledele olid antud juurde kõik need sõjatehnilised vahendid, mida nad harilikult saavad oma käsutusse tõelises lahingus. Harjutus algas, vastavalt maastiku tingimustele, pealetungi või rünnaku lähtealusele asumisega, vaenlase kaitsepositsiooni eelserva ründamisega, selle vallutamisega, edu arendamisega ja edasitungiga vaenlase positsiooni sisemusse. Et ei tekiks kahjulikku trafaretsust ühel ja samal maastikul harjutamise ja sama vaenlase kaitsesüsteemi läbimurdmise näol, selleks algasid väeosa ülemad harjutustega iga kord erinevaist kohtadest, muutsid edasitungi suundi, rühmitasid ümber vaenlase või vahetasid omavahel õppeväljakuid.

Need „kuivad" lahingutreeningud lõppesid roodu ja pataljoni lahingulaskmisega „puust" vaenlase pihta väekoondiste lahingulaskeväljakuil. Laskmisest võtsid osa peale jalaväerelvade ka igakaliibrilised suurtükid ja miinipildujad, tankid ja iseliikuvad suurtükid.

Ühest sellisest kindralmajor Allikase väekoondise lahingulaskmisest pataljoni maastaabis võttis osa armee juhataja kindralleitnant Razuvajev ühes oma lähemate abilistega. Jälginud laskmist lõpuni, avaldas ta tänu laskmisel teotsenud kogu isikulisele koosseisule, eesotsas laskmise organiseerija ja läbiviija polkovnik Võrguga, pataljoni kooskõlastatud ning hea teotsemise ja meeskonna põhjaliku väljaõppe eest. Omavaheline koostöö jalaväe, suurtükkide ja miinipildujate, tankide ja iseliikuvate suurtükkide vahel oli ladus, manööverdamine elavjõu ja tehnikaga „lahinguväljal" toimus osavasti ja vastas antud olukorra nõuetele; laskmise ajal tabatud märkide protsent oli kõrge, ka edasitungi tempo oli eeskujulik.

Seega oli pingerikas töö korpuse väeosade ettevalmistusel järgnevaiks lahinguiks andnud häid ja mõnedel aladel eeskujulikke tagajärgi.

Kõrvuti korpuse väeosade lahingutreeninguga toimus võitlejate ja juhtkonna ettevalmistus ka teistel väljaõppe aladel, nagu laske-, rivi- ja sapööriasjandus, ühes üksikmehe ja väiksemate allüksuste laskmistega jne. Korraldati kursusi mitmesuguste erialade meestele: radistidele, raskekuulipildureile, vaatlejaile jne. Erilist tähelepanu pöörati neile võitlejaile, kes olid tulnud korpuse ridadesse pärast märtsikuu lahinguid.

Ohvitseridega töötati väekoondiste ja väeosade ülemate vahetul juhtimisel üksikasjaliselt läbi märtsilahingute kogemused, tuues neist välja õpiseid tulevikuks ja näidates, kuidas praktiliselt kõrvaldada ilmnenud puudusi meeskonna lahingulises ettevalmistuses. Organiseeriti ja viidi läbi rida õppusi väekoondiste, väeosade ja pataljoni staapidega. Korraldati täienduskursus pataljoni vanemadjutantidele.

Lõpuks oli korpusele armee juhatuse poolt tehtud ülesandeks välja ehitada esimesele kaitsejoonele kolm pataljoni vastupanurajooni, millised tööd ka edukalt sooritati.

Rööbiti õppetööga toimus üksikasjaliselt läbimõeldud ja plaanikindlalt teostatud reakoosseisu kui ka juhtkonna poliitiline ettevalmistus.

13. aprillist kl. 24.00 läks Eesti Laskurkorpus Leningradi rinde juhatuse alluvusse. Sel puhul viibis korpuses rindejuhataja marssal Govorov. Jälginud üht polkovnik Feldmanni väekoondise pataljoni treeningõppust, tänas marssal Govorov ohvitsere ning sõdureid, avaldas oma rahulolu ja väljendas arvamust, et lahinguline väljaõpe on korpuse väekoondistes seatud õigetele rööbastele.

Marssal Govorov ütles: „Kuramaa on ainus maalapp Nõukogude territooriumil, kus võimutseb veel vaenlane. Sakslaste grupeering siin on täielikult sisse piiratud. Königsbergi kaotamisega on tema mere-ühendusteed pikenenud enam kui 600 kilomeetrile. Vaenlasel pole mingit pääsu ning seetõttu paneb ta vastu säärase raevukusega, mis on omane ainult hukkumisele määratule. Meie ülesandeks on see grupeering kiiresti ja võimalikult väikeste omapoolsete kaotustega likvideerida. Selleks on vaja eelseisvaiks lahinguiks hästi ja põhjalikult ette valmistada. Seepärast pidage alati meeles, mida rohkem raskusi on praegu, seda vähem kaotusi on lahingus."

Nõukogude Liidu marssal seltsimees Govorov lõpetas sõnadega:

„Elagu Eesti Rahvuskorpus!

Elagu Nõukogude Liidu marssal seltsimees Stalin!"

Võitlejate kolmekordne võimas hurraa kinnitas sm. Govorovile, et nad on mõistnud tema sõnu ja näpunäiteid ning on valmis neid iga hinna eest täitma.

*

Kuramaal — nagu eespool öeldud — asusid sakslased aprillis 1945 veel meie Nõukogude kodumaa pinnal, kuna kõikjal mujal oli sõjategevus juba sama aasta veebruaris üle kantud vaenlase territooriumile. 1945. aasta kolme talvekuu vältel oli purustatud kogu sakslaste kaitsesüsteem ühes kõigi nende arvukate raudbetoonist ehitustega, mis nad olid loonud rahu ajal paljude aastate vältel oma idapiiril.

Olles vabastanud kogu Poolamaa ja suure osa Tšehhoslovakkiast, likvideerinud vaenlase Ida-Preisimaal, ja kihutanud ta välja Saksa-Sileesiast, tungisid meie väed seejärel Brandenburgi ja Pommerisse.

Purustanud neis lahinguis sakslaste jõud Visla ja Oderi vahelisel maa-alal, tungisid meie väed laial rindel välja Oderi ja Neisse jõele, vallutades rea soodsaid platsdarme Oderi läänepoolsel kaldal. (Joon. 39.)

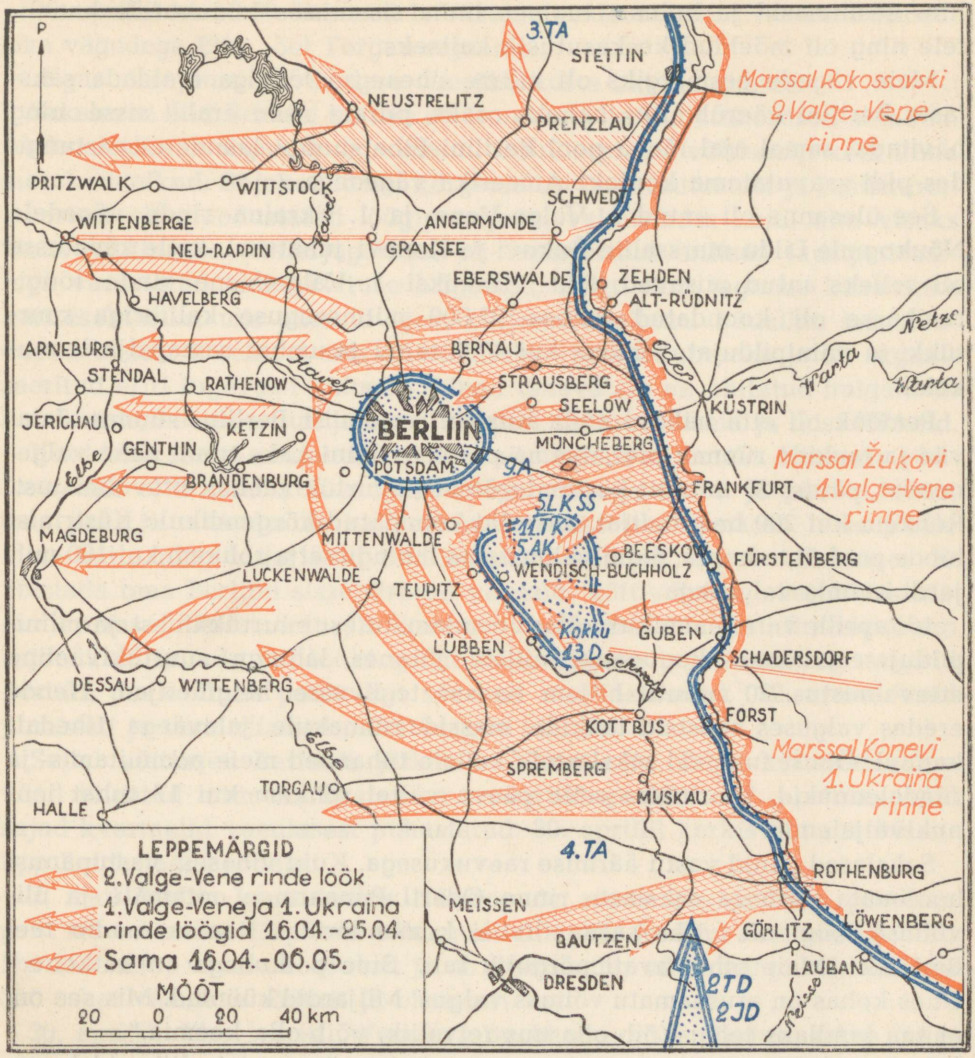
Hitlerlik väejuhatus arvas, et Berliini saatus otsustatakse Oderil. Seepärast paiskas ta siia oma peajõud. Berliini suunale oli koondatud:

1. ja 2. Valge-Vene rinde vastu — väerühmitus „Visla", mis koosnes 9. armeest ja 3. tankiarmeest;

1. Ukraina rinde vastu — keskrühmitus „Mitte", mille koosseisu kuulusid 17. armee ja 4. tankiarmee.

Pealeselle oli neile abiks totaalse mobilisatsiooniga teenistusse võetud, Volkssturmist moodustatud mitusada üksikut väesalka ning gruppi.

Nende vägede vastupanuvõime tõstmiseks oli kogu maa-ala Oderist kuni Berliinini muudetud üheks katkematuks kindlustatud vööks, kasu-

Joonis 39. Saksiaste Berliini väerühmituse purustamine aprillis—mais 1945

tades täielikult ära siin leiduvaid arvukaid järvi, jõgesid, kanaleid, metsi jt. looduslikke tõkkeid. Kõik asustatud punktid olid korraldatud ringkaitseks. Erilist tähelepanu oli pööratud Berliini kindlustatud rajoonile, kus oli ehitatud 3 ringkaitsevööndit, milledest esimene, välimine paiknes 25—40 km kaugusel linna tsentrumist; teine kulges mööda Ber-

liini eeslinnasid ja kolmas tugines linna sisemuses leiduvatele kanalitele ning oli mõeldud keskasutuste kaitseks.

Meie vägede eesmärgiks oli mitme üheaegse löögiga eraldada sakslaste Berliini väerühmitus kaheks osaks, piirata need eraldi sisse ning hävitada; samal ajal lõuna pool Berliini Elbe suunas läände edasi tungides pidi saavutatama kontakt Ameerika vägedega.

See ülesanne oli antud 1. Valge-Vene ja 1. Ukraina rinde vägedele Nõukogude Liidu marssalite Žukovi ja Konevi juhatusel, kelle käsutusse oli selleks antud piisavad jõud. Ainuüksi 1. Valge-Vene rinde löögirusikasse oli koondatud umbes 22 000 mitmesuguse kaliibriga suurtükki ja miinipildujat, rohkem kui 4000 tanki ja umbes samapalju lennukeid.

Pealöök oli ette nähtud anda Küstrini rajoonist Berliini suunas. Jalaväe ja tankide rünnak pidi algama poolteist kuni kaks tundi enne valgenemist, pärast 30 minutit kestnud võimast suurtükiväelist ettevalmistust. Rohkem kui 200 helgiheitjat, mis olid koondatud kõrgendikule Küstrinist loode pool ühte kohta, pidid valgustama lahinguvälja rohkem kui 100 miljardi küünla valgusega.

16. aprilli varahommikul kõlas loendamatutest suurtükkidest ja miinipildujatest võimas kogupauk, millele järgnes lahingu suurtükiväeline ettevalmistus. 20 minutit hiljem asusid tegevusse helgiheitjad. Nende eredas valguses sööstsid tankide massid rünnakule jalaväega tihedalt kannul. Õhust tungisid sakslastele kallale tuhanded meie pommitamis- ja ründelennukid, sooritades selle päeva vältel rohkem kui 17 tuhat lennukiväljalendu.

Sakslased panid vastu äärmise raevukusega. Kuid vihasest vastupanust hoolimata purunes sakslaste rinne Oderil Punaarmee ootamatu ja ülivõimsa löögi all. Üks saksa diviisi komandöridest teatas raadio teel Berliini: „Meie pihta avati põrgulik tuli. Side polkudega on katkenud. Ühes kohas on arusaamatu võimas valgus. Miljardid küünlad. Mis see on, ei saa kindlaks teha. Võib-olla uus relvaliik, võib-olla keemia."

Meie väed tungisid sügavale vastase kaitsesüsteemi ja liikusid hoogsalt edasi Berliini suunas.

Hitlerlased olid koondanud Berliini kaitseks ligi 500 tuhat meest tugeva sõjatehnikaga. Ent kõigele sellele vaatamata tungisid 23. aprillil 1. Valge-Vene ja 1. Ukraina rinde väed kirdest, idast ja lõunast Berliini eeslinnadesse, ja 25. aprilliks, möödudes ühe osa jõududega Berliinist põhja ja lõuna poolt, ühinesid Potsdami rajoonis, sulgedes seega sakslaste Berliini väerühmituse piiramisrõngasse. Samal ajal teine vaenlase rühmitus, kokku 13 diviisi sattus „katlasse" Wendisch-Buchholzi rajoonis.

25. aprillil kl. 13.50 ühinesid 1. Ukraina rinde vasaku tiiva osad Ameerika vägedega Elbe jõel Torgau rajoonis.

Algas sissepiiratud vaenlase väerühmituste likvideerimine.

Sakslased olid Berliini kaitseks võtnud tarvitusele erakordsed abinõud. Abiks arvukaile regulaarvägedele oli mobiliseeritud võitluseks kõik linna meeskodanikud. Sõjakoolidest, kõrgematest õppeasutustest ja landsturmi meestest oli moodustatud löögipataljone, valmistades neid ette visaks tänavavõitluseks. Hitlerjugendist oli formeeritud erilised faustpadrunitega varustatud tankihävituse brigaadid. Kogu linn jagunes kaheksaks kaitsesektoriks, mis piirasid igast küljest südalinna. Südalinn ise moodustas endast 9. sektori, mis oli võimsaks vastupanupesaks ja oli organiseeritud eriti tugevasti kaitseks. Linna tänavatele oli ehitatud hulgaliselt barrikaade, betoneeritud ja muid tulepesi, tankivastaseid ja teisi tõkkeid.

Kuid kõik see ei suutnud takistada nõukogude sõjamehi. Vihaseis võitlusis, mis olid käimas ühesuguse kõrge pingega öösel ja päeval, õhus, maa peal ja maa-alustes kaitseehitustes, läks üks linnaosa teise järele meie kätte ning hitlerlased olid sunnitud kõikjal tagasi tõmbuma. Et abistada oma Berliini sissepiiratud vägesid, võttis Saksa väejuhatus kiires korras Läänerindelt 12. armee ja koondas selle Brandenburgi rajooni, et üritada siit lööki nende meie vägede tagalasse, kes tungisid Berliini peale lõuna poolt. Ent see neil ei õnnestunud. 12. armee osad purustati ja tema riismed paisati tagasi läände.

Sellal võitlused Berliinis jätkusid. Varsti olid linna kaitsvad saksa väed lõigatud mitmeks üksteisest eraldatud grupiks. 27. aprilliks olid sajad kvartaalid vaenlasest puhastatud. 30. aprillil kerkis punane võidulipp Reichstagi hoonele.

2. mail Berliin kapituleerus Nõukogude armee ees ja tema garnison pani relvad maha. 12 päeva väldanud lahingute jooksul Berliinis hävitati ligi 150 tuhat vaenlase sõdurit ja ohvitseri ning võeti vangi rohkem kui 300 tuhat vaenlase sõdurit ja ohvitseri.

30. aprillil likvideeriti Wendisch-Buchholzi sissepiiratud saksa väerühmitus.

Pärast Berliini langemist püüdsid üksikud vaenlase grupid veel siin ja seal korraldada vastupanu. Ent fašistliku Saksamaa tund oli löönud.

*

Sellal oli Eesti Laskurkorpuses üheaegselt õppetööga käimas ettevalmistamine eelseisvaiks lahinguiks konkreetse ülesande alusel. 15. aprillil sai korpus ülesande olla valmis vaenlase rinde läbimurdmiseks Viesatô

jõel, rindel Veišenkensi mõisast kuni Klapkalnesini. Samal päeval võttis korpuse komandör vastu otsuse operatsiooni läbiviimiseks; 16. ja 17. aprillil teostus dokumentatsiooni valmistamine; järgmisel päeval esitati tehtud töö rindejuhatajale kinnitamiseks.

Edasi toimus lahingu ettevalmistamine kohapeal, maastikul: side korraldamine, inseneriväeline luure, komando- ja vaatluspunktide ehitamine, staapide ja suurtükiväelise vaatluse organiseerimine ning läbiviimine. 26. aprillil teostus väekoondiste ja väeosade komandöride luure ühes vägede koondamisrajoonide ning kallaletungi lähtealuste kindlaksmääramisega ja juurdepääsude uurimisega vaenlase positsiooni eelservale. Ööl vastu 1. maid asetati korpuse suurtükivägi ja miinipildujad tulepositsioonidele.

Samal päeval sai Eesti Laskurkorpuse võitlejaile ja komandöridele teatavaks Kõrgema Ülemjuhataja seltsimees J. Stalini käskkiri 1. maist 1945, kus oli öeldud:

„Saksa imperialistide poolt alustatud maailmasõda on lõpule jõudmas. Hitlerliku Saksamaa kokkuvarisemine on kõige lähema tuleviku küsimus. Hitlerlikud ninamehed, kes pidasid endid maailma valitsejaiks, seisavad lõhkise küna ääres. Surmavalt haavatud fašistlik metsaline on hinge heitmas. Ülesanne seisab nüüd ühes: anda surmahoop fašistlikule metsalisele.

Punaarmee ja Sõjalaevastiku sõjamehed!

On käimas viimne tormijooks hitlerlikule koopale. Osutage lõpulejõudvais võitlustes uusi sõjalise oskuse ja vapruse näidiseid. Andke vaenlasele kõvemini pihta, purustage osavalt tema kaitset, jälitage ja piirake sisse saksa röövvallutajaid, ärge laske neil hinge tõmmata, kuni nad ei lõpeta vastupanu."

Seltsimees Stalini käskkiri kõvendas veelgi meie sõdurite ja ohvitseride võitlustahet. Neis valmis kindel otsus, nüüd, kus iga hetk võis oodata saksa tähtsaima strateegilise ja poliitilise keskuse — Berliini langemist, koondada kõik oma jõud ning anda koos teiste Nõukogude armee osadega ka Kuramaal vaenlasele viimne hävitav ning surmav hoop.

7. mail saabus käsk Eesti Laskurkorpuse koondamiseks Veišenkens, Viesatô, Strutele mõisade piirkonda, kuid 8. mai keskpäeval viidi korpus üle naaberarmee juhataja kindralleitnant Sviridovi alluvusse. Viimaselt saadud käsu kohaselt pidi korpus ööl vastu 9. maid asuma lähtealusele ja hommikul algama pealetungi Gaiti mõisa, Sanmuiža suunas, et murda läbi vaenlase kaitse Imule jõel ja hõivata Stode, Dreimanni, Upiši rajoon.

Õhtuks oligi koondamine läbi viidud. Esimene väekoondis, liikudes üle Lepes, Bersukrogs, Lieluži, koondus Jurgi, Smuka mõisa piirkonda; teine väekoondis aga, liikudes üle Kudrai, Lielblidene, Blidene raudteejaama — Remte mõisa rajooni.

Vahepeal teised armee osad, murdnud 8. mai hommikul läbi vaenlase kaitse, arendasid edukalt pealetungi. Vaenlane tõmbus kõikjal tagasi, kattes oma taandumist vahepealsetele kaitsejoontele mahajäetud katteosadega, mis püüdsid meie vägede edasitungi tõkestada.

Eesti Laskurkorpus oli valmis pärast lühikesi peatusi jätkama väljamarssimist ning hargnemist lahingusse.

Ent juba 8. mai õhtu eel hakkas vaenlane paiguti lõpetama vastupanu ja andma end vangi. Armeejuhataja juurde ilmus hitlerlaste väekoondiste ülemaid, raporteerides, et nende väekoondised lõpetavad vastupanu.

Ööl vastu 9. maid levitati raadio teel teadet, et hitlerlik Saksamaa on tingimusteta kapituleerunud ja NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi seadluse kohaselt 9. mai on kuulutatud võidupühaks hitlerliku Saksamaa üle.

Hitlerliku Saksamaa tingimusteta kapituleerumise puhul oli Kõrgema Ülemjuhataja seltsimees J. Stalini poolt avaldatud Nõukogude armee vägedele ja Sõjalaevastikule järgmine käskkiri (9. 5. 1945 nr. 369):

„8. mail 1945. aastal kirjutati Berliinis saksa kõrgema väejuhatuse esindajate poolt alla saksa relvastatud jõudude tingimusteta kapituleerumise aktile.

Suur Isamaasõda, mida nõukogude rahvas pidas saksa fašistlike röövvallutajate vastu, on võidukalt lõpule viidud, Saksamaa on täielikult purustatud.

Seltsimehed punaarmeelased, punalaevastiklased, armee ja laevastiku seersandid, vanemad ja ohvitserid, kindralid, admiralid ja marssalid, õnnitlen teid Suure Isamaasõja võidukale lõpule viimise puhul.

Saksamaa üle saavutatud täieliku võidu tähistamiseks saluteerib täna, 9. mail, võidupühal, kell 22 meie kodumaa pealinn Moskva kodumaa nimel Punaarmee vapratele vägedele ning Sõjalaevastiku laevadele ja väeosadele, kes saavutasid selle hiilgava võidu, kolmekümne kogupauguga tuhandest suurtükist.

Igavene au kangelastele, kes on langenud lahinguis meie kodumaa vabaduse ja iseseisvuse eest!

Elagu võidukas Punaarmee ja Sõjalaevastik!"

Selle käskkirja teatavaks saades täitis Eesti Laskurkorpuse võitlejate südameid uhkuse tunne, sest igaüks neist võis endale õigusega öelda, et

ka tema, võttes sellest vaenlase purustamisest ning võidu saavutamisest osa kangelasliku Nõukogude armee ridades, on saavutanud jäädava au ning kuulsuse.

Sõnum vaenlase tingimusteta kapituleerumisest ei tulnud Eesti Laskurkorpuse võitlejaile küll päris ootamatult, ent tekitas siiski kõikjal meeldivat üllatustunnet.

Võit! Sõjal oli lõpp!

Paljud ei suutnud seda alguses nagu uskudagi. Mitme sõja-aasta vältel oli ära harjutud kuulide vingumisega, mürskude, miinide ja pommide lõhkemisega, alalise hädaohuga õhust ja maa pealt, kestva valvelolekuga ning närvide pingega. Nüüd tundus neile võõrana mõte, et on lakanud olemast rindejoon ja on saabunud vaikus ning rahu.

Ent tõelikkus kinnitas seda. Tulistamine vaibus vähehaaval kogu rindel. Pikad vaenlase kolonnid, kes mõne meie automaaturi saatel liikusid rindeteid mööda tagala poole, andsid tunnistust sellest, et vaenlane on tõepoolest lõpetanud vastupanu ja annab end vangi.

Kui inimene, kes on sooritamas rasket ning ohtlikku ülesannet, ühel ilusal päeval näeb, et ta on oma tööga varem lõpule jõudnud kui ta seda oli oodanud, siis tunneb ta sügavat rahulolu ja kergendust. Nii lõdvenesid ka meie võitlejate pinguldatud närvid.

Sõjamehed olid oma töö lõpetanud ja võidi veidi peatuda ning teenitud puhkusest viivuks mõnu tunda.

Korpuse marss lahingusse pidurdatigi ning väeosad asusid puhkusele kohtadel, kus keegi oli hetkel, kui tuli sõnum vaenlase kapitulatsioonist.

Hetkeline väsimustunne asendus aga peagi suure rõõmupuhanguga. Kõikjal väeosades korraldati miitinguid. Ümbruskonna metsad kajasid „hurraa"-hüüetest, mis ei tahtnud vaikida. Kõikjalt, kus asus väeosi, tõusid kirevad mitmevärvilised raketid lakkamatult ja seeriatena kõrges kaares taeva poole.

Võitlejate silme ette aga kerkis veetlevaid pilte kaugeist kodudest ja seal pikisilmi neid tagasi ootavaist omastest...

*

Seltsimees J. Stalini läkituses rahvale Saksamaa kapitulatsiooni puhul oli öeldud:

„Seltsimehed! Kaasmaalased!

On saabunud Saksamaa üle saavutatud suure võidu päev. Punaarmee ja meie liitlaste vägede poolt põlvili surutud fašistlik Saksamaa tunnistas end võidetuks ja teatas tingimusteta kapituleerumisest.

7. mail kirjutati Reimsi linnas alla kapitulatsiooni eelprotokollile. 8. mail kirjutasid saksa ülemjuhatuse esindajad liitlasvägede Kõrgema Väejuhatuse ja nõukogude vägede Kõrgema Ülemjuhatuse esindajate juuresolekul Berliinis alla lõplikule kapitulatsiooniaktile, mille täitmine algas kella 24-st 8. mail.

Tundes saksa peameeste hundikombeid, kes peavad lepinguid ja kokkuleppeid paberilipakaks, ei ole meil põhjust uskuda nende sõnu. Kuid täna hommikust peale hakkasid saksa väed kapitulatsiooniakti täitmiseks massiliselt relvi maha panema ja end meie vägedele vangi andma. See ei ole enam paberilipakas. See on Saksamaa relvastatud jõudude tegelik kapituleerumine. Üks saksa vägede grupp Tšehhoslovakkia rajoonis puikleb, tõsi küll, ikka veel kapituleerumisest kõrvale. Kuid ma loodan, et Punaarmeel läheb korda teda meelemõistusele tuua.

Nüüd me võime täiesti põhjendatult ütelda, et on saabunud Saksamaa lõpliku purustamise ajalooline päev, meie rahva poolt saksa imperialismi üle saavutatud suure võidu päev.

Suured ohvrid, mida me kandsime oma kodumaa vabaduse ja iseseisvuse nimel, meie rahva poolt sõja ajal läbielatud loendamatud puudused ja kannatused, pinev töö tagalas ja rindel, mis toodi isamaa altarile, — pole olnud asjata ning neid on krooninud täielik võit vaenlase üle. Slaavi rahvaste põline võitlus oma olemasolu ja oma sõltumatuse eest on lõppenud võiduga saksa röövvallutajate ja saksa türannia üle.

Nüüdsest peale lehvib Euroopa kohal suur rahvaste vabaduse ja rahvastevahelise rahu lipp!

Kolm aastat tagasi teatas Hitler avalikult, et tema ülesannete hulka kuulub Nõukogude Liidu tükeldamine ning temalt Kaukaasia, Ukraina, Valge-Venemaa, Baltimaade ja teiste maa-alade äravõtmine. Ta ütles otseselt: „Me hävitame Venemaa, et ta enam kunagi ei suudaks tõusta." See oli kolm aastat tagasi. Kuid Hitleri meeletud ideed ei pidanud täide minema, — sõja käik tegi nad põrmuks. Tegelikult juhtus midagi otse vastupidist sellele, millest sonisid hitlerlased. Saksamaa on täielikult purustatud. Saksa väed kapituleeruvad. Nõukogude Liit pühitseb võitu, kuigi ta ei kavatse Saksamaad tükeldada ega hävitada.

Seltsimehed! Suur Isamaasõda on lõppenud meie täieliku võiduga. Sõjaajajärk Euroopas on lõppenud. On alanud rahuliku arenemise ajajärk.

Õnnitlen teid võidu puhul, minu kallid kaasmaalased!

Au meie kangelaslikule Punaarmeele, kes säilitas meie kodumaa iseseisvuse ja saavutas võidu vaenlase üle!

Au meie suurele rahvale, võitjale rahvale!

Igavene au kangelastele, kes on langenud võitlustes vaenlase vastu ja on andnud oma elu meie rahva vabaduse ja õnne eest!"

„On alanud rahuliku arenemise ajajärk."

Need seltsimees Stalini läkituse sõnad ütlesid võitlejaile, et on saabumas see päev, kus nad võivad vaenuväljadelt pöörata tagasi oma kodudesse, et osa võtta suurest ülesehitamise tööst, taastades seda, mis sõjatormid olid purustanud ja hävitanud.

*

Ent mitte kõik saksa väed ei alistunud kohe kapituleerumisakti nõudmistele, ei jäänud paigale ja ei pannud maha relvi. Üks vaenlase vägede rühmitus, mis teotses Hitleri soosiku kindralfeldmarssal Scherneri ja kindralpolkovnik Vehleri juhtimisel Tšehhoslovakkia läänepoolses osas, 1., 4. ja 2. Ukraina rinnete vastu, jätkas vastupanu, tõmbudes tagasi lääne ja edela suunas.

Meie vägedele tehti ülesandeks need sakslaste väegrupid „meelemõistusele tuua".

Selleks 1. Ukraina rinde väed, kes olid välkkiire öise tanki- ja jalaväekoondiste manöövriga murdnud sakslaste vastupanu ja 9. mail kl. 4.00 vabastanud meie liitlasriigi Tšehhoslovakkia pealinna Praha, ründasid Scherneri vägesid ja hoogsasti lääne suunas edasi tungides vallutasid 10. mail Dobržiši, Goržovitse, Berouni, Kralupõ, Roudnitse, Litomeržitse linnad. 11. mail rinde väed jätkasid edasitungi, vallutasid Tšehhoslovakkia territooriumil Žigle, Kralovitse, Rakovniki, Kladno linnad, ja samal päeval Hemnitsi ja Rokitšanõ (Pilseni juures) piirkonnas kohtusid Ameerika vägedega. Ajavahemikul 9. kuni 11. maini rinde väed võtsid vangi 121 660 sõdurit ja ohvitseri ja 7 kindralit.

4. Ukraina rinde väed, vabastanud 9. mail Litoveli ja Protejevi linnad, ründasid 10. mail teist Scherneri vägede gruppi, milline samuti keeldus täitmast kapitulatsiooni tingimusi ning algas tagasitõmbumist lääne suunas. Sellele vaenlase rühmitusele peale surudes vabastasid rinde väed 11. mail Žamberki, Usti, Litomišli, Politška linnad ja 11. mail — Novõi Bidžovi, Hlumetsi, Kolini, Kutna-Gora linnad, võttes vangi rohkem kui 35 000 vaenlase sõdurit ja ohvitseri.

2. Ukraina rinde vastas pärast kapitulatsiooniakti allakirjutamist ei andnud relvi ära ning jätkas vastupanu kindralpolkovnik Vehleri väerühmitus. Rinde väed ründasid seda väegruppi ja, energiliselt jälitades

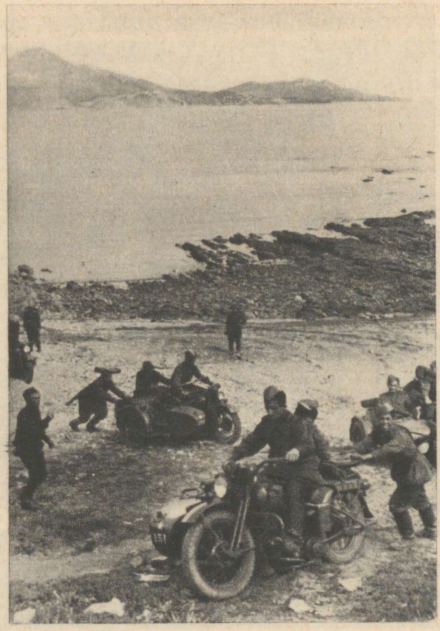
Berliin. Nõukogude võitlejad mööduvad Riigipäeva hoone eest

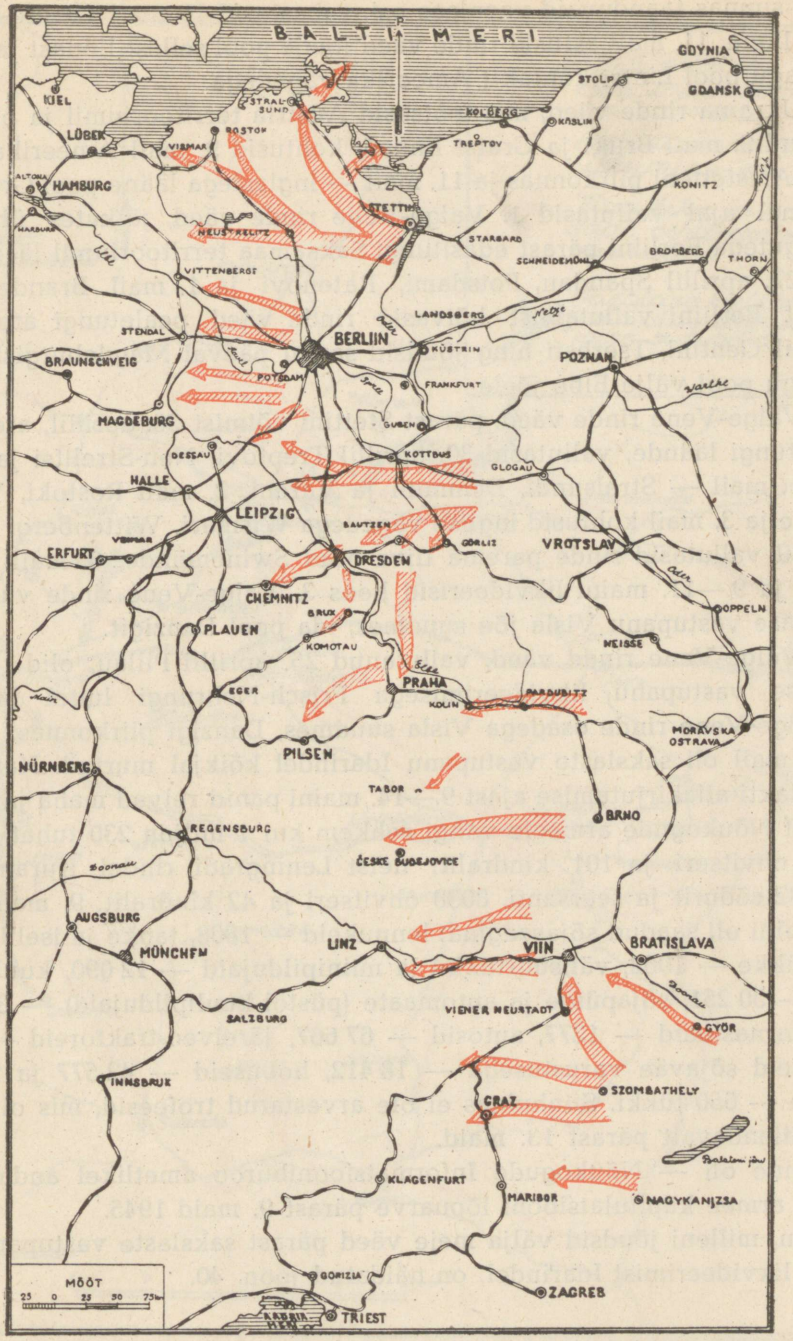
Budapest. Purustatud saksa raskesuurtükk

Jaapanlaste purustamine. Nõukogude väed Harbiinis

Jaapanlaste purustamine. Meie vägede eelsalk on jõudnud Vaikse ookeani kallastele

Joonis 40. Olukord 13. mail pärast sakslaste vastupanu likvideerimist Tšehhoslovakkias ja Austrias.

lääne suunas taanduvaid vaenlase osi, vabastasid 10. mail Tšeske-Budejevitse linna. 11. mail astusid rinde väed loode pool sellest linnast ja rajoonis kagu pool Lintsi kontakti Ameerika vägedega.

3. Ukraina rinde väed, mis teotsesid Austria territooriumil ja olid vallutanud 9. mail Bruki ja Gratsi linnad, kohtusid 9. mail Ameerika vägedega Amstetteni piirkonnas ja 11. mail — inglastega lääne pool Gratsi.

Samal ajal vallutasid 1. Valge-Vene rinde väed, jätkates ühel ajal lahingutega Berliini pärast edasitungi Saksamaa territooriumil lääne suunas, 27. aprillil Špandau, Potsdami, Ratenovi ja 1. mail Brandenburgi. Pärast Berliini vallutamist hõivasid rinde väed pealetungi arendades 7. mail Gentini, Tserbsti ning jõudsid samal päeval Magdeburgist põhja ja kagu pool välja Elbe jõele.

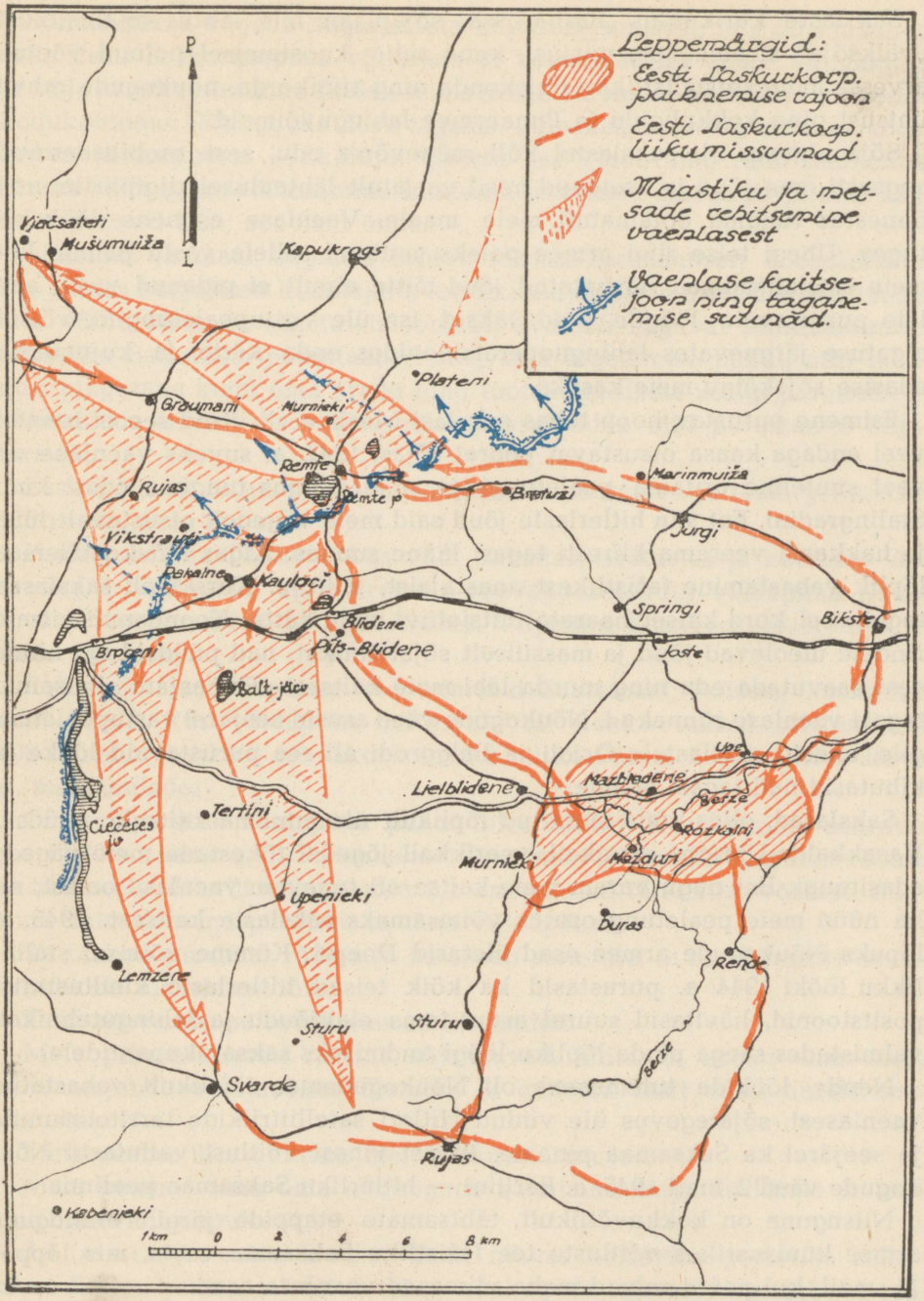
2. Valge-Vene rinde väed, pärast Stettini võtmist 26. aprillil, arendasid pealetungi läände, vallutasid 30. aprillil Treptovi, Neu-Strelitsi ja Gransee, 1. mail — Stralsundi, Demmini ja Vareni, 2. mail Rostoki, Warnemünde ja 3. mail kohtusid inglise vägedega Wismari, Wittenbergi joonel. 5. mail vallutasid rinde parema tiiva osad Swinemünde, 6. mail Rügeni saare ja 9.—11. maini likvideerisid koos 3. Valge-Vene rinde vägedega vaenlase vastupanu Visla jõe suudmes, ida pool Danzigit.

3. Valge-Vene rinde väed, vallutanud 25. aprillil Pillau, olid tegevad vastase vastupanu likvideerimisega Frisch-Nehrungi luitel ja koos 2. Valge-Vene rinde osadega Visla suudmes, Danzigi piirkonnas.

11. mail oli sakslaste vastupanu Idarindel kõikjal murtud. Kapitulatsiooniakti allakirjutamise ajast 9.—14. maini panid relvad maha ja andsid ennast Nõukogude armeele vangi rohkem kui 1 miljon 230 tuhat sõdurit ning ohvitseri ja 101 kindralit; neist Leningradi rindel Kuramaal — 180 032 sõdurit ja seersanti, 8038 ohvitseri ja 42 kindralit. 9. maist kuni 13. maini oli saadud sõjasaagina: lennukeid — 1808, tanke ja iseliikuvaid suurtükke — 1962, välisuurtükke ja miinipildujaid — 12 090, kuulipildujaid — 30 251, sõjapüsse ja automaate (püstol-kuulipildujaid) — 312 484, soomusmasinaid — 1377, autosid — 67 667, järelveo-traktoreid — 1194, vankreid sõjaväe varustusega — 18 412, hobuseid — 42 577 ja raadiojaamu — 650 tükki. Siinhulgas ei ole arvestatud trofeesid, mis olid saadud täiendavalt pärast 13. maid.

Selline oli — Nõukogude Informatsioonibüroo ametlikel andmeil — saksa armee kapitulatsiooni lõpuarve pärast 9. maid 1945.

Joon, milleni jõudsid välja meie väed pärast sakslaste vastupanu lõplikku likvideerimist Idarindel, on näidatud joon. 40.

Joonis 41. Kuramaa vabastamise lõppoperatsioonid.

Sakslaste kurikuulus „Barbarossa" sõjaplaan, mis lähtus seikluslikust „välksõja" strateegiast, nurjus, kuna selle koostamisel polnud võetud arvesse meie sotsialistlikku ühiskonda ning riigikorda, nõukogude rahva ühtsust ning kokkuhoidu ja Punaarmee lahinguvõimeid.

Sõja alguses oli sakslastel küll mõnevõrra edu, sest, mobiliseerinud aegsasti oma jõud ja asetanud need varjatult lähtealusel riigipiirile, neil õnnestus tungida ootamatult meie maale. Vaenlase esimene löök oli tugev. Ühegi teise riigi armee poleks suutnud sellele vastu panna. Ent meie sotsialismimaa relvastatud jõud mitte ainult ei pidanud vastu sellele purustavale löögile, vaid läksid ise üle vastupealetungile, võtsid algatuse järgnevates lahinguoperatsioonides enda kätte ja kujundasid edasise sõjakäigu meie kasuks.

Esimene purustav hoop tabas sakslasi Moskva all. Kuid see ei toonud veel endaga kaasa otsustavat pööret sõjas. 1942. a. suveks vaenlane oli veel suuteline üritama pealetungi ja selle käigus tungima edasi kuni Stalingradini. Ent siin hitlerlaste jõud said meie vägedelt otsustavalt lüüa ja hakkasid veerema kiiresti tagasi lääne suunas. Algas Nõukogudemaa lõplik vabastamine fašistlikest anastajaist. 1943. a. Kurski all sakslased tegid veel kord katset haarata initsiatiivi enda kätte. Koondanud kitsale rindele üleolevad jõud ja massiliselt sõjatehnikat, nad püüdsid iga hinna eest saavutada edu ning murda läbi meie kaitsest. Ent asjata. Paisanud tagasi vaenlase rünnakud, Nõukogude väed asusid seejärel vastupealetungile, andsid sakslastele Orjoli ja Belgorodi all rea purustavaid lööke ja kihutasid nad tagasi lääne.

Sakslased, olles nüüd sunnitud lõplikult üle minema kaitsele, püüdsid Vasakkalda-Ukraina arvukail, veerikkail jõgedel tõkestada meie vägede edasitungi. Ent nagu varem meie kaitse oli tugevam vaenlase omast, nii ka nüüd meie pealetung osutus võimsamaks sakslaste kaitsest. 1943. a. lõpuks Nõukogude armee osad ületasid Dnepri. Kümme võimsat stalinlikku lööki 1944. a. purustasid ka kõik teised hitlerlaste kindlustatud positsioonid, hävitasid suurel arvul tema elavjõudu ja lahingutehnikat, valmistades seega pinda lõpliku löögi andmiseks saksa okupantidele.

Nende löökide tulemusena oli Nõukogudemaa täielikult vabastatud vaenlasest, sõjategevus üle viidud Hitleri satelliitriikide territooriumile ja seejärel ka Saksamaa pinnale. Pärast vihast võitlust vallutasid Nõukogude väed 2. mail 1945. a. Berliini — hitlerliku Saksamaa pealinna.

Niisugune on kokkuvõtlikult, tähtsamate etappide järgi Nõukogude armee kuulsusrikas võitluste tee fašistliku Saksamaa vastu, mis lõppes 11. mail, kui panid relvad maha viimased vaenlase osad.

*

Sõnum saksa vägede tingimusteta kapituleerumisest, mis oli kutsunud esile Eesti Laskurkorpuse võitlejais ja komandörides suure vaimustuse ja sügava rahulolutunde rindel, leidis kõige elavamat vastukaja ka nende kodukohtades Nõukogude Eesti tagalas. Linnades, alevites, külades, töös-tustes ja asutustes — kõikjal päästis see võidu ning rahu saabumise sõnum valla suure rõõmutormi. Inimesed tervitasid ülevas meeleolus üksteist, surusid kätt, soovisid õnne.

Linnades ja maal kogunes töötav rahvas spontaanselt koosolekuile, kus esines hulgaliselt kõnelejaid, loeti kuulajate tormilisel heakskiitmisel ette võidusõnum ja kapitulatsiooniakt, avaldati sügavat rahuldustunnet fašistliku Saksamaa purustamise ning sõja lõpetamise puhul, anti lubadusi pingutada kogu oma jõudu ning töötada senisest veelgi paremini, et võimaldada kiiresti taas üles ehitada see, mida olid purustanud sõjatormid.

Lasti siiras tänutundes elada võidukat Punaarmeed ja tema geniaalset juhti seltsimees Stalinit.

Peale pealinna Tallinna, kus viidi käitistes, asutustes ja koolides läbi arvukaid miitinguid, oli suuremaid rahvakoosolekuid võidupüha puhul 9. mail Kundas, Kiviõlis, Kuressaares, Viljandis, Rakveres, Haapsalus jt. meie linnades.

Rahvarikkamad kogunemised toimusid Saaremaal: Pöides, Lümandas, eriti Leisis, kus võidupüha miitingule oli kokku tulnud rohkem kui 400 inimest. Rohkeid rahvakoosolekuid oli ka Pärnu, Lääne, Viru, Järva jt. maakondades.

Oma sõnavõtus võidupüha puhul ütles EK(b)P Keskkomitee sekretär sm. N. Karotamm: „ . . . Seltsimehed! Eesti rahvas tunneb suurimat rõõmu ja heameelt hitlerliku Saksamaa üle saavutatud täielikust võidust. Suurima vaimustusega pühitseb ta täna võidupüha.

Ta tunneb suurimat rõõmu ja heameelt selle üle, et ta võib jälle asuda rahulikule ülesehitustööle.

Eesti rahva ees seisavad suured ülesanded.

Meie peame kiiresti ravima sõjahaavad, ehitama uuesti üles meie rahvamajanduse sõjaeelses ulatuses ja minema sealt edasi uutele saavutustele.

Meie peame üles ehitama meie kultuuriasutused.

Meie peame viima oma nõukogude sünnimaa majanduslikule ja kultuurilisele õitsengule.

J a m e i e t e e m e s e d a. Eesti rahvas bolševike partei ja seltsimees Stalini juhtimisel tuleb teiste nõukogude rahvaste vennalikul toetusel toime selle suure ülesandega.

Kuid, seltsimehed, see nõuab meilt lisatööd ja tõsiseid jõupingutusi. Selles suures töös tuleb võita ja ületada tõsiseid raskusi. Ent ma olen kindel, et meie töökas rahvas võidab bolševike partei juhtimisel kõik raskused.

Meid tiivustavad meie kodumaa ja rahva taas kättevõidetud vabadus ja sõltumatus, hitlerliku Saksamaa üle saavutatud suurvõit ja saavutatud rahu . . ."

Samuti peegeldub paljude teiste valitsuse ja partei, teadus- ning kunstiala, töölisklassi ja talurahva esindajate avaldustes, mis nad tegid sõnas ja kirjas võidupüha puhul 9. mail, seda ülevat meeleolu, mis valitses Nõukogude Eestis meie maa ja rahva põlise vaenlase — saksa anastajate lõpliku allaheitmise ning rahu saabumise puhul.

NSV Liidu Ülemnõukogu saadik sm. Juliana Telman ütles: „ . . . Tänasel suurel ajaloolisel päeval ütlevad eriti eesti naised endi ja oma laste nimel palavaid tänusõnu Punaarmeele ja suure võidu organiseerijale seltsimees Stalinile.

Tänu Punaarmee vägede, nende hulgas ka Eesti Rahvuskorpuse kangelaslikule võitlusele, ei läinud saksa okupantidel korda hävitada eesti rahvast. Nüüd on see võitlus lõppenud täieliku võiduga. Heldimusega silmitsevad eesti emad täna oma lapsi. Nad on kindlad, et enam ei ulatu nendeni saksa okupantide verised käed. Nad võivad jälle rõõmsalt vaadata tulevikku . . ."

„ . . . Ent kuigi fašism on purustatud, tema juhid näitelavalt kadunud, ei ole ta juured veel lõplikult inimeste teadvusest välja kistud. On vaja valvel olla, et fašismi barbaarne, kultuuri ja inimsust hävitav ideoloogia ei saaks enam iialgi kuskil võsusid hakata ajama.

Võit kohustab kiiresti siluma sõja raskeid jälgi, töötama senisest veel suurema energiaga, looma uusi väärtusi hävitatu asemele, viima meie suur Nõukogude kodumaa rahupäevilgi vastu sellele ajaloos ennenähtamatule võimsusele, mida ta omas nüüd lõppenud sõja päevil." (J. Semper.)

„Kui hea on teada, et ka meie, eesti töölised, oleme andnud oma osa nõukogude rahva suurvõidu heaks. Kui sakslased Punaarmee hävitavate löökide all Tallinnast taganesid, püüdsid nad elektrijaama õhku lasta, ära viia hinnalist sisseseadet, rikkuda masinaid. Meie, elektrijaama töölised, kaitsesime relv käes oma käitist.

Võit innustab meid töötama veelgi paremini, veelgi hoolsamini. Kui suur rõõm on töötada maal, mis on saavutanud nii suure võidu." (Masinist Johannes Kipasto.)

„Särevere valla rahvas on ehtne eesti rahvas, kes harva avaldab oma rõõmu. Ta on tagasihoidlik ja kinnine. Kuid koosolekuil, mis toimusid

võidupühal seitsmes rahvamajas, asutustes ja koolides, sovhoosides ja mujal, murdusid paisud ja inimesed naersid, hõiskasid ja hüüdsid hurraa. Must vari Nõukogude Liidu ja ka meie väikese kalli sünnimaa kohal on kõrvaldatud igaveseks!

Suur rõõm ei tohi meid uinutada ega laisaks teha. Tuleb töötada veelgi agaramalt, et kaotada saksa okupatsiooni ja sõjategevuse laastavad jäljed . . ." (Aleksander Piirits, Särevere valla täitevkomitee esimees.)

11. mail sai Eesti Laskurkorpus ülesandeks läbi rehitseda ümbruskonna metsad. Töö lõpetada 12. mai õhtuks ja siis asuda Upe, Lielblidene ümbrusse. See toimus antud tähtaegadeks ja kava kohaselt. (Joon. 41.)

15. mail tutvusid korpuse ja väekoondiste juhtivad ohvitserid sakslaste kaitsesüsteemiga Viesate jõel, rindel Veverezesist kuni Klapkalnesini, kus korpus esialgse kava kohaselt pidi teostama vaenlase kaitsepositsiooni läbimurde. Selgus, et vaenlase kaitse oli korraldatud hästi ja ešeloneeritud küllaldaselt sügavusse. Selle läbimurdmine poleks olnud korpusele kergeks ülesandeks. Kuid Eesti Laskurkorpus oleks selle ülesande kindlasti edukalt sooritanud. Seda tagasid tema rikkalikud lahingukogemused, väljaõpe, distsipliin, organiseeritus, moodne relvastus ja meeskonna kõrge võitlusmoraal.

Järgmisel päeval saabus armee juhataja käsk, kus oli öeldud:

„Sõda on lõppenud. Punaarmee saavutas hiilgava võidu, näitas oma sangarlikku jõudu ja teda loetakse õigusega võitjaks armeeks.

Iga meie armee võitleja ja ohvitser peab olema uhke oma lahingusaavutustele ja auga hoidma Punaarmee kuulsust ning lahingutraditsioone. Oma välimuse ja kõrge distsipliiniga peab ta esinema kui sõdur-võitja.

Seoses sõjategevuse lõppemisega väekoondiste ja väeosade ülemail minna laagrirežiimile ja rangelt eeskirja järgi hoida sisekorda ning täpselt pidada vahiteenistust.

Asuda lahingulise ettevalmistuse teostamisele, mille aluseks sellel õppeperioodil võtta üksikvõitleja, jao ja rühma ettevalmistamine.

Peamine tähelepanu pöörata rivilisele ja kehalisele ettevalmistusele, välimusele ja saavutada kõrget distsipliini."

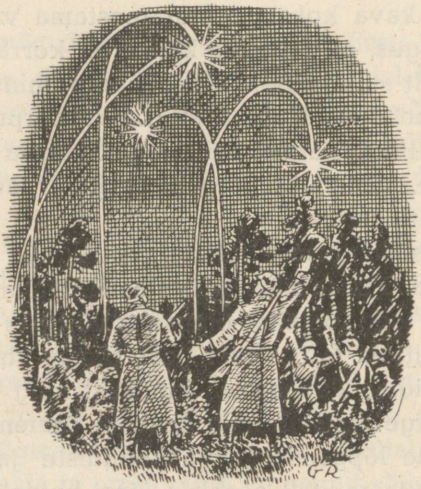
Selle käsu täitmiseks otsustas korpuse komandör alata õppetööd 16. maist, ja kuni 19. maini kõigis väeosades läbi viia võidupäeva pühitsemine.

See toimus korpuse juhatuses 18. mail armee komandöri kindralleitnant Sviridovi ja armee Sõjanõukogu liikmete osavõtul. Pidulikul koos-

olekul esines ettekandega korpuse staabiülem kindralmajor Lukas teemal: „Eesti Tallinna Laskurkorpuse ja tema juhatuse võitlustee Suures Isamaasõjas hitlerliku Saksamaa vastu 25. septembrist 1942 kuni 18. maini 1945", andes ülevaatliku pildi korpuse elust, tegevusest ja püüdlustest alates tema formeerimisest kuni rahu saabumiseni.

Päevakohase kõnega koosolijaile esines ka Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu esimehe asetäitja sm. Boitsov, kes viibis tol korral korpuses.

Pidulikud koosolekud, mis möödusid suure vaimustuse tähe all, kus meie võitlejad ja ohvitserid avaldasid oma sügavaimat tänu meie võitude innustajale ja organiseerijale bolševike parteile ja geniaalsele väepealikule generalissimus Stalinile, toimusid kõigis väeosades.

Kangelaskalmistu avamine

ENSV Rahvakomissaride Nõukogu aseesimees sm. Boitsov kõnelemas võidupühal

Korpus läbistamas Riiat

Riia tänavail

Mudilased suurtükiväelasi külastamas

Puhketund

Korpuse saabumist ootamas

Tulevad!

PÄRAST RAHU SAABUMIST

KODUTEEL

28. mail sai korpus käsu valmistuda koduteele. Seoses sellega katkestati õppetöö ja algas ettevalmistus rännakuks.

Kogu isikulisele koosseisule selgitati rännaku ülesanne, selle läbiviimise kord, kuidas saavutada paremat distsipliini rännakul, hooldada relvi ning varustust, eriti aga transpordivahendeid. Jalatsid seati korda, sobitledes neid jala järgi vahetamise teel, eeskätt neilt, kel rännaku ajal tuli istuda vankreil või autodel.

Ohvitseridega teostati eriõppusi rännaku korraldamise ja distsipliini hoidmise alal. Kõigi poliitala juhtidega viidi läbi instruktorlikke õppusi teemal: „Partei- ja kommunistlike noorte organisatsioonide ülesanded isikulise koosseisu poliitilisel juhtimisel eeloleval rännakul".

Lõpuks kontrolliti väeosade rännakuvalmust; vaadati üksikasjaliselt üle veokite ladustus, riiete ja jalatsite sobivus, relvade ning muu lahinguvarustuse kandmise ja transpordi korraldus.

Leningradi rinde juhatuse käsu kohaselt tuli rännak teostada liikuvate laagrite korras, kusjuures õppeülesannetena töötada läbi: kiirrännak, kohtamislahing, taanduva vaenlase jälitamine ühes mitmesuguste takistuste ületamisega, pealetung kaitsel asuvale vaenlasele jne.

Rännak algas 29. mail kell 18.00 soojal pilvisel kevadõhtul ülevas meeleolus.

Juba Jelgavas oli tee ääres hulgana rahvast, et tervitada Eesti Laskurkorpuse mehi, kes — ühes teiste Nõukogude armee osadega — olid võidukalt lõpule viinud Läti NSV territooriumi vabastamise saksa okupantidest.

Läti rahva poolehoid Eesti Laskurkorpuse võitlejaile avaldus kõige selgemini Riia läbimisel. Vaatamata varajastele hommikutundidele oli tee äärde tänavaile kogunenud murruna rahvast, kes vaimustatud „hurraa"-hüüetega võttis vastu mööduvaid korpuse osi ja külvas nad üle lilledega. „Tervitus vapratele eesti sõduritele, ohvitseridele ja kindralitele!", „Au võitjaile!" ja paljud teised sellesisulised loosungid palistasid suurtele punastele kangastele maalituna rännakuteed läbi linnatänavate.

Tihedas rivikorras, sirgel rühil, täpselt joondudes, kindlal ja rütmilisel taktisammul, karges hommikutuules lehvivate lahingulippudega, kolonnides, orkestri marsihelide saatel sammusid eesti mehed läbi Riia tänavate, reipalt vastates rahva tervitushüüetele. Vankreile, autodele ja suurtükikilpidele läti, vene ja eesti keeles kirjutatud loosungid: „Au suurele Stalinile!", „Tervitus läti rahvale!", „Olgu tervitatud Nõukogude Läti!", „Meie võitlus on õiglane — meie võitsime!", peegeldasid kujukalt eesti sõdurite tundeid.

Edasi läks korpuse teekond läbi põhjapoolse Lätimaa. Kõikjal, nii maal, külades kui ka linnades, mis läbiti, võeti Eesti Laskurkorpuse mehi vastu kui armsaid külalisi, kõikjal rohkesti lilli ja kingitusi. Siin väljendus väga ilmekalt nõukogude rahvaste stalinlik sõprus.

*

7. juunil kell 21.00, ilusal kevadõhtul astusid esimesed korpuse osad Ikla juures sünnimaa kallile pinnale, mille nad olid raskes võitluses vabastanud vaenlasest.

See oli ülev silmapilk. Suur rahvahulk, vanu ja noori, lähedalt ja kaugelt, üksikult ja tervete perekondade kaupa oli tulnud tervitama kojutulevaid võidurikkaid eesti sõjamehi, tuues kaasa palju kingitusi ja rohkesti lilli: sireleid, tulpe, maikellukesi, roose... Lilledest auvärav, pealkirjaga punasel kangal: „Tere tulemast vabastatud kodumaal!" Samas tribüün valitsuse, partei, kohalike nõukogude asutuste ja väekoondiste esindajaile oli samuti ehitud lilledega. Eesti NSV valitsuse poolt olid saabuvat korpust vastu võtma tulnud sm-d Puusepp, Hion ja Telling.

Miitingul, mis oli korraldatud korpuse saabumise puhul, tervitas korpuse esindaja major Tamm ootajaid: „Eesti sõdurid, kes Nõukogude armee ridades võideldes purustasid vaenlase, tulevad täna tagasi koju. Anname üle palavaimad tervitused kogu eesti töötavale rahvale ja teile, kes tulite meid vastu võtma. Kuulsusrikas on Eesti Laskurkorpuse võitlustee. Meie võtsime osa Velikije Luki vabastamisest; koos teiste Punaarmee osadega tõime me vabaduse ka Nõukogude Eestile ja andsime vaenlasele lööke, kuni ta tingimusteta kapituleerus.

Nüüd võib eesti rahvas olla kindel selles, et ühegi saksa röövvallutaja tallad ei saa rüvetama meie püha kodumaa pinda. Võime uhkusega öelda, et ajaloolise võitluse lõpuleviimisega saksa anastajate vastu tõime me eesti rahvale au ja kuulsust."

Temale vastas töötava rahva nimel kohaliku valla tolleaegne täitevkomitee esimees sm. Suviste, kes ütles: „Meie oleme õnnelikud, et võime esimestena tervitada sünnimaa pinnal meie kojusaabuvaid kangelasi. Tulevad tagasi need, kes viisid lõpule meie sajandeid kestnud võitluse sakslaste vastu. Meie palavaim tervitus teile, vaprad Lembitu ja Tasuja pojad. Au Eesti sõdureile, kes võideldes Nõukogude armee ridades aitasid purustada vaenlase!"

Sm. Hion ütles: „Eesti rahva lemmikud, meie vabaduse rajajad ja kindlustajad jõuavad täna koju võitjatena, lõpliku võidu kandjatena. Kogu progressiivne inimkond on tänulik Punaarmeele, kes tegi hitlerliku katku lämmatamisel peamise töö. Võidu saavutamisel ja rahu kättevõitmisel langeb Eesti Korpusele osa võitja aust. Elagu nõukogude rahvaste vankumatu sõprus! Elagu meie võitude organiseerija seltsimees Stalin!"

Miitingu lõppedes pöördusid kõigi silmad lõuna suunas, kust oli kuulda orkestrihelisid ja võimast sõduritelaulu. Tulevad, tulevad...

Üksteise järel sammusid väeosad muusikahelide saatel mööda. „Elagu Punaarmee!", „Elagu Eesti Rahvuskorpus!", „Elagu Nõukogude Eesti!", „Elagu eesti rahvas!", „Elagu suur Stalin!" — kõlas tervitusi vastuvõtjailt ja tulijailt. Kaelustamisi, käesurumisi, suudlusi, naeru- ja rõõmupisaraid. Möödus mehi, suurtükke, autosid, vankreid lõpmatus reas — kõik üleni lilledes. Paljude kilomeetrite ulatusel katsid lilled üksteise järel sammuvate võidukate väeosade koduteed.

*

Mitte vähem pidulik oli kohtamine Nõukogude Eesti töötava rahvaga Kilingi-Nõmmel, kust 9. juunil läbis kodumaale tagasitulevaid teisi korpuse osi. Ka siin nagu Iklaski auväravad, lähemalt ja kaugemalt kokku-

tulnud rahvamurd, palju kingitusi ning rikkalikult lilli. Ka siin võis kuulda tervituskõnesid, õnnesoove ning vaimustatud elagu-hüüdeid Punaarmeele, seltsimees Stalinile ja Eesti Laskurkorpusele.

Väekoondise komandöri asetäitja alampolkovnik Raud, kes korpuse esindajana võttis sõna vastutervituseks kohalikule elanikkonnale, ütles: „Seltsimehed, need ohvrid, mis nõukogude rahvas on kandnud, pole olnud asjata — me saavutasime võidu, ja nüüd on Kalev tõepoolest koju jõudnud. Tulime koju, et siin lõplikult kaotada nende hävituste jäljed, mida saksa fašistid Eestis on korda saatnud."

„Sirelite sillutisel", kevadet endaga kaasas kandes jätkasid Eesti Laskurkorpuse võitlejad oma võitjatemarssi sünnimaa pinnal.

Ka Pärnus olid Eesti Laskurkorpust vastu võtmas suured rahvahulgad, partei- ja nõukogude organisatsioonid, tööstused, asutused, koolid. Jälle auväravaid, tervitusi, käepigistusi, kiirelt vahetatud sõnu rivis marssivate meeste ja nendega kiirel sammul kaasaskõndivate omaste vahel; taas kõikjal palju lilli.

Esindajaid oli saabunud ka Viljandi-, Võru- ja Valgamaalt.

„Teie, Lembitu pojad, purustasite meie rahva ajaloolise vaenlase, saksa sissetungija, kes tahtis eestlasi jälle orjastada," ütles Võrumaa rahva tervitusi üle andes sm. Rogula. „Viljandimaalased saadavad teile, võidukad Nõukogude armee eesti väeosade sõdurid, tuliseid tervitusi. Teie saavutasite võidu ja tõite rahu oma kodudesse. Saavutatud vabadust, kättevõidetud nõukogude korda ei anna meie kunagi käest. Ühiselt ehitame üles oma kauni Nõukogude Eesti," ütles oma tervituses korpusele Viljandimaa esindaja sm. Orgel.

Sindi läbisid need korpuse osad, mis tulid Kilingi-Nõmme poolt, kuumal pärastlõunal. Kogu linna ja ümbruse rahvas oli kokku tulnud, eesotsas käitise „1. Detsember" töölistega. Niisama pidulik vastuvõtt ja tulised tervitused. Isamaasõja invaliid sm. Kuusik kohtas siin lahingusõpru — endisi töökaaslasi Sindi vabrikust — sm. Pilve, Reinholdi ja Loonejärve. Kuusk vaatas rõõmu- ja rahuldustundega järele kaasvõitlejaile, kui need lahkusid. Tema pidi raske lahingutöö pooleli jätma, nemad aga, tema rindesõbrad, viisid selle lõpule — tõid koju võidu, rahu ja õnneliku tuleviku...

Soe ning südamlik vastuvõtt oli ka Läänemaa piiril. Rahvarõivais Vigala neiud olid kojusaabuvaid sõjamehi laulukooriga vastu võtmas. Märjamaal oli korraldatud pidulik miiting korpuse juhtidega presiidiumi laua taga aukohal. Sõna võttis korpuse poolt alampolkovnik Raadik. Meenutades eestlaste lahinguteed ja võitlusi ütles ta: „Hoida kõrgel oma rahva au — see on olnud parooliks kõigile väeosadele ja selle suure kohustuse

täitmisel pole vääratatud. Eesti Rahvuskorpus on täitnud auga oma kohustuse kodumaa ees." Läänemaa täitevkomitee esimees sm. Lebin andis edasi tervitused läänlastelt, kes oma kohuslike müüginormide täitmisel on olnud vabariigis esikohal ja seemendanud Punaarmee fondi 325 hektaari.

Siia oli ilmunud tervitama ka saarlasi. „Meie teadsime, et teie teekond ei lähe läbi meie kodusaare kidurate kadakatega palistatud radu ja seepärast tulime teile vastu siia," ütlesid nad õnnitelles korpuse võitlejaid koju tagasijõudmise puhul. Kaugelt tulnud saarlastel polnud palju lilli, ent nad olid korpuse võitlejaile kostiks kaasa toonud kalu, mis olid püütud neist vetest, mida korpus alles eelmisel aastal ägedates võitlustes oli vabastanud.

Harjumaa piiridesse jõudes tulid korpusele teele vastu Eesti NSV Riikliku Teatri „Estonia" parimad jõud: Tiit Kuusik, Martin Taras, Elsa Maasik, Agu Lüüdik, Hugo Laur jt. sm. Ants Lauteri juhatusel, et pakkuda võitlejaile meelelahutust nende rännakuteel. Nad olid õnnelikud, et võisid täita seda austavat ülesannet. Kohilas jagas teiste näitlejatega sõdureile meelelahutuse pakkumise meeldivat kohustust rahvanäitleja Paul Pinna brigaad Marta Rungi, Vootele Veikati, leelutaja Laine Mesikäpa ja teistega. Isegi vabaõhuaulast ületormavad jahedad vihmahood ei suutnud neid selles takistada.

Raplas olid korpuslasi tervitamas tartlased koos ülikooli esindajatega.

*

Niiviisi läbi kevadise õierikka Eesti võidumarssi jätkates hakkas korpus juuni keskpaiku lähenema oma teekonnal Nõukogude Eesti pealinnale Soome lahe kaldal. Kõikjal võtsid teda vastu meie töötava rahva vaimustatud tervitused, saatsid südamlikumad õnnesoovid.

„Külade kilked, valdade viiped,
linnade helisev rõõm —
kõigest vägevalt põlema liitub
kodusüdame lõõm . . .
. . . Tervitav rahvas, võitjate pere —
hõiskame ühises hoos.
Sõlmuvad südamed tänases teres,
kodu rajame koos.

(„Tänases teres", Ilmar Sikemäe.)

*

16. juunil hakkasid paistma Tallinna tornid ja katuste sakilised harjad. Vana muistne Kalevi linn!

Ta oli ehtinud end pidurüüsse võitjate vastuvõtmiseks. Lehvisid võidulipud. Tohutud rahvahulgad lillesületäite ja loosungitega punastel kangastel palistasid pidulikult Eesti Laskurkorpuse läbimarsiteed. „Tere tulemast, rindemehed, — eesti rahva vaprad pojad ja tütred!", „Tervitame teid, meie kojujõudnud kangelased!", „Olge tervitatud, võitjad!" — võis lugeda loosungitelt.

Võiduväljakul asus sirelite ja roosidega kaunistatud tribüün. Siia oli kogunenud valitsuse ja partei esindajaid: EK(b)P Keskkomitee sekretär sm. Karotamm, ENSV Ülemnõukogu Presiidiumi esimees sm. J. Vares, Rahvakomissaride Nõukogu esimees sm. Veimer, EK(b)P Keskkomitee sekretärid sm-d Sazonov, Päll ja Kuusik, nõukogude asutuste, tööliste, talupoegade, intelligentsi ja sõjaväeosade esindajaid. Võiduväljakul oli murruna rahvast lillekandamitega. Samas seadis end korpuse orkester mängukorda.

Pinev ootus.

Täpselt kell 15.00 ilmus Kaarli puiesteel nähtavale korpuse komandör kindralleitnant L. Pärn mustal lahinguratsul. Kiiresti sõitis ta tribüüni ette ja raporteeris Eesti NSV valitsuse esindajaile korpuse osade saabumisest, asudes pärast seda tribüünile, et oma mehi paraadmarsil mööda lasta. Juba ilmuski nähtavale korpuse juhtkond ratsa hallidel hobustel, nende järel rütmilises marsitaktis, tihedas rivikorras, kuulsusrikaste lahingulippude lehvides korpuse väeosad, algul kindralmajor Allikase väekoondis, seejärel polkovnik Feldmanni oma. Valitsuse tribüünist möödudes lipud saluteerisid, komandörid oma üksuste ees ja mehed tervitasid. Tribüünilt kuuldus tervitusi. Sõdurite rivi vastas mehise ja kauakestva „hurraaga".

Ka rahva hulgast kõlas tervitusi. „Elagu vaprad võitlejad!" „Elagu eesti töötav rahvas!" „Elagu võidurikas Punaarmee!" „Elagu vaba Tallinn!" „Elagu Nõukogude Eesti!" „Elagu eesti rahva parim sõber suur Stalin!" Lillede sajus möödusid kolonnid üksteise järel, jalavägi, suurtükivägi, motoriseeritud osad, voorid ühes valgetes rüüdes kokkadega istumas välisköökidel. Meeste süled, autod, voorivankrid, suurtükid — kõik tulvil lilli. Nendega olid kaetud terved tänavad.

„Sirelite sillutisel" marssis Eesti Laskurkorpus võitjana läbi vana Tallinna tänavate, eesti töörahva ja tema parimate esindajate südamlikul vastuvõtul ja tervitusel.

„Defilee on lõppenud. Hetke seisab rahvahulk veel kohal, nagu ei raatsiks lahkuda siit. Võimas ja tugev oli elamus. Sellist sõjalist jõudu,

sellist armeed ja tehnikat pole eesti rahvas kunagi veel omanud, kunagi pole tal olnud sellise kõrge moraaliga sõjaväge, kes on valmis igal hetkel täie teadlikkusega kaitsma oma maa vabadust ja sõltumatust, tema majanduslikke ja kultuurilisi saavutusi. Enam kunagi ei ähvarda eesti töötajat hädaoht sattuda võõra ikke alla: tema vabaduse kindlustab talle igaveseks kuulumine Nõukogude Liidu vennalike rahvaste perre, nende rahvaste perre, kes omab võimsaima ja tugevaima armee maailmas — Punaarmee.

Au nõukogude vägedele, kes päästsid Euroopa tsivilisatsiooni fašistlikest rüüstajaist! Au Punaarmee võitlejaile, ohvitseridele ja kindralitele! Au Punaarmee ridades võidelnud eesti rahva tublidele poegadele, Lembitu ja Tasuja väärikaile järglasile! Au neile, kes päästsid eesti rahva fašismi okupatsiooni orjusest ja tõid vabaduse Nõukogude Eestile".

Nii kirjutas sel puhul „Rahva Hääl".

Missugustest mõtetest ning meeleolust olid noil ülevail, pidulikel ning unustamatuil päevil kantud Eesti Laskurkorpuse sõjamehed, seda iseloomustavad kujukalt mõned allpooltoodud tema ridades võidelnute avaldused.

„Lõpuks jõudis see päev, mida me kõik olime oodanud suurima igatsusega, päev, kus võisime jälle astuda oma kalli sünnimaa pinnale pärast rasket võitlusteekonda!

Me südamed hõiskasid õnnest, kui meid kõikjal võeti vastu lilledega, tuliste tervitustega. Ei ole sõnu, et väljendada kõiki neid tundeid, mis haarasid meid neil tundidel . . .

. . . Me tõotame, et hoiame kõrgel oma lippu ka edaspidi, seistes valvel nõukogude rahva vabaduse ja sõltumatuse eest."

(Vanem Nahkur, Punalipu ordeni kandja.)

„. . . Meie võitlusteekond ei olnud kerge, me käisime selle aga auga lõpuni. Võitlesime auga Punaarmee ridades ja lõpetasime hiiglasliku loomingu: Võidu, Vabaduse ja Õnne monumendi rajamise! Seda tegime oma rahva heaks, kogu nõukogude rahva heaks, et inimesed võiksid elada rahus ja õnnes ning et meie lastele oleks avatud helge tulevik . . . Tänasel päeval tõotame õnnest tulvil südametega hoida kõrgel meie võidu vilja, seista alati valvel eesti rahva, kogu nõukogude rahva õnne ja helgema tuleviku eest."

(Jefreitor Mark, ordenikandja.)

Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi esimehe J. Varese, Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu esimehe A. Veimeri ja Eestimaa Kommunistliku (bolševike) Partei Keskkomitee sekretäri N. Karotamme tervituses Punaarmee Eesti Tallinna Laskurkorpuse kindraleile, ohvitseridele, vanemaile, seersantidele ja sõdureile nende kojusaabumise puhul oli öeldud:

„Kallid sõbrad, Punaarmee Eesti Tallinna Laskurkorpuse vaprad võitlejad!

Eesti NSV valitsus ja Eestimaa Kommunistliku (bolševike) Partei Keskkomitee tervitavad teid palavalt teie rõõmupäeval — Suure Isamaasõja lahinguväljadelt tagasisaabumise tähtsal hetkel.

Teie võtsite osa neist suurtest ja võidurikastest lahingutest, mis lõppesid Punaarmee täieliku võiduga saksa röövvallutajate üle ja hitlerliku Saksamaa purustamisega. Eesti rahvas on uhke teile, Punaarmee eesti väeosade vaprad võitlejad! Teie tasusite saksa kiskjaile kõigi nende kuritegude eest, mida nad on korda saatnud eesti rahva kallal seitsme pika sajandi vältel. Teie osutusite väärikaiks järglasteks oma kangelaslikele esiisadele — Lembitule ja legendaarsele Tasujale, kes pärandasid teile viha saksa röövvallutajate ja armastuse oma kodumaa vastu.

Eesti Korpus on eesti rahva lemmik. Ainult nõukogude võim võis luua tingimused eesti rahva niisuguste võimsate relvastatud jõudude organiseerimiseks. Eesti Korpus on ümbritsenud oma lahingulipud kuulsuse säraga just seetõttu, et ta on omandanud vapra Punaarmee kogemusi, on osa võimsast Punaarmeest ning võitles tema sangarlikes ridades. Nagu peeglis paistab vastu meie korpuses maailma parima sõjaväe — Punaarmee võimsus, jõud ja hingesuurus.

Punaarmee ja tema ridades võitlev Eesti Korpus viisid saksa röövvallutajate purustamise võidukale lõpule seetõttu, et kõigi Nõukogude Liidu relvastatud jõudude eesotsas seisis geniaalne väejuht seltsimees Stalin. Seltsimees Stalin on Eesti Korpuse looja. Tema isiklikul käsul asuti 1941. a. lõpul Punaarmee esimeste eesti rahvuslike väeosade loomisele. Seltsimees Stalini ustav kaasvõitleja Nõukogude Liidu marssal seltsimees Vorošilov juhtis otseselt korpuse loomist, tema relvastamist ja sõjalist ettevalmistamist.

Eesti Korpus võitles Punaarmee kuulsusrikka väejuhi Nõukogude Liidu marssali sm. Govorovi juhtimisel. Eesti töörahva pojad — kindralleitnant Pärn, kindralmajor Lukas, kindralmajor Allikas, kindralmajor Lombak viisid eesti sõjamehi võidurikkaisse lahinguisse.

Oma edu eest võlgneb Eesti Korpus tänu eelkõige Nõukogude Liidu vennasrahvaile, kes valmistasid oma tehaseis võimsa relvastuse ja varus-

Korpuse komandör Tallinna saabumisel

Kv. kindralleitnant L. Pärn kodumaiste tervitustega

Valitsuse esindajad tervitavad korpuse saabumist

Korpuse juhatus

Lahingulipp saluteerib valitsuse esindajaile

Võidumarss

Tanke „Nõukogude Eesti eest"

Suurtükkide defilee

tasid sellega rikkalikult eesti sõjamehi. Esimestel sõja-aastatel varustasid Nõukogude Liidu vennasrahvad Punaarmee Eesti Korpust toiduainete, laskemoona ja sõjavarustusega. Vene ja ukraina sõjamehed ning NSV Liidu teiste rahvaste võitlejad jagasid oma rikkalikke sõjakogemusi ning kõrget sõjalist meisterlikkust eesti ohvitseride ja sõduritega. Punaarmee, nõukogude rahvaste vendluse ja sõpruse armee, on armas kogu eesti töörahvale.

Te kandsite mehiselt oma kuulsusrikkad lipud läbi Velikije Luki, Neeveli, Novosokolniki, Narva ja Tartu ning tõite vabaduse meie Tallinnale, kogu Nõukogude Eestile, kogu eesti rahvale. Teie vapra võitluse tunnistuseks on need kaksteist tuhat ordenit ja medalit, mis kaunistavad Punaarmee Eesti Korpuse võitlejate rinda. Teid armastab kogu meie rahvas!

Isamaasõda on lõppenud meie täieliku võiduga. Nõukogude rahvad on asunud rahulikule ülesehitustööle. Ka eesti töörahvas on asunud ulatuslikule taastamistööle. Punaarmee Eesti Korpuse tagasitulek kodumaale innustab meie rahvast uutele töösaavutustele ülesehitustöös. Eesti Korpuse sõjamehed on meile kõigile eeskujuks, kuidas ustavalt teenida kodumaad ja pühalt täita oma kohuseid. Eesti Korpuse sõjamehed peavad igati kaasa aitama meie rahva poliitilise teadlikkuse tõstmisele, tema poliitilise aktiivsuse tõstmisele, nõukogude võimu edasisele tugevdamisele. Kindlustage oma ridu, täiustage oma sõjalist meisterlikkust, et Nõukogude valitsuse ja bolševike partei esimesel kutsel, seltsimees Stalini esimesel kutsel alati valmis olla täitma oma kohust kodumaa ees."

Mitte vähem südamlike sõnadega võtsid Eesti Laskurkorpuse võitlejaid kojusaabumisel vastu laiemad rahvahulgad, töölised ja talupojad, intelligents, kunstitegelased ja õpilaskond, vanad ja noored, mehed ja naised.

„Olen vana mees, 66 aastat on mul turjal, kuid olin ääretult rõõmus, kui kuulsin, et meie armsad pojad tulevad koju. Tulevad tagasi võitjaina, ja nende hulgas on ka minu Endel, vapruse medal rinnas . . ."

„Teid tervitavad rahvahulgad ja kodumaa pinnas kasvanud lilled, millega teid üle külvatakse. Kuid teid tervitavad ka vastsaabunud rahuaja esimesed tugevad vasaralöögid, mis on suunatud sõjahaavade kaotamiseks . . ."

„Tahaksin suruda teie käsi, sülelda teid, õnnitella — iga üksikult. Tahaksin puistata teie teele kõik lilled, mida olen hoidnud oma süles, kõik õied, mis on puhkenud teie tulekuks, kogu eesti rahva kaunimaks pidupäevaks . . ."

„Tallinna Polütehnilise Instituudi üliõpilased rõõmutsevad koos kogu eesti rahvaga meie vaprate võitlejate kojusaabumise puhul.

Eriti tugev käepigistus kuulub aga kaasvõitlejaile, kes 1941. a. vahetasid raamatu ja sulepea kiivri ja relva vastu, et võidelda lahingutandreil samade ideaalide eest, mis neid kord õppima tiivustasid . . ." („Rahva Hääl", „Noorte Hääl" jt., 17. juunil 1945.)

„Meie isade vandes ju ammuses
on öeldud: kord võit meile koidab.
See tõotus sai tõeks teie sammudes
ja lippude all, mis teil hoida.

Näeme võitu nüüd palgest me palgesse,
ja tulevad põlvedki näevad.
Nende valgete aegade valgesse
teie tõite me kaunimad päevad . . ."

(Mart Raud „Võitjaile".)

„Aeg jõudnud pärast süngeid sajandeid,
mil pirru kahel otsal lausa lõkked.
Sorts surmatud. On võit. Teelt murtud tõkked
ja kange Kalev sammub koduteid.

Lõid servilaudu, käies karme radu.
Ei kohkunud: sa teadsid — surm või võit.
Nüüd sammud koduteel kesk sirelitesadu,
käes hoides puhkend vabaduseõit . . ."

(Paul Rummo „Kalev koduteel".)

Palju teisigi tervitusi, pühendusi ja õnnesoove suuliselt ja kirjalikult, luules, proosas ja helides sai osaks Eesti Laskurkorpusele sel õitsval ning ilusal kevadpäeval, kui ta saabus vaenuväljalt võitjana tagasi koju. Ka lühikesed kevadised vihmahood ei suutnud nende ülevate tundide pidulikkust rikkuda.

Läbinud Tallinna, koondus korpus oma asukohta, kus hakkas väekoondiste ja väeosade kaupa korraldama endale laagreid.

Korpus oli läbi marssinud 21 päevaga kuni 500 km, s. o. keskmiselt kuni 24 km päevas, arvestades sealhulgas ka puhkepäevi. Kuid vaatamata niisugusele pingutuslikule rännakule oli meeskond värske ning ei tundnud väsimust, vaid asus reipalt ja heas meeleolus uue ülesande täitmisele, ehitama endale rahuaja kodu sünnimaa pinnal.

KORPUS SAAB KAARDIVÄEKS

1. juulil 1945 sai teatavaks Nõukogude Liidu generalissimuse seltsimees Stalini käskkiri 28. juunist, kus muuseas öeldakse: „Lahinguis meie Nõukogude kodumaa eest saksa vallutajate vastu näitas Eesti Tallinna Laskurkorpus ja tema koosseisus olevad väekoondised üles mehisuse, distsipliini, organiseerituse ja väljaõppe eeskujusid.

Eesti Tallinna Laskurkorpus ja tema väekoondised andsid fašistlikele vägedele purustavaid lööke, hävitades vastase elavjõudu ja tehnikat.

Ülesnäidatud sangarlikkuse, vapruse, püsivuse, mehisuse, distsiplineerituse ja ülesannete eeskujuliku täitmise eest anda Eesti Tallinna Laskurkorpusele k a a r d i v ä e nimetus. Samuti anda kaardiväe nimetus sm. Allikase ja sm. Feldmanni väekoondisele."

Oma läkituses Eesti Laskurkorpusele, kui see asus 1942. aastal sõjateele, oli NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi esimees seltsimees M. I. Kalinin kirjutanud järgmist:

„Tahaksin näha, et mu noorusaastate kaasmaalased auga näitaksid lahinguväljadel oma oskust ja vaprust eesti rahva vabastamiseks fašistlikest okupantidest. Eesti väeosade võitlejail olgu aukoht Punaarmee lahinguis saksa orjastajate vastu."

Mihhail Ivanovitš Kalinini sõnad olid teostunud. Stalinliku kaardiväe kangelasliku ning kuulsusrikka pere liikmetena olid eesti väeosade võitlejad tõepoolest saavutanud aukoha Nõukogude armee ridades.

Rohkem kui kolm aastat tagasi Nõukogude Liidu marssal sm. K. Vorošilov, külastades Kamõšlovi ja Tšebarkuli õppelaagreis eesti väekoondisi, oli avaldanud arvamust, et eesti väeosad täidavad neile antud ülesanded, et neist saavad mitte ainult head, vaid ka kaardiväe koondised.

Need lugupeetud marssali sõnad olid tol korral tunginud kõigi eesti väekoondiste ohvitseride, seersantide ja reavõitlejate südamesse; nad andsid endale lubaduse täita oma kohust nii hästi kui nad suudavad ja võidelda selliselt, et ära teenida kaardiväelase austavat nimetust.

Nad täitsid oma lubaduse. Lahingud Velikije Luki ümber, Neeveli, Novosokolniki, Nasva ja Narva all, Eesti vabastamisel ja Kuramaal tõendavad seda. Kõigis neis lahinguis võitlesid eesti mehed vapralt, oskuslikult, distsiplineeritult, visalt ja täie kohusetundega, andes sakslastele — eesti rahva põlisvaenlasele — koos teiste Punaarmee osadega rea purustavaid ja hävitavaid lööke. Korpus sai kõrge kaardiväe aunimetuse.

„Teie peate õppima ja sõdima nõnda, et eesti rahval ei tuleks punastada oma väeosade pärast, et eesti rahvas võiks ütelda: meie sõjamehed

päästsid meid saksa orjastajaist", oli marssal Vorošilov tol korral veel öelnud. Ka neid õpetussõnu pidasid Eesti Laskurkorpuse võitlejad meeles, näidates üles mehemeelt ohtudes vaenuväljal nagu nende esiisad Lembitu ja Tasuja päevilt; nad ei teinud häbi oma rahvale, vaid vabastasid ta jäävalt saksa hirmuvalitsejaist, pälvides sellega kogu meie rahva kui ka tulevaste põlvede sügavaimat tänu.

Seda kinnitab ka ENSV Ülemnõukogu Presiidiumi esimehe J. Varese, ENSV Rahvakomissaride Nõukogu esimehe A. Veimeri ja EK(b)P Keskkomitee sekretäri N. Karotamme läkitus Eesti Laskurkorpuse juhatusele seltsimees Stalini ülalmainitud käskkirja puhul. Selles läkituses on muu seas öeldud:

„Teie olete auga täitnud oma kohustuse meie Nõukogude kodumaa ees, võideldes võimsa Punaarmee — nõukogude rahvaste vendluse ja sõpruse armee ridades ja võttes osa fašistliku Saksamaa purustamisest ning lõpliku võidu kättevõitmisest.

Kaardiväe korpuseks saamine on suureks tunnustuseks Teie vapratele võitlustele Isamaasõja rinnetel. Selle kõrge nimetuse omistamine seltsimees Stalini poolt on auks ka kogu eesti töörahvale. Eesti töörahvas on uhke oma kaardiväekorpusele. Teie kõrge nimetuse saamine õhutab ja virgutab eesti rahvast veelgi energilisemale tööle meie vabariigi rahvamajanduse ja kultuuriasutuste taastamisel ning fašistliku okupatsiooni tagajärgede likvideerimisel."

Ent kõrge ning austav kaardiväelase nimetus kohustab. Eesti Laskurkorpuse ohvitserid ja sõdurid on sellest sügavalt teadlikud, nad ei rahuldu sellega, mis on seni saavutatud poliitilise ja lahingulise ettevalmistuse alal. Nende taotluseks on praegu ja ka tulevikus oma sõjalise eriala teadmiste ja oskuste laiendamine ning süvendamine, et saavutada homme rohkem kui täna.

Need püüdlused ja otsused on väljendatud Eesti Tallinna Kaardiväe Laskurkorpuse juhatuse poolt Kõrgemale Ülemjuhatajale Nõukogude Liidu generalissimusele seltsimees Stalinile saadetud kirjas, kus selle kohta öeldakse:

„Suurima rõõmu ja sügavaimate tunnetega võtsid Punaarmee eesti väeosade ja -koondiste isikuline koosseis ning kogu eesti rahvas vastu teate, et olete andnud meie korpusele kaardiväekorpuse nimetuse.

Eesti Tallinna Kaardiväe Laskurkorpuse võitlejad, ohvitserid ja kindralid väljendavad Teile, seltsimees Stalin, oma sügavaimat tänu meile osutatud usalduse eest ja Teie erakordselt kõrge hinnangu eest meie võitlustegudele võitlusrindel saksa fašistlike röövvallutajate vastu.

Võitlustes sotsialistliku kodumaa vabaduse ja sõltumatuse eest Punaarmee eesti väeosad kasvasid, mehistusid ja karastusid, sest võitlustes saksa fašistlike röövvallutajatega lähtusime alati ja kindlalt Teie juhisest: „lüüa vaenlast nagu löövad teda meie tublid kaardiväelased".

Julgelt ja ulatuslikult rakendasime oma võitlustegudes eesrindlike kaardiväeosade ja -koondiste kogemusi.

Võitlustes sotsialistliku kodumaa eest avaldasid eestlased — Punaarmee sõdurid — massilist heroismi, visadust, kõrget sõjalist oskust, osutasid head ettevalmistust ja karastust.

Võitlustes meie kodumaa eest ilmutasid Punaarmee eesti sõdurid mehisuse, vapruse, distsipliini ja organiseerituse eeskujusid.

Meie kõik, reavõitlejaist kindralini, mõistame sügavalt ja tunneme suurt vastutust, mille asetab meile kaardiväekorpuse nimetus. Mõistame, et kaardiväelaseks olemine on Punaarmee eesti väeosade sõdureile suureks auks.

Kuuludes stalinlike kaardiväelaste sõbralikku, kustumatu kuulsusega ümbritsetud võitlejasperre, anname Teile, seltsimees Stalin, piduliku vande alati ja kõikjal auga kanda kaardiväelippe ja stalinlike kaardiväelaste nimetust.

Kallis seltsimees Stalin, tõotame Teile mitte kunagi rahulduda saavutatuga, vaid väsimatult täiustada oma sõjalist meisterlikkust.

Teie targal juhtimisel, sotsialismimaa suur juht ning geniaalne väepealik, saavutasid nõukogude rahvad ja Punaarmee ajaloolise võidu saksa imperialismi üle.

Ja nüüd, meie kodumaa rahuliku arenemise perioodil jätkame Teie geniaalsel juhtimisel bolševistliku visaduse, püsivuse ja innuga, oma jõudu säästmata, väsimatult tööd Punaarmee võimsuse tugevdamisel.

Teie targal juhtimisel saavutab nõukogude rahvas uut edu, Nõukogude riigi sõjalise ja majandusliku võimsuse edasist tugevnemist.

Kallis ja armastatud seltsimees Stalin, kogu Eesti Korpuse isikuline koosseis soovib Teile palju eluaastaid, tervist ja jõudu!"

NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu ja Üleliidulise Kommunistliku (bolševike) Partei Keskkomitee läkituses Eesti NSV 5. aastapäevaks oli öeldud:

„Eesti rahvas võitles mehiselt vihatud vaenlase vastu. Punaarmee väeosades ja partisanisalkades näitasid eesti rahva pojad ja tütred end vaprate võitlejatena meie Nõukogude kodumaa vabaduse ja sõltumatuse eest.

Eesti Kaardiväekorpus kattis kuulsusega oma lahingulipud võitluses eesti rahva põlise vaenlase — saksa röövvallutajate vastu."

Sama tunnustuse ning kõrge hinnangu Eesti Laskurkorpusele tema mehiste tegude eest Suure Isamaasõja lahinguväljal andis Leningradi rinde juhatus. Rinde juhataja, Nõukogude Liidu marssali Govorovi tervitus kõlas:

„Õnnitlen korpuse isikulist koosseisu kaardiväe nimetuse saamise puhul.

Lahingus meie Nõukogude kodumaa eest saksa röövvallutajate vastu näitasite teie mehisuse, distsipliini, organiseerituse ja väljaõppe eeskujusid.

Ülesnäidatud kangelaslikkuse ja vahvuse eest, visaduse, mehisuse, distsipliini, organiseerituse ja oskusliku ülesannete täitmise eest omistati teile kõrge kaardiväe aunimetus.

Nõukogude kaardivägi on endasse koondanud vana vene kaardiväe parimad traditsioonid. Meie kaardivägi on kasvatatud kõigi aegade suurima väejuhi — generalissimus Stalini poolt.

Säilitage pühalikult Leningradi rinde ja tema raudse kaardiväe sõjalisi traditsioone.

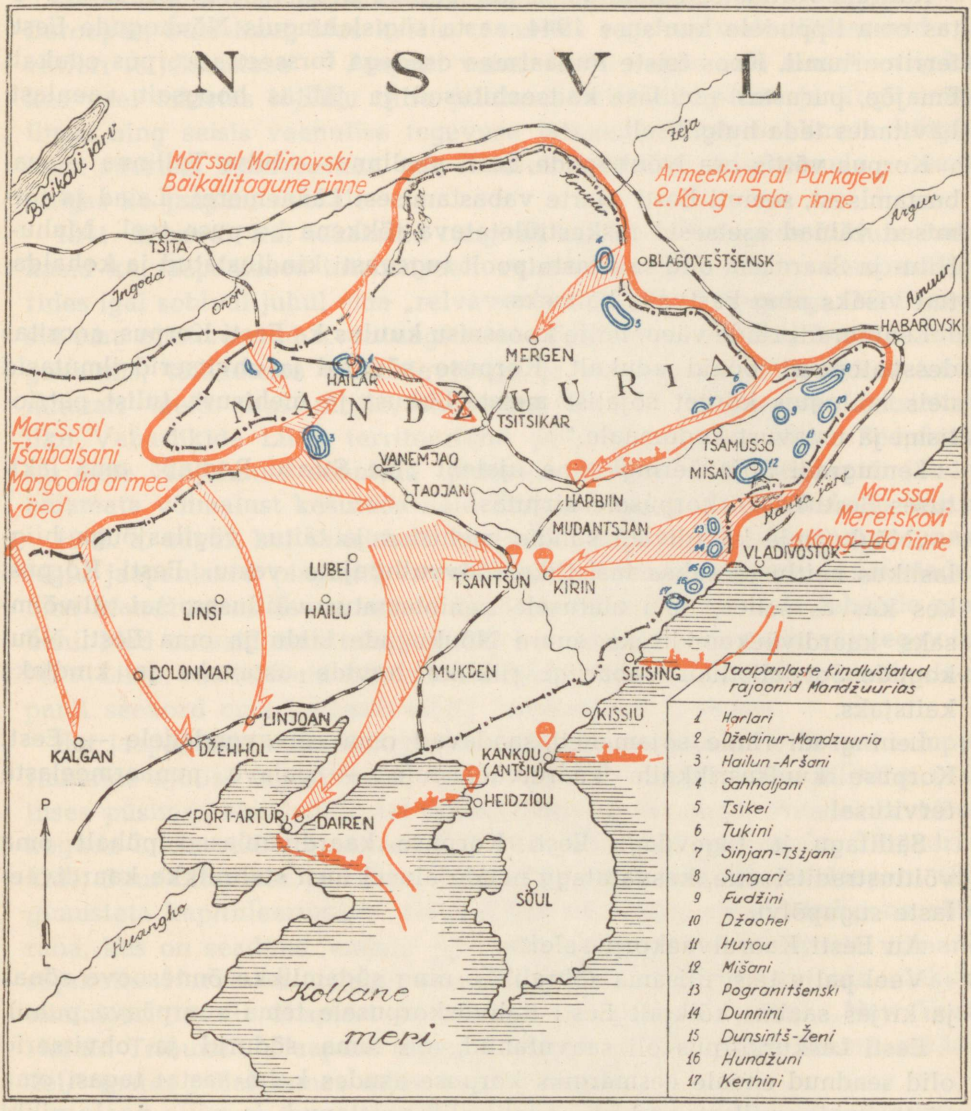
Elagu geniaalne strateeg, meie juht ja õpetaja Nõukogude Liidu generalissimus Stalin!"

„Õnnitlen südamlikult korpuse isikulist koosseisu kaardiväe nimetuse andmise puhul. Stalinliku Kaardiväe kuulsusrikkasse perre tuli juurde Teie vapper korpus, kes avaldas mehisuse, distsipliini, organiseerituse ja väljaõppe kõrgeid eeskujusid võitluses saksa röövvallutajate vastu.

Avaldan veendumust, et korpus hoiab alal oma sõjalisi traditsioone ja rikastab neid uute kangelastegudega," nii kirjutas korpusele Leningradi rinde Poliitilise Valitsuse ülem kindralleitnant D. Holostov.

NSV Liidu Relvastatud Jõudude Ministeeriumi keskhäälekandja „Krasnaja Zvezda" kirjutas Eesti Laskurkorpusele kaardiväe aunimetuse omistamise puhul:

„Uhkusega vaatavad eesti sõjamehed läbikäidud raskele, kuid kuulsusrikkale sõjateele. Eesti rahva pojad võtsid relvad kätte meie kodumaa kõige raskemal hetkel. 1942. aasta suvel, kui saksa röövjõugud tungisid Volga ja Kaukaasia poole ning haarasid Leningradi blokaadi-surmarõngasse, astus eesti rahvusväeosa rindele ja sai peatselt Velikije Luki, Neeveli ja Novosokolniki all tuleristsed. Eesti sõjamehed teadsid, et sellel positsioonil raiuvad nad värava Nõukogude Baltimaadesse; nad võitlesid mehiselt, ennastsalgavalt ja vapralt. 4 nädalat kestis lahing tähtsaima strateegilise punkti pärast. Eesti sõjamehed lõid iga päev tagasi mitu vaenlase vasturünnakut, talusid visalt saksa lennuväe pommitus-

Joonis 42. Jaapanlaste purustamine Mandžuurias 09. 08. — 02. 09. 1945

lende ja tungisid südilt edasi. Eestlased näitasid neis võitlustes vapruse ja ustavuse eeskuju.

Raskeis võitlustes sündinud ja karastunud Eesti Rahvuskorpus saavutas oma lippudele kuulsuse 1944. aasta sügislahinguis Nõukogude Eesti territooriumil. Koos teiste Punaarmee osadega forsseeris korpus edukalt Emajõe, purustas vaenlase kaitseehitused ja jälitas hoogsalt vaenlast, hävitades teda hulgaliselt.

Korpus võttis osa Nõukogude Eesti pealinna — iidse Tallinna — vabastamisest, samuti Eesti saarte vabastamisest Läänemerel. Laiad ja tormised väinad asetsesid raskestiületatava tõkkena korpuse teel. Muhu-, Hiiu- ja Saaremaa olid sakslaste poolt tugevasti kindlustatud ja kohaldatud visaks ning kestvaks kaitseks.

Leningradi rinde väed, mille koosseisu kuulus ka Eesti Korpus, sooritas dessantoperatsioonid edukalt. Korpuse sõdurid ja ohvitserid ilmutasid neis lahinguis kõrget sõjalist meisterlikkust ja mehisust, tulist patriotismi ja ustavust kodumaale."

Leningradi Sõjaväeringkonna ajaleht „Na Straže Rodinõ" oma läkituses Eesti Laskurkorpusele kirjutas:

„Nõukogude kaardivägi sündis, mehistus ja täitus vägilasjõuga hiiglaslikus heitluses saksa fašistlike röövvallutajate vastu. Eesti Korpus, kes kasvas selles, oma ulatuselt seniolematus võitluses, sai ülivõimsaks kaardiväekoondiseks, suure Nõukogude Liidu ja oma Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi riiklike huvide ustavaks ja kindlaks kaitsjaks.

Leningradi rinde sõjamehed saadavad oma relvavendadele — Eesti Korpuse kuulsusrikkaile kaardiväelastele — palava punaarmeelaste tervituse!

Säilitagu ja tugevdagu Eesti Korpuse kaardiväelased pühalt oma võitlustraditsioone, kasvatatagu nende alusel uusi stalinlikke kaardiväelaste sugupõlvi.

Au Eesti Kaardiväekorpusele!"

Veel palju teisi niisama sõbralikke ning südamlikke õnnesoove sõnas ja kirjas saabus kõikjalt Eesti Rahvuskorpusele tema suurpäeva puhul.

Eesti Laskurkorpus oli saavutanud, mis tema sõdurid ja ohvitserid olid seadnud endale eesmärgiks korpuse asudes kolm aastat tagasi oma võitlusteele, millest nad nii sageli olid unistanud ja mille poole pikki sõja-aastaid raskeis lahinguis ning pingelisis treeninguis õppeväljakuil väsimatult püüdnud.

Ta oli koos Punaarmee teiste väeosadega purustanud vaenlase, vabastanud oma sünnimaa ning saanud stalinlikuks kaardiväeks.

Saksamaa purustamisega ning kapituleerumisega oli saabunud rahu Euroopas, kuid Kaug-Idas kestis vaenuline tegevus meie liitlasmaade ja Hitleri teljekaaslase — Jaapani vahel edasi. Jaapan oli ainsaks riigiks, kes veel takistas lõpliku rahu jaluleseadmist Kaug-Idas ja kogu maailmas ning seisis vaenulise tegevuse jätkamise eest, hoolimata kõigist neist suurtest kannatustest, mis sõda oli tekitanud inimkonnale — sealhulgas ka jaapani rahvale.

1941. a. suvel, kui sakslased tungisid kallale Nõukogude Liidule, hakkasid ka jaapanlased intensiivselt valmistuma sõja vastu, demonstreerides igal sobival juhul oma „relvavendlust" saksa fašistidega. Nad seadsid oma niinimetatud Kvantungi armee Mandžuurias kiires korras lahinguvalmis, täiendades teda elavjõuga ja materjalosaga. Arvukad väed nihutati meie riigi piirile, ohustades alatiselt Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu territooriumi julgeolekut Kaug-Idas. Seepärast oli meie väejuhatus sunnitud pidevalt hoidma siin tugevaid jõude, omamata võimalust kasutada neid Euroopa sõjatandreil sakslaste vastu.

1942. a. suvel, kui sakslased teostasid pealetungi Stalingradi suunas, tegid jaapanlased pingelisi ettevalmistusi sõttaastumiseks, suurendades oma Mandžuurias asuva armee koosseisu ühe miljoni saja tuhande meheni. Nad ootasid ainult Stalingradi langemist, et alustada sõjategevust NSV Liidu vastu. Kuid hitlerlike vägede ränk lüüasaamine sundis Jaapanit seekord oma agressiivsetest kavatsustest loobuma.

Ent jaapanlaste kallaletungi oht Kaug-Idas polnud selle Jaapani imperialistide ajutise tagasitõmbumisega veel kõrvaldatud. See jäi täies ulatuses püsima. Neil põhjustel ühines 1945. a. 26. juulil Potsdamis Nõukogude Liidu valitsus, täites oma liitlaskohuseid, Ameerika Ühendriikide, Suur-Britannia ja Hiina deklaratsiooniga, mis nõudis Jaapani tingimusteta kapituleerumist. „Nõukogude Liit astus sõtta inimkonna sõbrana, kes on seadnud endale põhiliseks ülesandeks purustada viimane sõjakolle. Harva on üritatud suuremaid sõjalisi pingutusi, mis oleksid stimuleeritud nii õilsatest tunnetest," kirjutas sel puhul „New York Herald Tribune". „Jaapani fataalne saatus on kirjutatud Kremli müüridel," teatas tollal samas asjas Inglise raadio.

Kuna aga jaapanlased keeldusid vastu võtmast neile esitatud kapituleerumise tingimusi, siis algasid meie väed 9. augustil Kaug-Idas Nõukogude Liidu marssali Vassilevski üldjuhatusel sõjategevust. Operatsioon võttis algusest peale hiiglasliku hoo ja arenes tohutul 4000 km pikkusel rindel. (Joon. 42.)

Pealetung teostus kontsentriliste löökidega. Esimese Kaug-Ida rinde väed Nõukogude Liidu marssali Meretskovi juhtimisel teostasid pealetungi Primorjest läände, Girini üldsuunas. Teine Kaug-Ida rinne armeekindral Purkajevi juhtimisel andis löögi Habarovski rajoonist Sungari jõe suunas ja lõuna pool Blagoveštšenskit — Harbiini peale, kuna Taga-Baikali rinde väed Nõukogude Liidu marssali Malinovski juhtimisel tungisid samal ajal peale loodest Mandžuuria pealinna Tšantšuni sihis, kus nad pidid ühinema marssal Meretskovi vägedega.

Maavägede tegevust toetas Amuuri jõe ja Vaikse ookeani sõjalaevastik.

1. Kaug-Ida rinde väed, kel tuli teotseda raskeis mägi-taiga maastiku tingimusis, murdsid läbi Jaapani tugevasti kindlustatud Pogranitšnaja, Dunnini, Hutoski, Mišanski kaitserajoonidest, vallutasid 14. augustil tähtsa Mudantszjani teedesõlme ja 20. augustil Girini linna.

2. Kaug-Ida rinde väed, forsseerinud Amuuri ja Ussuuri jõed edela ja lõuna pool Habarovskit, tungisid kestvate vihmavalangute tagajärjel laialt üleujutatud Sungari jõe kaldaid mööda Amuuri sõjalaevastiku toetusel kiiresti edasi ning vallutasid 16. augustil tähtsa Tszjamusõ linna ja 20. augustil Harbiini.

Taga-Baikali rinde väed, läbistanud sadu kilomeetreid laia viljatu ning elutu kõrbe, ületasid 200—300 km laia suure Hingani mäeaheliku, mille läbikäigud olid jaapanlaste poolt tugevasti kindlustatud, vallutasid 13. augustil Saluni ja Vanemäo jaamad, tungisid seejärel Mandžuuria südamesse ja vallutasid 20. augustil Mukdeni.

22. augustil vallutasid meie õhudessantosad Daireni ja Port Arturi jaapanlaste tagalas.

Selline kiire Nõukogude armee edasitung pani Jaapani valitsuse jahmatama ja sundis teda 2. septembril 1945 kapituleeruma ja samal päeval Tokios alla kirjutama tingimusteta kapitulatsiooniaktile. Ent ta ei andnud oma vägedele siiski käsku allaandmiseks ja need jätkasid võitlust. Ainult pärast seda, kui jaapanlastele oli antud veel rida hävitavaid lööke, katkestas Kvantungi armee vastupanu.

9. augustist kuni 9. septembrini 1945 kaotasid jaapanlased surmasaanuina 80 000 ja vangilangenuina 549 000 sõdurit ja ohvitseri, sealhulgas 148 kindralit. Kokku kaotasid jaapanlased 674 000 sõdurit ja ohvitseri.

Niisiis Nõukogude armee purustavad löögid jaapanlastele Mandžuurias kiirendasid otsustavalt sõja lõppemist Kaug-Idas ja kindlustasid üldise rahu saabumist kogu maailmas.

Sel puhul avaldatud J. V. Stalini läkituses rahvale oli öeldud:

„Seltsimehed!

Kaasmaalased!

Täna, 2. septembril, kirjutasid Jaapani riigi ja sõjaväe esindajad alla tingimusteta kapituleerumise aktile. Jaapan, täielikult purustatud meredel ja mandril ning igast küljest piiratud Ühendatud Rahvaste relvastatud jõudude poolt, tunnistas end võidetuks ja andis alla.

Seekordse maailmasõja eel tekkis maailmas kaks fašismi ja agressiooni kollet: Saksamaa läänes ja Jaapan idas. Nemad olid need, kes päästsid valla teise maailmasõja. Nemad olid need, kes viisid inimkonna ja tema tsivilisatsiooni hukatuse äärele. Ülemaailmse agressiooni kolle läänes likvideeriti neli kuud tagasi, mille tagajärjel Saksamaa oli sunnitud kapituleeruma. Neli kuud pärast seda likvideeriti ülemaailmse agressiooni kolle idas, mille tagajärjel ka Jaapan, Saksamaa peamine liitlane, oli sunnitud kapitulatsiooniaktile alla kirjutama.

See tähendab, et on saabunud teise maailmasõja lõpp.

Nüüd võime ütelda, et tingimused, mis on vajalikud rahuks kogu maailmas, on juba kätte võidetud.

Tuleb tähendada, et jaapani röövvallutajad tekitasid kahju mitte ainult meie liitlastele — Hiinale, Ameerika Ühendriikidele ja Suur-Britanniale. Nad tekitasid väga tõsist kahju ka meie maale. Seepärast on meil Jaapanile veel oma eriarve.

Oma agressiooni meie maa vastu alustas Jaapan juba 1904. aastal Vene-Jaapani sõja ajal. Teatavasti tungis Jaapan 1904. aasta veebruaris, kui läbirääkimised Jaapani ja Venemaa vahel olid veel käimas, kasutades tsaarivalitsuse nõrkust, ootamatult ja sõnamurdlikult, sõda kuulutamata meie maale kallale ja ründas vene eskaadrit Port Arthuri rajoonis, et viia rivist välja mitu vene sõjalaeva ja luua seega soodus olukord oma laevastiku jaoks. Ja ta viis tõepoolest rivist välja kolm esmaklassilist vene sõjalaeva. On iseloomulik, et 37 aastat pärast seda kordas Jaapan täpselt seda sõnamurdlikku võtet Ameerika Ühendriikide suhtes, kui ta 1941. aastal tungis kallale Ameerika Ühendriikide mereväe baasile Pearl Harbouris ja viis rivist välja rea selle riigi lahingulaevu. Sõjas Jaapaniga sai Venemaa tol korral teatavasti lüüa. Jaapan aga kasutas tsaari-Venemaa lüüasaamist selleks, et võtta Venemaalt ära Lõuna-Sahhalin, kinnituda Kuriili saartel ja panna seega meie maa jaoks idas lukku kõik väljapääsud ookeanile, järelikult ka kõik pääsud Nõukogude Kamtšatka ja Nõukogude Tšukootia sadamaisse. Oli selge, et Jaapan seab endale ülesandeks kiskuda Venemaalt kogu tema Kaug-Ida.

Kuid sellega ei piirdu Jaapani anastuslik tegevus meie maa vastu. 1918. aastal, pärast nõukogude korra kehtestamist meie maal, tungis Jaapan, kasutades Inglismaa, Prantsusmaa ja Ameerika Ühendriikide tolleaegset vaenulikku suhtumist Nõukogudemaasse ning nendele toetudes uuesti kallale meie maale, okupeeris Kaug-Ida ja piinas neli aastat meie rahvast, riisus Nõukogude Kaug-Ida.

Kuid seegi ei ole veel kõik. 1938. aastal tungis Jaapan uuesti kallale meie maale Hassani järve rajoonis Vladivostoki lähedal Vladivostoki ümberpiiramise eesmärgil ning järgmisel aastal kordas ta oma kallaletungi juba teises kohas, Mongoolia rahvavabariigi rajoonis Halhin-Goli lähedal eesmärgiga tungida Nõukogude territooriumile, lõigata läbi meie Siberi raudteemagistraal ja eraldada Kaug-Ida Venemaast.

Tõsi küll, Jaapani rünnakud Hassani ja Halhin-Goli rajoonis likvideeriti Nõukogude vägede poolt suure häbiga jaapanlastele. Samuti likvideeriti edukalt Jaapani 1918.—1922. a. sõjaline interventsioon ja jaapani okupandid kihutati välja meie Kaug-Ida rajoonidest. Ent Vene vägede lüüasaamine 1904. aastal Vene-Jaapani sõja ajal jättis rahva teadvusse raskeid mälestusi. See lasus meie maal musta plekina. Meie rahvas uskus ja ootas, et saabub päev, kus Jaapan purustatakse ja see plekk likvideeritakse. Meie, vana põlvkonna inimesed, ootasime seda päeva 40 aastat. Ja see päev saabus. Täna tunnistas Jaapan enda võidetuks ja kirjutas alla tingimusteta kapitulatsiooni aktile.

See tähendab, et Lõuna-Sahhalin ja Kuriili saared lähevad Nõukogude Liidule ning nüüdsest peale ei ole nad enam Nõukogude Liidu ookeanist eraldamise vahendiks ja Jaapani kallaletungi baasiks meie Kaug-Idale, vaid Nõukogude Liidu otseühenduse vahendiks ookeaniga ja meie maa kaitsebaasiks Jaapani agressiooni vastu.

Meie nõukogude rahvas ei säästnud jõudu ega vaeva võidu nimel. Me elasime läbi raskeid aastaid. Kuid nüüd võib igaüks meist ütelda: meie võitsime. Nüüdsest peale võime pidada oma isamaad vabastatuks saksa kallaletungi ohust läänes ja jaapani kallaletungi ohust idas. Kogu maailma rahvastele on saabunud kauaoodatud rahu.

Õnnitlen teid, minu kallid kaasmaalased, suure võidu puhul, sõja eduka lõpu puhul, rahu saabumise puhul kogu maailmas."

Niiviisi lõppes see uus suurim maailmasõda, purustati ning heideti alla viimne agressor kurikuulsast kolmeotsaga „teljest" ja saabus lõpuks kauaigatsetud rahu.

*

Pärast Suure Isamaasõja võidukat lõppu saabunud rahuperiood võimaldas Nõukogude Liidu rahvastele taas pöörduda rahulikule ülesehitustööle, mille oli katkestanud saksa fašistlike anastajate sissetung meie kodumaale 1941. a. Sõda oli Nõukogudemaale löönud raskeid haavu ning tekitanud talle tohutut kahju. Meie rahva ees seisis nüüd esimese ning tähtsama ülesandena rahvamajanduse taastamine ja edasiarendamine, meie Nõukogude kodumaa võimsuse suurendamine ning tema kodanike heaolu tõstmine.

Meie maa relvastatud jõudude pühaks kohuseks on kindlustada seda nõukogude inimeste rahulikku ülesehitustööd ja kindlalt valvel seista Nõukogude riigi huvide eest. Seepärast ei tohi Nõukogude armee komandörid ja reavõitlejad oma arenemises maha jääda, vaid peavad väsimatult täiendama oma lahingumeisterlikkust, olles alati valmis meie kodumaa kaitseks välja astuma, kui vaenulikud jõud peaksid ohustama tema julgeolekut ja sõltumatust.

Seepärast algas kohe pärast elamute korraldamist ja õppeväljade, spordiplatside ning laskeradade valmistamist Eesti Laskurkorpuse väeosades pingerikas ning hoogne tegevus. Kõik — reavõitlejaist kuni kõrgemate astmete komandörideni õppisid hoolsalt ja harjutasid selleks, et tõsta oma lahingumeisterlikkust senisest veelgi kõrgemale tasemele ja täiustada poliitilist ettevalmistust. Kõik suhtusid neisse õppustesse suurima innu ning usinusega, olles valmis andma oma parima Nõukogude kodumaa edasiseks julgeolekuks ja õitsenguks.

NSV Liidu kaitse rahvakomissari käskkirjas nr. 75, 7. novembrist 1945. a. oli öeldud: „ . . . Suure Isamaasõja päevil seisid Nõukogude riigil esiplaanil riiklikud huvid ja vaenlase täieliku purustamise ülesanded . . . nüüd on Punaarmee—armee-vabastaja ette kerkinud uued ülesanded. Ajalugu teab palju juhtumeid, kus võitnud armeed kaotasid oma endise kuulsuse ainult seepärast, et nad muutusid upsakaks ja lakkasid õppimast. Sellist ohtu ei saaks vältida ka meie relvastatud jõud, kui meie puhkaksime loorberitel, kujutleksime, et meil, võitjail, ei ole midagi ega kelleltki õppida.

Punaarmees ei saa olla aset peapööritusel edusammudest. Kogu Punaarmee peab õppima ja õppima, uurides hoolikalt Suure Isamaasõja väärtuslikke sõjakogemusi. See on nüüd peaasi.

Sõja ajal kasvas Punaarmees üles arvukas ohvitseride kaader, kes on ennastsalgavalt ustav sotsialistlikule kodumaale, kes armastab palavalt oma tööd ja kellel on rikkalikud praktilised kogemused. Nüüd, rahuaja tingimustes, peavad kõik Punaarmee ohvitserid iga päev töötama oma sõjalise, poliitilise ja kultuurilise silmaringi laiendamiseks, õppima hoolikalt sõjaasjandust.

Punaarmee sõjamehed! Olge ka edaspidi meie sotsialistliku kodumaa ustavaiks valvureiks! Täiustage väsimatult oma sõjalist ja poliitilist väljaõpet, tugevdage sõjaväelist distsipliini, tõstke veel kõrgemale meie armee moraali! . . ."

Seda käskkirja on Eesti Laskurkorpuse sõdurid ja komandörid püüdnud vääramatult täita.

Oma tööks selles suunas on nad — peale isiklike kogemuste — ammutanud konkreetsemaid näpunäiteid perioodilisest ja muust sõjakirjandusest („Krasnaja Zvezda", „Vojennõi Vestnik" jt.), kus on avaldanud ja avaldab mõtteid sõjaväe kasvatuse ning väljaõppe küsimuste kohta rahuajal rida nimekaid Nõukogude armee juhte, sealhulgas ka niisuguseid, kelle alluvuses korpus on edukalt tegutsenud Suure Isamaasõja ajal ja kes omavad seepärast tema ridades üldiselt tunnustatud autoriteeti.

Need ja paljud teised niisama autoriteetsed mõtteavaldused ning näpunäited on suurel määral aidanud korpuse juhtkonnale ja reakoosseisule suunata õigesti oma tööd sõjalise ja poliitilise ettevalmistuse alal, distsipliini tugevdamisel ja moraali tõstmisel rahuaja tingimustes.

*

Punaarmee 29. aastapäeva puhul 23. veebruaril 1947. a. antud Kõrgema Ülemjuhataja käskkirjas oli seatud üles edasised eesmärgid sõjaväe väljaõppe kohta rahuajal:

„ . . . Nõukogude armee, täites rahuaja tingimustes temale seatud ülesandeid lahingõppe alal, on kohustatud liikuma kaugemale edasi ja taotlema uut, veelgi suuremat edu lahingulise ja poliitilise ettevalmistuse alal. Seda nõuab meilt rahukindlustamise ülesanne, töö meie kodumaa julgeoleku tagamise alal.

Juhtivaks printsiibiks Nõukogude relvastatud jõudude lahingulise ettevalmistamise alal oli ja jääb ka nüüd — õpetada vägedele seda, mis on vajalik sõja ajal.

Kogemused näitavad, et kaasaegne sõda nõuab vägedelt kõrgeid lahingulisi ja moraalseid omadusi, head sõjaväelist ja poliitilist ettevalmistust, sõjatehnika oskuslikku valdamist, kindlat koostööd ja suurt kehalist vastupidavust.

Meie armee, õhujõudude ja laevastiku kogu isikulise koosseisu ülesanne seisab selles, et väsimatult, päevast-päeva, viimistella oma sõjalist meisterlikkust, jätkata sõjakogemuste põhjalikku uurimist ja nende oskuslikku kasutamist.

Kindralid, admiralid ja ohvitserid on kohustatud kõrvalekaldumatult täiendama oma teoreetilisi, sõjalisi ja poliitilisi teadmisi, samuti ka valitsema sõjaväelise ettevalmistuse metoodikat, mis on nii tarvilik rahuaja väljaõppe tingimustes.

Seersandid ja vanemad peavad järeleandmatult omandama komandöridele vajalikud oskused, et tõeliselt olla ohvitseride lähemateks abilisteks sõjaväelise distsipliini hoidmisel, sõdurite ja madruste õpetamisel ning kasvatamisel.

Sõdurid ja ohvitserid peavad hoolsasti, pingutades jõudu, viimistlema oma ettevalmistust laskeasjanduse, taktika, rivi, spetsiaal- ja poliitilisel alal, karastama ennast kehaliselt, et saada osavateks sõjameesteks, kes on suutelised võitma mistahes ettetulevad raskused sõjas ja rännakuil.

Õpetades ja kasvatades alluvaid on kõik komandörid ja ülemad kohustatud hoolitsema nende heaolu, toitmise, elukorra ja riietamise eest, jälgima, et sõjaväelased oleksid õigeaegselt ja täielikult varustatud kõigi neile ettenähtud elatisega.

Meie relvastatud jõudude lahinguvõime tähtsamaks tingimuseks on kindel sõjaväeline distsipliin, mis tugineb kõigepealt sõjaväelaste kõrgesti arenenud teadlikkusel ja poliitilisel kasvatusel. Seepärast on kõik komandörid ja ülemad, kõvendades väsimatult sõjaväelist distsipliini ja näidates üles ranget nõudlikkust, kohustatud vahetpidamata kasvatama alluvaid ustavuses kodumaale, sõjameheliku kohusetunde vaimus ja isiklikus vastutustundes kodumaa kaitsmise eest."

See seltsimees Stalini käskkiri, mis täpsustas Nõukogude armee sõjaväelise ettevalmistuse eesmärke, oli uueks tõukejõuks kõigile komandöridele ja võitlejaile nende rahuaegses õppetöös.

Pingerikas töö on andnud tagajärgi, nagu seda näitab NSV Liidu relvastatud jõudude ministri Nõukogude Liidu marssali N. Bulganini hinnang, mis ta andis oma kõnes Nõukogude armee 30. aastapäeva puhul peetud pidulikul koosolekul Suures Teatris, Moskvas, 23. veebruaril 1948.

Selles kõnes marssal N. Bulganin ütles:

... Nõukogude armee ja Sõjalaevastik on saavutanud suuri edusamme sõjalises ja poliitilises ettevalmistuses. Kuid meie relvastatud jõudude isikuline koosseis, ustav nõukogude inimeste traditsioonidele, ei jää rahule saavutatud tulemustega, vaid õpib kohusetruult, pingutades jõudu, sõjaasjandust; tema peaülesandeks on sõjalise valmisoleku edasine tõstmine, sõjaväelise distsipliini ja organisatsioonikindluse igakülgne tugevdamine.

Suure Isamaasõja käigus õppisid Nõukogude relvastatud jõud lööma vaenlast kõigi Nõukogude sõjateaduste reeglite kohaselt. Kuid meie,

sõjaväelased, ei unusta, et elu läheb edasi, et sõjaasjandus areneb pidevalt ja kiiresti. Seepärast peab meie sõjaväeline kaader selleks, et seista alati oma ülesande kõrgusel, arendama ja edasi viima Nõukogude sõjateadust, kõige eesrindlikumat sõjateadust, mis vastab meie progressiivsele ühiskondlikule korrale.

Kõigil nõukogude sõjameestel tuleb pühalt täita oma sõjaväelist kohust, arendada endas nõukogude sõjaväelist õigustatud uhkustunnet, pidada kalliks Nõukogude relvastatud jõudude au ja sõjalist kuulsust, säilitada hoolikalt ja edasi viia Nõukogude armee ja Sõjalaevastiku kuulsusrikkaid võitlustraditsioone.

Nõukogude relvastatud jõud peavad endiselt kõrgel kandma oma kuulsusrikkaid võitluslippe ja pidama pühaks kangelaste mälestust, kes langesid võitlustes meie kodumaa vabaduse ja sõltumatuse eest.

Kolme aastakümne kestel on meie relvastatud jõud hoolikalt valvanud Nõukogude riigi julgeolekut, teeninud ustavalt kodumaad, rahvast ja valitsust.

Nõukogude rahvas, kes on oma armeele ja laevastikule teinud kohustuseks kaitsta isamaad, võib neile ka edaspidi kindel olla. Nõukogude relvastatud jõud õigustavad ka edaspidi oma rahva usaldust.

Ratsaspordivõistlustel Tallinna hipodroomil

Jalgpallivõistlus N armee meeskonnaga

Sm. N. Karotamm külastamas suvilaagrit Kloogal

Vahipostil

KORPUSE JUHTIMINE TEMA VÕITLUSTEEL

STAABI TÖÖALA

Korpuse staabi kujundamiseks oktoobrikuu algul 1942 Kolomnas võeti suurem osa ohvitsere väekoondiste ja teistest vähematest staapidest, osalt ka rivist. Neil puudusid praktilised kogemused staabitööks korpuse ulatuses. Kohe pärast formeerimist asuti seda puudust kõrvaldama, korraldades staabi ohvitseridele kindla kava järgi rea õppusi staabitöö alal. Siiski ei suudetud lühikese ajaga enne väljaastumist rindele korpuse staapi täiel määral töövõimeliseks juhtimisorganiks kokku sulatada.

„Töö õpetab," ütleb eesti vanasõna. Nii ka seekord. Kui korpuse staabil tuli kümmekond päeva pärast formeerimist planeerida ja teostada korpuse koondamist Kolomnast Moskva alt Kalinini rindele Toropetsi, Andreapoli rajooni, siis sai ta selle küllaltki tõsise ülesandega rahuldavalt hakkama. Mõlema väekoondise laadimine vaguneisse, sõit raudteel, mahalaadimine ja liikumine maanteid mööda neile ettenähtud koondamisrajoonidesse toimus viperusteta. Korpuse staabi ohvitserid aga kasutasid sõiduaega raudteel, et vastavate käskkirjade ning sellesisulise kirjanduse tundmaõppimisega rohkem süveneda oma kutseala töösse.

Mõni nädal pärast koondumist Kalinini rindele algas korpuse väljamarssimine rindejoonele Velikije Luki piirkonda ja hargnemine lahin-

guks. Selle planeerimine, eriti aga teostamine oli korpuse staabile juba tublisti keerukamaks ülesandeks.

Korpuse osad asusid hajutatult kuni 100 km raadiusega, mistõttu tehniliste sidevahendite kasutamine oli raskendatud. Samuti olid teed kõikjal täis tuisanud, ei pääsenud läbi isegi hobusereega, rääkimata autodest; sellises olukorras tuli korpuse staabil mitmel korral ümber paikneda, kusjuures side uuendamisel tuli võita tunduvaid raskusi. Oli juhtumeid, kus korpuse staap, saanud käsu ümberpaiknemiseks, pääses välja oma asukohast lumevabamale teele ainult pärast paar päeva väldanud tee puhastamist lumest, sest tugev lumesadu ja tuisk ajas puhastatud teeosad uuesti kinni. Kui puhastamine lõppes ühes kohas, tuli sedamaid sellega uuesti alata otsast peale teises kohas.

Hoida niisugustes tingimustes pidevat sidet üksteisest kaugel paiknevate väeosadega ning juhtida nende tegevust, korraldada varustamist toiduga ja muud juurdevedu ning evakueerimist olnuks väga tõsiseks ülesandeks isegi kogemusrikkale ning hästi kokkukasvanud juhtimisaparaadile, seda raskem aga vähese vilumusega Eesti Laskurkorpuse staabile.

Järgnes lahingute periood. See pidi olema ja tegelikult oligi korpuse juhtimisaparaadile tõeliseks katseks ning tema võimete prooviks.

Korpuse ees seisis siin kahesugune ülesanne: ühe väekoondisega tõrjuda tagasi vaenlase üha kõvenevaid vasturünnakuid Velikije Lukile edelast ja teistega võtta osa Velikije Luki linna vabastamisest.

See nõudis korpuse juhatuselt ning staabilt kogu energia, teadmiste, oskuste ja alles väheste kogemuste täielikku rakendamist, et seda rasket ülesannet edukalt lahendada. Ülesande täitmine oli seda raskem, et üksikute lahinguülesannete täitmisel väekoondised, isegi väeosad said sageli käske ning korraldusi vahetult armee juhatuselt. Hiljem, kui kõik korpuse väeosad koondusid Velikije Luki alla, muutus korpuse juhtimine ning staabitöö tublisti hõlpsamaks. Ent esines veel küllaltki raskusi. Oli see ju korpuse juhtimisaparaadile tema esimeseks lahinguks, n. ö. „tuleprooviks".

Rasked töötingimused ja keerukas lahinguolukord Velikije Luki võitlustes olid korpuse juhtimisaparaadile tõeliseks lahingukooliks ja andsid temale rea väärtuslikke töökogemusi. Seoses sellega iga staabitööline-ohvitser õppis praktiliselt tundma oma osa ja selle vajalikkust ning tähtsust staabi kui terviku töös, sai aru tiheda koostöö vajadusest mitte ainult staabi üksikute ohvitseride, vaid ka staabi osakondade ja spetsiaalstaapide (suurtükiväe juhataja ja tagala staabid) vahel. Lõpuks Velikije Luki lahingud, mis vältasid vahetpidamata rohkem kui kuu aega päeval

ja öösi, olid korpuse juhtimisaparaati kuuluvaile ohvitseridele puhtfüüsilise vastupidavuse treeninguks.

Võib öelda, et jaanuari lõpul 1943 Velikije Luki lahinguist väljudes oli korpuse staabil juba rikkalikke töökogemusi. Ta oli saanud hea karastuse.

Ent oli ilmnenud ka rida puudusi korpuse staabi ettevalmistuses. Nende kõrvaldamiseks asutigi nüüd täie energiaga tööle (vt. lk. 123), mida soodustas asjaolu, et korpus asus rinde juhataja varus, kuni poolteistsada km rindejoonest tagapool ja võis töötada plaanikindlalt, enamvähem rahulikus olukorras.

Ühes sellega avanesid korpuse staabil võimalused rikastuda uute töökogemustega korpuse väeosade ulatusliku väljaõppe planeerimisel ja selle teostamisel, samuti armee kaitsejoonte kindlustamistööde organiseerimise ning läbiviimise alal. Need mõlemad ülesanded sooritati edukalt ja said vastava hinnangu Kalinini rinde juhatajalt (vt. lk. 126).

Sellel ajajärgul oli korpuse suurtükiväe juhataja staabil võimalus novembris 1943 Neeveli, Novosokolniki ja Nasva lahinguis, millest neid oli määratud osa võtma (vt. lk. 133), tunduvalt kasvatada oma Velikije Luki all omandatud juhtimisoskuse pagasit uute väärtuslike kogemustega. Oma oskusliku töö eest neis lahinguis pälvis ta kõrgeid autasusid Nõukogude Liidu valitsuselt ja sai korduvalt väejuhatuse tänu osaliseks, kelle käske ta lahingus oli täitnud.

Septembris veeti kapten Lõokese juhtimisel korpuse poolt väga raskeis teeoludes Neeveli ja Novosokolniki alla N armee tarvis suurem kogus laskemoona. See töö täideti kuni 300% üle normi ja lõpetati enne tähtaega. Nii see töö kui ka paljude teiste selletaoliste ülesannete täitmine leidis vastavat tunnustust.

*

Veebruari algul 1944 paigutati Eesti Laskurkorpus ümber Leningradi rindele, kus staabil tuli taas organiseerida ja teostada väljaõpet. Kõrvuti sellega töötas staap kõigis üksikasjus välja: dessandivastase võitluse plaani Soome lahe lõunakaldal N lõigus; korpuse pealetungi plaani ühes Narva jõe forsseerimisega Narva-Jõesuu ja Riigi küla vahel. Ühtlasi tuli organiseerida ja läbi viia ulatuslikud kindlustustööd kogu korpusega N joonel. Kõik need tööd täideti korpuse staabi poolt edukalt ja said Leningradi rinde juhatuse tunnustuse osaliseks.

Kohe pärast koondumist Leningradi rindele, määrati osa korpuse suurtükiväest toetama Narva rajoonis võitlevaid vägesid. Narva vabastamisest võtsid osa juba korpuse suurtükivägi ja miinipilduja-üksused täies

koosseisus; nende keskendatud plaanipärane rakendamine lahingus nõudis korpuse suurtükiväe juhatuselt, eesotsas kindralmajor sm. Aruga, mitte ainult ulatuslikku ning samal ajal täpset ja kuni pisimate üksikasjadeni tungivat ettevalmistustööd, vaid ka ettenägelikkust ja suurt loomisvõimet. Kõigi nende töödega sai korpuse suurtükiväe juhataja staap polkovnik Paulmanni juhtimisel hästi hakkama ja pälvis armee juhatuse tänu ning isikulisele koosseisule anti valitsuse autasusid.

ENSV vabastamislahingute alguseks oli korpuse juhtimise organ omandanud kõrge kvalifikatsiooni.

Seda tõestab esimese lahingu organiseerimine ja läbiviimine Emajõel 17. septembril, kus korpuse staabil, korpuse komandöri kindralleitnant Pärna isiklikul juhtimisel, oli tehtud väga suur töö ja seda mitte ainult ulatuselt, vaid samal määral ka täpsuse ja mitmesuguste detailide väljatöötamise poolest. Nagu teame, kandis see töö rikkalikku vilja. Hoogsa pealetungiga ja kõigi relvaliikide omavahelise ladusa koostööga forsseerisid korpuse osad Emajõe, murdsid läbi vaenlase kaitsest ja asusid teda jälitama, säilitades kõrge liikumistempo kogu Eesti vabastamisoperatsioonide käigus.

Vaenlase kiire ja hoogsa jälitamise käigus kindralleitnant Pärna vahetul juhtimisel moodustati motoriseeritud liikuvad eelsalgad. Nende varustamisel transpordiga, juurdeveo ja evakueerimise korraldamisel näitas korpuse tagala polkovnik Luksi ja tema staabiülema alampolkovnik Rebase juhtimisel, eriti aga alampolkovnik Rosse, märkimisväärseid organiseerimisvõimeid.

Suure ja Väikese väina forsseerimine ja võitlus saarte pärast oli erakordselt keerukas ning raske ülesanne, eriti kui võtta arvesse neid ujuv- ja transpordivahendeid, mis korpus sai selleks kasutada. See nõudis veel suuremat täpsust, pisiasjadesse tungimist, ettenägelikkust ja loomisvõimet kui lahing Emajõel. Kuid korpuse juhatus, eriti tema operatiivosa eesotsas alampolkovnik Pehmega lahendas ka selle ülesande eeskujulikult.

Sapöörid korpuse inseneri polkovnik Puroga andsid oma parima. Nad olid ehitanud rindel 235 mitmesugust puusilda, ehitanud ja remontinud sillutamata teid ja maanteid 689,4 kilomeetrit, demineerinud, hävitanud ja teinud kahjutuks 109 000 vaenlase miini.

Alampolkovnik Vladimirovi kõigi erialade sidelased näitasid, et nad omavad kõrget kvalifikatsiooni oma erialal. Väsimatult ja osavasti töötas alampolkovnik Kotšurin traatside loomisel ja säilitamisel. Major Klotškov suutis täiel määral tagada pideva raadioside. Eesti vabastamislahinguis vahetas korpuse staap 23 korda oma asukohta, kusjuures kor-

puse komandör ühes operatiivgrupiga liikus oma alaliselt pealetungivate vägede esimeses ešelonis. Selles olukorras suutsid sidelased tagada pideva ning dubleeritud side, kasutades selleks kõiki võimalikke sidevahendeid.

Suuri teeneid korpuse juhtimistööl Suures Isamaasõjas, eriti aga Nõukogude Eesti vabastamisel on lennueskadrillil „Tasuja". Nendes operatsioonides sooritasid eskadrilli lendurid pidevalt luureretki, jälgides vaenlase liikumist ja vedusid nii mandril, saartel kui ka merel, ning aidates oma täpsete ja värskete andmetega vastasest suuresti kaasa korpuse juhatuse tegevusele vägede juhtimisel.

Pärast Eesti lõplikku vabastamist koondus korpus Tallinna rajooni ja korpuse staabi tegevuses tuli rahulikum aeg, kuid mitte kauaks. Ajavahemikul 10.—19. veebruarini paiknes korpus raudteel ümber Kuramaale, kus tal tuli peatselt uuesti osa võtta lahinguist. Ent seekordne vedu raudteel ja uute lahingute organiseerimine ning juhtimine ei tekitanud nüüd korpuse staabile enam erilisi raskusi. Töötanud varem raskemais tingimusis ning omades nüüd piisavaid lahingukogemusi, valmistas ta ette ja juhtis oma tegevuse piirides kindla käega neid lahinguid, saavutades sealjuures vastavat edu.

Korpuse staabi viimaseks, ühtlasi ka kõige rohkem viimisteldud tööks oli pealetungi planeerimine kahe armee liitekohas Viesatô jõel rindel Vevervesesist Klapkalnesini, rinde pöördega põhjasuunast loodesse ja samal ajal üleminekuga ühest armeest teise naaberarmee juhatuse alla. Selle lahingu ettevalmistamine ja lahingu läbiviimine oli teostajate poolt, alates väekoondise komandöridest ja nende staapidest kuni pataljoni komandörideni, üksikasjaliselt läbi töötatud, arvestades sealjuures vaenlase võimalikke tegevusvariante.

Seda lahingut ei tulnud enam läbi viia. Kui korpuse väeosad teostasid väljamarssimist ja hargnesid lahinguks, saabus teade hitlerliku Saksamaa kapituleerumisest. Viimaseks korpuse lahingutegevuseks oli metsade läbirehitsemine kirde, ida ja kagu pool Salduse linna, et puhastada ümbruskonda üksikutest veel vangistamata vaenlase gruppidest.

Korpuse tagala korrapärasest töötamisest sõja ajal polkovnik Luksi ja tema lähemate abiliste alampolkovnik Rebase, kapten E. Mõttuse ja kapten B. Markovitši oskuslikul ning edukal juhtimisel annab kõige kujukama tõenduse see asjaolu, et korpuse väeosades ei esinenud häireid toitlustamise alal ning võitlejaile anti alati õigeaegselt välja riietus ja jalatsid. Eriti tuleb esile tõsta korpuse tagala tööd Suure ja Väikese väina forsseerimisel korpuse osade poolt ja Eesti saarte vabastamisel, kus väeosade õigeaegne varustamine nõudis eriti suuri pingutusi.

Edukate tagajärgedega ja suure täpsusega täitsid oma ülesandeid ka korpuse sanitaarala töötajad meditsiinilise teenistuse polkovniku Palu juhtimisel ning veterinaarala töötajad veterinaal-teenistuse polkovniku Nõmme juhtimisel.

Hästi töötasid veel väekoondiste juhtimisorganid ja tagala-asutused polkovnikute Lesseli, Paaveli, Kundi, Meltsi, alampolkovnikute Kiljako, Dõlevi, Reemeti, Lauri, majorite Ristkoka, Jõurami, Sineoki ja Sabolotnõiga eesotsas. Nad täitsid edukalt oma ülesanded niihästi lahinguis kui ka õppetöös lahingute vaheajal. Allutades täpselt oma tegevuse korpuse staabilt saadud käskudele ja korraldustele avaldasid väekoondiste juhtimisorganid kõikjal, kus see osutus vajalikuks, küllaldaselt initsiatiivi, tõhustades seega suurel määral oma vastutusrikast ning rasket väeosade juhtimise tööd.

POLIITILINE ETTEVALMISTUS

„Lahing on võitleja moraalsete ning füüsiliste omaduste ja vastupidavuse kõige suurem proov. Sageli tuleb lahingusse astuda pärast väsitavat rännakut ja võidelda vahetpidamata nii päeval kui öösel mitu ööpäeva järjest. Seepärast peab võitleja, et täita oma ülesannet võitluses, oskama taluda igasuguseid raskusi ja puudusi, jäädes seejuures erksaks, mehiseks ja kindlameelseks ning peab kogu aeg püüdma kohata vaenlast, teda kas vangi võttes või hävitades," ütleb „Punaarmee jalaväe lahingumäärustik".

„Punaarmee jalaväe lahingumäärustiku" eeltoodud nõudmise täitmisele oli suunatud Eesti Laskurkorpuse komandöride, poliitiliste organite ja partei- ning kommunistlike noorte organisatsioonide töö. Erinevalt teistest Nõukogude armee väeosadest oli meie isikkoosseisu sõjalise ning poliitilise väljaõppe tase esialgu äärmiselt ebaühtlane ja sõjaväelisest korrast arusaamine väga mitmekesine. Nii mõnelgi mehel oli Nõukogude tegelikkusest väär ettekujutus. Ei tule unustada ka seda asjaolu, et kodanlik natsionalistlik propaganda kahekümne aasta kestel oli juuri ajanud, inimeste teadvuse läbi immutanud natsionalismi ja šovinismi mürgiga. Ka oma sotsiaalselt seisundilt oli isikkoosseis väga kirju. Sellele lisaks oli meie väeosade ridadesse valgunud hallparuneid, endisi politseinikke, vapse ja isamaaliitlasi, kes püüdsid desorganiseerida meie ridu, lastes liikvele provokatsioonilisi kuuldusi ja tehes nõukogudevastast kihutustööd. Seepärast osutasid väeosade formeerimise ja sõjalise väljaõppe ajal juhtkonnale meie ridade puhastamisel klassivõõras-

test nõukogudevastastest ollustest suurt abi kommunistid ning kommunistlikud noored.

Eestimaa K(b)P Keskkomitee ja Eesti NSV valitsus saatis Nõukogude armee eesti rahvuslikesse väeosadesse parima partei-, kommunistlike noorte ning nõukogude kaadri. Meie ridadega liitusid paljud NSV Liidu ja ENSV Ülemnõukogu saadikud. See nõukogude ning parteikaader etendas suurt osa väeosade formeerimisel, isikkoosseisu sõjalisel ning poliitilisel väljaõpetamisel võitlusteks, isikkoosseisu tihedal koondamisel bolševike partei ümber ja isikkoosseisu poliitilis-moraalse taseme tõstmisel. Päevast päeva tehti pingelist tööd selleks, et teha reameestele, seersantidele ning ohvitseridele põhjalikult selgeks nõukogude korra alused ja sotsialistliku süsteemi paremused, võrreldes kapitalistliku süsteemiga; samuti selgitati igakülgselt bolševike partei ja Nõukogude valitsuse poliitikat majandusliku ning kultuurilise ülesehitustöö alal, leninlik-stalinlikku rahvuspoliitikat ja Nõukogude riigi välispoliitikat.

Osal isikkoosseisust oli esialgu väär arusaamine, nagu ei oleks Eesti, kuuludes Nõukogude Liidu koosseisu, iseseisev ja sõltumatu. Neil inimestel puudus veel arusaamine sellest, et ainult Nõukogude Liitu astumisega saavutas eesti töörahvas tõelise sõltumatuse ja on liidus teiste nõukogude rahvastega suuteline seda sõltumatust ka kaitsma. Neil puudus veel arusaamine sellest, et võitlus saksa fašistlike röövvallutajate vastu on võitlus Nõukogude Liidu rahvaste, sealhulgas ka eesti rahva sõltumatuse ja vabaduse eest, sest vaenlane oli seadnud oma eesmärgiks nõukogude rahvaste orjastamise ning nende omariikluse ja sõltumatuse hävitamise. Oma 3. juulil 1941 peetud raadiokõnes ütles seltsimees Stalin:

„Vaenlane on julm ja halastamatu. Ta seab endale eesmärgiks vallutada meie maid, mis on niisutatud meie higiga, haarata meie vili ja õli, mis on toodetud meie tööga. Ta seab endale eesmärgiks mõisnike võimu taastamise, tsaarivalitsuse taastamise, venelaste, ukrainlaste, valgevenelaste, leedulaste, lätlaste, eestlaste, usbekkide, tatarlaste, moldaavlaste, grusiinlaste, armeenlaste, aserbaidžanlaste ja teiste Nõukogude Liidu vabade rahvaste rahvusliku kultuuri ja rahvusriikluse hävitamise, nende saksastamise, nende muutmise saksa vürstide ja parunite orjadeks. Kaalul on seega Nõukogude riigi elu või surm, NSVL rahvaste elu või surm, see — kas Nõukogude Liidu rahvad jäävad vabaks või langevad orjusse."

See seltsimees Stalini väide, mida meie partei- ning kommunistlike noorte organisatsioonide töötajad ja agitaatorid kasutasid vestlustes võitlejate, seersantide ning ohvitseridega, tõestas seda, et eesti rahvas võitleb oma rahvusliku sõltumatuse, oma riikluse eest, Nõukogude Liidu sõltumatuse eest tervikuna, samuti nagu teised rahvad, võideldes saksa

fašismi vastu oma rahvusriikluse ja sõltumatuse eest, võitlevad ühtlasi ka eestlaste rahvusriikluse rajamise eest. Mitmel korral peeti loenguid, esmajoones kommunistidele ja kommunistlikele noortele, Nõukogude Liidu rahvaste leninlik-stalinlikust sõprusest ja suurest vene rahvast kui vanemast vennast nõukogude rahvaste peres. Samal ajal õppis parteikaader usinasti Lenini ja Stalini teoseid rahvusküsimuse üle ja pidas referaate ohvitseridele ning võitlejaile.

Peetud vestlustes tõsteti esile eestlaste ja venelaste ajaloolist sõprust, kasutades selleks tõsiasju minevikust ja olevikust. XIII sajandist alates pöördusid eestlased oma võitluses saksa orjastajate vastu mitmel korral vene vürstide poole abi saamiseks. Uuemal ajal oli tuntud eesti kirjanik-demokraat C. R. Jakobson (1841—1887) arvamisel, et saksa parunitest võib eesti rahvas vabaneda Vene riigi abiga.

Eesti töölisliikumine on arenenud vene revolutsioonilise töölisliikumise, eeskätt revolutsioonilise Peetrilinna töölisliikumise mõjul. Suurt revolutsioonilist mõju sellele on avaldanud Balti revolutsioonilised vene meremehed. Sotsiaaldemokraatlik bolševistlik organisatsioon Tallinnas loodi Mihhail Ivanovitš Kalinini juhtimisel. 1905. ja 1917. aasta revolutsioonis sammusid eesti töölised koos vene töölisklassiga. Kodanluse võimu aastail valmistasid hitlerlased ette fašistlikku riigipööret Eestis ja eestlaste muutmist saksa imperialistide orjadeks. Pätsi valitsus oli muutumas fašistlikuks valitsuseks. Ainult nõukogude rahvaste abiga kõrvaldas eesti rahvas 1940. aastal fašismi ohu ja pani kehtima nõukogude võimu. 1941. aastal võtsid saksa röövvallutajad eesti rahvalt tema vabaduse ja iseseisvuse. Ka seekord, nagu kogu ajaloo kestelgi, võib eesti rahva vabanemine saksa orjastajaist toimuda ainult vennalikus liidus vene rahva ja teiste nõukogude rahvastega. Nõukogude Liidu rahvaste sõprus bolševike partei ja selle juhi seltsimees Stalini juhtimisel kindlustab võidu fašistliku Saksamaa üle. Kõik need küsimused olid paljudele reavõitlejatele ja seersantidele peetud vestluste ja poliitiliste õppetundide sisuks. Punaarmee eesti rahvuslike väeosade ja hiljem Eesti Laskurkorpuse formeerimise esimestest päevadest peale kuni tänapäevani on isikkoosseisu kasvatamine NSV Liidu rahvaste leninlik-stalinliku sõpruse vaimus poliitiliste organite, parteiorganisatsioonide ja kommunistlike noorte tähelepanu keskuseks.

Sõjalise väljaõppe ajal sooritati ka suur partei-organisatsiooniline ja agitatsiooni- ning propagandatöö. Kõigis roodudes ja nendega võrdsetes allüksustes töötasid täisjõulised partei- ja kommunistlike noorte organisatsioonid, igas jaos, igas meeskonnas oli kommuniste ja kommunistlikke noori. Allüksustes peeti poliitilisi õppetunde, vestlusi, anti poliiti-

list informatsiooni. Väekoondistes ilmus eestikeelseid ajalehti. Nõukogude Informatsioonibüroo operatiivteateid tehti võitlejaile õigeaegselt teatavaks. Kogu parteilises ja agitatsiooni- ning propagandatöös olid seltsimees Stalini käskkirjad kõige tähtsamal kohal. Ja selleks ajaks, kui korpus asus rindeteele, oli isikkoosseis juba saanud hea sõjalise ning poliitilise väljaõppe, oli välja kujunenud partei- ja kommunistlike noorte kaader, oli juba olemas tugevaid partei- ja kommunistlike noorte organisatsioone, kes olid suutelised oma teadlikkusega kindlustama lahinguülesannete täitmise.

*

Juba Uuralis õppelaagreis olles suutis parteipoliitiline töö liita väekoondiste mitmekesise pere ühtseks tervikuks. Bolševistlik tõesõna, mis tungis iga võitlejani, avas ka poliitiliselt kõige mahajäänumate silmad, sisendas neisse arusaamist bolševike partei ja nõukogude võimu poliitika õigsusest ja kindlat tahet lüüa saksa röövvallutajaid.

1942. aasta novembris-detsembris sooritasid korpuse väeosad ja -koondised pikki väsitavaid rännakuid Kalinini rindel, astusid tihtipeale käigult võitlustesse, korpuse isikkoosseisul tuli võita igasuguseid raskusi ja puudusi, pidades päeval ja öösel võitlust vaenlase vastu. Sel meie maale raskel ajal ja korpuse tegevuse vastutusrikkal perioodil kasvas bolševike parteisse astujate arv, suurenes juurdekasv kommunistlike noorte ridades. Parteibürood toimetasid parteisse vastuvõttu otse lahinguolukorras. Parteisse astujalt nõuti piiritut ustavust Nõukogude kodumaa vastu, mis oli ilmnenud ka tema lahingutegudes. Muldonnis Velikije Luki lähistel pidas vaenlase kuulirahe all oma istungi major Tsukeri kuulipildurite pataljoni parteibüroo. Siin võeti UK(b)P liikmekandidaadiks vastu Saaremaa kalur rühmaülem nooremleitnant Albert Kariste. Mõni päev hiljem sooritas Kariste lahingus Alekseikovo küla juures kangelasteo, mille eest teda autasustati Lenini ordeniga ja Ameerika Ühendriikide medaliga „Silmapaistva teenistuse eest". Samal pingerikaste lahingute ajajärgul võeti kommunistliku noorsooühingu liikmeks vastu seersant Oskar Ahi, kolhoosnik Leningradi oblastist, kes raskeis Velikije Luki lahinguis sooritas kustumatu kangelasteo. Sm. Ahi autasustati, nagu sm. Karistegi, Lenini ordeniga. Velikije Luki lahingute ajajärgul astus ainuüksi ühest väekoondisest 455 inimest parteisse ja üle 200 inimese kommunistliku noorsooühingu liikmeks. See asjaolu annab tunnistust partei- ja kommunistlike noorte organisatsioonide tihedast seosest massidega, annab tunnistust partei ja kommunistliku noorsooühingu piiritust autoriteedist, meie kommunistide ja kommunistlike noorte autoriteedist

parteitute juures. Ka järgnevail aastail sai nagu reegliks, et lahingute ajajärgul suurenes partei ning kommunistliku noorsooühingu liikmeks astumiseks antavate avalduste arv.

Punaväelane Arakas sai käsu kindlaks teha vaenlase tulistuspunktide asukohad. Ta täitis lahingukäsu õigeaegselt, hoolimata sellest, et sai luurekäigul haavata. Selle luurekäigu ajal jõudis ta otsusele astuda kommunistliku noorsooühingu liikmeks. Olles komandörile ette kandnud käsu täitmisest, andis ta kohe kommunistlike noorte organisaatorile sooviavalduse, milles ta kirjutas: „Palun võtta mind Üleliidulise Leninliku Kommunistliku Noorsooühingu liikmeks. Tahan kommunistliku noorena osa võtta Isamaasõjast, kätte maksta saksa fašistlikele okupantidele, hävitada neid kõigi nende metsikuste ja kuritegude eest ning kiiremini vabastada neist Nõukogudemaa." Punaväelane Merilo kirjutas oma sooviavalduses: „Tahan olla kommunistliku noorsooühingu liige, säästmata oma elu lüüa saksa röövvallutajaid ja võidelda sotsialistliku kodumaa eest."

Tõmmates laialdaselt parteisse parimaid sõdureid, eriti lahinguis silmapaistnuid, võtsid parteiorganisatsioonid ühtlasi tarvitusele abinõusid partei ridade sulgemiseks klassivõõrastele elementidele, kodanlikele natsionalistidele ja endistele kodanlike parteide liikmetele, kes armeesse sissetunginuina tikkusid ka parteisse selleks, et parteilisusega varjata oma vaenulikke tegusid. Nõukogude Eesti vabastamise ajal, kui meie võit fašistliku Saksamaa üle oli juba käega katsutav, püüdsid parteisse tungida igasugused veel säilinud vaenulikud elemendid. Seetõttu kerkis eriti teravalt esile parteisse astujate aktiivse individuaalse valiku vajadus, nende hoolika tundmaõppimise ja kontrollimise vajadus, noorte kommunistide igapäevase tõsise parteilise kasvatamise vajadus.

Partei ridade tugevdamine andis võimaluse kindlustada meie sõjalist väljaõpet ka poliitiliselt ja tagada juhtkonnalt saadavate lahingukäskude täitmine.

1944. aasta juunist augustini tegid korpuse väeosad Kingissepa rajoonis metsasel ja soisel maastikul läbi eduka lahingutreeningu. Olukord ja maastik, kus toimusid õppused, sarnles tulevaste pealetungilahingute maastikuga Nõukogude Eesti territooriumil. Õppustel ilmutasid poliitilised töötajad, kommunistid ja kommunistlikud noored oma eesrindlikku osa, nad kindlustasid oma parteipoliitilise mõjuga isikkoosseisu terve poliitilis-moraalse meeleolu, mistõttu pikad rännakud, samuti rünnakud metsasel ja soisel maastikul sooritati edukalt. Nende õppuste kestel tegid poliitilised töötajad, partei- ning kommunistlike noorte organisaatorid ja nende asetäitjad ka ise läbi tubli treeningu.

Likvideeriti igasugused juhuslikkused ja oma koha mitteteadmine lahingus; roodude komandörid omandasid kogemusi ülesannete andmises partei- ning kommunistlike noorte organisatsioonidele lahingukäskude täitmiseks. Seltsimees Stalini raamatu „Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast" õppimisel reameeste, seersantide ja ohvitseride poolt tehti ära suur töö. Peale parteipoliitilise töö tavaliste vormide, nagu partei, kommunistlike noorte, punaväelaste ja ohvitseride koosolekud, nõupidamised, instrueerimised, vestlused, poliitilised õppetunnid, poliitiline informatsioon, loengud ja miitingud, võeti kasutamisele ka sellised vormid, nagu „kättemaksu arveraamat", kuhu iga sõjamees kirjutas, mille eest ta tasub kätte saksa okupantidele, Eesti Laskurkorpuse ohvitseride pöördumine oma rahva poole, materjalid ning dokumendid saksa okupantide metsikustest Eesti NSV-s, sakslastest vabastatud valdadest päritolevate eestlaste esinemine võitlejaile. Meie ajalehed avaldasid süstemaatiliselt materjale sakslaste ning eesti rahva reeturite metsikuste kohta, mis tekitas võitlejais tulist viha fašistlike röövvallutajate vastu.

*

1944. aasta märtsis astusid meie suurtüki- ja miinipildurite väeosad ning allüksused esimestena korpusest üle Eesti piiri ja asusid tulepositsioonile Narva linna piirkonnas. See Eesti piirist üleminek kujunes ühtlasi suureks poliitiliseks momendiks. Allüksused peatusid piiril, toimus lühikesi miitinguid ning võitlejad, seersandid ja ohvitserid märkisid üles Eesti kodupinnale astumise aja ja tõotasid lüüa vaenlast halastamatult, olla kangelasliku Leningradi rinde väärikad sõdurid.

Eesti suurtükiväelased ja miinipildurid võtsid osa lahinguist Narva pärast. 26. juulil 1944 vabastati Narva linn saksa röövlitest. Oma võitluskogemusi andsid suurtükiväelased ja miinipildurid laialdaselt edasi laskurallüksustele ning jutustasid metsikust hävitustööst ja sakslaste kuritegudest Narva linnas. Need lahingud näitasid veel kord, et ka Eesti vabastamine toimub verises võitluses, et vaenlane paneb meeleheitlikult vastu ja seepärast on tarvilik lahinguiks hästi ette valmistuda.

*

14. septembriks 1944 koondusid korpuse väeosad kagu pool Tartut asuvasse piirkonda. Koondumiskohal tehti otsekohe ränaku kokkuvõte ning kontrolliti veel kord parteiliste ja kommunistlike noorte jõudude paigutamist: igas jaos, igas meeskonnas ning sõidukis oli kommuniste

ja kommunistlikke noori. Roodude ja rühmade agitaatoreile korraldati seminarid nende töö üle lahingus. Partei ja kommunistlike noorte koosolekuil arutati küsimust kommunistide ning kommunistlike noorte eesrindlikust osast lahingus:

Poliitilised osakonnad mobiliseerisid kogu parteipoliitilise aparaadi selleks, et teha isikkoosseisule teatavaks Leningradi rinde vägede põhiline ülesanne: koostöös 3. Balti rinde vägedega anda surmahoop sakslaste rühmitusele Baltimail, vabastada Nõukogude Eesti saksa röövvallutajaist ja anda saksa kiskjale surmahoop tema enda koopas.

Isikkoosseisuga arutati korpuse ohvitseride ja kindralite avalikku kirja eesti rahvale „Miks meie võitleme nõukogude võimu eest Eestis", samuti Eestimaa K(b)P Keskkomitee üleskutset, ja korraldati vestlusi järgmistel teemadel: a) Kuidas peab tegutsema võitleja jõe forsseerimisel; b) Mida hoogsamini jälitame vaenlast, seda kiiremini vabastame oma kalli Tallinna; d) Punaarmee sõjaväeline vandetõotus on meie võidu alus. Veoautodele, kahuritele, puudele teede ääres, plankudele ja majaseintele püstitati võitlusloosungeid.

Kommunistidele ja kommunistlikele noortele anti parteilisi ülesandeid; näiteks sai kommunist seersant Kuld ülesandeks esimesena roodus jõuda üle Emajõe, kommunist nooremseersant Sepal — esimesena asuda rünnakule ja tõmmata endaga kaasa teisi võitlejaid.

Ööl vastu 17. septembrit 1944 korraldati pataljonides lahingueelseid miitinguid. Neil miitinguil esinesid korpuse komandör, poliitiliste osakondade ülemad, väeosade komandörid, parimad võitlejad ja ohvitserid. Samuti esinesid miitinguil EK(b)P Keskkomitee sekretär N. Karotamm, valitsuse liikmed sm-d Olga Lauristin, N. Andresen ja teised.

Leitnant Pärdel teatas miitingul: „Hiljuti kohtasin oma isa. Temalt kuulsin, et sakslased on vägivaldselt mobiliseerinud mu vennad. Isa kinnitas mulle, et kui nad ei tule üle Punaarmee poole või ei anna end vangi, siis nad ei ole enam tema pojad ega minu vennad. Jagagu nad siis oma saatust koos sakslastega. Oleme halastamatud saksa fašistide ja nende käsilaste vastu, kes on reetnud kodumaa."

Veel kord rõhutati hoogsa pealetungi tähtsust, sest ainult hoogne pealetung päästab Eesti linnad ja külad purustamisest ning eestlased fašistlikule Saksamaale küüditamisest.

Meie korpusest vasakul ründasid vaenlast kaardiväe osad. Agitatsiooni- ning propagandatöös rõhutati üleskutset „Pealetungis kaardiväelastest mitte maha jääda, vaid nendest ette jõuda", „Lüüa vaenlast kaardiväelaste kombel". Igaühele sai selgeks, et meie pealetungi võrreldakse kaardiväelaste pealetungiga vasemalt.

Saabus 17. septembri hommik. Esimestena forsseerisid Emajõe kommunistide juhtimisel olevad allüksused. Tormijooksul vaenlase esimesele kindlustatud punktile Kavastus läksid ees kommunistid ja kommunistlikud noored. Edukast jõe forsseerimisest ja edasiliikumisest teatati allüksustele välklehtede kaudu. Nii näiteks teatas üks välklehti, et leitnant Haviste võitlejad on teisel kaldal ja peavad kindlalt kinni oma platsdarmist, „kiiresti nende juurde, edasi!" Õhtustel nõupidamistel tehti kokkuvõtteid kommunistide ja kommunistlike noorte töö kohta esimesel lahingupäeval.

Pealetungi tempo kasvas iga päevaga. Parteipoliitiline töö suurenes ja muutus keerukamaks. Oli tarvis partei- ja kommunistlike noorte organisatsioonid roodudes säilitada täisjõulistena lahingu kestel. Parteipoliitiline aparaat tuli toime oma ülesannetega, kindlustas partei ja kommunistlike noorte jõudude õige paigutuse allüksustes ja liikuvates Avinurme vallutamise ning Tallinna vabastamise gruppides. Iga päev tehti võitlejaile teatavaks Nõukogude Informatsioonibüroo operatiivteated ja Kõrgema Ülemjuhataja Nõukogude Liidu marssali seltsimees Stalini käskkirjad ning populariseeriti lahinguis silmapaistnud võitlejaid.

Võitluste ajal Eestis ja hiljem Kuramaal oli parteipoliitilise töö peamisteks vormideks: lahingukäsu teatavakstegemine isikkoosseisule, isikliku vapruse eeskuju, parteitute enese järel tõmbamine rünnakule, eesliinil asuvatele allüksustele ajalehtede ja kirjade korraliku kättetoomise kindlustamine, allüksustele lahingulehtede ja võitlustes silmapaistnute kohta välklehtede edasiandmine ja komandöride abistamine tänukirjade ning -kaartide koostamisel ja saatmisel võitlejaile ja seersantidele. Selline tänukaartide saatmine lahingu ajal oli väga levinud. Toome siin ühe sellise kaardi teksti, mille saatis major Paulman lahingu ajal Narva pärast:

„Julgele ja vaprale Leningradi rinde sõdurile jefreitor Evald Päevale. Avaldan tänu julge ja ennastsalgava tegutsemise eest võitlustes Narva linna vabastamisel Teile kui eesti rahvusliku väeosa ühele esimestest võitlejatest, kes forsseerisid Narva jõe ja tungisid Narva linna.

Üksuse komandör major Paulman. 26. juulil 1944."

Neid tänukaarte hoiavad võitlejad hoolikalt ja heldimusega koos partei- või kommunistliku noorsooühingu piletiga ja punaarmeelase raamatuga.

Võitluste vaheaegadel korraldati lühikesi miitinguid seltsimees Stalini käskkirjade puhul, eriti siis, kui korpusele oli avaldatud tänu. Seltsimees Stalini käskkirjad kutsusid isikkoosseisus esile uue võitlusvaimustuse. Seltsimees Stalini 20. septembri käskkirjale pühendatud miitingul teatas

nooremseersant Peterson: „Kogu sõja ajast on käesolevad päevad kõige rõõmustavamad. Meie oleme pälvinud suurima väepealiku Stalini tänu. Võitleme, seltsimehed, säärase vaprusega, et lähemal ajal kogu maailm jällegi kuuleks seltsimees Stalini käskkirjast meie võitlustegudest."

Punaarmeelane Sepp ütles: „Ainult nõukogude võim osutab nii suurt tähelepanu meie rahvale. Kõrgema Ülemjuhataja seltsimees Stalini tänu on meile suureks auks ja see kohustab meid kümnekordistama oma pingutusi võitluses vaenlase vastu."

Väsimusest hoolimata püüdsid võitlejad ja ohvitserid kaasa võtta võimalikult palju laskemoona ja liikuda kiiremini edasi, et vaenlasele mitte anda võimalust asuda kaitsele. Loosung „Edasi Tallinna! Pälvigem teistkordne tänu oma kallilt Stalinilt!" juhib võitlejad lahingusse ja innustab neid uutele kangelastegudele. 22. septembril vabastati Tallinn. Seltsimees Stalin avaldas jällegi tänu meie korpusele.

Agitatsioonitöö tulipunktiks oli õpetada vihkama vaenlast ning kõvendama pealetungi hoogu. Roodu parteiorganisaator vanem Nanto sai lahingus surmavalt haavata. Tema viimased sõnad juurderutanud võitlejaile ja ohvitseridele olid: „Seltsimehed! Ma ei saa enam teiega koos lüüa vaenlast. Soovin teile edu. Makske kätte ka minu surma eest." Võitlejad ja ohvitserid tõotasid oma parteiorganisaatori surma eest vaenlasele kätte maksta.

Võitlusoperatsioonide läbiviimise ajal Kuramaal oli kogu parteipoliitiline töö allutatud ühele pealoosungile: „Purustame sakslased Kuramaal ning kindlustame lõplikult ja jäädavalt Lenini linna ja Nõukogude Baltimaade ohutuse!"

Kuramaal toimus parteipoliitiline töö lakkamatult ööd ja päevad. See aitas kiirendada autasustamise materjalide korraldamist, samuti parteisse ja kommunistlikku noorsooühingusse vastuvõtmise materjalide vormistamist. Öösiti tehti täpsemalt kindlaks, kes parteiorganisaatoreist, kommunistlike noorte organisaatoreist, kommunistidest ja kommunistlikest noortest on reast välja langenud ja lahendati kindlakujulisemalt väljalangenute asendamise organisatsiooniline küsimus.

Parteipoliitilised töötajad mobiliseerisid sageli kogu isikkoosseisu selleks, et lahinguis ilmsikstulnud puudusi kõrvaldada ja välja juurida. Võitlused Kuramaal toimusid erilistes tingimustes. Rünnata tuli läbi soo põlvini vees, tankitõrjekahureid tuli mõnikord käsitsi edasi vedada, tuli kiires korras ehitada teid läbi metsa. Parteipoliitiline aparaat aitas juhtkonda raskustest üle saada, võitlusindu tõsta, propageerida nõuet, et metsas tegutsetaks väikeste salkadena, aitas väiksemate kaotustega täita

lahinguülesandeid. Kui korpus kogu Isamaasõja kestel täitis auga oma lahinguülesanded, kui ta mitmel korral sai suure Stalini tänu osaliseks, kui enamik korpuse väeosadest on autasustatud lahinguordenitega ja korpuse väeosadele, väekoondistele ning korpusele tervikuna on antud kaardiväe nimetus, siis on kõiges selles hindamatuid teeneid eesti bolševikel ja kommunistlikel noortel, kõigeks selleks on ülimal määral kaasa aidanud nende eesrindlik osa lahinguis, nende surematud heroilised kangelasteod Kalinini oblasti väljadel, Narva juures, võitlustes Nõukogude Eesti pärast ja lahinguis Kuramaal.

Kommunistid, nii komandörid kui ka võitlejad, olid täiesti teadlikud sellest, et lahinguülesande täitmisel peavad nad olema eeskujuks, et mida ägedam on võitlus, seda suurem on nende vastutus. Sedasama tundsid väga hästi ka komandörid-ainujuhtijad. Pealetungi ajal Sõrve poolsaarel ei olnud mõnel allüksusel vaenlase ägeda kombineeritud tule tõttu edu ja nad heitsid pikali, jäädes teistest allüksustest maha. Väeosa komandör polkovnik Virit (parteitu) pöördus abisaamiseks parteipoliitiliste töötajate ja kommunistide poole. Poliitiline töötaja Tisler, parteiorganisaator Kello ja kommunistlike noorte organisaator Ploom viibisid allüksuste esimestes ridades, nad kutsusid kommuniste ja kommunistlikke noori üles esimestena tõusma rünnakule ja sööstma surmapõlglikult edasi vaenlase vastu. Ja siis, lahingu ohtlikul ja otsustaval hetkel tõusid kommunistid ja kommunistlikud noored kui üks mees, tõmmates endaga kaasa kõik teised võitlejad, kõik allüksused. Rünnak oli üksmeelne, julge ja hoogne. Allüksused vallutasid sakslaste toe — kiviaia, ja hakkasid edukalt edasi tungima. Käskkirjas väeosale avaldas polkovnik Virit poliitilistele töötajatele, kommunistidele ja kommunistlikele noortele erilist tänu.

Kommunisti leitnant Suu juhtimisel ründasid luurajad julgelt vaenlase garnisoni Palamula asulas ja hävitasid kuni 60 hitlerlast, kaotades ise vaid 4 meest haavatuina.

Kommunisti kapten Kelbergi juhtimisel sooritas luuresalk ööl vastu 28. septembrit 1944 kaluri mootorpaadiga luureretke Muhu saarele. Julged luurajad ületasid esimestena 8 kilomeetri laiuse Suure väina, uurisid saare rannikut ning tõid kaasa vangi ja väärtuslikke andmeid vaenlase kohta.

Kustumatu kuulsuse teenisid endale eesti väeosad Suure ja Väikese väina forsseerimise ning Muhu saare ja Saaremaa puhastamisega vaenlasest. Neis võitlustes said kangelassurma tublid bolševikud alampolkovnik Rosse, major Miller, kapten Belov, kapten Rubljov ja leitnant Soo.

Leitnant Repson, seersant Tähe ja nooremseersant Matjašin ilmutasid väinade forsseerimisel ning saarte vabastamise võitlustes erilist sangarlikkust ja mehisust, mille eest NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidium andis neile Nõukogude Liidu kangelase aunime koos Lenini ordeni ja Kuldtähe medaliga.

Eesti rahvas ei unusta iialgi Läänemaa Varbla valla talupoja, ÜK(b)P ja kommunistliku noorsooühingu liikme leitnant Jakob Mardi poeg Kunderi surematut kangelastegu. 18. märtsil 1945 oli käimas lahing Blidene raudteejaama piirkonnas Kuramaal. Meie allüksuse pealetungi takistas vaenlase dzott, kust sakslased tulistasid kuulipildujast. Võitlejad eesotsas leitnant Kunderiga blokeerisid dzoti. Kunder roomas dzoti juurde ja heitis avausse üksteise järel kaks granaati. Kuulipilduja vaikis. Allüksus hakkas edasi liikuma, samal hetkel aga avas vaenlase kuulipilduja uuesti tule, tekitades meile tunduvaid kaotusi. Kunder sai raskesti haavata, kuid võttes kokku viimase jõu, roomas ta Nõukogude Liidu kangelaste Aleksander Matrossovi ja Joosep Laari eeskujul dzoti laskeava juurde ning kattis selle oma kehaga. Eesti rahva tubli poeg hukkus, oma eluhinnaga kindlustas ta aga oma väeosale lahinguedu.

Üks teine allüksus oli vaenlase tule all maha heitnud. Allüksuse kommunistlike noorte organisaator jefreitor Kaiv tõusis rünnakule, temale järgnesid kommunistlik noor Patrail ja teised kommunistlikud noored. Nende eeskuju innustas ja tõmbas rünnakule kogu allüksuse ning kindlustas sellega lahingukäsu täitmise.

Kommunistlikud noored Soo ja Feelman, olles relvastatud kergekuulipilduja ja automaadiga, purustasid vaenlase rühma, hävitades 10 ja võttes vangi 9 vaenlase sõdurit.

Just lahinguis ilmnes võitlejate, seersantide ja ohvitseride poliitilis-moraalne meelekindlus, nende liitumus ühtseks pereks ja nende relvavendlus, nende viha vaenlase vastu. Lühikeses lahingus ühes metsas purustas meie allüksus vaenlase grupi, kus oli ka eesti fašiste. Üks eesti fašist sihtis meie rühma komandöri leitnant Vassilkovi pihta. Seda märkas punaarmeelane Ahtman ja jõudis oma lasuga vaenlasest ette, päästes sellega komandöri elu. Seltsimees Ahtman oli parteitu, õppustel eriti silma ei paistnud, lahingus aga käitus ta mehiselt, temas tärkas viha vaenlase vastu. Surmanud hitlerlase, hüüdis Ahtman: „Vaata mul äraandjat. Saksa munder seljas ja tahab minu komandöri surmata." Samal päeval hävitas seltsimees Ahtman veel kaks vaenlase sõdurit.

Paljud haavatud jäid edasi rivisse. Ainuüksi polkovnik Trankmanni väeosas jäi rivisse edasi 39 haavatut, neist 17 kommunisti, 11 kommunistlikku noort ja 11 parteitut.

EESTI TALLINNA KAARDIVÄE LASKURKORPUSE JUHATUS

Kaardiväe kindralmajor *JAAN LUKAS*

Kaardiväe kindralleitnant *LEMBIT PÄRN*

Kaardiväe kindralmajor *KARL ARU*

Kaardiväe polkovnik *VASSIL KULAOTS*

Kaardiväe polkovnik *AUGUST PUSTA*

Võitlustes Nõukogude kodumaa eest said kangelassurma järgmised poliitilised töötajad: vanem pataljoni komissar Rüütli, major Arno, alampolkovnik Avald, kapten Kivinurk, leitnant Vares ja leitnant Ubaleht.

Igavene au bolševike partei ustavatele poegadele, kes langesid võitlustes meie Nõukogude kodumaa vabaduse ja iseseisvuse eest!

*

Bolševikud ja kommunistlikud noored liitsid ühte väeosade isikkoosseisu, tõmbasid endaga kaasa parteitud, kõvendasid partei seost massidega, selgitasid isikkoosseisule bolševike partei ja Nõukogude valitsuse otsuseid, tegid igale võitlejale teatavaks lahingukäsud ning olid õppustel ja võitlustes esimesed.

Eriti märkimisväärsete tagajärgedega teostati poliitilise ettevalmistuse tööd sellal, kui meie Laskurkorpus oli Leningradi rindel ja valmistus lahinguteks Nõukogude Eesti vabastamiseks saksa okupantidest. Selle aluseks olid rikkalikud kogemused, mis olid ammutatud partei poliitilise aparaadi tööst lahingute ettevalmistamisel ning läbiviimisel jaanuaris ja veebruaris 1944 Leningradi all.

Komandöride ja reavõitlejate poliitiline ettevalmistus toimus rinde sõjanõukogu, sm. A. A. Ždanovi juhiste järgi. Nende juhiste alusel selgitasid ohvitserid, poliittöölised ning partei- ja kommunistlike noorte organisatsioonid oma väeosade ja allüksuste isikulisele koosseisule Riikliku Kaitsekomitee esimehe Kõrgema Ülemjuhataja seltsimees J. Stalini poolt Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 26. aastapäeva puhul Moskva Töörahva Saadikute Nõukogu ja Moskva linna partei- ning ühiskondlike organisatsioonide pidulikul koosolekul 6. novembril 1943 peetud kõne seda osa, kus käsitellakse Nõukogude Eesti peatset vabastamist saksa fašistlikest anastajaist. Võitlejaile ning komandöridele selgitati seda suurt ülesannet, mis oli antud seltsimees Stalini poolt, ja kõvendati neis igati tahet seda ülesannet täita.

Poliitorganite ja poliittööliste tähelepanu oli koondatud peamiselt meeskonna võitlusmoraali tõstmisele ja pealetungimeeleolu arendamisele väeosades. Seltsimees Ždanov näitas, et tuleb sisendada väeosades niisugust võitlusmoraali, et komandörid ja ohvitserid täidaksid neile antavad lahinguülesanded mistahes olukorras ning tingimustes, et nad oleksid vaenlast purustades valmis edasi tungima mitte üksikuid, vaid kümneid ja sadu kilomeetreid. Isegi jõulisest, ent lühiajalisest hoost või puhangust ei piisa võidu saavutamiseks, ütles sm. Ždanov. Et purustada

vaenlane, selleks on vaja kestvat, pikaldast ja keskendatud jõupingutust, on vajalik, et mehed võitleksid mõtlemata väsimusele, et nad ei lubaks isegi tekkida mõtet väljuda lahingust enne, kui antud lahinguülesanne on lõpule viidud. On vajalik, et võitlejad oleksid haaratud ainult ühest ideest, ühest kõikivaldavast püüdlusest murda vastase jõud ja hajutada need põrmuks. Võitleja vaimsed jõud peavad olema äärmuseni pingutatud, ja seda mitte ainult lahingu alguses, vaenlase kaitse läbimurdmisel, vaid ka kestvamaks ajaks — võitluses vaenlase kaitse sisemuses.

Sm. Ždanov soovitas pöörata sealjuures erilist tähelepanu sellele, et võitlejad oleksid ette valmistatud oskuslikuks tegevuseks, et vaprusele kaasneks hea väljaõpe ning oma lahingutöö meisterlik tundmine, et lahingutehnikat kasutataks asjatundlikult ning osavasti.

Kogu poliitiline töö oli suunatud sellele, et iga komandör ja võitleja oleks sügavalt teadlik selles suures vastutuses, mida ta kannab eelseisvate lahingute soodsa käigu eest.

Nende juhiste kohaselt teostatud poliitiline ettevalmistus Eesti Laskurkorpuses kandis, nagu me teame, Eesti NSV vabastamisel rikkalikku vilja.

*

Kuid parteipoliitiline aparaat tegi Isamaasõja kestel suurt selgitustööd ka kohaliku elanikkonna hulgas Kalinini ja Leningradi oblastis, Nõukogude Eestis ja Kuramaal; eriti aktiivselt tehti seda tööd Eesti NSV territooriumil.

Nõukogude Eesti vabastatud elanikkonna hulgas tehtud poliitilise töö sisuks oli:

a) teadete levitamine Nõukogude armee võitudest, Nõukogude Liidu välispoliitilistest edusammudest, NSV Liidu rahvaste vankumatust sõprusest ja nõukogude tagala töösaavutustest;

b) viha sisendamine saksa röövvallutajate vastu, kasutades selleks nii ametlikult avaldatud materjale hitlerlaste metsikuste kohta kui ka kohalike elanike teateid sakslaste julmusest ning võitlejate eneste poolt kindlaks tehtud sakslaste metsikuse juhtumeid;

c) fašistliku valepropaganda paljastamine;

d) 15.—16. septembril 1944 Võru linnas peetud Eesti NSV Ülemnõukogu 3. istungjärgu otsuste selgitamine;

e) suuremate asulate tööliste, talupoegade ja haritlaste abistamine ajutiste täitevkomiteede valimisel, korrapidamisel ning ühiskondlike hoonete, koolide, haiglate, käitiste, veskite, peremeheta karja jne. valvamisel.

Tööd tsiviilelanikkonna hulgas tegid kõik, alates kindralitest ja poliitiliste osakondade ülematest ning lõpetades reameestega. Põhikaadriks töös elanikkonna hulgas olid poliitiliste osakondade agitaatorid ja väeosade poliitilised töötajad. Aktiivselt võtsid sellest tööst osa ka meie NSV Liidu ja ENSV Ülemnõukogu saadikud, kes töötasid korpuses.

Peamisteks tööviisideks töös kohaliku elanikkonna hulgas olid: vestlused üksikult ja rühmades, koosolekud ja miitingud ning lendlehtede, plakatite ja loosungite levitamine. Nõukogude Eesti vabastamise kestes korraldati miitinguid Haapsalu ja Kuressaare linnas ning Kohila, Risti, Märjamaa ja teistes alevites.

Asulates pandi üles loosungeid ja plakateid seltsimees Stalini pildiga. Talupoegadele jagati ajalehti „Uus Postimees" ja „Rahva Hääl". Paljudes kohtades näidati filme, esinesid kunstilise isetegevuse rühmad ja orkestrid. Meie võitlejad, seersandid ja ohvitserid paljastasid vestlustes talupoegadega fašistlikku valet Nõukogude Liidu ja Punaarmee kohta, samuti valet Eesti Laskurkorpuse kohta, kes fašistide teatel olevat juba Velikije Luki juures hävitatud. Keegi Ahja valla talunaine, kohanud oma poega, Eesti Laskurkorpuse võitlejat, rääkis naabritele, et poeg olevat hoopis muutunud, temast olevat saanud nõukogude inimene, ta mõistvat hästi poliitikat. Võitlejad ise, kohates oma küla mehi ja vesteldes nendega, tundsid oma poliitilist arenemist, mida omavahel olles ei märgatudki. Nii võitleja Malm seletas talupoegadele arusaadavalt, et saksa okupantide poolt äravõetud maa antakse lähemal ajal talupoegadele tagasi. Sõdur Lõmps ütles talupoegadele: „Nii võimsat armeed kui see, kes praegu liigub Eesti territooriumil lääne poole, ei ole iialgi veel olnud. Eesti rahvas võib nüüd olla täiesti rahulik. Teda ei ähvarda enam orjastamisoht."

Agitatsiooni- ja propagandatöö tulemused ja isikkoosseisu käitumine andsid end peagi positiivselt tunda meile endile. Talumehed ja -naised aitasid meie allüksustel kiiremini edasi liikuda, vedasid oma hobustel sõjaväe vara ja varustust, andsid väärtuslikke teateid vaenlase kohta ning pakkusid oma teeneid teejuhtidena metsasel ja soisel maastikul. Talurahvas kostitas meie komandöre ja võitlejaid piima, juurvilja, õlle ja meega. Sageli võeti neid vastu lilledega.

Haapsalu linna hoogne vallutamine meie väeosade poolt takistas sakslasi küüditamast Saksamaale suurt rühma eestlasi, kelle hulgas oli ka Tartu Ülikooli arstiteaduskonna õppepersonaal ühes õppekabinettide täieliku sisustusega, riistadega ja preparaatidega. Arstiteaduskonna varandus võeti otsekohe valve alla ja anti pärast edasi kuuluvuse järgi.

Sajad parimad partei ja kommunistlike noorte töötajad, agitaatorid ja

propagandistid töötasid Eesti NSV maakondades üksikute majanduspoliitiliste kampaaniate läbiviimisel, osutades kohalikele partei- ja nõukogude organeile tõhusat abi.

*

Lühidalt kokku võttes võib parteipoliitilise töö tähtsuse kohta Eesti Laskurkorpuses ütelda järgmist:

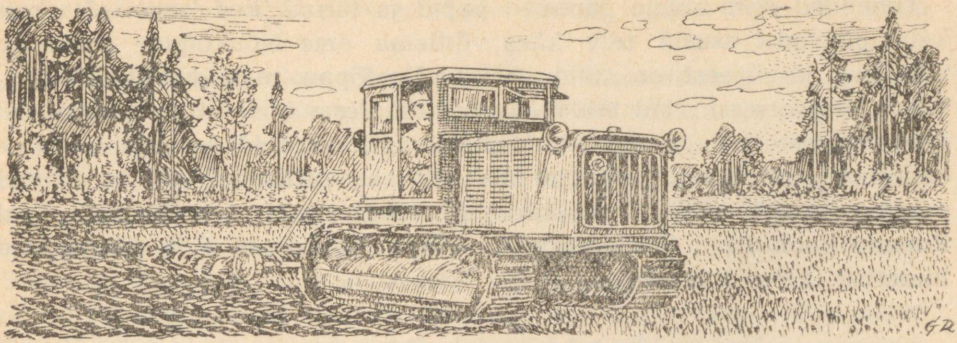
1) parteipoliitiline töö tõstis korpuse isikkoosseisu poliitilis-moraalset taset. Seda näitab selgesti partei- ja kommunistlike noorte organisatsioonide kasv. Nii näiteks kasvas Isamaasõja aastail kommunistide arv korpuses üle 960% ja kommunistlike noorte arv 750%;

2) kommunistid ja kommunistlikud noored andsid eeskuju võitlustes saksa fašistlike röövvallutajate vastu, tõmbasid endaga kaasa parteituid ja innustasid neid sangarlikele kangelastegudele eesti rahva eest, Nõukogude isamaa eest, meie kalli Stalini eest;

3) parteipoliitiline töö aitas meie juhtkonnal luua rahvusliku sõjaväelise kaadri, kes on ustav Lenini-Stalini parteile ja nõukogude võimule;

4) parteipoliitiline töö aitas Eesti Korpuse juhtkonnal kasvatada vapraid Punaarmee komandöre ja võitlejaid, aitas neid õpetada vaatama elule nõukogulikult, toimuvaid sündmusi õigesti mõistma ja olema Nõukogude kodumaa truudeks poegadeks, aitas kogu korpusel auga täita Nõukogude isamaa kaitsmise püha kohust ja pälvida kaardiväe korpuse nimetust.

UUE ELU EHITAMISEL

Viinud võidukalt lõpule meile fašistlike agressorite poolt pealesunnitud sõja, on nõukogude rahvas asunud nüüd täie energia ning suure patriootilise vaimustusega teostama sotsialistlikku ülesehitustööd, et kiiremini parandada sõjahaavad ning viia meie maa uuele õitsengule. Nende ülesannete olemus seisab eeskätt selles, et „kindlustada meie võitu, mille me saavutasime visas võitluses ja mis avas tee uuele suurele tõusule meie maal ja meie rahva elutaseme edasisele tõstmisele" (V. M. Molotov).

Kogu nõukogude rahvas, sealhulgas ka eesti rahvas, on asunud sõjajärgse stalinliku viisaastakuplaani alusel ellu viima meie maa majanduse ja kultuuri edasiarendamise ülesandeid, suurendades pidevalt meie kodumaa võimsust ja kaitsevõimet. Nõukogude armee sõjameestel on rahuaegses olukorras täita vastutusrikas ja austav ülesanne: seista vahipostil nõukogude inimeste rahuliku ja loova töö kaitseks. Oma väsimatu tööga Suure Isamaasõja kogemuste ärakasutamisel ja stalinliku sõjateaduse üha paremal omandamisel annavad nõukogude sõjamehed, sealhulgas ka eesti kaardiväelased, oma väärika panuse nõukogude rahva grandioosse ehitustöö kindlustamiseks.

Tuhanded eesti rahva paremad pojad ja tütred, kes Isamaasõja rasketel päevadel asusid relv käes võitlema oma Nõukogude kodumaa vabaduse ja au eest, on nüüd, pärast sõja lõppu, rakendunud jälle loovasse tööprotsessi. Nad täidavad oma tööülesandeid suure entusiasmi ning vaimustusega, teades, et ainult nii, nagu võideldi kord lahingus — ennastsalgavalt ning hoolimata raskusist, saavutatakse võit ka alanud suures ülesehitustöös. Tahaksime siinkohal meenutada kirjanik Paul Rummo poolt Eesti Rahvuskorpuse võitlejaile pärast sõda pühendatud luuletust „Oma õnne sepad":

„Nagu päike pilved pakku ajab,
tõstab raherajust murtud õit, —
nõnda meie murest mustad majad
muutnud valgeks vaba rahva võit.

Südamesse sigib õrnust, sooja —
tänus mälestame sangareid,
tänus meenutame võidu loojat —
Stalinit, kes juhtinud me teid.

Rõõmus rahupäev meil jälle koidab,
kündes vaba põldu, vaba merd.
Aare hindamatu meil on hoida:
võit, mis maksnud seltsimeeste verd.

Hoida kodukarjamaised lepad,
kauged viinapuud ja stepihein.
Olgem ise oma õnne sepad,
oma kätes rõõmuks muuta lein!"

Meie „murest mustad majad" ei ole kõik veel muutunud helgeks, sest see ei saa toimuda üleöö. Haavad, mida on löönud eesti rahva elule saksa okupantide ja nende sabarakkude võimutsemise aeg ja kaks korda üle Eesti veerenud sõjavanker, on rasked. Nõukogude Eesti vabastamisel leidsid Nõukogude armee ja tema ridades võitlevad Eesti Rahvuskorpuse sõjamehed eest palju purustatud tehaseid ja söötijäänud viljapõlde. Palju meie rahva paremaid poegi langes võitluses oma kodumaa vabastamise eest.

Ent nõukogude inimestele ei ole omane leinata minevikku ja peatuda raskuste ees. Keegi teine ei ehita üles meie purustatud kodusid ega

muuda meie maad viljakandvaks. Seda peame tegema meie ise, kogu rahvas.

Suur ülesehitustöö algas Eestis veel enne, kui viimane sakslane oli välja kihutatud Sõrve säärelt. Nõukogude Eesti rahvamajandus ja kultuurielu areneb suurte sammudega tõusuteed. Tööstustoodang on mitmekordistunud. On läbi viidud maareform. Eesti töötav talurahvas sai tagasi maa, mille neilt olid röövinud saksa parunid. Maad sai ligi 50 000 maatameest ja kehvikut, lisaks maale anti neile kariloomi ja põllutööriistu.

Suure ja otsustava tähtsusega meie rahvamajanduse sõjajärgsel arendamisel on olnud teiste vennasvabariikide abi. Suure Isamaasõja päevil võitlesid nõukogude rahvad õlg õla kõrval ja saavutasid võidu vaenlase üle, nüüd abistavad nad üksteist sõjajärgses ülesehitustöös. See vastastikune abi on aluseks hiilgavaile saavutustele ja võitudele töörindel. Ainuüksi 1946. a. jooksul toodi teistest liiduvabariikidest meile 10 919 tonni ja 1947. a. esimese poole jooksul 45 174 tonni mineraalväetisi.

Eesti NSV talurahva teisel kongressil Tallinnas 19. ja 20. aprillil 1947, kuhu olid üle kogu vabariigi kogunenud eesrindlikumad talupidajad, nende hulgas arvukalt ka Eesti Rahvuskorpuse ridadest demobiliseeritud sõjamehi — uusmaasaajaid, arutati ühiselt ning suure töövaimustusega läbi ÜK(b)P Keskkomitee veebruaripleenumi ja EK(b)P Keskkomitee XVI pleenumi otsused meie põllumajanduse sõjajärgse taastamise ja edasiarendamise kohta. Sel kongressil esines sõnavõtuga ka NSV Liidu Ülemnõukogu saadik Eesti NSV relvastatud jõudude minister kaardiväe kindralleitnant Lembit Pärn. Käsitelles ÜK(b)P Keskkomitee ja EK(b)P Keskkomitee tähtsaid otsuseid meie põllumajanduse edasiarendamise kohta, ütles ta: „Eesti sõdurid, ohvitserid ja kindralid loodavad, et teie need otsused kõige kiiremas korras ellu rakendate. Siis võime olla kindlad, et sõja tagajärjel tekkinud raskused vähenevad meil silmanähtavalt. Eesti rahvas on tõsine ja töökas rahvas. Ta on harjunud võitlema. Seitsesada aastat võitles ta balti parunite vastu: 1343. aastal peksis ta ordurüütleid jüriööl; 1905. aastal põletas ta mõisu ja nottis maha paruneid; 1917. aastal võitles ta tsaari vastu ja oli abiks tsaarivõimu kukutamisel; Nõukogude Liidu Suures Isamaasõjas peksis ta saksa okupante, peksis sakslasi nii rindel kui ka tagalas.

Ka praegu seisab eesti töötaval rahval ees võitlus — võitlus parema elu ja tuleviku eest. Meie, eesti sõjamehed, olles eesti rahva lihast ja verest, oleme kindlad, et lahendame käsikäes meie ülesanded.

Võideldes Eesti Korpuse ridades näitasid eesti mehed oma tublidust. Praegu on meie ridadest demobiliseeritud mitukümmend tuhat sõdurit, kes on tagasi pöördunud rahuliku töö juurde . . .

Eesti sõjamehed, te olete teinud oma töö sõjas ja te tegite seda hästi. Nüüd tuleb teil teha tööd põllul ja teha seda samuti edukalt. Paljud eesti talumehed ei olnud Eesti Korpuses. Kuid ka need näitasid, et nad on tõsised töömehed ja oskavad vihata vaenlast. Need eesti talumehed aitasid meid ka ilma, et neil olnuks seljas sõdurisinelit. Mul on meeles, kuidas üks Muhumaa mees Koost oma hobusega vedas meie suurtükkidele laskemoona kuni Sõrveni. Ja Koost ei olnud üksik, niisuguseid mehi on palju. Ka need mehed ei kurtnud, et neil on raske või et nad ei saa tööga hakkama.

Lahingutes teenis Eesti Korpus endale kaardiväe nimetuse. Sellele võib uhke olla kogu eesti rahvas.

Sõjapäevad on möödas ja praegu seisavad eesti töötava rahva ees teised, uued ülesanded...

Palju on meil ülesandeid ja need ülesanded ei ole kerged. Kuid meie ei karda raskusi. Raskused elus on selleks, et neid võita. Nõukogude valitsus ja partei teevad omalt poolt kõik selleks, et nende ülesannete lahendamist kergendada, annavad kõik selleks, et me saaksime neid ülesandeid hästi täita.

Kui meie sõja ajal võitlesime nii, nagu peab võitlema kaardivägi, siis nüüd seisab teie ees ülesanne töötada nii, nagu see on kohane kaardiväele."

Korpuse ridades on kasvanud üles mitmed sajad Nõukogude Eesti juhtivad partei- ja nõukogude asutuste töötajad. Korpuse viienda aastapäeva puhul märgiti ajakirjanduses, et paljud partei maakonnakomiteede sekretäridest ja maakondade täitevkomiteede esimeestest, valdade täitevkomiteede esimeestest ja valdade parteiorganisatsioonide juhtivaist töötajaist ning külanõukogude esimeestest olid korpuse kasvandikud. Üle 600 demobiliseeritu töötas vabrikute, tehaste ja teiste suurte ettevõtete direktoritena ning inseneridena. 52 professorit ja dotsenti teenis sõja-aastail korpuses juhtivail kohtadel, 380 demobiliseeritut jätkas õppetööd kõrgemais õppeasutusis jne. Tehaseisse ja vabrikuisse tuli tagasi tuhandeid töölisi, kes teevad oma tööd kaardiväelaslikult nagu lahinguski.

Sadu korpuslasi töötas ENSV sovhoosides, neist sovhooside direktoritena 32, agronoomidena 6, zootehnikutena 10, loomaarstidena 5, mehhaniseerimisinseneridena 8 jne., 17 masina-traktorijaama direktorit ja 19 asetäitjat poliitalal olid korpuse võitlejad. Üle 1300 korpuslase töötas transpordi alal ja sideorganeis jne. Tuhandeid korpuses teeninud talupoegi asus taas tööle põldudele. Paljudest nendest said hiljem meie esimeste kolhooside rajajad.

Ei saa olla kahtlust, et Nõukogude armee eesti rahvuslike väeosade ridadest demobiliseeritud sõjamehed täidavad ausalt ja eeskujulikult neile antud ülesanded. Punaarmee Eesti Rahvuskorpus oli paljudele tuhandetele eesti rahva poegadele ja tütardele parimaks poliitilise kasvatuse kooliks. See oli nagu sulatusahi, milles läbi prooviti iga üksiku võimed ning tema isiklik tublidus. Lahingutuli karastas inimesi nagu terast. Võitluses vaenlase vastu omandasid inimesed sügava kindluse- ja distsipliinitunde, mis neile nüüd, rahuajal, annab kätte vankumatud juhised ja lähtekoha võitluses uue elu ehitamise eest. Nõukogude armee Eesti Rahvuskorpuse ridadest töörindele siirdunud endiste sõjameeste vankumatuks sihiks on pühendada nüüd kogu jõud selleks, et kindlustada ja tugevdada nõukogude korda, mobiliseerida laiu töörahvahulki suure stalinliku viisaastakuplaani ennetähtaegsele täitmisele ja ületamisele ning anda ise selles töös eeskuju.

See on väljendunud kõikjal kaardiväelaste ja demobiliseeritute tegevuses. Juba NSV Liidu Ülemnõukogu valimiskampaania eel paistis eriti silma eesti kaardiväelaste osa valimiste ettevalmistamisel. Nad andsid tõsist praktilist abi maakondade ja linnade parteiorganisatsioonidele. Rahvakoosolekuil, kus esinesid Eesti Rahvuskorpuse sõjamehed-kaardiväelased, olid saalid tulvil inimesi. See näitas seda poolehoidu ja sidet, mida omavad sõjamehed rahvaga, see aitas palju kaasa kohe pärast sõja lõppu kõvendada ja kindlustada nõukogude võimu meie rahva laiades hulkades. NSV Liidu Ülemnõukogu valimised 10. veebruaril 1946 kujunesid Eesti Nõukogude Sotsialistlikus Vabariigis kommunistide ja parteitute bloki hiilgavaks võidupäevaks.

Suure andumuse ning tublidusega töötasid eesti kaardiväelased ja demobiliseeritud sõjamehed ka Eesti NSV Ülemnõukogu valimiste läbiviimisel. Eesti NSV Ülemnõukogusse valiti rida sõjamehi Nõukogude armee komandöre, rida endisi sõjamehi — ohvitsere ja sõdureid, kes on pühendanud nüüd kogu oma jõu ja oskuse eesti töötava rahva huvide teenindamisele. Eesti NSV Ülemnõukogusse valiti saadikutena Nõukogude Liidu kangelane mitmekordne ordenikandja sm. E. Puusepp, sm-d Pusta, Kuzmin, Lukas, Raud, Säremat, Tiido, Villevelt jt.

Pärast Eesti NSV vabastamist oli meie tööstusest säilinud ainult väike osa. Enamik tehaseid oli laostunud ja varemeis. Ent juba 1946. aastal, stalinliku sõjajärgse viisaastaku esimesel aastal, täitis meie tööstus toodanguplaani 106,5%-liselt, olles saavutanud toodangumahult sõjaeelse taseme. Ka 1947. ja 1948. aastail jätkus tööstuse tõus kiires tempos.

Pärast Nõukogude Eesti vabastamist on ka meie põllumajandus teinud suuri edusamme. Meie põllumajandus peab ületama ja ületab juba käes-

oleval viisaastakul sõjaeelse taseme, et anda meie arenevale tööstusele küllaldasel määral toidu- ja toorainet.

Suure panuse nende võitude sarjas kõigil elualadel on andnud teiste töötajate hulgas eesti kaardiväelased — demobiliseeritud sõjamehed. Seda kinnitavad arvukad näited.

Kui 1944. aasta 26. juuli varahommikul Nõukogude armee võitlejad pärast ägedaid lahinguid sammusid võitjatena esimesse vabastatud eesti linna Narva, siis leidsid nad eest ainult varemed. Taganedes meie armee löökide all, purustasid sakslased õitsva Narva, ühe meie suurima tööstuskeskuse. Kreenholm oli varemeis, samuti olid purustatud kõik teised tehased, koolid, haiglad jne.

Nõukogude armee sõduri süda jäi hetkeks seisatama purustuste kohutava pildi ees. Ent siis suruti relv veelgi kõvemini pihku ja tõotati: „Meie ei murdu. Vabastasime linna, ehitame ta ka uuesti üles."

Sakslased ei jätnud Narvas kivi kivi peale. Nad uhkustasid oma hävitustööga, eeldades, et nõukogude rahvas ei suuda varemeis enam elu luua. Kuid nad eksisid rängalt. Juba Narva vabastamise esimestest päevadest algas seal taastamistöö. Need olid Nõukogude armee ja sealhulgas ka Eesti Rahvuskorpuse sõdurid, kes esimestena haarasid töörelvad ning asusid linna taastama. Varemeis linnas tärkas uuesti elu. Ehitati sillad, taastati jahuveski, elektrijaam, kerkisid elamud. Linn kasvas silmanähtavalt. Ja juba 1945. aasta lõpuks oli kõigi narvalaste ning Nõukogude armee sõjameeste ühiste pingutustega taastatud 10 000 ruutmeetrit elamispinda. Kreenholmi vabrikus jätkub töö tõusvas tempos. Hiiglatehas äratati ellu. Suures ülesehitustöö pinges taastatakse Narva täielikult ja temast saab meie kodumaa üks suurimaid tööstuslinnu.

Tuleb märkida, et suurem osa meie viisaastakuplaanis ette nähtud ehitustöödest langeb põlevkivirajoonile, Narvale ja Tallinnale. Nagu Narvas nii ka põlevkivirajoonis olid Nõukogude armee sõjamehed esimesed suuremad ehitajad-taastajad. Seda tööd jätkatakse.

Demobiliseerituna Nõukogude armee ridadest siirdusid sajad endised rindemehed ehitustöö aladele linnades ja tööstusrajoonides. Paljud Isamaasõja lahinguis kuulsaks saanud sõjamehed juhivad nüüd ehitusalaseid töid. Eesti NSV Ehituse ja Ehitusmaterjalide Tööstuse Ministeeriumi juhtivast koosseisust leiame ministri asetäitjana töötamas seltsimehe Ed. Raia, ministeeriumi transpordiosakonna juhatajana töötab demobiliseeritu sm. Mölderkivi, tehnilise osakonna juhatajana sm. E. Vaino jt. Sajad lahingumehed asuvad nüüd ülesehitustöö võitluspostidel ehitustrustides ja tööstustes, näidates kõrgeid töösaavutusi. Tööstuses „Ehitustarve" töötav lukksepp-stahhaanovlane Kotkas täidab pidevalt oma töönorme

200 ja rohkem protsenti, elektrimontaažtööde juhatajat sm. Friedlandi on korduvalt premeeritud kõrgekvaliteedilise töö eest (Riikliku Teatri „Estonia" taastamisel jne.), sm. Käsukond on meistriks portselanitööstuses „Keraama", Isamaasõjas väeosa juhtinud sm. B. Bambal on nüüd eesrindlik tootmiskomandör Tallinna Laevaremonditehases jne. jne.

Isamaasõja rinnetel võidelnud sõdureil-demobiliseerituil — uue nõukoguliku elu ehitajail — jätkub jõudu ja raugematut töötahet mitte ainult sõjatules hävinud külade ja linnade taastamiseks, vaid nende energilisel kaasabil kerkivad järjest ka uued tehased ja hooned. Võitlustes karastatud tahe ja entusiasm on vormunud suureks ning võimsaks jõuks uue elu rajamisel, meie kauni kodumaa õitseleviimisel, sotsialismi ehitamisel.

Sm. Arseni Rautamm, kelle teeneid võitluses oma Nõukogude kodumaa vabastamise eest on hinnatud Kuulsuse 3. järgu ordeniga, kuulub Tallinna Vineeri- ja Mööblivabriku parimate töötajate hulka. Käitise parteiorganisaator ütleb tema kohta: „Meie käitise töötajad on uhked niisugustele demobiliseeritud sõjameestele nagu sm. Arseni Rautamm. Ta on ka praegu võitleja — tõeline võitleja stalinliku viisaastakuplaani täitmise eest."

Nõukogude Eesti preemiate määramise puhul väljapaistvate saavutuste eest Eesti NSV rahvamajanduse ja kultuuri arendamisel hinnati ka paljude Eesti Rahvuskorpuse ridadest demobiliseeritud sõjameeste suuri teeneid. Kõrgete saavutuste eest tööstuses määrati teine preemia 10 000 rubla suuruses Kunstliku Vedelkütte ja Gaasi Peavalitsuse Tehase nr. 9 tööliste ja insener-tehniliste töötajate 11-liikmelisele kollektiivile, mille koosseisus on enamuses Nõukogude armeest demobiliseeritud.

Eesti NSV 8. aastapäeva puhul autasustati Nõukogude Eesti preemiatega samuti rida endisi korpuslasi. Nii määrati 5000 rubla suurune preemia uute õlivärvide tootmise eest Nõukogude armeest demobiliseeritud sõjamehele Tallinna Lakitööstuse direktorile sm. Joh. Krispinile. Uute tootmisalade organiseerimise ja plaanide ületamise eest premeeriti endist kaardiväelast jefreitor Jaan Paapi Tartu Tööstuskombinaadist 3000 rublaga, eeskujuliku õppe- ja kasvatustöö eest tunnistati 3. preemia väärilisseks Ahja 2. Mittetäieliku Keskkooli direktoriks määratud endine korpuslane Osvald Võsu jne.

Ka Riiklikus Tehases nr. 9 töötab palju Nõukogude armeest demobiliseeritud sõjamehi, kes nüüd, tööpinkide taga töötades on saavutanud silmapaistvaid töövõite.

Demobiliseerituist on lukksepp-stahhaanovlane Arnold Pärt täitnud juba ammu viie aasta normi, tublilt töötavad ka lukksepp-stahhaanovlane

A. Kabrits, lukksepp-stahhaanovlane A. Liblik, mudelsepp-stahhaanovlane J. Nevski, treial E. Grant, P. Koidu, R. Ristik, A. Taevere jt. Tööviljakus vabriku kollektiivis on tõusnud ligi kahekordseks, võrreldes tehase parimate saavutustega kodanliku korra päevil. Põhiliseks teguriks suurte töönäitajate saavutamisel on olnud töötajate patriootlik suhtumine oma ülesannetesse.

Tallinna elektrimootoritehases „Volta" töötab stahhaanovlasena endine rindevõitleja Erich Kleesment, kelle järel joondub kogu tehase kollektiiv. Sm. Kleesment valiti kohalike nõukogude valimistel Tallinna rajooninõukogu saadikuks. Endise kaardiväelasena, praeguse stahhaanovlasena on ta andnud väärika panuse stalinliku neljanda viisaastaku ülesannete ennetähtaegseks täitmiseks. Tema tööpink valmistab toodangut juba 1952. aasta arvel.

Samas tehases töötavad kõrvuti treialitena kaks Nõukogude armee ridadest demobiliseeritud sõjameest: venelane Konstantin Makarov ja eestlane Valter Vedru. Mõlemad olid suurtükiväelased. Sm. Makarov hävitas oma patareiga vaenlasi Valge-Vene rindel ja Berliini lähistel, Valter Vedru aitas purustada vaenlase kaitsevööndit Narva jõe kallastel, Emajõe joonel, Mustvee all ja Kuramaal. Sm. Makarov on autasustatud Punatähe ordeniga, kuna sm. Vedru Isamaasõja II järgu ordeniga ja medaliga „Lahinguliste teenete eest". Nüüd on vapratest sõjameestest saanud tublid töökaaslased, töömehed-stahhaanovlased, kes pidevalt ületavad norme, ratsionaliseerivad tööprotsessi ja õpetavad noort kaadrit.

„Võitlused fašistide vastu ei olnud kerged," ütleb sm. Vedru. „Seda rohkem rõõmu tunneme nüüd, kus võime jälle rahulikult töötada ja kaasa aidata sõjajärgse viisaastaku suurte ülesannete täitmisele."

Niisuguseid tublisid töötajaid-demobiliseerituid leidub kõikjal meie tehastes ja töökodades. Võitjad lahinguis on näidanud tublidust ka töös. Luuletuses „Võitjad" iseloomustab kirjanik Mart Raud uusi ehitajaid:

„Aga rahuski, tööpäevas uues
niisama kui tandrite teel
kestma jäägu ka lubjases kuues
sama võitlejate võitlejameel."

Tähtsamaks alaks meie vabariigi rahvamajanduses on põlevkivi tootmine. Põlevkivitööstuse Ministeeriumi koosseisus töötab sadu Nõukogude armeest demobiliseeritud sõjamehi, kelledest paljud, tõstes pidevalt oma tööviljakust, on täitnud ja ületanud juba oma isikliku viisaastaku ülesanded.

Kohtla-Järve 3. Õlivabriku utja Nikolai Illarionov teenis kodanlikus Eestis 20 aastat põllutöölisena, nüüd on ta eesrindlikem õliutja. Nõukogude armeest demobiliseerituna asus ta Kohtla-Järvel tööle õliutjana kolmel generaatoril ning 1947. a. suvel omistati talle oma kutseala parima töötaja nimetus.

Põlevkivitööstuse „Kiviõli" mehaanikaosakonna noortööline — treialbrigadiir Felix Vettik, kes Eesti Rahvuskorpuse ridades tegi kaasa kuulsusrikka lahingutee, täitis juba Eesti NSV 7. aastapäevaks — 21. juuliks 1947. a. viie aasta töönormi. Tema nimi on tuntud kogu kaevandusrajoonis. Sm. Vettik on stahhaanovlane ja pole seda treimistööd, millega ta toime ei tuleks. Ta täidab töönorme mitmekordselt. Saanud tööülesandeks valmistada „ameerika mutreid", korrastas ta pingi uueks töövõtteks ning täitis saadud ülesande 800 tunni asemel 100 tunniga, seega kaheksa korda kiiremini määratud normist.

Sama osakonna eesrindlik treial — demobiliseeritu Herbert Väljaots sooritas õlivabriku koksiköistee trossi ühendusmuhvide treimisel 3 päevaga 22,5 päeva töö, saavutades seega silmapaistva töörekordi (päevane töönormi täitmine 750 protsenti).

Ordenikandja kaevur-stahhaanovlane Georg Smirnov, kes annab iga päev kuni neli normi, ütleb: „Kõrgete töösaavutustega näitame oma austust ja lugupidamist meie partei ja valitsuse vastu. Anname kõrget toodangut selleks, et ravida kiiremini sõjahaavad, tõsta rahva heaolu ja viia Nõukogude Eesti õitsengule."

Kütte-Jõu kaevanduse kommunistid-demobiliseeritud, võideldes pidevalt toodanguplaani täitmise ja ületamise eest, on saavutanud silmapaistvaid töövõite. Tööviljakus on kasvanud 4—5-kordselt.

Parteiorganisaator Jaan Palginõmm, iseloomustades kommunistidemobiliseeritute tööd põlevkivitööstuses, ütleb: „Raskemat ülesannet ikkagi ei ole kui kõige raskem lahing. Ja kui me võitsime lahingud, siis võidame ka kõik raskused töös, mis esinevad neljanda stalinliku viisaastakuplaani täitmisel."

Meie põlevkivikaevanduse töötajad-demobiliseeritud näitavad seda iga päev tegudega.

Või võtame teise meie suurema ministeeriumi — Põllumajanduse Ministeeriumi, kus samuti töötab sadu demobiliseerituid. Ainuüksi keskasutuse koosseisu kuulub mitukümmend armeest demobiliseeritud sõjameest, kellest paljud töötavad juhtivatel kohtadel, pühendades oma töö meie põllumajanduse edasiarendamisele. Endise polgukomandöri polkovnik Lepa leiame nüüd Hobusekasvatuse Valitsuse juhataja kohalt, väikelooma- ja linnukasvatuse tööd juhib sm. Heino Rohtla, Aiandus- ja

Mesindustrusti direktorina töötab sm. Solovjov jne. Ministeeriumi õppeasutustes töötavad kümned demobiliseeritud, nende hulgas mitmed õppeasutuste direktoritena. Masina-traktorijaamades tegutseb juhtivail kohtadel ligi sada demobiliseeritut jne.

Eesti NSV Sovhooside Ministeeriumis, mida juhib Eesti Laskurkorpuses vastutaval kohal teeninud sm. E. Mõttus, töötab Nõukogude armeest demobiliseeritud Nõukogude Liidu kangelane sm. Heinrich Hindreus, Dnepri forsseerimise sangarlikke võitlejaid. Sm. Hindreus juhib praegu Sovhooside Ministeeriumi turustus-varustuse osakonna tööd.

Ahja vallast pärit Eesti Kaardiväekorpuse võitleja J. Karu sai pärast demobiliseerimist endale uusmaakoha. Enne sõda oli ta juhuslik hooajatööline, kes käis suviti talust tallu ehitustööl, talvekuudel pidi ta aga leppima töötatöölise „kutsega". Nüüd on ta juba ehitanud oma uusmaakohale uue maja, laiendab külvipinda ja aretab edukalt karja.

„Kui Suures Isamaasõjas võitlesin vabaduse eest, et kindlustada töötavale rahvale õnnelikku elu ja ilusat tulevikku, siis tahan ka rahuajal nende eesmärkide eest võidelda," ütleb ta. „Nõukogude armee võit Suures Isamaasõjas kohustab mind, demobiliseeritud sõjameest, andma nüüd töörindel kõik oma võimed meie maa hüvanguks."

Demobiliseeritu, külasepp H. Viiding Kaagjärve vallast ütleb:

„Nõukogude armees sain ma bolševistliku kasvatuse. Võideldes Eesti Rahvuskorpuse ridades kõrvuti Nõukogude Liidu teiste vennalike rahvaste poegadega, nägin seda suurt patriotismi ja kangelaslikkust, mida võitlejad ilmutasid lahinguis vihatud vaenlase vastu. Olen veendunud, et nüüd kõik Isamaasõja võitlejad-demobiliseeritud osutavad oma töövõitudega lugupidamist ja austust meie võitude organiseerijale ja juhtijale — bolševike parteile ja Nõukogude Liidu generalissimusele seltsimees Stalinile."

ENSV Ülemnõukogu saadik ja Paide valla täitevkomitee esimees demobiliseeritud sõjamees Joh. Villevelt on pühendanud kogu oma jõu töötava talurahva huvide teenindamisele, meie põllumajanduse arendamisele ja õitseleviimisele.

Demobiliseeritud talupidaja E. Tammjärv Võru vallast Loosu-Navi külanõukogust ütleb: „Kuulusin väeossa, kelle võitlejad esimestena tungisid Tallinna ja heiskasid Pika Hermanni torni punase vabaduselipu. Nagu olime fašismi vastu peetava üldrahvaliku võitluse esiridades, nii tahame meie, demobiliseeritud kaardiväelased, olla nüüd eesrindlased suures ülesehitustöös, et kindlustada ja tugevdada meie Nõukogude riiki."

Sm. Tammjärv on kinnitanud oma sõnu tegudega. Ta on eeskujulik talupidaja ja tubli külavolinik, riiklike kohustuste hoolas täitja.

Kakumäe kaluriühistu kalur Rudolf Kiisa, demobiliseerituna Nõukogude armeest, on n. ö. majanduslikus lahingus saavutanud märkimisväärset edu. Tal on koostatud oma isiklik viisaastakuplaan, mille täitmisele ta pühendab kogu jõu. „1949. aasta lõpuks peab mul olema kaks korda rohkem püügiriistu kui 1948. aastal. Selle saavutamiseks on eeldused olemas, sest riik hoolitseb kõigiti kalandusala arendamise eest." Sm. Kiisa mureks on, kuidas töötava rahva toitlustamiseks anda järjest rohkem kala, aidates seega kaasa meie rahvamajandusplaani täitmisele.

Saaremaa mees Arnold Kurgpõld, kes kaotas Sõrve säärel fritsudega võideldes jala ja autasustati lahinguliste teenete eest Kuulsuse ordeniga, hakkas kodukülas põllumeheks. Tal on nüüd pooleldi ehitamisel uus elumaja sellelsamal pinnal, mida enne omaks nimetas parun Sassi suguvõsa. Võideldes Nõukogude armee ridades aitas ta vabastada meie sünnimaa von Sasside ja nende käsilaste, kodanlike hallparunite võimutsemisest. Suurt ja loovat ülesehitustööd kindlustab nüüd kõikjal meie võit, jäädav võit saksa orjastajate ja kodanliku kapitalistliku kildkonna üle.

Sm. August Pähklimägi pärineb kehvast töölisperekonnast. Tema lahingulisest tublidusest kõnelevad Isamaasõja II järgu orden, medalid „Vapruse eest" ja „Lahinguliste teenete eest". Olles Mustvee-Torma teeristil, hävitas ta lahtiselt tulepositsioonilt tulistades oma jaoga lühikese aja vältel 11 hitlerlast ja ühe vastase kuulipilduja, võttes ühtlasi kaks vangi. Platsdarmi loomiseks Saaremaale sissetungil oli ta oma jaoga esimeste üle väina minejate hulgas, kindlustades seega oma allüksusele vaba edasiliikumise. Ta edutati ohvitseriks ning demobiliseerituna armeest jätkab lahingumehele omase visaduse ja tublidusega nõukoguliku elu ehitamist ajakirjandusalal töötades.

Kõrgete saavutuste eest põllumajanduses määrati 1947. a. Nõukogude Eesti III preemia 5000 rubla suuruses Eesti Rahvuskorpuse ridadest demobiliseeritud sõjamehele Johan Jaskole. Töötades Viljandi masina-traktorijaamas traktoristina, saavutas Jasko 1946. aastal „Natil" 525,4 ha kündi, mis eesti pinnaseolude juures on rekordiliseks saavutuseks.

Eesti NSV töötav talurahvas kogu vabariigis veendub järjest rohkem kollektiivse suurmajapidamise eeliseis. Esimeste kolhooside rajamisel leiame eesrinnas sammujatena jällegi endisi rindesõdureid. Kui 1947. a. suvel loodi Saaremaal esimese kolhoosina Viktor Kingissepa nimeline kolhoos, olid esimesteks kolhoosiastujateks Saaremaa ja Sõrve sääre lahingute sangarid.

Jõgeva vallas Ellikvere külas osutusid kolhoosi organiseerimise algatajaks endised korpuse võitlejad sm-d Arvi Siniväli ja Noormäe. Demobiliseerituna Nõukogude armeest sai A. Siniväli nõukogude maarefor-

miga maad. Endise sulasena pidas ta tookord suurimaks õnneks olla mõne hektaari põllumaa, hobuse, lüpsilehma jne. omanik, et mitte enam teenida kulakuid. Asunud aga harima oma maalappi, tundis ta, et niisugune elu pole siiski täiuslik, et väikemaapidamisega ei pääse raskustest. Teda veenasid selles Suure Isamaasõja perioodil nähtud ja kogutud kogemused kolhoosikorra kohta teistes liiduvabariikides. Sm. Siniväli hakkas mõtlema, kuidas organiseerida kolhoosi ka siin, Ellikvere külas. Ta kõneles oma plaanidest endisele võitluskaaslasele Noormäele. Ühiselt hakati propageerima kolhoosi asutamise mõtet. Tehti selgitustööd töötavate talupoegade keskel, tutvustati talurahvale põllumajandusliku artelli põhikirja jne. Ellikvere küla talurahvas toetas kolhoosi rajamise mõtet. Loodi initsiatiivgrupp kolhoosi organiseerimiseks. Ja kui tuli kolhoosi asutamise koosolek, valiti kolhoosi esimeheks üksmeelselt sm. Arvi Siniväli.

Tekkis küsimus uuele kolhoosile nime leidmiseks. Ka siin oli sm. Siniväljal ettepanek: ta soovitas võtta kolhoosi nimeks legendaarse eesti rahvakangelase „Tasuja" nimi.

„Nii nagu võitles „Tasuja" eesti rahva vabastamise eest, nii peame ka meie võitlema uue elu ehitamise eest," ütles ta.

Kolhoosile antigi nimeks „Tasuja". Sm. Sinivälja ettepanekut toetasid kõik kolhoosi astuvad talupojad.

Paljudes meie vabariigi uutes kolhoosides on juhtiv osa endistel korpuse võitlejatel. Tartumaa Sadala valla eesrindliku kolhoosi „Kalev" esimeheks on endine rindevõitleja E. Kaldmaa. 1948. a. suvel Paide vallas Tarbja külas asutatud kolhoosi „Uus Elu" esimeheks valiti endine Nõukogude armee võitleja sm. Martin Older, samuti toimus see ka Harjumaal Saunjas, kus vastasutatud kolhoosi „Jõud" esimeheks sai endine korpuse võitleja Kaarel Pihlakas.

Eesti Korpuse võitlejal sm. A. Uusil oli enne sõda Saaremaal väike talukoht, kuid see ei elatanud perekonda. Saak oli väga väike — 4—5 seemet. Leivale tuli lisa teenida väljast. Sm. Uus lõikas mandril ja saartel kraavi, et suurendada sissetulekut. Elu oli nagu nõiaringis. Et elada, tuli orjata kulakuid, põlluharimine kodus jäi selle tõttu paratamatult lohakile ning langesid saagid. Tulles tagasi Nõukogude armeest oli sm. Uusi otsus kindel: vaja oli puruks rebida see nõiaring, asuda uue elu teele. Teda toetasid selles teised samasugused kehvikud. Mõte sai teoks kolhoosi asutamisega. Pärsamaa valda tekkis põllumajanduslik artell „Uus Elu". Esimeheks valiti sm. A. Uus.

Ning lühikese aja jooksul on põhjalikult muutunud olukord Pärsamaal. Kolhoos „Uus Elu" koristas 1948. a. rikkaliku lõikuse.

„Tänavune saak kindlustab, et iga kolhoosnik võib 100 tööpäeva katteks tagasihoidlikult arvestada 1 tonn vilja, pealeselle muud naturaaltasud," ütleb esimees. 64 ha suuruselt põllupinnalt, mis oli 1948. a. teravilja all, saadakse mitte vähem kui 100 tonni vilja. Oder „Jõgeva 2" kindlustas näiteks 1,5-ha pindala juures 17-ts saagi Saaremaa oludes. Selliseid saake ei nähtud siin varem.

Kuid see on alles algus. Kollektiivses suurpõllumajapidamises peituvad ammutamatud võimalused, mida ei sisalda endas üksikmajapidamine. Väga paljud Nõukogude armeest demobiliseerunud võitlejad on mõistnud seda ning jätkavad initsiaatoreina uue sotsialistliku majapidamisvormi organiseerimist külas. Hulganisti töötab meie vabariigi esimestes kolhoosides brigadiiridena, lülivanematena ning kolhoosnikutena endisi rindevõitlejaid — korpuse sõdureid. Nad annavad oma parima, et eeskujulikult täita meie põllumajanduse sõjajärgseid ülesandeid — täita stalinlik viisaastak nelja aastaga.

Eesti Rahvuskorpuse võitluspäevil astusid paljud eesrindlikud võitlejad ja komandörid partei ridadesse ning pühendasid vanade bolševike eeskujul ja juhtimisel kogu oma jõu võitlejate poliitilisele kasvatamisele Lenini-Stalini partei vaimus, ustavuse ja truuduse vaimus meie Nõukogude kodumaale. Selles töös saavutasid Eesti Rahvuskorpuse bolševikud-kaardiväelased suure tunnustuse. Paljudes meie vabariigi parteiorganisatsioonides, alates EK(b)P Keskkomiteest, töötavad juhtivatel kohtadel armeest demobiliseeritud bolševikud. Toome siin ainult üksikud nimed: EK(b)P Keskkomitee sekretär sm. V. Kuusik, maakondlike komiteede sekretäridena töötavad sm-d Tiido, Meijel, Torf jt., partei-algorganisatsioonide sekretäridena valdades sm-d V. Aigro (Kuimetsa v.), Al. Lind (Mooste v.), Al. Jakobson (Leisi v.) jne. jne. Kommunistliku partei reservi — kommunistlike noorte tööd juhib meie vabariigis Nõukogude Liidu kangelane sm. Arnold Meri. Eesti Rahvuskorpuse ridadest on tulnud ka palju ELKNÜ maakondlike ja valdade organisatsioonide juhte, kes kasvatavad meie noorsugu armastuse ja piiritu ustavuse vaimus Lenini-Stalini suurele parteile. Eesti NSV ametiühingute tööd juhib Eesti Korpuse kogenud poliittööline sm. L. Illisson.

Suure Isamaasõja päevil meie väekoondiste ja väeosade juhtimisel töötanud komandörid ja poliittöölised ei ole jäänud puhkama loorberitele. Paljud neist annavad nüüd, rahuajal, oma rikkalikke sõjalisi teadmisi ning oskusi edasi meie haritlaskonna kaadri kasvatamisel. Nii töötavad Tartu Riiklikus Ülikoolis ja Tallinna Polütehnilises Instituudis õppejõududena seltsimehed A. Feldman, A. Uibo, E. Kangur, V. Kinn, J. Lukas, V. Külaots, O. Mullas, R. Jõuram jt.

Paljud Eesti Rahvuskorpuse ridadest demobiliseeritud ohvitserid, seersandid ja reamehed, kasutades nõukogude korra poolt loodud avaraid võimalusi hariduse omandamiseks, asusid kohe pärast demobiliseerimist oma teadmiste täiendamisele. Ainuüksi Tallinna Polütehnilises Instituudis õppis 1947. aastal 126 üliõpilast-demobiliseeritut, nende hulgas 11 invaliidi. Endine luuraja vanemseersant Ülo Purre, Punatähe ordeni ja medali „Vapruse eest" kandja, õpib nüüd majandusteadust ning on sooritanud kõik eksamid hindega „eeskujulik". Punatähe ordeni kandja G. Oserov, keemiateaduskonna 4. kursuse üliõpilane, on sooritanud kõik eksamid hindega „eeskujulik", samuti Evgeni Petuhhov ja Ülo Saar.

Isamaasõjast osavõtnud sidelane sm. Otto Roots, kes Sõrve lahinguis sai raskesti haavata, lõpetas juba 1946. aastal ehitusteaduskonna ning töötab praegu samas instituudis assistendina. Tema lõputöö „Tallinna näitushall" sai hinnangu „väga hea".

Väga paljud demobiliseeritud sõjamehed jätkavad õpinguid Tartu Riikliku Ülikooli mitmesugustes teaduskondades.

Vabariiklikes õppeasutustes õppijate kõrval on paljud demobiliseeritud suundunud õppima ka Moskva ja Leningradi kõrgematesse koolidesse. Nii õpib praegu Moskvas rida endisi rahvuskorpuslasi-kaardiväelasi, nagu sm-d Naan, Kelberg, Mattisen, Pesti jt. Leningradi kaheaastases parteikoolis õpivad sm-d Aasamaa, Uiga, Kruustee, Saarik jt. Nõukogude Liidu kangelane vanemleitnant Albert Repson, kes esimesena maandus oma dessantrühmaga Muhu saarel ja, vaatamata vaenlase raevukale vastupanule, viis oma rühma oskuslikult kaitsejoonele ning täitis edukalt saadud lahinguülesanded, asus armeest demobiliseerituna tööle Tallinna linna parteikomiteesse. Nüüd jätkab sm. Repson oma õpinguid vabariiklikus parteikoolis.

Nõukogude Liidu kangelane sm. Nikolai Matjašin, kes võitlustes eesti saarte vabastamisel hüppas liikuvalt kaatrilt vette, hävitas vaenlase risttule all oma kuulipildujast kahe vaenlase kuulipilduja ja ühe suurtüki meeskonna, kindlustades nii dessandi maabumise ja edasiliikumise, on näidanud end tubli ja vapra töötajana ka ülesehituse töö rindel. Hea agitaatorina ja teadliku bolševikuna tegutses sm. Matjašin juba NSV Liidu ja Eesti NSV Ülemnõukogu valimiste päevil. Praegu töötab sm. Matjašin Eesti NSV Raudteede Valitsuses, täiendades pidevalt oma teadmisi ning pühendades kogu oma hoole ja oskuse teadlike ning tublide raudteelaste kaadri kasvatamisele.

Sm. Arnold Raud juhib haridusministrina noorsoo kasvatamist, sm. Laura aga Metsatööstuse Ministeeriumi tööd. Meie rahvamajanduse mitmesugustel aladel töötab kõikjal demobiliseeritud sõjamehi-kaardiväe-

lasi. Kalakombinaatide direktoritena töötavad sm-d Nielender, Grosman, Frei jt., maakondlikes metsatööstuskeskustes direktoritena sm-d Maremäe, Napritson jt. Kuulus lahingumees ja mitmekordne ordenikandja sm. N. Soidre asus oma kodulinna Tartusse tuletõrjealasele tööle, mitmekordne ordenikandja sm. Jaan Mürk juhib Tapa põllumajandusühistu tööd jne.

Arvukalt on andnud Eesti Rahvuskorpus kaadrit ka meie kultuurilise töö aladel. Demobiliseeritud reavõitlejast sm. Eduard Männikust on saanud meie noorema põlve tunnustatumaid kirjanikke, samuti on endistest sõjameestest Juhan Schmuulist ja R. Parvest arenenud silmapaistvad luuletajad. Ajakirjandusliku kaadri hulgas leiame samuti terve rea endisi rahvuskorpuse sõjamehi, nagu M. Laosson, L. Aisenstadt, P. Kuusberg, L. Remmelgas, K. Kivi, A. Slutsk, Ed. Urb, Ed. Värav, H. Sooman, B. Uusen, G. Reitsak jt.

Ka kirjastuste töö alal tegutseb rohkesti demobiliseerituid sõjamehi nagu Eesti NSV Riikliku Kirjastuskeskuse juhataja sm. V. Kosenkranius, RK „Poliitiline Kirjandus" direktor sm. B. Haab, sm-d V. Alev, F. Randel, H. Seping jt.

Märkimata ei saa jätta ka rahvuskorpuslaste perest tulnud meie populaarsemaid kehakultuurlasi, nagu silmapaistvad jooksjad Kütner, Sirel, lootustandev kõrgushüppaja Erich Pilliroog, odaheitjad Issak, Valman jt. Laskespordi alal on Eesti NSV laskurite nimele palju kuulsust lisanud sm-d Meriväli, Tui jt.

On peaaegu võimatu kõike seda esile tuua, mida on andnud ja annavad Eesti Rahvuskorpuse demobiliseeritud sõjamehed uue elu ehitamisel, kõigil meie loovatel elualadel. Nende osatähtsus meie suures ülesehitustöös on hindamatu. Lähem loetelu selle kohta ei mahu aga selle kirjutuse raamidesse.

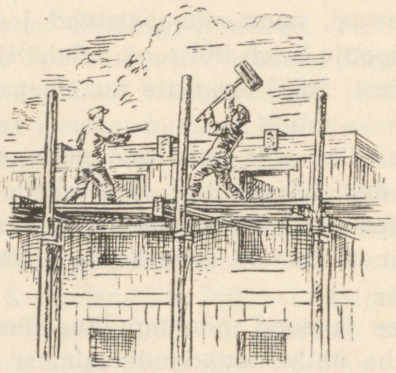
Läbikäidud võitlustee ja uued, nõukogulikus ülesehitustöös esilekerkivad ülesanded ei luba ühtki nõukogude inimest peatuda poolel teel. Ning selleks, et edasises töös saavutada veelgi paremat, veelgi suuremaid töövõite, võite, mis on kõrvutatavad lahingutes saavutatud eduga, tuleb päevast päeva kindlustada saavutatud edu, täiendada oma teadmisi marksismi-leninismi põhialuste ja leninliku tööstiili omandamisel.

EK(b)P Keskkomitee XV pleenumil peetud kõnes ütleb sm. Karotamm: „Leninilt, Stalinilt, ÜK(b)P Keskkomiteelt peame pidevalt õppima, kuidas bolševistlikult juhtida vabariigi poliitilist, majanduslikku ja kultuurilist elu, peame õppima, kuidas kasvatada kaadrit, kuidas kasvatada inimesi, kuidas kasvatada rahvast nõukogude vaimus. Iga parteiline juht, iga juhtiv nõukogude töötaja ja majandusmees peab alati meeles pidama,

et juhtimine tähendab ennekõike kaadri kasvatamist, kaadri järjekindlat ja püsivat väljaarendamist" (N. Karotamm, „Meie järjekordsed ülesanded", RK „Poliitiline Kirjandus", Tallinn 1947, lk. 366).

See ülesanne peab seisma iga Nõukogude armeest demobiliseeritud kommunisti ja parteitu bolševiku silme ees. Ainult nii, kasvatades väsimatult kaadrit ja juhtides tema tööd, suudavad armee ridadest demobiliseeritud bolševikud ja parteitud töötajad tõsta meie töötava rahva loomingulist initsiatiivi ja järjest kasvavat aktiivsust sotsialistlikus ülesehitustöös. Siis saavutame kindlasti häid töötulemusi.

Nõukogude kord oli see, mis andis Suure Isamaasõja päevil meile jõudu võitlemiseks ja võiduks. Nõukogude kord on ka nüüd see, mis annab meile jõudu kõigi raskuste võitmiseks, sõjahaavade kiireks parandamiseks ja meie nõukogude vabariigi õitseleviimiseks. Bolševike partei ja seltsimees Stalini targal juhtimisel sammume edasi uutele võitudele, helge ja õnneliku elu poole, kommunismi poole.

LÕPPSÕNA

Nõukogude armee Eesti Rahvuskorpuse tegevusele tagasi vaadates võib iga tema koosseisu kuulunud komandör ja sõdur õigustatult tunda sügavat ning tõelist rahuldust. Võideldes koos paljude teiste Nõukogude Liidu vennasrahvaste poegadega Suure Isamaasõja tandreil kuulsusrikka Punaarmee ridades, purustasid nad Saksa fašistlike anastajate väed ja vabastasid neist meie kodumaa pinna.

Täites seda suurt ja õilsat ning ühtlasi vastutusrikast ja rasket ülesannet võitles meie rahvuskorpus silmapaistva eduga, andes vaenlasele neis lahinguis, kus tal tuli võidelda, rea purustavaid ja hävitavaid lööke. Arvulised andmed korpuse lahingutöö tulemustest möödunud Isamaasõjas annavad sellest veenvat tunnistust.

Lahingute algusest Velikije Luki all novembris 1942 kuni sõja lõpuni Kuramaal 1945. a. mais hävitas Eesti Tallinna Kaardiväe Laskurkorpus 24 994, lõi rivist välja 33 000 ja võttis vangi 5534 vaenlase sõdurit ja ohvitseri. Meie rahvusväeosade poolt vaenlasele tekitatud kaotused elavjõus on seega rohkem kui 63 000 meest, kaasa arvamata neid mitte väheseid kaotusi, mida tekitasid saksa fašistlikele vägedele möödunud sõja ajal Eesti Territoriaalne Laskurkorpus, meie hävituspataljonid, töölispolgud ja partisanid.

Samal ajavahemikul hävitati ja tehti võitlusvõimetuks vaenlase sõjatehnikat: 49 tanki, iseliikuvat suurtükki ja soomusmasinat, 325 suurtüki ja miinipilduja patareid, 994 mitmesugust kuulipildujat, 1085 tulepesa, 575 dzotti, soomuskuplit ja blindaaži ning 107 vaatluspunkti; purustati 18 280 m pikkuses vaenlase tranšeesid ja kaevikuid.

Oma lahingute teel Suures Isamaasõjas marssis korpus rännakkorras rohkem kui 3000 km, neist ligi 700 km lahingutega. Lahinguoperatsioonide tulemusena vabastati 5 sadamat, 9 linna ja ümmarguselt 4100 muud asustatud punkti. Ületati lahingutega 8 suurt ning laia jõge ja 2 väina.

Väejuhatuse lahinguülesannete eeskujuliku täitmise eest võitluses saksa anastajate vastu on Kõrgema Ülemjuhataja seltsimees J. Stalini poolt avaldatud Eesti Rahvuskorpusele seitsmel korral tänu. Korpuse

väeosi on autasustatud Punalipu ordeniga, Suvorovi 2. järgu ordeniga, Kutuzovi 3. järgu ordeniga, Aleksander Nevski ordeniga ja Punatähe ordeniga. Kuni 20 000 reavõitlejat, seersanti, vanemat, ohvitseri ja kindralit on autasustatud Nõukogude Liidu ordenite ja medalitega.

Niisuguse suure edu ning kõrge hinnangu osaliseks sai Eesti Laskurkorpus tänu võitlejate ja komandöride põhjalikule lahingulisele ja poliitilisele ettevalmistusele, nende kõrgele võitlusmoraalile, heale varustusele ja moodsaimale relvastusele, mis võimaldas igal ajal, kõikjal ja igas olukorras edukalt täita Kõrgema Väejuhatuse poolt korpusele antud lahinguülesandeid.

*

Eesti Rahvuskorpuse tulemusrikast lahingutööd Isamaasõja tandreil põhjustas eelkõige asjaolu, et korpus võitles kuulsusrikka Nõukogude armee koosseisus, nende relvastatud jõudude ridades, kes kõiki sõjaraskusi edukalt ületades saavutasid otsutava võidu fašistliku Saksamaa ja imperialistliku Jaapani sõjaliste jõudude üle.

Millest tuleneb see suur ning võrreldamatu löögivõime ja murdumatu jõud, mida ilmutas Nõukogude armee möödunud suures vabadusvõitluses hitlerlike okupantide vastu?

Kui puhkes sõda, leidus välismaisi sõjanduse eriteadlasi ja poliitikategelasi, neist paljud isegi meie piiritaguste sõprade hulgast, kes olid arvamisel, et Punaarmee ei suuda, samuti nagu teiste Euroopa riikide sõjaväed, vastu panna Hitleri koletislikule sõjamasinale. Ent nad eksisid.

„Sõda näitas, et Punaarmee ei ole „savijalgadel seisev koloss", vaid meie aja esmaklassiline armee, kellel on täiesti moodne relvastus, kõige kogenum juhtkond ning kõrged moraalsed ja sõjalised omadused" (J. Stalin).

See Punaarmee kõrge lahingumoraal, lakkamatu elujõud ja materiaalne võimsus tulenevad nõukogude ühiskondlikust ning riiklikust korrast, kindlast ja püsivast tagalast ning armee ühtsusest rahvahulkadega.

Meie Nõukogudemaal, kus on kaotatud inimese ekspluateerimine inimese poolt, kus puuduvad klassidevahelised lepitamatud vastuolud, ühtuvad kodanike isiklikud huvid riiklike huvidega. Töötajad mõistavad, et mida võimsam ja rikkam on riik, seda jõukamalt ja paremini võib ta korraldada oma isiklikku elu, et tema isiklik hüvang ja heaolu sõltuvad riigi hüvangust ja võimsusest. Seepärast liitub sotsialistliku ühiskond-

liku korra juures iga üksiku inimese elukäik tema kodumaa saatusega üheks lahutamatuks tervikuks, vastupidiselt kapitalistlikule ühiskonnale, mis on lõhestatud seesmiste vastuolude ja lakkamatult kestva klassivõitluse tagajärjel. Nõukogude rahva moraalne ja poliitiline ühtsus ning samuti ka kõigi majanduslike küsimuste lahendamine Nõukogude riigis kindla plaani alusel võimaldab täies ulatuses mobiliseerida — kui see osutub vajalikuks — kõik maa ja rahva jõud ning abinõud, moodustades seega Nõukogude armeele ammutamatu jõuallika, kust ta võib saada endale järjest uusi ja värskeid ressursse võitluseks vaenlase vastu.

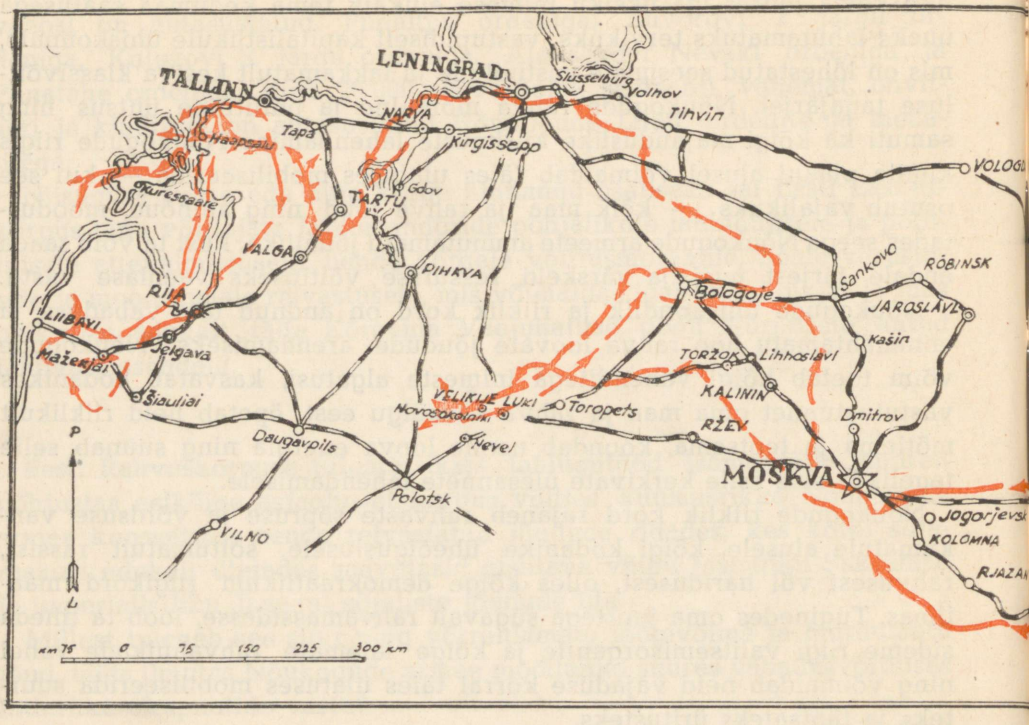
Nõukogude ühiskondlik ja riiklik kord on andnud täie vabaduse ja ennenähtamatu hoo rahva loovate jõudude arendamiseks. Nõukogude võim toetab kõigi vahenditega inimeste algatusi, kasvatab kodanikes vastutustunnet oma maa ja rahva käekäigu eest, õpetab neid riiklikult mõtlema ja teotsema, koondab nende loova energia ning suunab selle tegelikus elus esile kerkivate ülesannete lahendamisele.

Nõukogude riiklik kord rajaneb rahvaste sõpruse ja võrdsuse vankumatule alusele, kõigi kodanike üheõiguslusele, sõltumatult rassist, rahvusest või haridusest, olles kõige demokraatlikum riigikord maailmas. Tuginedes oma juurtega sügavalt rahvamassidesse, loob ta tiheda sideme riigi valitsemisorganite ja kõige laiemate rahvahulkade vahel ning võimaldab neid vajaduse korral täies ulatuses mobiliseerida suurteks ja tähtsateks üritusteks.

Sellisena oli ja on meie riigikord Nõukogude armeele lakkamatuks jõu ning võimsuse allikaks.

Löögivõimet ja elujõudu ammutab Punaarmee samuti oma kindlast ning püsivast tagalast, mis toetas teda moraalselt ja aineliselt varustades teda esmaklassiliste relvadega, toiduga ja teiste elutarvetega. Iga meie sõjamees oli sügavalt veendunud, et ta võitleb õige ürituse eest, oma rahva ja maa sõltumatuse ning eluõiguse eest, et vaenlast hävitamata ei saa ta päästa ei isiklikku ega ka oma perekonna, omaste või teiste kaaskodanike elu. See teadmine kasvatas võitlejais jõudu, vastupidavust ja püsivust, paisutas viha vaenlase vastu, innustas eneseohverdamisele ning massilistele kangelastegudele.

Järgnevalt seisneb Nõukogude relvastatud jõudude tugevus tema suurepärases juhtkonnas. Pärinedes oma rahva laiadest hulkadest, kehastab meie armee juhtkond, tema marssalid, kindralid ja ohvitserid endas nõukogude inimeste parimaid omadusi: kartmatust, sügavat andumust kodumaale ning viha tema vaenlaste vastu, andekust, kainet mõistust ja edumeelsust, mis ei luba neil kivineda šablooni, vaid sunnib järjest otsima uusi viise ning abinõusid, kuidas tekitada võitluses vaen-

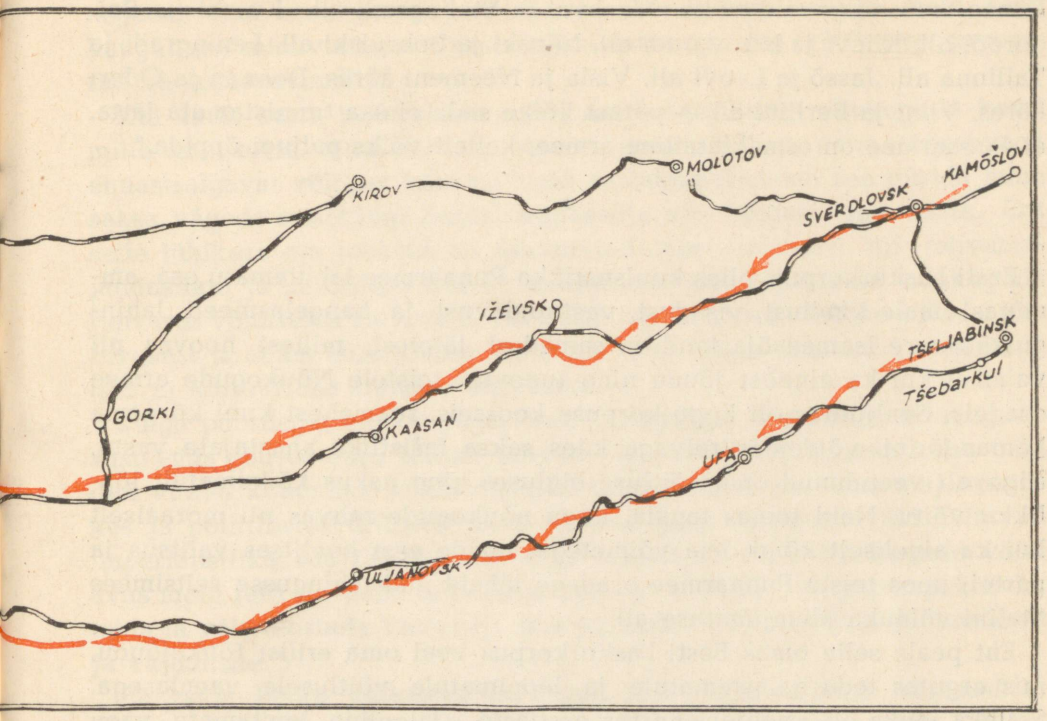

Joonis 43. Korpuse teekond

lasele võimalikult suuremat kahju. Elades oma sõduritega ühtset elu, omades samu mõtteid, huve ja taotlusi, võis Nõukogude armee juhtkond, eesotsas Kõrgema Ülemjuhataja seltsimees J. Staliniga viia oma mehi võidule läbi raskeimategi katsumuste ning saavutada Suures Isamaasõjas senikuulmatut edu.

„See on meie õnn, et Punaarmeed ja nõukogude rahvast juhtis raskeil sõja-aastail Nõukogude Liidu tark ja kogenud juht suur Stalin" (V. Molotov). Tema imetlusväärsed võimed näha ette sündmuste arenemiskäiku, oskus leida õigeid lahendusi ka kõige keerukamates olukordades ja murdmatu võidutahe said Punaarmee ning kogu rahva jõu ja vastupidavuse allikaks.

Seltsimees Stalin koostas sõja plaani; tema juhtimisel ja juhendite järgi töötati välja ja viidi ellu kõigi tähtsamate operatsioonide plaanid; see oli tema, kes seadis ülesanded nõukogude õpetlastele ja konstruktoritele sõjatehnika täiendamiseks ning kõigi teaduse saavutuste ärakasutamiseks võitluseks vaenlase vastu. Seltsimees Stalin tõstis nõukogude

Suures Isamaasõjas.

sõjateaduse ja Punaarmee sõjakunsti enneolematule kõrgusele. „Loov omapärasus ja ideede originaalsus on jooned, mis iseloomustavad kõiki Nõukogude armee poolt generalissimus Stalini juhtimisel teostatud lahinguoperatsioone" (J. V. Stalin. Lühike elulugu).

Sotsialistlikku ühiskondlikku korda, Nõukogude riiki ja tema relvastatud jõude on ehitanud bolševike partei. Nõukogude rahva eesrindlikuma osana, tema avangardina ühendas Lenini-Stalini partei Suure Isamaasõja päevil rahvast, koondas teda oma ümber, kasvatas nõukogude inimesi armastuse ja andumuse vaimus oma kodumaale ning organiseeris ja suunas nende pingutusi ühtse eesmärgi saavutamiseks — võiduks vaenlase üle. Partei juhtimisel toimus majanduse ümberkorraldamine sõja ajal vastavalt sõjapidamise nõuetele, ta innustas võitlejaid rindel ja töötavat rahvast tagalas vaenlast lööma, ta sisendas neis veendumust lõplikku võitu.

See oli bolševike partei, kes organiseeris ja kasvatas Punaarmee võimsaks relvastatud jõuks, kelle kohta seltsimees Stalin ütles: „Pärast

Punaarmee hiilgavaid võite Moskva ja Stalingradi all, Kurski ja Belgorodi all, Kiievi ja Kirovgradi all, Minski ja Bobruiski all, Leningradi ja Tallinna all, Jassõ ja Lvovi all, Visla ja Neemeni ääres, Doonau ja Oderi ääres, Viini ja Berliini all — pärast kõike seda ei saa tunnistamata jätta, et Punaarmee on esmaklassiline armee, kellelt võiks paljugi õppida."

*

Eesti Laskurkorpus, olles kuulsusrikka Punaarmee lahutamatu osa, ammutas omale kindlust, visadust, vastupidavust ja kangelasmeelt lahinguiks Suure Isamaasõja tandreil samadest lätetest, millest hoovas nii vaimset kui ka ainelist jõudu ning tugevust teistele Nõukogude armee osadele. Sealjuures oli kogu korpuse koosseis, reamehest kuni kõrgema komandörini, võideldes relvaga käes saksa fašistlike anastajate vastu, sügavalt veendunud oma võitluse õigluses ning uskus kõikumatult lõplikku võitu. Neid toetas tagala, kogu nõukogude rahvas nii moraalselt kui ka aineliselt kõigi oma võimetega; nende eest hoolitses valitsus ja partei; koos teiste Punaarmee osadega läksid nad lahingusse seltsimees Stalini võiduka ülemjuhatuse all.

Ent peale selle omas Eesti Laskurkorpus veel oma erilist tõukejõudu, mis ergutas teda halastamatule ja leppimatule võitlusele vaenlasega. Selleks jõuks oli esmajärjekorras eestlaste ajalooline lepitamatu vaen saksa anastajate vastu.

12. sajandi lõpul algas saksa maadevallutajate kurikuulus tung itta („Drang nach Osten"). Aastal 1208 tungisid röövellikud penirüütlid ka eestlaste maale. Kakskümmend aastat vältas meie esivanemate kangelaslik võitlus tugevama vaenlasega. Kuigi eesti rahvas oli lõpuks sunnitud alistuma ülekaalukale vaenlasele ning köidetud paljudeks sajanditeks orjaahelaisse, kestis võitlus saksa rõhujate vastu lakkamatult edasi, hõõgudes salajase vihatulena rahva südames. Aegajalt purskas see esile jõuliste ülestõusudena, nagu see oli Jüriööl 1343. a., 16., 18. ja 19. sajandi hulgalistes vastuhakkudes balti parunitele ning 1905. aasta revolutsiooni päevil. 1918. aastal rõhusid ja röövisid saksa imperialistlikud anastajad Eestit kaheksa kuud. 1919. aastal püüdis balti parunite kurikuulus „Landeswehr" meie maad taas oma võimusesse haarata, ent sai Võnnu all 23. juunil purustava löögi.

See aastasadu kestnud võitlus vihatud saksa okupantidega on meie rahvale olnud suureks moraalse jõu allikaks. Ta oli seda ka Suures Isamaasõjas 1941—1945, kus eestlastel tuli taas välja astuda oma põlise vaenlase vastu, seekord aga juba mitte üksinda, nagu sageli varematel

aegadel, vaid koos suure ja võimsa vene rahvaga, kellega meid seob kaugetesse mineviku-aastatesse tagasiulatuv ühistes võitlustes proovitud vana relvavendlus.

Kui 1940. aasta pöördelisel suvel kehtestati Eestis nõukogude kord, mille eest meie töörahvas oli varem pidanud koos vene töörahvaga ennastsalgavat võitlust juba mitmeid aastakümneid, sai see püsida enne saksa vägede sissetungi Suure Isamaasõja ajal kõigest ühe aasta. Ent selle lühikese aja jooksul oli saavutatud suuri tulemusi nii rahvamajanduslikul ja poliitilisel kui ka kultuurielu alal. Astumine nõukogude rahvaste võimsasse liitu vabastas eesti rahva imperialistlike riikide sõltuvusest ja andis talle tõelise vabaduse ning kõige avaramad majanduslikku ja kultuurilise arengu võimalused.

Julge pöördega, murranguga, uue arengutee leidmisega nõukogude süsteemis pääses eesti töötav rahvas välja sellest ummikust, kuhu teda olid viinud kodanlike klikivalitsuste võimumehed, kes oma majanduslikes ja poliitilistes üritustes ning kultuurilistes taotlustes olid sõltuvad imperialistlike suurriikide tahtest ja ettekirjutustest. Nõukogude võim avas meie rahvale uued laiaulatuslikud ja avarad arenguperspektiivid, mida ta võis teostada vastavalt oma parimale tahtele, võimeile, huvidele ja vajadusile.

Ent seda kõike katkestas 22. juunil 1941 alganud Suur Isamaasõda. Tunginud reetlikult Nõukogude Liidu maadele, vallutasid saksa fašistlikud anastajad pärast enam kui neli kuud kestnud raskeid võitlusi ka meie Nõukogude Eesti ja panid siin maksma oma hirmuvalitsusliku korra.

Kümnete tuhandetena olid eesti nõukogude patrioodid sunnitud lahkuma oma kodudest, et suurel Nõukogudemaal jätkata võitlust Eesti vabastamiseks. Nad teadsid ja olid kindlad, et teised vennalikud nõukogude rahvad võtavad neid seal külalislahkelt vastu ning aitavad kõigi jõudude ja abinõudega kaasa vihatud saksa okupantide väljakihutamiseks kalli sünnimaa pinnalt ning nõukogude korra taastamiseks Eestis.

Elades ja töötades Nõukogude Liidu teistes vennasvabariikides, kogesid eestlased otseselt stalinliku rahvaste sõpruse sügavat sisu ja jõudu. Nad võisid tutvuda suurte saavutustega, milleni nõukogude rahvad olid jõudnud paarikümne aastaga ning taas veenduda, et ainult nõukogude kord on suuteline kindlustama rahvastele kiire ja avara arengu võimalusi ning andma neile murdmatu jõu. Nad said aru, et need on sotsialistliku ühiskonna eesrindlikud ideed, mis innustavad kogu rahvast ennastsalgavale võitlusele oma vabaduse ja sõltumatuse eest Suures

Isamaasõjas. Ühtlasi oli neile selge, et ainult oma jõududega, ilma Nõukogude armee abita, ei suuda nad Eestit vabastada.

Seepärast olid meie rahvuskorpusesse koondunud eesti rahva pojad ja tütred täis otsustavust võidelda viimseni oma Nõukogude kodumaa eest. See võitlustahe lähtus eesti rahva sajanditepikkusest arenguteest, olles kooskõlas selle arengu seadusepärasustega; ta oli kasvanud välja arusaamisest ja veendumusest, et nõukogude korra kehtestamine Eestis oli meie maa ja rahva majandusliku, poliitilise ja kultuurilise arengu loomulik ning paratamatu tulemus, samuti nagu on loomulik, et Eesti õige koht on kuulumine vabade Nõukogude rahvaste liitu.

Eesti sõjameeste suurimaks sooviks oli kätte maksta fašistlikele anastajaile kõigi, nii uute kui ka vanade kuritegude eest meie rahva vastu ja vabastada kalli Nõukogude kodumaa pind.

See oli tõukejõuks, mis tekitas Eesti Laskurkorpuse sõdurite ja komandöride hulgas, nagu ka kõigi teiste Nõukogude armee võitlejate hulgas, Suure Isamaasõja võitlusväljadel massiliselt kangelasi.

*

Eesti Rahvuskorpuse sõdurid ja ohvitserid — oma rahva parimad pojad — näitasid Suure Isamaasõja tandreil, et nad on pärinud oma esivanemailt nende auväärt traditsioonid ja võitlusmoraali, nende vapruse, püsivuse ja mehisuse.

Nagu vanad eestlased suures vabadusvõitluses aastail 1208—1227 ja Jüriöö ülestõusu päevil aastail 1343—1345, olid nad kuulutanud leppimatut võitlust saksa anastajate vastu. „Kõik, kes olid saksa verest, pidid surema" oli kaasaegse krooniku sõnade järgi meie esivanemate loosungiks Jüriöö vabastusvõitlustes. „Surm saksa okupantidele!" oli Eesti Laskurkorpuse lipukirjaks Isamaasõjas.

Samuti nagu eestlased Lembitu ja Tasuja päevil elasid sõpruses oma idanaabriga, vene rahvaga ja said Novgorodist ning Pihkvast abi sakslaste vastu, nii ka nüüd, Suures Isamaasõjas, võitles Eesti Rahvuskorpus võimsa Nõukogude armee osana koos suure vene rahvaga meie maa ja rahva põlise vaenlase vastu.

Nagu Ümera, Paala, Kooljamägede, Võnnu ja teistes lahingutes ilmutasid meie eesti esivanemad julgust, enesekindlust, kangelasmeelt ja vabadusarmastust, nii käitusid ka Eesti Laskurkorpuse võitlejad mehiselt Isamaasõja lahinguväljadel. „Löö serviti", olevat siil õpetanud Kalevipoega lööma sortse. Velikije Luki, Neeveli ja Novosokolniki all, Emajõe lahingus, Sõrves ja Kuramaal lõid eesti mehed tõepoolest sakslasi-sortse „serviti".

Kuidas lüüa vaenlast „serviti" nii, et teda kõige rohkem kahjustada ning hävitada, seda õpetas ja õpetab meie rahvusväeosade võitlejaile eesrindlik stalinlik sõjakunst.

Võiduka Nõukogude armee ridadesse kuuluvana oli ja on selle stalinliku sõjakunsti suurtest ning kaugeleulatavatest saavutustest osasaamine eesti rahvusväeosadele kindla edu ja võidu tagatiseks.

Ent nõukogude sõjamehed teavad, et kunagi ei tohi rahulduda sellega, mis on juba saavutatud ning jääda puhkama loorberitel. Meie armeele on usaldatud rahulike kodanike igapäevase töö ja elu ning Nõukogude Liidu riiklike huvide kindlustamine. Et seda suurt ja vastutusrikast ülesannet väärikalt täita, peab iga võitleja ja komandör väsimatult täiustama oma lahingulist meisterlikkust, olles igal hetkel valmis välja astuma kodumaa kaitseks kui olukord seda nõuab. „Kõigil nõukogude võitlejail tuleb pühalt täita oma sõjamehe kohust, sihikindlalt õppida sõjaasjandust ja olla valmis igasugustes tingimustes ja iga hinna eest kaitsma Nõukogude riigi huvisid ja au", öeldakse Relvastatud Jõudude ministri käskkirjas nr. 5, 23. veebruarist 1948.

Seda täidavad vääramatult ka Nõukogude armee Eesti rahvusväeosade sõjamehed, juhindudes neist proovitud ja kuulsatest lahingutraditsioonidest, mis aitasid Eesti Tallinna Kaardiväe Laskurkorpusel täita ausalt ja lõpuni oma ülesandeid Suure Isamaasõja tandreil 1942—1945.

SISUKORD

SAATEKS ESIMESELE VÄLJAANDELE 7

SAATEKS TEISELE VÄLJAANDELE 9

EESSÕNA ESIMESELE VÄLJAANDELE 11

EESSÕNA TEISELE VÄLJAANDELE 12

NÕUKOGUDE ARMEE EESTI VÄEOSADE SÜND 17

Territoriaalne Laskurkorpus 22
Uute rahvusväeosade loomine Uuralis 34
Korpuse moodustamine ja siirdumine rindele 45

TULEPROOV VELIKIJE LUKI ALL 53

Üldine olukord 53
Võitlused Velikije Luki lähistel 64
Läbimurre sakslaste kaitsest 64
Sakslaste vastulöök 67
Velikije Luki vabastamine 75

KORPUS RINDE VARUS 115

Õppetööl 115
Kindlustamistöödel 126
Taas rindele 128
Novosokolniki, Neevel, Nasva 133
Loknja suunal 141
Nõukogude Eesti vabastamisele 143
Leningradi rindel 143
Lahing Narva all 154

OPERATSIOONID EESTI NSV VABASTAMISEKS 161

Üldine olukord 161
Lahing Emajõel 172
Loode-Eesti vabastamine 174
Tallinna vabastamine 194
Lääne-Eesti vabastamine 196

EESTI NSV SAARTE VABASTAMINE 203

Suure Väina forsseerimine ja Muhu vabastamine 203
Lahingud Saaremaal 214
Sõrve lahingud ja Eesti lõplik vabastamine 234

PARTISANIVÕITLUSED EESTIS 257
KORPUS SOOME LAHE RANNIKUL RANNAKAITSEL 261
LAHINGUD KURAMAA VABASTAMISEKS 265
Ettevalmistus lahinguiks 265
Marss rindele 268
Lahingud Kaulaci ümber 274
Õppetööl 293
Korpus saab kaardiväeks 323
Rahuaja tööl 329
KORPUSE JUHTIMINE TEMA VÕITLUSTEEL 337
Staabi tööala 337
Poliitiline ettevalmistus 342
UUE ELU EHITAMISEL 357
LÕPPSÕNA 373

Vastutav toimetaja P. Kuusberg

Kaanejoonise ja illustratsioonid valmistanud G. Reindorff

Гвардии полковник В. Кюлаотс. Эстонский национальный корпус Советской Армии в Великой Отечественной Войне 1941—1945.

На эстонском языке

Ladumisele antud 21. III 1948. Trükkimisele antud 17. III 1949. Paber 67:95 cm 1/16. Trükiarv 4000. Trükitähti trükipoognas 46 080. Trükipoognaid 24. Arvutuspoognaid 26,79. G-568300. Tellimise nr. 993. Teksti ladu ja kaane trükk trükikoda „Punane Täht", Pikk tän. 54/58; pilditahvlite trükk — graafikatööstus „Oktoober", Tartu mnt. 49.

Rbl. 28.-

A
17 85
108084

TÜ RAAMATUKOGU
1 0300 00498391 4